

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**

ON DÖRDÜNCÜ ASKERİ TARİH KONGRESİ BİLDİRİLERİ - II
XIVth CONGRESS OF MILITARY HISTORY PAPERS - II

**XIV. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE BALKANLAR VE
BALKAN TARİHİ**

**THE BALKANS AND THE HISTORY OF THE BALKANS
FROM THE XIVth CENTURY TO THE PRESENT**

(03 - 07 ARALIK 2012 - İSTANBUL)
(İSTANBUL, DECEMBER 03 - 07, 2012)

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2014

ISBN: 978-975-409-685-9

KKSN: 7610KK0459168

YAYIN KURULU BAŞKANI

Tuğg.Necdet TUNA

YAYIN KURULU

Yrd.Doç.Dr.Öğ.Alb.Levent KUŐOĞLU

Hv.Uçk.Bkm.Yb. Ali CEM

Hv.Svn.Yb. Emin KURT

Tar.Uzm. Filiz ÖGER

BİLDİRİ İNCELEME KURULU

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof.Dr. İhsan GÜNEŞ

Prof.Dr. Saadettin GÖMEÇ

Prof.Dr. Esat ARSLAN

Prof.Dr. Hamiyet Sezer FEYZİÖĞLU

Prof.Dr. Yusuf SARINAY

Prof.Dr. Neşe ÖZDEN

Doç.Dr. Selda Kaya KILIÇ

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Emin YAMAN

Yrd.Doç.Dr.Öğ. Alb.Levent KUŐOĞLU

Dr.Öğ.Alb. Suat AKGÜL

Dr.Hv.Öğ.Alb. F. Rezzan ÜNALP

Dr.Öğ.Bnb. Hüsnü ÖZLÜ

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

İlkay SARIKAYA

Melek ALKA

İNGİLİZCE DÜZELTİ

Y.Serdar DEMİRTAŐ

Behice YILDIRIM

Kitabımızdaki yazı ve makalelerin her hakkı saklıdır; ancak kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri kitabında yayımlanan makaleler sadece yazarların görüşlerini yansıtır. Türk Silahlı Kuvvetleri ve / veya Yayın Kurulunun görüşlerini temsil etmez.

SUNUŞ

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı tarafından düzenlenen "XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi" konulu On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi uluslararası katılımlı olarak 03 - 07 Aralık 2012 tarihleri arasında İstanbul / Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığında icra edilmiştir.

Kongreye Türk Silahlı Kuvvetlerinin değişik kurum ve kuruluşlarında görev yapan general, amiral, subaylar, emekli general, amiral ve subaylar, çeşitli üniversitelerin tarih ve uluslararası ilişkiler bölümlerinden yerli ve yabancı öğretim üyeleri, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığına bağlı Türk Askerî Tarih Komisyonu ve ATATÜRK Araştırma ve Eğitim Merkezi (ATAREM) Genel Kurul üyeleri ile Harp Akademileri ve Harp Okullarından gelen öğrenciler katılmışlardır.

Katılımcılar arasında 22'nci Dz.K.K. Em. Ora.Metin ATAÇ, Harp Akademileri Komutanı Korg. Raif AKBAŞ, Genelkurmay Personel Başkanı Korg. Metin İYİDİL, Uluslararası Askerî Tarih Komisyonu (UATK) Başkanı Dr.Piet KAMPHUIS, UATK Onursal Başkanı Prof.Dr.Luc De VOS, KKTC Cumhuriyet Meclisi Eski Başkanı ve KKTC Tarih Kurumu Eski Başkanı Yrd.Doç.Dr.Vehbi Zeki SERTER, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Derya ÖRS'ün yanı sıra dokuz ülkenin Askerî Tarih Komisyonu Başkan ve üyeleri de yer almıştır.

Kongre karşılama konuşması Genelkurmay ATASE Daire Başkanı Tuğg. Necdet TUNA, açılış konuşması Genelkurmay Personel Başkanı Korg. Metin İYİDİL, genel açılış konuşması Prof.Dr. Luc De VOS, akademik açılış konuşmaları Prof.Dr. İlber ORTAYLI ve Prof.Dr. Justin McCARTHY, kongre değerlendirmesi Prof.Dr. Melek DELİLBAŞI ve Prof.Dr. Dragi GJORGIEV, kongre genel değerlendirme konuşması UATK Başkanı Dr.Piet KAMPHUIS ve kongre kapanış konuşması ise Korg. Metin İYİDİL tarafından yapılmıştır.

Kongre süresince 13 oturumda 11'i yabancı olmak üzere toplam 41 bildiri sunulmuştur. Bildirilerde Balkanların jeopolitik ve jeostratejik önemi vurgulandıktan sonra bölgedeki gelişmeler XIV. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar tarihsel akış içerisinde yeniden ele alınmıştır.

Kongrede Balkanların XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlıların hızlı restorasyonu ile birleşmesinin ve bölgede dört asır süren bir sulhun yaşanmasının ardından milliyetçi temelli çatışmalar devrine girdiği; bunun yanı sıra milletlerin ayrı dil ve dinlerden olmalarına rağmen Balkanlılığın bir kültür olduğu ve bu kültürün bizi bir araya getirerek birbirimize yakınlığa getirdiği; Makedonya'nın tarihte büyük adamlar çıkardığı ve bu büyük adamların sonuncusunun Mustafa Kemal ATATÜRK olduğu hususları ele alınmıştır.

Ayrıca Balkanlar bölgesinin tarihsel açıdan olduğu kadar coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel açılarından da Türkiye için önem ve öncelik taşıdığı; Balkanların Avrupa'yı Asya'ya, Asya'yı Avrupa'ya ve her iki kıtayı Anadolu'ya bağlayan bir köprü konumunda bulunduğu; Türkiye'nin bölge

lkelerinin tümüyle iyi ilişkiler kurmaya devam ettiği; bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkilerinin bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine karışmama ilkeleri üzerine kurulduğu; Türkiye'nin bölgede birçok uluslararası oluşuma destek vermek suretiyle gerginliklerin azaltılmasına ve krizlerin çözülmesine aktif katkıda bulunduğu hususları vurgulanmıştır.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı tarafından düzenlenen kongrede sunulan veya zaman yetersizliği nedeniyle sunulamayan bildirilerden oluşan ve üç cilt hâlinde hazırlanan "On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri" adlı bu eserin, Balkan tarihi konusunda bilgi edinmek isteyen tüm araştırmacı ve okuyuculara faydalı olmasını diliyoruz.

Necdet TUNA
Tuğgeneral
ATASE Daire Başkanı

INTRODUCTION

14th Congress of Military History on “The Balkans and the History of the Balkans from the 14th Century to the Present” organized by Turkish General Staff (TGS) Military History and Strategic Studies (ATASE) Division was held with international participation at Military Museum and Cultural Site Command in Harbiye/Istanbul, on December 03-07, 2012.

Generals, admirals and officers who work for various institutions and organizations of Turkish Armed Forces; retired generals, admirals and officers; Turkish and foreign academicians from history departments and international relations departments of various universities; members of General Boards of Turkish Commission of Military History and ATATÜRK Research and Education Center (ATAREM), both of which are affiliated to TGS ATASE Division; and cadets from War Colleges and Military Academies participated in the congress.

Among the participants were the 22nd Commander of the Turkish Naval Forces (R) Adm. Metin ATAÇ, TGS Chief of Personnel Lt. Gen. Metin İYİDİL, President of International Commission of Military History (ICMH) Drs. Piet KAMPHUIS, Honorary President of ICMH Prof.Dr. Luc De VOS, former President of the Assembly of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) and former President of TRNC Historical Society Assoc.Prof. Vehbi Zeki SERTER, Chairman of Atatürk Higher Institute of Culture, Language and History Prof.Dr. Derya ÖRS, as well as presidents and members of national military history commissions from nine countries.

Welcoming address of the congress was given by Chief of TGS ATASE Division Brig.Gen. Necdet TUNA, the opening speech was delivered by TGS Chief of Personnel Lt.Gen. Metin İYİDİL, the general opening remarks by Prof.Dr. Luc De VOS, and opening lectures by Prof.Dr. İlber ORTAYLI and Prof.Dr. Justin McCARTHY; while Prof.Dr. Melek DELİLBAŞI and Prof.Dr. Dragi GJORGIEV delivered evaluation speeches on the congress; President of ICMH Drs.Piet KAMPHUIS made a general evaluation of the congress, and the closing remarks were delivered by Lt.Gen.Metin İYİDİL.

During the congress, within 13 sessions, 41 papers were presented in total, 11 of which by foreign academicians. The papers emphasized the geopolitical and geostrategic significance of the Balkans, and re-evaluated the regional developments from the 14th century to the present within the course of history.

During the congress, it was indicated that the unification of the Balkans through the fast restoration activities by the Ottomans in the 14th and 15th centuries and the subsequent four-century peace period were followed by nationalism-based conflicts. Moreover, it was stated that although the Balkan nations had different languages and religions, being a member of the Balkans was a culture bringing us closer. It was also

expressed that Macedonia had raised many great men in the history, the last of whom was Mustafa Kemal ATATÜRK.

In addition, it was emphasized in the congress that the Balkan region was important and privileged for Turkey in geographical, political, economic and cultural terms as well as in historical terms; that the Balkans were a bridge connecting Europe to Asia, Asia to Europe, and both continents to Anatolia; that Turkey continued to establish good relations with all the regional countries; that the bilateral relations of Turkey with the regional countries were based on the principles of independence, sovereignty, respect to territorial integrity and non-interference in the internal affairs; and that Turkey actively contributed to the reduction of the tensions and settlement of the crises by supporting many international organizations in the region.

We hope that this work titled “Proceedings of the 14th Congress of Military History”, which includes the papers that were presented or could not be presented due to the limited time of the congress held by Turkish General Staff Military History and Strategic Studies Division and which has been prepared in three volumes, would be useful to all the researchers and readers willing to learn about the history of the Balkans.

Necdet TUNA
Brigadier General
Chief of ATASE Division

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER.....

V

DOKUZUNCU OTURUM

BALKAN SAVAŞLARI ve TÜRK ORDUSU

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Hamiyet Sezer FEYZİOĞLU

BİLDİRİLER

1. Öğ.Alb. Ali BAL	Balkan Harbi'nde Türk Ordusunun Lojistik Durumu.....	479
2. Dr.Öğ.Alb. Suat AKGÜL	Balkan Savaşlarında Özel Kuvvet Harekâtı.....	503
3. Öğr.Gör. Bülent YILMAZER	Bilgi Harekâtında Öncü - Balkan Savaşlarında Türk Havacılığı.....	511

ONUNCU OTURUM

BALKAN SAVAŞLARI ve TÜRK ORDUSU

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN

BİLDİRİLER

1. Dr.Öğ.Bnb. Hüsnü ÖZLÜ	Arşiv Belgelerine Göre, Harp Raporlarında, Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanmasının Çanakkale Boğazı Savunması ve Ege Denizi Harekâtı.....	523
2. Dr.Ulş.Yb. Bülent DURGUN	XIX'uncu Yüzyılda İzlenen Ekonomi Politikalarının Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ulaştırmasına Etkisi.....	555
3. Öğ.Yzb. Gökhan ATMACA	Balkan Harbi'nde Barbaros Zırhlısının Rolü.....	577

ON BİRİNCİ OTURUM

BALKAN SAVAŞLARI ve SONRASI DÖNEMDE BALKANLAR

Oturum Başkanı: Yrd.Doç.Dr. Vehbi Zeki SERTER

BİLDİRİLER

1. Dr. Şule Sevinç KİŞİ	İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları.....	591
2. Doç.Dr. Selda KILIÇ	İngiliz Gazeteci Ellis Ashmead Barlett'e Göre Balkan Yenilgisinin Sebepleri.....	627

3. Dr. Halil ÖZCAN	TBMM Hükûmetinin Desteklediği Arnavutluk Bağımsızlık Mücadelesi'nin Türk Basınına Yansımaları.....	643
4. Maj. Samir CHAMI	Serb Refugees in Tunisia During World War I.....	679

ON İKİNCİ OTURUM

ATATÜRK DÖNEMİNDE BALKANLAR

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Neşe ÖZDEN

	BİLDİRİLER	
1. Dr. Dmitar TASIĆ	War After The War or Changes From Regular to Irregular Warfare in The Balkans 1918 - 1923	697
2. Dr.Lt.Col. Harald Fritz POTEMPA	Space As a Factor of Military History in Guerrilla-Warfare in South-East Europe During the World War Era (Work in progress).....	707
3. Yrd.Doç.Dr. İsmet TÜRKMEN	ATATÜRK ve Türkiye'nin Balkan Antantı Üyeliği.....	715
4. Dr.Em.Öğ.Alb. Ali GÜLER	Barış İnsanı Olarak ATATÜRK'ün "Balkan Birliği" İdeali ve Bunun Günümüzdeki Anlamı.....	745

ON ÜÇÜNCÜ OTURUM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE BALKANLAR

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Bige SÜKAN

	BİLDİRİLER	
1. Hv.İs.Yb. Sabit ÇETİN	İkinci Dünya Savaşı ve Balkanlar.....	757
2. Prof.Dr. Neşe ÖZDEN	Tito'nun Devlet Başkanlığı Döneminde Yugoslavya'nın Bölgesel ve Uluslararası Konumu (Türk Basınına Göre, 1963 - 1980).....	797
3. Doç.Dr. Ulvi KESER	Balkanlarda BM - NATO İnsani Yardım Operasyonları ve Türk Silahlı Kuvvetleri.....	813

KAPANIŞ PROGRAMI

Prof.Dr. Melek DELİLBAŞI'nın Kongre Genel Değerlendirme Konuşması.....	841
Prof.Dr. Dragi GJORGIEV'in Kongre Genel Değerlendirme Konuşması.....	845

Uluslararası Askerî Tarih Komisyonu (UATK) Başkanı Dr. Piet KAMPHUIS'in Kongre Genel Değerlendirme Konuşması.....	847
Genelkurmay Personel Başkanı Korg. Metin İYİDİL'in Kongre Kapanış Konuşması.....	851

IX. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Hamiyet Sezer FEYZİOĞLU

Konuşmacılar

Öğ.Alb. Ali BAL

Dr.Öğ.Alb. Suat AKGÜL

Öğr.Gör. Bülent YILMAZER

BALKAN HARBİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN LOJİSTİK DURUMU

Öğ.Alb. Ali BAL*

Giriş

Müttefik Balkan devletlerinin (Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan) Makedonya'da geniş çaplı bir ıslahat yapılması isteklerini kabul eden ancak toprakları üzerindeki egemenlik haklarının sorgulanamayacağını ve egemenlik haklarından kesinlikle taviz vermeyeceğini bildiren Osmanlı Devleti'ne Sırp savaşı ilan etmişlerdir. Sırp savaşı diğer Müttefik Balkan devletleri takip etmiştir. Bu şekilde başlayan Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Doğu Ordusu Trakya bölgesinde Bulgarlarla, Batı Ordusu ise Makedonya ve Arnavutluk'ta Yunan, Sırp ve Karadağlılarla savaştı. Osmanlı Devleti'nin her iki ordusu da Avrupalı büyük devletleri de şaşırtacak şekilde kısa bir süre içinde yenilmiş ve Bulgar kuvvetleri ancak Çatalca'da durdurulabilmiştir. Osmanlı ordusunun Birinci Balkan Savaşı'nda ağır bir şekilde yenilmesinin en önemli sebeplerinden birisinin ordu içine siyasetin girmesinden dolayı sevk ve idarede görülen zafiyetin olduğu, diğerinin ise Osmanlı ordusunun seferberliğini zamanında tamamlayamadığından dolayı lojistik (iaşe, giyim, silah, cephane, sağlık vb. gibi) hizmetlerde görülen eksikliklerin olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, Balkan Savaşı'nda Türk ordusunun lojistik açısından genel durumunu ortaya koyarak savaşın kaybedilmesinde lojistik hizmetlerinde görülen eksiklerin ve aksaklıkların etkisini belirlemektir.

Çalışmada öncelikle Balkan Harbi'nde lojistik hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu olan Menzil Teşkilatının yapısı açıklanmıştır. Daha sonra Türk ordusunun silah, cephane, yiyecek, hayvan, sağlık, ulaştırma, muhabere ve iaşe durumları ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Balkan Harbi'nde Türk ordusunun lojistik hizmetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmemesinin nedenleri üzerinde durulmuş ve savaşın kaybedilmesinde lojistik hizmetlerde yaşanan sorunların etkileri vurgulanmıştır.

1. Balkan Harbi'nde Türk Ordusunun Lojistik Teşkilatı

Balkan Harbi'nde Türk ordusunun lojistik ve idari desteği, Harbiye Nezaretinin (Millî Savunma Bakanlığının) "Harbiye ve Levazımatı Umumiye Dairelerince planlanmış ve yürütülmeye çalışılmıştır.² Lojistik hizmetlerin planlanması ve yürütülmesi ile ilgili hususlar Almanlardan alınan 1911

* K.K.K Astsb. MYO Komutanlığı Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Görevlisi

¹ Erik Jan Zürcher; Modern Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 158.

² Hüseyin Kabasakal; Balkan Harbi (1912 - 1913), Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 47. Ömer Esenyel; Balkan Harbi'nden Günümüze Bakış, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s. 67. Raif Yaşar, Kabasakal; TSK Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912 - 1913), C III, Ks. II, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993, s. 689.

basımlı “Menzil Hizmetleri Nizamnamesi”nde ana hatları ile teşkilat ve uygulama bakımlarından her konu ise kendi özel nizamname ve talimatlarında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Lojistik hizmetlerin yürütülmesi Menzil Genel Müfettişliği ve buna bağlı olmak kaydı ile seferde her ordu bölgesinde kurulacak Menzil Müfettişlikleri vasıtasıyla yapılmaktadır.

Ordu Menzil Müfettişliğinin teşkilatı ve görevleri şu şekildedir:³

a. Karargâh: Ordu menzil müfettişi, kurmay başkanı, kurmay yarbaşkanı ve on şubeden (harekât, personel, yargılama, silah mühimmat ve istihkam, muharebe, ulaştırma, levazım, sağlık ve veteriner, inşaat, posta) ibarettir.⁴

b. Tabur Katibi: Menzil bölgesindeki kıta kasalarının hesaplarına dair işlerle uğraşır.

c. Baş Veteriner: Menzil bölgesindeki kesimlik olan ve olmayan hayvanlar ile veterineri bulunmayan kıta hayvanlarına bakar.

ç. Menzil Nakliye Kolları Komutanı: Ordu Menzil Müfettişliğinden alacağı emir ve talimata göre menzil bölgesindeki bütün nakliye kolları hizmetlerini düzenler ve idare eder.

d. Menzil Cephane Parkı Komutanı: Ordu Menzil Müfettişliğinden alacağı emre göre menzil bölgesindeki cephan nakliyatını düzenler.

e. Ordu Menzil Levazım Başkanı (İdare Heyeti Başkanı): Ordu Menzil Müfettişi ile Ordu Levazım Başkanı'ndan alacağı emir ve talimata göre menzil memur ve kıtaları ile menzil noktalarında bulunan er ve hayvanların ihtiyaçlarını temin eder.

f. Ordu Menzil Sağlık Müfettişi: Menzil hastanelerinde yeteri kadar tabip, daimî hasta bakıcı, ilaç temini ve tedariki; hasta ve yaralıların yurt içinde nakilleri, gönüllü sağlık heyetlerinin ordu menzil bölgesinde görevlendirilmeleri işlerini yürütür.

g. Ordu Menzil Posta Müdürlüğü: Posta Genel Müdürü ile Ordu Menzil Müfettişliğinden alacağı emir ve talimata göre posta hizmetlerini yürütür.

ğ. Ordu Menzil Telgraf Müdürlüğü: Ordu Menzil Müfettişi ile Telgraf Genel Müdürlüğünden alacağı emir ve talimata göre menzil bölgesi dâhilinde telgraf hizmetlerini düzenler ve idare eder.

h. Ordu Menzil İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü: Ordu Menzil Müfettişliği tarafından verilen emir ve talimata göre menzil bölgesindeki inşaat ve tamirat işlerini düzenler.

³ Reşat Hallı; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913), C III, Ks. I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993, s. 411- 412.

⁴ Şeref Kanat - Şeref Oğuş; Türk Kara Kuvvetleri Tarihi, K.K.K. Basımevi, 1996, s. 195-196.

1. Menzil Noktaları Komutanlıkları: Her menzil noktasında komutan olarak bir binbaşı veya kıdemli yüzbaşı bulunur. Maiyetinde bir yaver, bir tabip, ambar memurları ve lüzumu kadar yazıcı er vardır.⁵

Menzil Nokta Komutanlıkları, büyük şehirlerde, yol ve demir yolları birleşim noktalarında, bindirme ve indirme istasyon ve iskelelerinde tesis edilir.⁶

Menzil Komutanlarının Başlıca Görevleri: Ordudan yurt içine ve yurt içinden orduya gönderilen canlı cansız bütün madde ve eşyanın kendi bölgesinden sevkine aracılık etmek; çeşitli yönlerde yapılacak nakliyat işlerini, nakliye komutanlığı teşkil etmek suretiyle sağlamak; bölgesinde bulunan telgraf ve telefon hatlarını güven altına almak, asayişini korumak, bölgesinde konaklayacak birliklerin konaklamasını ve iâşesini temin etmektir.⁷

Menzil Teşkilatı için ihtiyaç olan bütün araç gereçler bölge imkânlarından ve halkın elindekilerden sağlanacaktır.⁸

2. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun Silah ve Cephane Durumu

a. Piyade Tüfeği

Genelkurmay Başkanlığının 30 Eylül 1912 tarihinde (seferberliğin ilanından bir gün önce) Harbiye Nezaretine sunduğu 1913 yılı bütçe layihasında yer alan bilgilere göre durum kısaca şu şekildedir: Balkan Harbi'nde cephelerde kullanılacak birliklerin silah mevcudu 542.020 olacak, memleket içi birliklerinde ise büyük ve küçük çaplı olmak üzere 170.984 tüfek bulunacaktır. Buna karşılık süvari, aşiret süvarisi ve müstahfız birlikler hariç ordunun sefer kadrosu 1.092.448 tüfek olacağına ve elde yaklaşık olarak 713.000 tüfek olduğuna göre 379.448 tüfeğe daha ihtiyaç vardır.⁹

Balkan Savaşı'na katılacak olan Şark ve Garp Ordularının seferî kadroya göre tüfek ihtiyacı ise şu şekildedir:

Birlik Adı	Seferî kadrosu	Mevcudu	İhtiyacı
Şark Ordusu (İhtiyat ordusu dâhil)	417.523	306.776	110.747
Garp Ordusu	289.443	235.244	54.199
Toplam	706.966	542.020	164.946

Bu duruma göre Türk ordusunun silah mevcudu hesap edilen miktarın 1/5'i kadar eksik olduğundan, silah sayısı bakımından harp değeri %20 noksandır. Ancak gerçek bu kadarla da kalmamıştır. Muharebelerin

⁵ Hallı; s. 414-417.

⁶ Kanat - Oğuş; s. 196.

⁷ Hallı; s. 417-418.

⁸ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 14, D. 6.

⁹ Hallı; s. 422.

başladığı 22 Ekim 1912'de Şark Ordusunda 115.000, Garp Ordusunda ise 175.000 insan toplanabilmiştir ve bunların yaklaşık olarak 1/8'i tüfeksizdir.¹⁰

Bu hâle göre sefer ihtiyacı olarak 706.966 tüfek yerine ancak 254.000 tüfekte harbe girilmiştir. Bu durum silah noksanından değil, ikmalin seferberlik cetvellerinde hesap edilen zamanlarda yapılamadan birliklerin cephelere gönderilmiş olmalarından kaynaklanmıştır.¹¹

Mürettep 8'inci ve Bağımsız Yanya Kolordularında piyade tabur kadroları, 826 tüfek olarak saptanmıştır. Buna karşılık bu taburlara ancak 800 yeni mavzer tüfeği verilebilmiştir. Yeni tüfek sağlanamaması nedeniyle nizamiye taburlarının 4'üncü bölükleri de çoğunlukla teşkil edilememiştir.¹²

Edirne Müstahkem Mevkisinde, kadroya uygun olarak 38.000 piyade tüfeği vardı. Bunlardan Gümülcine, Edirne ve Babaeski Redif Tümenlerinin tüfekleri tek fişekle doldurulan martindi. Nizamiye birliklerinin tüfekleriyle 7,9 mm çapında mavzer, 12'nci Süvari Alayının da 7,65'lik filintaydı. 11'inci Tümenin 21 Ekim 1912'de müstahkem mevkiye katılmasıyla tüfek sayısı 46.936'ya yükselmiş bulunuyordu.¹³ İşkodra Kalesi'ndeki birliklerin silahları yeterli sayıdaydı. Yalnız redif birliklerinin tüfeklerinin çoğu martindi.¹⁴

b. Filinta (Süvari Tüfeği)

Balkan Savaşı'na katılmış olan Şark ve Garp Ordularının süvari birlikleri için gerekli filinta sayısı 15.879'dur. 40 alaydan oluşan bütün Türk ordusu süvarisi için ise 27.760 filintaya ihtiyaç vardır. Türk ordusunun elinde 1.500 filinta olduğuna göre, 12.760 filinta noksandır.

Muharebelerin başladığı 22 Ekim 1912'de Garp Ordusunda 3.000 ve Şark Ordusunda 4.000 olmak üzere 7.000 filinta ve kılıç toplanabilmiştir. Bu miktar seferi ihtiyacın yarısını karşıladığından süvari ateş kudreti itibarıyla da ordunun harp değeri %50 eksik demektir.¹⁵

c. Ağır Makineli Tüfek

Yeni teşkilata göre Türk ordusunda 179 ağır makineli tüfek bölüğü bulunması gerekirken satın alınabilen tüfeklerle ancak 97 bölük kurulmuş ve ordulara dağıtılmıştır.¹⁶ Balkan Harekâtı'na tahsis edilecek bölük miktarı ise Şark Ordusu için 30 bölük, İhtiyat Ordusuna 2 bölük, Garp Ordusuna 25 bölük olmak üzere toplam 57 bölüktü. Buna karşılık muharebelerin başladığı tarihte Edirne'de 6, seyyar orduda 17 olmak üzere, Şark Ordusunda toplam

¹⁰ Kabasakal; s. 136. Esenyel; s. 70.

¹¹ Hallı; s. 422 - 423.

¹² Yaşar, Kabasakal; s. 701.

¹³ Sükan; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C II, Ks. III, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler, Ankara, 1993, s. 456.

¹⁴ Özatalay; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu Karadağ Cephesi, C III, Ks. III, Ankara, 1993, s. 40.

¹⁵ Kabasakal; s. 137.

¹⁶ Hallı; s. 423.

23 bölük, Garp Ordusunda ise 19 bölük toplanabilmiştir. Bu seferberlik planına göre sahip olunacak miktarın %25 noksanıydı.¹⁷ Hâlbuki yeni teşkilatta tümenlerin 17.000 olan tüfek mevcutları 12.000'e düşürülürken aradaki farkın ağır makineli tüfek bölüklerinin ateş kudretiyle kapatılması düşünülmüştür.¹⁸

Edirne Müstahkem Mevki'de kadroya göre toplam 36 adet ağır makineli tüfek mevcuttur. 11'inci Tümenin 21 Ekim 1912'de katılmasıyla bu tümenin 33'üncü Alayının dört tüfeği bu mevcuda eklenince ağır makineli tüfek miktarı 40'a yükselmiştir.¹⁹

ç. Tüfeklerin Cephane Durumu

Balkan Harbi'nden önceki günlerde Türk ordusunda tüfek başına 600 piyade mermisi mevcuttu. Bu miktar yeterli değildir. Bundan dolayı İmalatı Harbiye'de yapılan imalatın artırılması için fişek fabrikasının bazı tezgâhlarını büyülterek imalatı arttırma yolunda gerekli incelemeye başlanmış ve keyfiyet seferberlikten ancak iki gün önce Harbiye Nazırı'na bildirilmiştir. Diğer taraftan 1913 senesi fevkalade bütçesi hesabına Avrupa'ya sipariş edilen 48 milyon fişek teslim alınmaya başlanmıştır.²⁰

Edirne Müstahkem Mevki'ndeki birliklerdeki ağır makineli tüfeklerin mermisi tüfek başına 40.000 fişek, ağır makineli bölüklerindeki tüfekli er başına 750 fişek, Nizamiye birlikleri için her taburda 1.048 tüfek hesabıyla tüfek başına 750 fişek, Redif birlikleri için her taburda 800 tüfek hesabıyla tüfek başına 750 fişek tam olarak sağlanmıştır.²¹

İşkodra Kalesi'nin barış zamanında mühimmat ihtiyacı 20 milyon piyade cephanesi hesaplanmıştır. Buna karşılık 14.400.000 piyade cephanesi depo edilmiştir.²²

Sonuç itibarıyla Balkan Harbi'nin başlangıcında dışarıdan satın almak, harp imalatı kapasitesinin arttırılması ve benzeri tedbirler sonucunda piyade cephanesi genel olarak ordunun ihtiyacını karşılayacak durumdaydı.²³ Nitekim konu ile ilgili o zamanki Genelkurmay İkinci Başkanlarından Ziya Paşa "Piyade cephanesinin mevcudu bir harbe yetecek derecedeydi." şeklinde görüşünü belirtirken aynı görüşe Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa da "Piyade cephanesi yeter durumda idi." diyerek katılmıştır.²⁴

d. Top

1'inci ve 2'nci Ordu Müfettişliklerindeki topçu birlikleri, çabuk ateşli toplarla donatılmış ve bunlar için son zamanlarda batarya başına 7'şer

¹⁷ Kabasakal; s. 138.

¹⁸ Hallı; s. 423.

¹⁹ Sükan; s. 456.

²⁰ Kabasakal; s. 138.

²¹ Sükan; s. 456-457.

²² Özatalay; s. 40.

²³ Hallı; s. 423.

²⁴ Kabasakal; s. 139.

cephane arabası satın alınmıştır.²⁵ Ayrıca çabuk ateşli dağ topları, Osmanlı Devleti arazisinde kolaylıkla nakil ve kullanılması ve koşum hayvanına ihtiyaç göstermemesi bakımından seferberliğin kolaylığı gibi daha birçok sebeplerden dolayı 1913 Fevkalade Bütçesi Hesabı'na 36 şınayder topu sipariş edilmiştir.²⁶ Bundan başka Sırpların Selânik'ten demir yolu ile taşıttıkları seri ateşli şınayder toplarıyla külliyetli cephanesine de el konarak İstanbul'a gönderilmiştir.²⁷

Batı Rumeli harekât alanlarında kullanılmaya daha elverişli olan dağ topları, zamanında satın alınmamış 1913 yılı olağanüstü bütçesine bırakılmıştır. Bu nedenle kuruluş tablolarında gösterilen "Kadro dağ bataryaları" harbin sonuna kadar teşkil edilememiştir. Kolordu topçuları ellerinde bulunan az sayıda, çabuk ve adi ateşli sahra toplarıyla ihtiyacı karşılamaya çalışmışlardır.²⁸

Karadağ cephesinde görevli tümenlerin iki taburlu birer topçu alayı bulunmaktadır. Ancak bu topçu alaylarında bulunan toplar eski modeldir. Redif tümenlerine verilen toplar da eski cins ve adi ateşli toplar olup sayı ve nitelik bakımından da yeterli değildir.

İşkodra Kalesi'nin barış döneminde top mühimmat ihtiyacı 50.000 topçu cephanesi hesap edilmiştir. Buna karşılık 38.000 atım topçu cephanesi depo edilebilmiştir.²⁹

Obüs miktarı az ve eski olduğundan yetersizdir. Ağır top ise hemen hemen hiç yoktur. Ancak 280 mm'lik topların alınması için 1913 yılı bütçesinden para ayrılmıştır.³⁰ Mevcut 120 mm'lik adi obüsler eski olup miktar ve niteliği yetersizdi. 7'nci Kolordu ile 3'üncü Ordu Müfettişliğine hiç obüs alınmadığı için bunlara çabuk ateşli dağ obüsü satın alınması ve eldeki adi obüslerin tedricen kalelere devredilerek yerine 105 mm'lik ağır sahra ve ağır topçu için de 150 mm'lik obüs satın alınması düşünülmüş ve bunların pek az bir kısmı satın alınarak yerlerine verilebilmiştir.³¹

Edirne Müstahkem Mevkisi için 150 mm'lik altışar toplu üç bataryalı bir ağır obüs taburuyla, 105 mm'lik altışar toplu üç bataryalı ağır topçu taburu sağlanabilmiştir. Edirne Kalesi bu tabura çok güveniyordu. Ancak bu tabura ait söz konusu toplar İtalya Savaşı dolayısıyla kaleden alınmış ve Çanakkale, İzmir, Selânik gibi çeşitli mevkilere gönderilmiştir. Bu toplar seferberlik günlerinde güç bir şekilde kaleye iade edilebilmişlerdir. Ancak önemli mühimmat ve malzemeleri ötede beride kalmış gitmiştir. Kale bunun acısını 12 Mart 1913 tarihinde düşmanın son hücumlarına maruz kaldığı

²⁵ Hallı; s. 423.

²⁶ Kabasakal; s. 139.

²⁷ Fevzi Çakmak; Garbi Rumeli'nin Sureti Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi, s. 81.

²⁸ Yaşar, Kabasakal; s. 702.

²⁹ Özatalay; s. 40.

³⁰ Esenyel; s. 71.

³¹ Kabasakal; s. 139-140.

günlerde, bu toplara kör tapa ile atışlar yaptırmak mecburiyetine girmek sureti ile tatmıştır.³²

Bunlardan başka Müstahkem Mevki genel yedeğini teşkil edecek olan 10'uncu Nizamiye Tümeni'nin 75 mm'lik çabuk ateşli dörder toplu ve üç bataryadan kurulu iki taburlu topçu alayı ile 21 Ekim 1912'den itibaren Müstahkem Mevki kadrosuna dâhil olan 11'inci Tümenin 75 mm'lik çabuk ateşli üç bataryalı topçu taburuyla altı toplu 120 mm'lik adi obüs bataryası ve sonradan teşkil edilen 75 mm'lik dörder toplu iki süvari topçu bataryası savunma gücüne katılmıştır.³³

Kırcaali Müfrezesine verilen ağır stratejik vazifeye oranla çok zayıf bir topçu tahsis edilmiştir. Bu da yalnız 5'inci Adi Ateşli Dağ Topçu Taburudur. Ancak bu taburun iki bataryası da Yemen'e gönderilmiştir. Başkomutanlık, İstanbul Selimiye Kışlasında bulunan iki bataryalı 1'inci Çabuk Ateşli Dağ Topçu Taburunu da seferberliğin sonlarına doğru Kırcaali'ye sevk ederek bu eksiği biraz olsun gidermeye çalışmıştır.³⁴

e. Topçu Cephaneleri

Çabuk ateşli topların top başına 620, çabuk ateşli dağ toplarının ise 650 mermisi vardır. Harp imalatınca çabuk ateşli dağ topları ile adi ateşli dağ topları için 45 biner mermi yapılmakta olduğundan, çabuk ateşli sahra topları için gerekli cephaneden bir miktar (55 bin kadar) 1913 Fevkalade Bütçesi Hesabı'na Avrupa'ya sipariş edilmiştir.³⁵ Ancak Balkan Harbi süresi içinde genel olarak topçu mermisi noksandır. Özellikle kol ve katarların da vaktinde teşekkül edemeyerek ikmalin yapılamamış olması Türk ordusunu topçu ateşi yönünden zayıf bırakmıştır.³⁶

Bu durumu Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa hatıralarında şöyle özetlemektedir:

“Malzeme ve teçhizat, özellikle topçu cephanesinin önemli eksiklikleri vardı. Elde mevcut topçu cephanesinin pek önemli bir kısım mermileri de güvenilir değildi.”³⁷

Edirne Müstahkem Mevkisinde bulunan topların cephane durumu iyiye yakın bir durumdadır. Şöyle ki 150 mm'lik obüs ve 105 mm'lik top ile 75 mm'lik çabuk ateşli sahra toplarının mermileri kadroya göre tamamlanmıştır. Yalnız 150 mm'lik obüs mermilerinin bir kısmı nakil sırasında Sirkeci'de kalmıştır. Kadro eksiğinin ikmali için gerekli çabalar gösterilmiş. Ancak ulaştırma araçlarının yetersizliği ve Müstahkem Mevkinin kısa zamanda kuşatılması buna imkân bırakmamıştır.

³² Ali Remzi Yiğitgüden; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, C I - II, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 26.

³³ Sükan; s. 455.

³⁴ age.; s. 459.

³⁵ Kabasakal; s. 139 - 140.

³⁶ Hallı; s. 424. Esenyel; s. 72.

³⁷ Esenyel; s. 69.

Kırcaali Müfrezesindeki topçu taburunun topçu cephanesi kadro ihtiyacı 5.932 olarak tamamlanmıştır. Ancak 1'inci Menzil Müfettişliğiyle irtibat sağlayan tek ulaşım yolu olan demir yolunun Meriç Nehri üzerindeki Kuleli Burgaz Köprüsü düşman eline geçtiği takdirde müfrezeye cephaneye ikmalinden yoksun kalacaktır.³⁸

3. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun Giyecek Durumu

Balkan Savaşı'na girerken birliklerin elinde ancak barış ihtiyacını karşılayacak sayıda elbise ve donatım bulunuyordu. Depolardakiler, sefer ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda olmadığı gibi bunların çoğu depolama koşullarının ikelliği ve yetersizliği nedeniyle kullanılmaz duruma gelmiştir. Elbise ve donatım istekleri, Harbiye Nezaretince "buradaki depolarda melbusat ve teçhizat kalmadığından nizamiye birlik depolarından tedarik edilmesi" şeklinde cevaplandırılıyordu. Ayrıca Balkan Hükûmetleriyle yapılacak savaşa ait Başbakanlıkta yapılan, ordu komutanlarının da bulunduğu bir toplantıda, Türk Ordusu Erkânıharbiye Reisi "... Divanı Muhasebatın vize işlemine tabi olan harcamalar nedeniyle satın almada karşılaşılan zorluklar dolayısıyla levazımat pek noksan olup İstanbul'da bir kat elbise bile olmadığı, para verildiği hâlde bile bin kattan fazla elbise yapılamayacağını..." söylemiştir.³⁹

Balkan Savaşı'nda önce Çatalca Ordusu Kurmay Başkanlığı, ardından Sağ Kanat Ordusu Kurmay Başkanlığı görevlerini yürüten Kur. Alb. Mahmut Belîğ Uzdil de Mürettep 1'inci Kolorduyu en çok meşgul eden konunun giyecek ve askerî eşya eksikliği olduğuna dikkat çekerek askerlerin birçoğunun ne çamaşır ne de çorabının olmadığını, mesela Muğla Taburunun askerlerinin kendi şahsî ayakkabılarıyla harekât alanına geldiğini ve o hâlde kaldıklarını belirtmektedir.⁴⁰

Alınan tedbirlerle nizamiye kıtalarının ihtiyacı kısmen sağlanmış ise de Türk ordusunun barış durumuna göre Rumeli'deki depolarında ikmal erleriyle redif kıtalarına yetecek kadar elbise ve donatım olmasına rağmen, ordunun seferde muhtaç olduğu kol ve katarların teşkilinin zamanında dikkate alınmaması ve seferberliğin düzenli ve disiplinli bir şekilde yapılamaması sebeplerinden dolayı mevcut elbise ve donatımdan düzenli surette faydalanılamamıştır. Ayrıca mevcut elbise ve donatım, genel olarak köhne ve sefer tertibine göre ancak 2/3 oranında olduğu için ordu çıplak denecek durumdadır.⁴¹

Buna göre nizamiye birliklerinin genel olarak elbise ve teçhizat durumu iyi olmasına rağmen rediflerin elbise ve donanımı yeniden teşkilatlanmaya

³⁸ Sükan; s. 455-459.

³⁹ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 658, D. Hl: 122, Fih. 1-50.

⁴⁰ Mahmut Belîğ Uzdil; Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'inci Kolordunun Harekâtı, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 76.

⁴¹ Hallı; Balkan Harbi (1912 - 1913), Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, C I, Ankara, 1993, s. 141.

paralel olarak bir plan dâhilinde tamamlandığından bazı birliklerdeki erlerin harp başladığında elbise ve donanımları mevcut değildir.⁴²

Nitekim 4'üncü Kolordu Komutanı Abuk Ahmet Paşa'nın Harbiye Nezaretine sunduğu 2 Ekim 1912 tarihli şifresinde:

“Gümölcine Redif Tümeninden alınan telgrafta tümenin iki güne kadar kaleye katılmak üzere yürüyüşe başlayacağı, donatımı hakkında levazım dairesine yaptığı başvurmadan henüz bir verim alınamadığı ve bu sebeple terhis olan eratın çıkardığı elbiselerden faydalandığı fakat bunun da yetmediği kaydedilmekte ve giydirilmemiş olan eratın millî kıyafetleri ile mi gönderileceği sorulmaktadır.”

Selânik'te 2'nci Redif Müfettişi Ahmet Fevzi Paşa'nın Harbiye Nezaretine sunduğu 2 Ekim 1912 tarihli şifresinde:

“Redif depolarının çoğunda ikmal eratı elbise ve donatımı olmadığı, 26 Eylül 1912'de telgrafla arz edilmişti. Elbise donatımının mevcudu kadar erat, giydirilerek tertip edildikleri yerlere gönderilecekler. Elbisesiz kalanların millî kıyafetle gönderilmesi veya müstahfıza özgü siyah elbise giydirilmesi zorunludur. Arz olunur.” denilmektedir.⁴³

Redif askerlerinin elbise yokluğundan dolayı memleket elbiseleriyle sevk edildiklerini Balkan Savaşları'na küçük zabıt (astsubay) olarak katılmış olan Nurettin Peker de hatıralarında belirtmektedir. Bu konu ile ilgili Nurettin Peker hatıralarında şu hususları ifade etmektedir: “Çerkezköy'den ayrılırken gördüğüm manzara bir faciaydı. Günlerden beri yağan yağmur ve soğuk devam ediyordu. Her taraf çamur ve balçık içindeydi. Anadolu'dan acele gönderilmiş yedek ve redif askerleri memleket elbiseleriyle ellerinde birer sopa, sırtlarında birer dağarcık, koltuk altlarında birer pösteki, başlarında ihtiyar bir subay ya var ya da yok, nereye gidecekleri ve ne yapacaklarını bilmez hâldeydiler...”⁴⁴

Edirne Müstahkem Mevkisinde görevli erlerin donatımı, ihtiyaca göre tedarik edilmiş olup yeterli bir durumdaydı. Giysi durumuna gelince, kalede mevcut olanlarla personelin büyük kısmı giydirilmiş ve eksiği bütünlemek üzere 10.000 takım daha istenmiş ve bu istek ikmal edilmiştir.⁴⁵

İşkodra'daki birliklerde görev yapan erlerin giyecek durumuna baktığımızda erlerin üzerlerinde bulunanlardan başka, hemen hemen birlik mevcutlarının yarısı oranında, giyeceğin depolarda bulunduğu görülmektedir.⁴⁶

⁴² Esenyel; s. 72.

⁴³ Hallı; s. 141.

⁴⁴ Orhan Peker - Hilal Akkartal - Nurettin Peker; Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür Tüfek Omza, İstanbul, 2009, s. 67.

⁴⁵ Sükan; s. 457-458.

⁴⁶ Özatalay; s. 40.

4. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun Hayvan Durumu ve Donanımı

Seferde her kolordu ve tümende birer Beygir Deposu kurulacaktı. Bu depolar için gerekli malzeme, barış zamanında tedarik edilecek, İstanbul ve Selânik'teki Veteriner Eşya Depolarında saklanacaktı.

Hayvan depolarının asıl görevi hasta hayvanların tedavisiydi. Ancak kolorduların elinde çok sayıda yedek hayvan bulunduğu takdirde veya yurt içinden, menzil bölgesinden toplanan hayvanlar seyyar birliklere sevk olununcaya kadar bu depolarda saklanacaktı.⁴⁷

Balkan Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edildiği zaman, ordunun elinde barış kadrosunu karşılayacak ölçüde hayvan bulunmuyordu. Binek ve araba koşumu ihtiyacının halkın elindekilerle karşılanması düşünülmüştür. Ancak top, telsiz, köprücü takımları gibi ağır koşum hayvanlarının dış ülkelerden satın alınması gerekiyordu. Seferberlik döneminde bunun sağlanması imkânı yoktu.⁴⁸

Balkan Harbi'ne katılması saptanan birliklerin hayvan ihtiyacı 188.124'tü. Bunun 112.155'i kıta, 75.969'u cephanе kolları ve nakliye katarlarına aitti. Bu ihtiyacı sağlamakta çekilen güçlükler, Batı Ordusu Komutanı Ali Rıza Paşa'nın 09 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezaretine çektiği şu şifre örnek olarak gösterilebilir:

“Top koşum hayvanlarının taşıt araçlarından tertibi için yapılan teşebbüsler yalnız Selânik için ufak bir semere vermişse de Kozan'da topçu alaylarının noksan koşumlarını bu yolda tedarik etmek imkânsızdır. Bu alaylarda subay ve astsubay bineklerinin taşıt araçlarından tertibi ile mevcut birliklerin koşum yerine kullanılması hususu da yapılmıştır. Düşmanların çoğalması, ordunun durumu bakımından sınır üzerindeki alaylardan beklenen hizmetin değeri bilinmektedir. İstanbul'da kaynağı çok olduğu için tramvay hayvanlarından, olmadığı takdirde, Doğu Ordusunca yapıldığı üzere subay bineklerinden de tertibi mümkün olacağına göre hiç olmazsa 200 - 300 koşum hayvanının süratle gönderilmesi, vatanın esenliği adına önemle arz olunur.”

Hayvan ihtiyacı bakımından Doğu Ordusunun da bundan farklı olmadığı, Çorlu'da 8 inci Tümen Komutanı Albay Fuat Ziya'nın 01 Ekim 1912 tarihli şu şifresinden anlaşılmaktadır:

“8'inci Topçu Alayına hareket ettirmek için 300 koşum hayvanına ihtiyacım var. İstanbul'daki konak arabalarının büyük hayvanları ile tramvay beygirlerinden gönderilmesi arz olunur.”⁴⁹

⁴⁷ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 2, D. 6, Fih. 12-12-6.

⁴⁸ Kabasakal; s. 51.

⁴⁹ Hallı; Balkan Harbi (1912 - 1913), C I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 144.

Savaşın başında ihtiyaç duyulan hayvan için tramvay idaresine bağlı hayvanlarla, özel şahıslara ait hayvanlara kadar toplandığı hâlde, bölükler ortalama ellışer hayvanla hareket etmek zorunda kalmışlardır. Hayvan bakımında görülen eksiklikler, ihtiyat için yedek hayvan bulunmaması ve yerli cinsi ıslah etmemek gibi sebepler yüzünden süvari acze düşmüştür. Bu yüzden büyük kayıplara uğranılmıştır.⁵⁰

İki taburlu bir sahra topçu alayında 426 hayvan bulunması gerekirken bunun 300'nün eksik olması, hayvan durumu bakımından ordunun harp değerinin arzu edilmeyen durumunu açıkça gösterir.⁵¹

Edirne Müstahkem Mevkisinde görevli 12'nci Süvari Alayının eyer takımları çok eksik ve eskiydi. Bu eksik Harbiye Nezaretinden istenmişse de ikmal edilmemiş, bunun üzerine redif tümenlerinin birlikte getirdikleri binek hayvanları üzerindeki sağlam eyerlerin bir kısmı alınarak süvari alayına verilmiş; ayrıca bu alayda mevcut eğerler onarılmış ve kullanılabilir eyer sayısı toplam olarak 400'e çıkarılmıştır.⁵² Ayrıca dağ toplarına ait hayvanların hepsi, süvari hayvanlarının ise bir kısmı bellemesiz ve çıplaktı. Zaten yeterli miktarda olmayan bu hayvanlar çıplak olduklarından mevsim dolayısıyla devamlı azalıyorlardı.⁵³

Yurt içi, menzil ve harekât bölgelerinden, satın alma veya tekâlif yolu ile sağlanan yerli hayvanlar kadro düzeyine ulaşamamıştır. At arabası ikmali de yapılamamıştır. Ordu da askerî maksat ve ihtiyaçlara uygun nitelikte araba bulunmamaktadır. Eldeki arabalar kullanılamayacak durumdadır.⁵⁴

5. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunda Sağlık İşleri ve Sıhhiye Donatımı

İnsan sağlığını koruma amacıyla yurt içi, menzil bölgesi ve harekât alanlarında bulunan sabit hastaneler, menzil hastaneleri, ordu seyyar hastaneleri, sıhhiye depoları, esas kurumlar olarak planlanmıştır.⁵⁵ Bu kapsamda Hadımköy ve Çatalca'da 15.000 yataklı, Tekirdağ, Gelibolu ve Çanakkale'de 3.000 yataklı, Dimetoka'da 1.000 yataklı, Dedeoğlu, Gümölcine, İskece ve İzmir'de 2.000 yataklı olmak üzere toplam 23.000 yatak kapasiteli sabit hastane kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁶

Harekât sırasında sağlık hizmetleri şu şekilde yürütülecektir. Muharebe hattı düşmana 600 - 800 metre yaklaştığı zaman "Birlik Sargı

⁵⁰ Mehmet Ali Nüzhet; 1912 Balkan Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 778, Ankara, 1987, s. 25.

⁵¹ Reşat Halı; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913), C III, Ks. I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1993, s. 426.

⁵² Sükan; s. 458-466.

⁵³ Hüsnü Ersü; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 17.

⁵⁴ Yaşar, Kabasakal; s. 703-704.

⁵⁵ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 27, D. 70, Fih. 2-2, 2-21.

⁵⁶ Hayta - Bırbudak; s. 108.

Yeri” açılacaktır. Sargı yerinde ilk yardımı yapılan yaralılar, hafif yaralı toplanma yerine gönderilecektir. Yaralılar gerekirse buradan Tümen Genel Sargı yerine gönderilecek burada ikinci sıhhi yardıma tabi tutulacaktır.⁵⁷ Ancak muharebede koordinasyonsuzluk yüzünden sağlık hizmetleri belirlenen şekilde yürümemiştir. Alaylar verdikleri emirlerde, sargı yerleri ve sıhhiye hizmetleri hakkında bir şey söylemediklerinden ve bölüklerdeki sıhhiye erleri de birliklerinin yanında kaldıklarından doktorlar ne yapacaklarını bilmiyorlar ve sıhhiyeleri aramıyorlardı.⁵⁸

Seferberlik ilan edildiği zaman Edirne’de Askerî Merkez Hastanesi, Belediye Hastanesi ve Fransız Hastanesi mevcuttu. Her üçünün yatak sayısı 350 - 400’ü geçmiyordu. Seferberliğin ilanıyla Merkez Hastanesi, seferî kuruluşa çıkarılarak yatak sayısı 1.000’e yükseltilmiştir. Ayrıca Karaağaç’taki Küçük Zabitan (Astsubay) Okulu, şehir içinde Askerî ve Sivil Lise, Sanat Okulu - Erkek Öğretmen Okulu hastane hâline getirilmiştir. Böylece Edirne Müstahkem Mevkideki hasta yatak sayısı 6.000’e yükselmiştir. Yalnız ilaç sıkıntısı mevcuttur.⁵⁹ İlaç sıkıntısı genelde tüm cephedeki birliklerde vardı. Mesela Kayseri Tümeninde askerlerin genel denilecek derecede şiddetli dizanteriye yakalandıkları, yeterli miktarda sıhhiyecî olmasına rağmen ilaç namına bir şey bulunmadığı Başkomutanlığa bildirilmiştir.⁶⁰

Romanya Cephesi’nde tümen kuruluşunda bulunan seyyar hastane; İşkodra Kalesi’nin dışına çıkılarak yapılan muharebelerde, ihtiyaca göre tümüyle veya bölünerek birlikler emrine verilmiştir. Seyyar hastaneye gelen yaralılar, gerekli tedaviden sonra, şehirde açılmış bulunan hastanelere gönderilmiştir. İşkodra’daki bütün yatak sayısı 1.800’dür. Seyyar hastane yatak sayısı 100’dür.⁶¹

Kırcaali Müfrezesi, sağlık personeli, tıbbi malzeme ve ilaç bakımından çok yetersiz bir durumdaydı. Seferberliğin ilanından sonra Kırcaali’de bulunan 36’ncı Piyade Alayı Reviri genişletilmiş ve 200 yataklı hastane hâline getirilmiştir. Ayrıca Gümölcine’de ve İskeçe’de 50’şer yataklı belediye hastaneleri halkın yardımıyla 100’er yatağa çıkarılmış ve birer Kızılây Seyyar Hastanesi kurulmuştur.⁶²

Orduda sıhhi gereçler ve donatım çok noksandı. Sıhhi gereç ve donatım noksanı nedeniyle ordu barışta da kayıp vermekteydi.⁶³ Bu noksanlar için mevcut tahsisat ancak iki müfettişlik bölgesine yetecek kadardı.⁶⁴

⁵⁷ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 763, D. 1, Fih. 1-2-161.

⁵⁸ Hüsnü Ersü; s. 107.

⁵⁹ Sükan; s. 467.

⁶⁰ Uzdil; s. 49.

⁶¹ Özatalay; s. 40.

⁶² Sükan; s. 468.

⁶³ Reşat Hallı; Balkan Harbi (1912 - 1913), C I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 144.

⁶⁴ Esenyel; s. 73.

Osmanlı ordusunda ilk olarak 13 Aralık 1912'de Hadımköy'de görülen kolera salgını, 16 Aralık 1912'de Edirne'de de kendini göstermiştir. Salgın hastalıkların ortaya çıkması ve yayılmasında sağlık personelinin yetersizliği de önemli rol oynamıştır.⁶⁵ Doktorların özverili çalışmaları ve istihkâm birliklerinin kireç yapıp dağıtımaları sonucunda 30 Aralık'a kadar hastalığın öñü bir dereceye kadar alınabilmiştir.⁶⁶

6. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun Ulaştırma Durumu

Seyyar ordunun ulaştırma hizmetleri, yurt içinden Batı Rumeli yönünde karadan ve İstanbul - Selânik - Manastır demir yolu ile yapılıyordu. Menzil bölgesinde, bu uygulama ulaştırma taburu kollarıyla sağlanıyordu. Kolordu ve tümen bölgelerinde erzak ve cephane ağırlık kolları bu görevi yapmaya çalışıyorlardı.

23 Ekim 1912 gününe kadar ağır aksak yürütölen ulaştırma işleri, Serfiçe'nin düştüğü haberi duyulunca bir anda durmuştur. Kolların müstahfız subay ve erleri arabalarını yol üstünde bırakarak kaçmışlardır. Toplanmaları için harcanan çabalar olumlu bir sonuç vermemiştir.⁶⁷

Batı Rumeli'de askerî ulaştırmanın esasını demir yolu teşkil etmektedir. Yunan donanmasının egemenliği nedeniyle Türk deniz ulaştırması imkânı kalmamıştır. Ana ulaştırma eksenini, İstanbul - Selânik demir yoluydu. Selânik - Üsküp - Mitroviça ve Selânik - Manastır hatları da bölgesel ikinci eksenler durumundaydı. Ancak bu hatların imkân ve yetenekleri sınırlıydı.⁶⁸

Buna rağmen planlamada Rumeli demir yolunun kapasitesinin çok üstünde görev yüklenmişti. Zira Şark Demir Yolları Kumpanyasının bu hatla ordu ihtiyaçları için sağlayacağı imkânları teorik hesaplara dayanıyordu. Sefer ordusu emrine ne kadar tren ayırabileceği, istasyonların uzaklıkları, lokomotiflerin çekme, vagonların taşıma ve sığıdırma yetenekleri, kömür yükleme, su ikmali imkânları, tamirhane ve bakım personelinin yeterlilik dereceleri, demir yolu işletme personelinin sayıları, Türk ordusu ve ulusu adına çalışmada sadakat ve inanç nitelikleri vb. gibi birçok etkenler etrafıca düşünölmemiştir.⁶⁹

Orduda yönetmeliklere uygun taşıt aracı hiç yoktur. İlk iş olarak piyade birliklerinin cephane arabaları olmak üzere, yapılan bir program çerçevesinde araba satın alınarak ordunun askerî harekâtı yapar hâle getirilmesi zorunlu görölmeye başlanmıştır.⁷⁰

⁶⁵ Hayta - Birbudak; s. 112.

⁶⁶ Yiğitgüden; s. 165.

⁶⁷ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. H-16, Fih. 1-62.

⁶⁸ aga.; BHK., Kls. 763, D. 1, Fih. 1-2, Fih. 1-116.

⁶⁹ Yaşar, Kabasakal; s. 706 - 707.

⁷⁰ Esenyel; s. 74.

Çeşitli tedbirlere başvurularak araba ihtiyacının giderilmesine çalışılmakla beraber sefer planına göre Doğu ve Batı Ordularının ihtiyacı olan 47.834 arabanın sağlanması mümkün olmadığı için ordunun hareket kabiliyeti yurt içinden alınacak halk arabalarına bağlı kalmıştır.⁷¹

Ulaştırma durumu ile ilgili Genelkurmay İkinci Başkanlarından Ziya Paşa; kolorduların cephane ve erzak kollarını teşkil edemediğini, bu kolların teşkil edilememesinin taşıt aracı kıtlığından olmadığına Kırklareli çekilmesinden sonra karargâhın Çerkez Köyü'ne ulaşmasında toplattırılan taşıt araçlarının mevcudu ile belli olduğunu, kolların tamamen teşekkül edememesinin kolordularda bu konuda barış zamanı tertibatın noksan ve seferde de iyi bakımın yetersiz olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa ise ekimin üçüne kadar katar ve kabilelerin olabildiği kadarıyla teşekkül ettiğini, ancak mevcut durumun ordunun ileri hareketi için değil, bulunduğu yerde işesi için yeterli olduğunu, Türk ordusunun taşıt araçları dolayısıyla bir iki günlük yürüyüş yapabildiklerini haftalarca yürüyüşe kadir olmadıklarını ifade etmektedir.⁷²

Bağımsız Yanya Kolordusunda da taşıma araçları noksandı ve tedarikleri zordu. Halktan güçle toplanabilen mekkâre hayvanlarıyla iki tekerlekli köylü arabaları bu maksat için kullanılmıştır.⁷³

Edirne Müstahkem Mevkisine kara yolundan ulaşım at ve genellikle öküz arabasıyla yapıldığından kapasite çok düşüktür. Seferberliğin hazırlanmasında ancak İstanbul -Kuleliburgaz - Karaağaç - Filibe - Sofya demir yolu biricik ikmal yolu görevini yüklenmiştir. Edirne'nin kuşatılmasından sonra savunma çevresinde kalan demir yolu kısmıyla inşaat ve istihkâm taburları tarafından yapılmış olan yaklaşık olarak 7 km uzunluğundaki dekovil hattı şebekesi dekovil bölümü personeli tarafından ulaştırma işlerinde kullanılmıştır. Bundan başka 10 adet kamyon da kara yolu ulaştırmasında kullanılmıştır.

Kırcaali Müfrezesinin seferberlik nakliyatı ise genel olarak demir yolundan yararlanarak yapılmıştır. Ancak 30 Ekim 1912'de Kuleliburgaz demir yolu köprüsü düşman eline geçtiğinden bu tarihten itibaren Doğu Trakya demir yolu irtibatı kesilmiştir.⁷⁴

Ulaştırma durumunu etkileyen önemli bir faktör de kara yollarının durumuydu. İttihat kabinesinde Bayındırlık Bakanı olan Hallaçyan Efendi, askerî sevk ve diğer nakliyatın kolaylaştırılması için Anadolu'da ve diğer taraflarda 10 bin km şose yolun yapılacağını meclis kürsüsünden taahhüt ettiği hâlde, değil Anadolu'daki yolların İstanbul ile Edirne arasındaki askerî

⁷¹ Reşat Hallı; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913), C III, Ks. I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993, s. 426.

⁷² Hallı, Balkan Harbi (1912 - 1913), C I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 145 - 146.

⁷³ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 689, D. 3, Fih. 1-57.

⁷⁴ Sukan; s. 466-467.

yol bile yapılıp tamamlanamadığından, Balkan Savaşları'nda top arabaları çamurlara saplanıp mühimmatça birçok zarara uğranılmıştır.⁷⁵

Nitekim Çatalca hattında 08 Kasım 1912 gecesinden başlayarak çeşitli kolordulara bağlı birtakım birlikler, yolsuz ve çamur deryası bölgede ileri geri gidiyor, çamurlara saplanıp kalan topların başında binlerce asker çabalayıp duruyorlardı.⁷⁶

Konu ile ilgili Balkan Savaşı'na küçük zabıt (astsubay) olarak katılmış olan Nurettin Peker de hatıralarında mevcut kara yolunun yetersizliğinden dolayı İstanbul'dan gönderilen Hassa Kolordusuna bağlı bir alay seri ateşli sahra topçularının 36 top ve donanımının bataklığa saplandığını ve bataklıktan çıkaramadıkları 36 top ve donanımını geri çekilirken olduğu gibi yolda bıraktıklarını ifade etmektedir.⁷⁷

Ayrıca Balkan Harbi'nde kara yollarının durumu ile ilgili dönemin Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın şu gözlemi oldukça dikkat çekicidir: "Çatalca hattının gerisinde, 25 - 30 km uzunluğundaki yol, pek fena hâldeydi. Bazı yerlerde tamirine dikkat olunuyor; fakat bazı kıtalar buna ehemmiyet vermiyordu. Yolun kenarında bulunan hayvan leşleri, pek fena manzara arz ediyordu."⁷⁸

Balkan Savaşları'nda ulaştırmanın yetersiz ve çok yavaş olmasının sebeplerini Balkan Savaşı'na küçük zabıt (astsubay) olarak katılmış olan Nurettin Peker hatıralarında şu şekilde dile getirmektedir: "Askerî birliklerin sevk işlerinin ne kadar ağır olduğuna bir örnek olarak bir kolordu karargâhının trenle beş saatte gidebileceği yere dört beş günde gidebiliyorduk. Çünkü Rumeli hattının tek olması, sevk işlerinin plansız ve programsız yapılması, amir, memur ve komutanların partililikleri ve akıl karışıklığı gibi sebepler vardı. Asker, hayvan ve malzemenin ağırlığı ve nakillerindeki zorunlu yavaşlık, hesapsız düzensizlik diğer önemli nedenlerdi. Ayrıca trenlerin çalışan ve memurlarının Türk olmayıp azınlıklardan olması ve zorluk çıkarmaları da işlerin yavaş yürümesinin önemli bir nedeniydi."⁷⁹

7. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun Muhabere Durumu

Muhaberede büyük ihtiyaç duyulan teknik araçların ikmali barış döneminde yapılmamıştır. Tahkim araçları ve telgraf malzemeleri ihtiyacın yarısı kadar sağlanmışır.⁸⁰ Buna göre nizamiye ve redif taburları ile süvari alaylarının telgraf gereçleri mevcudu 38 takım olup daha 39 takıma ihtiyaç vardır. Seferberlik ilanından önceki günlerde 1'inci 2'nci 3'üncü Ordu

⁷⁵ Esenyel; s. 74-75.

⁷⁶ Uzdil; s. 45.

⁷⁷ Peker-Akkartal; s. 81.

⁷⁸ Mahmut Şevket; Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayınları: 26, İstanbul, 1988, s. 11.

⁷⁹ Peker - Akkartal; s. 78-79.

⁸⁰ Yaşar, Kabasakal; s. 704.

Müfettişlikleri, kolordularında ancak 2/3 seviyesindedir. Araba üzerinde taşınan seyyar telsiz telgraf miktarı ise 16'dır.⁸¹

Edirne Müstahkem Mevkinin Doğu Ordusu ve Kırcaali Müfrezesiyle telsiz irtibatını sağlamak üzere Çanakkale'den sökülerek Hazırlık Tabyaya monte edilen telsiz telgraf cihazı, adı geçen birliklerin telsizlerinin çalıştırılmamış olmasından dolayı bunlarla bir irtibat sağlayamamışsa da kale düşünceye kadar İstanbul'la kesintisiz telsiz irtibatını devam ettirmiştir.

Edirne Kalesi'nde mevcut telefonlar hem eski model ve hem de yetersizdir. Ancak taburlara kadar birer telefon verilebilmiştir. Alaylarda ve cephe komutanlıklarıyla, cephe topçu komutanlıklarında ve kale topçu komutanlığında birer santral bulunması gerekirken sağlanamamış, bunun yerine numarator kullanılmıştır. Müstahkem Mevki Komutanlığında bir santral vardır. Gerek komuta ve gerekse topçu şebekesi muhabereyi direklerle bağlanmış çıplak hatlarla yapıyordu. Bunların kablo hatlarıyla değiştirilmesi için 40 km'lik kablo istenmişse de ancak 12 km'lik kısmı tedarik edilebilmiştir.⁸²

Savaşın başından itibaren süvari tümenine bir telsiz telgraf müfrezesi verilmişse de sahra telgrafi hizmetini yapamamıştır.⁸³

Piyade ve süvari kıtalarına muharebe fenerleri henüz alınmamıştır. Mevcut pırıldaklar da yetersiz sayıdadır.⁸⁴

Edirne Müstahkem Mevkisinde 90 cm'lik 12 adet ışıldağın olması gerekiyordu ve bunlar daha barışta tedarik edilmiştir. Ancak Osmanlı - İtalyan Harbi dolayısıyla bunlardan yedisi Çanakkale ve İstanbul Boğazları'na gönderilmiştir. Seferberliğin ilanıyla bunlar hemen istenmişse de yalnız üç adedi gönderilmiş ve mevcut sekize çıkarılmıştır. Ayrıca sekiz adet pırıldak ⁸⁵ göz önünde tutulmuştur. Fakat bu miktar ancak beş pırıldaka ulaşabilmiştir.⁸⁵

8. Balkan Savaşları'nda Türk Ordusunun İaşe Durumu

Seferberliğin ilanından sonra, iki hafta geçtiği hâlde Levazımatı Umumiye Dairesince harekât alanlarına, planda gösterilen 1'inci sınıf İkmal (yiyecek, içecek ve yem) maddeleri sağlanıp gönderilememiştir.⁸⁶ Bu yüzden Balkan Savaşları'nda ordunun iaşe ihtiyacının savaş yükümlülüğü yolu ile yerli kaynaklardan sağlanması yoluna gidilmiştir. Ancak bu yolla iaşenin istenen seviyede sağlanamaması, birliklerin savaş yükümlülüğü konusunda yeterli beceriyi gösterememelerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca İstanbul'dan az

⁸¹ Hallı; s. 426.

⁸² Sükan; s. 458-459.

⁸³ Nüzhet; s. 43.

⁸⁴ Reşat Hallı; Balkan Harbi (1912 - 1913), C I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 146.

⁸⁵ Şadi Sükan; s. 458-459.

⁸⁶ Kabasakal; s. 50.

çok gönderilmekte olan erzakın demir yolundan uzakta bulunan birliklere ulaştırılması, kolorduların nakliye kollarının tamamıyla teşkil edilmemeleri yüzünden güçlüğe uğramıştır.⁸⁷

Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın iâşe konusundaki şu mütalaası oldukça dikkat çekicidir:

“İâşe sorunu en ziyade yolsuzluktan değil, idare memurlarının görevlerini bilmemelerinden dolayı hiçbir vakit muntazam cereyan etmiyordu.

Çorlu'da 20.000 ekmek çıkaracak fırın olmasına rağmen bundan faydalanılamamıştır. Ancak Lüleburgaz Muharebesi'nden sonra bu fırın, dirayetli bir alay kâtibi yönetiminde verimli bir şekilde işletilebilmiştir.

En önemlisi Kırklareli, Lüleburgaz ve Hasköy dolaylarında hiç yakacak yoktu. Gönderilen un ve pirinci askere verecek hiçbir tedarik yapılmamıştı. Buraya pirinç ve un göndereceğinize ekmek göndermezseniz asker daima aç kalacaktır.”⁸⁸

Sferberlik planına göre, İstanbul dâhil, Doğu Ordusu bölgesinde 420 - 520 bin insan ve 131.000 hayvanı iki ay iâşe edecek miktarda erzak depo edilmesi gerekiyordu.

Batı Ordusu bölgesinde ise 598.000 insan ve 150.000 hayvanı iki ay iâşe edecek erzağa ihtiyaç vardı. Buna göre 34.445 ton una ihtiyaç olmasına rağmen ambarlarda ancak 1.317 ton un vardı. Batı Ordusu ambarlarından yalnız Selânik'te ise 200 bin insan ve 50 bin hayvan için iki aylık erzak ve yem bulunacaktı. İstenen miktarın bu ambarlarda mevcut olmadığı, 5'inci Kolordu Komutanı'nın Harbiye Nezaretine 5 Ekim 1912'de sunduğu şifreli telgraftan da anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Doğu ve Batı Orduları yukarıdan aşağı yapılan tedbirsizlikler nedeni ile iâşe bakımından güç durumdadır. Ülkede bir tek şeker fabrikası yoktur. Şekerin de dışarıdan ithali gerekmektedir. Bu duruma göre harp silah ve gereçleri bir yana yiyecek bakımından da Türk ordusu harbe hazır değildir.⁸⁹

Gerçekten de durum umut verici gözükmemektedir. Garp Ordusu Komutanlığının 19 Ekim 1912 tarihli yazısı, bu aksaklıkların gerçekliğini onaylar bir anlam yansıtmaktadır: “Para yoktur. Nezaretten (Millî Savunma Bakanlığından) istenen paranın havalesi henüz gelmemiştir. Erzak tedariki hususunda burada da (Selânik'te) zorluk çekilmektedir. İstanbul'dan erzak gelmezse birliklere yardım imkânı bulunulamayacaktır. Bugün Başkomutanlık vasıtasıyla tebliği olunan emir gereğince, buğday, arpa

⁸⁷ Reşat Hallı; Balkan Harbi (1912 - 1913), C I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 147.

⁸⁸ a.g.e.; s. 147-148.

⁸⁹ Reşat Hallı; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913) III. Cilt, I. Kısım, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993, s. 426.

vesaire yiyecek maddelerinin savaş yükümlülüğü usulüyle tedarikinden başka yol yoktur.” deniliyordu.⁹⁰

Garp Ordusunu, beslemek ve ikmallerini sağlamakla görevli olan Ordu Menzil Müfettişliği, Kolordu ve Tümen İdare Başkanlıkları, ikmal imkânlarını sağlayamadıkları gibi mevcut imkânları da iyi kullanamamışlardır.

Mürettep 8'inci Kolordu birlikleri, muharebe harekâtının başladığı günden Selânik'in teslimine kadar, gerektiği ölçüde normal idari desteğe kavuşturulamamıştır. Selânik'te yeter miktarda yiyecek varken Yenice'den geri çekilen birlikler, sorumlu personelin görevini zamanında yapmadıklarından dolayı Galik Suyu yakınlarında aç ve perişan duruma düşürülmüşlerdir.⁹¹

Hudut kalesi olmasına rağmen, Edirne'de mevcudun muhafazası ve değişik tokuş yapılarak gıda özelliğinin kaybedilmemesi lazım gelen ve hiç olmazsa bir aylık işe maddelerine sahip bulunması için gerekli olan erzak ambarları tesis edilmemiştir.⁹²

Bulgar kuvvetlerinin sınırı aştığı 18 Ekim 1912 tarihinde Edirne Müstahkem Mevkisindeki yiyecek depolarının stok seviyelerinde de gözle görülür bir açıklık vardır. Buna, seferberliğin başından (01 Ekim 1912) itibaren harekâtın başlamasına (18 Ekim 1912) kadar geçen 18 günlük devre içinde Edirne'deki birliklerce tüketilen miktar da eklenince bu açık daha da büyümüştür.

Edirne Müstahkem Mevkisi birlikleri arasına 21 Ekim'den itibaren 11'inci Nizamiye Tümeninin de katılmasıyla asker mevcudu 60.000'e yükselmiş ve 1'inci sınıf ikmal maddelerinin sağlanması daha da güçleşmiştir.⁹³

Ayrıca erzak ihtiyacı konusunda 11 Kasım tarihinde Edirne Kale Komutanı İsmail Paşa tarafından Harbiye Nezaretine çekilen bir telgrafta, Edirne'ye gelmekte olan erzakın Uzunköprü'de bulunan kolordu tarafından alındığı ve kalenin erzaksız bırakılmaması için gerekenin yapılması istenmiştir. İsmail Paşa'nın bu telgrafa rağmen Edirne'nin erzak ihtiyacının temini konusunda yeterli çabayı harcamadığı konusunda ciddi eleştiriler vardır. Nitekim Balkan Savaşı'nın çıktığı günlerde Edirne Vilayet Matbaası Müdürlüğü görevinde bulunan M. Şevket Bey; Edirne'nin civarında bulunan Babaeski, Uzunköprü, Dimetoka, Sofulu ve Lüleburgaz kazalarında toplam 4.500.000 okkaya yakın zahirenin bulunduğunu; ama bu yüksek miktardaki zahirenin savaş öncesinde Edirne'ye ulaştırılmadığını belirtmekte ve bu durumdan Vali Halil Bey ile Kale Komutanı İsmail Paşa'yı sorumlu tutmaktadır.

⁹⁰ Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, Dos. H-16, Fih. 1-5.

⁹¹ a.g.a.; BHK., Kls. 693, Dos. 18, Fih. 2, 3-17.

⁹² Yiğitgüden; s. 25.

⁹³ Sükan; s. 462.

İsmail Paşa'nın yerine 10 Ekim 1912'de Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığına atanan Mehmet Şükrü Paşa'nın ise ilk faaliyeti, kaleden dışarıya her türlü ikmal malzemesinin çıkışını yasaklamak olmuştur.⁹⁴

Edirne Müstahkem Mevkisi varılan anlaşmayla 10 Aralık'tan itibaren tam ateşkes devresine girmiştir. Bu dönemde anlaşma gereğince, (13 Aralık'tan itibaren) Bulgarlar, her türlü ikmal maddelerini Müstahkem Mevki içinden trenlerle geçirerek Türk askerlerinin gözleri önünde, Çatalca'daki ordularına göndermeye başlamışlardır. Bu hak yalnız Bulgarlara tanındığından Edirne'ye İstanbul'dan hiçbir ikmal maddesi gönderilmemekteydi. Öte yandan kalede mevcut stokların büyük kısmı tükenmişti.⁹⁵

Nitekim Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığı, 10 Aralık tarihinde Başkomutanlık makamına bir yazı yazarak kalede sadece bir aylık erzak kaldığını bildirmiştir. 23 Aralık 1912 günü İstanbul'dan gelen telgrafta; kaleye erzak gönderilmesinin mümkün olmadığı ve eldeki imkânlarla yetinilmesi gerektiği belirtilmiştir. Mehmet Şükrü Paşa, 24 Aralık'ta yayımladığı bir beyanname ile halktan stokçuluk yapmamalarını isteyerek erzak saklayanların cezalandırılacağını ilan etmiştir. Zamanla temel tüketim malzemeleri tamamen tükenme noktasına gelmiştir.⁹⁶ Tuz mevcudu ise kalmamıştır. Bu nedenle 15 Aralık'tan itibaren tuzundan yararlanmak üzere er başına 50 gram hesabıyla birliklere peynir dağıtılmaya başlanmış ve buna karşılık olarak er başına ekmeğin miktarı 960 gramdan 750 grama indirilmiştir. 16 Ocak 1913'ten itibaren de ekmeğin miktarı er başına 450 gram olmuştur.⁹⁷ Giderek küçülen ve kararan ekmeğe mısır, arpa karıştırılmıştır. Zamanla süpürge tohumu ve kuşyemi de ekmeğin içine girmiştir. Şekil bakımından azalan ekmeğin içerik bakımından da kıymetten düşmüş olması sebebiyle asker gıdasız kalmıştır. Bazen peynirle ot karıştırılarak bir çeşit yemek yapılmıştır. Bu ot yemeği yüzünden zehirlenenler de olmuştur.⁹⁸

Edirne Kalesi'nde Görev Yapan Askerlere Verilen Yemekler:⁹⁹

Ocak 1913 Sonunda Düzenlenen Tabela

Günler	Sabah	Akşam
Cuma	Sirkeli un çorbası	120 gr peynir
Cumartesi	90 gr peynir	Bulgur lapası
Pazar	Sirkeli un çorbası	120 gr peynir
Pazartesi	90 gr peynir	180 gr kavurma
Salı	Sirkeli un çorbası	120 gr peynir
Çarşamba	90 gr peynir	Bulgur lapası
Perşembe	90 gr peynir	180 gr peynir

⁹⁴ Hayta, Birbudak; s. 32-35.

⁹⁵ Sükan; s. 462.

⁹⁶ Hayta, Birbudak; s. 75.

⁹⁷ Sükan; s. 462.

⁹⁸ Yiğitgüden; s. 165.

⁹⁹ Sükan; s. 463-464.

Not: Bu tarihte er başına ekmek miktarı 450 gr'dır.

Tabelada et görülmesi Müstahkem Mevkide mevcut her cins kadro hayvanlarının bir plana göre kesilerek askere ve muhtaç halka dağıtılmaya başlanmasındandır. Nitekim 5 Mart 1913'te verilen bir emirle de mevcudu 2.661'e düşen hayvan miktarının 1.037'sinin daha kesilmesi bildirilmiş ve uygulanmıştır.

05 Mart 1913 Tarihinde Düzenlenen Tabela

Günler	Sabah	Akşam
Cuma	90 gr peynir	150 gr et
Cumartesi	90 gr peynir	150 gr kavurma
Pazar	90 gr peynir	150 gr et
Pazartesi	90 gr peynir	150 gr et
Salı	90 gr peynir	100 gr kavurma
Çarşamba	90 gr peynir	150 gr et
Perşembe	90 gr peynir	150 gr et

Not: Bu tarihte er başına ekmek miktarı 300 grama indirilmiştir.

Tablolardan da açıkça görüldüğü gibi yiyecek sıkıntısı had safhadadır. Bu gerçeğe rağmen halkın moralini yükseltmeye çalışan gazeteler, Mehmet Şükrü Paşa'dan gelen telgrafları yayımlamaktadır. Örneğin İkdam gazetesinin 10 Mart 1913 tarihli nüshasında Edirne Müdafisi Kahraman Şükrü Paşa Hazretlerinden gelen telgrafta Edirne'de bulunan erzakın daha çok zaman yetecek seviyede olduğunu ve kentteki erzakın 1-2 gün içinde biteceğine dair çıkan haberlerin tamamen asılsız olduğunu bildirdiğini müjdelemektedir. Hâlbuki gazetelerde bu haberin çıktığı tarihte Edirne Valisi'nin 20 Mart tarihine kadar yetecek kadar erzakın bulunduğu dair haberi İstanbul'a bildirmektedir. Gerçek olan, şehirde erzak sorununun giderek büyüğüdür. Kent giderek açlık içerisine düşmektedir. 01 Mart'tan bu yana da Edirne halkına at eti dağıtılmaya başlanmıştır.¹⁰⁰

Balkan Savaşı'nda Romanya tarafından kuşatılan İşkodra'nın barış döneminde yiyecek gereksinmesi Şingin Limanı yoluyla dışarıdan ve bir kısmı da bölgeden sağlanmıştır. Bu gereksinmenin sağlanmasında karşılaşılan en büyük güçlük, yiyeceğin Şingin'den İşkodra'ya taşınması ve depolanması olmuştur.¹⁰¹

Kırcaali Müfrezesi için seferberliğin başından (03 Ekim 1912) 25 Ekim 1912'ye kadarki süre içinde Menzil Levazımatı Umumiye Dairesince, Gümülcine Menzil Noktasına 63.990 kg pirinç, 79.660 kg nohut, 46.690 kg fasulye vs. türlü erzak ve 137.775 kg arpa gönderilmiştir. Bu erzakın iki aylık

¹⁰⁰ Hayta, Birbudak; s. 87-88.

¹⁰¹ Özatalay; s. 39-40.

ikmal seviyesine göre bütünlenmesi için Kırcaali Müfrezesince mahallinden tedarik yapılacaktı. Ancak istenilen paranın tam ve zamanında gönderilmemesi sonucu olarak istenilen düzeye ulaşamadığı gibi özellikle Paşmaklı yönünde harekât yapan birlikler yiyecek ve yem bakımından büyük sıkıntı çekmişlerdir.¹⁰²

Vardar Ordusunun Levazım Başkanı Albay Osman tuttuğu İdare Harp Ceridesinde; Batı Cephesi'ndeki Komanova Muharebesi yenilgisinden sonra geri çekilmekte olan askerin iâşe durumu ile ilgili yer alan şu hususlar oldukça ilginçtir:

“Çekilme sırasında erlerin ağzından aç ve erzaksız kaldık... Cephane-siz kaldık gibi sözler dolaştığı söyleniyordu. Bu söylentiler hıyanet maksadıyla çıkarılmıştır. Tamamen gerçek dışıdır. Veyahut da söylentilere kolordu ve tümen idare heyetlerinin dağıtımını düzenli bir şekilde yapmamış olmaları sebep olmuştur. Her nedenle olursa olsun bu söylentiler asılsızdır. Çünkü bütün birliklerin yanlarında yedi günlük erzakları vardı.

Söz konusu harp ceridesinde Albay Osman tarafından yapılan bu değerlendirmelerden de açıkça anlaşıldığı gibi birliklerde yeterli erzak olsa bile orduda yenilgiden sonra bozgunun başlaması üzerine asker arasında tertip ve düzenin bozularak disiplinin kalmadığı durumlarda mevcut erzakın bile kullanılamadığı görülmektedir.¹⁰³

Sonuç

Balkan Savaşları'nda ordunun lojistik desteği sağlamak için geri hizmet bölgelerinde oluşturulan menzil teşkilatı, erzak ve cephane kolları ve destek tesislerinin oluşturulması gibi düzenlemeler yapılmış; fakat bu planlar bir türlü tam anlamıyla uygulanamamıştır.¹⁰⁴

Balkan Savaşları'nın başlamasından önce ordu, kolordu, tümen ve bağımsız kıtaların lojistik desteği için geri bölgelerde menzil noktaları, tesisleri ve hatları planlanmıştır. Ordu, kolordu ve tümenlerde birçok erzak ve cephane kollarıyla ve diğer lüzumlu destek tesisleriyle donatılmışlardır. Ancak bunların hemen hepsi kâğıt üzerinde kalmıştır.¹⁰⁵ Bunun gerçekte uygulama imkânının olup olmadığı kontrol edilmemiştir. Plan gereği yapılması gereken işler, seferberlik ve savaşın ilanına bırakılmıştır. Hâlbuki deniz yolu kapalı, demir yolu da sınırlı olduğuna göre kısa seferberlik süresi içinde ambarların doldurulması, mühimmat, silah, araç ve gereç ikmali gibi zorunluluklar sağlanamayacaktır. Bu hizmetlerin barışta yapılması gerekmekteydi.¹⁰⁶

¹⁰² Sükan; s. 465-469.

¹⁰³ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. 22, Harp Ceridesi, Garp Ordusu Cephesi (25 Eylül 1328 - 05 Nisan 1330).

¹⁰⁴ Hayta, Birbudak; s. 108.

¹⁰⁵ Kanat - Oğuş; s. 191-192.

¹⁰⁶ Kabasakal; s. 68-69.

Balkan Savaşı'na Vardar Ordusu Levazım Heyeti Başkanı olarak katılan Albay Osman savaşı esnasında tuttuğu İdare Harp Ceridesi'nde yürütmekle yükümlü olduğu lojistik ve idari hizmetlerde meydana gelen aksaklıkların nedenlerini belirtirken özellikle insan ve araç unsuru üzerinde durmaktadır. O konu ile ilgili yaptığı değerlendirmede; idare ve işe ait teşkilat yapısını hayata geçirecek uzmanlaşmış personelin barış döneminde yetiştirilemediğini, ayrıca erzak kollarına lazım olan araba ve hayvan mevcudunun düşünülmeden bu kolların teşkil edildiğini ve barıştan itibaren halk elinde mevcut araba ve hayvanların tespit edilerek damgalanmadığını ifade etmektedir.¹⁰⁷

Balkan Savaşı'nda her ne kadar birliklerin yanında muharebe ağırlıkları ve büyük ağırlıklar mevcutsa da plansızlık içinde muharebeye giren kıtalar özellikle muharebelerin çabuk gelişmesi karşısında, bu ağırlıkların tümünü kaybetmişlerdir. Gerek Şark Ordusu ve gerekse Garp Ordusu cephelerinde esaslı bir ikmal merkezi kurulamamıştır.¹⁰⁸

Balkan Savaşı'nda ordumuzun lojistik durumu yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı içler açıktır. Özellikle yolların ve taşıma araçlarının yetersizliğinden dolayı ikmalin zamanında ve yeterli seviyede yapılamamış olmasından dolayı ordumuz çok büyük kayıplar vermek zorunda kalmıştır. Daily Telegraph gazetesinin askerî muhabirinin gazeteye verdiği bir makede bu konu ile ilgili şu hususlara yer verilmektedir: "Şuna kanaat getirdim ki sade her nefer yevmiye bir peksimet alsa idi istila eden düşman karşısında kaçmayacaklardı. Türk ordusunu bu derece darmadağın eden açıklıktır. Hiçbir nakliye katarı yok ellerinde, bir demir yolu mevcut iken askerî heyet, İstanbul'un 100 km ötesinde bulunan bir livayı besleyemedi ve şarka mahsus bir tevekkülle kolorduları sakınane açlığa terk etti, acı hakikat meydanda idi."¹⁰⁹

İşe sistemindeki bozukluk, askerlerin ve hatta komutanların aç kalmasına sebep olmuş ve askerlerin moralini olumsuz yönde etkilemiştir. İyi bir lojistik dağıtım sistemi tesis edilemediğinden ve çekilme planı olmadığından bazı yerlerde ambarlar erzak ve cephe ile dolu olarak düşmana teslim edilmiştir.

Diğer taraftan Balkan Savaşları'nda Türk ordusunun teçhizat ve elbisesi de yetersizdi. Ayrıca ordunun kadro ihtiyacı olan silah, cephe ve donatım araçları ve gereçleri tümüyle sağlanamamıştır.

Sefer hazırlıkları ve uygulanması sırasında ötekiler gibi sağlık teşkilatı ve malzeme ikmal planları da yürütülemedi. Bundan dolayı iyi bir sağlık teşkilatı kurulamamıştır. Üstelik birlikler sağlıklı ve sıhhi tedbirlere yeterli

¹⁰⁷ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. 22, Harp Ceridesi, Garp Ordusu Cephesi (25 Eylül 1328 - 05 Nisan 1330).

¹⁰⁸ Kanat - Oğuş; s. 191-192.

¹⁰⁹ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Tarihçe Koleksiyonu, Kt. No. 3, D. 14, Fh. 1-1.

dikkati gösterememişlerdir. Bunun sonucunda kolera ortaya çıkmış ve 40.000 kişiye yakın kimsenin harp dışı kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, Menzil ve dolayısıyla Menzil Taşıt Kolları da teşkil edilememiştir. Bu nedenle ileride çarpışan birliklerin ihtiyaçları, gereği kadar sağlanamamıştır. Demir yolu ulaştırmasında gecikmeler, aksaklıklar olmuştur.¹¹⁰

Sonuç olarak denilebilir ki Balkan Savaşı'nda Türk ordusunun kısa bir sürede çok ağır bir yenilgiye uğramasının en önemli sebeplerden birisi ordunun lojistik durumunun yeterli olmaması ve bu alanda gerekli tedbirlerin zamanında alınarak ordunun lojistik ihtiyaçlarının karşılanamamış olmasıdır. Bu durumu bizzat savaşın içinde bulunup da hatıralarını kaleme alanlar da tespit etmişlerdir. Mesela Balkan Harbi'ne Şark Ordusu Kumandanı olarak katılan Abdullah Paşa hatıratında konu ile ilgili şu hususu dile getirmektedir: "Millette fedakârlık ve savaşçılık duyguları hangi düzeyde olursa olsun, ordu gerektiği biçimde hazırlanmayıp sahip olması icap eden donanımı olmadığı sürece, hayal edilen varlığından parlak zaferler beklenirse mucize beklenilmiş olur. Çünkü bugünkü harp araç gereçlerine karşı, özellikle kahramanlıkla galip gelme devirleri çoktan geride kalmıştır."¹¹¹

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 29, D. 77, Fih. 1-10-32.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 763, D. 1, Fih. 2-65.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 27, D. 70, Fih. 2-2, 2-21.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 2, D. 6, Fih. 12-12-6.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. H-16, Fih. 1-5.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 693, D. 18, Fih. 2, 3-17.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 658, D. H1: 122 Fih. 1-50.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. H-16, Fih. 1-62.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 689, D. 3, Fih. 1-57.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 14, D. 6.

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK., Kls. 714, D. 22, Harp Ceridesi, Garp Ordusu Cephesi (25 Eylül 1328 - 05 Nisan 1330).

Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Tarihçe Koleksiyonu, Kt. No. 3, D. 14, Fh. 1-1.

¹¹⁰ Yaşar, Kabasakal; s. 699-707.

¹¹¹ Uzdil; s. VI.

Telif Eserler

ÇAKMAK, Fevzi; Garbi Rumeli'nin Sureti Ziyat ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi.

ERSÜ, Hüsnü; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

ESENYEL, Ömer; Balkan Harbi'nden Günümüze Bakış, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

HALLI, Reşat; Balkan Harbi (1912 - 1913), Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, C I, Ankara, 1993.

HALLI, Reşat; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913), C III, Ks. I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993.

HAYTA, Necdet - BİRBUDAK, Togay Seçkin; Balkan Savaşları'nda Edirne, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010,

KABASAKAL, Hüseyin; Balkan Harbi (1912 - 1913), Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

KANAT, Şeref - OĞUŞ, Şeref; Türk Kara Kuvvetleri Tarihi, KKK Basımevi, 1996.

NÜZHET, Mehmet Ali; 1912 Balkan Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 778, Ankara, 1987.

ÖZATALAY, Fehmi; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu Karadağ Cephesi, C III, Ks. III, Ankara, 1993.

PEKER, Orhan - AKKARTAL, Hilal - PEKER, Nurettin; Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür Tüfek Omza, İstanbul, 2009.

SÜKAN, Şadi; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C II, Ks. III, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler, Ankara, 1993.

ŞEVKET, Mahmut; Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayınları: 26, İstanbul, 1988.

UZDİL, Mahmut Biliğ; Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'inci Kolordunun Harekâtı, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

YAŞAR, Raif - KABASAKAL, Hüseyin; TSK Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912 - 1913), C III, Ks. II, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993.

YİĞİTGÜDEN, Ali Remzi; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, C I - II, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

ZÜRCHER, Erik Jan; Modern Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

BALKAN SAVAŞLARINDA ÖZEL KUVVET HAREKÂTI

Dr.Öğ.Alb. Suat AKGÜL*

Balkan Savaşları birçok yönden önemli ve farklı özellikler taşımaktadır. Balkan coğrafyasının çok çeşitli devlet, millet ve dinî yapıda olması savaş şartlarını da etkilemiştir. Bu yapısı dolayısıyla yerel halk dikkate alınması gereken önemli bir konuma sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti savaştan galip çıkmak için gerek bir devlet politikası olarak gerekse askerî strateji ve taktik uygulamalar çerçevesinde bölgede yaşayan halka yönelik askerî ve siyasi faaliyetler yürütmüştür.

Bu yürütülen faaliyetler çerçevesinde, bir yandan savaştan galip çıkmak amaçlanırken diğer yandan başta bu bölgede yaşayan Türkler ve Müslümanlar olmak üzere yerel halkın zarar görmemesi için çalışılmıştır.

Balkan Savaşı'na hazırlık aşamasında genel bir seferberlik faaliyetine başlandı. Bu süreçte asker kaynakları ile ilgili olarak Tanzimat'tan sonra yürürlüğe giren asker alma kanunu uygulanmaktaydı. Buna göre askerlik yükümlülüğü; nizamiye, redif ve müstahfızlık olmak üzere toplam 20 yıl olan bir dönemi kapsamaktaydı. Seferberliğin ilanı ile birlikte yükümlü olanlar silahlı altına alınmaya başlandı. Bu sistem içinde olmamasına rağmen gönüllüler de askere yazılmak için çeşitli müracaatlarda bulunmaktaydılar. Gönüllü askerlik kanunda çeşitli şartlarla sınırlandırılmıştı. Ancak ihtiyaç ortaya çıktığında müracaatlar hızla değerlendirilerek sonuçlandırılıyordu.

Seferberliğin ilanı ile bir taraftan ordunun eksik kadroları tamamlanmaya çalışılırken diğer yandan halk da gösteriler, mitingler ve gönüllülük esasına dayalı girişimlerle hazırlıklara destek veriyorlardı. Halkın vatan savunmasında gösterdiği bu isteklilik ve destek gösterileri hükûmeti, gönüllü başvurularını kabul etmeye sevk ediyordu. Öte yandan nizamiye, redif ve müstahfız birliklerin kadrolarındaki eksiklik de hükûmeti bu yönde karar almaya zorluyordu.

Balkan Savaşı için 12 ayrı sefer planı hazırlanmıştı. Bu planlardan anlaşıldığına göre Şark ve Garp Ordusu diye ikiye ayrılan komuta merkezleri 800.000'in üzerinde bir askerî gücü bulundurmaya öngörüyordu. Bu sayıya hiçbir zaman ulaşamadığı gibi savaşa da 300.000'den az bir askerî güç ile katılındı. Bu durum şüphesiz ki savaşın oluşumunu ve gelişimini doğrudan etkilemiştir.

Muharebe alanının coğrafi olarak çok geniş ve çeşitli etnik ve sosyokültürel yapıda insanlardan meydana gelmesi farklı ve özel askerî uygulamaları zorunlu kılmaktaydı. Müstahfız birliklerinin asli görevleri yaşadıkları kendi bölgelerinde sınır, kıyı, demir yolu, askerî binalar, menzil hatları, askerî ambar, depo, mahalli güvenlik, devlet binaları ve üretim merkezlerini korumaktı. Öte yandan müstahkem mevkiilerin korunmasında da

* ATASE Daire Başkanlığı Arşiv Şubesi Müdürü

görev alıyorlardı. Kısacası kendi bölgesindeki her türlü askerî faaliyetin içinde bulunuyorlardı. Kapsamlı bir savaş için bu görevin ifasında güçlük çekilmekteydi. Gerek sayısal eksiklik gerekse muharebe sahasının geniş olması yürütülecek askerî faaliyetler için özel önlemler almayı da zorunlu kıldı.

Gönüllü olarak askerlik yapmak isteyenler, asker alma kanununda belirtilen şartları taşımak zorundaydılar. Buna göre gönüllü olarak kaydı yapılanların 18 yaşından küçük olmamasına özen gösteriliyor ve bunların vatan sevgisinin güçlü ve vücutça savaşımaya uygun olması gibi özellikler taşınması isteniyordu.

Bu şekilde ilk gönüllü birlik İstanbul'daki gençlerden oluşturuldu. Bunlar şehir dışında uygun bir yerde toplanarak askerî eğitime tabi tutuldular. Başlarına da bir tabur komutanı tayin edildi. Gönüllü birliklerin kurulması için çaba gösterenlerden İstanbul Muhafızlığında görevli Miralay Hasan Hamdi Bey; vatanın namusunu korumak için vatanın her tarafından ve vatan sevgisinden doğan yüksek duyguların etkisiyle Anadolu'nun birçok yerinden gençler geldiğini, her gün çok sayıda gencin bu şekilde koşup geldiğini dikkate alarak bunlardan özel bir kuruluş meydana getirilmesini istediğini, bunlardan yararlanılması için bu kişilerle bizzat kendisinin ilgilendiğini ve bunun yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmektedir.

Gönüllü olarak savaşa katılmak isteyenler nizamiye, redif veya müstahfız taburlarından birine kaydoldular. Çünkü halktan teşkil edilen birliklerin yine halktan birisinin komutası altında işlerinin sağlanması güçleşeceği gibi muharebe esnasında askerî harekâtın olumsuz etkileneceği ve intizam ruhunun bozulacağından endişe edilmekteydi. Bundan dolayı başvuran gönüllülerin kayıtları yapılarak ikmal efradı gibi kullanılmak üzere teçhiz ve sevk edildiler. Bu durum, mevcut kadrolardan boş olanların bir kısmının tamamlanmasına katkı sağladığı gibi doğrudan gönüllü birliklerin kurulmasına da etki etmiştir.

Emirle, bazı ihtiyaçları kendilerince sağlanmak kaydıyla; Eskişehir, Bilecik, Biga, Adapazarı, Düzce, Aziziye taraflarından gönüllü süvari birlikleri teşkil edildi. İstanbul'da da gönüllü taburları oluşturuldu. Kayseri'den 10.000 kişilik bir gönüllü fırkası oluşturulmasına başlandı. Ancak bunun ikmal ve ulaşım imkânları açısından sorunlar doğurması üzerine gönüllülerin en yakın gönüllü taburlarına katılmalarının daha uygun olacağı bildirildi. İzmir'de de kışlaya büyük bir kalabalık hâlinde gelen Girit göçmenleri savaşa gönüllü olarak katılmak istediklerini bildirdiler. Bunlar, ihtiyaç hâlinde cepheye sevklerinin yapılacağı söylenerek geri gönderildiler. Ülkenin birçok köşesinden çığ gibi gönüllü talepleri yükselmekteydi. Bunların işesindeki sorunlar ve askerî ihtiyaçlardaki eksiklikler yüzünden taleplerinin karşılanması zordu.

Bu gelişmelere paralel savaşın merkezindeki Balkan coğrafyasından da çok sayıda gönüllü talepleri olmaktadır. Garp Ordusu kuruluşundaki

İşkodra Redif Tümenine 3.000'den fazla gönüllü Arnavut kaydoldu. Selanik civarından 5.000'e yakın gönüllüden bir birlik oluşturulması kararlaştırıldı. Garp Ordusu bölgesinde bulunan Kayalar'a bağlı çok sayıdaki Türk köylerinden gönüllü birlikler oluşturuldu. İşkodra, Florina, Nasliç civarındaki muharebelerde bölge halkından çok sayıda gönüllü görev aldı. Garp Ordusu Komutanlığınca Florina Bölgesi Komutanı Mehmet Paşa'ya gönderilen emirde, "Florina civarında binlerce Debre ve Ohri kahramanları varken Yunan çetelerinin faaliyet sürdürmeleri kahramanlık şanına yakışmıyor. Her ne kadar gönüllüler o bölgeyi tanımıyorsa da o bölgeyi iyi bilen müstahfız ve sınır bölüğü jandarma erleri vardır. Gönüllülerden bu kılavuzlar vasıtasıyla yararlanılarak o bölgede eşkiyanın kökünün kurutulacağı kuşkusuzdur." denilmektedir.

İşkodra Müstahkem Mevkisi 4 savunma bölgesine ayrılmıştı. Bunlar Ova, Kır, Birdiça ve Traboş bölgeleri idi. Bunlara Derviş Tepe ve Set bölgeleri de eklenmişti. İşkodra bölgesi muharebelerinde, İşkodra gönüllüleri olarak 300 kişiden oluşan bir birlik kuruldu. Bunlar özellikle eşkiya saldırılarına karşı önemli işler başardılar. Bu bölgede faaliyet gösteren Martineş gönüllüleri 120, Puka gönüllüleri 500, Traboş bölgesi İşkodra gönüllüleri ise 1.400 kişiden oluşmakta idi. Bu birliklerin zaman zaman nizamiye birlikleri ile hareket ettiklerini ve bölgedeki askerî faaliyetlere önemli destekler verdiklerini görmekteyiz.

Yunanlar Nasliç üzerine büyük bir güçle yüklendiklerinde aralarında Görice ve Kolonya gönüllülerinin de yer aldığı 650 kişi başarılı bir direniş gösterdiler. Ertesi gün hava şartlarının olumsuz etkisi ve ikmal işlerinin planlandığı gibi yürümemesi üzerine birlikler bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. Bu gönüllülerden bir grup kendilerini gizleyerek bölgede kaldılar. Nasliç'e gelen Yunan birliklerine çeşitli zamanlarda baskınlar düzenleyerek zararlar verdikleri gibi hareketlerini de takip ederek istihbarî bilgiler topladılar. Nasliç ve Grebene bölgelerinde Yüzbaşı Bekir Bey'in bölge halkından yararlanarak yürüttüğü faaliyetlerde çok önemli başarılar elde edildi. Yunanlar istedikleri başarıyı elde edemedikçe civar köylerdeki Türkleri imha ve göçe zorlayıcı çalışmalar yaptılar. Çeteler kurarak Türklere saldırılar yönelttiler. Bu saldırıların -Yüzbaşı Bekir Bey ve gönüllü teşkilatlar sayesinde- önlenmesine çalışıldı.

Podiyevo ve Priştine bölgesindeki muharebelerde Sırplar, 15 Ekim 1912 sabahından itibaren sınır kulelerini tahrip etmek ve Türk topraklarında karışıklık çıkarmak gibi göz korkutmaya yönelik hareketlere başlamışlardı. Sonrasında 2.000 kişilik çete örgütü ile bölgedeki Müslüman Arnavutlara saldırmaya ve öldürmeye başladılar. Bölgedeki köyleri ateşe veriyor ve etrafa korku ve dehşet saçıyorlardı. Bölgedeki Arnavut halkı üzerindeki silahları alarak kendi menzillerindeki adamlarına dağıtıyorlardı. Bölgeyi korumaktan ve savunmaktan sorumlu Türk 7'nci Kolordusu derhâl gerekli tedbirleri aldı. Gönüllülerden oluşan Priştine Müfrezesi ile Podiyevo bölgesinde savunma düzeni aldı. 400 mevcutlu bir müstahfız birliği de bu

savunmaya destek verdi. Sırp kuvvetlerinin saldırısı artarak devam ettiği için Türk birlikleri bölgede tutunamadı. Gönüllülerden oluşan birlikler daha güneye çekilmek zorunda kaldılar. Bu birliklere Üsküp'ten 250 gönüllü destek amacıyla katıldılar. Ancak bu desteğe rağmen bölgede tutunamayarak memleketlerine dağıldılar.

Geylan bölgesindeki muharebelerde de önemli gelişmeler oldu. 15-18 Ekim 1912 tarihleri arasında yürütülen faaliyete Geylan, Kaçanik ve civar gönüllü müstahfızlarından 5.000 kadar gönüllü katıldı. Bu birliğin görevi Sırpların elindeki demir yollarını tahrip etmek ve Sırp çete faaliyetlerini etkisiz kılmaktı. Geylan Müfrezesi Komutanı Hamit Ağa tarafından yürütülen bu faaliyet birçok kayıplar verilerek ve başarısızlıkla sonuçlandı.

Benzer bir durum Komanova Muharebesi'nde oldu. Bilaç bölgesinde sınırı örtmekle ve korumakla görevli nizamiye ve müstahfız sınır birliklerimizle Sırp çeteler arasında çarpışmalar oldu. Sınır boyundaki bu çarpışmaların ardından Sırp ordusu üç bölgeden sınırı geçerek ilerlemeye başladı. Bazı gönüllü birlikler vurkaç şeklinde, ilerleyen birliklere engel olmaya çalıştılar; ancak yeterli destek gelmeyince bunda başarılı olamadılar. Firzovik ve Kaçanik muharebelerinde de müstahfız taburlarından ve gönüllülerden yeterince yararlanılamadı. Firzovik'e giren Sırp kuvvetlerine gönüllüler başarılı baskınlar yaptılar. Bu durum bölgedeki birçok insanı cesaretlendirmesine rağmen bunda süreklilik sağlanamadı. Gönüllüler, müstahfızlar ve Geylan Jandarmaları Beligraçe kuzey sırtlarındaki çarpışmayı bütün gün devam ettirmelerine rağmen akşamüzeri bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Çırnalova Boğazı'nda çarpışmakta olan Luma ve Prizren gönüllüleri de yerel yöneticilerin bölgeyi Sırlara teslim etmesi üzerine dağıldılar.

Şark Ordusu içinde de çok sayıda gönüllü ve özel görevli birlikler vardı. Bulgarlara karşı tabya savunmasında Trabzon Gönüllü Taburu, baskın faaliyetlerinde 12'inci Tümen Gönüllü Müfrezesi, gece baskınlarında Çatalca Gönüllü Müfrezesi, taarruz harekâtında ise Amasya Gönüllü Taburu başarılı görevler yaptılar. Ayrıca bu gönüllülerden bazıları sahil güvenliği görevinde de kullanıldı.

Gönüllü olarak orduya katılıp cephe işlerinde kullanılamayanlardan geri hizmetlerde yararlanıldı. Bunlar özellikle tahkimat işlerinde önemli hizmetler gördüler. Bazıları da düşman hareketleri ve yerli yardımcılarını tespit amacıyla istihbarat faaliyetlerinde yer aldılar.

Çatalca bölgesindeki köylerin bazılarında Rum ve Bulgar halkından kişiler bulunmaktaydı. Bunların bir kısmı Bulgar Hükûmeti için çalışmakta ve Türk ordusu hakkında bilgi toplamakta idiler. Bu kişilerden bazıları da silahlı çeteler kurarak Türk ordusunu arkadan vurmaktaydılar. Bu çetelerin faaliyetleri sonucu bölgede yaşayan birçok Türk köylüsü İstanbul'a doğru göç etmeye başladılar. Bunların bölgeyi terk etmesi önemli bir kayıptı. Gerek bu kişilerin yerlerini terk etmemesi gerekse terk etmiş olanların yurtlarına geri

dönmesi konusunda gönüllü teşkilatlar büyük çaba gösterdiler. Bölgedeki Türkleri sindirme ve korkutma işlevini yürüten çetelerin etkisiz hâle getirilmesi için gönüllü birlikler arasında yer alan kişilerden yararlanılmış ve başarı sağlanmıştır.

Bu gönüllüler cephe haberleşmesi için de önemli görevler ifa etmişlerdir. Kurye olarak her kolorduya muhabere hizmetleri için 10'ar bisiklet hesabıyla 100 kişilik bir müfreze teşkil etmek maksadıyla İstanbul ve civarından bisikletleri ile gönüllü kabulü yapılmıştı. Bunlar kısa süre de olsa haberleşme ve bilgi toplama konularında yararlı faaliyetler gösterdiler.

Türk Şark ve Garp Orduları arasında irtibatı sağlamak, demir yollarını korumak, Hasköy ve Tırnova-Seymen genel doğrultusunda ilerleyerek demir yolunu esaslı surette düşman tarafından kullanılamaz hâle getirmek gibi görevler için Kırcaali bölgesinde bir kuvvet oluşturuldu. Bu kuvvet 36'ncı Alay, Kırcaali Redif ve Müstahfız Tümenlerinden oluşacaktı. Sınıra yakın köylere depo edilmiş olan martin tüfekleri o köylerde bulunan ve önceden kuleleri pekiştirmekle görevli gönüllü müstahfızlara dağıtıldı. Bunlar kule başına 40-50 kişilik gruplar hâlinde sınır kulelerini pekiştirdiler. Toplam 1.000 kişilik bir kuvvete ulaşan Dedeagaç ve Dimetoka Müstahfız Taburları da demir yolu emniyetini sağlamakla görevliydi. Demir yolu emniyeti sağlanmasına rağmen Kırcaali bölgesinde aynı başarı elde edilemedi. Müstahfız birliklerinden birçok gönüllü dağılarak memleketlerine gittiler.

Balkan Savaşları boyunca Türk komuta kademesi Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yer alan Müslüman halkın savaştan zarar görmemesi için çeşitli askerî önlemler almaktaydı. Özellikle düşman kuvvetlerinin oluşturdukları çetelere karşı askerî önleyici tedbirler dikkat çekmekteydi. Türk komuta kademesi "Dâhili isyan ve çetelerin men'i mazarratına dair ittihazı muktezi tedabir hakkında tamim" başlığı ile yayımladığı emirle isyan ve çetelerin verdiği zararların önüne geçmek için alınacak tedbirleri ve yapılacak işleri belirliyordu. Verilen diğer emirlerden anlaşıldığına göre bu tür isyan ve çete faaliyetlerini etkisiz kılmak için özel oluşturulmuş müfrezeler kurulmuş ve faaliyete geçirilmiştir. Bu özel nitelikli müfrezelerin görevi zarar gören bölge halkını desteklemek ve düşman çete faaliyetlerini yürütenleri engellemektir. Bu vazifelerini yapabilmeleri için silah, cephane ve malzeme ile lazım olan para temin edilerek ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Bu şekilde oluşturulan müfrezelerden birisinin teşkilat yapısında 3 çavuş, 6 onbaşı ve 71 er vardı. Bütün bu efrat jandarma teşkilatından meydana getirilmişti.

Oluşturulan müfrezelerden özellikle düşman birliklerinin komutanlarını veya çete faaliyetine katılmış olanların elebaşlarını esir almaları istenmekteydi. Bu şekilde esir edilen kişiler olmuştur. Bulgar Yarbay Domuzcuyev bunlardan birisidir. Vardar Ordusu Komutanlığına gönderilen yazılardan, gönüllü müfrezelerin eşkıyaları etkisiz kılmak için baskın türünde faaliyetler yürüttüklerini görmekteyiz. Gönüllü müfrezelerin idaresinin

Trablusgarp Harbi'nde olduğu gibi ve fedakâr zabitlerce yürütülmesinin önemine işaret edilmektedir.

Gönüllü birliklerde görev yapanlar arasında dikkat çekici özelliklere sahip kişiler de vardı. Bunlardan gönüllü olarak muharebelere katılan Elbasanlı Müderris Hasan devamlı olarak erleri cesaretlendiriyordu. Zaman zaman su ve cephane taşıyor, askerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu görevlerden birisinde atılan top mermisinin isabetiyle şehit oldu. Karadağ Cephesi'nde meydana gelen bu durum, bölgedeki halkın Türk ordusuna canla başla hizmet ettiğinin bir delili olarak gösterilmektedir.

Yine bu şekilde oluşturulan müfrezelerden birisi de Selanik-Üsküp bölgesinde faaliyet gösterecek olan birlikti. Burada verilen emirde müfrezenin görevi iç isyanları önlemek, ordunun ileri harekâtının engellenmesinin önüne geçmek ve sınırda yapılan engellemeleri bertaraf etmek olarak belirtilmektedir. Bunun için de Selanik-Üsküp vilayetlerinin 4 mıntıkaya ayrılarak faaliyetin yürütülmesi emredilmiştir. Buna göre;

Birinci Mıntika: Siroz, Razlık, Cuma-i Bala, Ustrumca, Osmaniye.

İkinci Mıntika: İştîp, Köprülü, Tikveş.

Üçüncü Mıntika: Gevgili, Karacaova, Yenice Vardar, Vodina, Karaferye.

Dördüncü Mıntika: Kesendereli ve havalisi, Beşiğe.

Birinci mıntıkada 1.130, ikinci mıntıkada 1.700, üçüncü mıntıkada yaklaşık 1.000, dördüncü mıntıkada 300 gönüllü bulundurulacak ve mıntıkların başlarına da çoğunluğu eski subaylardan oluşan kişiler getirilecekti. Silah, cephane ve iaşe ihtiyaçları müstahfız tertibatından ödenecekti. Bu müfreme, bölgedeki çete faaliyetlerinin önlenmesi için önemli faaliyetler yürütmüştür.

Deniz yolu ile de faaliyete geçirilen gönüllü birlikler vardı. Bunlardan Podima'ya çıkarılan gönüllü birliği diğerlerine göre daha dikkat çekicidir. Denizli Müfreme Komutanı'nın emrinde bulunan gönüllü birliği Podima ve Karacaköy'e çıkacaklardı. Amaçları bölgeyi ele geçirmekle görevli Aydın Tümenine destek sağlamaktı. Yüzbaşı Arslan komutasındaki bu birlikte 3 süvari teğmen, 90 gönüllü er ve 6 kişilik bir deniz muhabere postası vardı. İki torpidobot bu birliği Podima'ya çıkaracak ve onların harekâtını topçu ateşi ile destekleyecekti. Berkefşan ve Draç torpidobotları, Aydın Müfreme Komutanı'nın bulunmakta olduğu Karaburun'a 6 Şubat 1913 günü saat 13.30'da geldi. Görev için 50 gönüllü Berkefşan'a ve 40 gönüllü de Draç torpidobotuna bindi. Gemiler Podima'nın önüne saat 23.00'da geldiler. Gönüllüler takalarla kıyıya sevk edildiler. Fakat gece karanlığında çıkacakları bölgeyi bulamadıkları için tekrar Torpidobotlara döndüler. Yzb. Arslan kıyıya çıkıp aldığı görevi başarmakta ısrar etti. Gönüllü birliğini ertesi sabah ortalık aydınlandığında tekrar kıyıya çıkarma teşebbüsünde bulundu. Bu sefer sahilden Bulgar askerlerinin tüfek ateşine maruz kaldılar. Torpidobotlardan

mukabil ateşle Bulgar ateşi susturuldu. Yzb. Arslan Bey, bu bölgedeki mukavemet nedeniyle çıkarma yönünü değiştirerek güneyden çıkmaya karar verdi. Orada da düşman mukavemeti ile karşılaştılar. Ancak buna rağmen torpidobotların ateş desteği ile kıyıya çıkmayı başardılar. 40 gönüllü ile Podima'yı işgal ettiler. Diğer 50 gönüllü de Karacaköy'e doğru ilerlemeye başladı. Gönüllü birliğinin faaliyeti yaklaşık 3 saat sürdü. Bulgar kuvvetleri destek almış ve sayıca da çok üstün bir konuma gelmişti. Üstelik burada Bulgarların da gönüllü milis taburları vardı. Yzb. Arslan Bey bunun üzerine gemilere dönme kararı aldı. 1 şehit ve 12 yaralı vardı. 17 kişilik bir grup gönüllü, düşmanı oyalamak maksadıyla karada kaldılar ve çarpışmaya devam ettiler. Böylece diğer gönüllülerin gemiye dönmelerini sağlamış oldular. Ancak orada kalanların akıbeti hakkında bir bilgi alınamadı.

Bulgar işgalinde olan Batı Trakya bölgesinde de gönüllü birlikler faaliyet göstermekteydi. Bunlardan Kuşçubaşı Eşref ve Bnb. Süleyman Askeri Bey liderliğinde 15 Ağustos 1913'te bir hareket başlatıldı. 15 gün süren bu faaliyet sonucunda 31 Ağustos'ta merkezi Gümölcine olmak üzere Salih Efendi başkanlığında Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyetin hükûmeti ve askerî yapısı oluşturuldu. Bayrağı tespit edildi. 58 gün yaşayan bu Cumhuriyet, 25 Ekim 1913'te kendisini feshetti. Az sayıdaki gönüllü ile gerçekleştirilen bu faaliyet bölgede yerleşik olan Türk varlığından cesaret bulmuştu.

Gönüllüler, nizamiye kıtalarında her türlü muharebe görevlerinde bulundular. Gönüllü birlikleri olarak muharebe sahasında, cephe gerisinde, istihkâm çalışmalarında, muhafız, itfaiyeci gibi işlerde görev aldılar. Cephedeki gönüllülerin tahsisat ve istihkakı nizamiye kıtalarındaki eşitleri gibi idi. Bazı birlikler özel tahsisatla donatıldılar. Belli bir askerî eğitimden geçtiler. Askerî işlere elverişli olup olmadıkları yoklandı. Olmayanlara ya görev verilmedi ya da geri hizmette yararlanılabilecek olanlar başka işlerde değerlendirildi. Çoğu yaşadıkları bölgenin gönüllü teşkilatı içinde görev aldılar. Balkan Savaşı'nın diğer birliklerde yarattığı olumsuzlukların aynısını gönüllü birlikler de yaşadı. Başarısız olan ve görevini yapamayan birlikler olduğu gibi verilen görevini layıkıyla ve kahramanca yerine getirenler de oldu.

BİLGİ HAREKÂTINDA ÖNCÜ - BALKAN SAVAŞLARINDA TÜRK HAVACILIĞI

Öğr.Gör. Bülent YILMAZER*

Balkan Savaşlarında Türk ordusuna karşı neredeyse topyekûn bir ittifak hâlinde savaşan ülkelerde yayımlanan resmî, akademik veya popüler kapsamdaki tarih çalışmalarında kendi ordularının savaşta havacılığı en etkin olarak kullanan taraf olduğu söylemi çok yaygın olarak yer almaktadır. Ancak tarihî gerçeklere baktığımızda karşımıza çıkan tablo çok farklıdır ve bunun detayları T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığının 2003 yılında gerçekleştirdiği Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri'nde bildiri ile sunulmuştur.¹

Aynı bildiride Türk ordusunun dünya askerî havacılığında öncü olarak gerçekleştirdiği havacılık faaliyetleri yerli ve yabancı arşiv belgelerine dayanarak ortaya konulmuştur. Söz konusu bildiriyle ilgili çalışmaların yapıldığı dönemde “Bilgi Harekâtı” kavramına dayanan askerî doktrine ait ilk çalışmalar ABD’de yayımlanmalı henüz birkaç sene olmuştu.² 1970’li yıllardan itibaren, her geçen yıl bilginin elektronik ortamlarda daha hızlı ve daha güvenilir biçimde işlenebilmesine imkân tanıyan teknoloji ve araçların gelişmesi, savaşlara dair her türlü askerî ve toplumsal hareketin bilgi temelinde yeniden değerlendirilmesini ön plana çıkardı. Birinci Körfez Savaşı, Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı ve Sürekli Özgürlük Harekâtı gibi değişik coğrafyalarda gerçekleştirilmiş olan askerî harekâtlarda elde edinilen tecrübelerin analizini yapan çalışmalar neticesinde “Bilgi Harekâtı” muharebenin en önemli unsuru olarak öne çıkmış ve buna bağlı olarak “Etki Odaklı Harekât” kavramı modern orduların çağdaş doktrinlerinin temeli hâline gelmiştir.

Askerî tarih bize savaşın karakterini değiştirebilenlerin zafere ulaştığını göstermektedir. Çatışmada bilgi hâkimiyeti kurabilen taraf; yani bilgiyi toplayan, yöneten, kullanan ve koruyabilen taraf fark yaratabilmekte ve savaşın karakterini değiştirebilmektedir. Yukarıda anılan harekâtların analizinde, elde edilen başarıların bilgi edinme ve bilgiyi işleme üstünlüğüne ve uzaktan kullanılan silahlara borçlu olduğu sonucu çıkmıştır. Soğuk Savaş’ın zirveye doğru tırmadığı 1960’lı yıllarda Sovyet askerî düşüncesinde filizlenen “Askerî Teknik Devrim” kavramı³ ABD ordusunun kurmayları tarafından daha ileri taşınmış ve “Askerî Faaliyetlerde Devrim”

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü

¹ Bülent Yılmaz; “Balkan Harbî’nde Hava Gücü, Askerî Havacılıkta Perdenin Açılışı”, Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2006, s. 229-253.

² Joint Chiefs of Staff-Joint Doctrine for Information Operations; Joint Pub 3-13, 9 October 1998. United States Air Force-Information Operations, Air Force Doctrine Document 2-5, 5 August 1998.

³ Askerî Teknik Devrim konusu için bk. John Erickson (Editor); The Military-Technical Revolution; Its Impact On Strategy and Foreign Policy, F.A. Praeger, New York, 1966.

tanımlaması⁴ ile varlık bulmuştur. Bu yeni kavramın hâlen çok tartışmalı olarak ele alınmasının sebebi ise anılan harekâtlarda ezici üstünlük sağlayan imkân ve kabiliyetlerin “hava gücü” odaklı olmasıdır.

Günümüzde muharebe sahası kara, deniz ve havanın ötesinde uzaya da yayılmış olduğu için bu odaklanma çok normaldir. İnsanlı ve insanız hava araçları yanında dünya yörüngesine yerleştirilmiş uydular vasıtasıyla da havadan ve uzaydan gerçekleştirilen keşif ve gözetleme görevi muharebe alanındaki komutanlara askerî tarihin geçmiş hiçbir döneminde olmadığı kadar çok, doğru ve hassas bilgi sağlamaktadır. Bu nedenledir ki radara yakalanmayan uçaklar, hassas vuruş yeteneği olan ve hedefe göre tahrip etkisi geliştirilmiş mühimmat, komuta merkezinin çatışma alanına olan mesafesinden bağımsız gelişmiş komuta kontrol merkezleri günümüzde bilgi harekâtının temel unsurları olarak kabul edilmektedir.

Hâlen devam etmekte olan ve yakın geçmişteki sıcak askerî çatışmalardan geriye doğru adım atacak olursak İkinci Dünya Savaşı döneminde bilgi harekâtı unsurlarının ve icrasının, günün teknolojisi ve araçlarının sınırlı imkân ve kabiliyetlerinden dolayı, biraz daha farklı kelimelerle ifade edildiğini görmekteyiz. Savaşın ilk yıllarında hava foto keşif uçuşları bilgi toplamanın ana unsurlarındandı. Savaş yıllarında daha da geliştirilen, çarptıkları yüzeyden yansıyan radyo dalgalarının katot tüpü yüzeyinde izlenmesi prensibine dayanan radar teknolojisi belirgin olarak ön plana çıktı. Telli veya telsiz haberleşmenin dinlenmesi, haberleşmede kullanılan şifrelerin çözülmesi İkinci Dünya Savaşı yıllarında bilgi harekâtının diğer unsurlarıydı.⁵ Çeşitli unsurların kullanılmasıyla düşman kaynakları, imkân ve kabiliyetleri hakkında bilgi toplamak ve bu bilgiyi değerlendirerek düşmanın niyetini kestirmek şeklinde icra edilen bilgi harekâtı “istihbarat faaliyetleri” olarak ifade ediliyordu.⁶

Havadan yapılan keşif görevinin rüştünü Birinci Dünya Savaşı muharebe alanlarında ispatladığını görüyoruz. Hava foto-keşif görevinin önemi ve harekâta katkısı Temmuz-Kasım 1916 Somme Harekâtı’nda 19 binden fazla fotoğraf karesinin kullanılmış olması ile kendini gösterdi. Bu nedenle savaşın son yıllarında hava foto-keşif filolarının yapısı diğer hava gücü unsurlarına kıyasla çok daha fazla büyümüştü. Uçakların sürekli görev yapabilmesi için filoların kendi bünyelerindeki bakım-onarım birliklerinin yanında, filmlerin hemen banyo edilmesi, basılması, kıymetlendirilmesi ve bilginin cephedeki komutanlara en kısa sürede aktarılması için çok sayıda donanım ve geniş kadrolar kullanan hava foto birlikleri kurulmuştu.

⁴ Askerî Faaliyetlerde Devrim konusu için bk. Steven Metz, James Kievit; *Strategy And The Revolution In Military Affairs: From Theory to Policy*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, June 27, 1995, p. 2.

⁵ İkinci Dünya Savaşı yıllarında ABD Hava Kuvvetlerinin istihbarat faaliyetleri için bk. Ed. John F. Kreis; *Piercing The Fog*; Air Force Historical Research Agency, 1996.

⁶ Kraliyet Hava Kuvvetleri RAF için istihbarat faaliyetleri için bk. R.V. Jones; “The Intelligence War and the Royal Air Force”, *The Proceeding of the Royal Air Force Historical Society*, January 1987.

Ağustos 1914'te savaş başladığında, o günkü imkân ve kabiliyetler çerçevesinde “hava harekâtı” uçakların havadan keşif uçuşları yapması ve topçu atışının düzenlenmesine yardımcı olmasıyla sınırlı olarak algılanıyordu. Zaten havacılığın askerî olarak ilk kullanımı da 1794 yılında Fransız Cumhuriyetçi birliklerinin sabit sıcak hava balonlarını karşı tarafın piyade, topçu ve süvari gücünü gözetlemek amacıyla havalandırmaları ile başlamıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı başladığında, zamanın ordularının büyük bir çoğunluğunda gözetleyici sınıfı henüz tanımlanmamış ve gözetleme görevi verilen havacıların eğitimi hiç düşünülmemişti. Savaş başladıktan sonra bile, gözetleyici olarak yetiştirilmek üzere İngiltere'deki eğitim merkezlerine gelen havacılara “kendi başınızın çaresine bakınız” deniliyordu. Zaten bu nedendir ki İngiliz Ordusu Çanakkale'de harekâta başladığında bu cephedeki havacıları arasında gözetleyici eğitimi almış tek bir havacı dahi yoktu! Hâlbuki Balkan Savaşlarında, özellikle İkinci Balkan Savaşı olarak anılan dönemde⁷ Türk ordusu havacılarının faaliyetleri geleceğin muharebe sahalarında zaferi kazanacak tarafın bilgi harekâtı icra edebilen taraf olacağını açıkça ortaya koymuştu.

1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları konuyla ilgili birçok çalışmada “Birinci Dünya Savaşı'nın Provası” olarak nitelenmektedir. Siyasi ve askerî yönleriyle değerlendirildiğinde; savaşın başlamasının nedenleri, orduların sevk ve idaresi, çeşitli silah sistemleri ve askerî harekât usullerinin kullanılışı, bunların sonuçları ve tümünün Birinci Dünya Savaşı üzerindeki etkisine baktığımızda, bu nitelemenin oldukça doğru olduğunu söyleyebiliriz. Askerî açıdan ele alacak olursak Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Balkan Savaşlarıyla ilgili çok sayıda makale ve kitap yayımlandığını görmekteyiz. Bu çalışmalar; piyade, topçu, istihkâm, bahriye birlikleri gibi detaylarda kara ve deniz kuvvetlerinin Balkan Savaşlarındaki etkisi üzerine çeşitli değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak hava birliklerinin Balkan Savaşlarındaki etkisi üzerine çalışma neredeyse yok denecek kadar azdır.

Balkan Savaşları sırasında, çatışmalara doğrudan taraf olmayan ülkelerden çeşitli subaylar ve gazete muhabirleri cephelerde gözlemlerde bulunmuş, resmî raporlar veya haber olarak bunları yayımlamışlardır.⁸ Bu yayınlarda, Balkan Savaşlarında cephelerde hava gücünün kullanılmasına dair az miktarda da olsa bilgi yer almaktadır. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen yaklaşık bir yıllık sürede Balkan Savaşlarının tecrübelerine ilgi gösterilmemiş ve bunların askerî havacılığa katılması konusunda bir gelişme olmamıştır. Konuya karşı bu ilgisizlik günümüze de yansımaktadır. Askerî havacılık tarihi konusundaki çoğu

⁷ Balkan Savaşları'nın kapsamlı bir kronolojisi için bk. Balkan Harbi Kronolojisi; Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1999.

⁸ Almanya'da Vossische Zeitung dergisinin, Fransa'da L'illustration dergisinin ve İngiltere'de Flight dergisinin Balkan Savaşları'nı kapsayan tarihlerde yayımlanan nüshalarında yer alan haberler buna örnek gösterilebilir. İstanbul'daki İngiliz Askerî Ataşesi'nin Balkan Savaşları'nda Türk ordusu havacılık faaliyetleriyle ilgili raporu Public Records Office (PRO) Arşivinde FO195/2452 kayıt numarası altında yer almaktadır.

güncel yayınlarda Balkan Savaşlarında hava gücünün kullanımından sadece birkaç cümle ile bahsedilmekte, temel başvuru yayını olarak değerlendirilen eserlerde bile konudan bahis bir sayfadan öteye gitmemektedir.⁹

Askerî havacılığın ilk yılları ve ilk hava savaşları üzerine yayımlanan Türkiye dışındaki çalışmalar konuyu tek yanlı ve eksik değerlendirmişlerdir. Batı'da yayımlanan çalışmaların bu tek yanlı bakışı o kadar önyargılı ve araştırma disiplininden uzaktır ki Türk ordusunun Balkan Savaşlarında “uçaklarını kullanmaya çalıştığına dair hiç kanıt yoktur.” gibi son derece yanlış ifadeler yer almaktadır.¹⁰

Yanlı ve yanlış yayınlarda ifade edilenin aksine, seferberliğin başlaması ile eldeki hava gücü unsurları Şark Ordusu, Garp Ordusu ve Edirne Kalesi emrine paylaştırılmış ve müttefik Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne nota vermelerinden hemen sonra sınırların ötesindeki düşman ordularının faaliyetleri hakkında bilgi edinmek amacıyla keşif uçuşlarına başlanması önemle tebliğ edilmiştir.¹¹ Orduların emrine gönderilen uçakların yanı sıra Yeşilköy Tayyare Mektebindeki havacılarımız ve uçaklar da hava harekâtlarına destek vermişlerdir. Havacılarımızın eğitiminin eksik olmasına, mevcut uçakların çoğunun askerî görevler için elverişsiz olmasına, lojistik eksiklikler ve zorluklara rağmen çeşitli keşif uçuşları gerçekleştirilmiştir.

Aralık 1912'de Balkan Savaşlarının birinci safhası sona ererek Londra'da Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken cephelerde de hareketlilik devam ediyordu. Ateşkes anlaşmasına imza koymamış olan Yunan ordusu kara ve deniz harekâtları sürdürüyordu. Büyükçekmece Gölü ile Terkos Gölü arasındaki hatta kadar ilerlemiş olan Bulgar ordusu ile tarafsız hat görüşmeleri devam etmesine rağmen, Bulgar ordusu tahkimata devam ediyor ve ateşkes öncesinde Türklerin elinde bulunan bölgelere askerleri giriyordu. Londra'daki barış görüşmelerinin sürekli kesintiye uğraması ve Bulgar Başkomutanlığının 3 Şubat 1913 tarihinde savaşın yeniden başlayacağını bildirmesi üzerine, Türk ordusu o günkü askerî ve siyasi duruma göre tedbirlerini almaya başladı. Türk Başkomutanlığının kararı; Çatalca savunma hattında Bulgar ordusunun taarruzlarını beklemek ve çıkacak fırsatlardan faydalanarak karşı taarruzlarda bulunmaktı.¹²

Çıkacak fırsatları tanımak; yani Bulgar kuvvetlerinin cephede nasıl dağıldıkları, büyük kuvvetlerinin hangi mevziyi tuttuğunu ve bu kuvvetlerin

⁹ Konuyla ilgili çalışmalarda kaynak olarak gösterilen Walter J. Boyne; *The Influence of Air Power Upon History*, South Yorkshire, 2005 veya John H. Morrow; *The Great War in the Air: Military Aviation from 1909 to 1921*, Washington D.C., 1993 gibi eserlerde Balkan Savaşları'nda havacılık konusu birkaç paragrafla sınırlıdır.

¹⁰ Michael Paris; “The first air wars – North Africa and the Balkans 1911-13”, *Journal of Contemporary History*, 1, 1991, p. 102.

¹¹ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BHK-226-145-001-13.

¹² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, II'nci Cilt, 2'nci Kısım, 2'nci Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması; Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 287. Bu yayın ileride kısaca “BH-II/2/2” olarak anılacaktır.

mevzilerdeki tahkimatının derecesini öğrenmek için süvari alaylarına keşif görevi emirleri verildi. Keşif taarruzu faaliyetlerinin bir kısmından netice alındı, bir kısmında ise keşif hedefleri tam olarak elde edilemedi. Türk ordusu bilgi harekâtının özünü oluşturan bilgiyi elde etmek için başka çareler de düşündü. Her kolordu kendi bölgesindeki Rum köylülerinden nakdi mükâfat karşılığında faydalanmak suretiyle gerideki Bulgar kuvvetleri hakkında daha kesin bilgilerin sağlanmasına çalıştılar.¹³ Karadan yapılan keşif faaliyetleri muharebe sahasının, satranç tahtasına masanın yukarısından bakan bir oyuncu gibi, derinliğine görülmesine imkân sağlamıyordu. Karadaki keşif birliklerinin gözlemleri masanın kenarından satranç tahtasının yüzeyine paralel bakan bir oyuncu gibi sınırlı ve eksik kalıyor, bu durumdan doğan görüş ve takdir hataları emir komuta makamlarının büyük endişeye düşmesine neden oluyordu. Keşif emirlerini yerine getirmeye çalışan karadaki birliklerin tehlikeli veya yüksek risk taşıyan bölgelere doğru hareketleri birliklerin hiç yoktan yorulmasına ve yıpranmasına sebep oluyordu.¹⁴

Ortaya çıkan sakıncalı durumu gidermek, muharebe sahasının derinliğinde daha doğru ve güvenilir bilgi toplamak amacıyla uçaklarla keşif uçuşlarının artırılması yoluna gidildi. 16 Mart 1913 tarihinde havadan yapılan keşif ordunun muharebe sahasındaki fırsatı tanımlamasında ve değerlendirilmesinde çok önemli katkı sağladı. Verilen havadan keşif raporu Başkomutanlık ve Çatalca Ordusunun Bulgar kuvvetlerinin bölgede mevcut köyleri tahrip ederek birliklerini geriye çekmekte oldukları yönündeki değerlendirmelerini doğruluyordu.¹⁵ Hava keşif harekâtının sağladığı bilginin kıymetlendirilmesi neticesinde 16 Mart günü başlayarak 19 Mart'a kadar devam eden taarruzlarda Türk ordusu önemli başarılar elde etti. Bulgar kuvvetlerine pek çok zayıat verildiği gibi mevzilerden geri püskürtüldüler. 18 Mart 1913 tarihinde yapılan hava keşfi düşmanın ordugâhları, avcı siperleri, top bataryası ve kuvvetlendirilmiş mevzileri hakkında çok detaylı bilgi içeriyordu. Türk ordusu ele geçirdiği tepelerde ve mevzilerde bulunduğu yerleri tahkim etti. 18-19 Mart gecesi Bulgar kuvvetlerinin Kadıköy bölgesinden başlattıkları karşı taarruz, Türk birliklerinin bilgi harekâtının sağladığı üstünlük sayesinde pekiştirilmiş savunma hatları karşısında büyük kayba uğratılarak geri püskürtüldü.¹⁶

Mart ayının son günlerinde yapılan keşif uçuşlarına ait raporlarda yer alan bilgiler cephedeki kara birliklerinin komutanları tarafından çok kıymetli olarak değerlendirilmişti.¹⁷ Bu hava keşiflerinde yapılan gözlemlerin haritalar üzerine krokiler şeklinde işlenmesi toplanan bilginin değerlendirilmesi ve kullanılmasında büyük kolaylık sağlamaktaydı.¹⁸ Daha önceleri hava keşif

¹³ age.; s. 298.

¹⁴ age.; s. 301.

¹⁵ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLH-174-69-001-01.

¹⁶ BH-II/2/2; s. 307-309.

¹⁷ age.; s. 322-323.

¹⁸ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLH-174-1-3, 1-14.

görevlerinden yeterli verim alınamadığından şikâyet edilirken artık elde edilen bilginin sağladığı fayda nedeniyle başarılı keşif görevleri yapan pilot ve rasıtlara ödül verilmesi öneriliyordu.¹⁹

Türk ordusu muharebe sahasında elde ettiği tecrübeyi yerinde ve doğru olarak değerlendirerek dünya havacılık tarihinde de iz bırakan öncü bir adım attı. Türk ordusu, uçakta pilotun yanında gözetleme görevini yükleneyecek ayrı bir gözetleyici (rasıt) sınıfının gerekliliğini gördü. Kurmay subayların gözetleyici olarak yetiştirilmesi ve bağımsız bir gözetleyici sınıfının teşkilatlandırılması için emir verildi. Derhâl bir eğitim programı ve havadan gözetleme için bir talimatname hazırlanarak yayımlandı.²⁰ Elindeki kıt kaynaklara ve zayıf lojistik desteğe rağmen Türk ordusu uçakların askerî alandaki tüm potansiyelini kullanmak konusunda Batı'daki çağdaşlarından çok daha ileride bir öngörüş sergiledi. Buna karşılık, Avrupa ordularında uçağın temel görevi bir gözetleme aracı olarak tanımlanmasına ve orduları çok daha iyi imkânlarla sahip olmalarına rağmen, uçucu personellerini yapacakları görevlere göre özel olarak eğitmek gerektiğini öngöremediler.

Birinci Dünya Savaşı başladığında orduların havacılıktan bekledikleri temel fayda havadan keşif uçuşlarıydı. XIX. yüzyılın sonunda ateşli silah teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme nedeniyle cephedeki keşif görevinin oyuncuları ve şekli değişmişti. Eskiden süvari birlikleri doğrudan cepheden taarruz ederek düşmanın savunma birliklerinin arasından yarma harekâtı ile geçebiliyor ve onların gerisindeki arazide keşif yaparak geri dönebiliyordu. Ancak makineli tüfek gibi seri atışlı silahların savunma birliklerine sağladığı ateş gücü bu tür harekâtı ölümcül ve neredeyse imkânsız hâle getirmişti. Uzun ve kuvvetli tahkim edilmiş cephe hatlarının yanlarından dolaşmak da amaca uygun değildi. Keşif görevinin sorumluluğu, cephe üzerinden aşarak düşmanın arkasına sarkabilecek olan uçaklar ve havacılar devredilmişti. Ancak önlerinde Balkan Savaşları cephelerinden gelen raporlar bulunan Avrupa orduları savaşta hava gücü unsurlarından, uçaklardan ve havacılarından en etkin biçimde faydalanmak konusunda hazırlık yapmamışlardı.

Muharebe sahası üzerinde uçuş yapmakta olan uçağın pilotunun görevi oldukça zordu. Havacılık henüz tam olarak bilimsel bir temele oturmamıştı. Zamanın mühendislik bilgisi ve teknolojik imkânları uçakların havada dengeli ve güvenli uçuş yapmaları için yeterli değildi. Pilot, uçağının idaresi için çok yoğun çaba sarf ediyordu. Bu şartlar altında pilotun hem güvenli bir uçuş yapması hem de havadan keşif görevini iyi bir şekilde yerine getirmesi mümkün değildi. Avrupa'daki ordularda uçakta pilotun yanından ikinci bir kişinin havadan keşif görevinin sorumluluğunu üzerine alması, uçuş görevi ile keşif görevinin birbirinden ayrılarak her ikisinin de etkinliğinin artırılması düşünülmüştü. Ancak Birinci Dünya Savaşı başladığında bu alandaki çalışmalar hâlen çok yetersizdi.

¹⁹ Fethi Kural; Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913), Ankara, 1974, s. 244.

²⁰ Mazlum Keyüsk; Türk Havacılık Tarihi 1912-1923, Birinci Kitap, Eskişehir, 1950, s. 109-110.

1910 yılında Picardie Askerî Manevraları'nda uçakları askerî amaçla ilk defa kullanan Fransa ordusu, havadan keşif görevini yapacak askerî personelin eğitime ihtiyacı olduğunu fark etti. Buna rağmen, 1913 yılında planlanan askerî manevralar için hava keşif görevi yapacak personelin görevini daha iyi yapabilmesi için talep edilen eğitim, bu işe ayrılacak yeterli zaman olmadığı gerekçesi ile Savaş Bakanlığı tarafından reddedildi. Dolayısıyla havadan keşif görevinde gerekli düzeltmeler ve iyileştirmeler Birinci Dünya Savaşı'nda cephe üzerindeki uçuşlarda devam etti. Gözetleyici yetiştirilmesiyle ilgili ilk girişimler yeterince desteklenmediği için 1915 yılında bu alanda iyileştirme gayretleri hâlen devam ediyordu.²¹

Almanya'da, 1911 yılında ordu kendi pilot eğitimini veriyordu. 1912 yılından itibaren temel pilot eğitimi orduya uçak satan firmalar tarafından verilmeye başlandı, tekâmül eğitimi ordu tarafından tamamlanacaktı. Temel eğitimin birçok fabrikaya dağılmış olması nedeniyle orduya katılan pilotların eğitim seviyesi farklılıklar gösteriyordu. 1913 yılında hava birlikleri bünyesinde eğitim için yeterli imkân bulunmadığından askerî pilotların eğitimi tamamen fabrikalara devredilmişti.²² Ordunun fabrikalardan "uçucu" yetiştirmelerini talep etmesi nedeniyle fabrikalarda havadan keşif görevi için gözetleyici eğitimine önem verilmiyordu. Ordu, uçaklardan beklediği en temel görev olan havadan keşif için gözetleyici eğitime ilk olarak Şubat 1914'te başladı.²³

Birinci Dünya Savaşı başladığında gözetleyici eğitimi açısından en kötü durumda olan İngiliz ordusuydu. Nisan 1912'de Farnborough'da açılan ilk askerî havacılık kursunun programında keşif konusu da vardı; ama kursun temel amacı pilot yetiştirmekti. 1912 ve 1913 yılında yapılan askerî manevralarda gözetleme görevi bir diğer pilot tarafında yerine getiriliyordu. Manevralardan sonra yapılan değerlendirmede deneyimli pilotların kötü bir gözetleyici olduğu belirtilmişti; çünkü keşif görevinden daha çok uçağı uçuran pilotun performansı ile ilgileniyorlardı. Gözetleyici eğitimi almak üzere ilk defa 13 Temmuz 1914 tarihinde görevlendirilen subaylar ise hava birliklerine atanmadılar. 1914 yılı Kasım ayının sonunda gözetleyici eğitimi almak üzere Netheravon'daki Havacılık Okuluna varan subaylar bu konuda herhangi bir ders programı bulunmadığını gördüler. Temmuz 1915'te eğitime gelenler için hâlen bir eğitim programı yoktu, kendi başlarının çaresine bakmaları bekleniyordu. Hava birliklerindeki gözetleyiciler "ikinci sınıf" havacı muamelesi görüyorlardı ve hepsi uçuş eğitimini tamamlayıp pilot olmayı arzu

²¹ Charles Cristienne and Pierrre Lissarague; A History of French Military Aviation, Smithsonian Institution Press, Washington D.C., 1986, p. 51.

²² John H. Morrow; Building German Airpower 1909-1914, The University of Tennessee Press, Knoxville, 1976, pp. 73-75.

²³ Alex Imre; Pictorial History of the German Army Air Service, Ian Allan Ltd., London, 1971, p. 20.

ediyordu. İngiliz ordusu, havacılar arasında ayrı bir sınıf olarak gözetleyici sınıfını ilk olarak Ağustos 1915'te tanımladı.²⁴

Modern havacılığın başlangıcı sayılan ilk motorlu ve kontrollü uçuş ABD'de gerçekleştirilmesine rağmen, Avrupa'daki savaşlardan uzak kalan Amerika'da askerî havacılığın gelişimi yavaş oldu. 1915 yılında Meksika sınırındaki askerî harekâta uçakları havadan keşif görevi için kullanan ABD ordusu gözetleme görevi için bir eğitim vermiyordu. ABD Nisan 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Hava Kuvveti için gözetleyici yetirmemişti ve hiç kimse keşif için eğitim almamıştı. ABD ordusunda havadan keşif görevi konusunda ilk dersler Temmuz 1917'den sonra verilmeye başlandı.²⁵

Türk ordusu ise Balkan Savaşları devam ederken bağımsız gözetleyici sınıfı yetiştirmek üzere harekete geçti. İlk defa Berlin Ataşesi olarak görev yaptığı yıllarda havacılık ile ilgilenmeye başlayan Yarbay Enver kurmay subayların gözetleyici eğitimi için görevlendirildi.²⁶ Eldeki eğitim amaçlı uçakların pilot ve gözetleyiciden oluşan iki kişilik mürettebatın yükü ile yükselemediği görüldüğü için, cephedeki uçaklara harp görevlerinin yanında gözetleyici yetiştirme uçuşları için de görev verildi.²⁷ Bugün bile bilgi harekâtının başarıya ulaşmasında vazgeçilmez unsur olan eğitilmiş ve tecrübeli personel ihtiyacını o günkü şartlar altında karşılamak üzere harekete geçildi. Gözetleyici olarak görev yapmaya elverişli ve gönüllü subayların ivedi olarak bildirilmesi için ordulara gerekli emirler gönderildi.²⁸ Türk ordusu kendisini dünya askerî havacılığında öncü bir konuma yerleştiren bu girişiminden çok büyük fayda gördü.

1913 yazında Balkan Savaşı neredeyse bitmişti. Ancak bazı Balkan devletleri 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Anlaşması'nın sonuçlarından memnun değildi. Kendi aralarındaki sürtüşmelerden dolayı anlaşma ile Osmanlı Devleti'nden alınan toprakların paylaşılmasında birbirlerine düştüler. Tartışma konusu olan topraklar üzerinde hâkimiyet kurmak amacıyla birbirleriyle silahlı çatışmaya girmeleri üzerine, 29 Haziran'da İkinci Balkan Harbi başladı. Türk ordusu bu fırsatı değerlendirerek kaybettiği toprakların bir kısmını geri almak amacıyla harekete geçti.

13 Temmuz 1913 tarihinde Türk ordusunun Midye-Enez hattını işgal için ileri harekâtı başlamadan önceki günlerde cephe üzerinde ve cephe derinliğinde Kırklareli'ne kadar olan geniş bir bölge üzerinde gerçekleştirilen havadan keşif uçuşları Bulgar ordusunun kuvvetlerinin dağılımı ve

²⁴ Jeff Jefford; "The Observer in the British Air Services 1914-1918", Cross & Cockade International Journal, Vol. 28, No. 4, 1997, p. 183.

²⁵ Lois E. Walker and Shelby E. Wickam; From Huffman Prairie to the Moon, Air Force Logistics Command, 1986, p. 22. Maj. Kenneth E. Cobleigh; The American Approach to Aerial Reconnaissance and Observation During World War I, A Research Paper Presented to the Research Department Air Command and Staff College in Partial Fulfillment of the Graduation Requirements of ACSC, p. 2.

²⁶ Keyüsk; s. 98, 111. Kural; s. 235.

²⁷ Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLH-177-83-006-39. Kural; s. 235.

²⁸ aga.; BLH-424-6-001-29.

tahkimatlarının durumu hakkında önemli bilgi sağladı. Bu hava keşifleri Türk ordusunun ileri harekâtını hızla sürdürmesi ve geri çekilecek olan düşman ordusu ile teması devam ettirmesinde büyük önem taşıyan, bölgedeki irili ufaklı birçok akarsu üzerindeki köprülerin durumu hakkında da detaylı bilgiler sağladı.²⁹

Türk ordusunun havacıları kara birliklerinin ileri harekâtını neredeyse gölge gibi takip ederek uçaklarını cepheye daha yakın alanlara konuşlandırdılar. Böylece ilerleyen ordu önünde geri çekilen düşman ordusunu daha yakından izleyebilmek ve hava keşiflerinden elde edilen bilgileri karadaki birliklerin sevk ve idaresinden sorumlu makamlara daha çabuk ulaşmasını sağladılar.³⁰ Savaşın bu safhasında Bulgar ordularının hizmetinde yaklaşık 30 kadar uçak bulunmasına rağmen, bunlar cepheye yüzlerce kilometre uzakta bulunuyorlardı. Türk ordusunun Kırklareli-Edirne istikametindeki ileri harekâtına çok değerli keşif uçuşlarıyla katkıda bulunan uçaklarımıza karşı hiçbir Bulgar uçağı uçuş yapamamıştır.³¹ Bulgar ordusunun hava gücü Çatalca önlerine kadar dayanan ordularına çatışmalar başlamadan önceki dönemde keşif uçuşu bile yapmadıkları için destek sağlayamamışlardır. Türk ordusunun ileri harekât yaptığı sürede ise hiçbir varlık gösterememişlerdir. Bu tarihî gerçekler, Balkan Savaşlarında Bulgar ordusunun hava gücünü çok başarılı kullandığını ifade eden yabancı yayınların taraflı ve gerçek dışı ifadelerini açığa çıkarmaktadır. Türk ordusunun karadaki istihbarat birimleri de yerel Rum halkından elde ettikleri bilgileri rapor ederek bilgi harekâtına gerekli desteği en güzel şekilde sağlamışlardır.³² İstanbul'daki Başkomutanlık Vekâleti, Türk ordusunun önündeki cephede hiçbir düşman uçağı bulunmadığı bilgisini aldığı için havadaki uçaklar sadece Türk ordusuna ait olacağından tüm birliklere cephe üzerinde uçacak uçaklara ateş açılmaması emrini yayımladı.³³

22 Temmuz 1913'te Türk ordusu Edirne ve Kırklareli'ni geri almıştı. Temmuz ayı sonunda, Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında ateşkes ilan edildiğinde, Türk orduları Trakya harekât alanında önceden belirlenmiş hedeflerine ulaşmıştı.³⁴ Takip eden Ağustos ayında çeşitli barış görüşmeleri devam ederken Türk ordusuna bağlı hava gücü bir taraftan sınır ötesinde de keşif harekâtına devam ederken diğer taraftan elde ettiği tecrübelerini görev etkinliğini artıracak şekilde değerlendiriyordu.

20 Ağustos 1913'te Sol Cenah Ordu Karargâhında görevli kurmay subayı Yüzbaşı Kazım (Özalp) hava keşif görevlerindeki gözlemlerin bildirilmesinde kullanılacak raporun yapısını açıklayan bir emir yayımladı. Bu havacılık tarihinde hava keşif raporlarını düzenleyen ilk emirdi.³⁵

²⁹ aga.; BLH-570-37-004-08, -09; BLH-570-37-004-06, -07.

³⁰ Keyüsk; s. 114.

³¹ Dimitar Nedialkov; *Airpower of the Kingdom of Bulgaria*, Sofia, 2001, pp. 28, 59.

³² Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLH-570-37-004-08.

³³ Keyüsk; s. 115.

³⁴ BH-II/2/2; s. 424.

³⁵ Kural; s. 256. İsmet Görgülü; *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 34. Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların

Söz konusu emir yayımlanmadan önceki dönemde keşif uçuşu sonrası hazırlanan raporlar çeşitlilik göstermekteydi. Muharebe sahasında Türk ordusunun yaşadığı lojistik eksikliklerden dolayı bazen raporları yazacak resmî evrak sayfaları bulunamıyor, raporlar bir not defterinden koparılmış küçük sayfaların üzerine yazılıyordu. Raporlar çoğu kez mevcut askerî yazışma evrakları üzerine yazılmakla birlikte içerikleri çok çeşitlilik göstermekteydi. Raporlarda keşif uçuşunun hangi tarihte yapıldığı neredeyse eksiksiz olarak yer almasına rağmen, keşif uçuşunun hangi saatlerde gerçekleştirildiği, kimler tarafından yapıldığı, keşif yapılan bölgedeki hava durumu gibi önemli bilgiler bazı raporlarda yer alıyor, bazılarında ise bunlardan bahsedilmiyordu.³⁶ Yeni düzenleme ile standart bir form hâlinde hazırlanan hava keşif raporlarında; keşfin yapıldığı tarih, saat, mürettebatın isimleri, keşif bölgesi, keşfin süresi, irtifası ve hava durumu bilgileri yer almaktaydı.³⁷

Türk ordusunda yayımlanan emirle, hava keşif raporlarının içeriğinin rapordaki bilgiyi değerlendirecek ve bunlara dayanarak komuta kontrol kararları verecek ihtiyaç sahiplerine anlaşılır ve fayda sağlar standart bir yapıda ulaşması sağlanmış oluyordu. Türk ordusunun hava gücünün gerçekleştirdiği harekâtın raporlanmasına bir düzen getiren bu öncü girişimi, dünya askerî havacılığında standardizasyon için atılan ilk adımı oluştuyordu.

Türk ordusu havacılarının artık tamamen bilgi harekâtı karakteristiğine bürünmüş olan hava keşif faaliyetlerinde çok detaylı bilgiler içeren raporlar veriliyor ve karadaki kuvvetlerin harekâtına çok büyük destek sağlanıyordu. Havacılarımız kara ordusunun harekâtına sağladıkları desteğin sonuçlarını gördükçe daha çok gayrete geliyorlar, büyük cesaret ve kişisel özveriyle görevlerini gerçekleştiriyorlardı. 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ateşkese razı olduğunda, Trakya'da sınırların yeniden çizilmesinde Türk ordusu havacılarının hava keşif uçuşlarından elde ettikleri bilginin içeriği, doğruluğu ve karar vericilere zamanında ulaştırılmış olması belirleyici rol oynadı.

Görüldüğü üzere, “Bilgi Harekâtı” isim olarak yeni olsa da kendisine has planlama, icra ve değerlendirme metodolojisinin özü bakımından yeni değildir. İlk uygulamaları Balkan Savaşları sırasında Türk ordusu tarafından gerçekleştirilmiş olan bu harekât anlayışı günümüzdeki teknolojik imkânlar sayesinde muharebe alanında ve ötesinde üstünlük kurmak ve hedeflere ulaşmak için kullanılan önemli araçlardan biridir.

Biyografileri; Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2004, s.186-187. Nedialkov, ilk hava keşif planını Balkan Harbi'nde Yarbay Jostov tarafından yayımlanan bir emre atfetmektedir; ancak bu emrin yayımlandığı tarihi belirtmemektedir.

³⁶ Raporların yapısının standart hâle getirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeden önceki hava keşif raporlarında çeşitliliğin örnekleri için bk. Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLH-174-69-001-11 ve BLH-570-37-004-08, -09.

³⁷ aga.; BLH-570-37-004-13.

X. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN

Konuşmacılar

Dr.Öğ.Bnb. Hüsnü ÖZLÜ

Dr.Ulş.Yb. Bülent DURGUN

Öğ.Yzb. Gökhan ATMACA

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE, HARP RAPORLARINDA, BALKAN HARBI'NDE OSMANLI DONANMASININ ÇANAKKALE BOĞAZI SAVUNMASI VE EGE DENİZİ HAREKÂTI

Dr.Öğ.Bnb. Hüsnü ÖZLÜ*

Giriş

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı güçlü bir donanma teşkil edememiş; özellikle Harbiye Nazırı ile Bahriye Nazırı arasındaki görüş farklılıklarından dolayı deniz kuvvetlerine yapılacak yatırımların önü kesilmiştir. Daha önce 1827 yılında Navarin'de donanmasının önemli bir kısmını kaybeden Osmanlı deniz gücü, üç kıtaya yayılmış bulunan topraklarını koruyamayacak duruma gelmiş, Kuzey Afrika'daki topraklar birer birer elden çıkmıştır. Padişah Abdülaziz devrinde yapılan güçlü donanma uzun süre atıl bekletilmiş ve muharebe gücünden yoksun bırakılmıştır.¹ Osmanlı donanması 1911 yılında Trablusgarp Savaşı'nda gerekli üstünlüğü kuramamış ve uzun yıllar muharebeden uzak kalmanın sıkıntılarını yaşamıştır.

II. Meşrutiyet dönemi sonrasında Osmanlı donanmasını yeniden yapılandırma ve güçlendirme kapsamında 19 Temmuz 1909 tarihinde Donanmayı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyetin öncülüğünde halktan toplanan yardımlarla Osmanlı donanmasına yeni gemiler kazandırılmıştır. Yedigâr-ı Millet, Gayret-i Vataniyye, Nümune-i Hamiyet ve Muavenet-i Milliye, Barbaros ve Turgut Reis zırhlıları bu gemilerden bazılarıdır.

Bu dönemde Osmanlı donanmasının yeniden ıslahı konusunda özellikle İngiliz uzmanlarından yardım alınmış ve Ekim 1909'da bir İngiliz heyeti Amiral Gamble'nin başkanlığında İstanbul'a gelmiştir. Bu çerçevede İngiliz heyeti, yapılacak ıslahatlarda tam yetkili olarak doğrudan Bahriye Nazırı ile bağlantı kurabilecek, Deniz Kuvvetlerini ıslah edecek, bunu yaparken sayıca küçülme gerçekleşecektir. Ayrıca gemilerde ve kara tesislerinde denetleme yetkisine de sahip olacaktır.² Ancak bu yetkileri alan Amiral Gamble Osmanlı Bahriyesinde tam anlamı ile etkili olamamış ve çıkan anlaşmazlıklardan dolayı görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bundan sonraki dönemde de yine İngiliz amiralleri danışmanlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Osmanlı Bahriye Nezareti, Balkan Savaşı için etkin bir harekât planı oluşturamamış, İngiliz danışma heyeti tarafından hazırlanan donanma programına ümit bağlanmıştır.

Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı donanmasının genel durumu yıllarca atıl bekletilmiş ve nakliyat işleri dışında kullanılmamış yapısı ile

* Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, ATAREM Genel Sekreterliği

¹ Nejat Tarakçı; Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri, Deniz Basımevi, İstanbul, 2009, s. 264.

² Celalettin Yavuz; Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar, Deniz Kuvvetleri Yayını, İstanbul, 2000, s. 148.

etkisiz bir görüntü sergilemektedir. Bu dönemde Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'nda atıl bir şekilde bekletilirken Yunan donanması taarruz muharebesi yapacak güce ulaşmak maksadıyla Avrupa ülkeleri ile ortak projeler yürütmektedir. Bu kapsamda oluşturulan komisyonlar başta Almanya olmak üzere, Fransa, İngiltere ve Amerika'da çalışmalarını sürdürmüş ve Yunan donanmasını güçlendirmiştir.³

Balkan Savaşları, Osmanlı askerî teşkilatı açısından önemli sıkıntıların yaşandığı ve sonuçlarının telafi edilemez boyutlara ulaştığı savaşlardır. Bu savaşlar, yüzyıllar boyu askerî güç olarak dünyanın en önemli ordusu konumunda olan Osmanlı ordusunun gerek kara orduları ve gerekse deniz gücü bakımından geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Balkan Savaşları'nda Osmanlı donanması görev ve harp sevk ve idaresi açısından deniz harekât alanı olarak Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi, Doğu Akdeniz, Yunan Denizi, Adriyatik Denizi ile Kızıldeniz'de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler içerisinde Varna Limanı'nı üs olarak kullanan Bulgaristan'a karşı Karadeniz'de askerî nakliyatı koruma maksatlı donanma gücü oluşturulmuş ve Osmanlı kara ordusu bu şekilde denizden desteklenmiştir. Marmara Denizi özellikle kara ordularının başarısızlığı ve Balkan ordularının Çatalca önlerine kadar gelmeleri ile önem kazanmış, başlangıçta kapalı bir deniz olarak görülen Marmara Denizi donanma açısından sıkıntılı bir saha hâline gelmiştir. Adriyatik Denizi, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz'de Osmanlı donanmasının etkinliği kalmamıştır.

Ege Denizi, Anadolu ile Balkanlar'ın stratejik olarak kesiştiği temel noktadır. Bu denizin kuzey ve doğusunda Osmanlı hâkimiyeti güçlü iken batı ve güneyde Yunan hâkimiyetinin gücü daha fazladır. Ayrıca bu deniz içinde bulunan adalar da stratejik öneme sahiptir. Özellikle Çanakkale Boğazı'nın etrafındaki adalardan Bozcaada, İmroz, Semadirek ve Limni Adaları stratejik noktalar olup Limni Adası Yunanların stratejik üssüdür. Osmanlı donanması Ege'de yer alan adalara gerekli askerî müdahaleyi ve takviyeyi yapmış olsaydı Yunan donanmasının bu denizdeki üstünlüğünün önüne geçilmiş olurdu. Ancak Bahriye Nezareti bu stratejik planlamayı gerçekleştirememiş ve adalarda üstünlük Yunan deniz gücüne geçmiştir.

3 Aralık 1912 tarihinde Bulgarlar ile yapılan barış anlaşmasından sonra Osmanlı'nın donanma gücü Ege Denizi'ne kaydırılmış, donanmanın eksiklikleri giderilerek Yunan donanması karşısında yeni filolar oluşturulmuştur. Bu süreçte Mecidiye kruvazörünün 14 Aralık harekâtı, İmroz Muharebesi, Hamidiye kruvazörünün harekâtı ve Mondros Muharebesi, Çanakkale Boğazı'nın korunması adına yapılan önemli harekâtlardır.

Balkan Savaşı'nda Yunan ordusunun Osmanlı ordusu ile ilk karşılaşması 18 Ekim 1912 tarihinde gerçekleşmiştir. Yunan donanmasının gücünü artırmak maksadıyla bu ilk karşılaşma ve çatışma öncesi Donanma

³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 40.

Komutanı Albay Pavlo Konduriotis, tuğgeneral rütbesine terfi ettirilmiş ve Yunan donanması Andre Boğazi'nda toplanmıştır. Yunan donanmasının bu hazırlığının amacı Limni Adası'nı işgal etmek ve Mondros Limanı'nı Yunan deniz üssü hâline getirmektir. Burada asıl amaç ise Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazi'ndan çıkışını engellemektir.⁴

1. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı Deniz Gücü ve Harekât Planı

Padişah Abdülaziz döneminde sayı ve güç olarak dünyanın ikinci deniz gücü olma özelliğini yakalamış Osmanlı donanması aynı zamanda kendi tersanelerinde harp gemisi inşa etmektedir.⁵ Ancak Padişah Abdülhamit döneminde donanma Haliçte atıl bekletilmiş ve yeni projeler üretilmemiştir. Bu dönemde Avrupa'da denizcilik alanında büyük gelişmeler yaşanmış ve Osmanlı donanması bu rekabetin dışında kalmıştır. 1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'nda Osmanlı donanmasının yetersizliği ortaya çıkınca yeni hamleler başlatılmış, bu çerçevede gemilerin bir kısmı onarımdan geçirilmiş, 1901 senesinde Mesudiye ve Asar-ı Tevfik gemileri Almanya'da, Muin-i Zafer, Feth-i Bülent, Avnillah korvetleri İstanbul'da onarım görmüştür. Ayrıca yurt dışından satın alma yöntemi ile 1903 senesinde İngiltere ve Amerika'dan Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörleri, 1906 senesinde İtalya'dan 10 torpidobot, 1907 senesinde Fransa'dan 4 muhrip alımına gidilmiştir.

Donanmanın yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek ve Osmanlı donanmasına danışmanlık yapmak maksadıyla 1908 senesinde İngiltere'den Amiral Gamble başkanlığında beş deniz subayından oluşan bir heyet İstanbul'a gelmiş ve göreve başlamıştır. Heyetin başında bulunan Amiral Gamble Osmanlı donanmasının genel görüntüsünü şu sözlerle anlatmaktadır: "Donanmayı teşkil eden büyük ve küçük, on beşi geçen gördüğünüz gemiler bir hurda demir kütlesinden başka bir şey değildir. Süratli bir zırhlı kruvazörün ateşi karşısında bunların eriyip imha olması yarım saatlik bir hareketle kabilir."⁶

Bu tespitleri yapan İngiliz Amirali'ne Osmanlı Bahriye Nezareti tarafından görevlendirme yapılmış ve yeni bir donanma programı hazırlaması, mevcut harp gemilerinin onarımı ve tasfiyesi, tersanenin yeniden düzenlenmesi, açılacak kurslarla deniz personelinin eğitilmesi görevleri verilmiştir. Amiral Gamble mevcut gemilerden oluşturduğu filo ile göreve başlamış, Osmanlı harp gemilerini donanma ve kıyı koruma gemileri olmak üzere iki parçaya ayırmıştır; ancak gemilerin bakım ve onarımı işleri sürekli denizde seyir hâlinde olması nedeniyle geciktirilmiş ve Osmanlı donanmasının büyük çapta harp gemisine ihtiyaç duymadığı ileri sürülerek donanmanın güçlenmesinin önüne geçilmiştir. Osmanlı Bahriye Nezareti ise

⁴ age.; s. 77.

⁵ 1880 senesinde Mukaddime-i Hayr, 1876 senesinde Hamidiye, 1869 senesinde Ziver-i Derya sınıfı 4 gambot, 1863 senesinde zuhaf sınıfı 5 korvet İstanbul tersanelerinde inşa edilmiştir. Bk. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, s. 11.

⁶ age.; s. 10.

dretnot tipi büyük gemilerin yapımı ve alımında ısrar etmekte olup İngiliz Amirale bu konu üzerinde baskı yapmaktadır. Bu sebepten dolayı çıkan anlaşmazlık üzerine Amiral Gamble 8 Şubat 1910 tarihinde görevinden istifa ederek ülkesine dönmüş ve yerine Amiral Williams görevlendirilmiştir. Amiral Williams bir önceki amiralden daha küçük bir donanma teşkil etme planı ile göreve başlamış ve sadece Yunan donanması karşısında mücadele edecek bir büyük gemi ile yetinilmesini öngörmüştür. Osmanlı Bahriye Nezareti ise buna karşı çıkarak seyyar bir filo oluşturma yoluna gitmiştir.

İngiliz Amiralleri ile Osmanlı Bahriye Nezareti arasında yaşanan anlaşmazlıklar donanmada yaşanan sorunların çözülmesini engellemiş, özellikle İngiliz danışma heyetinin planları doğrultusunda donanmanın sürekli olarak denizde tutulması ve seyir hâlinde bulundurulmasından dolayı Balkan Savaşı öncesi gerekli bakım ve onarımlar yapılamamış ve donanma bu şekilde Harbiye Nezaretinin emri ile Bahriye Nezaretinin dahi görüşü alınmadan Çanakkale Boğazı'na gönderilmiştir.⁷ Çanakkale'de gemilerin bakım ve onarımı için gerekli altyapı ve tersane mevcut değildir. Gemilerin bakımı için tekrar İstanbul'a dönmeleri gerekmektedir. Ancak bu görüş Harbiye Nezareti ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından kabul edilmemiş ve izin verilmemiştir.

Bu süreçte Donanma Komutan Vekili Albay Tahir hazırladığı raporda, Yunan donanması ile yapılacak olası bir muharebe için donanmanın mutlak surette bakım ve onarımdan geçirilmesi, özellikle gemilerin toplarının gece atış cihazlarının ve gemi ışıldaklarının onarılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.⁸ Balkan Savaşı öncesinde Çanakkale Boğazı'ndaki gemiler; 4 zırhlı (Barbaros, Turgutreis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik), 1 kruvazör (Mecidiye), 3 muhrip (Basra, Yarhisar, Samsun), 4 torpidobot (Hamidabat, Demirhisar, Kütahya, Akhisar) olmak üzere görevlendirilmiştir.

Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı donanmasının bir harekât planı yoktu. Donanma, savunma amaçlı harekâtlarda Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının emrine, taarruz harekâtında ise serbest bırakılmıştır. Özellikle Bahriye Nezareti, dönemin zor mali şartları altında gerekli yatırımları yapamamış, donanma geniş bir deniz harekâtından ziyade savunma tedbirlerine yönelmiştir. Ayrıca donanma, Balkan Savaşı öncesinde direk Başkomutanlık Vekâletine bağlanmış ve genel emir komuta işleyişinde de zafiyet ortaya çıkmıştır. Padişah iradesiyle teşkil edilen “Şûra-yı Bahriye”, daire başkanlarından kurulu “Deniz Encümeni”, bu dönemde yeni oluşturulan kurullardır. Savaşın genel gidişatıyla ilgili olarak encümen tarafından yapılan incelemeler Şûra-yı Bahriyeye arz edildikten sonra sırasıyla Bahriye Nezareti ve oradan da Başkomutanlığa iletilmektedir. Bu işleyiş sevk ve idarede büyük sorunlara sebebiyet vermiş ve hızlı karar almayı engellemiştir.

⁷ Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Balkan Harbi Kataloğu, BHK; K: 247, D: 238, F: 002-01.

⁸ BHK; K: 247, D: 238, F: 003-01.

Dolayısıyla Balkan Savaşı'nda denizlerde sevk ve idare de büyük sıkıntılar yaşanmış, verilen günlük emirlerle mücadele edilmiştir.⁹

Balkan Savaşı'nda Bahriye Nezaretinin genel harp planı, Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda olası bir Yunan taarruzuna karşı donanmayı hazır bekletmek, oluşturulacak bir filo ile de Bulgarlara karşı taarruz harekâtına girişmektir. Ayrıca Karadeniz üzerinden yapılan deniz nakliyatını koruma ve kıyı gözetleme görevleri de donanmanın bir başka görevidir. Savaşın başlamasıyla birlikte planlı olmayan, ordu kanatlarını destekleme, kaçak deniz nakliyatını takip etmek, Marmara Denizi'nde özellikle Edirne'nin işgalinden sonra yapılacak çıkartmalara destek verme ve bu çerçevede yapılan Şarköy çıkarmasını yapmak gibi önceden planlanmayan görevleri de icra etmek zorunda kalmıştır.

Gelibolu Kuva-yı Mürettebe Kumandanı Şevket Turgut Paşa, 24 Kasım 1912 tarihinde Başkumandanlık Vekâletine şu mesajı yollamıştır:¹⁰ “Yunan ve Bulgar ordusunun Yunan donanmasına istinaden Boğaz'ı zorlamaları ihtimaline karşı vak'i olacak hücumların en evvel torpido filosuyla add ü ihracın işkali için burada vücudu elzem olan iki kruvazöre ilaveten Boğaz'da bulunan Taşoz ile beraber diğer Fransız botlarının ve hiç olmazsa iki Fransız muhribin terfikan isal ve bu tarafa rakip iki torpido filosunu teşkil ederek bir an evvel sevkleri ve filoya bir de kömür hummeli bir vapurun sevkı bilhassa istirham olunur.” Bu mesajdan da anlaşıldığı üzere Çanakkale Boğazı'nda savunma tertibatı konusunda büyük eksiklikler bulunmaktadır.

2. Balkan Savaşı'nda Çanakkale Boğazı Savunması ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı

3 Şubat 1913 tarihinde Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan mütarekenin sona ermesi ile birlikte genel karargâhı İstanbul'da Harbiye Nezaretinde olan Balkan ordusunun teşkilatı şu şekildedir: Karargâhı Hadımköy'de olan Çatalca Ordusu, karargâhı İstanbul Harbiye Nezaretinde olan Mürettep 10'uncu Kolordu, Selimiye Kışlasında Aşiret Süvari Tümeni, İzmir Mürettep Kuvvetleri ve Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetleri. Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetlerinin görevi, 5 tümendenden oluşan birlikleri ile Gelibolu Yarımadası, Boğaz'ın Anadolu yakası ve güney kıyılarını korumak, Bolayır hattını zorlayarak güneye inmeye çalışan düşmana Gelibolu Yarımadası'nda, Menderes kıyılarına yapılacak çıkarmalarda da Çanakkale Boğazı'nın düşmesini önlemektir.¹¹ Bu çerçevede, emrindeki 27'nci Tümen, Çanakkale, Edremit, Afyonkarahisar, Trabzon Redif Tümeni Gelibolu Yarımadası'nda, Menderes Müfrezesi ise Anadolu yakasında görev yapmaktadır.¹² Edirne'nin düşmesinden sonra Bulgar ordularının muhtemel harekâtının ya Çatalca üzerinden ya da Çanakkale üzerinden

⁹ BHK; K: 142, D: 90, F: 003-04.

¹⁰ BHK; K: 296, D: 3, F: 004.

¹¹ Hüsnü Ersü; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 9.

¹² BHK; K: 251, D: 259, F: 001-004.

gerçekleşeceği beklentisi vardır.¹³ Ayrıca Bahr-i Sefid Boğazı'na denizden veya Bolayır bölgesine karadan yapılacak taarruza karşı, Edremit Fırkasının altı taburu ile Trabzon Alayına ve Adana Taburuna ilaveten Dersaadet'teki Rize Alayıyla Silifke ve Toros Taburlarının ve Topçu Otuz Birinci Alayının iki bataryasının Bolayır'a sevki yapılmıştır.¹⁴

İkinci Kolordu ve Bahr-i Sefid Boğazı Kuva-yı Mürettebe Kumandanı Şevket Turgut Paşa 12 Kasım 1912 tarihinde Harbiye Nezaretine çektiği telgrafta; "Çanakkale, Maydos, Gelibolu, Tekfur Dağı, Dersaadet arasındaki sevkıyat ve nakliyatı icra ve muhaberatı sağlamak ve herhangi bir noktadan bir noktaya seri olarak kuvvet ve erzak sevkıyatını temin edebilmek için bir nakliye vapuru ve bir istimbote talep etmektedir. Ayrıca Gelibolu'da toplanmış Kuva-yı Osmaniye'nin süvarisi mevcut olmadığından keşif ve istihbarat görevleri için Dersaadet'teki Süvari Alayından hiç olmazsa bir bölüğünün Gelibolu'ya süratle sevkini istemektedir."¹⁵

Zırhlılar	Barbaros, Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik
Zırhlı Korvetler	Feth-i Bülend, Muin'i Zafer, Avnillah
Kruvazörler	Mecidiye, Hamidiye
Muhripler	Taşoz, Yarhisar, Yedigâr-ı Millet, Numune-i Hamiyet, Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Samsun, Basra
Torpidobotlar	Demirhisar, Sivrihisar, Sulhhisar, Tokat, Hamidabat, Kütahya, Ankara, Draç, Antalya, Akhisar, Yunus, Musul
Gambotlar	İclaliye, Zühaf, Necm-i Şevket, Trabzon, Nur'ül Bahir, Marmaris, Malatya, Nevşehir, Taşköprü, Haliç, Refahiye, Antep, Seddülbahir, Bafra, Ordu, Gökçedağ, Kastamonu, Yozgat, İşkodra
Torpedo Kruvazörler	Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet, Peleng-i Derya
Yardımcı Gemiler	Tebr-i Müjgan, Derne, Reşit Paşa, Giresun, Şam, Halep, Nusret, İntibah

Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanmasının harekât planına bakıldığında; 11 Kasım 1912 tarihinde "Bahr-i Sefid Kumandanlığından Donanma Kumandanlığına yazılan mesaja göre, Bahr-i Sefid filosu hazırlıklarını tamamlamak üzere süratle çalışmalara başlamış ve Boğaz dışı

¹³ Mahmut Belig Uzdil; Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri, C I-II-III, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 35.

¹⁴ BHK; K: 247, D: 238, F: 003-03.

¹⁵ BHK; K: 247, D: 238, F: 003-07.

deniz harekâtı için gerekli emirleri almıştır. Donanma sürekli olarak Okmeydanı telsiz telgraf istasyonunu ile muhabere ve temasta bulunarak bilgi vermiştir. Donanmaya cephane, kömür ve su tedariki için Kale-i Sultaniye üssü görevlendirilmiştir. Yunan donanmasının bir kıta tahte'l bahri (denizaltı) mevcut olduğundan Boğaz haricine çıkılır veya bir limana yaklaşma olursa taarruz etmesi kesin olduğu için hazırlıklı olunması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶ Bu arada Yunan donanması tarafından Bozcaada, Limni, İmroz, Taşoz adaları kuşatılmaya başlamıştır. (EK-1)

Balkan Savaşı'na, Çatalca Ordusu Kurmay Başkanı olarak katılan ve buradaki başarısından dolayı bir yıl kıdemle ödüllendirilen Kurmay Albay Mahmut Belig Uzdil, 1931 yılında 3 cilt hâlinde yazdığı "Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri" adlı eserinde Ege Adaları ile ilgili şunları yazmıştır: "Adalara gelince bunlardan bir kısmı Çanakkale Boğazı'na yakınlıkları sebebiyle hükûmet merkezinin savunulması adına gereklidir. Diğerleri ise Anadolu'nun ayrılması imkânsız parçalarındandır ve Anadolu'nun emniyeti için gereklidirler. Ayrıca bu adalarda hükûmetin gücünü zayıflatacak bir durum oluştuğunda bunun iyi ve kötü sonuçları tüm sahile yayılır. Bunun için Balkanlılar tarafından işgal edilmiş olan adaların geleceğini düşünürken bu noktaları göz önünde bulundurmamak gerekir."¹⁷

Bu arada Bahr-i Sefid Boğazı Kuva-yı Mürettebe Kumandanı Şevket Turgut Paşa 14 Kasım 1912 tarihinde Harbiye Nezaretine çektiği telgrafta; Çanakkale Boğazı Savunması'nda görevlendirilen Çanakkale Fırkası ve Ayvacık Alayının Gelibolu havalisine nakli için gerekli vapurların acilen gönderilmesini talep etmektedir.¹⁸

İzzet Paşa'nın 29 Kasım 1912 tarihinde Donanma Kumandanlığı Vekâletine çektiği telgrafa göre Yunan donanması iki kruvazör ve torpidosuyla Bahr-i Sefid Boğazı önüne kadar gelerek taciz hareketinde bulunmuş, Dedeagaç'a top ve asker çıkarmıştır. Bu telgrafta donanmayı hümayunun çok acele Bahr-i Sefid Boğazı'na gelerek tedbir alması istenmektedir.¹⁹

Bahriye Şubesinden Büyük Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiyesi Riyaset-i Seniyesine 15 Kasım 1912 tarihli telgrafta:

"Donanma-yı Hümayunun Bahr-i Sefid'e çıkması için müteaddit emir verildiği hâlde gerek Harbiye Nezareti ve gerekse Bahriye Nezareti Vekâletlerinden diğer emirler verilerek donanmanın hareketi tehir olunuyor. Ale'l-husus buradan Bahriye Şubesi vasıtasıyla yazılan emirlerden gayri verile gelmekte olan emirlerin yekdiğerine tevafuk etmediği dahi görülmektedir.

¹⁶ BHK; K: 142, D: 90, F: 003-21.

¹⁷ Uzdil; s. 123.

¹⁸ BHK; K: 247, D: 238, F: 003-09.

¹⁹ BHK; K: 142, D: 90, F: 003-32.

Donanma Kumandanı tarafından verilen müteaddit emirlerin hangisini icra edeceği istizan edilmektedir. Netice itibarıyla donanmadan hem Karadeniz'e sevkıyatı ve hem de ordunun cenahlarını himaye etmek ve Bahr-i Sefid'de dahi harekât-ı harbiye-i bahriye icrasına donanmanın adet ve ahvali müsait değildir. Donanmanın Bahr-i Sefid'e ayrılan aksamından gayrisinin ve bahriyeden yedekte bulunmak üzere hazır olan sefainde mevcut topların menzilleri Şûra-yı Bahriyeden gelen fihristte gösterilmektedir. Bunun için her halükarda Donanma-yı Hümayunun faaliyeti hakkında verilecek kararın kati olarak takdiri ve tebettülata uğratılmamasında faidenin daha netice veren olacağını arz eylerim.²⁰ ifadeleri ile donanmanın derhâl Boğaz dışına çıkarak Adalar bölgesinde harekât yapması emredilmektedir.

Osmanlı donanması 1 Aralık 1912 tarihinde 21 parçadan oluşan muharebe filosu ile Çanakkale Boğazı Nara bölgesinde toplanmış ve 13 gün sonra baskın harekâtlarına başlamıştır. Ancak bu harekât planı çok önemsenmemiş ve süratli hareket edilmemiş, gemilerin harekâtı geciktirmesine tamir ve ikmal işlerindeki aksaklıklar önemli etken olmuştur. Hazırlanan harp filosu yeterli görülmemiş ve Bahriye Nezareti ve Başkomutanlık ile yapılan yazışmalardan sonra Karadeniz filosunda ve Köstence'de faaliyette bulunan Berk-i Satvet gemisi talep edilmiş; ancak bu gemi İmroz Muharebesi'nden sonra Çanakkale Boğazı'na gelebilmiştir.²¹

14 Aralık 1912 tarihinde Mecidiye kruvazörü, Çanakkale Boğazı dışında 8 Yunan torpidosunu bölgeden uzaklaştırmaya zorlamıştır. 16 Aralık'ta Osmanlı donanması Yunan donanması ile 1,5 saat muharebe ederek Averof zırhlısını sağ taraftan vurmuştur ve Yunan gemilerinin Pire istikametine kaçtığı Müstahkem Mevki Komutanı'nın raporundan anlaşılmaktadır.²²

Bu dönemde donanmanın faaliyetlerini engelleyen en önemli faktör, gemilerin tamir işleridir. Donanma komutanı filolardaki tüm gemilerin eksiklerinin tamamlanmasını istemekte ve ancak bu şartlarda Boğaz'dan çıkacağını bildirmektedir. Bahriye Nezareti bakım ve onarım işleri için 8 Aralık 1912 tarihinde fabrikalar başmüdürünün riyaseti altında bir heyeti Çanakkale'ye yollamıştır. Heyette görevli Mühendis Binbaşı Abdurrahman harp gemileri üzerinde yaptığı incelemeleri bir rapor hâlinde Donanma Komutanlığına sunmuştur. Özellikle Mesudiye ve Asar-ı Tevfik zırhlısının hasarları heyeti uğraştırmış ve sonunda bu iki geminin tamir işleri hızlandırılmıştır. Gemilerin uzun yıllar bakımlarının yapılmaması neticesinde kazan daireleri ve boruları oldukça sorunludur. Bunun dışında gemilerin en

²⁰ BHK; K: 128, D: 28, F: 008.

²¹ Mithat Işın; Balkan Harbi Deniz Cephesi, Ankara, Deniz Basımevi, 1946, s. 186.

²² Ali Remzi Yiğitgüden; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, C I-II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 165. Tümgeneral Ali Remzi Yiğitgüden, 11 Ocak 1912 tarihinde Edirne Müstahkem Mevkisi Komutanı Korgeneral Şükrü'nün başkanlığında kurulan Edirne Kale Tahkim Komisyonunda görev almış ve bu eserin birinci cildini 1 Aralık 1938 tarihinde Askerî Mecmua'nın 52'nci sayısında, ikinci cildini ise 1 Mart 1939 tarihinde aynı mecmuanın 53'üncü sayısında yayımlamıştır.

önemli sıkıntısı düzensiz işleyen ikmal işleridir. Kömür stoklarının azlığı ve kalitesizliği, cephane ve erzak stoklarının yeterli olmaması konuları da temel sorunlardı. Donanmada görevli 3.000'e yakın asker için içme suyu temini ve ayrıca gemi kazanlarının su boruları için tatlı su ihtiyacı önemli sıkıntılar yaratmıştır.²³

Kara-deniz iş birliğinin bu dönemde bazı aksamalarının olduğu yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Başkomutanlığın Donanma Komutanlığına verdiği emre karşılık aldığı cevap 26 Kasım 1912 tarihli şu telgrafta görülmektedir: "Sağ ve sol cenahlara tayin olunacak sefain ile Karadeniz sevkiyatını temin muhafazaya memur sefainin emri komutasını deruhte edemeyeceği mukaddema arz etmiştim. Emri komutası uhdemde bulunmayan bu kuvvetlere talimat itasına mesağı kanuni olmadığından bu babda mesuliyet kabul edemeyeceğimi." Bu telgrafa rağmen 30 Kasım 1912 tarihinde donanma Çanakkale'ye hareket etmiş; ancak Lapseki'ye geldiğinde burada kalmış ve bunu Başkomutanlığa bildirmemiştir. Yapılan yazışmalardan Başkomutanlığın bir an önce donanmanın Boğaz'ın dışına çıkma emrine karşılık donanmanın çeşitli bahanelerle bunu geciktirdiği ve Bahriye Nezaretinden emir beklediğini görmekteyiz.

Bahriye Nezareti Müsteşarı Rüstem Paşa donanmaya çektiği şu telgraf ile Başkomutanlığın emirlerine uyulmasını emretmiştir. "İstanbul'da efkâr-ı umumiye hükûmetin hayatı behemehâl donanmanın Akdeniz'e çıkmasına vabeste olduğu merkezindedir. Bu da pek tabiidir. Hâlbuki henüz donanmamızın kaleden çıkmamış olması, donanmamız hakkında hâsıl olan teveccühü ammeyi izale ile beraber bilumum bahriyemizi pek fena bir surette ithama sebep olmaktadır. Başkomutanlıktan telakki edeceğiniz emre imtisalen hemen Akdeniz'e hareketle satveti bahriyemizin ila-yı şanı gerek zatîâlinizin ve gerek rûfekayı sairenin müsellimi enam şecaat ve hamiyetlerinden muntazırdır."²⁴ Bu yazışmalardan sonra Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Bey komutanlık görevinden alınarak yerine Çanakkale'de İkinci Fırka Komutanı Albay Ramiz göreve getirilmiştir.

1 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı'na gelen Osmanlı donanmasına ait filodan büyük gemiler Nara bölgesinde daha küçükleri ise Çanakkale kıyısında emniyet tedbiri için bekletilmektedir. Donanma emniyet ve karakol görevi için tertibat almış, 3 zırhlı ve 1 kruvazör 24 saat esasına göre sürekli nöbet tutmuş, gece nöbetleri ve devriyeleri için parola sistemi kurulmuş, küçük torpidolara mayın geçitlerini gözetleme görevi verilmiş, havuzlarda bakıma alınan gemilerin emniyeti ve koruması sağlanmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere bölgedeki donanma öncelikli olarak savunma tertibatı için görevlendirilmiştir.

3 Aralık 1912 tarihinde Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı, Bahr-i Sefid Kuva-yı Mürettebesi Kumandanlığına yazdığı şifreli telgraf ile

²³ Işın; s. 188.

²⁴ age.; s. 192.

Donanmayı Hümeyunun Akdeniz'e çıkararak Yunan donanmasını arama ve vurma emrini vermiştir.²⁵ (EK-2) Bu mesajdan hemen bir gün sonra 4 Aralık 1912 tarihinde yine Başkumandan Vekili'nin Çanakkale'de Donanma-yı Hümeyun Kumandanlığı Vekâletine yolladığı şu mesaj ile emrin takibini ve hızlandırılmasını istemiştir: "Donanma-yı Hümeyunun Boğaz'dan çıkarak düşman donanmasını taharri ve tahrip etmesini 3 Aralık 1912 tarihli telgrafname ile emretmiştim. Bu emre tevfikân donanmanın hemen hareketine ve muvaffakiyet haberinin tebşirine muntazırım."²⁶ (EK-3)

Başkumandanlıktan şifreli telgraflarla alınan emirler doğrultusunda derhâl hazırlıklara başlanmış; ancak donanmanın taarruz harekâtı için henüz hazır olmadığını Donanma Kumandan Vekili Tahir Bey görevden alınmadan önce şu telgraf ile Başkumandanlığa bildirmiştir. "3 Aralık 1912 tarihinde donanmanın Bahr-i Sefid'e çıkmaya amade olduğu Bahriye Nezaretinin İş'arına atfen makam-ı sami-i sadareten beyan edildiğinden yarın hareket edilmesi emir buyurulmuş ise de donanmanın harekete amade olduğuna dair Bahriye Nezaretine taraf-ı aciziden iş'araf vaki olduğu gibi bugün donanmanın harekete hazır bulunmadığı esbabı da Bahriye Nezareti Müsteşarlığına mufassalan yazıldığı maruzdur."²⁷ Bu arada Bahr-i Sefid Kuva-yı Mûrettebesi Kumandanı Fahri Paşa 4 Aralık 1912 tarihinde Başkumandanlık Vekâletine yazdığı şifreli telgrafta Donanma Komutanlığına yaptığı tebligattan bir sonuç alamadığını ifade etmektedir.²⁸

3. Yunan Donanmasının Çanakkale Boğazı ve Adalar Harekâtı

Balkan Savaşı'nda başlangıçtan itibaren, Yunan Devleti'nin temel politikası, Ege Denizi'ni hâkimiyet altına almak, Osmanlı Devleti'nin ikmal yollarını kapatmak ve dolayısı ile Ege adalarını işgal etmektir.

Balkan Savaşı'nın hemen başında Yunan Deniz Kuvvetleri, donanmasını iki ayrı filoya ayırmış ve Osmanlı donanmasını Boğaz önünde tıkama ve deniz egemenliğini kurma görevini vermiştir. Bu çerçevede Averof zırhlısının liderliğinde 6 muhrip 1 denizaltıdan oluşan birinci filo ile 3 zırhlı, 8 muhrip ve 2 torpidobottan oluşan ikinci filo Ege Denizi'nde ve adalarda Osmanlı donanmasına karşı harekât hazırlıklarına başlamışlardır.

Yunan donanmasının Boğaz ve Ege Deniz harekâtının ana planı; Osmanlı donanmasını yakından izlemek amacıyla Boğaz üzerinde daimî bir karakol hattı oluşturmak, Limni Adası'nın derhal işgal edilerek burada bir ileri üs kurarak Mondros Limanı'nı savunma ve taarruz harekâtları için hazırlamak, Osmanlı donanması ile Ege Denizi'nde kesin sonuçlu muhabere yapmak ve Ege Deniz yoluna hâkim olmak, Osmanlı kıyılarını taciz ederek bölgede üstünlük kurmak ve her şeyden önemlisi Balkan Cephesi kara

²⁵ BHK; K: 128, D: 28, F: 014.

²⁶ BHK; K: 128, D: 28, F: 014-01.

²⁷ BHK; K: 128, D: 28, F: 014-03.

²⁸ BHK; K: 128, D: 28, F: 014-04.

harekâtına tam destek sağlamak ve Makedonya ve Epir'deki Yunan kuvvetlerine destek vermektir.²⁹

Yunan donanmasının Boğaz üzerinde egemenlik kurma çabası özellikle adalarda üstünlük kurma ve adaları ele geçirme stratejisine dayanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Boğaz'a yakın adalardan Bozcaada'yı bir muhrip üssü hâline getirerek buradan ikmal yapma yoluna gitmiş, Albay Bratsanos komutasında Boğaz'ı gözetleme ve takip görevi alan Yunan filosu 4 muhrip, 2 torpidobot ve 1 denizaltı gemisiyle Bozcaada'yı üs yapmıştır. Ancak Yunan donanmasının asıl ana üssü Mondros Limanı'dır. Burada başta Averof zırhlısı olmak üzere Yunan donanmasının temel unsurları konuşlandırılmıştır.

Yunan donanması, stratejisini adaları ele geçirme üzerine kurmuş, Boğaz'a taarruz yapma ve Boğaz'ı ele geçirme harekâtı için ellerindeki donanmayı yeterli görmemiştir. Bu kapsamda özellikle Boğaz'a yakın adalardan başlamak üzere Limni, Midilli ve Sakız Adaları Yunan donanması tarafından ele geçirilmiştir.

Yunan donanmasının Ege Adaları'na ilk taarruzu Limni Adası'na olmuştur. 19 Ekim 1912 tarihinde Amiral Konduriotis komutasında Limni önlerine gelen Yunan donanması adanın teslimi için adanın mutasarrıfına bir saatlik süre tanımış ve ertesi gün Mondros Limanı'na girmiştir. Adada bulunan Kastro Kasabası'nda direniş gösteren Türk halkı şehit edilmiş ve yakalananlar da Pire'ye esir olarak gönderilmiştir.³⁰ Adanın işgalinden hemen sonra Mondros Limanı Yunan donanmasının en önemli üssü hâline getirilmiş ve Ege Denizi'nde tahkimat buradan yapılmıştır.³¹

Yunan donanması Limni Adası'ndan sonra, 31 Ekim 1912 tarihinde hızla Taşoz, İmroz, Semadirek ve Ayastrati Adalarını herhangi bir direnişle karşılaşmadan işgal etmiş ve bu adalarda bulunan Müslüman ve Türkleri Limni'ye sevk etmiş, 3 Kasım 1912 tarihinde Bozcaada'yı, 17 Kasım 1912 tarihinde de Nikarya Adası'nı işgal etmiştir. 20 Kasım 1912 tarihinde bu kez Midilli Adası'nı işgal etmeye başlayan Yunan donanması bir süre direnişle karşılaşkıktan sonra adayı 20 Aralık 1912 tarihinde teslim almıştır.

Sakız Adası'nın işgali 24 Kasım 1912 tarihinde başlamış, Ada Mutasarrıfı Nazım elindeki mevcut kuvvetlerle belirli bir süre direnmiş; ancak bir süre sonra adanın iç kesimlerine doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Mevki Müstahkem Kumandanı'nın 16 Aralık 1912 tarihinde Donanma-yı Hümayun Kumandanlığına çektiği mesajda, Sakız'da düşmanın Makedonya sefinesiyle bir torpido istimbotu bulunduğu ve Sakız'da harbin devam ettiği Çeşme Kaymakamlığının aracılığı ile Aydın vilayetine bildirilmiştir.³²

²⁹ Ali Haydar Emir; Balkan Harbi'nde Türk Filosu, İstanbul, Deniz Basımevi, 1932, s. 13.

³⁰ BHK; K: 124, D: 51, F: 2-24.

³¹ BHK; K: 124, D: 12, F: 002-02.

³² BHK; K: 602, D: 3, F: 003.

Sakız Mutasarrıfı Nazım, 26 Kasım 1912 tarihinde Dâhiliye Nezâretine çektiği telgraf da Sakız Adası'nın durumunu şu şekilde açıklamaktadır:³³ "Bir gün muharebeden sonra kasabanın tahliyesi ciheti askerice daha münasip görülmesi üzerine acizleri kuvve-i askeriye ile ada dâhiline çekildim. Bilumum jandarma zabıt ve efradı ile polis komiser efradı beraberimdedir. Düşman kuvvetinin bir kısmı Karis Kariyesi'ni işgal etmiş ise de nukaf-ı hâkimi tutmuş olan kuvve-i askeriyemiz ileri bırakmamıştır. Düşmanın kuvve-i hazırası iki torpidosunun himayesinde biraz iş görebildiğinden Donanma-yı Osmaniye'nin bir hareketi düşmanın mahu ü perişanietini intaç eyleyeceği vaziyet-i hazıranın şimdilik müsaid bulunduğu ve bir emri irade-i seniyye var ise Çeşme Müsteşarı vasıtasıyla emir ve tebliği maruzdur." Yapılan tüm mücadelelerin ardından 3 Ocak 1913 tarihinde ada tamamen teslim olmuştur.

Sakız halkından, Ahmet, Mehmet, Hulusi, Hakkı, Celal isimli şahısların Çeşme'de Müsteşar Fuad aracılığı ile 26 Kasım 1912 tarihinde Başkomutanlık Vekâleti Celilesine gönderdiği telgraf metninde Sakız halkının durumu şu şekilde anlatılmaktadır: "Düşman adi topraklarla mücehhez posta vapurlarıyla Sakız'ı işgal etti. Evlat ve ayalimizi ayaklar altında çiğnıyor. Şimdiye kadar vergimizi verdik. Gücümüz yettiği derecede ianeleri yolladık. Askerimizi bugün için besledik. Hiçbir ümit imdat yok mu? Bulgarların dört çürük torpido ile donanmamıza hücumu ibret vermiyor mu? Biz kimin himayesindeyiz? Allah için imdadımıza yetişiniz. Evlatlarımızı, ayalimizi alçak düşmanın şerrinden kurtarınız."³⁴ Bu telgraftan da anlaşıldığı üzere adaların işgalinden sonra adadaki Müslüman ve Türk halkı çok büyük zulüm ve sıkıntı yaşamış, buraya yardım gönderilememiş ve adaların işgaline karşı donanma harekete geçirilememiştir. (EK-4)

4. Osmanlı Donanmasının Ege Denizi Harekâtı ve Muharebeler

Bu dönemde Osmanlı donanması, Ege Denizi'nde kesin sonuçlu bir muharebe yapma gücünden yoksundur. Ancak Donanma Komutan Vekili Albay Ramiz eldeki mevcut imkânlar ölçüsünde bölgeyi kontrol altına almak ve Yunan donanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak maksadıyla donanmanın toplu olarak denize çıkması ve taarruz hareketine başlamasını istemektedir.

Başkomutanlık Vekâleti, Ege Denizi'nde Yunan donanmasına karşı gece taarruzları düzenlemek maksadıyla başında Hamidiye kruvazörü Komutanı Hüseyin Rauf olmak üzere Yedigâr-ı Millet, Muavenet-i Milliye, Taşoz ve Basra muhriplerinden oluşan bir filotilla oluşturulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Ancak Çanakkale'deki ikmal noktası bu gemilerin ikmal ve ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli değildir. 13/14 Aralık 1912

³³ BHK; K: 296, D: 3, F: 008-001.

³⁴ BHK; K: 296, D: 3, F: 008.

gecesi müstakil filo ilk görevine çıkmış ve Saroz, İmroz ve Beşiğe koylarını dolaşarak tekrar Nara bölgesine intikal etmiştir.³⁵

a. İmroz Muharebesi

14 Aralık 1912 tarihinde Donanma Komutan Vekili Albay Ramiz komutasında toplanan harp meclisi Ege Denizi'nde yapılacak olan muharebe ile ilgili durumu gözden geçirerek muharebenin esaslarını tespit etmişlerdir. Yapılan ilk görüşmede donanmaların kuvvet mukayeseleri ele alınmış ve Yunan donanmasının sürat ve teçhizat açısından üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Averof zırhlısının hız ve atış üstünlüğü, Osmanlı zırhlılarının bir kısmının arızalı olması ve atış sıkıntıları bu üstünlüğün göstergeleridir. Ancak Osmanlı donanması da bölge olarak kendi müstahkem mevkinde bulunması açısından durum üstünlüğüne sahiptir. Neticede harp meclisi her türlü sıkıntıya rağmen muharebe yapma kararı almış, bu kararı almalarında Bahriye Nazırı'nın emir ve telkinleri etkili olmuştur.³⁶

Harp Meclisi muharebeye karar verdikten sonra gemilerin durumunu tekrar ele almış ve Mesudiye ve Asar-ı Tevfik gemilerinin bakımsız ve az sürat yapmalarından dolayı savaş dışı bırakılmalarına, bunun yanında Karadeniz filosunda bulunan Berk-i Satvet torpido kruvazörünün muharebeye dâhil edilmesine karar verilmiş; ancak bu gemiler muharebeye katılmıştır. Ayrıca filoların muharebede etkin kullanılması ile ilgili olarak Yarbay Ali Rıza, Bahriye Nezaretine olumlu bir rapor sunmuştur.³⁷ Yunan donanması 4 zırhlı (Averoff, Spetsai, Hydra ve Psara), 4 muhripte (Leon, Panthir, Jerat ve Aetos) oluşmaktadır ve bu donanma İmroz ve Bozcaada bölgesinde konuşlanmıştır. Ayrıca Boğaz önünde ve Bozcaada civarında küçük çaplı 9 muhrip ve 1 denizaltı görev yapmaktadır.³⁸

Osmanlı donanması muharebe kararının ardından 16 Aralık 1912 tarihi sabahından itibaren Yunan donanması ile karşılıklı top atışları yaparak muharebeyi başlatmış ve Barbaros ve Turgut Reis zırhlılarının Averof zırhlısına yönelik taarruzu başlangıçta önemli bir başarı olarak görülmüştür. Ancak bu devam ettirilememiş, donanmanın geri çekilme ve hemen ardından tekrar taarruz kararı bu üstünlüğün kaybedilmesine neden olmuştur. Muharebenin sonucunda Barbaros zırhlısında meydana gelen küçük çaplı hasarın dışında önemli bir hasarın olmaması ve muharebede her iki tarafında ağır kayba uğramaması muharebenin her iki taraf açısından da galibiyetle sonuçlandığı havasını uyandırmıştır.³⁹

³⁵ BHK; K: 142, D: 90, F: 003.

³⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, s. 138.

³⁷ age.; s. 138.

³⁸ Emir; s. 231.

³⁹ BHK; K: 142, D: 90, F: 003-36.

Ana Kuvvet (Donanma Kom. Vek. Alb. Ramiz)		Birinci Muhrip Görev Kuvveti (Öyzb. Hüseyin Rauf)		İkinci Muhrip Görev Kuvveti (Yb. Hakkı Eşref)		Üçüncü Görev Kuvveti (Müstakil Gemiler)
Zırhlılar	Barbaros	Torpido Kruvazörü	Berk-i Satvet	Kruvazör	Mecidiye	Teb-i Müjgan (Tamir Gemisi)
	Turgut Reis					İntibah (Mayın Gemisi)
	Mesudiye					Samsun Muhribi
	Asar-ı Tevfik					
Torpidobotlar	Demirhisar Sultanhisar Sivrihisar Hamidabat	Muhripler	Yadigâr-ı Millet Muavenet-i Milliye Taşoz Basra	Muhripler	Numune-i Hamiyet	Reşit Paşa (Hastane Gemisi)
					Gayret-i Vataniye	
					Yarhisar	
					Mecidiye	

Tablo: İmroz Muharebesi'ne Katılan Osmanlı Donanması⁴⁰

İmroz Muharebesi'nden hemen sonra Osmanlı donanmasının Ege Denizi'nde hâkimiyet kurması için yeni bir harekâta başlaması konusunda Bahriye Nezaretinin ısrarlı davranması karşısında donanma yeniden yapılandırılarak mücadeleye hazırlanmıştır. Bu arada Yunan donanması da Ege'de hâkimiyet kurmak için öncelikle Midilli ve Sakız Adalarının ele geçirilmesi ve böylece İzmir Körfezi ve Ayvalık bölgesini de kontrol altına almayı hedeflemişlerdir.

b. İmroz Muharebesi Sonrası Osmanlı Donanmasının Yeniden Teşkili

Başkomutanlık Vekâleti, 17 Aralık 1912 tarihinde donanmanın teknik gelişimi açısından önemli kararlar almış ve uygulamaya koymuştur. Bu kararların alınmasında özellikle denizcilik konusunda Osmanlı donanmasında görev alan yabancı uzmanların raporları etkili olmuştur. Bu doğrultuda bir taraftan gemilerin teknik bakımları yapılmakta, diğer taraftan da bazı önemli tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda; "Düşman donanmasına yaklaşıırken muhriplerle denizaltı emniyetini sağlamak, muharebede Mecidiye ve diğer muhripleri ateş hattında bekletmek ve düşmanın saldırısı karşısında

⁴⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, s. 139.

karşı taarruza girmelerini sağlamak, düşman gemilerinin saldırısı olmadığı takdirde Mecidiye gemisini hattın gerisinde bekletmek, büyük gemilerin muharebesi esnasında bu gemilerin küçük toplarının diğer düşman torpidolarına yönelik atış yapmasını sağlamak, düşman denizaltılarının rotalarını takip etmek ve sık sık rota değiştirerek hedef şaşırtmak” alınan genel tedbirlerdir. Ayrıca Osmanlı donanmasının muharebeden ve taarruzdan vazgeçtiği görüntüsünü vermek gayesi ile donanmayı Marmara Denizi’ne çekmek ve eğitimle meşgul ederek gemilerin ikmalini tamamlayarak Boğaz’dan çıkmak alınan bir başka tedbirdir. Gemilerin her akşam Boğaz’dan içeri girerek emniyet tedbirini alması da alınan kararlardan biridir.⁴¹ Bahriye Nezareti, Donanma Komutanlığına, özellikle düşman denizaltılarına dikkat edilmesi ve bunların ateş hattının dışından seyir yapılmasını ve gerekirse Boğaz’a gece giriş yapılmasını emretmiş ve bu konuya dikkat çekmiştir.

Donanma Komutan Vekili, Ege Denizi’nde muharebe yapacak donanmayı yeniden teşkil etmiş ve 19 Aralık 1912 tarihinde Harp Meclisini toplayarak yeni kuruluşu şu şekilde açıklamıştır:⁴²

“Albay Ramiz komutasında muharebe kuvveti; 3 zırhlı (Barbaros, Turgut Reis, Mesudiye), 4 torpidobot (Demirhisar, Sultanhisar, Sivrihisar, Hamidabat), 1 hastane gemisi (Reşitpaşa)

Öyzb. Hüseyin Rauf komutasında müstakil kuvvet; 1 kruvazör (Mecidiye), 3 muhrip (Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vatanîye, Numune-i Hamiyyet)

Yb. Hakkı komutasında ikinci kuvvet; 1 torpido kruvazörü (Berk-i Satvet), 3 muhrip (Taşoz, Samsun, Basra)

Bnb. İsmail komutasında üçüncü kuvvet; 1 zırhlı (Asar-ı Tevfik), 1 muhrip (Samsun), 2 yardımcı gemi (Tebr-i Müjgan, Samsun), 1 mayın gemisi (İntibah)”

c. Osmanlı Donanmasının Boğaz Dışı Harekâtı

Osmanlı Orduyu Hümayun Başkumandanlığı, Bahr-i Sefid Kuva-yı Mürettebesi Kumandanlığına, donanmanın Akdeniz’e çıkarak Yunan donanmasını arama ve vurma emrini vermişti.⁴³

Donanma-yı Hümayun Kumandan Vekili tarafından, Donanma-yı Hümayun Umum Sefine-i Harbiyesi Süvarilerine yollanan 10 Ocak 1913 tarihli muhtıraya göre Osmanlı donanmasının Boğaz dışındaki harekâtı planlanmış ve şu şekilde tebliğ edilmiştir:⁴⁴ (EK-4-5)

⁴¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, s. 153.

⁴² age.; s. 152.

⁴³ BHK; K: 128, D: 28, F: 014.

⁴⁴ BHK; K: 298, D: 011, F: 003.

1. Donanma tamamen beş buçukta hazırlanacak ve hep birlikte prova nizamında olarak hareket olunacaktır.

2. Filotillanın birinci, ikinci fırkası ve üçüncü fırkasından; Hamidiye ve Mecidiye, Barbaros, Turgut, Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Berk-i Satvet hareket edecektir. (İşbu huruç harekâtı esnasında fırka veya sefain arasındaki mesafenin prova nizamındaki mesafenin hemen aynı olmalıdır.) Reşid Paşa hastane gemisi yedi buçukta hareket edip Karanlık Liman'da demirleyerek hazır bulunacaktır.

3. Ana filo Boğaz'dan harice çıkıncaya kadar filotillanın birinci ve ikinci fırkaları Bozcaada ve civarından hücum etmesi muhtemel olan tahte'l-bahri (denizaltı) gözetlemesi için Kumkale'ye yakın geçerek seyrini tanzim edecektir. Üçüncü Fırka, denizaltı saldırısında donanmanın yakınına kadar gelecek, bu üç fırka Boğaz haricinde ya ağır yol ile veya icabına göre hareket ederek tarassud mevkillerini muhafaza ve temin edeceklerdir. Filotillanın hurucu akabinde Hamidiye, Mecidiye çıkarak herhangi bir taraftan taarruz edecek olan düşman destroyerlerini püskürtecektir. Hemen müteakiben donanma batıya seyir ederek çıkacak ve Boğaz'dan üç mil açıldıktan sonra Dedeâğaç'a gitmek üzere tebdil-i cihet edecektir. Üçüncü filotilla fırkası, donanma haricinde bulunduğu müddetçe Boğaz haricinde ve kalelerin ateş sahasında gözetlemeye de devam edecektir.

4. Dedeâğaç'a gidilirken Hamidiye, Mecidiye, filomuzun provasında ve işaret teatisi mümkün olunmak üzere 3 ila 5 mil mesafede ve bordo nizamında keşşaf vazifesini icra edeceklerdir. Birinci ve ikinci filotilla fırkası ana filonun sancak ve iskele bordasında 1 mil mesafede seyir edecektir. Aynı zamanda filotilla komodoru ana filodan olan mesafesini bildirip küçültebilir. Düşman donanması görüldükten sonra iki fırka birbirine iltihak edip vaziyeti muayyene alacaktır. Berk-i Satvet ana filonun gerisinde ve 2 mil mesafede seyir edecek ve filonun gerisinde düşmana ait olarak gördüğü ahvalı telsiz veya işaretle rapor edecektir.

5. Asar-ı Tevfik ve üçüncü fırka Boğaz ağzında gözetleme de bulunup avdetimizde eskisi gibi denizaltı hücumundan donanmayı koruyacaktır.

6. Düşman filosu görüldükten sonra Hamidiye, Mecidiye, filonun gerisinde numara sırasına göre mevki alacaklar ve Berk-i Satvet filotillaya katılacak ve onları himaye edecektir.

7. Donanma tarafından düşmana bil takarrub harp nizamı alındıkta Hamidiye ve Mecidiye icabına göre verilecek kumanda ile veya müstakilen düşman destroyerleri üzerine hücum ve donanmayı onların hücumundan muhafaza ve kabil olduğu takdirde düşmanı geriden almaya gayret edeceklerdir. Kruvazörler harp esnasında kesinlikle filodan uzaklaşmayacaklar, düşmanın ateş etmeyen cihetine geçmemeye çalışacaklardır.

8. Filotilla harp sırasında bir muvaffakiyet gördüğünde müstakilen düşmana hücum ve top atışı yapacak, düşman destroyerleri filomuza hücum ederse Berk-i Satvet ile birlikte karşı koyulacaktır.

9. Harp sırasında filotillanın mevkisi filomuzun harp etmeyen tarafında ve baş omuzluğundadır.

10. Donanma Dedeagaç'a gitmekte iken düşman donanması cenuptan gelirse Boğaz ağzındaki botlar donanmaya haber verecektir.

11. Filo ve filotilla 12 mil süratle seyir edecektir.

12. Seyir sırasında veya Boğaz haricinde yalnız düşman destroyerlerine tesadüf olunduğu takdirde ateş olunmakla beraber Dedeagaç'a kadar devam edilecektir.

13. Düşmana tesadüf edilmediği takdirde Dedeagaç Limanı dâhilinde bir kruvazör veya destroyer sevk edilerek harekât icra edilecektir.

14. Düşmanla karşılaşılmadığı takdirde akşam geç vakitte Boğaz'a giriş yapılacak, düşman ile karşılaşılırsa harp edilecek ve o gece Karanlık Liman'da kalınacaktır.

Donanmanın Mondros'a hareketinden sonra Donanma-yı Hümayun Kumandan Vekili tarafından, Donanma-yı Hümayun Umum Sefine-i Harbiyesi Süvarilerine yollanan 15 Ocak 1913 tarihli ilave muhtıraya göre şu hususlar bildirilmiştir.⁴⁵ "Donanmaya bağlı gemiler hazırlığını zamanında yaparak harekete engel olmamaya gayret edecektir. Hamidiye filoya dâhil olmadığından seyir esnasında keşif hareketi Mecidiye tarafından icra edilecektir. Donanma prova hattında seyir ederken hattın sancağında gitmekte olan birinci destroyer fırkası ile iskelesinde bulunan ikinci destroyer fırkaları hattın tamamıyla bordaları istikametinde seyir etmeyip sancak ve iskele baş omuzlarında mevki alacaklardır. Donanma esna-yı azimet veya avdetde Amiral gemisine nazaran baş veya kış omuzluğu nizamı üzere seyir ettiğinde Mecidiye hattın önünde ve Berk-i Satvet gerisinde keşşaflık vazifesi ifa edeceklerdir. Eğer işbu omuzluk nizamında iken düşman destroyer filotillasına tesadüf olunur ve donanma tarafından ateş açılır ise kruvazörler vaziyetlerini bozmayıp umum sefain verilecek işaret mucibince işlenebildiği ve menzil dâhilindeki topları isti'mal edeceklerdir. Eğer işbu omuzluk nizamında iken düşman ana filosuna tesadüf olunur ve başka teşkilata geçmeden ateş teatisi icap ederse Mecidiye hatta katılıp ana filoda 4 numara mevkisini alacak ve Berk-i Satvet ile filotilla hattın gerisinde düşman arkada ise hattın önünde ve ateşten salim bir noktada mevki alacaktır. Donanma burada hattı seyir ettiği takdirde kruvazörler ile muhribin fırkaların mevkisi omuzluk hattındaki mevkinin aynıdır. Eğer Mondros üzerinde düşman filosuna tesadüf olunur ve bir müddet harbden sonra avdet etmek icap eder veya düşmanı üssümüze yakın bir yere çekmek için harp ederek ve bordo

⁴⁵ BHK; K: 298, D: 011, F: 003-002.

veya omuzluk hattı ile Boğaz'a doğru tevcih-i hareket olunur ise Mecidiye ile Berk-i Satvet hattın uygun yerinde bulunacaktır. Seyir esnasında filoda birinin diğerini yedeğe alma mecburiyeti veya gecelemek icap ederse filotilla elinden gelen fedakârlığı gösterecektir.”

ç. Mondros Muharebesi (18 Ocak 1913)

Osmanlı Donanma Komutan Vekili Albay Ramiz 24 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale'den İstanbul'a gelerek Başkomutanlık Vekâleti, Bahriye Nezareti ve hükûmetin ileri gelenleri ile görüşmeler yapmış ve donanmanın Boğaz ve Ege Denizi'ndeki harekâtı ile ilgili bir program hazırlamıştır. Bu programa göre:⁴⁶

a. Deniz egemenliği sağlanmadan adalara sevkıyat yapılmayacaktır.

b. Çanakkale'deki gemilerin tamirleri bittikten ve tersanedeki gemiler donanmaya katıldıktan sonra hareket edilecektir.

c. Adalara sevk olunmak üzere, Akdeniz Boğazı Kuvve-i Mürettebe Komutanlığı, İzmir Mürettebe Komutanlığı ve Ezine bölgesinde görevli Tevfik Paşa koordinesinde uygun iskelelerde yeterli miktarda kuvvet toplanacaktır.

ç. Donanma öncelikle Bozcaada'yı geri alacak ve sonra Limni Adası'nın Mondros Limanı'na taarruz ederek buradan Midilli ve Sakız Adalarına yönelecektir.

Bahr-i Sefid Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanı tarafından 19 Aralık 1912 tarihinde Edirne'de bulunan Şükrü Paşa Hazretlerine yollanan telsiz şifresi ile donanmanın Boğaz dışındaki muharebesi şu şekilde anlatılmaktadır: “Donanmamız 16 Aralık 1912 sabahı methalden çıktı. Dokuza yirmi kala harbe başlayarak on bire yirmi kalıncaya kadar harp eyledi. Bir aralık Barbaros, Turgut, Mesudiye Averof'u sıkıştırdılar. Asar-ı Tevfik diğerlerini işgal etti. Düşmanın çekilmesi üzerine harbe son verildi. Kal'anın daire-i tesiri haricinde olduğundan maatteessüf mevki müstahkemden iştirak edilemedi. Averof'a isabet vaki olduğu görüldü. İngiliz muhabirlerinin Bozcaada'dan aldıkları malumat da bunu teyit etmekte olduğu maruzdur.”⁴⁷ (EK-6)

Başkomutanlık Vekâleti, Ege Denizi'nde meydana gelen gelişmeler üzerine Donanma Komutan Vekili Albay Ramiz'e çektiği mesajla Yunan donanması ile muharebeye girilmesi ve adaların geri alınmasını emretmiştir. Hazırlanan plana göre Hamidiye kruvazörü Yunan donanmasını kendi bölgesine çekerek adalar önünü boşaltacak, Osmanlı donanması bu boşluktan yararlanarak Mondros Limanı'nı ve daha sonra diğer adaları alacaktır. Hamidiye kruvazörünün ön keşif harekâtı ve verdiği raporlar doğrultusunda Osmanlı donanması Barbaros, Turgutreis, Mesudiye, Mecidiye ve Berk-i Satvet gemilerinden oluşan filo ile Mondros Limanı'na

⁴⁶ Işın; s. 224.

⁴⁷ BHK; K: 602, D: 3, F: 004.

baskın harekâtı için 18 Ocak 1913 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan çıkarak muharebe düzeni almıştır.⁴⁸ Yunan donanması ise Spetzai, Hydra, Psara zırhlı gemileri, Averof zırhlı kruvazörü ve 7 muhrip ile muharebeye hazırlık yapmaktadır.

Hazırlanan harekât planına göre; muharebenin ana kuvveti Barbaros, Turgutreis ve Mesudiye zırhlılarından oluşacak, Mecidiye kruvazörü muharebe hattında topçu atışları ile destek verecek, Berk-i Satvet torpido kruvazörü ve muhripler muharebe hattının ateş altı mevkinde konuşlanacaklardır. Muharebe hattında bulunan gemiler Averof zırhlısını hedef alarak toplu taarruz hareketinde bulunacak ve muharebe toplu ve ortak seyir hareketi ile gerçekleşecektir.⁴⁹

Osmanlı donanması 18 Ocak 1913 tarihinde Limni Adası, Mondros Limanı açıklarına kadar yavaşmış ve muharebe düzeni almıştır. Karşılıklı top atışları ile başlayan muharebe Yunan donanmasının atış üstünlüğü ile sürmüş ve Barbaros gemisinin aldığı hasar neticesinde geri çekilme başlamıştır. Bu muharebede Osmanlı donanmasından önemli hasarı Barbaros ve Turgutreis gemileri almıştır. Her iki gemide toplam 37 er şehit, 97 er yaralı, 4 subay şehit, 7 subay yaralı olmak üzere aynı gün gemiler Boğaz'a giriş yapmıştır.⁵⁰

Bu muharebede Osmanlı donanması planladığı stratejik hedeflere ulaşamamıştır. Osmanlı donanmasında danışmalık yapan İngiliz deniz askerlerinin karşısında aynı zamanda Yunan donanmasında da görevli İngiliz askerleri mevcuttur. Özellikle bu muharebede ve Ege Denizi'ndeki Yunan harekât planlarında İngiliz Amirali Makker'in büyük katkıları olmuş ve Amiral bu muharebede Yunan donanmasını bizzat sevk ve idare etmiştir.

d. Ege Denizi'nde Hamidiye Kruvazörü ve Harekâtı

Hamidiye kruvazörünün Komutanı Önyüzbaşı Hüseyin Rauf, Bahriye Nezaretinden Yunanistan üs ve deniz yolları üzerinde harekât yaparak Yunan donanmasının en güçlü gemisi olan Averof zırhlısını engelleme ve durdurma görevini almıştır. Bu görev içerisinde Ege Denizi'ni güneyden Akdeniz'e kapayan Şıra Adası'nı bombalama ve adadaki askerî tesisleri ortadan kaldırma öncelikli gelmektedir. 13 Ocak 1913 tarihinde görev emrini aldıktan sonra keşif hareketine başlamış ve 15 Ocak 1913 tarihinde Şıra Adası önüne gelerek adanın güneyinde bulunan barut deposunun bombalayarak tahrip etmiştir. Bundan sonra Şıra Limanı'nda bulunan Yunan kruvazörü Makedonya'yı ateş altına alarak imha etmiş; ancak limanda bulunan İngiliz ticaret gemisi Alexandra'ya limandan ayrılma izni verilmiştir. Şıra Adası'nın bombalandığını öğrenen Yunan Bahriye Nezareti derhâl harekete geçerek Averof zırhlısına takip ve imha görevi vermiş; ancak

⁴⁸ BHK; K: 298, D: 011, F: 002.

⁴⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, s. 174.

⁵⁰ BHK; K: 124, D: 12, F: 002-11.

Mondros Limanı'nda bulunan ve donanmanın ana görevini üstlenmiş olan bu zırhlı bulunduğu bölgeyi terk etmemiştir.⁵¹

Hamidiye kruvazörü 16 Ocak 1913 tarihinde rotasını Kızıldeniz'e çevirerek bir taraftan geminin kömür ihtiyacını giderecek bir liman bulmak diğer taraftan da bu bölgedeki Yunan gemilerini etkisiz hâle getirmek amacıyla Mısır'da Port-Said Limanı'na kadar gitmiş, 20 Ocak 1913 tarihinde de Süveyş'e ulaşmıştır. Ancak geminin kömür ihtiyacını giderecek çözüm üretilmemiş, bu arada Bahriye Nezareti Hamidiye kruvazörünün tek başına yaptığı bu harekâtı riskli bulmuş ve donanmaya katılmasını Başkomutanlık Vekâletine teklif etmiştir. Hamidiye kruvazörü 3 Şubat 1913 tarihinde Cidde'ye intikal etmiş, burada kömür ikmalini ve tamir işlerini yaparak İstanbul ile muhabere imkânı bulunmuş ve geminin Akdeniz harekât planı Başkomutanlık Vekâletine aktarılmıştır.⁵²

Orta Akdeniz'de Malta Adası'nda ikmal işlerini ve kömür ihtiyacını gidermek üzere 14 Şubat 1913 tarihinde bulunan Hamidiye kruvazörü burada 3 gün süre ile kalmış ve Korfu ve Girit Adaları üzerinden devriye görevine devam etmiştir. Bu arada Başkomutanlık Vekâleti Donanma Komutanlığına bir emir yollayarak Hamidiye'nin donanmaya katılması gereğini bildirmiştir. Fakat Donanma Komutanı bu emri yerine getirmemiş ve Hamidiye müstakil görevine devam etmiştir.⁵³

Hamidiye kruvazörü Arnavutluk kıyılarındaki harekâtı ile Garp Ordusunun cephe ve para ihtiyacını karşılamak üzere 2 Mart 1913 tarihinde Trablusşam civarındaki Ervat Adası'ndan aldığı yükü yerine ulaştırmış ve bu bölgeyi de ikmal açısından desteklemiştir. 8 Mart'ta Arnavutluk sularına ulaşan Hamidiye, Yunan ticaret gemilerinin Şingin Limanı'na cephe ve asker nakletmekte olduğunu haber alınca derhâl harekete geçerek bu limanı bombalamış ve 6 ticaret gemisini batırdıktan sonra tekrar Kızıldeniz'e geçmiştir.⁵⁴

Balkan Savaşı'nın zor günlerinde özellikle Ege Denizi'nde ve adalar bölgesinde yaptığı müstakil görev ile Yunan donanmasına karşı durmuş ve özellikle Averof zırhlısının bölgedeki üstünlüğünü dengelemeye çalışmıştır. Dönemin şartları göz önüne alındığında aldığı sorumluluk ve icra ettiği görev başarı olarak değerlendirilmelidir. Donanmadan ayrı olarak icra ettiği harekâtlarda Yunan donanmasına karşı uyguladığı taktik ve stratejiler Yunan donanmasının Çanakkale Boğazı'na bir saldırı yapma imkânı tanımamıştır.

Sonuç

XVI. yüzyılda Akdeniz'de deniz üstünlüğünü ele geçiren Osmanlı donanması bu üstünlüğünü XIX. yüzyıla taşıyamamış ve elinde bulunan

⁵¹ BHK; K: 299, D: 14, F: 004.

⁵² BHK; K: 84, D: 46, F: 008.

⁵³ BHK; K: 299, D: 14, F: 006.

⁵⁴ Tevfik İnci; "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâtı", Donanma Dergisi Eki, S 399, İstanbul, Deniz Basımevi, 1952, s. 27.

stratejik noktalar birer birer elinden çıkmıştır. Özellikle İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra eski gücüne ulaşamayan Osmanlı donanması gerek teknik donanımına sahip insan gücü ve gerekse sayısal güç olarak Avrupa'daki gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Bu çerçevede denizlerdeki etkinliğini azaltan Osmanlı donanması Akdeniz'deki üstünlüğünü de kaybetmiş ve deniz ticareti tamamen yabancıların eline geçmiştir. Bu arada özellikle Ege ve Akdeniz'de yer alan Girit, Rodos, Kıbrıs gibi büyük adalar ile Ege Adaları'nda stratejik noktalarda üsler kurulamamış ve bu konuya gerekli önem verilmemiştir.

Osmanlı donanmasının XX. yüzyıl başında geldiği nokta Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda açıkça ortaya çıkmıştır. Donanma uzun yıllar bakımsız ve eğitimsiz kalmış, savaşın başlamasıyla beraber gemilerin bakım ve onarım işlerine girilmesi yapılacak deniz harekât planlarını geciktirmiştir. Dolayısıyla Balkan Savaşı sadece kara savaşlarında kaybedilmemiş, karadeniz iş birliğinde meydana gelen kopukluk ve plansızlıklar bu dönemde önemli sıkıntılara sebep olmuştur. Donanmanın bir kısmı Karadeniz üzerinden yapılan sevkıyat ve kara destek faaliyetlerine katılmış bir kısmı ise Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının görev alanında Bahriye Nezareti ve Donanma Komutanlığı arasındaki irtibatsızlıkla uzun süre plansız hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu arada Ege Denizi'nde adalar birer birer Yunan donanmasının kontrolüne geçmiş ve günümüze kadar uzanan sorunların başlangıcı olmuştur.

Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı Devleti tarihinin en ağır yenilgisine uğramış ve sadece Balkanlar'ın dışına çekilmek durumunda kalmamış aynı zamanda Ege Denizi'ndeki üstünlüğünü de kaybederek Ege Adaları üzerindeki tasarrufunu da kaybetmiştir. Savaş döneminde adaların güç takviyesi ve zamanında müdahale yapılmış olsaydı Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki harekâtı engellenebilirdi. Ancak donanmanın etkin bir şekilde kullanılmaması ve emir komuta zincirinde yaşanan zafiyetlerden dolayı kara da olduğu gibi denizde de başarısızlık ve mağlubiyet yaşanmıştır. Balkan Savaşı'nda yaşanan bu stratejik hatalar Türk askerî tarihinde ders alınması gereken konuları içermektedir.

Bu mücadeleler içinde özellikle Ege Denizi'nde Hamidiye kruvazörünün yapmış olduğu müstakil harekât ve mücadeleler büyük kahramanlık örneğidir. Her ne kadar adaların elden çıkmasına engel olamasa da bu durumu dönemin şartları içerisinde değerlendirmek ve genel sonuç içerisinde görmek gerekir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, Balkan Harbi Kataloğu;

BHK; K: 247, D: 238, F: 002-01.

BHK; K: 247, D: 238, F: 003-01.

BHK; K: 142, D: 90, F: 003-04.
BHK; K: 296, D: 3, F: 004.
BHK; K: 251, D: 259, F: 001-004.
BHK; K: 247, D: 238, F: 003-03.
BHK; K: 247, D: 238, F: 003-07.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003-21.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003-21.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003-21.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003-32.
BHK; K: 247, D: 238, F: 003-09.
BHK; K: 128, D: 28, F: 014.
BHK; K: 128, D: 28, F: 014-01.
BHK; K: 128, D: 28, F: 014-03.
BHK; K: 128, D: 28, F: 014-04.
BHK; K: 128, D: 28, F: 008.
BHK; K: 124, D: 51, F: 2-24.
BHK; K: 602, D: 3, F: 003.
BHK; K: 296, D: 3, F: 008-001.
BHK; K: 296, D: 3, F: 008.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003.
BHK; K: 142, D: 90, F: 003-36.
BHK; K: 128, D: 28, F: 014.
BHK; K: 298, D: 011, F: 003.
BHK; K: 298, D: 011, F: 003-002.
BHK; K: 602, D: 3, F: 004.
BHK; K: 124, D: 12, F: 002-11.

Kitap ve Makale

EMİR, Ali Haydar; Balkan Harbi'nde Türk Filosu, İstanbul, Deniz Basımevi, 1932.

ERSÜ, Hüsni; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

IŞIN, Mithat; Balkan Harbi Deniz Cephesi, Ankara, Deniz Basımevi, 1946.

İNÇİ, Tevfik; "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâtı", Donanma Dergisi Eki, S 399, İstanbul, Deniz Basımevi, 1952.

TARAKÇI, Nejat; Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri, Deniz Basımevi, İstanbul, 2009.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 - 1913, C 7, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993.

UZDİL, Mahmut Belig; Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri, C I-II-III, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

YAVUZ, Celalettin; Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar, Deniz Kuvvetleri Yayını, İstanbul, 2000.

YİĞİTGÜDEN, Ali Remzi; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, C I-II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

۳۳	میسو دینیک ایضاً	عمالی اردو و کالیگرافی با سرفروانہ النقی	آوردافا و طہ سیک نوٹ
۳۴	تاریخ تہذیب ۱۶	وکالی ارکان حربیہ	شعبہ نیک نوٹ و نوٹ
۳۵	میسو دینیک ایضاً	(پیشہ فنیہ)	۳۵
۳۶	مقابلہ جہان اومکا ہوت	جسٹس قادی ریسہ موت	تاریخ تہذیب ۱۶
۳۷	مقابلہ تاریخی ۱	انہیہ جہان اومکا (شعبہ)	۳۶
دو نمائی بھی ہوئے آ قدر کم جہتوں یونانہ دو نمائی آ! مو! امینی آ! لستہ۔۔ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰			
بہتر سفوف فنیہ و طہ			

کودرن :	نجی راپور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کودرلشدر		۱۰۸	۱۰۸
	واصل اولشدر			

A	1-11
D	54
F	59
	14-1

آدرس : چنانچه قلمبره دوتای همایونه خواص انفعی وکالنه (شفه)

دوتای همایونلر بو غایزده جیمقاره رسته دوتما سنی تیری و تریب ایندنی بی سرید

تا بخره نغرا نامه ایلد اعرایمشم - بوا مره بوقیقاً دوتمانک هکن

حرکت : دوفقیقیت صبرینک تبشیرنه منظر م

بابه ضمایه وکیه

برجی وویه

بازگشت

۱۰۸

(۱۰۸)

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION		اخذ	
No d'expédit.	کشیده اولی مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضایی Signature de l'employé	No d'expédit.	کشیده اولی مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضایی Signature de l'employé
		دقیقه: ساعت H. M.				دقیقه: ساعت H. M.	

De: _____ موردي _____

N: _____ Mots: _____ Date: _____ H. _____ ساعت _____
M. _____ دقیقه _____

Voie: _____ Indic. Eventuelles: _____ اشارت محتمله _____

طریق _____

باسم قوت الله و حالت دل

چون به مقام عدار نظامیه کشیده اولی و مقام فاضل ارسال بویستد توفیق برود

زیر عیان عذر دلو - (پایه سر) مستشار خود

در ستم عاری طویرل عجز بویستد و ابوالرحم سافری اشغال ایستد او بود و عیانلری

ایا قدر اتق عذیر - سرفی - قد - در کونونی و در دست کوهن سندی در ستم اعانه

بویستد عذر عجزی بویستد ایچ به امید امداد توقیع بنفادان در

عور در طویرل ایچ در مقامه کوهن عجز و بویستد در کیم عیانلری

ایچ ایچ امداد در تیشیک او بود در عیانلری عیانلری انجانه در شت ستم عذیر

احمد محمد فاضل عذر سافری جلد

بویستد ستم شت

در مقام بویستد ایچ

1-A/20
11
8

نزد

50

A	5-6960
D	58
F	4

۵۰
ادنه ده تکره پات حقیرینه

تشریفه به

به تماظر به مانون اول صبحی رخیدن چیقیدی . قبل الرزال
طغوزه بیکرمی که حربه یا تله به ده اون بره بیکرمی قانی به قدر
حرب الیدی بر آره لوه بار باره به ، طوخود ، معویه
آوه ردنی صیقیدیردی . آثار توفیه دیگرچی اشغال
ایندی . دشتک چکله ادرینه حربه ختام ویدی .
قلعه نکه دایره تأثیری خارجنده اولدیفندن مع التاف
موقع مستحکم استرال اییدی دی . آوه روتقاصات
واقع اولدیفنی لورولدی . انگیزه مخابر برینک
بوریه اطردن آلدقاری معلومات ده لینی
تأیید اتکیده اهدیفنی موصند $\frac{2}{v}$ مانونه به

ی یغیه بکانه موقع مستحکم
قوت دانی

میرالو

XIX'UNCU YÜZYILDA İZLENEN EKONOMİ POLİTİKALARININ BALKAN HARBİ'NDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN ULAŞTIRMASINA ETKİSİ

Dr.Ulş.Yb. Bülent DURGUN*

Giriş

Harp planlamasının temel kavramları içerisinde yer alan millî güç “bir devletin millî menfaatlerini sağlamak ve millî hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, iktisadi, askerî, siyasi ve idari, sosyoekonomik ve teknolojik güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamı”¹ olarak ifade edilmektedir. Millî güç oluşturan bu unsurların birbirleri ile koordineli ve etkileşim içerisinde kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle harp ve ekonomi, birbirleri ile barıştan itibaren etkileşim içinde olan iki kavramdır. “Harp ekonomisi”, harbin maliyetinin hesaplanmasından çok daha öte,² toplumun barış zamanındaki ihtiyaçlarının yanı sıra seferberliğin devasa taleplerinin de karşılanmasını içermektedir. Bu talepler; üretimin artırılması, üretim sektörlerinin geliştirilmesi, cins ve miktarlarının değiştirilmesi, istihdamın düzenlenmesi ve ulaştırma sistemlerinin artırılması olarak sıralanabilir.³

Ekonomik güç; ülkenin doğal kaynakları, sanayi, iç ve dış ulaşım sistemleri ile uluslararası ticari ilişkiler de dâhil olmak üzere diğer faktörlerden müteşekkildir. Bu nedenle girilen bir savaşın başarısında, ülke ekonomisinin mücadeleyi destekleyici ve devam ettirici gücünün varlığı büyük önem taşımaktadır. Ülkeler harbe katıldıklarında, savaşı güçlendirerek, başarıya ulaştıracak yapıda bir ekonomiye barıştan itibaren sahip bulunmalı ve böylece millî menfaatlerini koruyacak donanımına sahip olmalıdırlar.⁴

Kan damarı görevini üstlenen ulaştırma, ekonominin büyümesi, refahın ve hayat standartlarının artması, kültürel ve siyasal gelişimin sağlanması, dış dünya ile ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel meselelerin çözümü, üretimde ihtisaslaşma, işletme kapasitesi ve verimliliğin artırılması gibi millî ekonominin yaşaması ve gelişmesi açısından hayati öneme sahiptir. Harp için önemini ise Churchill çok güzel ifade etmiştir:

“Zafer muhteşem güzellikte ve çok parlak renkli bir çiçek gibidir. Ancak ulaştırma onun sapıdır ve hiçbir çiçek sapsız açamaz.”⁵

* (b_durgun@hotmail.com)

¹ Recep O. Ergun; “Harp Planlaması”, Harp Ekonomisi, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, Eylül 1985, s. 5.

² A. I. Pozharov; “A New Paradigm of Military-Economic Science”, Military Thought, 2005, pp. 218-230.

³ Ergun; s. 4-7.

⁴ Cevdet Tanyeli; “Harp ve Ekonomi İlişkileri”, Harp Ekonomisi, s. 36-40.

⁵ Aykut Şireli ve Nurhayat Şireli; “Harp Ekonomisi Planlamasına Tabi Olan Unsurlar, Harp Ekonomisi, s. 60-63.

Bu kapsamda hazırlanan bildirinin amacı Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinin özellikle Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusuna ulaştırma sektörü özelinde etkilerini açıklamaya çalışmak olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Emperyalizm

Başlangıçta çift taraflı olarak imzalanan ve 1740 yılında daimî bir şekil alan, yabancılara verilmiş olan ticari, hukuki ve siyasi ayrıcalıkları kapsayan kapitülasyonlar ilk olarak 1352 yılında Cenevizlilere, daha sonra da İzmir'in ele geçirilmesi ile Venediklilere verilmiştir.⁶ Fransızlar, kapitülasyon ayrıcalıkları 1569'da kendilerine verinceye kadar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde serbest ticareti Venedik bandırası altında yapmışlardır.⁷

İngilizlerin 1580 tarihinde⁸ elde ettikleri "kapitülasyon" ayrıcalıklarını sırasıyla, Hollandalılar 1612'de, Avusturyalılar 1615'te, İsveçliler 1737'de, İki Sicilya Krallığı 1740'ta, Danimarkalılar 1746'da, Prusyalılar 1761'de, İspanyollar 1782'de ve Ruslar da 1783'te elde etmişlerdir.⁹ Barış zamanında düşmekte olan gümrük vergi gelirlerini arttırmak maksadıyla başlatılan¹⁰ kapitülasyonların aldığı mahiyet 1740'tan sonra karşılıklı bağlayıcılığı olan ticaret anlaşması hâline gelmiştir.¹¹

Nebioğlu'nun hukuk, din ve siyaset ile ticaret alanında olmak üzere üç sınıfa ayırarak incelediği imtiyazlardan ticaret alanındakiler; yabancılara serbest ticaret yapma, limanları kullanma, serbest ithalat ve ihracat hakları vermiş; ayrıca çeşitli vergi ve resimlerden bağışık olmalarını da benimsemiştir.¹² "Millî felaket" olarak da adlandırılan bu durum doğal olarak yerli üretici ve ticaret erbabının varlığını engellerken yabancılara rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Ekonominin diğer sektörlerinde olduğu gibi rekabette yabancılara lehine meydana gelen pozitif korumacılık zamanla ulaştırma sektöründe de belirgin bir hâle gelmiştir.¹³ Avrupalıların rekabetteki avantajlı pozisyonu öncelikle Türkiye'de kentsel burjuvaziyi oluşturan Raguzalı,

⁶ Yahya Sezai Tezel; Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 35.

⁷ age.; s. 60. Fransızlar "1535 kapitülasyonlarıyla Osmanlı İmparatorluğu limanlarında kendi bandırasıyla ticaret yapma hakkını, yalnız kendine ait olmak üzere elde eder." Stefanos Yerasimos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye I, Tercüme Eden: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ocak 1977, s. 508.

⁸ Tezel; s. 60. Yerasimos; s. 508.

⁹ Tezel; s. 60.

¹⁰ Yerasimos; s. 508.

¹¹ Niyazi Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları I, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1978, s. 77. Kapitülasyonların tam metni için bk. Bernard Camille Collar; 1864'te Türkiye (Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni), Bileşim Yayınevi, Ankara, 2005, s. 314-339.

¹² Osman Nebioğlu; Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 1-2. Korkut Boratav; Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 2002, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 21-26.

¹³ Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'deki Siyasal Partiler II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1986, s. 345-352.

Yahudi ve Rumları¹⁴ etkilemiştir. Özellikle ticaret ve ulaşım sektörlerinin baş aktörleri olan bu unsurların XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıklardan istifade edebilmek için kısa sürede uyruk değiştirerek bu engeli aştıkları görülmektedir.¹⁵

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret açığını kapatmak ve Avrupa'nın "deniz ticareti tekelinden" kurtulmak üzere deniz ticaret filosu geliştirme projelerinden de özellikle Karadeniz ticaretinden sorumlu olan Rum gemiciler yararlanmıştır.¹⁶ Rumlar imtiyazlardan da istifade ederek Fransız Devrimi'nin yol açtığı çalkantılar ve Napolyon savaşları nedeniyle Fransız tacir ve gemicilerin Doğu Akdeniz'de boşalttıkları yeri doldurarak XIX. yüzyıl başlarından itibaren önemli bir ekonomik güç hâline gelmişlerdir.¹⁷

Sanayi Devrimi'nin XIX. yüzyılın başlarında gerçekleşmesi¹⁸ ile artık mal üretimi için pazar arayışları ve ham maddeye olan talebin artışı Osmanlı İmparatorluğu'nu cazibe merkezi hâline getirmiştir. Özellikle ulaştırma imkânlarında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler üretim merkezleri ile pazar arasındaki taşımayı ucuzlaştırmıştır.¹⁹ Marsilya'dan Çin'e bin kilo eşya nakli için Mesajeri Şirketinin yıllara göre aldığı ücret aşağıda sunulmuştur:²⁰

1872	yılında	335 frank
1876	yılında	203 frank
1881	yılında	171 frank
1884	yılında	107 frank
1889	yılında	86 frank
1900	yılında	50 frank.

Bununla birlikte ürünlerin ülke içindeki nakliyat masraflarının yüksekliği Anadolu'nun kendi pazarı için üretim imkânlarını engellemiştir. Nitekim bu dönemde Anadolu'dan İstanbul'a buğday sevk etmek New York'tan

¹⁴ Fernand Braudel; II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 1994, s. 91.

¹⁵ İsmail Cem; Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, Şubat 1995, s. 255. Tezel; s. 57-58. Reşat Kasaba; The Ottoman Empire and The World Economy: The Nineteenth Century, State University Of New York Press, New York, 1988, s. 71.

¹⁶ Berkes; s. 100.

¹⁷ Tezel; s. 65-66.

¹⁸ Berkes; s. 43. Cem; s. 230. Phyllis Deane; İlk Sanayi İnkılabı, 2. Baskı, Tercüme Eden: Tevfik Güran, Ankara, TTK Basımevi, 1974, s. 1.

¹⁹ İhsan Güneş; "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908 - 1918)", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S 1, 1990, s. 254.

²⁰ Ahmet Muhtar; "Ticaret-i Bahriyye ve Gemi ve Vapurları", Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası, İstanbul, 15 Mart 1325, s. 563.

İstanbul'a buğday sevkياتından daha pahalıya mal olmuştur.²¹ Bu kapsamda İngiltere ile yapılan "Kapitülasyonlardan sonra bazı Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldıkları en önemli taviz..."²² olarak da nitelendirilen 1838 Balta Limanı Antlaşması pek çok araştırmacı tarafından imparatorluğun yarı-sömürgeleşmesi hususunda bir milat olarak değerlendirilmektedir.²³

Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile açık pazar hâline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda şap, buğday, güherçile gibi önemli maddelerin alım satımı tamamen serbest bırakılmıştır. Gümrüklerde tanınan ayrıcalıklar sayesinde başta İngilizler olmak üzere yabancılar ve onların koruması altındaki azınlıklar Osmanlı topraklarında tıpkı yerli tüccarlar gibi ticaretle uğraşabilmiş ve hatta perakende satış dahi yapabilmıştır.²⁴

Dış Borçlanma ve Düyunu Umumiye

1770'li yıllarla başlayan dönemde Osmanlı İmparatorluğu bozulan mali dengeyi kapatmak maksadıyla kullandığı tağşiş (paranın gümüş içeriğinin azaltılması) yöntemini 1844 yılına kadar sürdürmüştür. Bunun sonucunda ortaya çıkan büyük enflasyonun yarattığı siyasi ve ekonomik baskılar tağşiş yönteminden vazgeçilmesine neden olmuştur.²⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa 1840'lı yıllarda Fransız bankalarından Galata bankerleri aracılığı ile yaptığı kısa vadeli borçlanmalar, XIX. yüzyıl boyunca devam eden bütçe açıklarını kapatmak, yoğun iç ve dış baskılar ile Kırım Savaşı'nın zorlayıcı koşulları nedeniyle uzun vadeli dış borçlanmaya dönüşmüştür.²⁶ Çok yüksek faizlerle ve olumsuz koşullarla yapılan borçlanmalar Osmanlı İmparatorluğu bürokratları tarafından sınırsız bir kaynak olarak algılanmıştır. Ekonomiyi canlandırmak için kullanılması düşünülmeyen borçların geri ödenmesi kısa bir sürede sorun hâline

²¹ Yılmaz Karakoyunlu; Türk Çağdaşlaşma Sürecinin Ekonomik Boyutu (Bir İnkılapçı Olarak Atatürk'ün İktisat Politikası), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 54. Kemal Arı; "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", Ç. T. T. A. D. I/3, s. 43.

²² Tevfik Çavdar; Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu, İstanbul, Özlem Kardeşler Matbaası, 1982, s. 8.

²³ Tezel; s. 63. Çavdar; s. 9. Orhan Kurmuş; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Savaş Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1982, s. 25-27. Şevket Pamuk; Osmanlıdan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29-37. Yerasimos; I, s. 546-555. Çağlar Keyder; Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1993, s. 10. Hamit Sadi Selen; İktisadi Türkiye, Üçüncü Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 58-59.

²⁴ Cem; s. 233-234, 255. Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi I, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, Kasım 1991, s. 17-18. Yerasimos; I, s. 526. Kenan Bulutoğlu; 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 1970, s. 39. Şerife Yorulmaz; "XIX. Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/3, s. 136. İsmail Yıldırım; "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 11, S 2, Elazığ, 2001, s. 317.

²⁵ Pamuk; s. 21-24.

²⁶ Immanuel Wallerstein - Hale Decdeli - Reşat Kasaba; "Incorporation of The Ottoman Empire in The World Economy", The Ottoman Empire and The World-Economy, Edited by Huri İslamoğlu - İnan, Cambridge U. Press, 2004, pp. 94-97.

gelmiştir. “1874’te, yani ilk borçlanmadan yirmi yıl sonra devletin o yıl içinde ödemek zorunda olduğu borç ve faizleri, toplam gelirin %80’ine ulaşmıştır.”²⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun 1875’teki 25 milyonluk bütçesine karşılık, borçlarının anapara taksitleri ve faizlerinin toplamı 13 milyon iken ilave olarak 17 milyonluk da “dalgalı borcu” mevcuttur.²⁸

Osmanlı İmparatorluğu Hükûmeti bu nedenle 1875 yılında borçlarının yarısını, bir sonraki yıl ise tamamını ödemeyi durdurmak zorunda kalmıştır. Alacaklıların sert tepkilerine neden olan bu durumun giderilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile aralarında uzun süren pazarlıklar sonucunda imzalanan borç ödemesi ile ilgili anlaşma, II. Abdülhamit’in Muharrem 1881’de onaylaması ile yürürlüğe girmiştir. Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bu kararname ile borçların bir kısmı silinirken devlet içinde devlet şeklini alacak, vergi gelirlerinin bir kısmını toplayarak alacaklılara dağıtacak Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi kurulmuştur.²⁹

Devletin temel egemenlik hakkı olan vergi toplama hakkına kısmen ortak olan Düyunu Umumiye İdaresi aynı zamanda devlet adına harcama yapabilecek olan alacaklı devlet temsilcileri, Osmanlı Bankası ve Osmanlı Hükûmeti temsilcilerinden oluşturulmuştur.³⁰ Düyunu Umumiye yabancılara, emperyalist kapitülasyonlardan daha acı sonuçlar doğuracak imtiyazlar kazandırmıştır.³¹

Osmanlı ekonomisinin en önemli aktörlerinden birisi olarak ortaya çıkarak yıllık kazancının bir bölümünü dış borç ödemesi için Düyunu Umumiye idaresine bırakan Balkan Harbi’nde ordunun finansmanı için kullanılmak üzere 1,6 milyon lira borç veren Tütün Rejisi Şirketine de 1883 yılından itibaren tütün ve sigara tekeli için ayrıcalık tanınmıştır.³²

“Crejdi Ansalt, S. Bleichöder ve Osmanlı Bankalarının ortak olarak kurdukları ‘Regie Cointresse Tabocs de L’mpire Ottoman’ (Müşterekülmenfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliye-i Osmaniye) adlı şirket”³³

²⁷ Cem; s. 234.

²⁸ Bulutoğlu; s. 76.

²⁹ Gülten Kazgan; Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 39-45. Pamuk; s. 21-24. Turan; s. 16-17. Tezel; s. 82. “... alacaklılar 252 milyon borcun yarısından çoğunu affetmiş geriye 106 milyon liralık bir bölüm kalmıştı.”, Cem; s. 236. Bulutoğlu; s. 76-78, 93, 218. Dündar Sağlam; Türkiye Ekonomisi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 2’nci Baskı, Ankara, Kalite Matbaası, s. 77. Kemal Arı; Türk Devrim Tarihi 1 (Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu), Zeus Kitabevi, İzmir, 2011, s. 166-170.

³⁰ Korkut Boratav; “Devrim ve Savaş Yılları: 1908 - 1922”, Türkiye Tarihi 4 (İktisat Tarihi 1908 - 1980), Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 268-269. Cem; s. 236.

³¹ Nebioğlu; s. 48-49. “... Devredilmiş olan gelirler şunlardır: Tuz ve tütün tekeli, pul resmi, mükirat resmi, (içkiler resmi), balık avı resmi ve bazı illerin ipek öşürü.”, Bulutoğlu; s. 82.

³² Turan; s. 17.

³³ Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Dördüncü Bası, Ankara, 1995, s. 229.

Batılı devletlerin simgesi hâline gelmiştir. Ayrıca uyguladığı kredi sistemi ile tüccarların, tütün üreticileri üzerindeki tefeciliği çağrıştıran kontrolüne son vermiş ve işveren statüsüyle ülkenin ekonomik yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur.³⁴

Bu iki kuruluş Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik istikrarın bir göstergesi olmuştur. Vergi toplama konusundaki başarılı uygulamalarından dolayı Düyunu Umumiyye, Gümrük İdaresinin bağlanması dahi gündeme gelmiştir. Düyun-u Umumiye İdaresinin topladığı gelirlerden hesaplananın üzerinde olan kısımdan Osmanlı maliyesi de pay sahibi olmuştur.³⁵ Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulması Osmanlı İmparatorluğu'nun mali sıkışıklığına bir çözüm olmamışsa da sürekli nakit sıkıntısı çeken imparatorluğun takip eden yıllarda daha uygun şartlar altında borç bulmasını kolaylaştırmıştır.³⁶

Borç olarak Osmanlı İmparatorluğu'na giren sermayenin yanı sıra yatırımların da büyük çoğunluğu yabancı sermaye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımların çoğu ya azınlıklar tarafından işletilmiş ya da yabancılar tarafından işletilen fabrikaların ürünleri azınlıklar tarafından iç pazara sürülmüştür.³⁷ Yatırım alanları özellikle demir yolları, rıhtımlar, tramvaylar, elektrik, telefon gibi kamuya hizmet eden sektörlerden oluşmuştur.³⁸ Özellikle de demir yolu yatırımları çok karlı hâle gelmiş ve 1856 - 1918 arasında yaklaşık 6.800 kilometre demir yolu yapılmıştır.³⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda geniş ve emin bir faaliyet sahası bulan yabancı sermayenin 1911 - 1912 yıllarında, muhtelif faaliyet kollarındaki yatırım miktarları şu şekildedir:⁴⁰

³⁴ Donald Quataert; Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881 - 1908), Yurt Yayınları 14, Ankara, Şubat 1987, s. 25-29.

³⁵ Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'de Siyasal Partiler III, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1989, s. 351. "1903 senesinden sonra Düyun-u Umumiye İdaresinin gelirleri bir artış göstermiştir. Bu artış önce 1907'ye kadar 3 milyon, 1907'den sonra 1922'ye kadar 9.887.000. liraya yükselmiştir. Düyun-u Umumiyenin yılda 2.157.000. lirayı geçen varidatının %75'i Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı, %25 ise gene meclisin kendisine kalacaktı...", Bulutoğlu; s. 88.

³⁶ Pamuk; s. 24.

³⁷ Çavdar; s. 45.

³⁸ Bernard Lewis; Modern Türkiye'nin Doğusu, 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 447. Nebioğlu; s. 50. Alptekin Müderrisoğlu; Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I, Kastaş A. Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1988, s. 62. Tezel; s. 87.

³⁹ Yıldırım; s. 322.

⁴⁰ Vedat Eldem; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, TTK Basımevi, 1994, s. 11-12. "Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 63.444.000 frankı bulan yabancı sermayenin yatırımlarının dağılımı: Bankalar: 10.210.000 frank, Demir Yolları: 39.163.000 frank, Belediye Girişimleri: 4.983.000 frank, Sanayi Girişimleri: 5.495.000 frank, Ticari Girişimler: 3.593.000 franktır.", A. D. Novıçev; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, Çeviren: Nabi Dinçer, Onur Yayınları, Ankara, Ekim 1979, s. 7 - 8.

	<u>Milyon kr.</u>
Demir yolları	5.331
Elektrik, tramvay, ⁴¹ su gibi şehir hizmetleri	570
Liman ve rıhtımlar	471
Sanayi (Tütün rejisi dâhil)	650
Ticaret	266
Madenler	358
Banka ve sigortalar	820
Devlet tahvilleri	
(Demir yolları için yapılan istikrazlar hariç)	<u>9.680</u>
	18.146

Yabancı sermaye yatırım yaptığı bankacılıktan ulaştırmaya kadar her alanında iş gücünü de beraberinde getirmiştir. Yatırım yaptıkları her alanda kendi işçi ve memurlarını getiren yabancı sermaye Türkleri ancak vasıfsız işçi statüsünde istihdam etmiştir.⁴² Bunu yaparken de sık sık işçilere “insanlık dışı muameleler” de bulunmuştur.⁴³ Yabancılar ve azınlıklar aynı işleri yapan Osmanlı uyruğu Türklerden her zaman daha fazla ücret almıştır.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı ülkesinde “sermaye ve emeğin milliyetler yönünden dağılımı” şöyledir:⁴⁵

Milliyet	Sermaye (%)	Emek (%)
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı Uyruklu	10	0
Toplam	100	100

⁴¹ “Üsküdar-Kadıköy’e kadar mümtedd (uzayan) olmak ve buhar kuvvetiyle cer olmak üzere bir tramvay inşası için Galata’da Hallaçyan Hanı’nda mukim Teodor Opostolidis Efendi tarafından ba’istidaname (dilekçe ile) Şehremanet Celilesine müracaatla imtiyaz talep olunmuştur.”, “Mevadî Nafia”; Servet-i Fünun, C 10, S 260, 22 Şubat 1311 (5 Mart 1896), 367. sayının ekidir, s. 195.

⁴² Zafer Toprak; Türkiye’de “Millî İktisat” 1908-1918, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 81.

⁴³ Tunaya; III, s. 353.

⁴⁴ Quataert; s. 73.

⁴⁵ Tefik Çavdar; Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, Ant Yayınları, İstanbul, Ocak 1970, s. 114. “1912 yılındaki bir listede İstanbul’daki kırk özel bankacından on ikisi Ermeni, on ikisi Rum, sekizi Musevi ve beşi Levanten ya da Avrupalı idi. Yine başka bir listede, İstanbul’daki otuz dört borsacıdan on sekizi Rum, altısı Musevi, beşi Ermeni idi ve hiç Türk yer almıyordu.”, Bernard Lewis; Orta Doğu, Çeviren: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2005, s. 339.

Bu sayede ülke ekonomisi tamamen kapitalist Avrupa ekonomisinin kontrolü altına girmiştir. Durum Ales Sombart'ın merkez (sömüren ülke) ile sömürge ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin tanımlanış şekline uygun bir hâl almıştır. Buna göre:

“1. Sömürgeler ürünlerini sadece merkeze gönderebilirler.

2. Sömürgeler gereksinim duydukları ürünleri, özellikle dokumaları, merkezden alırlar.

3. Sömürgeler merkezin ürettiği malları üretemezler.

4. Merkez taşıma tekeline sahiptir.

5. Sömürgelerden gelen mallar gümrüklenir.”⁴⁶

Ekonominin Yarı Sömürgeleşmesinin Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Ulaştırma Hizmetlerine Etkileri

İyi donatılmış bir ordunun ihtiyaç duyduğu ilk şey her zaman para olmuştur.⁴⁷ Lauzanne'e göre “Savaş iki şeyden ibarettir: Güçlü bir maliye ve güçlü bir moral...”⁴⁸ 1881 yılında iflas eden ve Dungan'ın içi boşaltılmış sağlam bir yumurta kabuğuna benzettiği⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun ise daralan dünya ekonomisi⁵⁰ içinde en fazla sıkıntı çektiği konu para bulmak olmuştur.⁵¹ Örneğin Osmanlı İmparatorluğu donanmasının bütçesi yiyecek, maaş ve diğer masrafları karşılamaya ancak yeterken Balkan Savaşları öncesinde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkeler donanmalarına Osmanlı İmparatorluğu'ndan en az 12 - 13 kat fazla yatırım yapmışlardı.⁵²

XIX. yüzyılda Rus Ortodokslarının ve Avrupa'nın yardımıyla gerçekleşen bir Haçlı seferi Balkanlar'ın Hristiyan halklarını birer birer kurtarıırken⁵³ Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda yalnız bırakılan Osmanlı İmparatorluğu, maddi ve manevi bütün kaynaklarını seferber etmiştir.⁵⁴

⁴⁶ Nebioğlu; s. 54.

⁴⁷ Martin van Creveld; Supplying War, Logistics from Wallestein to Patton, Cambridge University Press, Printed in the United States of America, 1986, p. 8.

⁴⁸ Stephane Lauzanne; Balkan Acıları, Kastaş A. Ş. Yayınları, İstanbul, 1990, s. 72.

⁴⁹ Stephen P. Dungan; “Balkan Diplomacy I”, Political Sience Quarterly, Vol. 32, No. 1 (Mar., 1917), p. 38.

⁵⁰ Alfred L. P. Dennis; “Diplomatic Affairs and International Law, 1913”, The American Political Review, Vol. 8, No. 1 (Feb., 1914), p. 26.

⁵¹ Ahmet İzzet Paşa; Feryadım I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, s. 132. Mahmut Muhtar Paşa; “Ruzname-i Harp (Balkan Savaşı Günlüğü), Üçüncü Kolordu ve İkinci Şark Ordusunun Muhaberatı”, Rumeli'yi Neden Kaybettik, Örgün, İstanbul, 2007, s. 24. Eser Tutel; Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, 1. Baskı, İletişim, İstanbul, 1997, s. 113.

⁵² Selahattin Karatamu; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908 - 1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1971, s. 479.

⁵³ Fernand Braudel, F. Coarelli, M. Aymard; Akdeniz: Mekân ve Tarih, Metis Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, Mayıs 1995, s. 103.

⁵⁴ Yıldırım; s. 324. Mustafa Hergüner; “Balkan Savaşları'ndaki Denizciliğimiz ile Atatürk Dönemi Denizciliğimiz Arasında Bir Karşılaştırma”, Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2006, s. 362.

Fevzi Çakmak, anılarının bir yerinde “Bizim ordu bütçesi, Bulgar ordu bütçesinin dört, müttefiklerin ordu bütçeleri toplamının iki katıydı. Bununla beraber milletimiz, ordudan, ödediği para ile münasip iş görememiştir.”⁵⁵ diye yakınmıştır. Anılarındaki bir başka yerde ise Arnavutluk olayları ve Trablusgarp Savaşı’nın getirdiği ağır maddi yükün⁵⁶ Balkanlar’da bir savaşın çıkacağını öngöremeyen Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgedeki 120⁵⁷ taburluk eğitimli askerini terhis etmeye zorlamış olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

Ordu için ilk finans kaynağı olarak diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi borç tedariki çalışmaları ön plana çıkmıştır.⁵⁹ Bunun yanı sıra 25 Ağustos 1912 tarihinde bir vergi ihdas edilmiştir. “Harp vergisi” olarak isimlendirilen bu vergi, fevkalade harp masraflarını karşılamak üzere koyulmuştur.⁶⁰ Halk sadece vergiyle değil aynı zamanda kendi gücü nispetinde devleti desteklemiştir. Nitekim canını esirgemeyen halkın Balkan Harbi ianesi kapsamında topladığı yardımların içinde vesaiti nakliye için yapılanlara rastlamak mümkündür.⁶¹ Yine bu kapsamda Nakliyeyi Askeriye’nin hizmetine sunulmak için nakliye gemileri almak üzere Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyetinin de kuruluşundan itibaren büyük çaba içinde olduğu görülmektedir.⁶² Ulaştırma vasıtalarının ilk tedarik masraflarının yüksekliğinin yanı sıra bunların işletimi veya kiralanması için de ciddi miktarlarda finansal kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Bunların bir kısmı merkezi bütçeden karşılanmaya çalışılırken bir kısmı halkın yardımı ile diğer bir kısmı yaralı askerlerin hastane gemilerinde ücretsiz taşınması gibi firmaların bedelsiz hizmetleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Toplanan yardımların yanı sıra arabacılar ve hamallar özellikle İstanbul’da yaralı taşımacılığına ilave olarak asker ve askerî malzemeyi ücretsiz olarak taşımıştır. Hadımköy’e

⁵⁵ Fevzi Çakmak; Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik?, Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

⁵⁶ Arnavutluk ve Yemen isyanı ile Trablusgarp Harbi’nin bu dönemlerde çıkmış olması sebebiyle Demir Yol Birlikleri takip edilememiştir. Çünkü tren numune taburlarının elinden dokuz defa talim-terbiye görmüş erleri ve hayvanları alınmıştır. Dolayısıyla tren için araba ve malzeme kalmamıştır. Tüm bunlara rağmen numune taburları sefer sırasında iyi hizmetler vermişlerdir. ATASE Daire Arşivi; Kls. 2, Dos. 6, Fih. 1-1.

⁵⁷ Bayram Bayraktar; Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 49. 120 tabur 70.000 askere denk geliyor, Çakmak; s. 16.

⁵⁸ age.; s. 86.

⁵⁹ Dungan; p. 36. “Ülkedeki tükenmişlik ve son yıllarda yapılan savaşlar nedeniyle borçlanmada meydana gelen büyük artış, finansman ya da özel sermaye yetersizliği, kamusal yönetimin tümünde gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulan yapılanmanın baskısı, sayısız kamu geliştirme çalışmaları ve sınırlı sayıda yetişmiş yerli memur ve uzmanın bulunmaması, Türk Hükümetini yabancı sermaye ve yardımı ile Avrupalı sivil ve askerî uzman bulmaya zorluyordu...”, Norman Dwight Harris; “The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and The Future of The Ottoman Empire”, Proceedings of The American Political Science Association, Vol. 10, Tenth Annual Meeting (1913), p. 115.

⁶⁰ Eldem; s. 85.

⁶¹ Tanin; 1 Teşrinisani 1912, s. 4-5. Sabah; 26 Teşrinievvel 1912, s. 4. Sabah; 27 Teşrinievvel 1912, s. 4.

⁶² Selahattin Özçelik; Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 159.

kadar giderek bütün gün ücret almadan askerî malzeme boşaltan bu insanların bekledikleri yegâne şey hatırlanmak olmuştur.⁶³

Nisan 1911'de Preveze'den Yanya'ya erzak nakli için 240.000 kuruş harcanırken deniz yolu taşımacılığı yaptığı bilinen 14 şirketten⁶⁴ birisi olan Şirketi Hayriyenin Balkan Harbi'nde İstanbul Boğazı'nda karşıdan karşıya yaptığı asker ve eşya nakliyatı için elli bin lira civarında kazanç elde ettiği bilinmektedir.⁶⁵

Balkan Harbi için 112.155'i kıtalar için, 75.969'u da cephane kolları ve nakliye katarları için olmak üzere toplam 188.124 hayvana ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere bütçeye koyulan 10.000 lira ise ihtiyacı karşılamaktan çok uzak kalmıştır.⁶⁶

İmparatorluğun çeşitli yerlerinde hayvan ve araba toplamak üzere kurulan Vesaiti Nakliye Komisyonları⁶⁷ ve ordu geri hizmet teşkilatı için Anadolu'dan birçok hayvan toplanmıştır.⁶⁸ Bu komisyonların tedarik ettikleri hayvan ve araçlar da bütçe için yük teşkil etmiştir. Bu kapsamda, Bandırma Nakliye Araçları Komisyonunca satın alınan ve Bandırma'da bulunan nakliye taburuna verilen hayvanların miktarı 16 kısırlaştırılmış hayvan, 48 katır, 17 beygir, 10 at, 4 tane takımlı araba, 7 çift öküz, 11 çift manda olup 107.630 kuruşa mal olmuştur (1 Nisan 1913).⁶⁹

Top arabalarına koşmak üzere ihtiyaç duyulan hayvan memlekette bulunamadığından İstanbul Tramvay İdaresinin 800 ila 100 kadar lagar kadanasına el konmuş; fakat bunlar bataryalar için iyi bir koşum hayvanı olamamışlardı. Bu sebeple de topçu sınıfının seferberliği tam olarak yapılamamıştır. Bu durum, topçu cephanesinin büyük kısmının gerideki depolarda kalmasına neden olmuş;⁷⁰ diğer taraftan tramvayların beygirlerinin satın alınmış olması, şehir içi taşımacılığının aksamasına neden olmuştur.⁷¹

⁶³ "Arabacılarımız ve Hamallarımız"; Halka Doğru, 1. Sene, S 3, İstanbul, Türk Yurdu Matbaası, 25 Nisan 1329 (8 Mayıs 1913), s. 23-24.

⁶⁴ Bülent Durgun; "Ülke Savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 7, S 14, Harp Akademileri Basımevi, Aralık 2011, s. 143-167.

⁶⁵ ATASE Daire Arşivi; Kls. 72, Dos. 1, Fih. 56. Şirket-i Hayriye Tarihçe; Salname, Ahmet İhsan Şirketi (Matbaacılık Osmanlı Şirketi), İstanbul, 1330 (1914), s. 31.

⁶⁶ Reşat Halı; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913) I. Cilt, Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 143-144.

⁶⁷ ATASE Daire Arşivi; Kls. 17, Dos. 26, F. 4. ATASE Daire Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-3, 1-4, 1-5, 1-5a, 1-6, 1-6a, 1-7, 1-7a, 1-8, 1-8a, 1-9, 1-9a.

⁶⁸ Balıkesir Nakliye Araçları Komisyonunca çeşitli tarihler arasında satın alınarak 112 manda, 267 mekkâre, 31 binek hayvanı, 64 koşum hayvanı olmak üzere toplam 474 hayvan birliklere teslim edilmiştir. (12 Nisan 1913), ATASE Daire Arşivi; Kls. 31, Dos. 84, Fih. 1-16. Karatamu; s. 286.

⁶⁹ ATASE Daire Arşivi; Kls. 31, Dos. 84, Fih. 1-17.

⁷⁰ Karatamu; s. 286. Mahmut Muhtar Paşa; s. 76.

⁷¹ İbrahim Artuç; Balkan Savaşı, Kastaş A.Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 1988, s. 84. Georges Remond; Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı

Kapitalist Batı ile yarı sömürgeleşmiş bir yapı ile bütünleşmiş bir ekonomik yapı içerisinde olduğunu ifade ettiğimiz Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinde 1921 yılına gelindiğinde Batı Anadolu'da üretimin taşıma usulleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmıştır.⁷²

Yerleşim Birimi	Yıllık Üretim (Ton) (Tahmini)			Taşımacılık Yüzdeleri			
	Hububat	Meyve	Diğerleri	Tren	Kağı	Deve	Gemi
Aydın	15.269	400	3.844	%100			
Ayvalık		3.513	14.114				%100
Edremit			Zeytin Yağı				%100
Akhisar	1.692	240	2.085	%100			
Akşehir	2.895	3.385	239	%100			
Kasaba	32	14	4.295	%75	%12,50	%12,50	
Çeşme		127	269	%25			75%
Ödemiş	3.950	2.313	7.042	%100			
Kırkağaç	367	532	322	%100			
Manisa	2.000	4.000	3.200	%90	%10		
Muradiye	90	641	833	%100			
Salihli	9.513	2.820	32.142	%100			
Tire	5.298	1.045	8.051	%100			
Urla		8.974	1.089		%80	%20	
Bayındır	2.564	423	9.035	%100			
Bergama	3.705	432	2.769	%100			

Anadolu, harekâtın lojistik ve savaşçı asker kaynağını oluşturması açısından önemlidir.⁷³ Bu tablo da Anadolu'daki kaynakların toplanarak

İzlenimleri), Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 15, 19. Ahmet İzzet Paşa; s. 173. V. Necla Geyikdağı; Foreign Investment in The Ottoman Empire (International Trade and Relations 1854 - 1914), Tauris Academic Studies, New York, 2011, p. 119.

⁷² Eliot Grinnell Mears; "Transportation and Communication", Modern Turkey, (A Politico-Ekonomico Interpretation, 1908 - 1923 Inclusive, with selected chapters by representative authorities), The Macmillan Company, New York, December 1924, p. 206.

⁷³ Şirket-i Hayriye Tarihçe; Salname, Ahmet İnsan Şirketi (Matbaacılık Osmanlı Şirketi), İstanbul, 1330 (1914), s. 31. Celalettin Yavuz; "Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması Neden Kullanılmadı?", Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, s. 383. Karatamu; s. 467-468. M. Kadri Alaysa; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu II. Cilt 1'inci Kitap Birinci Çatalca Muharebesi, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 31, 32. Güney

harekât alanına sevk yöntemlerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Seferber edilen birliklerin görev yerlerine ulaştırılmasını sağlayacak altyapıyı oluşturan ulaşım sistemleri, güvenlik kaygılarının yerine ticari kaygılar ön plana alınarak tesis edilmişlerdir. Bu durum, asker ve malzemenin kaynaktan kısa zamanda toplanarak harekât alanına sevk edilmesi ve muharebeye sokulmasında ciddi sıkıntılara neden olmuştur.

Seferberlik taşımacılığında ön plana çıkan deniz yolu taşımacılığında, kıyı taşımacılığı için kullanılan küçük çaplı tekneler dışında hâkimiyet yabancı,⁷⁴ özellikle Yunan bandıralı gemilere ait olmuştur. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu askerî nakliyat için deniz yolunda yabancılara muhtaç hâle gelmiştir. Balkan Paktına karşı yapılacak olan taşımacılık işlerinde yabancı sermaye sahipleri isteksiz davranmışlardır. Bir düzenleme makamı bulunmayan deniz yolu taşımacılığı işleri için gemi bulmak sorun olarak ortaya çıkmıştır. Birçok vapur, eşya ve asker koyacak yeri olmadığı mazereti ile iskelelerden ayrılırken bir kısmı da hiç yanaşmamıştır. Bunun dışında kalan bir kısım hamiyetli kaptan ise kapasitelerinin üstünde yük ve yolcu ile denize açılarak bu ihtiyacı gidermeye çalışmıştır.⁷⁵ Bu nedenle Anadolu'da toplanan pek çok hayvanı Trakya'ya geçirmek mümkün olmamıştır. Benzer şekilde Avrupa ile Köstence üzerinden yapılan nakliyatta da kullanılan en önemli ulaştırma çeşidi olarak deniz yolunda da⁷⁶ benzer sıkıntılar yaşanmış ve tedarik edilerek iskeleler getirilen malzeme ve hayvan beklemek zorunda kalmıştır. Bunları bir kısmı korunaklı bekleme yerleri bulunmadığından ziyan olmuştur.⁷⁷

Yükleme ve boşaltma işlemleri de yabancı sermayenin işlettiği limanlarda yapılmıştır. Elllerinde teçhizatları olmayan Türklerin yükleme ve boşaltma işlerini planlayıp uygulayacak bilgi, beceri ve deneyimleri de bulunmamaktaydı. Bu yoksunluk, Şarköy Çıkarması gibi önemli faaliyetlerde hüsrana neden olmuştur. Benzer şekilde ulaştırma çeşitleri arasındaki aktarmalarda da büyük sorunlarla karşılaşılmaktaydı. İskelelere ulaşan büyük miktarlardaki asker ve malzeme günlerce buralarda perişan olmuştur.⁷⁸

Belendir ve Oğuz Turan; Harp Tarihi Ders Notları, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 1983, s. 72. Celalettin Yavuz; "Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması Neden Kullanılmadı?", Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, s. 384. Richard C. Hall; Balkan Savaşları (1912 - 1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası), Çeviren: Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, 2003, s. 177. Richard C. Hall; The Balkan Wars 1912 - 1913 Prelude to the First World War, Taylor & Francis e-Library, 2002, p. 133. Necdet Hayta; "Balkan Savaşları Sırasında Ege Adaları Sorunu", Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, s. 261.

⁷⁴ Tanju Demir; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", OTAM S 17, 411, 2005, s. 3.

⁷⁵ Karatamu; s. 467, 468. Aybars; s. 76.

⁷⁶ ATASE Daire Arşivi; Kls. 80, Dos. 29, Fih. 24-01; Kls. 81, Dos. 33, Fih. 05-05.

⁷⁷ a.g.a.; Kls. 81, Dos. 33, Fih. 05-05.

⁷⁸ Gustov von Hochwächter; Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe", Çeviren: Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 65.

Tabloda en fazla kullanılan ulaştırma çeşidi olarak ön plana çıkan demir yolu⁷⁹ da tamamen yabancı sermaye kontrolünde bulunmaktaydı. Yabancı demir yolu şirketlerinin yaptığı baskılar sonucunda Düyun-u Umumiye İdaresinin kilometre başına gelir güvencesi konusunda Hükûmete kefil olması, İdareyi Hükûmetin üstüne çıkaran bir durum yaratmıştır. “Düyun-u Umumiye İdaresi yönetim kurulu üyelerinin çoğunun aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nda iş yapan belli başlı yabancı şirketlerde de yönetim kurulu üyesi olmaları, Düyun-u Umumiye İdaresinin çapraz bir ilişkiler ağı içinde emperyalist çıkarların baskı aracı olarak sahip olduğu işlerliği daha da arttırmıştır.”⁸⁰

Demir yollarının yabancı şirketler elinde bulunması, Balkan Savaşı’nda büyük zorlukların doğmasına ve ulaşımın aksamasına neden olmuştur. Her ne kadar demir yolları askerlik bakımından bir teşkilata ve idareye bağlanmışsa da Genelkurmayın 4’üncü Şubesine bağlı bulunan ve 1909 yılında kurulan demir yolu askerî komiserlikleri, pratik işletme ve idare bakımından büyük bir başarı sağlayamamıştır. Ayrıca ilk teşekkül olunan demir yolu birlikleri de tamamen sivil maksatlar için kurulmuş olduklarından, bir seferin ihtiyaçlarına faydalı olamamışlardır.⁸¹

Balkan Harbi’nde, Alasonya Ordusunun güneye çekilmesi üzerine ve Hristiyan personelin işbaşına gelmemesiyle ortada kalan cephane ve yiyecek yüklü 12 tren Demir Yolu Birlikleri tarafından iltisak hattına getirilmiş ve bu birlik umumiyetle şirketlerin personelini ikmal etmiştir.⁸²

Beliğ de benzer ifadeler kullanmaktadır. “Demir yollarının işletilmesinde kumpanyalar, her şeyden evvel kendi menafî maddelerini nazarı itibara alırlar. Bu sebeple, işletme mürettebatı nakliyat-ı cismiyeye kifayet etmez. Nitekim Türk - Yunan Seferi’nde harbin bidayetinde iltisak hattında müstahdemin cihetiyle o kadar noksanlık görülmüştür ki mevcut edevatı müteharrikeden tamamıyla istifade olunamamış ve Avusturya ve Belçika ve Fransa’dan yardımcı memurlar gelinceye kadar mevcudun bitap düşmesinden dolayı 24 saatte üç trenden fazla tahriki mümkün olmamıştır.”⁸³

Anadolu hattındaki makinistlerin büyük çoğunluğunun Rum ve Ermeni azınlıklardan oluşması nedeniyle trenlerin düzenli aralıklarla hareketlerine önem vermemeleri, günlük 12 tren hareket ettirilmesini engellemiştir.

⁷⁹ “Umur-ı Nafia ve Turuk-i İhtilatiye, Dedeoğlu ve Selanik Şimendüferlerinin İnşası hakkında fermanı hümayuna sahip imtiyaz vekiline verilmiş ve hattın nihayet üç seneye kadar hitama isali? mukarrer bulunmuştur.”, Servet-i Fünun; Numara 89, s. 169.

⁸⁰ Tezel; s. 83. “Hududu mevcuda için mahsus teminat akçesinden geçen 1895 senesi için Anadolu Demir Yollarına iki milyon frank, Selânik - Manastır Demir Yolları İdaresine bir milyon iki yüz elli bin frank itası Düyunu Umumiyei Osmaniye İdarince karargir olmuştur.”, “Mevadî Nafia”; Servet-i Fünun, C 10, S 260, 22 Şubat 1311, 367. sayının ekidir, s. 195.

⁸¹ Karatamu; s. 468-469. Nevzat Kösoğlu; Şehit Enver Paşa, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 155.

⁸² Ahmet Onur; Türkiye Demir Yolları Tarihi (1860 - 1953), KKK Yayınları, İstanbul, 1953, s. 76.

⁸³ Mahmut Belig; Balkan Harbi’nde Mürettep Dördüncü Kolordunun Harekâtı, İstanbul, Askerî Matbaa, 1928, s. 16.

Yabancı işletmelerin çıkardıkları zorlukları hisseden subaylar demir yollarına karışmaya başlamışlardır. Bu sebeple demir yollarında işletme disiplini de tamamıyla bozulmuştur. Subaylar tarafından yapılan baskılar, kazalara neden olmakta, bu da yolların kapanmasına, yaralanmalara, ölümlere ve dolayısıyla intikal hızının yavaşlamasına neden olmaktadır.⁸⁴ Seferberliğin 20'nci gününe kadar 247 sefer yapması gereken Şark Demir Yolları ile ancak 87'si kıta ve 45'i ikmal eri taşıyan 132 tren hareket ettirilebilmiştir.⁸⁵

Deniz ve demir yollarında yaşanan bu aksaklıklar, tabloda gösterilen taşıma usullerinin aksine Osmanlı ordusunu döneminin diğer ordular gibi,⁸⁶ kara yollarına mahkûm etmiştir. Kara yollarının ise askerî güvenlikle doğrudan ilgili olması nedeniyle kamu tarafından yapılması gerekmektedir.⁸⁷ Oysa İttihat ve Terakki Partisinin 1908 tarihli programında, ülke içi pazarın bütünleşmesini sağlamayı hedefleyen ağ biçimli yolları öneren Nafia Programı çeşitli nedenlerden dolayı akim kalmıştır.⁸⁸ Bunun dışında, önceki dönemlerde ordu sefere çıkmadan önce yolların durumu incelenir ve güçlendirilmesi gereken yerler müsellemler tarafından onarılır veya yeniden yapılırdı.⁸⁹ Ancak Balkan Harbi için bunu söylemek mümkün değildir. Hochwächter anılarında yolların durumu ile ilgili şunları yazmıştı: "Almanya'da olsa yollar en azından 'Topçu birlikleri geçemez.' diye belirtilirdi; çünkü yüzlerce küçük derenin üstünde köprüler inşa edilmemiş. Şose diye adlandırılan yollardan en önemlisi olan Babaeski - Edirne arasındaki yolda köprüler bulunmamaktadır, ümitsiz bir durum."⁹⁰

Oysaki bütün yollar üzerlerindeki köprülerin yenilerinin yapılması planlanmıştır. Ancak yeni köprüler yapılmadan eskileri yıkılmıştır. Birçok yerde silindirme çalışması dahi yapılmamış, doğal güzergâh olarak üzerinden geçilen yollar şose olarak ifade edilmiştir. Bu şoselere güvenilerek yapılan planlar hep akim kalmıştır.⁹¹

⁸⁴ Hochwächter; s. 45.

⁸⁵ Karatamu; s. 286-287. Halı; s. 229.

⁸⁶ Creveld; s. 112.

⁸⁷ Deane; s. 64-75.

⁸⁸ Eftal Şükrü Batmaz, Kudret Emiroğlu, Süha Ünsal; İnşaatçıların Tarihi (Türkiye'de Müteahhitlik Hizmetlerinin Gelişimi ve Türkiye Müteahhitler Birliği), Türkiye Müteahhitler Birliği, Tarih Vakfı, İstanbul, 2006, s. 45-47.

⁸⁹ Osmanlı Ordu Teşkilatı; Millî Savunma Bakanlığı, Osmanlı Devleti'nin 700'üncü Kuruluş Yılı Dönümü, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 28. Lauzanne; s. 49.

⁹⁰ "Yolculuğum giderek zorlaşıyor. Kuzeyden güneye doğru olan tüm derin vadilerdeki köprüler ya sellerden yıkılmış veya inşası, görevlendirilmiş şirket tarafından henüz tamamlanmamış. Büyük sorumsuzluk. Bu ana yol iyi inşa edilmeliydi. Durum her yerde aynı. Hemen hemen tüm köprülerin üzerinde tahta kaplamalar eksik...", Hochwächter; s. 18. Ayrıca s. 15, 64. Fehmi Özatalay; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 58. Ahmet İzzet Paşa; s. 145. Mahmut Muhtar Paşa; s. 55-56, 112.

⁹¹ Belig; s. 13-14. "Hallaçyan Efendi Nafia Nazırı iken memleketin her şeyden evvel yollara muhtaç olduğunu üstün bir bakışla görmüş ve bu ihtiyacın süratle yerine getirilmesini sağlamak üzere on milyon liralık bir proje hazırlayarak umumi yollar şirketi ile önce iki milyon liralık bir sözleşme yapmıştı. Bu sözleşme gereğince Edirne vilayeti dâhilinde iki sene içinde altı yüz

Mahmut Muhtar Paşa, “Hiç olmazsa Kırkkilise’den öteye yollarımız olsaydı yine oralarda bıraktığımız malzemenin yarısından çoğunu kurtarmak mümkün olurdu. Fakat beş bin liralık bir anlaşmazlıktan dolayı millî savunmamızla şiddetle ve çok büyük ilgisi olan Vize - Kırkkilise yolunu tamamlamadan bırakan Nafia Nezareti Yol ve Köprüler Müdürü ve Nafia Nazırları belki iki yüz elli bin liralık bir malzemenin çamurlara batıp kalmasına ve millî askerlik şerefimizin kaybına sebep olmuşlardır.”⁹² diyerek sitemde bulunmuştur.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu’nun ulaştırma hatları ham madde - pazar ticaretini destekleyici bir biçimde yapılandırılmıştır. Bu yapılanmada sermaye ve işletmeciler ağırlıklı olarak yabancı ve gayrimüslim azınlık unsurlardan teşkil edilmiştir. Ülke ekonomisinin emperyalist güçlerin kontrolünde bulunması, ülkenin güvenlik ihtiyaçlarını gözeten altyapı tesisini ve ekonomi aktörlerini yapılandırmayı büyük ölçüde engellemiştir.

Sermaye, teknoloji ve teknik personelden yoksun bulunan İmparatorluk, öz kaynaklarıyla ulaştırma altyapısını tesis ve araçlarını tedarik edemediği gibi mevcut olanların da idamesini ve işletilmesini sağlayamamıştır. Ülke ekonomisini ve ulaştırmayı ülke menfaatleri doğrultusunda şekillendiremeyen Osmanlı İmparatorluğu, harekât alanını da şekillendirememiştir. Ordusunu istediği yer ve zamanda muharebeye sokamamış, muharebeye dâhil ettiği birliklerine de lojistik desteği ulaştıramamıştır. Bu da savaşın kaybedilmesinin en önemli nedenlerinden birisini oluşturmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Balkan Harbi Koleksiyonu

ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 2, Dos. 6, Fih. 1-1.

ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-3.

ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-4.

kilometrelik yol yapılmış olacaktı. Bu yollar yapılmış olsaydı tabiatıyla askerî durumumuz çok daha iyi olacağından bunun da savaşta büyük ve ayrı bir etkisi olacaktı. Ne yazık ki Hallaçyan Efendi’nin yaptıkları arasında belki en çok takdir edilmesi lazım gelen bu teşebbüsü birtakım kötü düşünceli adamların ihtiraslı ellerinde kendi aleyhinde en etkili bir silah olarak kullanıldı ve iş yüzüstü kaldı.”, Mahmut Muhtar Paşa; s. 57. “... Hazırlanan 8 yıllık bu acil programa göre, mevcut yollar da dâhil olmak üzere, Rumeli’de 8.000 km, Anadolu’da 22.000 km’lik bir yol ağı düşünülmüştür. Askerî yolları da kapsayacak olan bu yol ağına kaza merkezlerini bağlamak için gerekli olan 15.000 km’lik kısım dâhil edilmemiştir. Daha ileri düşünülerek bu yolların otomobil geçecek nitelikte olması gerekliliği ifade edilmiştir. Bu yol ağı için gerekli olan toplam yatırım 9.600.000 altın liradır...” Leyla Şen; Türkiye’de Demir Yolları ve Kara Yollarının Gelişim Süreci, TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s. 19-21.

⁹² Mahmut Muhtar Paşa; s. 56. Suraiya Faroqhi; “Camels, Wagons, and The Ottoman State in The Sixteenth and Seventeenth Centuries”, Int. J. Middle East Stud. (1982), USA, p. 536.

ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-5.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-5a.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-6.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-6a.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-7.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-7a.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-8.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-8a.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-9.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 14, Dos. 4, F. 1-9a.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 17, Dos. 26, F. 4.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 31, Dos. 84, Fih. 1-16.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 31, Dos. 84, Fih. 1-17.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 72, Dos. 1, Fih. 56.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 80, Dos. 29, Fih. 24-01.
ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; Kls. 81, Dos. 33, Fih. 05-05.

Süreli Yayınlar

Halka Doğru

Sabah

Servet-i Fünun

Tanin

Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası

Kaynak Eserler

Ahmet İzzet Paşa; Feryadım, C I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.

Ahmet Muhtar; "Ticaret-i Bahriyye ve Gemi ve Vapurları", Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası, İstanbul, 15 Mart 1325.

ALASYA, M. Kadri; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu II. Cilt, 1'inci Kitap Birinci Çatalca Muharebesi, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993.

ALPMANSU, Yusuf - ÖZEN, Gani - HÜNOĞLU, Burhanettin; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, III. Cilt, 7. Kısım (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetlerinin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299 - 1913), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.

ARI, Kemal; "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/3.

ARI, Kemal; Türk Devrim Tarihi 1 (Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu), Zeus Kitabevi, İzmir, 2011.

ARTUÇ, İbrahim; Balkan Savaşı, Kastaş A.Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 1988.

AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Dördüncü Bası, Ankara, 1995.

BATMAZ, Eftal Şükrü - EMİROĞLU, Kudret - ÜNSAL, Süha; İnşaatçıların Tarihi (Türkiye'de Müteahhitlik Hizmetlerinin Gelişimi ve Türkiye Müteahhitler Birliği), Türkiye Müteahhitler Birliği, Tarih Vakfı, İstanbul, 2006.

BAYRAKTAR, Bayram; ATATÜRK İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

BELENDİR, Güney - TURAN, Oğuz; Harp Tarihi Ders Notları, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 1983.

BELİĞ, Mahmut; Balkan Harbi'nde Mürettep Dördüncü Kolordunun Harekâtı, İstanbul, Askeri Matbaa, 1928.

BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları I, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1978.

BORATAV, Korkut; "Devrim ve Savaş Yılları: 1908 - 1922", Türkiye Tarihi 4 (İktisat Tarihi 1908-1980), Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

BORATAV, Korkut; Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 2002, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2003.

BRAUDEL, Fernand - COARELLI, F. - AYMARD, M.; Akdeniz: Mekân ve Tarih, Metis Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, Mayıs 1995.

BRAUDEL, Fernand; II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 1994.

BULUTOĞLU, Kenan; 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 1970.

CEM, İsmail; Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, 12. Bası, İstanbul, Şubat 1995.

COLLAR, Bernard Camile; 1864'te Türkiye (Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni), Bileşim Yayınevi, Ankara, 2005.

CREVELD, Martin Van; Supplying War, Logistics from Wallestein to Patton, Cambridge University Press, Printed in the United States of America, 1986.

ÇAKMAK, Fevzi; Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?, Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

ÇAVDAR, Tevfik; Osmanlıların Yarı - Sömürge Oluşu, Ant Yayınları, İstanbul, Ocak 1970.

ÇAVDAR, Tevfik; Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu, İstanbul, Özlem Kardeşler Matbaası, 1982.

DEANE, Phyllis; İlk Sanayi İnkılabı, Tercüme Eden: Tevfik Güran, 2. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 1974.

DEMİR, Tanju; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", OTAM, S 17, 411, Yayın Tarihi: 2005.

DENNIS, Alfred L. P.; "Diplomatic Affairs and International Law, 1913", The American Political Review, Vol. 8, No. 1 (Feb., 1914),

DUNGAN, Stephen P.; "Balkan Diplomacy I", Political Science Quarterly, Vol. 32, No. 1, (Mar., 1917), p. 36-59.

DURGUN, Bülent; "Ülke Savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 7, S 14, Aralık 2011, Harp Akademileri Basımevi.

ELDEM, Vedat; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, TTK Basımevi, 1994.

ERGUN, Recep O.; "Harp Planlaması", Harp Ekonomisi, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, Eylül 1985.

GEYİKDAĞI, V. Necla; Foreign Investment in The Ottoman Empire (International Trade and Relations 1854-1914), Tauris Academic Studies, New York, 2011.

GÜNEŞ, İhsan; "II. Meşrutiyet Dönemi Hükûmet Programları (1908-1918)", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S 1, Yayın Tarihi 1990.

HALL, Richard C.; Balkan Savaşları (1912 - 1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası), Çeviren: Tanju Akad, I. Basım, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2003.

HALL, Richard C.; The Balkan Wars 1912 - 1913 Prelude to the First World War, Taylor & Francis e-Library, 2002.

HALLI, Reşat; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912 - 1913) I. Cilt, Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993.

HARRİS, Norman Dwight; "The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and The Future of The Ottoman Empire", Proceedings of The American Political Science Association, Vol. 10, Tenth Annual Meeting (1913).

HAYTA, Necdet; "Balkan Savaşları Sırasında Ege Adaları Sorunu", Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2006.

HERGÜNER, Mustafa, "Balkan Savaşları'ndaki Denizciliğimiz İle ATATÜRK Dönemi Denizciliğimiz Arasında Bir Karşılaştırma", Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2006,

HOCHWÄCHTER, Gustov von, Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede", Çeviren: Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.

KARAKOYUNLU, Yılmaz; Türk Çağdaşlaşma Sürecinin Ekonomik Boyutu (Bir İnkılapçı Olarak ATATÜRK'ün İktisat Politikası), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996.

KARATAMU, Selahattin; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908 - 1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1971.

KASABA, Reşat; The Ottoman Empire and The World Economy: The Nineteenth Century, State University Of New York Press, New York, 1988.

KAZGAN, Gülten; Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

KEYDER, Çağlar; Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923 - 1929), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1993.

KÖSOĞLU, Nevzat; Şehit Enver Paşa, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

KURMUŞ, Orhan; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Savaş Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1982.

LAUZANNE, Stephane; Balkan Acıları, İstanbul, 1990.

LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğusu, 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

LEWIS, Bernard; Orta Doğu, Çeviren: Selen Y. Kölay, 2. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.

MEARS, Eliot Grinnell; "Transportation and Communication", Modern Turkey, (A Politico - Ekonomiko Interpretation, 1908 - 1923 Inclusive, with selected chapters by representative authorities), The Macmillan Company, New York, December 1924.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I, Kastaş A. Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1988.

NEBİOĞLU, Osman; Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.

NOVİÇEV, A. D.; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, Tercüme Eden: Nabi Dinçer, Onur Yayınları, Ankara, Ekim 1979.

ONUR, Ahmet; Türkiye Demir Yolları Tarihi (1860 - 1953), KKK Yayınları, İstanbul, 1953.

Osmanlı Ordu Teşkilatı; Millî Savunma Bakanlığı, Osmanlı Devleti'nin 700'ncü Kuruluş Yılı Dönümü, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

ÖZATALAY, Fehmi; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993.

ÖZÇELİK, Selahattin; Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

PAMUK, Şevket; Osmanlıdan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

POZHAROV, A. I.; "A New Paradigm of Military-Economic Science", Military Thought, 2005.

QATAERT, Donald; Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881 - 1908), Yurt Yayınları 14, Ankara, Şubat 1987.

REMOND, Georges; Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri), Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

SAĞLAM, Dündar; Türkiye Ekonomisi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, Kalite Matbaası, 1977.

SELEN, Hamit Sadi; İktisadi Türkiye, Remzi Kitabevi, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1937.

SURAIYA, Faruqi; "Camels, Wagons and The Ottoman State in The Sixteenth and Seventeenth Centuries", Int. J. Middle East Stud., USA, 1982.

ŞEN, Leyla; Türkiye'de Demir Yolları ve Kara Yollarının Gelişim Süreci, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

ŞİRELİ, Aykut - ŞİRELİ, Nurhayat; "Harp Ekonomisi Planlamasına Tabi Olan Unsurlar", Harp Ekonomisi, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985.

Şirket-i Hayriye Tarihçe; Salname, Ahmet İhsan Şirketi (Matbaacılık Osmanlı Şirketi), İstanbul, 1330 (1914).

TANYELİ, Cevdet; "Harp ve Ekonomi İlişkileri", Harp Ekonomisi, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985.

TEZEL, Yahya Sezai; Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002.

TOPRAK, Zafer; Türkiye’de “Millî İktisat” 1908 - 1918, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye’de Siyasal Partiler III, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1989.

TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye’deki Siyasal Partiler II, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1986.

TURAN, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi I, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, Kasım 1991.

TUTEL, Eser; Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997.

WALLERSTEIN, Immanuel - DECDELI, Hale - KASABA, Reşat; “Incorporation of The Ottoman Empire in The World Economy”, The Ottoman Empire and The World - Economy, Edited by Huri İslamoğlu - İnan, Cambridge U. Press, 2004.

YAVUZ, Celalettin; “Balkan Harbi’nde Osmanlı Donanması Neden Kullanılmadı?”, Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2006.

YERASIMOS, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye I, Tercüme Eden: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ocak 1977.

YILDIRIM, İsmail; “On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 11, S 2, Elazığ, 2001.

YORULMAZ, Şerife; “XIX. Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/3.

BALKAN HARBİ'NDE BARBAROS ZIRHLISININ ROLÜ

Öğ.Yzb. Gökhan ATMACA*

Meşrutiyetin İlanı'ndan hemen sonra teknik imkân ve kabiliyetten yoksun olan Osmanlı donanması, bu eksikliğin giderilmesi hususunda 1910 yılı başlarında yeni gemi tedarikine ilişkin olarak ilk adımı attı ve Almanya'dan dört torpidobotun satın alınmasına karar verildi. Schichau Fabrikasında Almanya adına inşa edilen dört büyük muhrip 16 Nisan 1910 tarihinde imzalanan anlaşma ile 480.000 liraya Osmanlı Devleti'ne devredildi. Bu dört muhripten ilki 1910 yılının Temmuz başlarında İstanbul'a gelmiş, diğerleri de peşi sıra onu izlemişlerdi. Osmanlı Devleti, gemi alım çalışmalarını sürdürürken Yunanistan da İtalya'dan Averoff zırhlı kruvazörünü satın alarak Osmanlı donanmasına karşı bariz bir üstünlük sağlamıştı.

Osmanlı Devleti satın almış olduğu dört torpido muhriple Averoff'a karşı değil sadece Yunan torpido filosuna karşı bir üstünlük kurmuştu. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için Almanlar ile 1.100.000 liraya Brandenburg sınıfı iki zırhlının alımı konusunda anlaşmaya varıldı. Bir Alman amiralinin idaresinde olarak Çanakkale'ye gelen SMS Kurfürst Friedrich Wilhelm adlı bu gemilerden birine, 31 Ağustos 1910 tarihinde Osmanlı sancağı çekildikten sonra Barbaros Hayrettin adı verildi. Talim ve manevra devresinden sonra Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale'de karakol vazifesi gören Barbaros, Balkan Savaşları boyunca çok önemli faaliyetlerde bulundu.¹

1912 Eylülü sonlarında müttefik Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı genel seferberlik ilan ettikleri zaman Osmanlı donanması bir yıldan beri Çanakkale Boğazı'nda seferber ve harbe hazır bir hâlde bulunuyordu. İtalya'nın Osmanlı Hükûmetine harp ilan ettiği sırada, Beyrut Limanı'nda yatmakta olan donanmamız, merkezden aldığı önemli ve birbirine uymayan emirler üzerine, olaylardan tamamen habersiz bir hâlde talimler ve manevralar yaparak Çanakkale'ye doğru yola çıkmış ve harbin başladığını ancak Sakız'da öğrenebilmişti. Balkan hükûmetlerinin seferberlik emirlerini verdikleri tarihte (30 Eylül 1912) Osmanlı donanmasının Çanakkale'de bulunan harp gemileri şunlardı:

Barbaros, Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik zırhlıları, Hamidiye, Mecidiye kruvazörleri, Muavenet-i Milliye, Yedigâr-ı Millet, Basra, Taşoz muhripleri, Akhisar, Kütahya, Sivrihisar, Sultanhisar, Hamidabad torpidobotları, Tir-i Müjgan onarım gemisi.

* İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi Şube Müdürü, TATK ve ATAREM Üyesi

¹ Çetinkaya Apatay; "Balkan Harbi Öncesi Osmanlı Donanmasını Güçlendirme Çabaları", Deniz Kuvvetleri Dergisi, S 502, s. 12.

Donanmanın Komutanı, Kalyon Kaptanı (Albay) Tahir Bey'di. Kalyon Kaptanı Ramiz Bey komodorluk göreviyle Asar-ı Tevfik zırhlısında bulunuyordu. Torpido Filosu Komodoru ise Fırkateyn Kaptanı (Yarbay) Hakkı Bey'di.²

Balkan Savaşları'na girerken Türk, Yunan ve Bulgar deniz kuvvetlerinin genel durumu ise şu şekildeydi:³

	TÜRK	YUNAN	BULGAR
Zırhlı kruvazör	-	1	-
Zırhlı	4	3	-
Kruvazör	2	-	-
Torpido kruvazörü	2	-	-
Korvet	4 (ikisi çok eski)	-	-
Muhrip	8	14	-
Denizaltı	-	1	-
Torpidobot	12	6	6
Torpido gambot	-	-	1
Gambot	10	8	-
Silahlı yat ve vapur	9	-	4
Yardımcı gemiler	8	13	11
Motor gambot	17	-	-
Stimbot	15	-	-
Ticaret filosu	110	97	-

Savaşın deniz cepheleri, Osmanlı cephelerini besleme yolu olan Adalar Denizi ile Çarlık Rusya etkisinde bulunan Karadeniz'di. Karadeniz ve Adalar Denizi cepheleri Başkomutan Vekili'nin donanma idaresini fiilen eline almış olmasından ötürü, âdetâ bir kara cephesine benziyordu. Çünkü Nazım Paşa donanmayı Çanakkale Boğazı Muhafızı'nın emrine vermiş ve onu sadece Boğaz savunmasında kullanmak üzere elde tutmuştu. Donanma Komutanı Vekili'nin savaş gemilerini onarmak ve hatta eğitmek üzere Marmara Denizi'ne çıkarmak önerisini bile uygun bulmamış ve gemilerin Çanakkale'ye sürekli biçimde demirli yatmasını öngörmüştü. Donanma gemilerinin bir saat için bile olsa Çanakkale'den uzaklaşmasını istememişti. Osmanlı donanması bu biçimde bir kara tümeni birliğine çevrilmiş iken Yunan Hükûmeti deniz savaşının sorumluluğunu Albay Konduriotis'e vermiş, Kral I. George, donanmanın cepheye hareketinden önce donanmayı denetlemiş; Kountouriotis'i amiralliğe yükseltmiş, sonra da harekât alanına uğurlamıştı. Böylece Yunanistan tarafı denizcilik tekniğinin oluşturduğu bir ana fikirle deniz savaşı yaparken Osmanlı tarafı, her türlü denizci gelenekten

² Nizamettin Akerman; Balkanlar Harbi'nde Osmanlı Donanmasının Deniz Muharebeleri, s. 40.

³ Balkan Harbi; C 1, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970, s. 184.

uzak olarak donanmasını bir kara birliği gibi yönetiyordu. Bundan ötürü Yunan donanmasının dağınık bir hâlde Osmanlı Devleti elinde bulunan Kuzey Ege Adaları'nı işgal etmesi çok kolay olmuştu.⁴

Balkan Savaşları'na girerken, Bahriye Nezaretinin genel planı; henüz Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hâlinde bulunan ve devamlı olarak Çanakkale ve İzmir önlerinde harekât yapan İtalyan donanmasının muhtemel bir taarruzuna karşı donanmanın büyük bir kısmını Çanakkale'de tutmak, müfrez bir filo olarak Bulgarlara karşı taarruzi bir harekât yapmaktır. Bu arada donanma, Karadeniz'in doğu limanlarından Boğaz'a ulaşan seferberlik nakliyatını ve Köstence'den Boğaz'a ulaşan cephane ve silah ikmal nakliyatını koruyacaktı. Bulgaristan donanmasına karşı yapılacak taarruzi harekât ise bu devlete ait kıyıları gözetlemek, harp kaçağı nakliyatının Bulgar limanlarına ulaşmasına mâni olmak ve fırsat olursa torpidobotlardan ibaret olan Bulgar donanmasını imha etmek hedefini taşıyordu. Bu harbin cereyanı sırasında, Osmanlı donanması, ordu kanatlarını desteklemek; Marmara Denizi'ndeki kaçak deniz nakliyatını takip etmek ve Şarköy bölgesine çıkarma yapmak gibi harpten evvel asla düşünülmemiş ve tahmin edilememiş olan görevlerle karşılaştı. Bu suretle Osmanlı donanması ufak ve materyal itibarıyla yetersiz olmasına rağmen çok çeşitli ve yıpratıcı görevler yapmak zorunda kaldı.⁵

Balkan Savaşı sırasında Berlin Büyükelçiliği makamında bulunan Osman Nizami Paşa, deniz konularına meraklı bir diplomat olduğu için Alman Deniz Müsteşarı Büyük Amiral von Tirpitz ile yakın dostluk kurmuş ve ondan aldığı bilgileri Nazım Paşa'ya yazmaya başlamıştı. Bir gün von Tirpitz, kendisine "Size bir Alman deniz yarbayı yollayayım; onun emrine donanmadan ayrılacak ve tam yetkiyle çalışacak dört muhrip verin de gitsin Averoff'u batırsın!" deyince Nazım Paşa bu isteği yerine getirmiş ve Alman yarbayı daha İstanbul'a gelmeden dört muhribi donanma kuruluşundan çıkararak "Müstakil Fırka" adı altında başına buyruk bir filotilla yaratmıştı. Alman yarbay gelip de "Bu gemilerle hiçbir savaş harekâtı yapılmaz." deyip yurduna geri gidince bu vazifeye Rauf Orbay atanmıştı. Rauf Orbay, Alman yarbayın işe yaramaz dediği bu fırka ile bazen filosuna Mecidiye kruvazörü ve Berk-i Satvet torpido kruvazörünü de katarak Adalar Denizi'ne çıkışlar yapmış; yaptığı yedi çıkışta da kendisinden çok üstün savaş kıfayetinde bulunan Yunan muhriplerini kaçırtmıştı.⁶

Tüm bu hazırlıklar yapılagelsin, 8 Ekim'de Balkanlar'da ilk kurşunu sıkıran Karadağ olmuş; ardından 18 Ekim'de Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan da ona katılmıştı. Deniz Kuvvetleri için savaş, Başkomutanlık Vekâletinin 16 Ekim 1912 günü saat 22.00'de Donanma Komutanlığına gönderdiği aşağıdaki emirle başladı:

⁴ Afif Büyüktuğrul; "Balkan Savaşı Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler", Belleten, C XLIV, S 176, s. 741-742.

⁵ Balkan Harbi Tarihi; C VII, Osmanlı Deniz Harekâtı, s. 53.

⁶ Büyüktuğrul; s. 745.

“Bulgaristan ve Sırbistan Hükûmetleriyle münasebetler kesilmiş olduğundan her iki devletin ordularına karşı taarruzî şekilde hareket edilmesi Şark ve Garp Ordularına bildirilmiş olmakla donanmanın da Varna ile Burgaz arasındaki deniz nakliyatını kesmesi ve düşman filosunu tahrip edecek şekilde taarruzî harekâta başlaması tavsiye olunur.”⁷

Bu karar sırasında donanmanın Veliahd'ı karşılamak üzere 15 Ekim 1912'de iki defa Boğaz'dan Köstence'ye gidip gelmiş olması nedeniyle, kömürü kalmamıştı. Bundan ötürü Başkomutanlığın Varna ve Burgaz'ı bombardıman etmek hakkındaki emrini Donanma Komutan Vekili derhâl yerine getiremedi. Albay Tahir, gemilerin kömür alma zamanından faydalanarak Barbaros zırhlısında, komodor ve gemi komutanlarından kurulu bir harp meclisi topladı. Bu toplantıda verilen kararların neticesi olarak Donanma Komutanlığı tarafından Bahriye Nezaretine yeni bir harekât tasarısı yollandı. Tasarının ana hatları şu şekildedeydi:

- Bulgarların asker ve fedâî çıkarmak suretiyle Osmanlı kıyılarına karşı yapabilecekleri taarruzî harekâta meydan vermemek için en yakın Bulgar limanı ile kendi kıyılarımız arasını tarassut altında bulundurmak;

- Karadeniz kıyıları boyunca yapılan Osmanlı askerî nakliyatını himaye etmek;

- Muhasım gemilerin bulundukları mevkiileri haber alarak onları da tarassut altında bulundurmak ve fırsat düştükçe tahrip etmek;

- Muhasım sahilinin uygun bir noktasına asker çıkararak hakikî bir nümayiş yapmak.⁸

Sancak gemisi Barbaros zırhlısı bu bağlamda İğneada merkezli olarak kuzey-güney istikametinde gözetleme yapmakla görevlendirilmişti. Eylül'ün son haftasında bütün gemiler, bir diğerini takiben İstanbul'a geldiler. En fazla tamire ihtiyaç gösterenler Tersaneye girerken diğerleri ise Karadeniz'e çıktılar. Barbaros, 1912 Ekim'i sonrasında çok kez Bulgaristan sahillerinde dolaştı.⁹

Gemi, 17 Ekim 1912 günü akşamı Karadeniz Boğazı'ndan hareket etti. Muhripleri beraberinde alma nedeni Bulgar torpidobotlarının taarruzlarına karşı zırhlıları emniyete almaktı. Zırhlılar bombardıman yaparken onlar da bu torpidobotlara karşı perde teşkil edeceklerdi. Fakat hareketten bir süre sonra çıkan şiddetli poyraz fırtınası bu muhriplere rahat vermemiş Donanma Komutanı da onları geri göndermeye mecbur olmuştu.

18 Ekim sabahı Turgut Reis ile Barbaros zırhlıları Varna'ya doğru yollarına devam ediyorlardı. Fırtına durduğu için saat 14.00'te kendilerine Muavenet-i Milliye ve Taşoz muhripleri de katılmıştı. Fakat Donanma

⁷ Deniz Tarihi Arşivi; Fabrikalar Bölümü, No. 106/128.

⁸ TSK Tarihi, Balkan Harbi Şark Ordusu, C II, 1. Kitap; s. 72.

⁹ Donanma Mecmuası; No. 59-107, 3 Eylül 1331, s. 939-941.

Komutan Vekili, yanlış bir kararla, Varna'ya kıyı seyriyle yaklaşıyordu. Bundan ötürü bu gemilerin Varna'ya gitmekte olduklarını Bulgar kıyı gözetleme istasyonları görerek durumdan Varna Üs Komutanlığını haberdar etmişlerdi. Böylece Bulgarlara baskın yapma imkânı ortadan kalkmış bulunuyordu. Osmanlı zırhlıları 19 Ekim saat 03.00'te Varna güneyindeki Galata Burnu'nu bordaladılar. Ortalık henüz karanlık olduğu için gemiler burada orsa alabanda yatarak sabahın olmasını beklediler. Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Bey'in kararı muhripleri, limanı korumakla görevli Bulgar torpidobotlarının üzerine sevk etmek ve zırhlılarla da bombardmana 07.30'da başlamak yönünde oldu.¹⁰

Barbaros, Turgut Reis ile birlikte Bulgarların iki torpidobotunun üzerine baş taretinden 11 adet tam atım yapmış olsa da mesafe uzaklığı ve limanın yakınlığından başarılı olamadı. Daha sonra, Bulgar tarafı, bu sefer 5 torpidobot ile hücum manevrasına girişmiş; ancak Barbaros bu harekâta 1 atış yaparak cevap vermiş, gemiler limana geri dönmeye mecbur kalmışlardı.¹¹ Bu durum Muavenet-i Milliye'nin verdiği rapordan anlaşılmaktaydı. Bu torpidobotlardan biri karaya oturmuş diğerleri de gözden kaybolmuştu.¹² 12.000 metreye kadar yaklaşan torpidobotların uzaklaşmasından sonra 07.30'da ateş kesildi.¹³

Bundan sonra Osmanlı filosu geceyi toplu olarak Varna ve Kaliakra arasında dolaşmakla ve Varna Limanı'nı gözetlemekle geçirdi. Donanma Komutan Vekili, emrindeki gemileri dönüşümlü olarak İstanbul'a gönderip kömür ikmallerini tamamlamak istiyordu.¹⁴ 20 Ekim günü saat 06.00'da ufukta bir harp gemisi görüldü; ancak bir süre sonra bu geminin Hamidiye kruvazörü olduğu anlaşıldı. Kruvazörün yedeğinde Bulgar Goleti Ferdinand bulunuyordu.¹⁵

Donanma Komutan Vekili, yedeğine bu gemiyi de vererek Turgut Reis zırhlısını İstanbul'a yolladı ve Varna önünde bir gün daha kalan Barbaros zırhlısı 21 Ekim'de Muavenet-i Milliye ile birlikte Haliç'e girdi. Donanma Komutan Vekili gemide olduğu hâlde 29 Ekim'e kadar Haliç'te kaldı ve oradan Büyükdere'ye geçti.

Bu arada Başkumandanlık, Şûra-yı Bahrinin "Adalar Denizi hâkimiyetinin Yunanlılarda kaldıkça, Bulgar ordusunun her türlü ikmal işlerinin kolaylıkla yapılabileceğini, donanmanın her şeyden evvel, Adalar Denizi üstünlüğünün ele geçirilmesinin şart olduğunu, Adalar Denizi hâkimiyetinin alınması hâlinde, Çatalca hattındaki kara muharebelerinin daha sağlam bir şekilde yapılacağı" görüşüne katıldı. Fakat İstanbul'un korunması hususu, çok kritik olan bu zamanda, Adalar Denizi hâkimiyeti

¹⁰ Büyüktuğrul; Osmanlı Deniz Harp Tarihi, C IV, s. 175.

¹¹ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 5 Teşrinievvel 1328, s. 69.

¹² DTA; Gemiler, 3.643, Barbaros Liman Defteri, 5 Teşrinievvel 1328, s. 77.

¹³ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 6 Teşrinievvel 1328, s. 69.

¹⁴ Balkan Harbi Tarihi; s. 76-77.

¹⁵ Akerman; s. 47.

yerine, kara harekâtının denizden desteklenmesine öncelik gerektirmekteydi.¹⁶

Bunun için, onarım işleri kapanıncaya kadar Barbaros ordu yanını desteklemek üzere Berk-i Efşan muhribi ile birlikte Karadeniz'e açıldı. Fakat Midye'deki kara birlikleriyle irtibat kuramadığı için 3 Kasım 1912 tarihinde cephenin sol kanadını desteklemek üzere Yarhisar muhribi ve Demirhisar torpidobotu ile birlikte Silivri'ye gönderildi. Başkomutan Vekili ise ertesi günü; Midye'ye çıkan askerin Terkos'a çekileceğini ve donanmanın bir kısım gemileriyle, bu çekilmeyi himaye etmesini emreliyordu. Savaş gemileri, bu suretle, kara kuvvetleriyle iş birliği yapmışlar, gördükleri bütün Bulgar birliklerini ateş altında tutmuşlardı. Bu suretle kara kuvvetlerinin çekilmesi kolaylaşmış; Bulgarların bunları izlemesi de geciktirilmişti. Bu hâl Osmanlı kara kuvvetlerinin Çatalca hattında daha kolay tertip almasını ve buradaki mevzileri tahkim etmesini sağlamıştı. Bu suretle donanma, savaştan önce asla düşünülmemiş olan bir vazifeyi büyük başarılar içinde yapmıştı.¹⁷

280 mm'lik toplarının hedeflerini başarıyla yok etmesi kara savunmasındaki birlikler üzerinde olumlu etkiler bırakmıştı ki Barbaros'a cephedeki komutanlardan "Yaşa Barbaros!" suretinde çekilen telgraflar bunun en önemli kanıtıydı.¹⁸

3 Kasım günü 00.30'da geminin ikinci kaptanı Birinci Sınıf Yüzbaşı Cevat Bey otuz kadar silahendaz ile gemiden Silivri'ye çıkmıştı. Bundan sonra Barbaros ikmal yapmak üzere Haydarpasha'ya, oradan da Büyükdere'ye gitmiş, akşamüzeri tekrar Silivri'ye dönmüştü. Silivri civarında bulunan beş bin kadar kaçak erat kendilerini Anadolu kıyılarına taşıyacak gemi istiyorlardı. Kasım'ın altıncı günü Barbaros'a, henüz havuzdan çıkan Hamidiye kruvazörü de katıldı. Çatalca savunma hattına doğru çekilen göçmenlerle düzensiz kıtaların Silivri'de oluşturdukları kargaşalık iki gündür devam ettiğinden Barbaros'un Orta Taret Komutanı Yüzbaşı Osman Ziya Efendi idaresinde kırk silahendaz daha karaya çıktı. 10 Kasım'a kadar, Çatalca savunma hattına göçler ve geri çekilme devam etmişti. Artık büsbütün boşaltılmış ve yalnız gayrimüslim olan ahali ile meskûn kalmış olan Silivri kasabasını Bahriye silahendazları korumakta idi. Barbaros'un keşif yapma amacıyla Marmara Ereğlisi'nin Canbaz Burnu'na kadar gittiği bir sırada Bulgar müfrezeleri Silivri'ye girmeye teşebbüs etmişlerse de Yüzbaşı Osman Ziya Efendi komutasındaki silahendazların şiddetli bir ateşiyle karşılaşmışlardı. Bu arada, Barbaros Büyükçekmece Köprüsü önlerinde Bulgarların savunma hattına tecavüzünü önlemek amacıyla görevlendirilmişti. 12 Kasım günü, kıyıdaki arazi ve denizden görünmeyen mevkiller, aşırta suretiyle topa tutulabilmek için ordu ile birlikte karelere bölündü. Ertesi günü Kaliakra sırtlarında görülen Bulgar avcılarına karşı

¹⁶ TSK Tarihi; s. 69.

¹⁷ Büyüktuğrul; age., s. 198-199.

¹⁸ Donanma Mecmuası; s. 939.

Barbaros ateş açmıştı. 14 Kasım günü torpido filosu körfezin doğusuna demirlemiş, Mesudiye de Çekmece Limanı'na gelmiştir. O gün, mevkişi donanmadan görünmeyen Arnavut Köyü civarındaki örtülü hedeflere kıydan verilen işaretlere uyularak Mesudiye ve Barbaros tarafından ateş edilmişti. 15 Kasım'da kıydan, Bulgar karargâhının bulunduğu bildirilen mevkiye Barbaros tarafından ateş edildi. Fakat bu atışlar yerini tam bulmadı.¹⁹

16 Kasım'da Bulgar bataryaları Büyükçekmece'deki gemilerimiz üzerine ateş etmeye başlayınca Barbaros 07.15'te demir alarak Bulgar bataryalarının menzili dışına çıktı. Kıydan verilen işaretle Bulgar topçusunun dokuz numaralı kare içindeki 540 rakımlı tepede olduğu anlaşıldığından, bu mevkiye 08.30'dan itibaren 105 mm'lik ve 88 mm'lik toplarla ateş açıldı. Bir saat kadar süren bu atış sırasında atılan mermilerin Bulgarlara pek yakın düştüğü karadaki gözetlemeciler tarafından bildirilmişti.²⁰

Bu bombardımanlar 18 Kasım ve 20 Kasım günleri devam etti. 21 Kasım'da Barbaros, Çöplüce'ye giden süvari müfrezesini himaye maksadıyla hareket etmiş, Bulgarlarla bırakışma görüşmeleri sürerken donanmanın da 30 Kasım'da Adalar Denizi'nde durumun iyice kritik hâl alması üzerine Büyükçekmece'de toplanması kararlaştırılmıştı. Çünkü Yunanistan, Adalar Denizi'nde Çanakkale Boğazı'nı tutmak ve bu yolla Rumeli'deki savaşa yapılacak ikmalî engellemek için 20 Ekim'de Bozcaada'yı, 21 Ekim'de Limni'yi, 30 Ekim'de Taşoz ve Gökçeada'yı, 31 Ekim'de Bozbaba Adası'nı, 1 Kasım'da Semadirek Adası'nı, 4 Kasım'da İpsara Adası'nı ve 17 Kasım'da da Ahikerya Adası'nı işgal etmişti. Bulgarlarla yapılan bırakışmayı da kabul etmeyen Yunanlar 24 Kasım'dan itibaren almaya çalıştıkları Sakız Adası'nı 3 Aralık'ta ele geçirdiler.²¹

Amiral Pavlos Kountouriotis Bahriye Nezaretine çektiği telgrafta şöyle söylemekteydi:

"Bozcaada'yı aldık. Sizi bekliyoruz, selam ederim!"²²

Bu tacizkar söylemin ardından Yunan donanması Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'nı bir ileri üs hâline getirmiş, torpidobotları ise Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Bozcaada'da mevki alarak Boğaz'ı âdetâ abluka etmişlerdi. İkinci derece görevlerini tamamlayan donanmanın artık Adalar Denizi'ne çıkarak Yunan filosuyla çarpışması ve onu mağlup ederek Adalar Denizi'ni kurtarması bekleniyordu. Fakat Albay Tahir Bey, bütün kuvvetlerini topladıktan sonra Yunanların karşısına çıkmak istiyordu. Nâzım Paşa ile

¹⁹ Akerman; s. 53-54.

²⁰ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 3 Teşrinisani 1328, s. 76.

²¹ Ali Kurumahmut; Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar, s. 42-43.

²² BOA; Başbakanlık Evrak Odası, Dosya No. 4.111, Gömlek No. 308.301/2.866.

Tâhir Bey arasında bu anlaşmazlık nihayet, Donanma Komutanlığında değişiklik yapılmasını gerektirdi.²³

Harp filosunun levazım alması ve Büyükçekmece'de toplanması beş gün sürmüştü. Sıkıntılı toplanmadan sonra Kumandan, 30 Kasım saat 21.45'te vira emrini vererek 3 zırhlı, 4 muhrip ve 3 torpidobottan oluşan filo saat 22.15'te Çekmece'den denize açıldı. Ertesi gün etrafı sis kapladığından saat 10.20'de Lapseki önüne demirledi. Saat 13.30'da tekrar hareket etti. Bir saat sonra Gayret-i Vataniye muhribi yetişti. Filo, 1 Aralık saat 15.50'de Nara'ya ulaştı.²⁴

10 Aralık'ta Turgut Reis ile Barbaros Karabiga kıyılarında atış talimleri yaparak iyiden iyiye savaşa hazırlanmışlardı. Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik ile birlikte Barbaros zırhlısı, zırhlı filonun bir parçasıydı ve sancak gemisi olarak Korvet Kaptanı Ramiz Bey komutasında bulunuyordu.²⁵ Nihayet 16 Aralık 1912 günü saat 07.00'de torpidolar Mecidiye ile beraber Boğaz'a doğru hareket etti. Ardından 07.07'de Barbaros demir aldı. 8 mil hızla Boğaz'daki mayınlı bölge kılavuz eşliğinde geçildi. Saat 08.37'de Yadigâr-ı Millet Yunan donanmasının görüldüğünü ihbar etti.²⁶

Saat 09.00'da donanma artık Boğaz'dan çıkmıştı. Komutanın emri üzerine sürat artırıldı. Saat 09.30'da Mecidiye kruvazörü filonun gerisinde mevki alarak Yunan torpidobotlarının hücumu hâlinde onlara taarruz etmek emrini aldı. Bu esnada Osmanlı donanması Boğaz ağzında ve Rumeli kıyısında Hellas Feneri'nden üç dört mil ileride sancağa dönerek İmroz Adası'na doğru ilerlemeye başladı. Bu durumu gören Yunan donanması da yönünü değiştirerek ve iskeleye bir dönüş yaparak Osmanlı donanmasına paralel ilerlemeye başladı. Her iki filo da pruva nizamında bulunuyordu. Osmanlı donanmasının savaş hattında başta Barbaros olmak üzere Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Yunan filosu ise başta Averoff olarak Hydra, Spetsai, Psara zırhlılarından oluşmaktaydı. Yunanların dört muhribinden oluşan bir torpido tümeni Averoff'u, altı muhripte oluşan diğer bir tümeni ise menzil dışında olarak diğer zırhlılarını iskele taraflarından izleyerek koruyorlardı.²⁷

Turgut Reis 4 tane Yunan torpidobotunu (skavut)²⁸ görüp rapor etmişti.²⁹ Nihayet İmroz'a yönelen Osmanlı filosunun esas amacı, Yunan donanmasının en vurucu gücü olan Averoff zırhlısını savaş dışı bırakmaktı. Bu nedenle çatışma sırasında filonun tüm ateş gücü amiral gemisi olan Averoff'a yöneltildi. 09.30 gibi iki donanma arasındaki mesafe azalınca, saat

²³ 8 Kasım 1912'de bu göreve Albay Ramiz Bey atanmıştır. DTA; Zabitan Künye Defteri, No. 1, Künye No. 13.

²⁴ Ali Haydar Emir Alpagut; Balkan Harbi'nde Türk Filosu, s. 132.

²⁵ Akerman; s. 58.

²⁶ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 3 Kânunuevvel 1328, s. 106.

²⁷ Akerman; s. 61.

²⁸ Jurnalde torpidobotlar için bu terim kullanılmaktadır. (İng. scout boat)

²⁹ DTA; Gemiler, 4.363, Turgut Reis Seyir Jurnalı, 3 Kânunuevvel 1328, s. 85.

09.40'ta Barbaros bütün gemilere "başla ateş" emrini verdi. Saat 10.15'te 16 kerte sancağa dönüldükten sonra saat 10.20'de keşişlemeye seyredildi. 10.45'e kadar ateş devam etti. Saat 13.00'te Yunanların batıya doğru uzaklaşmakta olduğu görülerek Boğaz'a dönüldü ve mayın hatları geçildiğinden muhtelif rota ile saat 13.52'de Nara'da demir atıldı.³⁰

Bu savaşta, Averoff'un baş ve sancak baş omuzluk taretleri işlemez hâle getirildi; buna karşılık Barbaros zırhlısı da iskele tarafından yara aldı. Barbaros zırhlısının hız kesmesi yüzünden Mesudiye hatta en öne çıkmak zorunda kalmış, manevra kabiliyeti yetersiz olduğundan ateşi kesmişti. Harekâtın sonucunda Averoff'un üstün ateş gücü ve yüksek manevra kabiliyeti Osmanlı donanmasının yetersizliğini gözler önüne serdi.³¹ Bu muharebede amiral gemisi olarak filomuzun başında bulunan Barbaros şiddetli ve kahramanca savaşmıştı. Ateşe katılan bütün gemiler arasında ilk mermiye maruz kalmak ve ilk şehidi (Ateşçi Zonguldaklı Sait oğlu Arif) vermek Barbaros'a nasip olmuştu. Averoff'un 190 mm'lik bir mermisi geminin iskele bordasına isabet ederek bu neferi şehit etmiş ve önemsiz sayılabilecek bir hasara sebebiyet vermişti. Donanmamız bütün gücüyle Yunan filosunu arayıp bulmak amacıyla 4 Ocak ve 11 Ocak tarihlerinde de iki defa daha Adalar Denizi'ne açılmış ise de ciddi bir muharebe olmadan dönmüştü.³²

Hamidiye'nin 14 Ocak 1913'te meşhur akın harekâtı için Adalar Denizi'ne çıkmasından hemen sonra Başkomutanlık Vekâleti, Yunan ana kuvvetinin güneye çekildiğine dair Hamidiye Komutanı'ndan iyimser bir telgraf alınca; 18 Ocak 1913 gününün erken saatlerinde Donanma Komutan Vekili'ne, derhâl denize çıkıp Yunan donanmasıyla muharebe yapmasını ve Adalar'ı geri almasını emretti.³³

Bunun üzerine Limni Adası'na gidilerek Mondros Limanı'ndan çıkan Yunan filosuyla ikinci defa muharebe kararı alındı. Saat 07.00'de Nara'dan hareket eden filo saat 10.42'de Yunan donanmasını gördü. 11.35'te mesafe 8.800 yarıya kadar düşünce 11.50'de Barbaros ateşe başladı. Muharebe saat 12.06'ya kadar devam etmiş, Çanakkale'ye doğru yol alan Osmanlı filosu fazla hız yapamadığından Averoff tarafından 13.20 sularında tekrar bombardımana tutulmuştu. Turgut Reis zırhlısı üzerinde yoğunlaşan bu bombardıman sırasında Barbaros zırhlısı 14 mil süratle çıkarak Boğaz'a girme emri ile birlikte bombardımanı kesmişti.³⁴

Sonuç itibarıyla 3,5 saat kadar devam eden Mondros Savaşı ise son zamanlarda Osmanlı donanmasının icra ettiği büyük bir deniz savaşıydı. Sancak gemisi Barbaros'un pruva direğine Barbaros Hayrettin Paşa'nın

³⁰ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 3 Kânunuevvel 1328, s. 106.

³¹ Levent Tonyalı-Gökhan Atmaca; Türk Deniz Harp Tarihi Atlası, s. 83.

³² Donanma Mecmuası; s. 940.

³³ Balkan Harbi Tarihi; C VII, Osmanlı Deniz Harekâtı, s. 173.

³⁴ DTA; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı, 5 Kânunusani 1328, s. 104.

sancağı çekilmişti. Mondros Muharebesi'nde Barbaros'a 31 mermi isabet etmiş, bazıları büyük zorluklarla söndürülebilen 11 yangın çıkmıştı. Personelden 4 subay,³⁵ 28 er şehit olmuş, 4 subay ve 40 er ise yaralanmıştı.³⁶ Mondros Deniz Savaşı ile Osmanlı donanmasının Adalar'daki işgali kaldıramayacağı tam olarak anlaşılmıştı.

31 Ocak 1913'te Bulgaristan'la ateşkes kesilip tekrar muharebeye başlandığı zaman Şarköy'e çıkarma yapmak ve bununla ilgili olarak Bolayır'dan da taarruzî harekât yapma kararı doğunca 8 Şubat 1913'te Barbaros, Turgut Reis, Mecidiye ve Berk-i Satvet gemilerinden oluşan donanma, ağır ağır bölgeye ilerledi ve saat 09.30'da Şarköy'ün yaklaşık 1.000 metre açığında mevki alarak demirledi.³⁷

Tüm güçlülere rağmen Şarköy çıkarması başladığı sırada Gelibolu'daki Kolordu Komutanı %46 zayıyat vererek taarruzunda başarısızlığa uğradığı için Başkomutan Vekili, çıkarma harekâtının durdurulmasını ve 10'uncu Kolordunun Bolayır cephesine götürülmesini emretti. Böylelikle 10 Şubat günü saat 01.30'da karaya çıkmış olan birliklerin tekrardan gemilere alınmasına başlandı.³⁸

Şarköy önünde dolan gemiler müstakil olarak Gelibolu'ya gönderiliyordu. Son geminin dolup hareket etmesinden sonra donanma da 12.30'da bölgeden hareket ederek Çanakkale'ye döndü. Şarköy çıkarması sırasında Kolordu Komutanı karargâhı olarak kullanılan Barbaros 250 adet 105 mm'lik ve 180 adet 88 mm'lik top atışı icra etmişti. Dolan gemiler sırayla Gelibolu'ya gidiyorlardı. Karadaki son birliklerin de gemilere binmesinden sonra Mecidiye kruvazörü Şarköy ve civarını gözetlemek için bırakılarak kalan filo ve nakliye gemileriyle Gelibolu'ya hareket edildi. Barbaros zırhlısı 11 Şubat saat 10.00'da Gelibolu'ya ulaştı.³⁹

Türk birlikleri Doğan Aslan cephesinde hücumla geçti. Yoğun top atışına rağmen Bulgar birlikleri geri atıldı. Doğan Aslan Çiftliği geri alındı. Fırtına yüzünden çıkarmayı bir gün geç yapan deniz birlikleri karadan destek görmeyince geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁰

Şarköy-Bolayır çıkarmasından sonra Barbaros, 18 Şubat'ta son defa olarak Çanakkale'den Adalar Denizi'ne çıkmış ve torpido muhripleriyle harekât icra ederek dönmüştü. Çatalca'da bulunan Osmanlı ordularına Bulgar ordusu saldırınca cephenin sağ kanadına deniz desteği vermek üzere Barbaros diğer gemilerle birlikte 26 ve 29 Mart 1913'te yine Çekmece açıklarına gelmiş, Kumburgaz ve Yalos sırtlarını topa tutmuş ve bu esnada

³⁵ Şehit Subaylar: Topçu Kaptanı Osman Ziya, Orta Taret Yüzbaşı Mehmet Şerafettin, Çark Yüzbaşı Ali Kadri, Kâtip Muavini Mahmud Celaleddin.

³⁶ Donanma Mecmuası; s. 941.

³⁷ Hüsnü Ersü; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, s. 144-145.

³⁸ Büyüktuğrul; age., s. 321.

³⁹ Ersü; s. 203.

⁴⁰ Mehmet Serez; "Atatürk ve Tekirdağ", Tekirdağ Değerleri Sempozyumu, s. 99.

11 sahra topu mermisine hedef olmuştu. Donanma ateşlerinin kara harekâtına yardımı fazla olmuştu. Nisan ayında barış görüşmeleri başlayınca Barbaros ile beraber bütün filo Marmara'da (Erdek'te) talimler ve manevralar icra etmiş; nihayet 27 Eylül 1913'te İstanbul'a gelerek tamir için Haliç'e girmişti.⁴¹

Osmanlı donanması Bahriye Dairesinin yazdığı raporlardan da anlaşılacağı üzere Balkan Savaşları'na büyük eksikliklerle girmiştir. Savaşlar kara muharebeleri şeklinde oluşurken deniz cephesinde kara cephelerinde olduğu gibi ders alınacak sayısız aksaklıklar yaşanmıştır. Özellikle lojistik destek merkezinde muhasım güçlerin donanmalarını etkin kullanmaları, kara cephesinde başarıyı beraberinde getirmiştir. Çanakkale'de müstahkem bir mevkiye bulunan Osmanlı donanmasının komuta kademesindeki yetersizlik ve kararsızlık sebebiyle iki kez karşılaştığı Yunan donanmasıyla baş edememesi oldukça düşündürücüdür. Donanmanın önemsenmediği, onarıma ihtiyaç duyduğu ve yeni gemilerle takviyesinin şart olduğu açıktı; ancak tüm bunlara rağmen donanma savaşamayacak durumda değildi. Nitekim İmroz ve Mondros Deniz Savaşları donanmanın savaşabilecek durumda olduğunun göstergesi olmuştur.

Balkan Savaşları'nda sancak gemisi olarak görev yapan Barbaros, kendisinden üstün sayılacak Yunan donanması karşısında girdiği muharebelerde başarılı manevralar icra etmişti. Zırh, sürat ve top mevcudu açısından Averoff'a göre eski teknoloji ile donanmasına rağmen özellikle İmroz Muharebesi'nde başarılı atışlar yapmıştı. Bolayır çıkarmasında karargâh olarak görev yapan gemi, Kolordu Komutanı Hurşit Paşa'nın kara harekâtını yönetmesine ev sahipliği yapmış; kara ile deniz arasında kurulan muhabere ile bu harekât idare edilmişti. Barbaros, Bulgarların ileri harekâtının bir parçası olan Çatalca muharebelerinde de aşırma atışlar yaparak Bulgar saldırılarına karşı gelmeye çalışmıştır.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın deyimiyle 1910 yılında gerek fiyatı ve gerekse kifayeti isteklerimize uygun olduğundan ucuza satın alınan Barbaros zırhlısı yaşlı bir gemi olmasına rağmen kendi döneminde deniz gücünün bir ölçüde de olsa takviye edilmesini sağlamıştı. Bu geciken takviye Osmanlı donanmasının Adalar Denizi ve Karadeniz'de hayli güç durumlara düştüğü Balkan Savaşları'nda ancak kendini gösterebilmişti. Barbaros toplam 33 şehit verdiği bu savaşta üst kademedeki beceriksizlik ve yetersizliklere rağmen teknik kabiliyetini zorlayarak sancak gemisi olarak üstlendiği görevleri başarıyla sonuçlandırmıştı.

Kaynaklar

AKERMAN, Nizamettin; Balkanlar Harbi'nde Osmanlı Donanmasının Deniz Muharebeleri, İstanbul, Deniz Basımevi, 1981.

⁴¹ Donanma Mecmuası; s. 941.

ALPAGUT, Ali Haydar Emir; Balkan Harbi'nde Türk Filosu, İstanbul, Deniz Basımevi, 1932.

APATAY, Çetinkaya; "Balkan Harbi Öncesi Osmanlı Donanmasını Güçlendirme Çabaları", Deniz Kuvvetleri Dergisi, S 502, Ankara, 1978,

Balkan Harbi Tarihi; C VII, Osmanlı Deniz Harekâtı, Genelkurmay Yayınları, İstanbul, 1965.

Balkan Harbi; C 1, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970.

BOA; Başbakanlık Evrak Odası, Dosya No. 4.111, Gömlek No. 308.301/2.866.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif; "Balkan Savaşı Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler", Belleten, C XLIV, S 176, TTK Yayınları, Ankara, 1980.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif; Osmanlı Deniz Harp Tarihi, C IV, İstanbul, Deniz Basımevi, 1974.

ÇOKER, Fahri; Deniz Harp Okulumuz, Ankara, Deniz Basımevi, 1991.

Deniz Tarihi Arşivi; Fabrikalar Bölümü, No. 106/128.

Deniz Tarihi Arşivi; Gemiler, 3.440, Barbaros Seyir Jurnalı.

Deniz Tarihi Arşivi; Gemiler, 3.643, Barbaros Liman Defteri.

Deniz Tarihi Arşivi; Gemiler, 4.363, Turgut Reis Seyir Jurnalı.

Deniz Tarihi Arşivi, Zabitan Künye Defteri, No. 1, Künye No. 13

Donanma Mecmuası; No. 59-107, 3 Eylül 1331.

ERSÜ, Hüsnü; Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri, ATASE Yayınları, Ankara, 2006.

KURUMAHMUT, Ali; Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

SEREZ, Mehmet; "ATATÜRK ve Tekirdağ", Tekirdağ Değerleri Sempozyumu, Tekirdağ, 2011.

TSK Tarihi, Balkan Harbi Şark Ordusu, C II, 1. Kitap; Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993.

TONYALI, Levent-ATMACA, Gökhan; Türk Deniz Harp Tarihi Atlası, 3. Baskı, İstanbul, Sey.Hid.Oş.D.Basımevi, 2010.

XI. OTURUM

Oturum Başkanı: Yrd.Doç.Dr. Vehbi Zeki SERTER

Konuşmacılar

Dr. şule Sevinç Kişi

Doç.Dr. Selda KILIÇ

Dr. Halil ÖZCAN

Maj. Samir CHAMI

İKİNCİ BALKAN SAVAŞI'NDA EDİRNE'NİN GERİ ALINMASININ İZMİR BASININDAKİ YANKILARI

Dr. Şule Sevinç KİŞİ*

Giriş

Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin acı yenilgisiyle sonuçlanan savaşın sonrasında, 26 Mart 1913'te Osmanlı Devleti'nin eski payitahtı Edirne ve Kırkkilise'nin (Kırklareli) bulunduğu Doğu Trakya topraklarının önemli bir bölümü Bulgarların eline geçti.¹ 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin batı sınırı Midye - Enez hattı olarak belirlendi.² Bu hatta göre Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları İstanbul'un çevresiyle sınırlı olacak, sınır düz bir çizgi hâlinde Midye - Enez arasına çekilecek ve Edirne'yi de Bulgar sınırının 50 km kadar içinde bırakacaktı.

Ne var ki galip gelen Balkanlı müttefikler arasında Osmanlı Devleti'nden ele geçirilen ganimetin paylaşımı tartışması kısa sürede askerî dengeyi bozdu ve Balkan devletlerinin bu kez kendi aralarında savaşa tutuşmalarıyla İkinci Balkan Savaşı başladı. Bulgarlar kendilerinin saydıkları Makedonya'da Yunanlarla Sırp'ların kazançlı çıktığını görünce 29 - 30 Haziran 1913'te eski müttefiklerine karşı sürpriz bir saldırıya giriştiler. Savaşa 10 Temmuz 1913'te Romanya'nın da Bulgaristan'a savaş ilan ederek katılmasıyla Bulgaristan ateş çemberi içinde kaldı. Osmanlı Devleti de eski müttefiklerin birbirleriyle savaş hâlinde olmalarından yararlanarak 13 Temmuz'da Bulgaristan'ın işgali altındaki yerleri ele geçirebilmek için Çatalca ve Gelibolu orduları ile ileri harekâta başladı ve Midye - Enez hattını Bulgarlardan aldı.³ Hemen ardından Meclis-i Vükelâ tarafından Edirne ve Kırkkilise'yi ele geçirmek için görevlendirilen Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa önderliğinde hazırlıklara başlandı. Böylece savaşa Osmanlı Devleti'nin de katılımıyla Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya tarafından dört bir yandan sarılmış ve azınlıkta kalmış olan Bulgaristan İkinci Balkan Savaşı'nda ağır bir yenilgiye maruz kaldı.

* Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bornova/İzmir.

¹ Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan ile yapılan savaş için bk. Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912 - 1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler, II. Cilt, 3. Kısım, İkinci Baskı, Ankara 1993. Ali Remzi Yiğitgüden; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, Cilt I-II, Ankara 2006. Mahmut Belig Uzdil; Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri, Cilt I-II-III, Ankara 2006. Ratip Kazancıgil; Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri, Kırklareli 1986; Güney Dinç, Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912 - 1913), İstanbul 2008.

² EK-1: Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarını gösteren harita. EK-2: Midye - Enez hattını gösteren harita.

³ Birinci savaşta Çatalca'ya kadar ilerleyen Bulgar ordusu, Londra Anlaşması'ndan bu tarihe kadar olan zamanda henüz Midye - Enez çizgisinin ötesine çekilmemişti.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın işgali altındaki Edirne ve Kırkkilise'nin bulunduğu Doğu Trakya'nın kurtarılması için harekete geçeceğini 19 Temmuz 1913'te büyük devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) İstanbul'da bulunan elçilerini haberdar etmek üzere en kıdemli Avusturya-Macaristan Elçisi Marki Pallavicini'ye bir nota vermiştir. Bir kopyası basına da verilen bu notada:

“Bulgaristan Hükûmeti bir barış anlaşması imzalama konusunda acele ettiği hâlde Osmanlı Devleti'ne bırakması gereken araziyi boşaltmaktan kaçınmıştır. Bulgaristan Hükûmetinin Midye - Enez hattını istediği şüphesizdir. Bulgaristan Hükûmeti ancak Osmanlı Hükûmetinin beklemekten usanarak ordusuna kendi arazisini tekrar işgal etmesi emrini verdiği zaman askerini çekmeye karar vermiştir. Diğer taraftan Osmanlı Hükûmeti başkent İstanbul ve Boğazlar'ın güvenliği için sınırın Meriç Nehri'ni takip ederek kuzeye doğru çıkan bir hat ile çizilmesi gereğini öteden beri belirtmiş ve bunda ısrar etmiştir. Londra barış görüşmelerinde devletler, Bulgaristan'ın gösterdiği güçlükler dolayısıyla sınır konusunda acele etmişler; ancak Osmanlı Hükûmeti doğrudan doğruya Bulgar Hükûmetine müracaat ederek Meriç'i Edirne'ye kadar takip edeceği bir hudut güzergâhı hakkında hangi nedenlerle ısrar etmek mecburiyetinde bulunduğunu bildirmiştir.

Osmanlı Hükûmeti bu meseleyi Bulgaristan ile diplomasi yoluyla çözmeyi tercih etmektedir. Maalesef Bulgarların işgali altında bulunan arazi tarifi imkânsız vahşi bir surette harap edilmiş, sadece Osmanlı askerinin değil kendi eski müttefiklerinin bile nefret ve tikslenmeyle gözlemledikleri mezalim ve sapkınlıklar için diplomasi yoluyla hâll edilmesine engeldir. Diğer taraftan tecrübeyle sabit olduğuna göre Bulgaristan ile başlanan bütün müzakereler sonsuza dek sürüncemede kalmaya mahkûmdur. Şu durumda Osmanlı Hükûmeti Trakya'nın geleceğini devletlerle birlikte tayin etmeyi taahhüt etmekle beraber söz konusu sınırı şimdiden işgal etmek mecburiyetini hissetmektedir. Osmanlı Hükûmeti şurasını da temin eder ki bir taraftan büyük devletlerin kararlarına uymak ve diğer taraftan Bulgaristan ile doğal ve devamlı ilişkiler kurmak hakkındaki arzusuna dayanarak yukarıda belirtilen güzergâhı kesin sınır addeder ve bunu hiçbir bahane ile tecavüz etmemeyi taahhüt eyler. Osmanlı Hükûmetinin Balkan hükûmetleri arasındaki savaşta ve bir de Trakya için belirtilen çözümün başkentini güvenliğini sağlayan bir sınırın bir an evvel gerçekleştirmek mecburiyetinde bulundurduğunun büyük devletlerce anlaşılacağını ve Trakya'nın durumunu göz önüne alarak meselenin meşru surette bir an önce çözülmesi için Bulgaristan'a yapılması gerekenleri bildirmeleri ümidindedir. Osmanlı Hükûmeti tekrar savaşa başlanacak olursa bunun bütün sorumluluğunu şimdiden Bulgaristan'a yüklemeyi gerekli görür.”⁴ denilmektedir.

⁴ Ahenk; “Babıali'nin Devletlere Tebligatı”, 25 Temmuz 1913. Bu genelgeyi İttihat ve Terakki önderlerinden Bahriye Nazırı Cemal Paşa ilginç bir biçimde “ileri görüşlü bir siyaset olarak değerlendiremeyeceğini” söyleyerek şu yorumu getiriyor: “Bu genelge fikrimce, siyasi bir hata idi. Evvela yalnız Edirne'nin geri alınması kâfi değildi. Meriç Nehri Türk kalmalı ve Edirne'nin

Bu notadan sonra 20 Temmuz 1913'te ertesi gün için ordu birliklerine neler yapılacağına dair bir emirname yayımlanmıştır. Başlatılan harekât ile Osmanlı ordusu 21 Temmuz'da Lüleburgaz ve Vize, 22 Temmuz'da Kırklareli, 23 Temmuz'da Enver Paşa komutasındaki birliklerce Edirne'yi ele geçirmiştir.⁵ Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olan kültürel ve İslami eserlerle dolu Türk şehri Edirne ve çevresinin ele geçirilmesi tüm ülkede büyük bir sevinçle karşılandı.⁶

Edirne'nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları

Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılması İstanbul'dan gönderilen telgrafla İzmir'de aynı gün duyulmuş ve millî bayram günü olarak kutlanan II. Meşrutiyet'in Makedonya'da ilan edildiği gün olan 23 Temmuz'un yıl dönümü münasebetiyle büyük bir sevinç içinde çifte bayramın yaşandığı bir gün olarak kutlanmıştır. O gün içinde İzmir'de şunlar yaşanmıştır:

Edirne'nin şanlı Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmesiyle elde edilen başarıyı müjdeleyen telgraf ve On Temmuz'a (23 Temmuz) tesadüf eden çarşamba günü kışlada Kuva-yı Mürettebe Kumandan Vekili Cemil Paşa tarafından bütün askere hitaben, gayet gür ve metin bir seda ile okunmuş, bu vesileyle Osmanlı ordusunun kahramanlığı hararetili ve samimi alkışlarla tebrik olunmuştur.

O gün içinde İzmir'de Hükûmet Dairesi, kışla, belediye, diğer resmî daireler ve millî kuruluşlar, okullar, dükkânlar, mağazalar, allı yeşilli Osmanlı hürriyet bayraklarıyla ve mersin, defne dallarıyla donatılarak süslenmiştir.

Kutlama ve tebriklere valilik ve hükûmet dairesinde başlanmıştır. Bu sırada Kuva-yı Mürettebe Kumandan Vekili Cemil Paşa ile askerî erkân, deniz subayları resmî elbiseleriyle vilayet makamına gelip Vali Nazım Paşa'yı ziyaret ederek On Temmuz Millî Bayramı'nı ve Edirne başarısını tebrik etmişler, sonra Meclis-i Umumi üyeleri, Belediye Heyeti, devlet memurları, ulema, ruhani liderler, eşraf ve memleket ileri gelenleri bölük bölük vilayete gelerek tebriklerde bulunmuşlardır. Bunlara gereken saygı gösterilerek ağırlanmıştır. Ziyaretçilere geliş gidişlerinde Hükûmetin alt katında saf bağlamış olan polisler tarafından hürmet gösterilmiş, Sanayi Mektebi Musiki Grubu da latif havalarıyla şarkılar söylemiştir. Bir saat kadar

Adalar Denizi'ne (Ege Denizi) tabii bir kapısı olan Dedeoğlu bizim olmalı idi. Edirne'nin müdafaasını temin edebilmek içinse Dimetoka, Sofulu havalisinin bizim tarafımızda kalması gerekirdi. Bilhassa Gümülcine, İskeçe ve havalisinin yüzde seksen beş İslam ahali ile meskûn olduğu göz önüne alınacak olursa buralarının da geri alma imkânını temine çalışmak zorunlu görevlendendi." Bk. Cemal Paşa; Hatıralar, (İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı Anıları), haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, 2001, s. 68.

⁵ Necdet Hayta - Seçkin Birbudak; Balkan Savaşlarında Edirne, Ankara 2010, s. 119.

⁶ Bu durumu kendisi de aslen Edirneli olan İttihat ve Terakki önderlerinden ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey anılarında, "Edirne'nin yeniden ele geçirilmesi, manen ezilmiş olan milletin maneviyatını yükseltti. Çalışma ve yaşama umudu yine canlandı. Tabii bu Türkiye'nin ölümünü ve mirasını bekleyen Rusya'yı hiç memnun etmedi." şeklinde yorumlamaktadır. Bk. Talat Paşa'nın Anıları, haz. Mehmet Kasım, İstanbul 1986, s. 29.

devam eden tebriklerden sonra Vali Nazım Paşa yanında resmî daire başkanlarından bazılarıyla kışlaya giderek Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığına iade-i ziyaret ve tebriklerde bulunmuşlardır. Makamlarına döndükten biraz sonra da İzmir’de bulunan dost devletlerin konsolosları birer birer vilayet makamına gelerek Vali Nazım Paşa’yı ziyaret etmişlerdir. Bunlara da gereken saygı töreni yapılarak ağırlandılmışlardır. Öğleyin kışladan, limandaki Osmanlı donanmasından toplanarak, resmî millî bayram ilan edilmiş, ortalıkta bir sevinç devam etmiştir. Bu genel sevinç havası gece daha da artarak devam etmiş ve kutlamalar sabaha kadar sürmüştür.

Yine aynı gün içinde hem millî bayramı hem de Edirne’nin ele geçirilmesini kutlamak için Aydın Valisi⁷ Nazım Paşa ve İzmir Belediye Başkanı Refik (Evliyazâde) tarafından Sadrazam ve Dâhiliye Nezaretine telgraflar gönderilmiştir. Meclis-i Umumi-i Vilayet namına İkinci Başkan Tevfik Bey tarafından Padişah ile Sadaret, Dâhiliye, Hariciye Nezaretleriyle Başkumandanlık Vekâletine ve Edirne’de bulunan “Büyük Enver Bey’e” yaşattıkları bu mutlu günden dolayı tebrik telgrafları gönderilmiştir. Ayrıca İzmir Heyet-i Merkeziyesi tarafından Başkumandanlık Vekâlet-i Umumiyesine gönderilen bir telgrafla da ordunun mübarek gazası ve millî bayram iftihar edilerek kutlanmıştır.⁸

İzmir basını Edirne’nin kurtarılmasına çok geniş yer vermiştir. Edirne’nin geri alınması başarısını ve Hükûmetin akıllı politikasını tebrik eden Ahenk Gazetesi Başyazarı Şinasi, “Ordumuzun Muvaffakiyeti” başlıklı yazısıyla mevcut durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Bizim mevcudiyetimizi görmek istemeyen, Avrupa’dan çıkmamızı arzu eden âlem-i salıp de şimdi hilalin yine evvelki haşmetiyle, eski şan ve satvetiyle tulu’unu görerek ne kadar beyan-ı hayret etse azdır. Demek oluyor ki Bulgarların kazandıkları muvaffakiyetler, sırf tali-i harbin kendilerini aldatmak, gayet muvakkat bir zaman için hiç ümit etmedikleri humar ve hülya-yı meserretle sarhoş etmek sır ve hikmetine müstenit imiş. O esrar, son hadiselerle, olanca vuzuhuyla meydana çıkıyor. Bulgar askerleri şimdi dört taraftan vuku bulan müsademelerle, gerek ordumuzun gerek Romanya, Yunan ve Sırp askerlerinin intikam ateşleri arasında kemal-i rezaletle erimeye başladılar...

Ne olurdu, Balkanlılar en-nihaye duçar olacakları bu müthiş akıbetleri daha evvelden tahmin etmiş, böyle tehlikeli bir oyuna esasen girişmemiş olsalardı, olmaz mıydı? Fakat şimdi ne denilse, nasıl te’vil edilse nafi. Aleyhimize yapılan planların esasını vaz’eden bizi Avrupa’dan çıkarıp Asya’da bırakmaya niyet etmiş olan ve vahşi Bulgarların o hesaplarında, hülyalarında ne dereceye gelmiş olduklarını bugün zaman ve vukuat ispat etmekte, enzar-ı ibret önüne koymaktadır.

⁷ İzmir o tarihlerde Aydın vilayetine merkezidir.

⁸ Ahenk; 25 Temmuz 1913.

Bir zaman evvel Balkan hükûmetlerini -aldıkları tahsisat mukabilinde yahut sırf taassupları saikasıyla- hiç durmayıp alkışlayan, Rumeli'yi, Trakya'yı Balkanlılar silahlarının kuvvetiyle aldılar; binaenaleyh bunlar galibiyet semerelerini görmeli, iktıfat etmelidirler diye ısrar eden gazeteler, bilhassa Fransız matbuatı, bu meyanda mahut Tan gibi cerideler ise şimdi Osmanlı Hükûmetinin siyasetini, kıyasetini takdirle beraber, Osmanlı ordusunun ileri hareketini büyük bir memnuniyetle, insani bir hisle karşılamakta, Osmanlı askerlerinin tarihen, fitraten haiz bulundukları meziyetlerden, merdane hasletlerden uzun uzadıya bahseylemektedirler. Ecnebi gazeteler, Avrupa efkârı bu hakikatleri, Osmanlıların hakkını, meziyetlerini daha evvel itiraf etselerdi, yani muharebenin bidayetlerinde askerlerimizin kâfi derecede hazırlığı mevcut olmadığını, muvasala yollarımızın bozukluğu, menaatını bu yüzden Rumeli sevkiyatının vakit ve zamanıyla icrası müşkül olduğunu ve sair sebepleri o sırada ilan eyleselerdi, ne olurdu?

O suretle bize değil, yine Bulgarlara, diğer Balkanlılara yardım etmiş, bu mağrur milletleri, gafil hükûmetleri bu kadar şımartmamış, nihayet bu hâllere getirmemiş, bu derece rezil ve rüsva-yı âlem etmiş olmazlardı! Mademki bu iyiliği onlara vaktiyle yapmadılar, yapamadılar, o hâlde şimdiki rezaletlere, hecaletlere katlanmaları zaruridir.

Ne hâl ise; Osmanlı ordusu nasiye-i bülendşehametine sürülmek istenen lekeyi temizlemek, aylardan, belki senelerden beri ve vahşi Balkanlıların, her türlü ta'diyat ve itisafatına hedef olan, dinleri, arzuları, malları, hayatları mahv ve berbat edilen din ve kan kardeşlerinin intikamlarını almak ve onlardan sağ kalanları kayd-ı esaretten kurtarmak için hareket etmiş, binlerle şükür Allah'a ki, bu hareketinde şanlı bir muvaffakiyet de ihraz eylemiştir. Bunun için bu muvaffakiyetinden, hükûmetin siyaset-i hazırasından bütün efrad-ı millet bu gün son derece mütehassis ve müteşekkirdirler. Bu meşru ve makul hareketimizin dünyanın her tarafında büyük büyük alkışlarla, tebriklerle mukabele göreceği, Balkanlıların, ailehusus Bulgarların hareketleri hakkıyla, tamamıyla tahtie edileceği şüphesizdir.

Bu emrivakilere karşı büyük devletlerin de sükût ve iğmazdan, daha doğrusu takdir ve te'yidden başka türlü bir hareket göstermemeleri lazımdır. Zaten devletler hak, adalet, hukuk-u düvel de bunu emrettiği için hükûmetimizin bu husustaki vaziyet-i merdanesinin hiçbir suretle şayan-ı tenkit görülmeyeceğine ümidimiz değil, emniyetimiz vardır. Hemen Cenab-ı Hak ordumuza nezaret buyursun..."⁹

Aynı gün Ahenk gazetesinde yer alan yabancı basın haberlerinden Osmanlı'nın askerî harekâtla Edirne'yi ele geçirmiş olması karşısında büyük devletlerin sessiz kaldıkları ve özellikle Fransız basınının Osmanlı'nın bu

⁹ Şinasi; "Ordumuzun Muvaffakiyeti", Ahenk, 25 Temmuz 1913. EK-3: Bütünüyle Edirne'nin geri alınmasını işleyen 25 Temmuz 1913 tarihli Ahenk Gazetesi.

başarısını desteklediği anlaşılmaktadır. Ancak Avrupa'nın nasıl bir tepki vereceği ve bundan sonra ne yapacağı konusu İzmir basınında yer alan haberlerle uzun süre gündem oluşturmıştır. Bu konuda Ahenk Başyazarı Şinasi "Avrupa'dan Ne Bekliyoruz?" başlıklı yazısıyla şunları dile getirmiştir:

"Şu aralık matbuatı, efkâr-ı siyasiyyunu işgal eden meselenin biri, belki birincisi Osmanlı ordusunun beş altı aydan beri Bulgarların (...) ayakları altında çiğnenmekte olan Edirne vilayetimizi istirdat etmekle Avrupa'nın, düvel-i muazzamanın ne vaziyet alacağını tetkik meselesi olduğu malumdur. Bu bapta Avrupa gazetelerinde serdedilen mütalaalar muhtelif; fakat bunlar ekseriyet itibarıyla lehimizdedir. Hele Fransa matbuatının son ahval ve hadisat dolayısıyla bütün bütün lehimize, daha doğrusu hakperestane idare-i lisan etmekte oldukları görülüyor.

Paris'ten 22 Temmuz tarihinde İstanbul refikamıza keşide edilen telgraflar Fransız gazetelerinin mütalaalarını şu suretle telhis ve ihbar ediyorlar:

"Osmanlıları Edirne'nin tahliyesine icbar etmek için düvel-i muazzama icra-yı müdahaleye mütemayil değildir."

Homme Libre gazetesi de Mösyö Clemenceau'nun imzası altında neşrettiği makalede:

"Türkleri Edirne'den çıkaracak kuvvet sefain-i harbiye değildir. Bir heyet-i seferiye izamı ihtimali ise daha az varid-i hatırdır" zemininde idare-i lisan eyliyor."

Jurnal gazetesi ise şu satırları yazıyor:

"Hükûmet-i Osmaniye'nin Balkan meselesinin tesviye-i kat'iyesinden hariçte bırakılması müşkül görünüyor. Muharebenin arifesinde Türkiye'nin tamamıyet-i mülkiyesini taahhüt ve temin etmekte olan Avrupa'nın ne sıfatla protestoda bulunmaya ictisar edeceği tayin ve takdir edilemiyor. Avrupa'nın gaflet ve inkisara badi olmak tehlikesine maruz bulunan tahrikcuyane bir hareketten sarf-ı nazar edeceği şüphesizdir.

Berlin gazetelerinin de bir müdahale-i mislihanın vukuuna ihtimal vermemekte oldukları yine telgrafların cümle-i icbaratındandır. İşte şu tezahürat hukukyaneden anlaşılıyor ki, Avrupa artık medeni, insani vazifelerini ifaya temayül gösterecektir.

Hepimizin hatırındadır; Avrupalılardan böyle bir adaletperverlik Balkan muharebesinin ilk faslında, bidayetinde de vuku bulmuş, Balkan müttefikleri gemi aızıya alıp da bize hücum ettikleri esnada düvel-i muazzama ortaya statükonun muhafazası tabirini çıkarmışlar, harbin neticesi ne olursa olsun Balkan statükosuna asla halel gelmeyeceğini ilan etmişlerdi. Lakin aradan çok bir zaman geçmeden, Balkan orduları Rumeli'nin muhtelif nikatını işgal eder etmez bu yolda verilen sözün, taahhüdün rengi birden bire tahavvül ederek "Balkan Balkanlılarındır" nazariyesi revaç bulmaya başlamış, Avrupa

diplomasisi hak ve adaletten inhiraf ile Balkanlılara, hisse-i temayül göstermeyi kendi menfaatlerine, entrikalarına muvafık bulmuştu.

Bu sebeple bizi soldan sağdan geri itmeye, Avrupa'nın Rumeli'sini, Makedonya'sını, Trakya'sını Balkanlılara bırakıp çekilmeye mecbur olmuştuk.

Fakat ahiren zamanın tevlit ve ihzar ettiği fırsatlardan istifade etmekte vazifemiz, hem mecburi, dini bir vazifemizdir. Biz bunu tamamıyla ifa etmeyecek, bu fırsatları elden kaçırarak olursak, ind-Allah mesul ve muattab olacağımız gibi, dünya nazarında da en menfur ve hicab-aver bir zillet ve meskenete katlanmış olacağımız şüphesizdir; buna ise hiçbir Osmanlı, bhusus hiçbir Müslüman razı olamaz. Bunun için hükümet, reiskarında bulunduğu Osmanlı milletin arzusunı tevfikân istirdad-ı hakka çalıştı, çabaladı; Hamdolsun, ordumuz sayesinde buna muvaffak da oldu.

Şimdi bu hakka, mantığa karşı Avrupa ne yapacak, bütün devletler ne vaziyet alacak? Bu cihet cidden şayan-ı tetkik... Yukarıdaki telgraflara bakılırsa Avrupa bizim Edirne meselesine müdahale etmeyecek, Osmanlı Hükümeti'ni kendi hâline bırakacaktır. Filhakika Avrupa istirahat ve sükûnetini bozmak, haktan, adaletten ayrılmak istemiyorsa -itikadımızca istemeyecektir- Babıali'nin bu seferki hareket-i merdanesine karşı yalnız sükûtle değil, takdir ve tebrikle mukabele etmesi, muharebenin mukaddemalarında verdiği sözü, statükonun muhafazası yolundaki taahhüdünü tahattur eylemesi ve şimdiye kadar Osmanlıların -tamamamiyet-i mülkiyesi- için akd ve imza edilen ahitnamelerin hiçbirine layıkıyla riayet edilmediğini, bunun için son Londra Muahedesi'nin de hükümsüz kalması lazım geleceğini az açık nazar-ı insafla görmesi zaruridir.

İşte bu sırada Avrupa'dan ancak böyle bir muamele-i münsafane bekliyoruz. Şimdilik Avrupalılardan bundan başka hiçbir şey beklediğimiz yoktur. Avrupa'dan bu muameleyi göreceğimize, Babıali'nin son günlerde takip ettiği siyasetin bu hususta mühim rol çevireceğine de ümitvarız. İnşallah bu seferki hareketimizle, muvaffakiyetimizle cihana Osmanlılığın ölmediğini, kıyamete kadar yaşayacağını, ne vakit olsa pay-mal edilen hukukunu, intikamını alacağını, tarih perşanını kurtaracağını ispat etmiş oluruz...¹⁰

Başlangıçta Avrupa basınından verilen diğer örnekler de Avrupa devletlerinin bu konuda ortak bir düşünceye sahip olmadıklarını gösteriyor. Öte yandan İstanbul'dan gönderilen telgraflardan anlaşıldığına göre Edirne ve Kırkkilise'nin Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmesi üzerine Bulgaristan Kralı Ferdinand büyük devletlere telgraflar çekerek "adalet duygularına iltica eylediğini" bildirmiş ve Midye - Enez hattının ilerisindeki arazinin Osmanlı ordusu tarafından boşaltılması için Babıali nezdinde girişimlerde bulunmalarını rica etmiştir. Londra Süfera (Elçiler) Konferansı

¹⁰ Şinasi; "Ordumuzun Muvaffakiyeti", Ahenk, 27 Temmuz 1913.

Osmanlının ele geçirdiği yerlerden geri çekilmesi fikrini benimserken Almanya Hükûmeti Edirne'nin boşaltılması konusunda Elçiler Konferansı'nın Osmanlı Devleti aleyhinde alacağı kararlara iştirak etmekten çekinmektedir. Ancak Rusya Hükûmeti tarafından Osmanlı Devleti'nin Elçiler Konferansı'nın kararı hilafına olarak Midye - Enez hattı dışındaki Trakya arazisini muhafazada ısrarı hâlinde, Türkiye'nin büyük devletlerin ortak harekâtı ile baskı altına alınması veya devletler tarafından ortak bir "nümayiş-i bahri" yapılması ya da Doğu Anadolu'ya müdahale edilmesi konusunda Elçiler Konferansı tarafından karar alınmasının sağlanmasına çalışmaktadır. İtalya eline geçirdiği adaların kendisine verilmesi koşuluyla Elçiler Konferansı kararlarına uyacağını belirtirken Romanya Kralı Karol ise Padişah'a gönderdiği telgrafla ilginç bir biçimde Midye - Enez hattı dışındaki araziye topraklarına katmaktan sakınmasını tavsiye etmektedir.

Elçiler Konferansı'nda Türkiye'nin ele geçirdiği yerlerden çekilmesi konusunda aldığı karara karşı Şinasi "Müdahale Sözleri" başlıklı yazısıyla şu açıklamayı getirmiştir:

"Son telgrafların getirdikleri haberler cidden şayan-ı istigrabdır; Osmanlı ordusu istirdatı hak eder etmez, yani Edirne'yi alır almaz, düvel-i muazzamanın Londra süferası derhâl toplanmışlar, Osmanlıların Edirne'de kalıp kalmamaları hakkında uzun uzadıya düşünmüşler, taşınmışlar, nihayet bizim o muris ecdad-ı mübarek topraklarımızdan çıkarılmaklığımıza karar vermişler, çünkü Londra Muahedesi bunu icap ediyormuş; eğer bu katofik hareket etmeyecek, Edirne'de kalmaya ısrar gösterecek olursak bu sebat ve vaziyetimiz beyneldüvel bir takım teşebbüsât ve ihtilatayı mucip olacaktı, bunun için biz Osmanlılar cebri bir muameleye duçar edilmeli, her hâlde Edirne'den çıkarılmalı imişiz! Bu karar, kati imiş; yalnız tazyikin suret-i icrası henüz takarrür etmemiş imiş...

İşte iki gündür bu rivayetler, şayialar da deveran etmeye başladı; bunlar gerçi henüz muhakkak addedilecek havadislerden değildir. Fakat evvel ü ahir cereyan eden ahval biraz tetkik edilirse büyük devletlerin böyle bir haksızlığa teşebbüs etmiş olmaları tabii istibat edilemez.

Çünkü devletlerin yekdiğeriyle olan münasebetlerinde, hele büyüklerin küçüklere, zayıflara, bilhassa İslam Hükûmetlerine karşı takip ettikleri siyasilere hak, adalet kelimelerinin yerleri yoktur. Bu âli kelimelerin sine-i ihfasında gizlenmiş o kadar fikr-i istilalar, fikr-i tahripler vardır ki, fırsat buldukça bunları tatbik etmemek kabil olamaz. Şimdiye kadar bunun ne kadar misallerini gördük; hatta kendi başımızdan kaç tanesi geldi geçti. Demek istiyoruz ki, Avrupalılar daima fırsat arar dururlar. İstedikleri fırsatı bir kere ele geçirdiler mi, artık onlar için durmak olamaz.

... Balkan Harbi zuhur etti; Avrupalılar bu sefer de aynı usulü, aynı siyaseti, yani bizim muhasımlara muavenet etmek politikasını takibe koyuldular. Bununla beraber güya bizi iğfal etmiş olmak için ilk evvelce - Balkan statükosuna zerre kadar halel gelmeyecek- sözünü ortaya attılar.

Fakat az zaman sonra bu sözlerini unutuverdiler. Balkanlıların emellerini makul gördüler; bütün istediklerini bizden alıvermeye taraftar göründüler, böylelikle arada hak, adalet namına hiçbir şey bırakmamış, kâffesini iflasa çıkarmış oldular... O vakit bunlara karşı Babıali de sükûta mecbur olmuştu.

Lakin son hadiseler, muvaffakiyetler üzerine hükûmetimizin bugün böyle bir mecburiyet karşısında bulunmadığına itikadımız vardır. Çünkü Balkanlıların bugünkü hâlleriyle harbin birinci faslındaki vaziyetleri arasındaki farklar gayet azımdır. O vakit karşımızda dört müttelik hükûmet bulunuyordu; bugün ise yalnız zayıf, bitkin, miskin bir Bulgar'dan başka bir hasmımız yoktur. Rivayetlere, cereyan eden ahvale bakılırsa diğer muhasımlarla aramızda itilaf hasıl olmuş gibidir. Artık onlardan hazar edecek bulunmuyor, Bulgarlarla başlı başımıza kalmış oluyoruz demektir. O hâlde bizi Edirne'den çıkarmak isteyecek büyük devletlerin siyasetlerinden ziyade Bulgarların silahları olmak ihtimali daha kuvvetlidir zannederiz.

Bunun için Babıali bir taraftan siyasi manevralarını icra ederek düvel-i muazzamanın ittihaz ettiği işa'a edilen politikalarını bozmaya çalışacağını ümit ederiz. Diğer cihetten de ordumuzun uhde-i vatanperveranesine terettüp eden vazife-i fedakâraneyi ifada zerre kadar kusur etmeyeceği zaten malumdur. İşte her iki taraftan böyle hareket edilirse, bu sayede bizim için temin-i muvaffakiyet, yüzde doksan memuldur. Avrupalıların, hususiyile Rusya'nın ve onun daire-i itilafında bulunan devletlerin bizden ziyade Bulgaristan'a izhar-ı temayül etmeleri daha muhtemel ve tecrübe ile sabit ise de değerli bir siyaset, umumi bir azim ve ittihat ile gösterilecek sebat ve metanetin bu hususta gayet mühim roller icra edeceğine, dün aleyhimize verilen kararları bugün lehimize çevireceğine asla tereddüt etmemelidir. Öyle olunca "Edirne'den bizi yine mi çıkaracaklar?" endişesine katiyen mahal yoktur. Yeter ki biz hükûmete, orduya karşı manen, maddeten borçlu olduğumuz vazife-i müzaheretini hakkıyla, tamamıyla, süratle ifaya çalışalım..."¹¹

Avrupa'nın müdahalesi gündemdeyken Şinasi bir başka makalesinde yine bu konuyu ele alıyor ve şunları tavsiye ediyor:

"Osmanlıların Edirne'yi istirdat eylemeleri üzerine Londra Muahdesi'nin hükmü olup olmayacağı hakkında efkâr-ı umumiyede birtakım tereddütler hâsıl olmaya, bu bapta türlü fikirler, mütalaalar beyan edilmeye başladı. Bu meyanda biz de kendi düşüncemizi muhtasaran dermeyeran etmek isteriz.

Şurasını peşinen arz edelim: Avrupalılarca, hatta hukuk-u düvel ulemasınca öteden beri meri olan bir usul, kabul edilen bir esas vardır... Eğer münakit olan muahede; doğrudan doğruya Osmanlıların, daha şamil tabiriyle Müslümanların aleyhine ise onun hükmü hiçbir zaman mefsuh ve sakıt olamaz; bu ne vakit olsa meri-alaceradır. Bizim lehimizde olmak ihtimali

¹¹ Şinasi; "Müdahale Sözleri", Ahenk, 28 Temmuz 1913.

mevcut ise bunun için de bilakis hükümsüz kalmak lüzumu, ne zaman olsa, tezahür eder. İşte bu kaideye Avrupalılarca min-el kadim riayet olunmaktadır...

Zaten akıl ve mantık da bunu icap eder; mademki bizim lehimizde yapılan muahedeler şimdiye kadar defaatle hükümsüz kaldı, kalıyor; ne olursa olsun, hep bizim aleyhimize istimal ediliyor... O hâlde bu son Londra Muahedesî'nin de -esasen aleyhimizde olduğu için- hükümden sakit olması tabiatıyla zaruri sayılmalıdır. Bütün Osmanlıların nokta-i nazarı bu merkezdedir. Bunun hilafında olacak tezahürata arz-ı meskenet etmemek Osmanlılığın, Meşrutiyet'in şanı, namusu iktizasıdır. Bizim efkâr-ı umumiyemiz tamamiyet-i mülkiyemiz için Avrupalıların ihtiraslarına kapılmaya, onların baziçe-i siyaseti olmaya tahammül edecek dereceden artık katiyen teali etmiştir. Bu sebeple bundan böyle olsun biz mülkümüzü muhafazaya, hakkımızı istirdada kendimiz kadir ve mecbur olmalıyız. Yoksa ilânihaye Avrupa diplomasisine boyun eğecek, teslim-i nefis edecek olursak kendi intiharımızı kendi arzumuzla, elimizle hazırlamış olacağımız aşîkârdır. Binaenaleyh sonsöz olmak üzere şunu demek isteriz:

Osmanlılar artık o sahte zamanlara, tehditkâr tezahürata kapılmamalı, kendi namuslarının, tamamiyet-i mülkiyelerinin muhafazası için kendi mevcudiyetleriyle, bütün kuvvetleriyle çalışmalıdırlar...¹²

Diğer bir yazısında Şinasi bir kez daha bu konuda ısrarla şu yorumu getiriyor:

“Avrupa diplomasisi hakikaten bitarafılık (?) göstermek, kendi nüfuzunu ihsas etmek istiyorsa yalnız Bulgarların, diğer düşmanlarımızın serdettikleri yalan yanlış iddialarını dinlememeli, bir kere de bizim maddiyat-ı muhakkamızı nazar-ı itibara almalıdır. Böyle yaparsa ve hak ve hakikati de kabul ederse Avrupa hem sulh ve müsalemet ilmi iade ve temin etmiş, hem bitaraflığını ispat eylemiş olur ki kendi için de bundan büyük bir şeref, büyüklük tasavvur olunamaz!.

Elhasıl ne olursa olsun, Edirne meselesi bizim hayat ve memat meselemiz demektir. Bu hususta hükûmetle beraber aynı siyasetle, aynı fikir ve emel ve vatanperverane ile hareket etmemiz, Hükûmetin eserinden katiyen ayrılmamamız lazımdır. Böyle nazik, muhataralı zamanlarda bu suretle hareket, vatanperverliğin en mübrem icabatındandır...¹³

Avrupa müdahalesi ihtimaline karşı Sadrazam Said Halim Paşa Südslavisa Korrespondenz gazetesinin İstanbul muhabirine şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Osmanlı ordusu Meriç - Edirne hattını hudut olarak işgale emir almıştır. Askerimiz bu hatta vasıl olduğu gibi ileri harekâtı ta'til edecektir.

¹² Şinasi; “Müdahalelerin Hükümsüzlüğü”, Ahenk, 29 Temmuz 1913.

¹³ Şinasi; “Avrupa Ne istiyor? Biz Ne Diyoruz?”, Ahenk, 30 Temmuz 1913.

Türkiye tabii bir hudut sevk-ül-ceyşe malik olmak üzere bu harekât-ı askeriyeye teşebbüs eylemiştir. Midye - Enez hatt-ı hudut olduğu takdirde İstanbul daimi surette taht-ı tehditte kalır. Askerimizi ise kemalen terhis edemeyip bu hattın muhafazası için daimi surette büyük bir orduyu silâh altında tutmaya mecbur oluruz. Türkiye'nin Avrupa kıtasında ibka-yı mevcudiyet eylemesi lazım ise hiç olmazsa nefes alacak bir vaziyette kalmalıdır. Avrupa başka bir hükûmete iyi gördüğü bir şeyi bizim için de tecavüz eylemiştir. Sofya'da ve diğer Balkan payitahtlarında birçok uhud parçalanmış idi. Türkiye'de dahi bizim için şayan-ı istima' bir efkâr-ı umumiye var dünün bir sedası vardır. Düvel-i muazzamanın muaddeletine itikadımız olduğundan şu, bu gibi tehdidattan korkmuyoruz.”¹⁴

Öte yandan İzmir basınında yer alan haberlerde Osmanlıların Bulgarlardan kurtardıkları yerlerde Bulgarların Müslüman ve Rumlara uyguladıkları mezalimin detayları da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁵ Osmanlı askerî incelemeleri sonucunda hazırlanan raporlar ve bölgede yaşayan insanların ifadeleri bu acı gerçekleri bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.¹⁶ Diğer yandan Bulgar zulmünden kaçan Edirne muhacirleri kabile kabile memleketlerine geri dönmektedirler. Ağustos ayı başında 2.000 kişilik bir kabile de sevgili yurtlarına koşmak üzere İstanbul'dan hareket eylemiştir.

Yabancı basında yer alan haberlerde yine Edirne sorunu yüzünden Avrupa müdahalesi hakkında görüşlere yer verilerek Türk tezi savunulmaya çalışılıyor. Örneğin, Zeit gazetesi baş makalesinde “Avrupa ne yapabilir?” konusu hakkında şunları yazıyor:

“Avrupa Türkiye aleyhinde ne yapabilir? Hemen de hiç denecek kadar az. Sir Edward Grey esbab-ı askeriye binaen bunu nim izhar etmiştir. Evveleminde bir hareket-i müştereke-i askeriye icrası hakkında devletlerarasında bir vıfak temin edilmemiştir. Filvaki Türkiye'yi tazyik için para vermemek gibi diğer bir çare mevcuttur. Lakin bu hususta da düvel-i muazzama arasında tam ittihat husulü mümkün olamaz ve unutulmamalıdır ki Osmanlıların da'inleri Avrupalılardır. Binaenaleyh Türkiye'ye ne vesait-i askeriye, ne de vesait-i maliye ile cebir ve tazyik icrası kabil olamayacaktır.”¹⁷

Osmanlı ileri harekâtının başlangıcından itibaren Türkleri destekleyen hukuki yazılar yayımlayan Journal gazetesi “Avrupa'nın İflası” başlığı altında gayet önemli bazı değerlendirmelerde bulunuyor ve diyor ki “Sekiz aydan beri salıbdan; medeniyetten bahsedildi. Fakat şimdi artık maske düştü. Bulgarların Makedonya'yı kanlara bulayan tecavüz ve zulümlerinden sonra Türkler aleyhinde parlak hikâyeler icat etmek artık mümkün değildir.”

¹⁴ Ahenk; 1 Ağustos 1913.

¹⁵ Anadolu; 1 Ağustos 1913.

¹⁶ Bu konuya dair gönderilen yazılardan biri için bk. EK-4: Gnkur. ATASE Arşivi; BLK, Kls: 146, D: 107, Fih: 1-1.

¹⁷ Ahenk; 30 Temmuz 1913.

Journal gazetesi Mösyö Asquist'in (İngiltere Başbakanı) kırık rebabının bozuk tellerini titretmesine kızıyor ve diyor ki: "Unutuyor musunuz ki, birkaç ay evvel aynı devletler Trakya'nın tamamıyet-i mülkiyesini temin etmişlerdi? Unutuyor musunuz ki bugün Romanya'nın müdahalesi karşısında lakayt kalan aynı devletler, Romanya'ya Silistre ile iktifa etmesini teklif etmişlerdi? Unutuyor musunuz ki haksız surette tanzim edilen Londra Muahedenamesi hiçbir devletin imzasını ihtiva etmedikten maada, katiyen tasdik bile edilmedi ve Bulgarların tecavüzüyle parça parça edildi. Hakikat şudur ki Avrupa'nın bir müdahalesi haksız ve adalete menafidir."

Makale sahibi sonra Avrupa siyasetine giriyor, daima zayıflara karşı kuvvetli görünmek isteyen Avrupa diplomasisinin bugün iflas ettiğini beyan ederek diyor ki: "Ne Asquist'in ne Süfera Konferansı'nın sözüyle Avrupa icra-yı hareket etmek tehlikesine inanmayacaktır. Bugün emrivakii tanımak lazımdır."¹⁸

Fransa eski başbakanlarından ve hâlen ayan azasından bulunan Mösyö Clemenceau Homme Libre gazetesinde Edirne meselesiyle ilgili şunları yazıyor:

"Statükonun perestışkârı olan Avrupa, Edirne'nin kısm-ı azam ahalisi Müslüman olduğu hâlde Türkleri oradan çıkarmaya teşebbüs ederek gülünç bir hareket ihtiyar etmektedir. Herkes bu fikirde bulunuyor. Fakat Avrupa'nın aczinden daha fena bir şey varsa o da Türkleri bir hudut tashihi vaatleriyle oyalamasıdır ki bu suretle de Londra Muahedesı yırtılmış oluyor. Avrupa heyet-i ucube diplomasisine şu ciheti ihtara lüzum görüyorum ki Türkler Edirne'den öyle kolaylıkla sulhen gideceklerden değillerdir."¹⁹

Romanya kralının Padişah'a gönderdiği telgraf dolayısıyla Romanya'da yayımlanan Diminite ve Adverol gazetelerinin genel müdürü olan Mösyö Millelle "Niçin ve Ne Hakla?" başlığıyla yazdığı makalede şunları söylemektedir:

"Trakya'nın müdahale-i askeriyesi ve Midye - Enez hattının haricine ilerleyerek Edirne'yi işgal eylemesiyle vaziyetin kesb-i müşevveşiyyet eylediği ve hatta bizim mevkimizi de müşkülleştirdiği doğrudur. Filhakika bizim menfaatimiz Trakya'nın mütevekkilane bir hatt-ı hareket takip ederek Bulgaristan'ın felaketinden istifadeye kalkışmaması merkezindedir. Fakat her yerde, her şeyde hiss-i adaletperesti hükümrân olmalıdır. Biz Trakya'ya karşı kıyam etmek ve Avrupa'nın kendisine tevdi edemediği Edirne'yi işgal ile namusunu iadeye çalışmak hususunda hakkını inkâr etmek hakkına malik miyiz?

... Bugün, bizim, Balkan ahval-i cedidesi karşısında yapacağımız şey, yalnız kaşlarımızı çatmaktan ibarettir, yoksa kaş çatmakla Bulgar - Osmanlı meselesine müdahale etmek arasında pek uzun bir yol vardır. Kralımızın

¹⁸ Ahenk; 1 Ağustos 1913.

¹⁹ Ahenk; 4 Ağustos 1913.

zaten Hazret-i Padişahîye hitaben keşide ettiği telgrafnameye gelince ben kendi hesabıma bunu anlayamadığım gibi Türkleri yola getirmek için Avrupa'nın bize vekâlet bahşedeceğine dair olup Avrupa'dan varit olan telgrafnameleri de daha hiç anlayamıyorum.

Bu patırtılar o kadar abestir ki hiçbir esası hakikiye müstenit değildir. Bulgaristan'la müsalaha akdedildikten sonra, gerek bizim ve gerek Balkan Hükûmatının vazifesi, Bulgaristan'ın gerek Türkler ve gerek sair devletler tarafından duçar-ı harabi edilmesine mümanaat etmek merkezindedir. Fakat burada asıl mesele komşu devletin harabisi değil, Edirne'nin Türklerin elinde bekasıdır. Zaten bu bizim menfaatimiz icabatındandır. Çünkü bizim müdahalemiz haricinde bile, duçar-ı zaif olan Bulgaristan, daha birkaç sene, yeniden taarruz edebilmek kabiliyetinden mahrum kalmış bulunacaktır.

Arzu ettikleri hâlde, bizi müşkül bir mevkie ilka eylemişler iken bile, hiss-i insaniyet ve adalet teveccühâtımızın Türklere matuf olduğunu gösteriyor. Avrupa, Türkleri intikam almaktan ve bütün dünya muvacehesinde ikmal-i namus etmekten men eylemek hakkına malik değildir. Menfaatin hissiyata mütefevvik bulunduğu şüphesizdir. Fakat bir kere daha tekrar edelim ki her şey itidal ve tedbir ile icra edilmelidir. Edirne'nin tekrar Türkler tarafından işgali keyfiyeti, Balkan muvazenesini ihlal etmediği müddetçe Romanya'nın Bulgarlar lehine müdahale etmesi için bir hak mutasavver olamaz. Şurasını da düşünelim ki Bulgar rical-i Hükûmeti, gerek bizim ve gerek Avrupa'nın onlar üzerinde mütemerkiz bulunan teveccühâtı izale için her şeyi icradan çekinmemişlerdir.”²⁰

Tüm bu görüşlere rağmen büyük devletlerin Osmanlı Hükûmetini Londra Anlaşması şartlarına uyması hakkında birleştikleri ve Osmanlıların Edirne'den çıkartılması konusu giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır.²¹ Örneğin Edirne sorunundan bahseden Lantren gazetesi diyor ki:

“Avrupa şimdi Türklere karşı hareket edecek bir kuvvet meydan getirecek imiş. Ne kadar iblisane bir haksızlık! Devlet-i Osmaniye bu dakikada zamanımızda yalnız muteber olan bir haktan yani kuvvetli olmak hakkından istifade ediyor.”²²

Bu durum karşısında ismi açıklanmayan eski Osmanlı sadrazamlarından birisi Lokal Ançeyker gazetesinin İstanbul muhabirine şu açıklamalarda bulunuyor:

“Biz daha ziyade ilerleyeceğiz. Böyle yapmazsak milletimize karşı bir cürmü irtikâp etmiş oluruz. Ancak müsait ahval ve şerait karşısında bulunanlar şartlarını kabul ettirebilir. Evvelce Bulgarlar böyle bir mevkide bulunuyorlardı. Şimdi sıra bize geldi. Karşımıza bir kuvvet çıkıncaya kadar

²⁰ Ahenk; 4 Ağustos 1913.

²¹ Büyük devletlerin baskı ve gözdağıyla Türkleri Edirne'den çıkarma denemeleri için bk: Yusuf Hikmet Bayur; Türk İnkılabı Tarihi, (Balkan Savaşları), C II, Kısım: II, Ankara 1983, s. 431 - 443.

²² Ahenk; 4 Ağustos 1913.

veyahut rakibimiz şartlarımızı kabul edinceye kadar ilerleyeceğiz. Mamafih büyüklük ihtirasatı beslemiyoruz. Biz diğerlerinin yaptığından daha az olarak ahval-i hazıradan istifade edeceğiz. Fakat istediğimiz şeyler tamamen kabul edilmelidir. Ne Sırlar ne de Yunanlılar ne de Romanyalılar bizi mütalabatımızdan feragat ettiremezler. Siyaseten bir gayemiz vardır, o da müstakil ve bitaraf bir Türkiye olarak kalmaktır. Bizi maal-memnuniye kabul edip istediğimizden fazla vereceklerini bildiğimiz hâlde kendimizi Rusya'nın kolları arasına atmak istemiyoruz. Her türlü ihtirazata rağmen nihayetinde bir Avrupa Konferansı'nın teşkil edeceğinden ve bunun bütün mesail-i muallakayı hâl ve tesviye eyleyeceğinden eminiz. Biz zaten bundan iyisini istemiyoruz. Yalnız bizim de ona iştirakimizi arzu ediyoruz.”²³

Osmanlı Devleti'nin Viyana Elçisi Hüseyin Hilmi Paşa da Pester Lloyd gazetesi muhabiriyle gerçekleştirdiği bir mülakatta Türkiye'nin boyun eğerek Edirne'yi terk etmesinin imkânsız olduğunu ve Türkiye'nin Edirne'den ancak silah zoruyla çıkabileceğini bildirmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa'ya göre Türkiye'nin Londra Protokolü'nü ihlal ettiği hakkındaki isnat “hiç olmamış gibi” hükmündedir. Çünkü bu protokol en çok ilgili olan Midye - Enez hattının batısındaki arazi kendilerine terk olunmuş bulunan eski dört müttefik tarafından bile onaylanmamıştır. İngiltere, kendisine Trakya'yı korumasını gerektiren Anadolu'daki hukuku nedeniyle tehditlerini uygulamaya koymadan önce çok düşünecektir. Rusya'nın Trakya'yı tehdit etmesi ilk defa vaki değildir. Edirne'nin Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasının Türkiye için bir hayati mesele olduğunu ve Türkiye'nin ilerlemesinin tamamıyla haklı olduğunu sonunda büyük devletlerin bunu anlayacakları ümidini taşıyan açıklamalarda bulunacaktır.²⁴

Bu sırada Alman Generali von der Goltz Paşa da Tan gazetesinde bir makale yayımlayarak Edirne'nin siyasi, tarihî, askerî ve stratejik nedenlerle Türkiye'de kalması gerektiğini savunmuştur.²⁵

Bu açıklamalara rağmen Edirne'nin ele geçirilmesi giderek bir diplomatik krize dönüşmüştür. 7 Ağustos 1913'te saat 11'de İstanbul'da bulunan Büyük devletlerin büyükelçileri bir gün önce aldıkları karar gereği Sadrazam Sait Halim Paşa'yı tek tek ziyaret ederek Edirne sorunu hakkında ayrı ayrı notalar vermişlerdir. Bu notada:

“Hükûmet-i metbuumdan telakki ettiğim emre imtisalen, Hükûmet-i Osmaniye'yi, Londra Muahedenamesi'nde mevzu-u esasatın ve bilhassa Enez - Midye hattına müteallik kuyudun beka ve muhafazasına riayete suret-i katiyede davet eylemeye memurum. Aynı zamanda tahdit-i hudut esnasında, Hükûmet-i Osmaniye'nin emniyet ve selamet-i hudut nokta-i nazarından

²³ Ahenk; 5 Ağustos 1913.

²⁴ Ahenk; 7 Ağustos 1913.

²⁵ Ahenk; 11 Ağustos 1913.

elzem addedeceği şeraiti devletlerin nazar-ı dikkat ve itibara almak fikrinde bulunduklarını da zat-ı fehmanelerine beyana mezunum.”²⁶ denilmektedir.

Bu notalara karşı 10 Ağustos 1913'te Sadrazam Paşa tarafından büyük devletlerin elçilerine birer cevabi nota verilmiştir. Meriç'in öte yanına geçilmeyeceğine dair güvence verilen bu notada:

“Hükûmet-i Seniyye'nin her türlü mülâhazattan sarf-ı nazar ederek Londra Muahedesi'yle vaz' edilen esasata ittiba'a suret-i daimede sarf-ı mukadderat etmiş olduğunu hükûmet matbuanız namına vaki olan beyanata cevaben zat-ı sefiranelerine temine müseraat eylerim. Mamafih Hükûmet-i Seniyyece Enez Midye hattına ait olan maddeye mezkûr muahedenin diğer ahkâmı misüllü riayet edilmemiş olması yegâne taksirleri Midye - Enez hattının ilerisinde bulunmaktan ibaret olan ahalinin aled-devam imhasına mani olmak için Hükûmet-i Seniyye'nin müdahale-i mecburiyet-i mübreme ve acelesi muvacehesinde bulunmasından munistir. Bundan maada payitahtın ve Boğazların mahfuziyetini temine ve bin-netice hükûmat-ı mücavire arasında münasebat-ı tabiiyyenin devamlı bir surette tesisine müsait bir hudut istihsal etmek Hükûmet-i Seniyye için aynı derecede bir mecburiyet-i mübreme teşkil etmektedir. Zat-ı sefiranelerinin beyanat-ı vakiasında işbu son mecburiyeti kabul ettiğini kemal-i şükran ile müşahade ediyorum. Zira bunu Hükûmet-i Seniyyece bu hususta takip edilen hatt-ı hareketin muhak olduğunu müspet bir delil olarak telakki etmekteyim. Düvel-i muazzamanın hissiyat-ı âliye hakcüyane ve ma'deletkâranelerine itimaden Hükûmet-i Seniyye'nin On Dokuz Temmuz Bin Dokuz Yüz On Üç tarihli tebligatıyla temin etmiş olduğu hududun emniyet ve istikrar şerait-i matlubesini haiz olabilecek yegâne hatt-ı hudut olduğunu dahi düvel-i müşarünileyhimin kabul ve tasvip edeceklerinden kaviyyen ümitvarım.”²⁷ denilmektedir.

Avrupa'nın büyük devletlerinin Edirne sorunu hakkında aynı görüşte olmadıkları ancak bu notaların Balkanlarda birbirlerine rakip oldukları için ve çıkarları gereği Avusturya ve Rusya'nın baskısıyla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Osmanlı Hükûmetinin gerek Rusya ile gerek diğer devletlerle öteden beri olduğu gibi, bundan böyle de daima hoş geçinmek politikasını terk etmemekle beraber Edirne hakkındaki düşüncesinden asla feragat etmemeye karar verdiğini, etse bile bu konuda Osmanlı kamuoyu ve özellikle ordunun isteğine karşı koyamayacağını dile getiren Ahenk Başyazarı Şinasi bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyor:

“O hâlde Edirne vilayetinin ilelebet Osmanlı olarak kalacağına, bu bapta devletlerin Babıalî'ye tazyik ve icbar haksızlığında bulunmayacaklarına kanaatimiz vardır; bu kanaatimizi Edirne ve havalisindeki Müslüman, Rum ve Ermeni, yani tekmil ahalinin Osmanlı hissiyatıyla perverde olmaları ve ebediyen Osmanlı kalmak için şifahi, tahriri müracaatlarda bulunmaları da teyit etmektedir. Bahusus Memalik-i Osmaniye'nin her tarafında 'ya Edirne

²⁶ Ahenk; 11 Ağustos 1913.

²⁷ Ahenk; 15 Ağustos 1913.

ya ölüm' diye yapılan mitingler, izhar edilen vatanperverane arzular Osmanlı Hükûmeti için mukavemet edilebilecek cereyanlardan olmadığı malumdur. Bu kadar tezahürat-ı hakküyaneye karşı ise Avrupalıların Bulgarları daha ziyade iltizam etmeleri, bilemeyiz nasıl kabul olur? Hâsılı devletler Balkanlarda her daim sulh ve sükûnun tekrar eylemesini hakikaten arzu ediyorlarsa Balkanların Müslümanlar, Rumlar hakkında reva gördükleri mezalim ve itisafata sükût etmemekle beraber bizim Edirne'de devam-ı hâkimiyetimize karşı cebri bir teşebbüste bulunmamalı, hiç olmazsa bu meselede olsun biraz hak ve adalet göstermelidirler.

Fakat ne olursa olsun, devletler Edirne meselesinde Babıali'ye karşı ne suretle hareket ederlerse etsinler, biz Osmanlılar Edirne'yi asla, kata verecek değiliz. Bu hususta bütün Osmanlılar azim ve ittifak etmişler, Edirne'yi vermekten, Osmanlı ordusunu haysiyetsiz bir surette geri çekmekten ise namus ve haysiyet ve Edirne uğrunda ölmeye karar vermişlerdir.

Yeter ki bizi Bulgarlarla başlı başımıza bıraksınlar; başka bir taraftan müdahale eden bulunmasın. Böyle olursa biz Bulgar vahşilerinin hemen birkaç gün zarfında -inayet-i hakla- hadlerini bildireceğiz. Fakat bakalım, bizi Bulgarlarla yalnız başımıza bırakacaklar, varın kozunuzu paylaşın diyecekler mi? Orası henüz belli değil; bunu zaman gösterecektir. Bugün ancak şu cihet malumdur ki devletler bizden ziyade Bulgarlara yardım ettikleri gibi bu meselede icra ettikleri teşebbüslerde de hâlâ zahiri ittifaklarını muhafaza etmektedirler.²⁸

Büyük devletlerin ne yönde girişimlerde bulunabilecekleri hakkında Fransa'da yayımlanan La Turquie gazetesi ise şu bilgileri vermektedir:

"Düvel-i muazzama tarafından Babıali nezdinde icra olunacak teşebbüsün tehiri; bu hafta bidayetinde, düvel-i müşarünileyhimin böyle bir hareket-i diplomatika icrasından sarf-ı nazar eyleyeceği ümidini tevlit etmişti. Mamafih hiç de böyle olmadı. Zira kısm-ı mahsusumuzda diğer bir fıkra ile ayrıca da bildirdiğimiz gibi bu teşebbüs metruk olmayıp bilakis icra olunacaktır. Ve ihtimal ki bunun icrası şimdi eskisinden daha muhakkak ve karib-el vukuudur. Filhakika evvelki günkü posta ile varit olan Avrupa gazeteleri de artık bu hususta hiçbir şüphe kalmasına meydan vermemektedir. Düvel-i muazzamanın esas itibarıyla mutelif ve müttehit oldukları ancak vesait hakkında arada ihtilaf-ı efkâr bulunduğu anlaşıyor.

Aynı zamanda düvel-i muazzama Babıali'den alacakları cevap hakkında da şüphede bulunmuyorlar. Zira Hükûmet-i Osmaniye Başkumandan Vekili İzzet Paşa'nın ağzıyla Edirne hakkındaki karar-ı katiyesini anlatmıştır:

'Edirne verilemez, ancak alınır.'

... Matbuat-ı ecnebiye Babıali düvel-i muazzamanın arzusuna iktifa etmediği takdirde Avrupa devletlerince tevessül olunacak tedabir-i tazyikaya

²⁸ Şinasi; "Yine Edirne İçin", Ahenk, 14 Ağustos 1913.

Kavanin-i mevzu-u düveliye ve insaniyeyi ayaklar altına alarak tevessül eyledikleri adaletşikanâne hareketiyle garpta bile insaniyetperverlerin, hakperestlerin, siham-ı teşni'ine düçar olan siyasiyyun, her Müslüman'ın kalbinde büyük duygular uyandıran Edirne'mizi hettak-ı ırz ve namus öyle barbar bir millete hediye etmek istiyorlar ki ika eylediği ve hâlen de etmekte olduğu fazayih ve vahşetten dolayı bugün Avrupa akvamı arasında hakk-ı hayata bile malik olmaması icap ederdi.

Yirminci asırda icra-yı melanette ifritleri bile fersah fersah geride bırakan böyle bir kavmin vücudu, medeni olduklarını iddia ettikleri Avrupalılar tarafından medeniyet, bilhassa medeniyet namına dünyadan kaldırılması lazım gelirken efsus ki yine o medeni denilen muhitte yaşayan, yetişen diplomatlarla adl ü kavanin haricinde olarak Edirne şehrini o pür-nur birer bedii sanat olan camileriyle yüz binlerle masum ahalisiyle güzel Edirne'yi bizden çıkarılarımızı söker gibi alarak Bulgar canavarlarının ribka-i esaretine teslim etmeye çalışıyorlar. İnsaniyet ve medeniyet için büyük bir şe'n ve büyük bir leke olan bu menfur harekete karşı Avrupa muhit-i hakperestinden yükselen avaze-i takbih ve tehezzüre biz de; ey bütün Osmanlılar evet bizler de sada-yı tenfir ve iştikamızı ilave edelim.

Bütün Osmanlı kitlelerinin yekvücut olarak Edirne'yi muhafazaya azmetmiş olduğumuzu Avrupa'ya karşı tertip edilecek olan mitinglerle alenen ve pek bariz surette göstereyim.

Cuma günü şehrimizde yapılacak olan mitinge bilcümle ahalimizin iştirak eylemelerini tavsiye ederiz.

Rumların yevm-i mezkûrda metropolithaneden edilen tavsiye üzerine öğleden sonra dükkânları kapayarak mitinge iştirak edeceklerini gazeteleri yazıyor.

Cuma günü Kışla Meydanı'nda akdedilecek miting programı

1. 2 Ağustos sene 329 Cuma günü saat üç buçukta belediye dairesinde içtima ve saat dörtte oradan hareketle kışla meydanına varılacaktır.

2. Miting heyetinin riyaseti belediye reisi beyefendi tarafından ifa edilecektir.

3. Mitingde ittihaz edilecek karar mitingi icra eden anasırın rüesa-yı ruhaniyesi ile miting heyeti tarafından imza edilecektir.

4. Rüesa-yı ruhaniye tensip edeceği zevatı bil-istishab ve efrad-ı cemaati davet ile belediyeye geleceklerdir.

5. Mahal-i içtima' askerî kışlası önü olacaktır.

6. Belediyeden hareket edildikten sonra takip edilecek tarik: Hisar Camisi, Arasta, Hükûmet Caddesi, Kışla...

7. İki mızıkla heyeti davet edilecek bunlardan mekteb-i sani heyeti kışla önünde bekleyecek, diğeri yani “Urfafes” heyeti evvela belediyedeki içtima’â iştirak ve oradan da cemaatle birlikte kışlaya gidecektir. Kışla meydanında ihtiyaten iki davul bulundurulacaktır.

8. Miting heyeti tarafından her anasır için birer hatip ile bu hatipler tarafından irad-ı nutuk edilecektir.

9. Kışla önünde evvela: Miting reisi tarafından maksad-ı içtima izah edilecek saniyen hatipler sırasıyla nutuklarını irad edecekler, salisen heyetçe ittihaz edilecek mukarrerat okunacak, rabian hükûmete gidilecektir.”³⁰

İzmir Kışla Meydanı’nda “Edirne’nin Osmanlı Hükûmetinde kalması” konusunda Osmanlı milletinin pek büyük fedakârlıkları üstlenmeye azmettiğini göstermek ve büyük devletlerin elçileri tarafından Edirne’nin tahliyesi için Sadrazam Paşa’ya verilen notada belirtilen açık haksızlığı protesto etmek üzere büyük bir miting gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Edirne’nin tekrar canavar ve zalim Bulgarların esaretine girmesini memlekette nefretle telakki etmeyecek hiçbir fert bulunmadığı için miting bütün halka yönelik olacaktır. İzmir halkının hemen hepsinin katılımıyla yapılacak olan bu mitingin bir düzen içinde gerçekleştirilebilmesi için herkesin olabildiğince miting programına uyması gerektiği vurgulanmıştır. Mitinge dükkân sahiplerinin öğleden sonra mağazalarını kapatarak katılmaları, Rum vatandaşların nasıl hareket edeceğini kendi gazetelerinde günlerdir yazdığı gibi işin amacına uygun ciddiyet gösterilerek hareket edilmesi İzmir halkına tavsiye edilmiştir.

İzmir’den önce 10 Ağustos 1913’te Ödemiş’te binlerce kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlenmiş ve çeşitli etnik unsurlara mensup kişiler tarafından yapılan konuşmalarla Edirne’nin sonsuza dek Türklerde kalması gerektiği vurgulanmış ve miting sonrasında da Edirne’nin savaştan Bulgaristan’a bırakılmaması için Sadrazamlık makamına ve büyük devletlerin elçilerine birer telgraf gönderilmiştir.³¹

Basına yansıyan haberlere göre Edirne sorunu yüzünden sadece içeride değil dışarıda da tepkiler gösterilmeye başlamıştır. Hint Müslümanları çeşitli mitingler düzenleyerek Edirne’nin boşaltılması için İngiltere’nin Türkiye’yi baskı altına almamasını, tam tersine Türkiye’yi korumasını talep etmişlerdir.³²

Ahenk gazetesinin haberine göre, İzmir’de 15 Ağustos 1913 Cuma günü gerçekleştirilen “Osmanlı Hükûmetinin Edirne’yi Bulgarlara bırakmamak hususunda takip ettiği azimli siyaseti alkışlamak ve Avrupa devletlerinin Babıali nezdinde Edirne’yi tahliye ettirmek maksadıyla uyguladıkları hakka ve adalete sığmayan hareketlerini açık açık protesto

³⁰ Ahenk; 14 Ağustos 1913.

³¹ Ahenk; 15 Ağustos 1913.

³² Ahenk; 18 Ağustos 1913.

etmek için” on binlerce halkın katılımıyla büyük bir miting gerçekleştirilmiştir. Saat üçte her millet kendi dinî liderine bağlı olarak büyük bir cemaat hâlinde Belediye önünde toplanmaya başlamışlardır. İzmir’de yayımlanan gazete çalışanlarının oluşturduğu heyet de Aya Fotini Kilisesi’nden belediye binasına doğru coşkun akıp giden insan seline karışarak belediyeye gitmiştir.

Miting vaktinde İzmir Belediye Başkanı Refik Beyefendi, Müftü Efendi ve bütün ruhani liderlerle beraber Kışla Meydanı’na doğru hareket edilmiştir. Pencerelerde, kapılarda ve sokak başlarında toplanan bir kısım halk, yirminci yüzyılda insan haklarına ve hukuka aykırı Batılı diplomatların haksız hareketlerine feryat etmek için giden bu topluluğu aynı duygularla izlemiştir. İlerledikçe çoğalan bu insan topluluğu Kışla Meydanı’nı insan deryasına çevirmiş, ağaçlar, taşlar, sütunlar, binalar hıncahınç dolmuştur. Önce belediye başkanı halkın vatanperver duygularını takdir eden bir konuşma yapmış, sonra sırasıyla İttihat Terakki Mektebi Müdürü Şükrü Bey, Lazari İstamadyadi Efendi, Anastasyadi Efendi, Pertolui Efendi, Nuzret Hilmi Efendi birbirlerini takip ederek Edirne sorunda Osmanlı Devleti’nin kararlılığının bütün milletçe takdir edildiğini ve büyük devletlerin girişimlerinin hak ve hukuka uymadığı için bütün Osmanlılarca protesto edildiğini söyleyerek defalarca alkışlanmışlardır. Mitingin sonlarında Murahhas Talat Bey miting kararlarını okumuş ve “iştirak ederiz” sesleriyle alkışlanmıştır. Bu kararlar valiliğe sunulmuştur. Ayrıca Sadrazamlık makamına, büyük devletlerin İstanbul’daki büyükelçiliklerine ayrı ayrı telgraflar gönderilmiştir.

Bu üç telgraf İzmir Müftüsü, Rum Metropoliti, Ermeni Murahhası (Piskoposu), Musevi Hahambaşısı, Miting Başkanı, Rum Ermeni ve Musevi murahhasları tarafından imza edilmiştir.

İşte buna dair çekilen telgraflar:

“Dersaadet Makam-ı Sadaret-i Uzmaya

Düvel-i muazzama süferasının hükûmetimiz birçok ananat ve mukaddesatın bizi ilelebet merbut ve alakadar bıraktığı Edirne’mizi tahliye davet etmek suretiyle vuku bulan pek haksız teşebbüsâtından dolayı vicdan-ı millette husule gelen nakabil zabt-ü itfa teheyycat-ı azime üzerine bugün anasır-ı Osmaniye murahhaslarından müteşekkil heyetin daveti ile Kışla Meydanı’nda akdedilen yetmiş bin kişilik muazzam bir mitingde hak ve adalet ve fikr-i insaniyetle gayr-i kabil-i telif olan mezkûr teşebbüs-ü umumi ve derin bir gayz ve teessürle red ve takbih edilmiştir. Hükûmet-i Seniyye’mizin Edirne ve havalisini asla terk ve tahliye etmeyeceği hakkındaki karar-ı vatanperveranesi kemal-i hararet ve mübahat ile alkışlanarak arzu-yu umumi-i millîye tamamıyla muvafık olan bu vaz’ı tecellüd ve fedakârından katiyen inhiraf edilmemesi milletçe matluptur. Bu uğurda la-yetzelzel bir azim ile hükûmete muavenet ve müzaherete amade bulunduklarını bila-istisna her ferd-i Osmanî’nin teyit ve tevsik eylediğini kemal-i fahr ile arz eyleriz.

Ordu Başkumandanlığı Vekâletine

Edirne ve Kırkkilise'nin Bulgarlara teslimi için düvel-i muazzama süferasının hükûmetimize vuku bulan haksız teklifi şüphesiz milletle beraber ordumuzun ruh-u per-vakar ve şevketini de müteessir ve muzdarip bırakmıştır. Pek derin teessür ve nefretle karşılanan bu teşebbüs-ü zalimane üzerine amal ve efkâr-ı milliyeyi izhar için bugün anasır-ı Osmaniye murahhaslarından yetmiş bin kişinin üzerine iştirakiyle akdedilen büyük bir mitingde, Hükûmetimizin Edirne ve havalisini terk ve tahliye etmeyeceği hakkındaki karar-ı vatanperveranesi pek amik bir şevk ve hararetle alkışlandı. Birkaç gün evvel Bulgarların yed-i zulüm ve vahşetinde bir melabe-i levsiyat hâline münkalip olan tarihin, insanlığın ve mukaddesatın halaskâr meşkûru olan âli himmet ordumuzun, bizi birçok hatırat ve ananat mübareke-i tarihiye ile ebediyen merbut bıraktığı Edirne'yi terk etmeyeceğine ve vazife-i mukaddesesini sonuna kadar ifaya azim bulunduğu emniyet ve itimadımız berkemaldir. Hakkın, adlin ve kuvvetin kendisiyle beraber bulunduğu, kani olduğumuz ordumuzun fevz ve nusret-i daimesi için bütün Osmanlıların la-yetzelzel bir hiss-i hamiyet ve fikr-i galebe ile her türlü fedakârlığı ihtiyara karar verdiklerini arz eylemekle kesb-i mübahat eyleriz.

Dersaadet Avusturya, İtalya, Almanya, Fransa, Rusya ve İngiltere Sefarethanelerine

Ordu-yu Osmanî tarafından muhikk ve meşru esbap ve şerait tahtında istirdat edilen Edirne ve Kırkkilise ile havalisinin terk ve tahliye edilmesi hakkında hükûmet-i fehimenizin de iştirak eylediği teşebbüs hak ve adalet ve fikr-i insaniyetle asla kabil-i telif olmaması itibariyle vicdan-ı millette pek derin ve umumi tesirat ve teheyycat husule getirmiştir. Bugün anasır-ı Osmaniye murahhaslarından müteşekkil heyetin daveti üzerine yetmiş bin kişinin iştirakiyle akdedilen mitingde Hükûmetimizin bizi birçok hatırat ve an'anat-ı mukaddese ile ebediyen rabt ve kayd ettiği kıtaatı tahliye edemeyeceğine dair ittihaz ettiği karar-ı vatanperveranın arzu-yu umum-i milliyeye tamamıyla na-kabil eylemiş olduğu görülmüş ve hükûmet-i Osmaniye'ye maddeten ve manen müzaheret için la-yetzelzel bir azim ile milletin her türlü fedakârlığı ihtiyara amade bulunduğu da fahr-i mübahat ile alkışlamıştır. Her hadisede bi-aman bir zulüm ve udvan ile karşılanarak mütemadiyen hakk-ı şerefi ketm edilen millet-i Osmaniye bu hususta düvel-i muazzamanın hissiyat-ı adalet ve bi-tarafisinden daha münsafane ve hakperverane harekât ihtiyar ve iltizam olunmasına intizar eyler ve Bulgarların gerek üseramız ve gerek Edirne ve havalisindeki vatandaşlarımız hakkında irtikâp eyledikleri cinayat-ı vahşiyane ve menfureyi zat-ı asilanelerine tahattur ettirmeyi vazife-i mühimme addeder.³³

Anadolu gazetesi de başmakalesini bu mitinge ayırmıştır. Bu yazıda, Edirne'nin kısa bir tarihi ve önemi hatırlatıldıktan sonra Edirne meselesinin sadece Türk ve Müslüman meselesi olmadığı, mitinge yirmi beş bin Rum

³³ Ahenk; 17 Ağustos 1913.

vatandaşın katılımının meselenin bir Hristiyan meselesi de olduğunu anlatmış olduğunu, bu durumun ise Edirne'yi Bulgaristan'a iade etmek isteyen Avrupa'ya yeni bir yol tutmak mecburiyetini getireceği vurgulanıyor. Yazı "Mamafih ne olursa olsun azmimiz, kararımız katidir: Edirne Osmanlı'dır ve Osmanlı Hükûmeti baki kaldıkça Edirne'den ayrılmak imkânı yoktur." şeklinde sonlandırılıyor.³⁴

İzmir'in yanı sıra Nazilli'de de Müslüman ve Hristiyan Osmanlı vatandaşlarının katıldığı başka bir Edirne mitingi gerçekleştirilmiş ve alınan kararlar telgrafla Sadrazamlık makamına, büyük devletler, Amerika ve Romanya'nın İstanbul büyükelçilerine iletilmiştir. Aynı şekilde Bergama'da da ulemanın ve ruhani heyetlerin katılımlarıyla Müslim ve gayrimüslim bütün Bergama kasabası halkı olarak 13 Ağustos'ta bir miting gerçekleştirerek Edirne'nin tahliyesi için Babıali nezdinde büyük devletlerce uygulanan baskılar ile Bulgarların istila eylediği yerler halkına ve esirlere karşı reva gördükleri mezalimi protesto için Sadrazamlık makamı ile büyükelçilere telgraflar gönderilmiştir.³⁵

İzmir mitinginde Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf çekilerek milletin ordu hakkındaki arzusu açıklanmıştı. Ahmet İzzet Paşa mitingi düzenleyenlere bir cevabi telgraf göndermiştir. Bu telgraf şöyledir:

"İzmir miting ve belediye reisi vasıta-i aliyesiyle müftü-i belde hazretleri, mezaheb-i muhtelif rüesayı kırım ve umum miting heyet-i muhteremesine

Ordu şevketli padişahına ve hükûmet-i seniyyesine muti ve münkad, vatan ve millet muazzezine daima feda ve kurbandır. Tevfikan ilahiye müsteniden emr-i hükûmet ve arzu-yu milliyi infaza can ve başımızla amade bulunduğumuzu arz ve temin ve beyan buyrulan hissiyat-ı vatanperveraneden dolayı teşekkürat-ı halisanemi takdim ederim.

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı

Ahmet İzzet"³⁶

İzmir halkının Edirne konusuna gösterdiği yakın ilginin sonucu olarak İzmir'deki Pane Sineması da Edirne'nin geri alınması ve sonrasında çekilen görüntüleri "Temaşaya Şayeste Sinema Manazırı" ilanı ile İzmirli'lere duyurmuştur. Bu gösteride şunlar gösterilecektir:

"1. Osmanlı askerinin Edirne şehrine suret-i duhulü.

2. Veliht Yusuf İzzettin Efendi Hazretleriyle Şehzade Ziyaeddin Efendi Hazretlerinin Edirne'ye teşrifleri.

³⁴ Anadolu; 17 Ağustos 1329. Gazete ayrıca mitingin detayları ve çekilen telgraflara da yer vermektedir. Bk. EK-5: 17 Ağustos 1329 Tarihli Anadolu Gazetesi.

³⁵ Ahenk; 17 ve 21 Ağustos 1913.

³⁶ Ahenk; 17 Ağustos 1913. EK 6: Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın Telgrafı Gnkur. ATASE Arşivi; BLK, Kls: 148, D: 116, Fih: 28-2.

3. Veliâht hazretlerinin rakip oldukları hususi trenin istasyonlarda parlak surette istikbali manazırı.

4 Veliâht ve şehzade hazretleriyle Başkumandan Vekili İzzet Paşa ve ordu erkânıharp heyetinin Edirne'ye muvasalatları.

5. Osmanlı ordusunun 60 - 70 kilometrelik cebri yürüyüşten sonra veliâht ve şehzade hazeratı şerefine icra eylediği resmigeçit.

6. Edirne'nin Bulgaristan'a terki ihtimalatına karşı protesto etmek üzere 16 Temmuz (29 Temmuz) tarihinde Edirne'de "Abacılar" Meydanı'nda bilatefrik cins ve mezhep ahali tarafından akdedilen büyük miting.

7. Bulgarların Edirne'den kaçmak isticaliyle terk ettikleri top bataryaları.

8. Veliâht ve şehzade hazeratını Edirne'den avdetlerinde istikbal için Heyet-i Vükela'nın Sirkeci İstasyonu'na teşrifleri.

9. Veliâht hazretlerinin Sirkeci Garı'na muvasalatları.

10. Kahraman Hamidiye Kruvazörünün Süveyş'e muvasalatı ve Süveyş'ten hareketi.³⁷

Sadece İzmir'de değil bütün ülkede millî duyarlılıklar büyük mitinglerle sergilenirken basında hâlâ büyük devletlerin ortak hareket edip etmeyecekleri, özellikle de Rusya'nın nasıl davranacağına dair çelişkili haberler devam etmiştir. Bu haberlere göre İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, büyük devletlerin ortak kararı olmadan (Rusya kastedilerek) herhangi bir devletin tek başına müdahalede bulunamayacağını belirtmiştir. Fransa ise başlıca alacaklı devlet olarak Osmanlı Devleti'ni rahatsız edecek bir tutuma yanaşmamıştır. Rusya ise Türkiye'nin Londra Anlaşması'na uyulmasını sağlamak için İstanbul'da nüfuzlarını kullanmalarını teklif etmiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti bir süredir Fransa'dan borç alabilmek için Cavit Bey nezdinde Paris'te girişimlerde bulunuyordu. Rusya Osmanlı Devleti'ne borç verilmemesi için Fransa Hükûmetine teklifte bile bulunmuş, ancak Fransa bu teklifi kabul etmemiştir.

Öte yandan Balkan devletlerinin kendi aralarında 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barışı'nı imzalamalarından sonra, Bulgaristan'ın ordusunu terhis etmesi gerekirken Edirne için hazırlıklarda bulunacağı yolunda haberlerin yayımlanması üzerine Türk ordusunun iyi durumda olduğunu gösteren bilgiler İzmir basınında yer almış ve bu durum yabancı basında yer alan haberlerle de desteklenmiştir. Bu haberlerden anlaşıldığı üzere Edirne konusundaki diplomatik taktik savaşların dışında Osmanlı Devleti herhangi bir müdahale ve savaş ihtimaline karşı Doğu Trakya bölgesindeki ordusunu yenilemiş ve sayısını 300.000'e ulaştırarak daha da güçlendirmiştir.³⁸

³⁷ Ahenk; 27 Ağustos 1913.

³⁸ Ahenk; "Vaziyet-i Askeriyemiz", 21 Ağustos 1913.

Bu konu hakkında Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa, National Zeitung gazetesine bir demeç vererek şunları söylemiştir:

“Bulgaristan Londra Konferansı'nda tayin olunan Enez - Midye hududunun beri tarafındaki askerlerini çekmesi için Babıalî'den vuku bulan daveti asga ve konferansın mukarreratına ittiba' etmemekle muhasamanın yeniden mübaşeretine sebebiyet vermiştir.

Usulen hâl-i harpte bulunarak Edirne'yi istirdat eyledik. Bizim için Edirne meselesi mevcut olduğu gibi mevki-i iktidarı muhafaza etmek isteyen her bir hükûmet için dahi böyle bir mesele mevcut olamaz. Elyevm ordumuz Plevne Muharebesi'nden beri en mükemmel bir hâlde bulunuyor.

Rusya'ya gelince devlet-i mezkûre Balkan İslavlarının hamisi olmak vazifesinden geçemez. Fakat Bulgaristan'a karşı a'tafetle muamele ettikten sonra Türkiye'nin mevcudiyetini de nazar-ı itibara alması lazımdır.

Türkiye üzerinde tazyik-i mali icrası gayr-i kabildir. Buna delil olarak Fransa'nın menafi-i iktisadiye ve maliyesini zikretmek kâfidir. Türkiye'nin bu müşkülü dahi iktihâm edeceği emsali delaletiyle müspettir.

Halaskâr olmak iddiasında bulunan Bulgarların ibraz ettikleri vahşete mukabil Türkiye Edirne ve Trakya'da medeniyeti, insaniyeti temsil ediyor.”³⁹

Bu tür konuşmaların diğer büyük devletlerin başkentlerinde de yapıldığı, o ülkelerin hem hükûmet hem de kamuoyları nezdinde diplomatik girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin askerî gücüyle Bulgaristan'a gözdağı vermesine rağmen büyük devletlerin kendisine yardımcı olacağına güvenen Bulgaristan Türkiye ile görüşmelere yanaşmamıştır. Hatta Bulgaristan Dışişleri Bakanı Genadiyev, Bulgar Hükûmetinin emrine rağmen eşkiya çetelerini dağıtmaktan kaçınmıştır.

Buna karşı Osmanlı askeri de boş durmamıştır. Osmanlı Devleti ileri harekâta başlarken Meriç'in batı yakasına geçmeme güvencesi vererek Meriç'in doğusundaki yerleri ele geçirmişti. Ancak Teşkilat-ı Mahsusa subaylarının komutası altındaki bir grup gönüllü milis, ileri harekâta devam kararı almış, Kuşçubaşı Eşref başkanlığında “Umum Çeteler Kumandanlığı” kurulmuş ve Batı Trakya'ya gidilerek yerel Bulgar çeteleriyle mücadelenin ardından Kırcaali, Gümülcine ve İskeçe bölgelerinde yönetim ele geçirilmiştir. Büyük devletlerin Edirne'den ileri geçilmemesi yolundaki baskılarına karşı çıkan Eşref Bey, Süleyman Askerî Bey ve diğer subaylar, 31 Ağustos 1913 tarihinde “Garbi Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi”ni kurduklarını duyurmuşlardır.⁴⁰ Bu durum da Edirne sorununun yönünü artık Bulgaristan'ın değil, Osmanlı Devleti'nin belirlediğini göstermiştir.

³⁹ Ahenk; 21 Ağustos 1913.

⁴⁰ Hayta; s. 124.

Yine de giderek Edirne sorunda bir çıkmaza girildiği Tanin’de yer alan şu haberden de anlaşılıyor:

“Edirne meselesine gelince bu mesele tarik-i tesviyeye doğru bir adım atılmıştır. Hükûmet-i Osmaniye: ‘Bulgarlar şehri cebren zapt etmişlerdi. Mademki onu muhafaza edemediler; biz de cebren zapt eyledik, binaenaleyh şehri muhafaza etmek hakkımızdır.’ diyorlar. İstanbul’da herhangi bir veya birkaç devletin Bulgaristan hesabına olarak hareket etmesi ümit edilmiyor. Devlet-i Osmaniye’ye karşı tertibi tasavvur olunan tazyik-i maliyenin hüsn-ü netice temin edeceğine de akıl erdirilmiyor. Deniliyor ki: ‘Londra ve Paris kabineleri bize para vermeyi reddetseler bile bu hâl para bulamayacağımızı ifham etmez.’ Binaenaleyh Edirne meselesini hâl için sarf edilen mesai-i siyasiyeyi bir parça bedbinane telakki eylemek icap eder. Hatta Edirne meselesinin halli bir Osmanlı - Bulgar ittifakına esas teşkil edebilmesi ihtimalinin tahkiki de ümit ediliyor. Ne Sofya’da ne de İstanbul’da böyle bir ittifak için lazım gelen fedakârlıkları ihtiyar etmeye taraftar zat mevcut değildir. Bilhassa son kanallar iki memleket arasındaki husumeti bir kat daha tehdit eylemiştir.”⁴¹

Osmanlı Devleti’nin Petersburg büyükelçisi, Rusya Dışişleri Bakanı Sazanov’u ziyaret ederek resmi bir tebliğde bulunmuş ve açıktan açığa şunları söylemiştir: “Bulgarlar, Bulgaristan’daki üsera-yı Osmaniye’ye su-i muamele devam edilecek olurlarsa kendilerine karşı ilan-ı harp eyleyeceğiz.”⁴² Üstelik bu tebliğ sadece Rusya’ya değil, Avusturya’ya da verilmiştir. Bu da gösteriyor ki Osmanlı diplomatları artık büyük devletlerin kuru tehditlerine aldırmayarak kendi hükûmetlerinin isteği doğrultusunda diplomatik ataklar geliştirmektedirler.

Edirne’nin ele geçirilmesinden bu yana geçen bir ay zarfında süregelen karamsarlık havası Ağustos sonlarına doğru İstanbul gazetelerinden alınan bir habere göre dağılmaya yüz tutmuştur. Buna göre, büyük devletlerin kendi aralarında yaptığı görüşmeler sonunda Edirne’nin Bulgarlara verilmesi ve Midye - Enez hattında ısrar edilmesi hakkındaki kararın ertelenmesi kararlaştırılmış hatta Rusya dahi geri adım atarak yalnız Türkiye’nin Meriç’in sağ sahilinde ve Ege Denizi’nde işgal ettiği bölgeyi boşaltmasını talep etmiştir. Fakat Osmanlı Hükûmeti bu durumu önceden bildiğinden Meriç’in sağ sahilindeki bölgeyi işgal etmekte ısrar edeceğini bildirmiştir. Bu yeni kararın sonrasında büyük devletlerin kendi onur ve nüfuzlarını sarsmayacak bir yol aradığı, Bulgaristan’ın Türkiye ile doğrudan doğruya görüşmelere girişmeye davet edilmesi hakkındaki bir teklifi incelemekte olduğu anlaşılıyor. Bu şekilde büyük devletlerin geri çekilmesi Bulgaristan’ın geri çekilmesi şeklinde gösterilecektir.⁴³ Büyük devletler ve

⁴¹ Ahenk; 22 Ağustos 1913.

⁴² Bulgarların esir aldıkları subaylardan biri de Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı, Onuncu Fırka Kurmay Başkanı olarak görev yapan Kâzım Karabekir’dir. Bk. Kâzım Karabekir; Edirne Hatıraları, İstanbul 2009.

⁴³ Ahenk; “Edirne Bize Kalıyor”, 24 Ağustos 1913.

özellikle de Rusya tarafından yalnız bırakıldığını anlayan Bulgaristan sonunda Osmanlı Devleti ile doğrudan doğruya görüşmelere başlamak zorunda kalmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Doğu Trakya'yı ele geçirmesiyle başlayan Edirne sorunu ortaya çıkar çıkmaz Rusya Hükûmeti Bulgaristan'ı korumaya karar vermişti. Bu amaçla Rusya Hükûmeti büyük devletlerin hükûmetleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunmuştu. Fakat Rusya sonunda iki nedenden dolayı tekliflerini geri almaya mecbur kalmıştır. Rusya'nın kararını en çok etkileyen birinci neden Avusturya ile İngiltere'den başka diğer büyük devletlerin gösterdiği kayıtsızlık olmuştur. Fakat İngiltere daha fazla süre geçmeden Fransa'nın tavsiyelerine uymuş ve Avusturya da Almanya'nın telkinleri karşısında geri adım atmıştı. Bu şekilde Rusya Hükûmeti tek başına kaldığı için geri çekilmeye mecbur olmuştur.

Rusya'nın kararını etkileyen ikinci önemli bir neden de Babıali'nin tedbirli politikası ve siyasi girişimleri olmuştur. Babıali 19 Temmuz 1913'te Edirne'yi işgal etmek hakkındaki kararını büyük devletlere tebliğ ederken Meriç'in arkasında bulunan topraklar üzerinde hiçbir emeli bulunmadığını belirtmişti. Fakat bundan bir süre sonra Bulgarların işgali altında bulunan Trakya kısmında Müslüman halka karşı uyguladıkları cinayetler ve mezalim hakkında Başkumandan Vekâletinin pek çok raporunun ulaşması üzerine Osmanlı kamuoyunda Bulgarların esareti altında inleyen bu bedbaht insanların hayat ve namuslarının korunması şiddetle talep edilmiştir. Kamuoyunun bu isteği üzerine o zaman Babıali kesin bir dil ile kamuoyunun duyarlılığını büyük devletlere bildirmiş ve bu cinayetler devam ettiği takdirde Meriç'in arkasında bulunan araziyi işgalden çekinmeyeceğini de ima etmiştir.

Babıali'nin bu tebligatı Avrupa'da derin bir etki uyandırmıştır. Rusya Hükûmetinin Babıali'nin bu tebligatını yanlış yorumlamasıyla Osmanlı - Rus ilişkilerinde bir gerginlik ortaya çıkmıştır. O zaman büyük devletler Meriç'in arkasındaki araziye Bulgarlara bırakmaya koyulmuşlar ve bu şekilde Edirne sorunu ikinci derecede bir sorun hâline dönüşmüştür. Babıali büyük devletlere daha sonra bildirdiği üçüncü bir notada Meriç'in sağ sahilinde hiçbir maddiyat beslemediğini yeniden bildirince durum anlaşılmıştır.

Bütün bu gelişmeler Osmanlı Hükûmetinin Meriç Nehri'nin öte yanına geçerken siyasi, askerî ve diplomatik hesaplarını çok iyi yaptığını göstermektedir. Artık büyük devletlerin tamamı Osmanlı Devleti'nden Edirne'yi boşaltmasını değil, Meriç sınırını aşmayacağına dair verdiği sözü tutmasını istemektedirler. Bunun yerine gelmesi hâlinde Edirne'nin Türkiye'de kalmasına yardımcı olacaklardır. Böylece büyük devletler Edirne'yi "çekişmeli bir yer olarak" nitelendirmekten vazgeçmiştir. Sonunda Rusya da büyük devletlerin kararına uymuştur. Bütün bunların sonucu olarak Edirne'nin kesin olarak Türkiye'ye bırakılması mümkün olabilecektir.

Öte yandan büyük devletler Edirne sorununa çözülmüş gözüyle baktıklarından belirsiz olan diğer sorunların çözümü hakkında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında doğrudan doğruya görüşmelere başlanılmasına çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar semeresini göstermiş ve büyük devletlerce yalnız bırakıldığını anlayan Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile doğrudan ikili görüşmelerin ön çalışmalarını yapmak üzere görevlendirdiği eski İstanbul Elçisi Nachovic'i İstanbul'a yollamıştır.

Nachovic, İstanbul'a gelirken iki ülke arasındaki sınırın Osmanlı Devleti'nin 19 Temmuz 1913'teki notasından beri İstanbul ve Boğazların güvenliği açısından önemli olan Meriç Nehri'nin olacağını ve artık Edirne'yi kesinlikle geri alamayacaklarını bilerek gelmiştir. Zaten Bükreş Anlaşması gereği olarak Bulgar ordusunun terhis edilmesi zorunluluğu vardı ve hatta Bulgar ordusunda isyan baş göstermesi nedeniyle askerî olarak da Edirne'yi kendi başına ele geçirmesi olanaksızdı. Üstelik savaşlardan dolayı büyük bir mali kriz içindeydi, borç alabilmek için büyük devletlerin kapısını çalmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti barış görüşmelerine başlanırken Edirne ve Kırkkilise sorununun kesinlikle söz konusu olmaması teklifinde ısrar etmişti.

İşte bütün bu nedenlerle Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 6 Eylül 1913'te başlayan ikili görüşmelerde en çabuk sınır konusu çözüme kavuşmuş, aradaki diğer sorunların çözümü ise çetin geçen oturumlar sonucunda karara bağlanmıştır. Sonunda Osmanlı Devleti adına Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Bahriye Nazırı Mahmut Paşa, Şura-yı Devlet Reisi Halil Bey ve Bulgaristan adına General Savov, Elçi Nachovic, Ortaelçi Toshev tarafından 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Barış Anlaşması imzalanmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı devlet adamları Edirne'yi Bulgarlardan almaya karar verdikleri andan itibaren hedef ve stratejisini akıllıca ve doğru belirlemiş ve siyasi, askerî ve diplomatik girişimleriyle bu stratejiye uygun hareket ederek hem büyük devletleri hem de Bulgaristan'ı alt etmeyi başarmış ve bunun sonucu olarak da Edirne ve Kırklareli'yi kapsayan Doğu Trakya'yı almaya hak kazanmıştır.

İzmir basını ise Edirne'nin geri alınmasından barışın imzalandığı güne kadar olan süre boyunca "Edirne" konusuna büyük bir önem ve yer vermiş, gelişmeleri çok fazla hamasete kaçmadan ve bütün gerçekliğiyle, devlet ve millet politikası gereğince ele almış, özellikle yabancı basında yer alan yorumlar günü gününe takip edilerek Edirne'nin Türkiye'de kalması için İzmir kamuoyu olması gerektiği gibi yerli yerinde ve doğru bir şekilde aydınlatılarak yönlendirilmiştir.

Kaynaklar

Ahenk Gazetesi.

Anadolu Gazetesi.

BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi, (Balkan Savaşları), C II, Kısım: II, Ankara, 1983.

Cemal Paşa; Hatıralar, (İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları), haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, 2001.

DİNÇ, Güney; Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912 - 1913), İstanbul 2008.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

HAYTA, Necdet - BİRBUDAK, Seçkin; Balkan Savaşları'nda Edirne, Ankara, 2010.

KAZANCIGİL, Ratip; Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri, Kırklareli, 1986.

Kazım Karabekir; Edirne Hatıraları, İstanbul, 2009.

Talat Paşa'nın Anıları; haz. Mehmet Kasım, İstanbul, 1986.

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912 - 1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler; II. Cilt, 3. Kısım, İkinci Baskı, Ankara, 1993.

UZDİL, Mahmut Belig; Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri, C I-II-III, Ankara, 2006.

YİĞİTGÜDEN, Ali Remzi; Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, C I-II, Ankara, 2006.

عدد ۱۸۳

تاریخچه و تالیف
تألیف و تالیف

(علی اراده و ملیه)
از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
عدد ۱۸۳

ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید

درج اولیان اولاق ادهه ایاز

EΦΗΜΕΡΙΔΗ "ΑΗΝΗΚ"

آهنک

۱۳۱۲

تاریخچه و تالیف

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو

تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته

ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید

درج اولیان اولاق ادهه ایاز

EΦΗΜΕΡΙΔΗ "ΑΗΝΗΚ"

شماره ۱۰۰

شماره ۱۰۰

شماره ۱۰۰

عنايته اوزدنه ماله ايراي تقيق ايتك
فرانس داتير تي افشار ايل اولچندن
چار و دال اولچينده علاوه ايدور.
فرامنده افكار چال
عنايه اوزدنه ماله ايراي تقيق ايتك
دال و دال اولچينده علاوه ايدور.
فرامنده افكار چال
عنايه اوزدنه ماله ايراي تقيق ايتك
دال و دال اولچينده علاوه ايدور.
فرامنده افكار چال

دولت معتمدن هايكند ماخذهايهيه
چكي سوا ايدور ويوزكده شمس
موسيو بوزل ايتي غزلده نشر
ايتيك ملاقات بيمه تركه هاتير اوردو
دولت معتمدن هايكند ماخذهايهيه
چكي سوا ايدور ويوزكده شمس
موسيو بوزل ايتي غزلده نشر
ايتيك ملاقات بيمه تركه هاتير اوردو
دولت معتمدن هايكند ماخذهايهيه
چكي سوا ايدور ويوزكده شمس
موسيو بوزل ايتي غزلده نشر
ايتيك ملاقات بيمه تركه هاتير اوردو

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

بر امر والدر فارنی بیه دواترکده
سکوت و خاموشی و دها دوشیسی
وایدن باشه دواترکده حرکت کسترده مای
لاودر. نانا دواترکده. عدالت و حقوق
دوله وئی امراییک ایون حکومتیک
بوخوسودمی و عنیت مره است هیچ
برصوتک شان سید کونه چکه ایمین
دکل و ایدیز وادد. جان جاپ حق
اورودمر نصرت احسان بوسون.

شایق
بانیاتک دولترک بانیاتک
الفاورده جیران این حرکت حریبه
فارنی دولت عنايه جیغیلار اوله حق
طریق سیاست حقه ادریشی کون
اقتدار کج وقت جاپ باب یالین دول
معظمه ترده مکی سرای عنايه ویکر
سزای دول معظمتانده کیتن خیار
ایندی زبانه ک قدمل بوتان اوستیا
جبارت سیر حاکم ایلاوی جبارتیک
تلیغ قلوب در نسیتمده معظمتانده
اولان

تولمک صورت
بشارستان حکومتی مدمات ملجیه
امضا خصوصیه کوشش اولیای سارده
رغا دول علیه رجوع ایتن لام کین
اداریه کینلین استکمال ایتدند. حکومت
مذکوره حکومتی حرکتی کیتن
(مدیه - اینور) خط موسونه ویمک
ایستیکه کاشن قسره رخصتدور
باب اینک ملحد ایلرین نیت یولدهنی
آزاده ایتدند. بشارستان کوشی آجین
کومت عنايه کین ایتدند اولامهر
اروند کندی ارمیشی تکرار اشغال
ایستی امری ویمک زمان مسکری
چیکم قرار و برمشدر. دیک طرفین
حکومت عنايه پای تخت الی قله سلطانیه
بوزانیک ملاقاته استکان حصول ایتدنی
ایمیدان «اینور» اولیج کیکه حدود
مرج تبریک نقیب ایدرک شایه طویری
بیجان برخط ایله جیمای زوم اوتد
ری کین ایتن ویمکه امرای ایتدند.
اشیر کدزکده معاذه ملجیه کیتن
ایجان ویمکه لیم ایلش اولی کیتن
هیچ شمسز دولترک اولوق بشارستان
طرفین کیتن ملکل طرف ایتدند

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

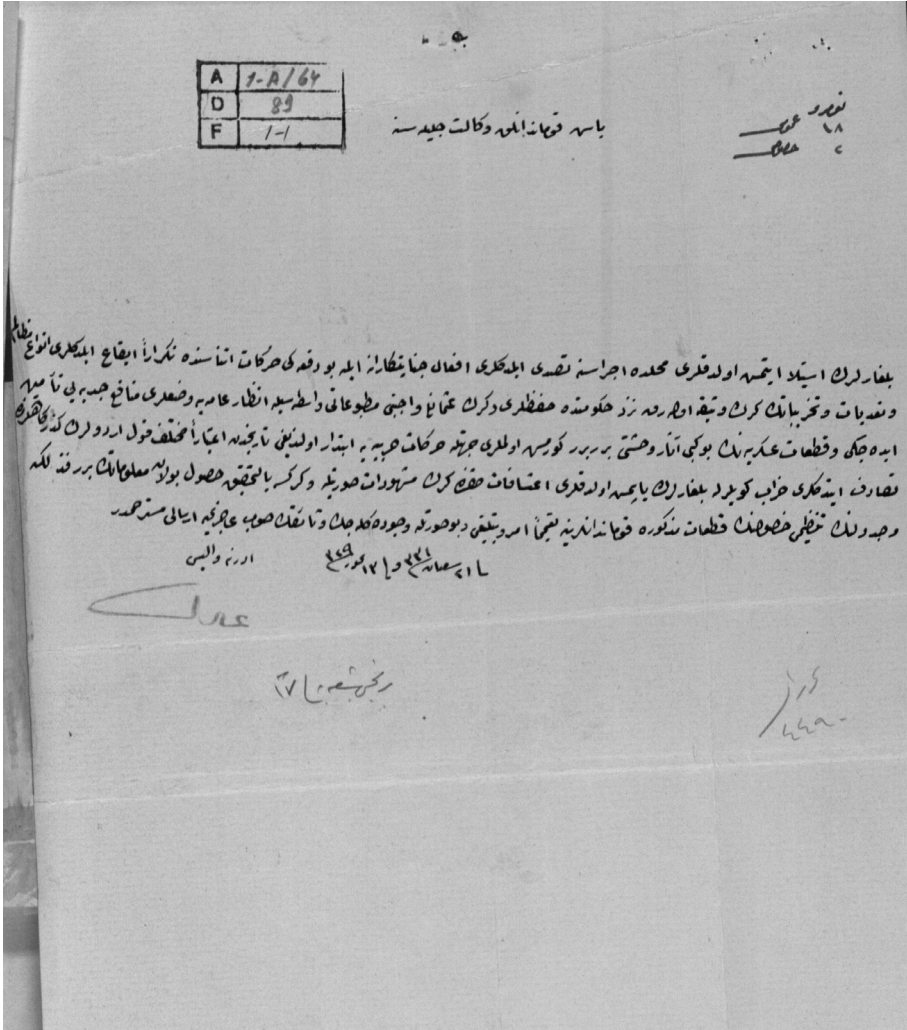
از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

شماره ۱۰۰
شماره ۱۰۰
شماره ۱۰۰

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

از مردمی که آهسته آهسته جوانه دارن مخصوصه
فره و امور اداریه متعلقه معنای اولیای خاص اینان معایت اولو
تلفاز آردی: از مردم: آهسته: آهسته: آهسته
ماتع مومینه شایق آید ایون جیغیلار بتر آیدید
درج اولیان اولاق ادهه ایاز

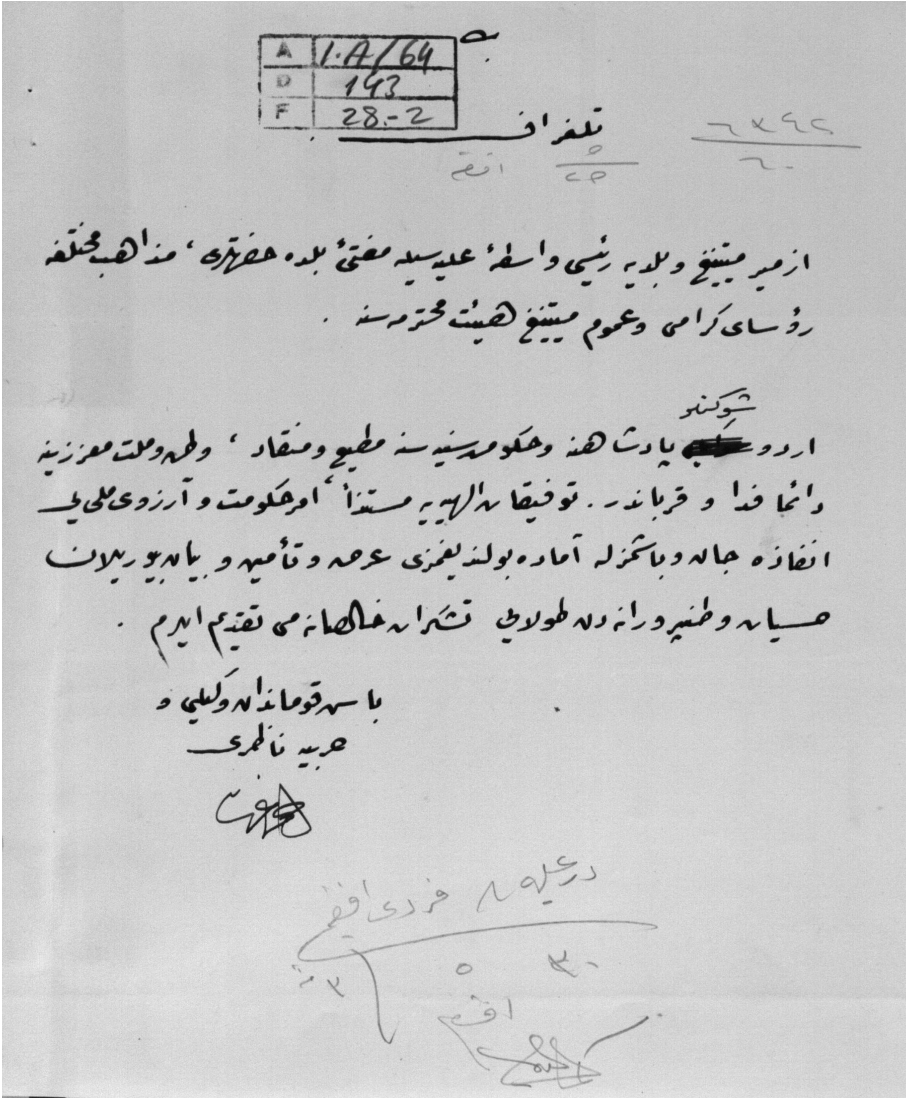
Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesine gönderilen yazı

(Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLK, Kıs: 146, D: 107, Fih: 1-1.)

Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesine

Bulgarların istila etmiş oldukları mahalde icrasına tasaddi eyledikleri efal-i cinayetkârane ile bu defaki harekât esnasında tekraren ika eyledikleri envai mezalim ve taaddiyat ve tahribatın gerek vesika olarak nezd-i hükûmette hıfzları ve gerek Osmanlı ve ecnebi matbuatı vasıtasıyla enzar-ı ameneye vazları menafi-i ciddiyeyi temin edeceği ve kıtaat-ı askeriye'nin bu gibi asar-ı vahşeti birer birer görmüş olmaları cihetiyle harekât-ı harbiyeye iptidar olunduğu tarihten itibaren muhtelif kolorduların güzergâhlarında tesadûf ettikleri harap köylerle Bulgarların yapmış oldukları itisafat hakkında gerek meşhudat suretiyle ve gerek bittahkik husul bulan malumatın birer fezleke ve cetvelin tanzimi hususunun kıtaat-ı mezkûre kumandanlarına tamimen emir ve tebliği ve bu surette vücûda gelecek vesaikin savb-ı aciziye irsali müsterhimdir.

Fi 12 Ramazan 331/13 Temmuz 329 (26 Temmuz 1913)

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın Telgrafı
(Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi; BLK, Kls: 148, D: 116, Fih: 28-2.)

Telgraf

İzmir miting ve Belediye Reisi vasıta-i aliyyesiyle müftü-i belde hazretleri, mezaheb-i muhtelif rüesayı kiramı ve umum miting heyet-i muhteremesine

Ordu şevketli padişahına ve hükûmet-i seniyyesine muti ve münkad, vatan ve millet muazzezine daima feda ve kurbandır. Tevfikan ilahiye müsteniden emr-i hükûmet ve arzu-yu millîyi infaza can ve başımızla amade bulunduğumuzu arz ve temin ve beyan buyrulan hissiyat-ı vatanperveraneden dolayı teşekkürat-ı halisanemi takdim ederim.

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı

Ahmet İzzet

İNGİLİZ GAZETECİ ELLIS ASHMEAD BARLETT'E GÖRE BALKAN YENİLGİSİNİN SEBEPLERİ

Doç.Dr. Selda KILIÇ*

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olan felaketler zincirinin en önemli halkalarından biri şüphesiz Balkan Savaşı'dır. Osmanlı Devleti bu savaş sonucunda stratejik öneme sahip olan bir vatan toprağını kaybetmiş, Balkanlar'dan çekilmek zorunda kalmıştır.¹ Bu felaketin yaşanmasının başrolünü ise eski günlerini arayan Osmanlı ordusu üstlenmiştir. Balkan Savaşı sırasında yaşanan başarısızlıklar ordunun omurgasını oluşturan subaylar üzerinde derin izler bırakmıştır. Savaş sonrasında askerî tarihimizde daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde, savaşa katılan subaylar mağlubiyetlerin sorumlusu olarak gördükleri kişileri hedef alan yazılar yazmaya başlamış ve kamuoyunun önünde hararetle tartışmaların yaşandığı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuşlardır.²

Bu süreçte, birçok telif ve tercüme kitap basılmış, subaylar muharebe tecrübelerini, savaş sanatı ve biliminde yeni gelişmeleri yazdıkları bu eserlerde aktarmaya çalışmışlardır. Her yeni kitap ve konu yeni bir tartışma başlatmıştır.³ Özellikle Osmanlı Genelkurmayı ve Harp Okulu askerî tartışmaların yoğun bir şekilde gerçekleştiği merkezlerle dönüşmüştür. Yaşanan tartışmaların izlerini ve tartışmaların hangi boyutlara geldiğini Balkan Savaşı üzerine Osmanlı subayları tarafından yazılan anıların hemen hepsinde görmek mümkündür. Anı yazarları, savaşa dair söyleyeceklerine başlamadan önce niçin anı yazma gayreti içerisinde girdiklerini açıklayan bilgiler vermişler ve oluşan tartışma ortamına da değinmişlerdir.

Mehmet Ali Nüzhet "Balkan Harbi'nde" adlı eserine yazdığı ön sözünde savaş sonrası oluşan yazınsal tartışma ortamını şu şekilde anlatmaktadır: "Balkan Harbi'ne dair bir tarih yazmak lazım; fakat vesaike muhtaç bu emr-i mufassal tarafeyn-i muharebeyn erkân-ı harbiyesinin malumat-ı resmiyeyi neşretmesine mütevakıftır. Şimdiye kadar muharebelerin, bazı harbde bulunanların neşrettiği asarın ekserisi bir fırkanın ve bir kolordunun harekâtına münhasırdır. Bunların çoğu da ya mültezimine ya mübalağa-karane veya müdafaa-i nefse müstenit itizar-karanedir."⁴

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Hale Şıvgın; "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler ve Çeteler Arasında Başlaması", Osmanlı Ansiklopedisi, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 478.

² Balkan Savaşı'nda uğranılan mağlubiyet sonrasında bunun askerî nedenleri konusunda birçok kitap ve makale yazıldı. Önemli sayıda subay bu tartışmalara aktif bir şekilde katılıp kendi görüşlerini duyurabilmek için bütün fırsatlardan istifade etti. Bu tartışmalar sonucu yazılan çalışmalardan bazı örnekler şunlardır: Ragıp Rıfık; Balkan Hükümetlerinin Teşkilat-ı Askeriyesi, İstanbul, Şems Matbaası, 1328. Bahri; Balkan Harbi'nde Sırp Ordusu: Esbab-ı Felaketimizin Orduya İsbet Eden Hisse-i Mesuliyetinden, İstanbul, Tanin Matbaası, 1329. Ömer Zeki; Balkan Harbi ve Şark Ordusunun Hezimet-i, İstanbul, Matbaa-ı Amire, 1332. Mahmut Muhtar Paşa; Acı Bir Hatıra, Kahire, El-Matbaatü'l-Emiriye, 1932.

³ Ali İhsan Sabis; Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s. 16.

⁴ Mehmet Ali Nüzhet; Balkan Harbi'nde, İstanbul, Resimli Kitap Matbaası, 1331, s. 1.

Yine birçok yazar mevcut tartışma ortamına atıfta bulunarak kendi yazdıklarının bu tartışmalardan uzak kalınarak yazıldığını iddia etmiş ve yeni tartışmaların oluşmasına zemin hazırlayacak tarzda yazılar yazmışlardır. Bu yöndeki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Balkan Savaşı ile ilgili olarak savaş esnasında cephede bulunan kişilerin yazdıkları da bulunmaktadır. Bu kişilerden birisi de İngiliz Gazeteci Ellis Ashmead Barlett'tir. Bu gazetecinin notlarını derleyerek yayımlayan kişi ise Tüccarzade İbrahim Hilmi'dir.

Balkan Savaşı'ndaki yenilgimiz ordu ve halk üzerinde kuşkusuz bir şok etkisi yaratmıştır. Bu savaşın en zor zamanında, düşman Çatalca önlerine geldiği zaman Tüccarzade İbrahim Hilmi milletin uyanması, kendine gelmesi için "Kitabhane-i İntibah" adlı bir uyanış serisi meydana getirmeye başlamıştır. Bu seride 18 kitap yayımlanmıştır. Bunların bir kısmını bizzat kendisi yazmış bir kısmı da başka yazarların bu konudaki fikirleri, yani Osmanlının savaşlarda yenilmesinin sebepleri konusundaki eserleridir.

Bu serinin dördüncüsü olan "Esbab-ı Hezimet ve Felaketimiz" Ellis Ashmead Barlett'in savaş notlarından oluşmaktadır. Ellis Ashmead Barlett Londra'da yayımlanan Daily Telegraph gazetesinin özel muhabiri olarak katıldığı Lüleburgaz Muhaberesi ile ilgili notlarını yirmi bin kelimelik bir telgrafla gazeteye göndermiş ve Londra'ya dönüşünde de notları düzenleyip Paris'te çıkartılan "L'illustration" adındaki risalede yayımlamıştır. Bu makaleyi İbrahim Hilmi, Ebu Nüzhet Hakkı'ya çevirtip küçük bir kitap hâlinde basmıştır. Kendisi de buna bir ön söz yazıp Osmanlı Devleti'nin son asırdaki sorunlarından, özellikle de millet için her zaman değerli olan ordudaki gerileme sebeplerinden bahsetmiştir. Yani eserin yazarı Ellis Ashmead Barlett, çeviren Ebu Nüzhet Hakkı, kitap hâline getirip ön sözünü yazıp yayımlayan ise, İbrahim Hilmi Çığıracı'dır. "Esbabı Hezimet ve Felaketimiz" adlı bu eser, Türk milleti için askerliğin ne kadar mühim olduğunu, güçlü bir ordunun bir milletin var olması için ne kadar önem taşıdığını çok açık olarak göstermektedir.

Çalışmamızda İngiliz Gazeteci Ellis Ashmead Barlett tarafından kaleme alınan bu orijinal eserin 1912 Balkan Savaşı'nda Türk karargâhında bulunmuş bir yabancı olarak olaylara nasıl baktığı, ne gibi analiz ve değerlendirmeler yaptığı incelenmektedir. Özellikle de Balkan Savaşı yenilgisinin sebepleri üzerinde durulacaktır.

Öncelikle Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracı ve Sir Ellis Ashmead Bartlett hakkında kısa bir biyografik bilgi vermek uygun olacaktır.

Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracı:

Romanya'nın Tuna Deltası yakınındaki Tulça kasabasında doğdu.⁵ 1883'te ailesiyle birlikte İstanbul'a göç eden İbrahim Hilmi, ilkokulu burada

⁵ Doğum tarihi ile ilgili görüşler farklıdır. TDV İslam Ansiklopedisi; C 8, İstanbul, 1993, s. 299-300'de 1880'de doğdu; Osman Kafadar - Faruk Öztürk; "Cumhuriyet Nesillerinin Unuttuğu Bir Aydın Tüccarzade Hilmi ve 'Avrupalılaşmak' ", Tarih ve Toplum, S 161, Mayıs 1997, s. 261-266'da 1876'da doğdu; Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracı; Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, Yay. haz. Başak Ocak, İstanbul, 2010, s. 20'de ise 1879'da doğdu yazılmaktadır.

bitirdikten sonra bir süre terzi çırağı da yapar. Ancak okumayı hiç bırakmaz. İkdam Gazetesi'ne girerek çeşitli birimlerinde çalışır. 1896'da "Kitabhâne-i İslâm" adıyla bir yayinevi kurar. Daha sonraları askerlik alanında kitaplar da yayımlamaya başladığı için yayinevinin adını "Kitabhâne-i İslâm ve Askerî" olarak değiştirir. Askerî alanda ne kadar bilgisi olduğunu 1328/1912'de yayımladığı "Esbab-ı Hezimet ve Felaketimiz" adlı eserin ön sözünde şöyle belirtir: "... On beş senedir neşriyat-ı askeriye ile iştigal ediyorum. Pek çok askerî kitapları okudum, ümera ve zabitanla münasebet peyda ettim. Harbiye Mektebini hocalarıyla, talebesiyle, dersleriyle beraber pekiyi tanıdım. İkinci ve Üçüncü Ordu mıntikalarında dolaştım, Yunan Harbi'nde Osmanlı ordusu içinde bulundum. Osmanlı ordusunun talimname ve nizamnamelerini, Türkçe yazılmış kâffe-i asar-ı askeriye'yi gözden geçirdim. Zannedirim bu suretle ordumuzun içine ve dışına biraz vâkıfım."

Bununla beraber o, Mustafa Kemal'in "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl (1334/1918)" adlı eserinin basılmasına yardım eder. On beş yıl içinde askerlikle ilgili yaklaşık 200 eser yayımlar.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazeteciliğe de başladığını görüyoruz. İlk resimli günlük gazete olan "Millet"i 1324/1908'de çıkarır. Ardından Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi Gürpınar ile birlikte "Boşboğaz" (1908) adlı bir mizah dergisi ve "Ordu ve Donanma (1912 - 1914)" adlı aylık bir dergi yayımlar. Devrin siyasi baskıları ve ekonomik zorluklar yüzünden bunlar uzun ömürlü olamaz.

Millet Kütüphanesi, Mavi Kitaplar, Harb-i Umumî Külliyyatı, Kitabhâne-i İntibah isimleri altında çeşitli fikrî eserler yayımlar. Ahmet Refik Altınay, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halid Ziya Uşaklıgil gibi ünlü yazarların eserlerini basar. Ayrıca Prens Sabahattin'in "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? (1913)" adlı eserini de yayımlamıştır.

İbrahim Hilmi dinî eserler de çıkarır. Şeyh Muhsin-i Fani'nin (Hüseyin Kazım Kadri) başkanlığındaki bir heyete hazırlattığı "Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri (1332/1916)", iki büyük ciltlik "Nûr-ı'l-beyan - Kur'an-ı Kerim Tefsiri (1340/1924)" ve İzmirli İsmail Hakkı'nın hazırladığı "Meânî-i Kur'an (1343/1327)"yi basar.

Okul kitapları yayımcılığının yabancılara elinde olmasına üzüldü ve bu işi de yapmaya başladı. Yaklaşık 300 okul kitabı basarak İstiklal Harbi sırasında çocukların kitapsız kalmamasına yardımcı olur.

Yayinevinin adını daha sonra "Kitabhâne-i Hilmi" ve Cumhuriyet'ten sonra da "Hilmi Kitabevi" olarak değiştirir. Türk fikir hayatına 1000'den fazla eser kazandıran İbrahim Hilmi Çığıracı, Türk yayımcılarının en eskilerinden biridir. 1960'lara kadar yayımcılığı sürdürmüş, 12 Haziran 1963'te İstanbul'da ölmüştür. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: Tasfiye-i Lisana Muhtaç Mıyız? (1327/1911), Felaketlerimizin Esbabı adı altında yedi kitaplık bir dizi: Zavallı Millet (1328/1912), Milletin Kusurları (1328), Milletin Hataları (1328),

Maarifimiz ve Servet-i İlmîyemiz (1329/1913), Avrupalılaşmak (1334), Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk? (1329), Türkiye Uyan (1329). Bu eserlerden başka 1323'te Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün eyaletleriyle siyasi ve idari taksimatını gösteren "Memalik-i Osmaniye Cep Atlası" adlı önemli bir eser de yayımlamıştır.

Ellis Ashmead Bartlett (11 şubat 1881 - 4 Mayıs 1931):

İngiliz gazeteci ve savaş muhabiri olan Bartlett 1885 - 1892 yılları arasında İngiltere Deniz Bakanlığı sivil lordu olan Sir Ellis Ashmead Bartlett'in en büyük oğludur. 16 yaşındayken, Türk - Yunan Savaşı'nda Türk ordusunun içinde olan babasına eşlik etmiştir. 1904'te Rus - Japon Savaşı'nda Japonlarla, 1907'de Fransa'nın Fas Seferi'nde Fransızlarla, 1911 Trablusgarp Savaşı'nda da İtalyanlarla beraber özel savaş muhabirliği yaptı. 1912 Balkan Savaşı'nda ise Türk karargâhındaydı. Çanakkale Savaşı çıktığında savaş muhabiri olmak için çok sayıda başvuru yapan muhabirlerin arasındaydı. Mart 1915'te talebi kabul edildi. 25 Nisan'da da Anzak Koyu'nda yaşananları anlattığı ayrıntılı raporu Avustralya gazetelerinde 8 Mayıs'ta yayımlandı. Resmi raporlardan farklı olarak gerçekleri açaıkladığı için bazı yazılarına el konuldu. İngiltere'ye döndüğünde ise uzun bir sorguya tabi tutuldu. 1928'de "Sansürsüz Çanakkale" adlı kitabını çıkardı. Ellis Ashmead Bartlett, Çanakkale Savaşı sırasında pek çok görüntü de çekmişti. Bunlardan biri de Anzak askerlerinin Gelibolu Yarımadası'na çıktıklarını gösteren 45 saniyelik bir görüntü de bulunmaktadır.

Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracı'nın 25 sayfalık, son derece uzun bir ön söz yazdığı eser toplam 56 sayfadan oluşmaktadır. Eserin mütercimi Ebu Nüzhet Hakkı da "Arzı Meram" başlığı altında bir sayfayı biraz aşkın (orijinal eserde 27 - 28. sayfalar) bir giriş yazısı yazmıştır.

Ellis Ashmead Bartlett'in yazılarından oluşan bu kitapçığa bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yenilgisinin sebeplerini açaıklamaya çalışırken ağırlıklı olarak Trakya ve Lüleburgaz'daki savaşlar üzerinden konuyu değerlendirmeye çalıştığı görölmektedir. Çünkü kendisi bu yörede savaş muhabiri olarak görev yapmıştır. Bu da onun daha sınırlı ve yalnızca bulunduğu alana bağlı olarak bir yargıya varmasına sebep olacaktır. Böyle bir durumunda ne kadar doğru bir değerlendirme yaptığına aslında kuşku ile de bakılmalıdır. Fakat bir yabancıнын gözünden de olaylara bakmak ayrıca önemlidir. Bartlett, sözlerine son derece yanlı ve âdeta acımasızca diyebileceğimiz "Ordu Değil, Kuru Kalabalık" başlığı atarak başlamakta ve şöyle devam etmektedir. "Lüleburgaz'daki çatışmalarda Osmanlıları ezmekle neticelenen Türk ve Bulgar ordularının harekâtı Ekim ayının (Teşrinievvel) on üçüncü günü akşamı Kırkkilise'nin zaptıyla başladı. Ekim'in otuz birinci gününe kadar Trakya Ordusunun Çatalca hududuna kadar firarı ile neticelenen bir vaziyet arz etmekteydi." diyerek en baştan askerleri eleştirip firar ettiklerini ifade etmektedir. Ona göre, Osmanlıların muvaffak olma ihtimali pek şüpheli idi ve Osmanlılar, tehlikeli bir anda cebren harbe sevk edilmişti. Harp patladığı

zaman Trakya Ordusu mevcudunun çok altında idi; çünkü ordu Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzak noktalarına kadar her tarafına dağılmış; hatta İtalyanların çıkarması muhtemel askere karşı koymak üzere yüz elli bin kişilik en mükemmel kıtaatı İzmir'de bulunmakta idi.

Lüleburgaz'ın bir köyü olan Sakız Köyü'ne başkumandanı görmek için giden Bartlett, "Baskumandanı orada bulacağımı haber verdikleri için Sakız Köyü'ne gitmeye karar verdim. Yolda giderken pek şayan-ı merhamet bir hâlde sürü ile yüzlerce yaralıları rast geliyordum, bu zavallılar beyhude yere mevcut olmayan hastaneleri bulmaya çalışıyorlardı. Kezalik tehlikeden kaçıp kurtulmak için istical gösteren yüzlerce firariye; gecenin zulmetinde yollarını şaşırmış, kıtaatını bulup iltihak etmeye uğraşan büyük mevcutlu müfrezelere tesadüf ediyordum. Bunlar sahne-i harbin arkasında şayan-ı teessüf bir tedbirsizlik ve herc ü mercinden başka bir şey değil idi. Gece saat zevali dokuzda karargâh-ı umumî merkezine vasıl olabildim. Baskumandanı ve erkân-ı harbiye heyetini eşya namına katiyen bir şey bulunamayan tamamıyla boş, dört odalı bir evde yerleşmiş buldum. Bir takımı yerde kuru tahta üzerine, en ziyade mazhar-ı teveccühe olanları da ot demetleri üzerine oturmuşlar; hepsi bi-tâb ve kıta'âtdan vürut edecek raporları bekliyorlardı. (Geleceğini vehm ü tahayyül ettikleri bu raporlar katiyen gelmedi.) Bundan başka kaht (kıtlık) da kendini gösterdi. Bu akşam yemeğimiz karargâh-ı umumî merkezinde bulunması mümkün yegâne gıda olan bir tabak dolusu pilavdan ibaret oldu. Bu muhtasar yemeği yedikten sonra benimle biraz konuşmak üzere Abdah Paşa geldi. Bana bir yaprak sigarası ikram etti." diyerek devam etmekte:

"Sert ve soğuk bir havada saman üzerinde yattık ve fena bir gece geçirdik. Teşrinievvel'in otuzuncu Çarşamba günü sabahleyin erkenden hepimiz ayakta idik. Hiçbirimiz kahvaltı etmedik, kahvaltı etmek şöyle dursun hatta bir fincan kahveye bir kadeh çaya razı olduğumuz hâlde onu da bulamadık. Zira bütün ordu gibi erkân-ı harbiyesi heyeti dahi yiyeceğinden mahrum idi."⁶

Ellis Ashmead Bartlett, kaleme aldığı yazılarında özellikle Lüleburgaz'daki savaşlarda, Türk ordusunun sıkıntıya düşmesini ağırlıklı olarak şu sebeplere bağlamaktadır: Türklerin askerî teşkilatlarının iyi olmaması.⁷ Böyle bir harbe tam olarak hazırlıklarının olmaması.⁸ Ordu içinde bazı askerlerin firar etmesi.⁹ Asker sayısının eksik olmasıdır.¹⁰

⁶ Ellis Ashmead Bartlett; Esbab-ı Hezimet ve Felaketimiz, (Lüleburgaz Muharebesi'nde nasıl ve niçin mağlup olduk?) Mütercimi: Ebu Nüzhet Hakkı, Muharri: Deyli Telgraf Muhabir-i Harbi Yüzbaşı Eşmit Bartlett (Naşir-i Kitâb Hilmi Efendi'nin bir mukaddimesini havidir.) Dersaâdet Kitabhâne-i İslâm ü Askerî 46 - Bâb-ı Âli Caddesi - 46, Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı, 1328, s. 48-49.

⁷ age.; s. 29.

⁸ age.; s. 29.

⁹ age.; s. 29.

¹⁰ age.; s. 30.

“Türkiye; muvaffak olmak ihtimali pek şüpheli ve tehlikeli bir anda cebren harbe sevk edildi. Harb patladığı zaman Trakya ordusu mevcut-ı lâziminin pek aşağısında idi; çünkü Kuvâ-yı Osmaniye, imparatorluğunun en uzak yerlerine kadar her tarafına dağılmış; hatta İtalyanların çıkarması muhtemel askere karşı koymak üzere yüz elli bin kişilik en mükemmel kıtaatı İzmir’de bulunmakta idi.” diyerek konuyu açmaktadır. Ordunun asker eksiği olduğu için 25 - 45 yaş arasındaki bütün erkekler Anadolu’nun dört bir yanından İstanbul’a geldiler. Bunların bir kısmı en az 15 senedir en küçük bir askerî hizmette dahî bulunmamış kişilerdi. Gelen bu kişilere yeni silahlar verildi. Bunların kullanımı onlara ancak yolda öğretilti. Ardından doğrudan doğruya bunlar harbe sevk edildi.¹¹ Osmanlı Erkân-ı Harbi’nin en büyük hatası Napolyon’un meşhur olan ‘Bir ordu harbden evvel tecemmu etmiş olmalıdır.’¹²

Askere yeni alınan grupların birçoğunun tabur, alay ve fırkalarına iltihak edememeleri ve kendi başlarına bırakılmalarıdır. Bunların bir kısmı kendilerine tesadüf edip taht-ı idaresine alacak bir zabite rast gelinceye kadar sahralarda serseriâne dolaşıyorlardı.¹³

Osmanlıların savaş planının yeterince iyi olmaması. Hatta mükemmel şekilde teşekkül etmiş noksansız bir ordu için bile verilmesi tehlikeli bir plan idi. Hâlbuki gördüğümüz ve tasvir ettiğimiz veçhile düzeni bozuk bir Türk kuvvetine böyle bir planın verilmesi hakikaten büyük bir cinnet idi. Bu plan, Trakya Ordusunu tamamıyla Edirne - Kırkkilise arasında toplanmasından ibaret idi.”¹⁴

Lüleburgaz da 28 - 29 Ekim Salı günü Abdah Paşa ile birlikte bulunan Barlett, Bulgar ordusu ile ilgili olarak “Ben de ilk defa olarak Bulgar piyadesini iş başında görüyordum. Bunların taarruz için izhar etmekte oldukları sürat ve şiddet beni hayrette bıraktı. Yarım mil mesafeden meydana çıkışlarını, sık ve sürekli bir ateş açarak toplu saflarla hücumlarını; kendilerine yol açmak ve Türkler tarafından kuşatılmaktan himaye için topçularını beklemeksizin kemal-i istical ile dereye ve üzerindeki köprüye doğru bi-muhâba ilerlediklerini gördüm.” tespitini yapmaktadır. “Taarruz ve hücum o kadar nagehanı ve şiddetle zuhur etti ki ilk mermiler, aralarında ve üzerlerinde patlamaya başladığı zaman zavallı ahali daha uzaklarda kendilerine emin melce’ aramak için bile vakit bulamadılar. Gayr-i kabil-i tarif bir herc ü merci içinde müthiş bir havf ü hirâs ile evlerini terk ettiler; şaşkın ve yılgın bir hâlde oraya buraya koşarak nihayet düşmanın bulunduğu tepenin karşısındaki tepeye kaçtılar.” Halk ile ilgili olarak yine şu tespitlerde bulunmaktadır: “Ahalisi Türk, Rum, İslav, Ermeni ve Musevilerden mürekkep olan köyler ve çiftlikler bu cereyanlardan husule gelen vadiler içlerine gömülmüştü. Bu köylülerin ekserisi daha ilk top seslerini topmakla (duymakla) hemen firar etmişlerdi. Türk hududunun arka tarafındaki bütün ova kâmilten birdenbire mevâşi (yük

¹¹ age.; s. 31-32.

¹² age.; s. 32.

¹³ age.; s. 32.

¹⁴ age.; s. 33-34.

hayvanları) katarları; ansızın duçar-ı hücum olarak cinnete yakın bir hâl-i kış eden asude bir halkın alıp götürebileceği eşya ile yüklü öküz arabaları ve koyun sürüleri ile doldu. Salı günü sabahın saat on birinden ba'de'l-zeval altıya kadar bütün cephe üzerinde hiçbir tarafta duçar-ı tevakkuf olmaksızın harb devam etti.”

Ellis Ashmead Barlett, yalnızca Trakya ve Lüleburgaz harplerine dayanarak Osmanlı ordusunun yenilgi sebeplerini ortaya koymaya çalışmıştır. Tabi bunu yaparken de bir şekilde kimi eleştirilerde bulunmaktan da geri kalmamıştır. Lüleburgaz da Türk ve Bulgar ordularının karşılıklı muharebelerini Trakya Ordusunun Çatalca hududuna kadar firar etmeleri ile neticelenen durumu anlatırken “Ordu Değil Kuru Kalabalık”¹⁵ başlığı atarak son derece kaba ve tarafgir bir bakışla durumu aktarmaya çalıştığı görülmektedir.

Sonuç olarak 1912 yılının 26 - 27 - 28 - 29 Ekim'inde Lüleburgaz'da yaşanan Balkan Muharebeleri'nde savaşın en kanlı çatışmaları yaşanmıştır. Burada savaş muhabiri olarak bulunan ve olaylara tanıklık eden Ellis Ashmead Barlett, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yenilgisinin sebeplerini özetle şu noktalarda toplamaktadır:

- Harbe hazırlıklarının noksan oluşu.
- Ordu içinde bazı askerlerin firar etmesi.
- Türklerin askerî teşkilatlarının iyi olmaması.
- Askerin başıboş bırakılması.
- Osmanlıların savaş planının yeterince iyi olmaması.
- Askere yeni alınan grupların birçoğunun kendi başlarına bırakılmalarıdır.
- Ordu mensupları ve ordunun geri kalmışlığı gibi konuları ön plana çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti, bu dönemde ordunun yetişmiş ve deneyimli personelini terhis etmek gibi büyük bir hata yapmıştır. Ordunun yenileştirilme bahanesi ile tecrübe sahibi olan subaylarının da kadro dışı bırakılması bu dönemde ayrıca dikkate şayandır. Bu durum da belki böyle bir Balkan yenilgisini gündeme getirmiştir. Elbette burada Barlett'in vurguladığı bazı eleştirilerin çok da yerinde olduğunu savunamayız. Örneğin ordu mensuplarını ve ordunun geri kalmışlığını eleştirmektedir. Böyle bir eleştirinin doğru olması söz konusu değildir. Bunu, ancak ordunun yorgunluğu, art arda yaşanan savaşlar ve

¹⁵ age.; s. 29. “Lüleburgaz'ında Osmanlıları ezmekle neticelenen Türk ve Bulgar ordularının safha-i harekâtı doğru olarak Teşrin-i evvel efrencinin on üçüncü günü akşamı Kırkkilise'nin zabtıyla başladı. Eğer bu andan Teşrin-i evvel efrencinin otuz birinci gününe kadar güzerân olan vekâyî ve bu vekâyîin sûret-i tesellisi hakkında bir fikr-i sarîh edinmek arzu edilirse Trakya ordusunun inhizâmını ve bir hâl-i perişânide Çatalca hududuna kadar firârî ile neticelenen ahvâli kâmilten bir vak'a add etmelidir.”

sıkıntıların yansıması olarak değerlendirmelidir. Böyle bir harbe hazırlığın eksik olması kabul edilebilir. Fakat yine diğer eleştirilere baktığımızda biraz evvel ifade edilen ordunun yorgunluğu dikkate alındığında askerin başıboşluğu, bazı askerlerin firarî olması ve iyi bir teşkilatlanma yapılamaması sonucunu doğurmuştur.

Osmanlı Devleti aslında Balkan Savaşı'na çok hazırlıksız girmişti. Dolayısıyla sağlık hizmetleri ve özellikle de askerler arasında baş gösteren kolera salgını, ordu birliklerinin yeterli yararlılığı gösterememesinde çok büyük bir etkeni. Öyle ki sağlık koşulları bakımından son derece eksik bir durumda olduğu anlaşılan birliklerde, sağlık açısından çok önemli olan su dahi bulunamayabiliyordu. Askerî hastanelerin bir kısmında doktor bile yoktu.¹⁶

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda iç ve dış nedenlerin etkisiyle tarihinin en büyük yenilgilerinden birine uğramış, bunun sonucunda Meriç Nehri'nin batısındaki bütün Balkan toprakları ile Ege adalarını kaybetmiş oldu. Balkan Savaşı sonunda Balkanlar'da mevcut durum büyük oranda değişmiş, bölge devletlerinin sınırlarının genişlemesi ile yeni bir siyasi harita çizilmiş, bu arada yeni bir devlet Arnavutluk da ortaya çıkmıştı.

Ekim 1912'den, Ağustos 1913'e kadar on ay süren Balkan Savaşı, sadece savaşan devletleri (Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ) değil, bütün Avrupa devletlerini de yakından ilgilendirmişti. Çıkarları çatışan devletler, bu bunalım dolayısıyla karşı karşıya gelmiş, bloklar arasında gerginlikler artmış, bundan dolayı da Balkan bunalımı, Birinci Dünya Savaşı'nın yakın nedenlerinden birisi olmuştur.

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin dağılmasındaki en önemli aşamalardan biridir. Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisinin ardında birçok neden vardır. Bu nedenlerden en önemlilerinden biri de lojistik destek ve sağlık hizmetlerinin eksikliği ile asker arasında görülen kolera salgınının olumsuz etkileridir. Zaten Barlett de "Harbe hazırlığın noksan oluşu" diyerek lojistik destek eksikliğine dikkat çekmiştir. Bunun dışında ayrıca pek fazla bilinmeyen hastalık konusu da Balkan yenilgisinin nedenleri arasındadır. Bu konu ile ilgili olarak, ATASE Dairesi Arşivinde bulunan belgelerde de hastanelerin ilaç ve sıhhi malzeme, yaralıları için yer temini, hastane teşkili, hastanelerin personel ihtiyaçlarını belirten birçok doküman bulunmaktadır.¹⁷ Osmanlı Devleti kolera salgını ile ilgili olarak bazı önlemler almış olmasına rağmen, yeterli olmamıştır.¹⁸ XIX. yüzyılda Osmanlıda görülen kolera hastalığı, Balkan Savaşı'nın belki gidişatını da etkilemiştir. Savaş sırasında ileri hatlar

¹⁶ ATASE Dairesi Arşivi; Dolap No. 1-302-11, Göz No. 9-1, Dosya No. 10-A-2, Kısım No. 49. Kızılhaç Heyetlerinin de Anadolu'daki hastanelerden yararlanmak için hazırlıklar yaptıkları, hastane ortamında bulunmadan tedavisi mümkün olan hastaların taburcu edilerek yatak sayısını artırmak, doktor, eczacı, cerrah gibi sağlık personelinin miktarlarını öğrenmek için çalışmalar başlattıkları görülmektedir.

¹⁷ aga.; Dolap No. 3/10, Klasör No. 49, Belge Ad: 118, T: 7 Şubat 1327 - 4 Şubat 1328. (Yaralıları için yer temini, askerî doktor atama ve sıhhi ihtiyaçlar.)

¹⁸ aga.; Dolap No. 5/1, Klasör No. 50, Belge Ad: 90, T: 3 Ekim 1328 - 26 Şubat 1328. (Tahaffuz, hastane teşkili, koleraya karşı tedbirler.)

için doğru dürüst hiçbir sağlık teşkilatı ve tedbiri alınmadığı görülmektedir. İnceleyebildiğimiz belgeler bize gösteriyor ki askerin bir kısmı da savaş nedeniyle değil, bu hastalık sebebiyle kırılmıştır. Tabi ki bu durumda savaşın sonucunu olumsuz yönde etkilemiştir.

Kaynaklar

ATASE Arşivi; Dolap No. 1-302-11, Göz No. 9-1, Dosya No. 10-A-2, Kısım No. 49.

ATASE Arşivi; Dolap No. 3/10, Klasör No. 49, Belge Ad: 118, T: 7 Şubat 1327 - 4 Şubat 1328.

ATASE Arşivi; Dolap No. 5/1, Klasör No. 50, Belge Ad: 90, T: 3 Ekim 1328 - 26 Şubat 1328.

BARTLETT, Allis Ashmead; Çanakkale Gerçeği, haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul, 2006.

ÇİĞİRAÇAN, Tüccarzade İbrahim Hilmi; Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, Yay. haz. Başak Ocak, İstanbul, 2010.

DOSAY GÖKDOĞAN, Melek; "Tüccarzâde İbrahim Hilmi ve Osmanlının Uğradığı Felaketlerin Sebeplerine İlişkin Görüşleri", XIII. Türk Tarih Kongresi, 4 - 8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler III. Cilt, II. Kısım. Ankara, TTK, 2002.

DOSAY GÖKDOĞAN, Melek; Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz Tüccarzâde İbrahim Hilmi, Ankara, 2000.

HOCHWACHTER, Gustav von; Balkan Savaş Günlüğü "Türklerle Cephe", çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

KAFADAR, Osman - ÖZTÜRK, Faruk; "Cumhuriyet Nesillerinin Unuttuğu Bir Aydın Tüccarzâde Hilmi ve 'Avrupalılaşmak' ", Tarih ve Toplum, Mayıs 1997.

KARAKUŞ, Erdoğan; Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2004.

Meydan Larousse; C 3, İstanbul, 1990. 211.

Mufassal Osmanlı Tarihi; C 6, İstanbul, 1963.

OCAK, Başak; Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracan, İstanbul, 2003.

TDV İslam Ansiklopedisi; C 8, İstanbul, 1993; C 16, İstanbul, 1997.

Türk Ansiklopedisi; C 23, Ankara, 1976.

کتابخانه انتباه

عدد : ۴

استقامت و فلاکت

لوله بودغاز محاربه سنده ناصل و نیچون مغلوب اولدق ؟

مترجمی :

محرری :

ده بلی نالغراف مخابر جری یوزباشی :

ابوالنزهت حتی

اشمیت بهرتلهت

ناشر کتاب حلمی اقدینک بر مقدمه سنی حاویدر .

در سعادت

کتابخانه اسلام و عسکری

۴۶ — باب عالی جاده سی — ۴۶

۱۳۲۸

مطبعة خیریه و شرکامی

Kitabın Orijinal Kapağı

Kitâbhâne-i İntibah

Aded: 4

ESBÂB-I HEZİMET VE FELÂKETİMİZ

Lüleburgaz Muharebesi'nde nasıl ve niçin mağlup olduk?

Mütercimi:

Ebu Nüzhet Hakkı

Muharriri:

Deyli Telgraf Muhabir-i Harbi Yüzbaşı Eşmit Bartlet

Naşir-i Kitâb Hilmi Efendi'nin bir mukaddimesini havidir.

Dersaâdet

Kitabhâne-i İslâm ü Askerî

46 - Bâb-ı Âli Caddesi - 46

1328

Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı

KİTAPTA İSİMLERİ GEÇEN BALKAN SAVAŞI KOMUTA KADEMESİ**Başkomutan Vekili Harbiye Nazırı
NAZIM PAŞA**

1852'de İstanbul'da doğdu. Çerkez İsmail Paşa'nın oğludur. 23 Ocak 1913 tarihindeki Babıali Baskını sırasında öldürülmüştür.

1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

**Doğu Cephesi Komutanı
Birinci Ferik (Korgeneral) ABDULLAH KÖLEMEN
PAŞA**

1846 yılında Trabzon'da doğdu. Türk Kölemenlerinden Süvari Albayı Rüstem Bey'in oğludur. 25 Nisan 1937'de ölmüştür.

1911 - 1912 Osmanlı - İtalyan Savaşı'na, 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na ve 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.

"Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatırası" adında bir kitabı vardır.

**Doğu Cephesi I. Kolordu Komutanı
ÖMER YAVER PAŞA**

Çerkeş'te doğmuş, 1931'de vefat etmiştir. 1897 Osmanlı - Yunan Savaşı ve 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

**Doğu Cephesi II. Kolordu Komutanı
ŞEVKET TURGUT PAŞA**

İstanbul'da doğmuş, 19 Mart 1924'te İstanbul'da ölmüştür.

1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

Damat Ferit Paşa Hükümetinde Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır. Mayıs - Haziran 1919 arası Harbiye Nazırı olmuş; ancak Millî Mücadele'ye taraf olduğu anlaşılınca istifa ettirilmiştir.

Doğu Cephesi III. Kolordu Komutanı
MAHMUD MUHTAR KATIRCIOĞLU PAŞA

1867 yılında İstanbul'da doğdu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğludur. 18 Mart 1935'te ölmüştür.

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı ve 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

Eserleri: Ruznâme-i Harp (Harp Takvimi), Balkan Harbi, 3. Kolordunun ve 2. Şark Ordusunun Muharebeleri, Maziye Bir Nazar, Acı Bir Hatıra, Fransızca olarak Le Turguie (Türkiye), L'Allemange (Almanya), Evenements D'orient (Şark Olayları).

IV. Kolordu Komutanı
AHMET HAMDİ ABUK PAŞA

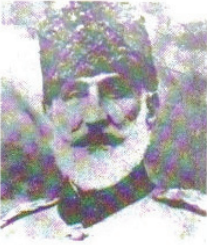

1857'de Sivas'ta doğmuş, 22 Ekim 1923'te İstanbul'da ölmüştür.

1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

Damat Ferit Paşa ve Ali Rıza Paşa kabinelerinde bakanlık yapmıştır.

Edirne Garnizonu Komutanı
ŞÜKRÜ PAŞA

1857'de Erzurum'da doğmuş, 28 Mayıs 1915'te vefat etmiştir.

1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

"Balistik adlı bir kitabı vardır.

Batı Cephesi Komutanı
Birinci Ferik ALİ RIZA PAŞA

1860 yılında İstanbul'da doğmuş, 31 Ekim 1932'de ölmüştür.

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı ve 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır. 2 Ekim 1919 - 3 Mart 1920 yılları arası sadrazamlık yapmıştır. 9 Şubat 1921'de Bayındırlık Bakanlığına, 12 Haziran 1921'de de İçişleri Bakanlığına atanmıştır.

ZEKİ KOLAÇ - KILIÇOĞLU PAŞA

1962'de Halep'te doğmuş 12 Ocak 1943'te vefat etmiştir.

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'na, 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na, 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 23 Ekim 1920 - 27 Aralık 1920 tarihleri arası Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır.

"1912 Balkan Harbi'ne Ait Hatıralarım" ve "Bazı Osmanlı Seferleri Hakkında Mütalaa" adlı kitapları vardır.

ESAD BÜLKAT PAŞA

1862 yılında Yanya'da doğmuş, 1952'de vefat etmiştir.

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'na, 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na, 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.

Geometri ve matematik üzerine dört eseri basılmıştır.

HASAN RIZA PAŞA

1871'de İstanbul'da doğmuş, 1913'te İşkodra'da şehit olmuştur.

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'na, 1912 - 1913 Balkan Savaşı'na katılmıştır.

TBMM HÜKÜMETİNİN DESTEKLEDİĞİ ARNAVUTLUK BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ'NİN TÜRK BASININA YANSIMALARI

Dr. Halil ÖZCAN*

Giriş

Birinci Balkan Savaşı sonrasında İsmail Kemal Bey liderliğinde Avlonya'da toplanan Arnavut Kongresi, 28 Kasım 1912 tarihinde Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiş ve hemen devamında Arnavutluk, komşularının işgallerine engel olamamıştır. Bağımsızlığı tanınan Arnavutluk Devleti'nin başına Alman asıllı Prens Wied (Vid) getirilmiş ancak Alman Prens daha otoritesini kuramadan Birinci Dünya Savaşı çıkmış ve yaklaşık altı ay sonra Arnavutluk'u terk etmek zorunda kalmıştır. Arnavutluk'ta yaşanan bu belirsizlik, ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'nda gizli paylaşım anlaşmalarının konusu hâline getirmiştir.

Balkan Savaşları sonrası toplanan Londra Elçiler Konferansı, 29 Temmuz 1913 tarihinden itibaren Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olmasını kararlaştırmış ve bağımsızlığın ilanı ile Osmanlı Devleti ile Arnavutluk arasında hiçbir hükümlerlik bağının kalmadığı da kabul edilmiştir. Ancak Elçiler Konferansı'nın Arnavutluk kararı, Osmanlı Devleti'ne resmen bildirilmemiş olduğu için Osmanlı Devleti, Arnavutluk'un bağımsızlığını 26 Ağustos 1922 tarihine kadar tanımamıştır.¹ Bu on yıllık süreçte Osmanlı Devleti Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi işgalleriyle uğraştığı için Arnavutluk ile yeterince ilgilenememiş ve basında da Arnavutluk haberleri pek yer almamıştır. Bu eksikliği hisseden Hâkimiyet-i Milliye (H.Milliye),² Tiran muhabeirine söz konusu dönemi kapsayan bir yazı dizisi hazırlatarak 1926 yılının Mayıs ayında "Arnavutluk Mektupları" başlığıyla yayımlamaya başlamıştır.

H. Milliye gazetesi ilk yazıyı "Arnavutluk Mektupları Genç Arnavutluk'un On Üç Senelik Hayatına Bir Nazar" başlığıyla 28 Mayıs 1926 tarihinde 3. sayfasında yayımlamıştır. Gazete "Arnavutluk Nasıl Teşkil Edilmiştir?" alt başlığıyla komşu devletlerin Arnavutluk'un bağımsızlık sürecinde Arnavutluk'u işgalleri üzerinde durmuş ve Çarlık Rusya'nın ve Balkanlı Slav devletlerinin Arnavutluk ve Balkan politikaları hakkında bilgiler vermiştir. Yazıda ayrıca Londra Konferansı süreci, İşkodra Müdafaa ve Türk - Arnavut ilişkilerinin sona ermesi, Esat Paşa'nın faaliyetleri ve hükümet

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Hacette Üniversitesi ATATÜRK İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yarı Zamanlı Öğretim Elemanı.

E.posta: halil.ozcan@yahoo.com.tr ve halilozcan.hacettepe.edu.tr

¹ Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımamasıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Yasemin Saner Gönen; "Babiali Arnavutluk'u Neden 9 Yıl Resmen Tanımadı?", Toplumsal Tarih Dergisi, Kasım 1999, s. 4 - 16. Halil Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri (1920 - 1938), ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 18 - 30.

² H. Milliye olarak kısaltılmıştır.

kurması, Prens Vid'in Arnavutluk'a kral olarak tayin edilmesi bilgileri yer almıştır.³

Arnavutluk mektuplarının ikincisi 30 Mayıs 1926 günü H. Milliye gazetesinin 3. sayfasında "Prens Divid (Vid) Hükûmeti'nin İskatı" alt başlığıyla yer almıştır. Bu yazıda; prensin hayatı, Arnavutluk'a atanması, Arnavutluk'ta hükûmet kurması, Arnavutluk'tan toprak isteyen ve Arnavutluk'un bağımsızlığını içlerine sindiremeyen İtalya, Sırbistan ve Yunanistan'ın Prens aleyhinde Arnavutluk halkına yaptıkları propagandalar yer almıştır. Bunlara ilave olarak Prens hükûmetine karşı Arnavutluk muhalefeti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Prens Vid'in Arnavutluk'u terk etmesi, Esat Paşa'nın hükûmet kurması ve Esat Paşa aleyhine Avusturya destekli isyan çıkması hakkında bilgiler verilmiştir. Gazete ayrıca, Yunanistan'ın Şimalî Epir komitecilerini harekete geçirerek Londra Konferansı'nca Arnavutluk'a terk edilen Görice'yi, Muhtar Epir Hükûmeti hâkimiyetine geçirmek için yaptığı faaliyetler kapsamında; Epir komitacılarının her tarafı ateşe vererek silahsız bulduğu ahaliyi, ihtiyar, kadın, çocuk gözetmeksizin süngüden geçirmesi, köyleri yakması, camiler içinde topladıkları insanlara topluca kıyması olaylarını ayrıntılarıyla aktarmıştır.⁴

Üçüncü yazı 6 Haziran 1926 günü H. Milliye gazetesinde "Genç Arnavutluk'un On Dört Senelik Siyasi Hayatına Bir Nazar" başlığıyla ve "Genç Arnavutluk Harbi Umumiye'yi Nasıl Geçirdi" alt başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yazıda Esat Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı başladığında İtilaf devletlerine yaklaşarak Türkiye, Almanya ve Avusturya'ya savaş ilan etmesi, Almanya, Avusturya ve Bulgar saldırıları karşısında sıkışan Sırplar ve Karadağlıların kendileri için güvenli olan Arnavutluk topraklarına sığınmaları, Avusturya, Fransa ve İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmeleri bilgilerine yer verilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrası Avusturya'nın boşalttığı Kuzey Arnavutluk'u İtalya ve Sırp kuvvetlerinin işgal etmesi, İşkodra'nın İtilaf devletleri namına Fransız kuvvetlerince işgali, Draç'ta İtalya nüfuzuyla toplanan kongrede Turhan Paşa kabinesinin kurulması ve bu kabinenin Paris Konferansı'na katılması için heyet oluşturması izah edilmiştir. Bunlara ilave olarak Turhan Paşa Kabinesinin etkili olamaması üzerine Akif Paşa başkanlığında Luşnya Kongresi'nin toplanması (2 Şubat 1920),⁵ kongrede ülkeyi temsil için dört kişilik yüksek konsey oluşturulması ve Süleyman Fehmi Bey'in⁶ başkanlığında bakanlıklara vatanperverlerin getirilmesi ve bu yeni hükûmetin 1913 yılı sınırlarını kabul etmesi bilgileri yer

³ H. Milliye; 28 Mayıs 1926, s. 3.

⁴ H. Milliye; 30 Mayıs 1926, s. 3.

⁵ Luşnya Kongresi 28 - 31 Ocak tarihleri arasında yapılabilmiş ve kongreye bütün Arnavutluk'tan ellinin üzerinde temsilci katılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 46 - 48.

⁶ Anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan ve Luşnya Kongresi sonucu başbakan atanan Süleyman Fehmi (Delvina) Bey hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Özcan; TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları, s. 7.

almıştır.⁷ H.Millîye gazetesi Arnavutluk'un bağımsızlık süreciyle yeniden işgal dönemlerinin bilgilerini Türk kamuoyuna sunarak bu dönemdeki önemli bir eksikliği gidermiştir.

1. Arnavutluk'un Yeniden Bağımsızlığı Sürecinde Arnavutluk Millî Kongre ve Cemiyet Haberlerinin Türk Basınına Yansıması

Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti ile birlikte Arnavutluk'un da paylaşılması öngörülmüş ve Arnavutluk savaş sonrası Osmanlı Devleti'yle birlikte işgallerle karşı karşıya kalmıştır. Arnavut liderler, Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerini işgallerden kurtarabilmek için çareler aramaya başlamış, bu doğrultuda İtalya'nın denetimi altında 25 Aralık 1918 günü 50 temsilci ile Draç'ta (Durrës) toplanan kongrede Turhan Paşa riyaseti altında bir kabine teşkil etmişlerdir. Bu yeni kabine, Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü korumayı kendisine esas amaç olarak belirlemiş olmakla birlikte, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması için gerekirse İtalya'nın himayesini veya İtalyan bir prensin ülkeyi yönetmesini kararlaştırarak tam bağımsızlığı savunamamıştır.⁸ Turhan Paşa Kabinesi ayrıca Arnavutluk haklarını Paris Konferansı nezdinde savunması için bir heyet görevlendirmiştir.⁹ Aynı dönemde millî kongre kararlarını tanımayan Esat Paşa da kendiliğinden yola çıkarak Paris'e gitmiştir.¹⁰ Bu çift başlı temsilin de etkisiyle Arnavutluk'un hakları kongrede¹¹ yeterince savunulamamıştır. Bu durum karşısında Arnavutlar, bir yandan yeniden millî bir kongre toplamaya, diğer yandan da ülke içinde ve dışında cemiyetler oluşturarak haklarını savunmaya gayret etmişlerdir.

a. Luşnya Kongresi

Arnavutluk İstiklal Mücadelesi'nde önemli bir yere sahip olan Luşnya Kongresi¹² ile ilgili haberler¹³ Vakit ve H. Millîye gazetelerinde yer almıştır. 20 Aralık (Kânunuevvel) 1920 günlü H. Millîye gazetesi, 28 - 31 Ocak 1920'de toplanmış olan Luşnya Kongresi'nin tarihini 1919 yılı Şubat ayı olarak yanlış yazmış olsa bile kongrenin Arnavutluk'un istiklali ve hürriyetini temin ile

⁷ H. Millîye; 6 Haziran 1926, s. 3. Gazete 8 Haziran 1926 günü de 2. sayfasında Arnavutluk'ta cumhuriyetin nasıl teşekkül ettiğini açıklayan yazıyı yayımlamıştır.

⁸ Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 32 - 33.

⁹ H. Millîye; 6 Haziran 1926, s. 3.

¹⁰ Margaret MacMillan; Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 354.

¹¹ Cumhuriyet; 23 Mayıs 1936, s. 6.

¹² Kongre 28 - 31 Ocak tarihleri arasında yapılabilmiş ve dört kişilik (Katolik, Ortodoks, Sünni ve Bektaşî'den oluşan) "Yüksek Konsey" oluşturulmuş ve Arnavutluk'un rejim şekli meclis tarafından belirleninceye kadar konseyin ülkeyi temsil etmesi kararlaştırılmıştır. Kongre hakkında daha fazla bilgi için bakınız Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 46 - 47.

¹³ Luşnya Kongresi ile ilgili bir başka bilgi yukarıda açıklandığı üzere Arnavutluk Mektupları başlığıyla 6 Haziran 1926 günü H. Millîye Gazetesinde Genç Arnavutluk'un On Dört Senelik Siyasi Hayatına Bir Nazar" başlığıyla "Genç Arnavutluk Harbi Umumiye'yi Nasıl Geçirdi" alt başlığı altında yayımlanmıştır.

hudutların tespiti için gerekirse harp edilmesi kararını aldığını bildirmiştir. Gazete, haberinde bu kararları yerine getirebilmek için de dört kişiden oluşan heyet-i aliye (yüksek konsey) oluşturulduğunu belirtmiş ve birkaç ay geçmeden başlayan harp taarruzunda, Arnavutların İşkodra'ya akın eden Sırpıları susturabildiğini belirtmiş ve nihayet İtalyanları da Avlonya'yı terk etmeye mecbur ettiği bilgilerine yer vermiştir. Gazeteye göre İtalyan Hükûmeti Arnavutluk'u terk etse de bu ülkeyi arkasından sürükleyebilecek (kendisine bağımlı kılacak) bir itilafname imzalamıştır. Gazete, Sırpların işgalinin sonlandırılmaması üzerine Süleyman Fehmi Bey'in görevini İlyas Bey'e bırakmasıyla Arnavutluk'un bağımsızlığına biraz daha yaklaştığı yorumunu yapmıştır.¹⁴

3 Mayıs 1920 günlü Vakit gazetesi Arnavut Parlamentosunun Tiran'da toplanarak bir program oluşturduğu ve Draç'ta kurulan hükûmetin yerine yeni bir hükûmetin (Süleyman Fehmi Delvina Hükûmeti) kurulduğu bilgisini okuyucularına aktarmıştır.¹⁵ Vakit gazetesi 21 Kasım (Teşrinisani)¹⁶ 1920 günü sayısında ise Arnavutluk'ta Luşnya Kongresi sonucu başbakan olarak atanan Süleyman Fehmi Bey'in yerine İlyas Bey'in başbakan olduğu bilgisini İstanbul'da bulunan Arnavut ileri gelenlerinden öğrenerek okuyucusuna duyurmuştur.¹⁷

b. Cemiyetler

Paris Barış Kongresi sürecinde Amerika, İngiltere ve Türkiye'deki Arnavutlar da Arnavutluk'un işgallerden kurtarılacak yeniden bağımsız olabilmesi için oldukça gayret sarf etmişlerdir. Amerika'da bulunan Pan - Arnavut Federasyonu bir Amerikalı misyoneri Arnavutluk davasını savunması için Paris'e gönderme gereği duymuştur. İngiltere'deki Arnavutların girişimiyle İngiltere'nin soylu ailelerinden birinin küçük oğlu olan Aubrey Herbert Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışacak bir İngiliz - Arnavut Derneği kurmuştur. Türkiye'deki Arnavutlar da bu süreçte Arnavut Teavün Cemiyetini kurmuştur. Bunların yanı sıra Kosova Savunma Komitesi de kurulmuş ve Arnavutluk'un bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir.¹⁸

Arnavutluk'un bağımsızlığı için kurulan bu cemiyet ve dernekler içerisinde Türk basınında en fazla yer alan haberler Türkiye'de kurulan Arnavut Teavün Cemiyetiyle ilgilidir. Yeni Gün gazetesi 28 Şubat 1920 günü

¹⁴ H. Milliye; 20 K.E. (Aralık) 1920, s. 1.

¹⁵ Yeni hükûmet, ülkedeki işgallere karşı çıkarak Arnavutluk sınırlarının 1913 Londra Konferansı'nda kabul edilen sınırlardan ibaret olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca kongrede hukuk kurallarını düzenleyen bir kanunuesasi (anayasa) kabul edilmiş ve Tiran şehri başkent olarak belirlenmiştir. Kongre, işgallerin sona erdirilmesi ve Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla Paris'e yeni bir heyet gönderilmesine de karar vermiştir (Vakit; 3 Mayıs 1920, s.1).

¹⁶ T.S. olarak kısaltılmıştır.

¹⁷ Vakit, 21 Kasım (T.S.) 1920, s. 1.

¹⁸ Arnavut dernek ve cemiyetlerinin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Özcan, ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 48 - 53.

“Arnavutluk Mukadderatı” başlığıyla cemiyet ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Gazete haberine göre Birinci Dünya Savaşı sonlarında Londra Konferansı hükümlerinde yapılacak değişikliklerle Arnavutluk hududunun daraltılma ihtimalinin belirmesi üzerine Türkiye’de yaşayan Arnavutlar, 15 Mart 1919’da Arnavut Teavün Cemiyetini kurmuştur. Kuruluş dilekçesinde cemiyetin amacı, Londra Konferansı’nda Arnavutluk dışında bırakılan ülke kısımlarının (topraklarının) Arnavutluk’a katılması (kazandırılması) için gerekli girişimlerde bulunmak ve muhtaçlara yardım etmek olarak belirtilmiştir.¹⁹ Gazete, heyet tarafından belirlenen üyelerin 1919 yılı yazında Paris’e gitmesi ve buradaki faaliyetleri hakkında bilgiler verdikten sonra şu çarpıcı tespitte bulunmuştur: “Arnavutluk Türkiye’den ayrıldıktan altı - yedi yıl sonra da Arnavutların kardeşleri Türklerle beraber aynı ızdıraplar aynı acılar içinde aynı müşkülât ile pençeleşmeleri ne kadar şayan-ı dikkattir.”²⁰

Peyam-ı Sabah gazetesinin 5 Kasım (T.S.) 1921 günkü sayısının 2. sayfasında, Arnavut Teavün Cemiyetinin 4 Kasım (T.S.) 1921 günü İstanbul’da Halil Paşa başkanlığında üç binden fazla Arnavut’un toplanmasını organize ettiği haberi yer almıştır. Haberde, asılsız iddialara dayanan Sırp saldırılarının protesto edildiği ifade edilerek hazırlanan protesto metninin İngiliz, Fransız, İtalya ve Amerika Hariciye Nezaretleriyle, Milletler Cemiyetine ve Avrupa matbuatına gönderileceği bilgilerine yer verilmiştir. Gazeteye göre toplantıda, Kosova’nın da Arnavutluk’a ait olduğunu gösteren köklü delillerden bahsedilmiş ve Harbi Umumi’de (Birinci Dünya Savaşı) İtilaf devletleri yanında yer alan Arnavutluk’un millî hudutlarının ve istiklallerinin temini tüm büyük devletlerden talep edilmiştir.²¹

2. TBMM Hükûmetinin Arnavutluk Bağımsızlık Mücadelesine Desteğinin Türk Basınına Yansıması

Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu’daki işgaller gibi Arnavutluk’taki işgaller de ilhaka yöneliktir ve Türkiye’nin batısı ile Arnavutluk’un güneyini aynı devlet işgal etmiştir. Yunanistan, Anadolu’ya kalıcı olarak yerleşmesine müteakip Arnavutluk’taki işgalini de kalıcı hâle getirebilecektir. Bu tehlike konusunda Mustafa Kemal Paşa, Arnavut liderlerini ikna etmeyi başarmış ve ortak düşmana karşı ortak cephe oluşturmak maksadıyla çareler aranmaya başlanmıştır.²² Bu süreçte TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk arasında 12 maddelik bir gizli anlaşma imzalanmıştır.²³

¹⁹ Yeni Gün; 28 Şubat 1920; s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 50.

²⁰ Yeni Gün; 28 Şubat 1920, s. 1.

²¹ P. Sabah; 5 Kasım (T.S.), 1921, s. 2. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 52.

²² Ayrıca Anadolu’da başlayan millî direnişin diğer İslam ülkelerine de sıçramasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, bu ülkelerle iş birliğini gerekli görmüştür. (Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri (1920 - 1938), s. 68.)

²³ Gizli anlaşmanın tamamı için bk. Halil Özcan; TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları, Yayınlanmamış Bildiri, 7. Uluslararası ATATÜRK Kongresi, 17 - 22 Ekim 2011, Makedonya, s. 1 - 28.

Anlaşmanın İstiklal Mücadelesi dönemini kapsayan ilk altı maddesi askerî konularla ilgilidir. Birinci ve ikinci maddeler TBMM Hükûmetinin Arnavutluk'a maddi ve manevi destek sağlamasıyla birlikte Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavutluk'a gitmesine izin vermesini gerekli kılmaktadır. Üçüncü madde ise Arnavutluk Hükûmetinin bu yardımlar sonucunda bir yıl veya daha kısa bir zamanda üç tümenenden oluşacak olan orduyu teşkil etmesini karara bağlamıştır. Dördüncü madde gereği de TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığı, Arnavutluk'ta kurulacak olan üç tümeni eğitmesi için bir heyet (askerî heyet) görevlendirilmeyi kabul etmiştir. Beşinci madde ile birliklerin birinin Yunanistan, diğerinin Sırbistan sınırına konuşlandırılmasıyla üçüncü birliğin iç güvenlikte kullanılması kararlaştırılmıştır. Altıncı madde ise Arnavutluk Hükûmetinin teşkil edeceği çeteleri, Yunan topraklarına göndermesi yükümlülüğünü karara bağlamıştır.

Bu iş birliği çerçevesinde Arnavutluk Hükûmeti, İzmir'de ikamet etmekte olan Emekli Erkânıharp Miralayı Selahattin Saip Bey'e²⁴ Harbiye Nazırlığı görevini teklif etmiştir. Selahattin Saip Bey de TBMM Hükûmeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ve talimatıyla²⁵ bu görevi kabul ederek 8 Ocak 1921 günü Arnavutluk'a ulaşmıştır.²⁶ Arnavutluk'ta harbiye nazırı olan Selahattin Bey'in 1921 yılında Arnavutluk düzenli ordusunu teşkil etmesini müteakiben özellikle Yunanistan sınırındaki askerî faaliyetleri ile Türkiye'nin Batı Cephesi'nin eş zamanlı yoğunluğu dikkatlerden kaçmamıştır. Türkiye ve Arnavutluk'un Yunan işgaline karşı ortak cephe oluşturması ve bunu bir gizli anlaşmayla iş birliğine dönüştürmeyi başarması sonucu, Türk basını²⁷ 1921 yılı Arnavutluk mücadelesini çok daha yakından takip etmiştir.

18 Şubat 1921 tarihli H. Milliye gazetesi, "Arnavut - Yunan Harbi mi?" başlığı altında Arnavutluk Hükûmetinin Yunanistan'a ilan-ı harp ettiğini bildirmiş ve Harbiye Nazırı Selahattin Bey'in emri altındaki Arnavut

²⁴ Selahattin Bey hakkında daha fazla bilgi için bk. Halil Özcan; "Emekli Erkânıharp Miralay Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'in İlanına Katkısı", ATATÜRK Yolu Dergisi, Bahar 2010, Yıl: 23, Sayı: 45. s. 83 - 102.

²⁵ Talimatın tamamı için bk. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 59 - 74. ATATÜRK'ün Millî Dış Politikası; (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919 - 1923, T.C. Kültür Bakanlığı, ATATÜRK Dizisi, C 1, Ankara, 1994, s. 209 - 210. Selma Yel ve Halil Özcan; "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, C XXIV, S 70, s. 63 - 64.

²⁶ Selahattin Bey'in Arnavutluk'taki faaliyetleri için bk. Selma Yel ve Halil Özcan; "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, C XXIV, S 70, s. 63 - 64. Özcan; TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları, 1 - 28.

²⁷ Türk basını Arnavutluk'ta Meşrutiyet döneminde de ilgilenmiştir. 31 Mart Ayaklanması'ndan sonra Arnavut mebuslar, mecliste muhalefetlerini yoğunlaştırırken Arnavutluk içerisinde de yönetime karşı ayaklanmalar başlamıştır. Arnavutluk'ta huzursuzlukların artması üzerine Tanin Gazetesi, 1910 yılında Ahmet Şerif Bey'i Arnavutluk'un durumunu incelemesi için bu bölgeye göndermiş ve A.Şerif Bey'in izlenimleri gazetede yayımlanmıştır (Ahmet Şerif, Arnavutluk'ta, Suriye'de, Trablusgarp'ta Tanin C II, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999).

birliklerinin Yanya'yı işgal ettiği haberine yer vermiştir.²⁸ Vakit gazetesi 21 Mart 1921 günü Arnavutluk seçimlerinde milliyetperverlerin üstünlük sağladığı haberiyle birlikte Arnavutluk ordusunun Türk idare esasları üzerine teşkil olunduğunu belirterek Selahattin Bey ve seçkin kurmaylarının hummalı bir faaliyetle gece gündüz çalıştıklarını ifade etmiştir.²⁹ 27 Nisan 1921 günlü Vakit gazetesine göre, zabıtları senelerce Türk ordusunda tecrübe kazanmış olan Arnavutluk ordusu, birkaç bin kişiden oluşan küçük bir ordu olmakla beraber pek muntazamdır ve Arnavutluk millî ordusunun nüvesini teşkil etmektedir.³⁰

Vakit gazetesi 30 Nisan 1921 günü Atina'dan İzmir gazetelerine verilen bilgileri okuyucularına aktarmıştır. Buna göre birtakım "Kemal zabıtları"³¹ Arnavutluk'a geçerek bir aydan beri Arnavut askerini (ordusunu) teşkil ve tatbik ile meşgul olmuş ve Arnavutların hudutlarına yığınak yapmıştır.³² 7 Mayıs 1921 tarihli Vakit gazetesi, "Arnavutluk'ta Seferberlik ve Hazırlıklar" başlığı altında, Arnavutluk Hükûmetinin asker toplayarak ordu teşkil etmekte olduğunu ifade etmiş ve Şimalî Arnavutluk'ta büyük bir faaliyet gözlemlendiğini belirterek bazı Türk zabitanlarının Arnavutluk'a dâhil oldukları bilgisine yer vermiştir.³³ 9 Mayıs günlü Vakit gazetesi, Arnavutluk'un pek sarıh olan haklarını bütün kuvvetiyle müdafaa edeceğini yazmış ve devamında Yunanların Arnavutluk'a karşı hazırlıklarını artırdığı bilgisine yer vermiştir. Gazete, Yunan gazetelerinin Arnavutluk'un bir yandan ecnebilere propaganda yaptığını diğer taraftan da Arnavutlarla beraber Türk çetelerinin de faaliyet hâlinde olduklarını bildirmiştir.³⁴

P. Sabah gazetesi 11 Mayıs 1921 günü "Arnavutluk'ta Millî Hayat" başlığıyla Arnavutluk ordusunun temeli, Yunanlara karşı Arnavut kını, Arnavutların Anadolu'ya muhabbetleri, Eskişehir Zaferi'nin tesiri (İkinci İnönü) gibi konuları içeren önemli haberlere yer vermiştir. Buna göre bir seneden fazla bir süredir Arnavutluk'ta gerçek surette "kuvayımillîye" merkezi tesis edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Eylül 1920'de Anadolu'dan Elbasan'a mahiyetindeki heyetle birlikte önce Albay Hamdi Bey gitmiş ve sonrasında Türkiye'den 180 zabıt ile Harbiye Nazırı Selahattin Bey Arnavutluk'a ulaşmıştır. Hamdi ve Selahattin Beyler, millî bir ordu teşkil etmek için geceli gündüzlü çalışarak İşkodra'da birinci, Elbasan'da ikinci, Görice'de üçüncü ve Ergir'de dördüncü alay olmak üzere dört piyade alayı teşkil etmişlerdir. Bu bilgilere ilave olarak gazete, Arnavutluk Hükûmetinin ordu ve idareyi teşkile çalışmakta olduğu kritik dönemde Ankara'dan

²⁸ H. Milliye; 18 Şubat 1921, s. 1.

²⁹ Vakit; 21 Mart 1921, s. 1.

³⁰ Vakit, 27 Nisan 1921, s. 2.

³¹ Yunan basını Türkiye'den Arnavutluk'a giden ve Arnavutluk'un bağımsızlığı için mücadele eden askerleri "Kemal zabıtları - Kemalist zabıtlar" memurları da "Kemal memurları - Kemalist memurlar" olarak nitelemiştir.

³² Vakit; 30 Nisan 1921, s. 2.

³³ Vakit; 7 Mayıs 1921, s. 1.

³⁴ Vakit; 9 Mayıs 1921, s. 1.

Arnavutluk'a birçok heyet geldiğini ifade etmiş ve Draç, Avlonya ve Antalya arasında muhabere hattı tesis olunduğu bilgisine yer vermiştir.³⁵

P. Sabah gazetesi 12 Mayıs 1921 günü "Arnavut - Yunan İhtilafı" başlığıyla verdiği haberde, Arnavut - Yunan hududundaki heyecanın suni olmaktan çok uzak olduğu belirtilmek suretiyle, Arnavut galeyanında Ankara'nın parmağı olduğu bilgilerine yer vermiştir. Gazeteye göre Tiran ve Görice ile Ankara liderleri arasında eskiden beri bir ilişkinin olduğu artık şüpheyi yer bırakmamaktadır. Arnavutluk - Yunanistan hududunda baş gösteren heyecan ve karışıklık suni bir şey olmaktan çok uzaktır ve sanıldığı gibi bu hareketler, Yunanistan'ın dikkatlerini buraya çevirmek için yapılmış şeyler değildir. Bilakis bu, merkezî tahrikatı Anadolu'da aramak lazım gelen vahim mahiyete haiz birtakım harekâtın başlangıcıdır. Gazete haberine göre Harbiye Nazırı Miralay Selahattin Bey, Eski İzmir Cephesi Kumandanı Arnavut Nurettin Paşa ve Arnavutluk Hükûmeti Reisi Süleyman Fehmi Bey ile Ankara millî liderleri arasında şahsi ilişkiler vardır. Bu ilişkiler sayesinde Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'yi mağlup edecek bir Yunanistan'ın Arnavutluk'un en müthiş düşmanı olacağına Arnavutları ikna etmeyi başarmıştır. Gazeteye göre Mustafa Kemal, Arnavutların hayati asliyesine müracaat etmiş ve bunun da cevapsız kalmadığını ispat etmiştir. P. Sabah'a göre Ankara ile Tiran arasında gayet sıkı bir rabıta tesis edildiği için Arnavut-Yunan hududunda meydana gelen olaylar tesadüfî değildir, hatta gittikçe şiddetlenecektir. Çünkü "cahil ve mutaassıp" olan Arnavutluk halkının büyük çoğunluğu Türk gagesi namına kazanılmıştır.³⁶ İngiliz yanlısı bir politika izleyerek Türkiye'deki Millî Mücadele'ye de karşı çıkan P. Sabah gazetesinin aynı şekilde Arnavutluk Millî Mücadele'sine de muhalefet ettiği dikkati çekmektedir. Bu sebeple de gazete haberlerinde TBMM Hükûmeti - Arnavutluk iş birliği eleştirilmiştir.

Vakit gazetesi 15 Mayıs'ta "Arnavutluk'ta Yunan Aleyhtarlığı Artıyor" başlığı altında, Yunan gazetelerinin haberlerine yer vermiştir. Buna göre Yunanistan'a karşı Arnavutluk kıyamını idare edenler, ancak birkaç hafta evvel Arnavutluk'a gelen Müslüman Türklerdir. Hatta Arnavut meclisinin ekseriyetini Anadolu Türkleriyle birtakım komünistler oluşturmakta ve (Türkiye'den gelen) ajanlar memleketi (Arnavutluk'u) gezerek Türk - Arnavut köylerine Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarını dağıtmakta ve Arnavut ordusunu kuran Selahattin Bey Mustafa Kemal'in rolünü oynamaktadır.³⁷

26 Mayıs'ta Vakit gazetesi Roma'da yayımlanan "Tribuna" gazetesine dayanarak verdiği haberinde Arnavutluk ordusunu sabık Türk zabıtlarından Selahattin Bey'in yönettiğini yazmıştır.³⁸ 4 Haziran 1921 günü Vakit

³⁵ Söz konusu gazete haberinin detaylarını için bk. P. Sabah; 11 Mayıs 1921, s. 1 ve Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 59, 67, 81, 88. Aynı haber Vakit gazetesinin 11 Mayıs 1921 günlü sayısının 1. sayfasında da yer almıştır.

³⁶ P. Sabah; 12 Mayıs 1921, s. 1.

³⁷ Vakit; 15 Mayıs 1921, s. 1.

³⁸ Vakit; 26 Mayıs 1921, s. 1.

gazetesi, “Türk Arnavutları” başlığıyla çıkmıştır. Gazete, Arnavutların Yunan taarruzuna karşı koymak için hudutta sessizce kuvvet toplamakta olduğunu bildirmiş ve Yunan Hükûmetinin ülkesine karşı Türk Arnavutların yeni tertibatını keşfettiğini ifade ederek bunlardan birçok şahsın tutuklandığını yazmıştır. Söz konusu gazete, Yunan Hükûmetinin yeni birtakım Kemaliyet memurlarının Arnavutluk’a gelerek sedd-i müzaherat (koruma) ile Arnavutları Yunanlar aleyhine tahrik ettiklerinin istihbaratını aldığını bildirmiştir.³⁹

5 Haziran günü Vakit gazetesi, Yunanistan’ın Epir valisi ile Arnavut memurları arasında yapılan Arnavut tutukluların tahliyesi görüşmelerinin başladığını yazmıştır. Gazete, Yunan kaynaklarına dayanarak verdiği haberinde Yunanistan Hükûmetinin Anadolu memurlarının Arnavutluk’a vasil oldukları (geldikleri) haberini aldığını ifade etmiş ve bunların amacının ahaliyi isyana teşvik etmek suretiyle Türk korumasını vaat etmek olarak belirlendiğini ifade etmiştir.⁴⁰

3. Arnavutluk İstiklal Mücadelesinin Türk Basınına Yansıması

Arnavutluk’un Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf devletleriyle savaşmadığı hâlde topraklarının hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında haksız ve hukuksuz şekilde işgallere maruz kaldığı ve Arnavutların yeniden bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kaldıkları yukarıda izah edildi. Bu dönemde Arnavutluk önce İtalya’ya sonra Yunanistan ve Sırbistan’a karşı bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalmış ve bu durum da Türk basınına takip edilmiştir.

Emekli Erkânıharp Miralay Selahattin Bey, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’dan 9 Aralık 1920 tarihli bir talimat aldıktan sonra, 8 Ocak 1921’de Arnavutluk’a ulaşmış ve harbiye nazırı olmuştur. Selahattin Bey Arnavutluk düzenli ordusunu kurarak Yunanistan’a karşı eş zamanlı bir mücadele başlatmış ve eş zamanlı olarak Türk basını Arnavutluk haberlerini artırmıştır.

Gazeteler	1920	1921	1922	Toplam
(A.) Yeni Gün	2	16		18
Vakit	5	39		44
H. Milliye	2	22	3	27
P. Sabah	1	30	2	33
Alemdar	1			1
Toplam	11	107	5	123

Çalışmamızda seçilen dönem ve gazetelerdeki Arnavutluk haberleri tablosuna bakıldığında özellikle 1921 yılındaki haberlerdeki artış olduğu

³⁹ Vakit; 4 Haziran 1921, s. 1.

⁴⁰ Vakit; 5 Haziran 1921, s. 1. Vakit gazetesinin 2. sayfasında aynı gün “Arnavutluk Meselesi” başlığı ile bir haber daha yer almıştır.

dikkati çekmektedir. 1921 yılı, Türkiye'nin Batı Cephesi savaşlarının yapıldığı ve TBMM Hükûmetinin Arnavutluk'a askerî destek verdiği yıl olması sebebiyle önemlidir. Arnavutluk 1920 yılında İtalya, Yunan ve Sırp işgali altında olmasına rağmen basında toplam haber sayısı on bir olarak tespit edilmiştir. Hâlbuki İtalya işgalinin 1920 yılı Ağustos ayında sona ermesiyle 1921 yılında Arnavutluk, sadece Yunanistan ve Sırbistan işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda 1920 yılındaki haber sayısının daha da azalması beklenebilir ancak 1921 yılında haber sayısı 1920 yılının yaklaşık on katı artmıştır. Türk basınındaki haber sayısına bakarak 1921 yılında TBMM Hükûmetinin Arnavutluk'a askerî destek verdiği ve Türk basının da Arnavutluk'u Anadolu Cephesi'nin bir parçasıymış gibi değerlendirerek haber yaptığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

a. Arnavutluk - İtalya Mücadelesinin Türk Basınına Yansıması

Birinci Dünya Savaşı gizli anlaşmalarında Anadolu ve Arnavutluk topraklarının bir kısmı İtalya'ya vaat edilmiş olmasına rağmen bu yerlerin önemli bir bölümü savaş sonrası Yunanistan'a verilmiştir. Dış politikadaki bu başarısızlık, savaş sonrası İtalya'da sosyalist muhaliflerin güçlenerek Arnavutluk'a asker ve silah gönderilmesini engellemesini beraberinde getirmiştir.⁴¹ İtalya'da muhalefetin güçlenmesiyle savunma bakanı da ülkesinin şartlarının Arnavutluk'a asker gönderilmesini engellediğini itiraf etmek zorunda kalmıştır.⁴²

Vakit gazetesi 3 Mayıs 1920 günü 1. sayfasında "Arnavutluk Ahvalı" başlığı altında İtalya'nın Arnavutluk'u müstakil bir hükûmet olarak tanımaya karar verdiğini ve 11 Mart 1920 tarihinde İşkodra şehriyle havalisinin idareyi milliye altına girdiği bilgisini vermiştir.⁴³ H. Milliye gazetesi 9 Mayıs 1920 günü "Arnavutluk'ta" başlığı altında Sırbistan'ın desteklediği yeni hükûmetin Tiran'da kurulduğunu, bütün Şimalî (Kuzey) Epir'in Arnavutluk'a katıldığını, 500 neferden oluşan Arnavut kuvvetinin İtalyanlardan silah, cephane ve mitralyöz elde ettiğini, Arnavut kuvvetlerinin köylere giderek Arnavut Hükûmetinin tanınmasını talep ettiğini, böylece de İtalyanların o havaliyi terk etmesi sonucu Arnavut kuvvetlerinin Yunan sınırına yaklaştığı bilgisini vermiştir.⁴⁴

İtalya'ya karşı verilen mücadelenin sonucunda Tiran'da İtalya ile Arnavutluk arasında müzakereler devam ederken P. Sabah gazetesi, 3 Temmuz 1920 günü 1. sayfasında, altı aylık bütçe görüşmeleri sırasında İtalya'nın Avlonya'yı başka bir devletin işgal etmeyeceğinden emin olduğu

⁴¹ Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 89.

⁴² Kollu; "Türkiye - Balkan İlişkileri 1919 - 1939", s. 200. Sosyalistler tarafından verilen gensoruya cevaben İtalyan Hükûmeti İtalya'nın Arnavutluk himayesinden feragat ettiğini fakat Arnavutluk istiklali nazariyesini eskisi gibi müdafaa edeceğini bildirmiştir. (Alemdar; 30 Haziran 1920, s. 1.) Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 91.

⁴³ Vakit; 3 Mayıs 1920, s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 90.

⁴⁴ H. Milliye; 9 Mayıs 1920, s. 3.

zaman tahliye edeceği kararını aldığını bildirmiştir.⁴⁵ Bütün bu gelişmelerden sonra 2 Ağustos 1920 günü İtalya ve Arnavutluk arasında protokol imzalanmış⁴⁶ ve İtalya Arnavutluk'tan çekilme kararı almıştır.

Vakit gazetesi⁴⁷ 20 Ağustos 1920 günü İtalya'nın Arnavutluk istiklalini tanıması sonucu Avlonya ve diğer bütün hudutlarda tam bir sükûnun sağlandığı bilgisini vermiştir.⁴⁸ Yeni Gün gazetesi 24 Ağustos 1920 günü bu süreçte, Arnavutların ülkelerini işgal eden İtalya birliklerine karşı beklenmedik bir direniş göstermeye başladığını belirtmiş ve Arnavutların İtalyan askerleriyle giriştikleri müsademelerde birçok esir alarak İtalyanları geri çekilmeye mecbur ettiklerini yazmıştır.⁴⁹ Ayrıca Vakit gazetesi, 29 Kasım 1920 günü İtalya Hükûmetinin Avlonya Protokolü'nü imzaladığını ve 6 Ağustos 1920 tarihli⁵⁰ Arnavutluk'un istiklal ve tamamiyet mülkiyesini tasdik ve kabul ettiğini bildirmiştir.⁵¹

b. Arnavutluk - Yunanistan Mücadelesinin Türk Basınına Yansıması

Emekli Erkânıharp Miralay Selahattin Bey'in Arnavutluk'ta Millî Savunma Bakanı olması ve bu süreçte TBMM ordularının Birinci ve İkinci İnönü Zaferlerini kazanması, Arnavutluk'ta Yunanistan'a karşı yürütülmekte olan bağımsızlık mücadelesini hızlandırmıştır. Bu süreçte Arnavutluk ordusu, kendi sınırlarını koruyacak bir düzeye gelmiş ve Türk basını Arnavutluk'taki bu durumu ayrıntılı olarak kamuoyunun bilgisine sunmuştur.

Türk basınındaki haberler ağırlıklı olarak Arnavutluk ordusunun Yunanistan sınırlarındaki hazırlıklarını ve Arnavut - Yunan sınırındaki Epir ve Himari bölgelerindeki mücadelesini içermiştir. Batı Cephesi'nde özellikle Kütahya - Eskişehir ve Sakarya Savaşı döneminde Türk basınına yansıyan haberlerde Arnavutluk ordusunun faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır.

Yeni Gün gazetesi, 24 Ağustos 1920 günü Arnavutluk'taki işgallere dikkat çekerek gerçekçi bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Gazeteye göre, Arnavutluk'un hudutları emperyalist garp devletlerince tesis edilmiş olmasına rağmen şu an Arnavutluk, barış döneminde dahi harp ateşi içerisinde yanmaktadır. Arnavutluk'a güneyden, doğudan ve kuzeyden Yunanlar ve Sırpalar saldırır görünmektedir. Dünyanın durumu şimdi çok karışıktır ve Yunanistan bu karışıklıktan yararlanmaktadır. Ancak Şark'ın

⁴⁵ P. Sabah; 3 Temmuz 1920, s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 91.

⁴⁶ Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 91.

⁴⁷ Vakit 22 Ağustos 1920 günü 1. sayfasında "Arnavutluk'ta" başlığı altında, Arnavutluk'ta yakında krallık ilan edileceği ve en güçlü adayın da İtalyan kadın ile evli olan Prens Seyid olduğunu ve bu şahsın İngiltere'de eğitim gördüğü bilgisini vermiştir.

⁴⁸ Vakit; 20 Ağustos 1920, s. 3. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 91.

⁴⁹ Yeni Gün; 24 Ağustos 1920, s. 1.

⁵⁰ Protokol tarihi 2 Ağustos 1920'dir.

⁵¹ Vakit; 29 Kasım (T.S.) 1920, s. 2.

uyanması ile sınırlarında karışıklıklar olsa da Arnavutlar, millî hudutları dâhilinde toparlanacak ve Yunanistan bu yaptıklarının bedellerini pek acı surette ödeyecektir. Arnavutlar mevcudu millî namına çalışmaktadır.⁵²

H. Milliye gazetesi 21 Mart 1921 günü İtalyanları Arnavutluk toprağından çıkarmayı başaran ve istiklalini Roma Hükûmetine tasdik ettiren Arnavutluk Hükûmetinin memleketlerini Yunan işgalinden kurtarmak için Yunanistan'a karşı esaslı bir harekât hazırlığında bulunmakta olduğunu bildirmiş ve bunun için Yunan hududuna iki fırkalık bir kuvvet tahsis ettiğini yazmıştır.⁵³ Yine H. Milliye gazetesi 19 Nisan 1921 günü Arnavut milliyetperverlerinin vaziyeti pek müsait bulduklarından hükûmetlerini Yunanistan aleyhinde harekâta geçirmeye çalıştıklarını ifade etmiş ve Yunan sınırına yedi bin asker sevk eylediklerini yazmıştır.⁵⁴ Vakit gazetesi 27 Nisan 1921 günü "Müstakil Arnavutluk" başlığı altında Arnavutluk seçimleriyle Arnavut ordusunun durumu, hakkında bilgiler vermiştir.⁵⁵

8 Mayıs 1921 günlü P. Sabah gazetesinin 1. sayfasında Başyazar Ali Kemal⁵⁶ "Arnavutluk Münasebetiyle" başlıklı bir makale yazmıştır. Ali Kemal, Atina Hükûmetinin cenubu (güneyi) Arnavutluk'ta az çok tecavüzde bulunduğunu kabul ettikten sonra Arnavutlarla Yunanlar arasındaki husumetin belki de bir harbe neden olabileceğini ama Arnavutların bu sıralardaki Yunanistan'a karşı faaliyetlerinde bazı Türk ve Türklüğe bağlılığın etkisinin inkâr edilemeyeceğini beyan etmiştir. Yazar, yazısının devamında da Türklüğün bu memleketlerde hiçbir feyiz ve ikbalinin olamayacağını belirtmiştir.⁵⁷ Ali Kemal yazısında Osmanlılığı ön plana çıkarmış ve

⁵² Yeni Gün; 24 Ağustos 1920, s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 77.

⁵³ H. Milliye; 21 Mart 1921, s. 2.

⁵⁴ H. Milliye; 19 Nisan 1921, s. 2. 22 Nisan 1921 günlü H. Milliye gazetesinin 1. sayfasında Arnavutların Şimalî Epir hududunda teyakkuzda bulundukları bilgisi yeniden yer almıştır (H. Milliye; 22 Nisan 1921, s.1.). 6 Mayıs 1921 günlü Vakit gazetesi, "Yunanistan Arnavutluk'taki İstihzaratdan (hazırlıktan) Endişe Ediyor" başlığı altında Yunanistan'ın Arnavutluk Hükûmetine iki gün mühletli ultiimatome vereceği ile Yunan Meclisinin Epir için sert askerî tedbir almaya karar verdiği bilgisini ve Yunan gazetelerinin kuvvetli bir Türk - Arnavut çetesinin Yunan arazisine geçmeye teşebbüs ettiğini ancak zaiyat vererek hududun ön tarafına atıldığı haberini vermiştir. (Vakit; 6 Mayıs 1921, s.1.)

⁵⁵ Vakit; 27 Nisan 1921, s. 2. Vakit gazetesine göre Arnavutluk'taki yönetim tarzı Türkiye'ye bağlı olduğu dönemdeki gibidir ve kanunları Türk kanunlarıyla hemen hemen aynıdır. Arnavutluk'ta üç tarz siyaset oluşturulmak istenmektedir. Birincisi, mevcut yapıyı bozmadan ıslahat yapmak; ikincisi, mevcut idareyi bir kenara bırakarak yeni taksimat ve ıslahat yapmak ve üçüncüsü de Arnavutluk'u şimal (kuzey) ve cenup (güney) olmak üzere iki kısma ayırmaktır. Gazeteye göre mevcut yapıyı bozmadan ıslahat yapmak fikri çoğunluğu oluşturmaktadır. Seçimle ilgili bilgilerin devamında ordunun durumu hakkında Vakit gazetesi önemli bilgiler vermiştir. (Vakit; 27 Nisan 1921, s. 2)

⁵⁶ Ali Kemal, altı asırdan beri yönettiğimiz Arnavutların birbirlerine din ile değil vatandaşlık bağı ile bağlı olduklarını ama Arnavutların Osmanlılık olmadan Avrupa'dan yardım görmediklerini, Türklük ve milliyetçiliğin gelişmesi ile Arnavutluk'un yabana atıldığını belirtmiştir.

⁵⁷ Ali Kemal; Arnavutluk Münasebetiyle, P. Sabah Gazetesi, 8 Mayıs 1921, s. 1.

Anadolu'da başlayan millî uyanışla Arnavutlar arasındaki ortak düşmana karşı iş birliğini eleştirmiştir.

Birinci ve İkinci İnönü zaferleri kazanıldıktan sonra Arnavut ordusu, Yunanistan sınırındaki hazırlıklarını tamamlanmış ve mayıs ayından itibaren iki ülke arasında savaş çıkma ihtimaliyle ilgili haberler Türk basınında yer almaya başlamıştır. 6 Mayıs 1921 tarihli P. Sabah gazetesi, “Arnavut - Yunan Harbi Arifesinde miyiz?” başlığı altında Arnavutluk'ta Yunanlar aleyhine başlayan tecavüzler üzerine Atina kabinesinin Arnavut Hükûmetine bir ültimatom vermeye ve tecavüz tekrar edildiği takdirde Arnavutluk üzerine yürümeye karar verdiğini bildirmiştir.⁵⁸ 22 Mayıs tarihli A. Yeni Gün gazetesi “Arnavut - Yunan Hududunda Harekâtı Harbiye Başladı” başlığı ile Yunanların faaliyetlerine karşı Arnavutların mukabil harekâtının yeni teçhiz edilmiş muntazam birliklerce başladığını yazmıştır.⁵⁹

Mayıs'tan (1921) itibaren özellikle Epir meselesi gazetelerde sıklıkla yer almıştır. 7 Mayıs günü Vakit gazetesinin “Arnavutluk - Yunan İhtilafı Şiddetleniyor” başlığı altında verdiği habere göre Yunanlar öteden beri Cenubu Arnavutluk'a Şimalî Epir unvanı vererek Yunanistan'a ilhak etmek için hazırlıklarda bulunmakta olduğunu yazmıştır.⁶⁰ Vakit gazetesi 9 Mayıs günü “Arnavutluk'ta Millî Hareket” başlığıyla yayımladığı başyazıda Anadolu ve Arnavutluk'ta ortak işgalci konumunda olan Yunanistan'ın her iki coğrafyada da aynı işgal yöntemlerini uyguladığına dikkat çekmiştir. Yazıda, Yunanistan'ın İzmir ve Trakya hakkındaki teşebbüsâtı istilasının, Şimalî Epir ve Cenubu Arnavutluk hakkında başka bir şekilde tatbik çalışmakta olduğu bilgisi yer almıştır.⁶¹ 10 Mayıs günlü P. Sabah gazetesi ise İtalyan sefirinin

⁵⁸ P. Sabah, 6 Mayıs 1921, s. 1. 7 Mayıs günlü P. Sabah Gazetesi Arnavut çetelerinin tecavüzlerinin devam etmesi üzerine Yunan Hükûmetinin ültimatom vermeye hazırlandığı bilgisini vermiştir. (P. Sabah; 7 Mayıs 1921, s. 1.)

⁵⁹ Gazeteye göre Yunanistan Kralı Konstantin çok kolay sandığı Anadolu zaferinin hezimetlerinden sonra, yeni teşebbüslerde bulunarak tahtının etrafında uyanan dedikoduların ve tehlikelerin önüne geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Anadolu tazyiki ve yanıtı sonrası Kral Konstantin'in hırs siyaseti bütün Balkanları saracaktır. Arnavutluk bu ortamda karşı harp hazırlıklarına başlamakta ve ihtiyatlar (yedekler) ihtiyaç durumunda silahlı hale alınmaktadır. Arnavut ordusu muntazam şekilde düzenlendiği için Arnavutluk'un büyük muzafferiyetin arifesinde olduğuna şüphe yoktur. (A. Yeni Gün; 22 Mayıs 1921, s. 1.)

⁶⁰ Vakit; 7 Mayıs 1921, s. 1. 8 Mayıs tarihli P. Sabah'a göre de Arnavut - Yunan ihtilafı Arnavutluk'un sınırı geçen Yunan yolculardan pasaport istemesiyle pasaportları vergiye (500 Drahmi) bağlamasından ve de Şimali (Kuzey) Epir'de Rumları askere tabi tutmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için Yunan Hükûmeti Arnavutluk'a ültimatom vermiştir (P. Sabah; 8 Mayıs 1921, s. 1.)

⁶¹ Gazeteye göre Yunanların Arnavutlara şikâyetleri başlıca dört konudur: 1. Görice'deki kilisenin Arnavutlar tarafından işgal edilmesi. 2. Arnavutluk Hükûmeti tarafından Rumların silahaltında alınması. 3. Yunanistan'dan Cenubi Arnavutluk'a seyahat etmek isteyen Yunanlardan pasaport talep edilmesi ve bu kimselerden 500 drahmi miktarda harç alınması. 4. Cenubi Arnavutluk'ta Yunanistan aleyhine birtakım tahrikat icra edilmesidir. Bu tahriklere örnek olarak da Arnavutların çeteler kurarak Yunan hududuna tecavüz ettikleri belirtilmekte ise de bu hususta yeterli bilgi bulunmadığı ve Arnavutluk'ta seferberlik hazırlıklarının yapılmasıyla özellikle kilise ve patrikhane meselelerinde görüldüğü gibi Hristiyan ve Müslüman Arnavutlarda millî bir hareket başladığı belirtilmiştir. (Vakit; 9 Mayıs 1921, s. 1.)

Yunanistan'ın Şimalî Epir'i işgal edemeyeceğini söylediğini yazmıştır.⁶² 10 Mayıs günlü Vakit gazetesinde "Arnavutluk - Yunan İhtilafının İcyüzü" başlıklı bir haber yer almıştır.⁶³

10 Mayıs 1921 günlü H. Milliye gazetesi Şimalî (Kuzey) Epir hakkında İtalya ile Arnavutluk arasında bir itilafnamenin imzalandığını yazmıştır.⁶⁴ 13 Mayıs günlü Vakit gazetesi "Arnavutluk - Yunanistan" başlığı altında Epir meselesi hakkında bilgi vermiştir.⁶⁵ Anadolu'da Yeni Gün (A. Yeni Gün)⁶⁶ gazetesi, 16 Mayıs 1921 günü Yunanistan'ın özellikle Epir meselesindeki tehditlerinden dolayı Arnavutların Yunanistan'a karşı "Kuvayımilliyeye" teşkilatına devam etmekte olduğunu yazmış ve millî Arnavut ordusunun Hamdi Bey başkumandanlığı altında büyük bir ciddiyetle teşkil edilerek Yunan sınırına kuvayı askeriye sevk edildiğini bildirmiştir.⁶⁷ Türk basını Arnavutluk - Yunanistan sınırındaki hazırlıkları hem ilgiyle takip etmiş ve okuyucularına duyurmuş hem de Arnavutluk kuvvetlerine olan sempatisini onları Türk Kuvayımilliyesiyle özdeşleştirerek Arnavutluk Kuvayımilliyesi tabirini kullanmak suretiyle göstermiştir.

18 Mayıs 1921 günlü Vakit gazetesi,⁶⁸ 19 Mayıs tarihli P. Sabah gazetesi,⁶⁹ 20 Mayıs günlü A. Yeni Gün gazetesi⁷⁰ ve 26 Mayıs tarihli Vakit gazetesi⁷¹ Epir ile ilgili haberler yayımlamıştır. 27 Mayıs günlü Vakit gazetesi

⁶² P. Sabah; 10 Mayıs 1921, s. 1.

⁶³ Bu haberde Atina'da yayın yapan bir gazetenin Yunanistan Hükûmetinin Yunan gazetelerinin desteği ile Arnavutluk'a harp ilan etmesinin Yunan Hükûmetini tuzağa düşüreceği ve Yunan milletin bu vicdansızca hareketi hiddetle karşılayacağı bilgisini yazmıştır. (Vakit; 10 Mayıs 1921, s. 1.)

⁶⁴ Buna göre, İtalya Şimalî Epir'in Arnavutluk'a verilmesi için siyasi girişimlerde bulunacak ve Yunan askeri Şimalî Epir'i işgale kalkışırsa İtalya da (Arnavutluk'a) askerî yardımda bulunacaktır. Bunun karşılığında da Arnavutluk Hükûmeti Ayasaranda Limanı'nı kati surette İtalya'ya bırakacaktır. (H. Milliye; 10 Mayıs 1921, s. 2.)

⁶⁵ Vakit; 13 Mayıs 1921, s. 1.

⁶⁶ A. Yeni Gün olarak kısaltılmıştır.

⁶⁷ A. Yeni Gün; 16 Mayıs 1921, s. 1.

⁶⁸ Gazete haberinde, Yunanların Arnavutları kısmen abluka altına aldığını ve Yunanların Garbi (Batı) Makedonya genel valisi vasıtasıyla Rum kiliseleriyle mekteplerinin iadesi ile Şimalî Epir Rumlarının askerlikten feragat edilmesi hakkındaki Yunan isteklerinin derhâl yerine getirilmediği takdirde aldığı tedbirleri şiddetlendireceğini ve ablukaya devam edeceğini bildirmiştir (Vakit, 18 Mayıs 1921, s. 1).

⁶⁹ Gazeteye göre Şimalî Epir'de bir Arnavut çetesi yeni bir tecavüzde bulunmuş, Yunan Hükûmeti bir yandan Arnavutlarla müzakere için çaba gösterirken diğer yandan ordu kumandanlarına hazırlıklar için emir vermiştir. Gazete haberine göre Yunan arazisine girmek isteyen bir Arnavut çetesi tespit edilmiştir. (P. Sabah; 19 Mayıs 1921, s. 1.)

⁷⁰ Gazeteye göre Yunan Hükûmeti yeni Arnavut hareketine meydan vermemek için Şimalî Epir askeriyesine gerekli emri vermiştir. (A. Yeni Gün; 20 Mayıs 1921, s. 1.)

⁷¹ Gazete, Epir'de Yunanlar tarafından tutuklanan Arnavutların serbest bırakılmasını, aksi takdirde (Arnavutların) kendilerinin de mukabil faaliyette bulunacaklarını yazmıştır. Vakit ayrıca Roma'da yayımlanan "Tribuna" gazetesine dayanarak verdiği haberinde Arnavutluk ordusunun sabık Türk zabıtlarından Selahattin Bey'in komutasında Şimalî Arnavutluk'ta seferberlik ilan ettiği için büyük bir heyecan uyandırdığını yazmıştır. (Vakit; 26 Mayıs 1921, s. 1.)

“Arnavutluk Yunanistan’a Karşı Hazırlanıyor”⁷² ve aynı günlü H. Milliye gazetesinin 2. sayfasında “Arnavutlarla Yunanlar Arasında Şiddetli Müsademeler”⁷³ başlıklı yazılar yayımlanmıştır.

29 Mayıs 1921 tarihli Vakıf gazetesi “Arnavutluk’ta Umumi Seferberlik” başlığıyla,⁷⁴ 29 Mayıs günlü A. Yeni Gün gazetesi, “Arnavut Kuvayimilliyesi Yunan Hududunda” başlığıyla⁷⁵ 30 Mayıs 1921 günlü H. Milliye gazetesi “Arnavutlar Yeniden Taarruza Başlıyorlar” başlığıyla⁷⁶ 1 Haziran günlü A. Yeni Gün gazetesi “Arnavutluk’ta Umumi Seferberlik” başlığıyla⁷⁷ 4 Haziran 1921 günü Vakıf gazetesi, “Türk Arnavutlar!” başlığıyla Arnavutluk ordusunun hazırlıkları hakkında bilgiler vermiştir.⁷⁸

8 Haziran günlü H. Milliye gazetesi 1. sayfasında “Arnavut - Yunan İhtilafı” başlığı altında Arnavutların ithalat ve ihracatı yasaklayarak Yunan ticaret gemilerini kabul etmediklerini bildirmiştir. Bu haber; aynı gün, aynı biçimde A. Yeni Gün gazetesinin 2. sayfasında yer almıştır.⁷⁹

Arnavutların Yunanistan sınırındaki kararlı tutumları ve mücadeleleri sonucunda Şimalî Epir’in Arnavutluk’a iade edilmesini Observer gazetesi doğrulamıştır. Gazete bu karar ile İngiltere’nin konuya bakışını değiştirdiğini ifade ederek bu kararı Yunan Hükümetinin protesto edeceği yorumunu yapmıştır.⁸⁰ Arnavutluk meselesi Cemiyet-i Akvamda görüldüğü süreçte

⁷² Gazete, Yanya’da Müslümanların suikast bahanesiyle tevkif edildiğiyle Anadolu ajanlarının tespit edildiği ve Arnavutların beş sınıf askeri silahaltına almaya başladığı haberine yer vermiştir. (Vakıf; 27 Mayıs 1921, s. 1.)

⁷³ 27 Mayıs 1921 günlü H. Milliye gazetesinin 2. sayfasında “Arnavutlarla Yunanlar Arasında Şiddetli Müsademeler” başlığı altında kuvvetli bir Arnavut çetesinin Yunan arazisine girmeye çalıştığı belirtilmiş ve Arnavut çetesinin Yunan muhafızlarıyla şiddetli bir müsademeye giriştiği yazılmıştır.

⁷⁴ Gazete, Arnavutların muhtemel bir Yunan saldırısına karşı tedbirler aldığı haberini okuyucularına duyurmuştur. (Vakıf; 29 Mayıs 1921, s. 1.)

⁷⁵ Söz konusu gazete “Arnavutluk’ta Faaliyeti Askeriye” alt başlığıyla bütün Yunan ve Arnavut hudutlarında askerî faaliyet görüldüğünü yazmıştır. (A. Yeni Gün; 29 Mayıs 1921, s. 1.)

⁷⁶ Gazeteye göre, Arnavutlar tekrar şiddetli bir taarruza başlamıştır. (H. Milliye; 30 Mayıs 1921, s. 2.)

⁷⁷ A. Yeni Gün; 1 Haziran 1921, s. 2.

⁷⁸ Gazete, Yunanistan Dâhiliye Nezaretine gelen telgrafnamelerde Yunanistan’ın Epir kumandanlığı ile Arnavutlar arasındaki görüşmelerin devam ettiğini bildirmiştir. (Vakıf; 4 Haziran 1921, s. 1.)

⁷⁹ Yunan işgali altında bulunan bazı yerlerden gelen Rumların pasaportlarında “Şimalî Epir” ibaresinin yazması Ergir mutasarrıfının dikkatini çekmiş ve mutasarrıf Şimalî Epir diye bir yer olmadığı gerekçesiyle bunların memleketlerine iadesi emrini vermiştir. Gelenler Yunanistan’a iade edilmiş ve Yunanistan’dan gelenler de kabul edilmemiştir. Bu nedenle Yanya valisi, Arnavut mutasarrıfa bir mektup göndererek mülakat talep etmiş ve yapılan mülakatta Yunanların istedikleri kendisine bildirilmiştir. (H. Milliye; 8 Haziran 1921, s. 1.) A. Yeni Gün; 8 Haziran 1921, s. 2.

⁸⁰ İngiliz basını İngiltere’nin son iki sene içerisinde Epir ile ilgili müzakereyi gizlice yürüttüğüne inanmıştır. Sunday Times gazetesi de yeni kararın 1919 yüksek meclis kararını feshettiğini, ayrıca Kral Konstanin’in Anadolu siyasetinde de dönme (kırılma) olduğunu yazmıştır. Paris’te bulunan Arnavut heyeti de Şimalî Epir’de muhtariyet idaresi ile bütün Arnavutluk’ta genel seferberlik ilan edildiği hakkındaki haberleri tektip etmiştir. Ayrıca Arnavutluk heyeti Arnavutluk

Arnavutluk heyeti İngiltere'yi gücendirmemek için Ankara Hükûmetiyle Arnavutluk arasındaki ilişkileri tekzip etmek zorunda kalmıştır.

Hazırlıklarını tamamlayan Arnavutluk ordusu TBMM ordularının İkinci İnönü Zaferi'ni kazanmasından sonra Yunanistan'a karşı Epir ve Himari meselesinde daha kararlı bir tutum takınmıştır. 14 Mayıs günlü Vakıf gazetesine göre Tiran Hükûmeti Himari'nin 24 saat içerisinde Arnavutluk'a katılması için ulti-mat-om vermiştir.⁸¹ 17 Mayıs tarihli A. Yeni Gün gazetesine göre, Arnavutluk'un durumu Yunanistan'da endişe yaratmaktadır. Bu durumun sebebi Yunan basınına göre, Arnavutların bir taraftan teminat verirken diğer taraftan harekâta devam etmesidir.⁸² 19 Mayıs günlü Vakıf gazetesinde Himarlıların Arnavut saldırılarına karşı koymaya karar verdiğini ifade ederek Yunanistan'ın Arnavutluk'a bir heyet gönderdiğini yazmıştır.⁸³ 20 Mayıs günlü Vakıf gazetesinde ise Himari'yi Arnavutların kuşattığını yazmıştır.⁸⁴ 22 Mayıs 1921 günlü Vakıf gazetesinde, başlarında Türk zabıtlar bulunan Arnavut çetelerinin, Yunan arazisine geçme teşebbüsünde bulunan çetenin dağıtıldığını bir Yunan gazetesine dayanarak yazmıştır.⁸⁵ Vakıf gazetesinde 23 Mayıs'ta "Himari Meslesinde Arnavutların Muvaffakiyeti" başlığıyla çıkmıştır.⁸⁶

P. Sabah gazetesinde, 22 Mayıs günü Arnavutluk ile Yunanistan arasında harbin başladığı haberlerinin Yunan matbuatınca teyit edilmediğini yazmıştır.⁸⁷ Söz konusu gazete 23 Mayıs günü de Himari'nin Arnavutluk'a iltihak edeceği (katılacağı) haberine yer vermiştir.⁸⁸ 24 Mayıs tarihli P. Sabah gazetesinde Arnavutlar ile Himarlılar arasında yapılan protokol ile Himari'nin idaresinin bazı ayrıcalıklarla Arnavutlara geçeceği bilgisini vermiştir.⁸⁹ 25 Mayıs tarihli A. Yeni Gün gazetesinde ise Himari şehrinin Arnavutluk'a ilhak ettiğini yazmıştır.⁹⁰ 25 Mayıs 1921'de Vakıf gazetesinde Arnavut - Yunan hududunda hummalı faaliyetlerin devam ettiğini belirtmiş ve Arnavut - Türk zabıtanların kumandasında yeni mütecaviz çetelerin toplandığını yazmıştır.⁹¹

Arnavutların işgal ettikleri Himari'nin iadesine dair müzakerelerin devam ettiğini Vakıf gazetesinde bildirmiştir.⁹² 1 Haziran günlü A. Yeni Gün gazetesine göre Arnavut - Yunan sınırındaki askerî faaliyet devam

Hükûmetinin Ankara ile hiçbir ilişkisinin olmadığını ve Türk - Yunan Harbi'nde tarafsız olduğunu açıklamıştır. (P. Sabah; 7 Eylül 1921, s. 2.)

⁸¹ Vakıf; 14 Mayıs 1921, s. 1.

⁸² A. Yeni Gün; 17 Mayıs 1921, s. 1.

⁸³ Vakıf; 19 Mayıs 1921, s. 1.

⁸⁴ Vakıf; 20 Mayıs 1921, s. 1.

⁸⁵ Vakıf; 22 Mayıs 1921, s. 1.

⁸⁶ Vakıf; 23 Mayıs 1921, s. 2.

⁸⁷ P. Sabah; 22 Mayıs 1921, s. 1.

⁸⁸ P. Sabah; 23 Mayıs 1921, s. 1.

⁸⁹ P. Sabah; 24 Mayıs 1921, s. 1.

⁹⁰ A. Yeni Gün; 25 Mayıs 1921, s. 1.

⁹¹ Vakıf; 25 Mayıs 1921, s. 3.

⁹² Vakıf; 26 Mayıs 1921, s. 1.

etmektedir ve Arnavutlar, Yunanistan'ın Himarı'yı işgali üzerine genel seferberlik ilan etmiştir.⁹³ 2 Haziran günlü A.Yeni Gün gazetesine göre de Arnavutluk Hükûmeti, Himarılılara bir heyet göndererek 30 Mayıs'a kadar mutabakat kabul edilmediği takdirde Arnavut jandarmalarınca Himarı'nın işgal edileceğini bildirmiştir.⁹⁴ 2 Haziran 1921 günlü H. Milliye gazetesine göre Arnavutlar, Himarı üzerindeki haklarını talep etmekte ve Himarı'daki Rumlara ültimat vererek resmî dairelere Arnavut bayrağı çekilmesiyle şehre Arnavut jandarmaların yerleşmesini talep etmiştir.⁹⁵ 6 Haziran gün "Himarı Arnavutluk'a Teslim Oldu" başlığı kullanan P. Sabah gazetesine göre Yunan Hükûmeti, bütün olanaklarını Anadolu'ya sarf etmesi sonucu yeni bir cephe açamamış ve Himaralılar, Arnavutların şartlarını kabul etmiştir.⁹⁶ 12 Haziran günü A. Yeni Gün gazetesi, Himarılıların Arnavutluk'a teslim olmaya hazırlandıklarını yazmıştır.⁹⁷ Aynı gazete 16 Haziran'da da Arnavutların Himarı'ya girdiğini yazmıştır.⁹⁸

Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Türk ordusu, Sakarya'nın doğusuna çekilerek yeni bir savaş için hazırlanırken Arnavutluk Hükûmeti de seferberlik ilan etmiştir. 31 Temmuz 1921 günlü H.Milliye gazetesi, "Arnavutluk'ta" başlığıyla Arnavutluk'ta umumi seferberlik ilan edildiği ve 15 yaşından 40 yaşına kadar bütün Arnavutların silahaltına çağrıldığı bilgisiyle Debre'de bir Sırp müfrezesiyle bir Arnavut çetesinin çarpıştığı haberine yer vermiştir.⁹⁹

TBMM orduları Anadolu'da Sakarya Savaşı'na başladığında Yunan Hükûmeti, Arnavutluk sahillerinin ablukasını takviye ederken¹⁰⁰ Arnavutlar da Epir ve Adriyatik'teki hakları için tekrar Yunan hududunda faaliyette bulunarak mühim (askerî) hazırlıklar yapmışlardır.¹⁰¹ Sakarya Savaşı'nda Yunanistan'ın savaşı kaybedeceği anlaşıldığında İngiltere, tüm kuvvetleriyle Anadolu'da tutunmasını istediği Yunanistan'ın Arnavutluk'ta işgal ve iddialarından vazgeçtiğini açıklamıştır. Vakit gazetesi de 12 Eylül 1921 günlü haberinde, Arnavutluk hududunun 1913 senesine göre düzenleneceği, hatta

⁹³ A. Yeni Gün; 1 Haziran 1921, s. 2.

⁹⁴ A. Yeni Gün; 1 Haziran 1921, s. 1.

⁹⁵ H. Milliye; 2 Haziran 1921, s. 1.

⁹⁶ P. Sabah; 6 Haziran 1921, s. 1.

⁹⁷ A.Yeni Gün; 12 Haziran 1921, s. 2.

⁹⁸ A.Yeni Gün; 16 Haziran 1921, s. 1.

⁹⁹ H. Milliye; 31 Temmuz 1921, s. 2. 20 Ağustos tarihli P. Sabah gazetesinin "Arnavutluk Seferberliği" başlıklı haberine göre de Yunan Hükûmeti resmî kaynaklardan Arnavutluk Hükûmetinin seferberlik ilan ettiğini öğrenmiş ve Epir'deki askerleri gerekli tedbirleri almıştır. (P. Sabah; 20 Ağustos 1921, s. 1.)

¹⁰⁰ Gazete haberinin devamında Avlonya'da Arnavutların komşu devletler aleyhine miting düzenlediklerini ve Arnavutların Yunan hududuna toplanmaya başladıklarını yazmıştır. Ayrıca İşkodra ahalisinin İtalya Konsolosluğu önünde toplanarak bir gösteri yaptığını ve Arnavutluk Hükûmetinin istiklali için çalışan İtalya'ya teşekkür ettiğini yazmıştır. (H. Milliye; 4 Eylül 1921, s. 2.)

¹⁰¹ A. Yeni Gün; 6 Eylül 1921, s. 1.

savaş sırasında Yunanistan'a terk edilen Ergir ve Görice'nin Arnavutluk'a verilmesi kararının kesinleştiğini yazmıştır.¹⁰²

Arnavutluk'un Yunan işgalinden kurtarılmasında Türkiye'nin bu ülkeye verdiği askerî desteğin önemli katkısı olduğu şüphesizdir. Aynı zamanda Yunanistan'ın kuvvetlerini iki cepheye ayırma planının da bir başarısıdır. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa 11 Mayıs 1920 günü gizli oturumda yaptığı konuşmada 110 bin kişilik Yunan kuvvetlerinin bir kısmının Arnavutların Yunanistan'a karşı gösterdikleri duyarlılık üzerine Makedonya'ya taşındığını ifade etmiştir.¹⁰³ General N. Trikupis de Arnavutların direnişi üzerine Yunanistan'ın Anadolu Cephesi'nden bir tümenini çekmesi sonucunda Batı Anadolu'da Yunan Cephesi'nin zayıfladığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Böylece Yunanistan'ın işgaline karşı Türk - Arnavut askeri iş birliği stratejisi başarıya ulaşmıştır.

c. Türk İstiklal Mücadelesi'nin Arnavutluk'taki Yansımaları

Bu dönemde Arnavut basınının da Anadolu'da Yunanistan'a karşı mücadeleyi yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. A. Yeni Gün gazetesine göre, Arnavutluk'ta Anadolu ahvali büyük bir dikkat ve alakayla takip olunmaktadır. Bütün Arnavutluk'ta çıkmakta olan toplam 23 gazetede Anadolu ve Yunanistan'a dair yazılara yer verilmektedir.¹⁰⁵ Arnavutluk basınının Arnavutluk kamuoyunu bilgilendirilmesiyle Anadolu Mücadelesi Arnavutların kendi mücadelelerinin bir cephesi gibi algılanmış ve Arnavutlar bu mücadeleden oldukça etkilenmiştir. A. Yeni Gün gazetesine göre İşkodra'da Anadolu şehitlerinin temiz ruhlarına bir mevlidi şerif okunmuş ve camiden çıktıktan sonra pek büyük bir kalabalık huzurunda Anadolu asker-i İslamiyesinin muzafferiyatına dua edilmiştir.¹⁰⁶

8 Haziran günlü H. Milliye gazetesine Avlonya'dan gelen bir şahsın anlattıklarına göre İkinci İnönü Muzafferiyeti Arnavutluk'ta öğrenilince bütün halk heyecana gelmiş ve birçok şehirde Osmanlı bayrağına benzeyen Arnavutluk bayrağı çekilmiştir. Hatta uzun süredir ortada görünmeyen Osmanlı bayrakları da halkın gözyaşları arasında çekilmiş ve halk Kuvayimilliyeye ve Mustafa Kemal Paşa lehinde tezahüratta bulunmuştur. Gazete haberine göre Arnavutluk'ta muntazam bir hükûmet kurulmuş, meclis-i millî toplanmış ve Harbiye Nazırı Selahattin Bey gayet muntazam bir

¹⁰² Vakıf Gazetesi; 12 Eylül 1921, s. 1.

¹⁰³ 1'nci TBMM'nin Gizli Oturumlarında ATATÜRK'ün Konuşmaları (Bugünkü Türkçe İle); 24.4.1920 - 25.2.1922 Yazan ve Hazırlayan İbrahim Sâdi Öztürk, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004, s. 50.

¹⁰⁴ Nesip Kaçı; "ATATÜRK Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", ATATÜRK'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu, (31 Ekim - 1 Kasım 1988), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 50.

¹⁰⁵ A. Yeni Gün; 16 Mayıs 1921, s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 75 - 87. Aynı haber Vakıf gazetesinin 11 Mayıs 1921 günü 1. sayfasında da yer almıştır

¹⁰⁶ A. Yeni Gün; 16 Mayıs 1921, s. 1. Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri (1920 - 1938), s. 75 - 87. Aynı haber Vakıf gazetesinin 11 Mayıs 1921 günü 1. sayfasında da yer almıştır.

ordu kurmuştur. Arnavut asker ve zabitanın üniforması, Kuvayimilliyeye üniformasına pek benzemektedir ve bütün Arnavutlar Mustafa Kemal Paşa ile Kuvayimilliyeyi fevkalade takdir etmektedir.¹⁰⁷

ç. Türk - Arnavutluk İş Birliğine Karşı Yunan - Sırp İş Birliğinin Türk Basınına Yansıması

Anadolu'da ve Arnavutluk'ta ortak işgalci konumunda bulunan Yunanistan, Türk - Arnavut iş birliğinden her ortamda şikâyetçi olmuş ve yukarıda izah edildiği gibi Anadolu'dan Arnavutluk'a giden asker ve memurları "Kemali zabitan" ya da "Kemali memur" olarak adlandırmak suretiyle İngiltere'nin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Yunanistan tüm gücüyle Anadolu'da tutunarak Arnavutluk'taki işgalini de sürdürmek niyetindedir. Ancak Türk - Arnavut iş birliği ile kendi kuvvet dengesi bozulan Yunanistan, Vakit gazetesinin haberine göre münhasıran Anadolu seferiyle meşgul olduğundan Arnavutluk'ta yeni bir cephe¹⁰⁸ açmak istememektedir.¹⁰⁹

Bu dönemde Yunanistan, hem kendi imkânlarıyla Arnavutluk meselesine çare aramış hem de Türk - Arnavut iş birliğini Yunan - Sırp iş birliği ile dengelemeye çalışmıştır.

H. Milliye gazetesi, İstanbul Rum matbuatına dayanarak verdiği haberinde Yunan kabinesinin geceli gündüzlü içtimalar akdederek Arnavutluk meselesiyle pek meşgul olduğu bilgisine yer vermiştir.¹¹⁰ Söz konusu gazete Yunan Meclisinin olağanüstü toplanarak Arnavutluk sınırına asker sevk etmeye karar verdiğini bildirmiş ve bu doğrultuda bir Yunan redif fırkasının Yanya'ya hareket emri alarak Arnavutluk'a karşı Yunanistan'ın harbe başladığını yazmıştır.¹¹¹ 13 Haziran tarihli H. Milliye gazetesi "Arnavutluk - Yunan Meselesi Alevleniyor" başlığı altında Arnavutların Epir ve Makedonya'da kışkırtmalarına devam etmesi üzerine Yunanistan başbakanının Makedonya ve Epir valilerini süratle Atina'ya davet ettiği bilgisine yer vermiştir.¹¹²

Bu dönemde Arnavutluk'un kuzeyi de Sırp tarafından işgal edilmiş olduğu için Sırbistan da Yunanistan gibi Arnavutluk'a yapılan Türk

¹⁰⁷ H. Milliye; 8 Haziran 1921. A.Yeni Gün; 8 Haziran 1921, s. 2.

¹⁰⁸ Cephe açılmasından kastedilen, Yunanistan'ın Arnavutluk Cephesi'ne yeni kuvvet ayırması olarak değerlendirilebilir.

¹⁰⁹ Vakit; 5 Haziran 1921, s. 1. Vakit gazetesinin 2. sayfasında aynı gün "Arnavutluk Meselesi" başlığı ile bir haber daha yer almıştır.

¹¹⁰ H. Milliye; 27 Mayıs 1921, s. 2.

¹¹¹ H. Milliye; 31 Mayıs 1921, s. 2.

¹¹² Gazete, iki ülke arasındaki ihtilafın şiddetlenerek devam ettiğinin son gazete haberlerinden öğrenildiğini yazmıştır. Gazeteye göre Yunanistan'ın içeride ve dışarıdaki tüm girişimlerine rağmen Arnavutlar millî menfaatlerini tamamen taahhüt altına almak istemektedir. Arnavutlar Yunanlar tarafından Epir'de tutuklanan Arnavutların tahliye edilmelerini talep ederek aksi takdirde mukavemette bulunacaklarını açıklamıştır. Arnavut Hükûmeti yeni beş sınıf yedekleri silahlaltına davet eden bir beyanname yayımlamış ve bu durum Yunanistan'da telaş uyandırmıştır. (H. Milliye; 13 Haziran, 1921, s. 1.)

yardımdan ve Arnavutluk millî uyanışından rahatsızlık duymuştur. TBMM Hükûmetinin Arnavutluk ile iş birliğine karşı Yunan - Sırp iş birliği oluşturulmaya çalışılmış ve bu durum da Türk basınına yansımıştır.

Vakit gazetesine göre Arnavutluk'ta iki yeni fırka teşkil edilmekte iken Yunanistan başbakanı Sırp sefiri ile Arnavutluk meselesinde takip edilecek siyaseti görüşmüştür.¹¹³ Vatan gazetesi 30 Mayıs'ta, Sırbistan'ın Atina sefirinin bir Yunan gazetesine verdiği beyanatta, Arnavutluk meselesinin Yunanistan ile Sırbistan arasında hususi bir itilaf akdini icap ettirecek kadar öneme haiz olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴ Ancak Arnavutluk'a karşı gelişen iş birliğine tepkiler oluşmaya başladığında Yunanistan ile Sırbistan arasında Arnavutluk'a karşı bir itilafname imzalandığı haberini Atina Sırp sefiri resmen tektip etmiştir.¹¹⁵ 31 Mayıs günlü P. Sabah gazetesine göre Yunanistan Harbiye nazırı, Sırp Hükûmetinin Balkanlarda sulh ve sükûnetin zerre kadar bozulmasına müsaade etmeyeceği hakkında beyanat vererek Arnavut çetelerinin engelleneceğini ifade etmiş ve Görice'deki Rum kilisesinin iadesinden sonra Arnavut - Yunan meselesinin Arnavutluk'un geri çekilmesiyle gerçekleştirilebileceğini (sona ereceğini) söylemiştir.¹¹⁶

1 Haziran günlü P. Sabah gazetesine göre Atina'da Sırp ve Rus sefirlerinin toplantı yapmasını Atina basını önemsemiştir.¹¹⁷ 7 Haziran 1921 günlü Vakit gazetesinin "Arnavutluk'a Karşı Yunanistan ile Sırbistan" başlıklı haberine göre Belgrad Hükûmetinin teklifi üzerine Yunanistan ve Yugoslavya, Epir'de (Arnavut) tehdide son vermek üzere Arnavutluk Hükûmeti nezdinde şiddetli bir müşterek teşebbüste bulunmaya karar vermiştir.¹¹⁸

H. Milliye gazetesine göre Yunan başbakanı Sırp elçisiyle Arnavutluk meselesini görüşmüştür.¹¹⁹ 15 Haziran günlü A. Yeni Gün gazetesi haberine göre Yunanistan, Arnavutluk meselesini görüşmek üzere Hariciye Nezaretine Sırbistan ve Romanya sefirlerini davet etmiş ve Yunanlar, Sırbistan ve Romanya'nın ittifak ve desteğini aramaya çalışmıştır.¹²⁰ 2 Ağustos 1921 tarihli H. Milliye gazetesi ise Yunan ve Sırp hükûmetlerinin Arnavutluk meselesini kendi çıkarlarına göre halletmek için çaba sarf ettiklerini yazmıştır.¹²¹

¹¹³ Vakit; 26 Mayıs 1921, s. 1.

¹¹⁴ Vakit; 30 Mayıs 1921, s. 1.

¹¹⁵ H. Milliye; 2 Haziran 1921, s. 1.

¹¹⁶ P. Sabah; 31 Mayıs 1921, s. 1.

¹¹⁷ Atina basınına göre sefirler, Yunanların Anadolu'da meşgul olmalarından yararlanan Türkler ve Bulgarların galeyanı sonucu oluşan çeteler Balkanlarda karışıklık çıkarmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Yunan basını Sırp ve Rusların bu durum karşısında Sofya ve Tiran hükûmetleri nezdinde girişimde bulunduklarını belirtmiştir. (P. Sabah; 1 Haziran 1921, s. 1.)

¹¹⁸ Vakit; 7 Haziran 1921, s. 1.

¹¹⁹ H. Milliye; 13 Haziran, 1921, s. 1.

¹²⁰ A.Yeni Gün; 15 Haziran 1921, s. 1.

¹²¹ H. Milliye; 1 Ağustos 1921, s. 1.

9 Kasım (T.S.) 1921 günlü H. Milliye gazetesinde yer alan “Arnavutluk’a Karşı Müşterek Bir Hücum” başlıklı yazıya göre, Arnavutluk arazilerine şimalden (kuzeyden) Sırlar ve cenuptan (güneyden) Yunanlar tecavüz etmişlerdir. Arnavutlar bu durum karşısında bir yandan ciddi askerî tedbirler alırken diğer yandan da bütün devletlere protestolar göndermiştir.¹²²

d. Cemiyet-i Akvam ve Arnavut - Sırp Mücadelesi Haberlerinin Türk Basınına Yansıması

Paris Barış Konferansı başladığında ve devamında Arnavutluk meselesiyle ilgilenmeyen ve Arnavutluk’a destek vermeyen İngiltere’nin Arnavutluk politikasının değişmesinde Arnavutluk meselesinin doğru bir şekilde çözüme kavuşturulmasını isteyen Amerika’nın ısrarı ve İtalya’nın etkisi vardır.¹²³ Ancak İtalya ve Avusturya’nın Arnavutluk’ta petrol bulunması ihtimalini açıklamasının, İngiltere’nin Arnavutluk meselesine ilgisini artırdığı da bir gerçektir. Arnavutluk’taki petrol kaynakları ile ilgilenmeye başlayan İngiltere, Arnavutluk’un Milletler Cemiyetine girebilmesi için hemen harekete geçmiştir. Londra Hükûmeti, Arnavutluk’un Milletler Cemiyetine kabul edilmesini Angolo - Persian Oil Company isimli petrol şirketine Arnavutluk’ta petrol araştırma ve çıkarma için özel imtiyaz verilmesi şartına bağlamıştır. İlyas Bey Viryoni Hükûmeti de Yunanistan ve Yugoslavya işgaline karşı İngiltere’nin desteğini alabilmek için İngiltere’nin bu teklifini kabul etmiştir. Bunun üzerine Arnavutluk’un Cemiyeti Akvama girme önerisini İngiltere’nin etkisi altında bulunan Kanada ve Güney Afrika temsilcileri yapmıştır. Bunun sonucunda da Arnavutluk 17 Aralık 1920 günü Cemiyeti Akvama kabul edilmiştir.¹²⁴

Tiran Hükûmeti, Milletler Cemiyetine 29 Nisan 1921’de ve 21 Haziran 1921 tarihlerinde iki kez müracaat etmiş ve Arnavutluk’un 1913 yılında belirlenen sınırlarının tanınarak Yunanistan ve Yugoslavya işgallerinin sona erdirilmesini talep etmiştir. Milletler Cemiyeti de 26 Haziran 1921’de Arnavutluk’un taleplerini Paris Büyükelçiler Konferansı’na göndermişse de bu ülkedeki Yunanistan ve Yugoslavya işgali devam etmiştir. Bu dönemde İngiltere hem Angolo - Persian Oil Company’nin bu ülke petrollerinde imtiyaz hakkı elde etmesini çabuklaştırmak istemiş hem de Yunanistan’ın Anadolu’daki mücadelesinin sonucunu beklemiştir. Türk ordusunun, Sakarya Savaşı’nda Yunanistan’ı mağlup edeceği belli olduğunda İngiltere, Arnavutluk’un taleplerini gündemine almış ve Yunanistan’ın Arnavutluk hududunu, Yunanistan lehine değiştirmesi iddiasından vazgeçtiğini açıklamıştır.¹²⁵ Hem bu süreç hem de Arnavutluk’taki Sırbistan işgalinin sona ermesi haberleri Türk basınında yeterince yer bulmuştur.

¹²² H. Milliye; 9 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

¹²³ Pranvera Teli Dibra; Shqipëria Dhe Diplomacia Angleze 1919 - 1927, Shtëpia Botuese “Nerida”, Tiranë, 2005, s. 471 - 472.

¹²⁴ Özcan; ATATÜRK Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri..., s. 93.

¹²⁵ age.; s. 92 - 101.

25 Mayıs tarihli P. Sabah'a göre Arnavutlar, Yunanların ve Sırpaların istila çabalarına engel olabilmek için himaye talebiyle Cemiyet-i Akvama müracaat etmiştir. Cemiyet-i Akvam da Arnavutların müracaatlarının 26 Haziran 1921 tarihinde ele alınmasını kararlaştırmıştır.¹²⁶ A. Yeni Gün gazetesi de Arnavutların Cemiyet-i Akvama müracaat ettiklerini yazmıştır.¹²⁷ 28 Haziran tarihli Vakit gazetesine göre Cemiyet-i Akvam 25 Haziran 1921 günü, Arnavutluk - Yunanistan ve Yugoslavya meselelerini görüşmüş ve İtalyan üyeler, Arnavutluk sınırlarının barış yoluyla çözülmesini istemiştir.¹²⁸

29 Haziran günlü P. Sabah gazetesi Arnavutluk meselesinin Cemiyet-i Akvam meclisinin özel bir oturumunda ele alındığını duyurmuştur.¹²⁹ P. Sabah'a göre Cemiyet-i Akvam, Arnavutluk'un kaderini eski diplomasiye bırakmak yerine kendi hukuk ve vazifesinden feragat etmiş ve sorunu Sefirler Konferansı'na göndermiştir.¹³⁰ Gazete ayrıca Cemiyet-i Akvamın 1 Eylül 1921 günlü toplantısında Arnavutluk'un Yugoslavya aleyhindeki iddialarını görüşmeyi kabul ettiğini bildirmiştir.¹³¹ P. Sabah, Arnavutlar memleketlerine İtalyan askeri talep etmekteyse de bunun ileride Cemiyet-i Akvam tarafından reddedileceği değerlendirilmesini yapmıştır.¹³² 22 Ağustos tarihli Vakit gazetesi, Balkan Harbi'ni müteakip kabul edilen Arnavutluk sınırlarının (Cemiyet-Akvamda) kabul edileceğini yazmıştır.¹³³ Ayrıca İtalya da Cemiyet-i Akvamın Arnavutluk lehine karar vereceğini açıklamıştır.¹³⁴ P. Sabah gazetesinin "İngiltere ve Arnavutluk Hududu" başlıklı haberine göre Londra Kabinesi, Arnavutluk hududunun Yunan lehine tadilini talep etmek niyetinde bulunmadığını alakadarlara bildirmiştir.¹³⁵ 27 Ağustos günü yayımlanan P. Sabah gazetesine göre Yunanistan Meclisinde nazırlar (bakanlar) Arnavutluk meselesini görüşmüş, Arnavutluk'taki Rum ahalinin mahrumiyetini dikkate alarak Arnavutluk'a karşı iktisadi kuşatmanın terk edilmesinin göz önünde bulundurulması kararlaştırılmıştır.¹³⁶

İngiltere Hükûmetinin Arnavutluk sınırının Yunanistan lehine değişikliğini onaylamadığını bildirmesi üzerine Sun gazetesi Fransa ve Yugoslavya'nın da aynı fikirde olması nedeniyle Yunanistan'ın bu İslam arazisi üzerindeki emelleri boşa çıkmıştır, yorumunu yapmıştır.¹³⁷ 1 Eylül 1921 tarihli H. Milliye gazetesine göre Sırbistan Hükûmeti Arnavutluk

¹²⁶ P. Sabah; 25 Mayıs 1921, s. 1.

¹²⁷ A. Yeni Gün; 29 Mayıs 1921, s. 1.

¹²⁸ Gazete, haberin yanına Nurettin Paşa'nın bir fotoğrafını koymuş ve fotoğrafın altına da "Yunanların Arnavutluk'ta Zannettikleri Ordu Kumandanı Nurettin Paşa" diye yazmıştır. (Vaki; 28 Haziran 1921, s. 1.)

¹²⁹ P. Sabah; 29 Haziran 1921, s. 2.

¹³⁰ P. Sabah; 24 Temmuz 1921, s. 2.

¹³¹ P. Sabah; 20 Ağustos 1921, s. 1.

¹³² P. Sabah; 22 Ağustos 1921, s. 2.

¹³³ Vakit; 22 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁴ P. Sabah; 27 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁵ P. Sabah; 22 Ağustos 1921, s. 2.

¹³⁶ P. Sabah; 27 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁷ H. Milliye; 24 Ağustos 1921, s. 1.

hududunu kendi emelleri doğrultusunda çözebilmek için Cemiyet-i Akvama başvurmayaya karar vermiştir.¹³⁸

Paris Sefirler Konferansı'nda Epir sorununun tetkiki, düveli muazamanın üyelerinden oluşan bir heyete verilmiştir. İtalya üyesi, Ergir'in ve Görice'nin Arnavutluk'a ve Sason Ada'sının İtalya'ya verilmesini teklif etmiş, İngiliz ve Fransız üyeler de bu teklifi desteklemiştir. Bu teklifin kabul edildiği komisyon raporu, Sefirler Konferansı'na gönderilmiştir. Kararı Yunan Hükûmeti protesto etmiştir. Cemiyet-i Akvamda görüşmeler devam ederken Sırlar tarafından Arnavut hududunun ihlali keyfiyeti nedeniyle Arnavut üye, Sefirler Konferansı kararının tasdikini Cemiyet-i Akvamdaki istemiştir. 11 Eylül 1921 günlü Vakit gazetesi, "Arnavutluk Ahvalı" başlığı altında Şimalî Epir Arnavutluk'a iade olunuyor mu, diye sormuş ve İngiliz kaynaklarına dayanarak Şimalî Epir'in Arnavutluk'a iade edileceğini yazmıştır.¹³⁹ Vakit gazetesi 12 Eylül günü Miriditi'da başlayan isyanın bastırıldığını ve kuvvetlerin Sırp sınırına gönderildiğini yazmıştır.¹⁴⁰ 28 Eylül 1921 tarihli P. Sabah gazetesine göre Arnavut taarruzu sonucu, Sırlar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁴¹

Vakit gazetesi 12 Eylül günü Arnavutluk hududunun 1913 senesine göre düzenleneceği hatta savaş sırasında Yunanistan'a terk edilen Ergir ve Görice'nin Arnavutluk'a verilmesi kararının kesinleştiğini yazmıştır.¹⁴² A. Yeni Gün gazetesi 14 Eylül 1921 günü "Yeni Arnavutluk" başlığını kullanmıştır.¹⁴³ Sefirler Konferansı'nın Arnavutluk'un Londra Protokolü'nde tadilat yapacağı anlaşılmakta ise de İtalya Hükûmeti 1912 hududunda ısrar etmektedir.¹⁴⁴ 30 Eylül 1921 günlü Vakit gazetesine göre Cemiyet-i Akvamın siyasi komisyonu Arnavutluk'un Sefirler Konferansı kararını kabul etmesi konusunda tavsiyede bulunurken Arnavutluk hududunda meydana gelen olayları tetkik için de komisyon teşkil edilmesini kararlaştırmıştır.¹⁴⁵ Ancak 2 Ekim günlü Vakit gazetesine göre Sırp gazeteleri Sefirler Konferansı'nın verdiği kararlar 1913 sınırlarını kabul etmesini Arnavutları umumi harpte kendilerinin koruduğunu da gerekçe göstererek şiddetli bir biçimde eleştirmiştir.¹⁴⁶ Vakit gazetesinin "Cemiyet-i Akvam"¹⁴⁷ ve P.Sabah'ın 2 Ekim günlü "Arnavutluk Meselesi"

¹³⁸ H. Milliye; 1 Eylül 1921, s. 1.

¹³⁹ Vakit; 11 Eylül 1921, s. 1.

¹⁴⁰ Vakit; 12 Eylül 1921, s. 1.

¹⁴¹ Gazeteye göre Arnavut Hükûmeti eli silah tutan tüm erkekleri silahlılarına çağırarak ve Sırları da Cemiyet-i Akvam nezdinde protesto etmiştir. Londra kaynaklı bir haberde de Arnavutluk'un istiklali için İtalya'nın himayesi ile Adriyatik Denizi'ndeki hukukunun muhafazası hususunda bir itilaf name akdettiklerini bildirmiştir. (P. Sabah; 28 Eylül 1921, s. 1.)

¹⁴² Vakit; 12 Eylül 1921, s. 1.

¹⁴³ A. Y. Gün; 18 Eylül 1921, s. 2.

¹⁴⁴ Vakit; 26 Eylül 1921, s. 2.

¹⁴⁵ Vakit; 1 Ekim (T.E.) 1921, s. 2.

¹⁴⁶ Vakit; 2 Ekim (T.E.) 1921, s. 2.

¹⁴⁷ Vakit; 5 Ekim (T.E.) 1921, s. 2.

başlıklı haberlerine göre Paris Sefirler Konferansı kararları Roma ve Londra hükûmetlerince onaylanmıştır.¹⁴⁸

5 Ekim günü Arnavutluk, komisyon kararına itiraz etmiş ancak 10 Ekim 1921 günlü Vakit gazetesi, sekiz senelik geçmişten sonra Arnavutluk'un nihayet müstakil mevcudiyetine kavuşabildiği bilgisini vermiştir.¹⁴⁹ 6 Ekim 1922 tarihli H. Milliye gazetesinin ilk sayfasındaki "Balkan Ateşi" başlığı altındaki habere göre Sırp kıtaatı yeniden Arnavutluk arazisine girmiş ve Sırlara zayıat verdirilerek Sırlar püskürtülmüşlerdir. Cemiyet-i Akvam Arnavutluk'un himayesini temin edemezse diğer düveli itilafiye bu maksat için İtalya ile teşrik-i mesai eyleyecektir.¹⁵⁰ 7 Ekim günlü A. Yeni Gün gazetesine göre Arnavutlar ile Sırlar arasında savaş başlamış ve vaziyet mühim bir devreye girmiş olduğu için Berat (Arnavut) Hükûmeti eli silah taşımaya muktedir tüm Arnavutları askerliğe davet etmiştir.¹⁵¹ H. Milliye 8 Ekim günü Yeniden "Balkan Ateşi" başlığı altında Cemiyet-i Akvam tarafından 1913'teki Arnavutluk hududunun kabulünün Belgrad'da büyük bir galeyana sebep olduğunu belirtmiş ve Sırp gazetelerinin de bu karara tepki gösterdiğini yazmıştır.¹⁵²

14 Ekim 1921 günlü Vakit gazetesine göre de Arnavut askerinin Sırp hududunu geçmesi, Sırbistan'da büyük galeyana sebep olmuş ve Sırbistan ordusu hazırlıklara başlamıştır.¹⁵³ 15 Ekim günlü Vakit gazetesine göre Sırbistan ve Arnavutluk ihtilafı devam etmektedir. Gazeteye göre Yugoslavlar, Arnavut hudut meselesinde hududun kendi lehlerine çözümlenmesini isterken İtalya ve Fransa bu meselede Arnavutluk'u desteklemektedir.¹⁵⁴

Londra'da yayımlanan Daily Ekspres gazetesinin (H. Milliye gazetesinde yer alan) haberine göre Sırlar ve Yunanlar Arnavutluk'a karşı müşterek hücumda bulunmayı düşünse de İngiltere ve İtalya hükûmetleri Arnavutluk'a karşı herhangi bir tecavüzün engellenmesi için anlaşmıştır. Paris'te Sefirler Konferansı'nın Arnavutluk hakkında bir karar vermek üzere olduğu bir dönemde Sırbistan'ın saldırısı, Arnavutluk Hükûmetinin protestosuna neden olmuştur.¹⁵⁵

H. Milliye gazetesi 23 Ekim günlü sayısında bir Fransız gazetesine dayanarak Yugoslavya'nın Sefirler Konferansı kararını kabul etmektense harbi tercih edeceğini açıkladığını yazmıştır. Ayrıca gazete, Arnavutluk'ta hükûmetin istifa ettiğini, Sefirler Konferansı'nın bir hafta içerisinde kararını vereceğini ve Times gazetesinin, Arnavutluk meselesinde İngiliz görüşünün

¹⁴⁸ P. Sabah; 2 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁴⁹ Vakit; 10 Ekim (T.E.) 1921, s. 2.

¹⁵⁰ H. Milliye; 6 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵¹ A.Y.Gün; 7 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵² H. Milliye; 7 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵³ Vakit; 14 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵⁴ Vakit; 15 Ekim (T.E.) 1921, s. 3.

¹⁵⁵ H. Milliye; 18 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

egemen olacağını yazdığını bildirmiştir.¹⁵⁶ H. Milliye gazetesine göre Sırp - Arnavut hududundaki çarpışmalar sürmektedir ve özellikle bir iki günden beri Sırp hudut tecavüzlerine karşı İtalya Hükûmeti, Belgrad Hükûmeti nezdinde siyasi girişimde bulunmuştur.¹⁵⁷

Sefirler Konferansı 2 Kasım (T.S.) 1921 günkü toplantısında Şimalî Arnavutluk'un durumunu bilahare tayin edeceğini açıklamış ve Yugoslavya Hükûmetini, Arnavutluk'a karşı her türlü saldırısına son vermeye davet etmiştir. Arnavutluk arazisine Sırpların saldırısı, hemen tüm İtalya basınında yer bulmuş ve İtalya basını İtalya ile İngiltere'nin Belgrad'a baskı yapması gerektiği görüşünde birleşmiştir.¹⁵⁸

6 Kasım (T.S.) günlü H. Milliye gazetesindeki "Arnavutluk İstiklali" başlıklı habere göre Paris'teki Sefirler Konferansı kararı Belgrad Hükûmetine tebliğ edilmiş olmasına rağmen Yugoslav ordusu, Arnavutluk sınırına tecavüz ederek harbe başlamıştır.¹⁵⁹ P.Sabah gazetesinin ikinci sayfasında "Arnavutluk Ahvalı" başlığıyla verdiği habere göre müttefik devletler, Yugoslavya Hükûmetinden, Şimalî Arnavutluk'taki taarruz girişiminden vazgeçmesini istemiştir.¹⁶⁰ 6 Kasım 1921 günlü resmî Arnavutluk tebliğinde, Arnavutluk Hükûmeti Cemiyet-i Akvam ve Sefirler Konferansı'na protestoda bulunarak müdahalelerini talep etmiştir.¹⁶¹

P. Sabah gazetesinin 19 Kasım (T.S.) 1921 günlü haberine göre Cemiyet-i Akvam, 16 Kasım (T.S.) 1921 Çarşamba günü Arnavutluk meselesini karara bağlamıştır. İngiltere delegesi, Sırpların Arnavutluk topraklarında ilerlemesinin hata olacağını ve bu durumun Balkan ve Avrupa barışını tehdit edeceğini söylemiştir.¹⁶² Yugoslavya başvekili, Paris Sefirler Konferansı'na bir telgraf göndererek Paris Meclisinin Arnavutluk arazisini tahliyesi konusundaki kararını kabul ettiklerini bildirmiştir. İngiliz gazeteleri de Yugoslavya'nın tutumunu olumlu karşılamıştır.¹⁶³ Vakit gazetesine göre Yugoslavya başvekili, Paris Sefirler Konferansı'na bir telgraf göndererek Paris Meclisinin Arnavutluk arazisini tahliye hususundaki kararını kabul etmek üzere olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁴

Sefirler Konferansı'nın Arnavutluk hududunu belirleyen kararını Arnavutluk, Yugoslavya ve Yunanistan'ın Paris'teki temsilcileri tebliğ etmiştir.

¹⁵⁶ H. Milliye; 23 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵⁷ H. Milliye; 24 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

¹⁵⁸ P. Sabah; 4 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

¹⁵⁹ Gazete haberine göre, Arnavut Hükûmeti bu harekâtı bütün İtilaf devletleri nezdinde protesto etmiş olmasına rağmen bütün Arnavutluk'ta büyük bir heyecan hüküm sürmektedir. Anadolu Ajansının bildirdiğine göre konferansın (sefirler) 3 Kasım 1921 günkü celsesinde alınan kararla Arnavutluk hudutlarını bilahare temin edeceğinden Yugoslavya harp etmemesi konusunda uyarılmıştır. [H. Milliye; 6 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.]

¹⁶⁰ P. Sabah; 5 Kasım (T.S.) 1921, s. 2.

¹⁶¹ H. Milliye; 11 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

¹⁶² P. Sabah; 19 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

¹⁶³ H. Milliye; 22 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

¹⁶⁴ Vakit; 20 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.

Artık Arnavutluk sınırının 1913 yılındaki sınır olduğu kesinleşmiştir.¹⁶⁵ Cemiyet-i Akvam Kâtib-i Umumiyesi Heyeti Arnavutluk'a gönderilmiş ve Sefirler Konferansı kararı gereği Yugoslavya askerlerinin Arnavutluk arazisinden tahliyesine nezaret etmiştir. Heyet 15 K.E. (Aralık) 1921 günü Tiran'a varmıştır.¹⁶⁶

Peyâm-ı Sabah Gazetesi¹⁶⁷ Başyazarı Ali Kemal, Sefirler Konferansı kararını sonra "Arnavutlardan İbret" isimli bir başyazı yazmıştır. Başyazıda, Arnavutların Yunanistan'ın istediği Şimalî Epir, Ergir ve Görice'yi de içeren 1913 sınırlarını İtalyanların ve İngilizlerin desteği ile kabul ve tasdik ettirdiklerini belirtmiş ve Arnavutluk'un Cemiyet-i Akvama kabul edildiğini yazmıştır. A. Kemal, Türklüğün ve Osmanlılığın Arnavutluk'u bizden soğuttuğunu, Balkan Harbi'nden beri Arnavutluk'a Yunanlar ve Sırp'ların saldırdığını ancak Arnavutluk'u toptan, tüfekten ziyade İtalya'nın İngiltere ile iş birliği yapmasının kurtardığını belirtmiştir. Anadolu'daki mücadeleye gönderme de yapan A.Kemal, Tiran Hükûmetinin Ankara gibi ne Moskova'ya ne Afganistan'a ne İran'a ne de Turan'a başvurduğunu, aksine böyle şeylerden uzak durduğunu yazmıştır. A. Kemal her kavim için olduğu gibi Arnavutlar için de kurtuluş ve gelecek güneşinin Şark'tan değil, Garp'tan doğduğunu Arnavutların olgunlukla idrak ettiklerini öne sürmüştür. A. Kemal, İtalyanların Balkan ve Adriyatik siyasetinin Arnavutluk'u işgale izin vermediğinden Arnavutluk sınırının kabul ettirildiği görüşündedir. A. Kemal'e göre mütarekeden beri büyük devletlerle iyi geçinmeli idik. Türkler için en kestirme yol, beyhude mücadelesinden vazgeçmesi ve Cemiyet-i Akvama müracaat etmesiydi.¹⁶⁸

Ali Kemal, Arnavutluk'un Cemiyet-i Akvam kararı sonucu İtalya ve İngiltere'nin desteği ile 1913 sınırlarına yeniden kavuşması vesilesiyle Anadolu'da yürütülen Millî Mücadele'yi eleştirmiştir. Hâlbuki Arnavutluk'ta TBMM desteğiyle oluşturulan düzenli ordu, işgallere karşı direnmiş ve İngiltere Arnavutluk'ta petrol yataklarının varlığıyla ilgili raporlardan sonra bu ülkenin bağımsızlığıyla ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca İngiltere yine de Yunanistan'ın Arnavutluk'tan çekilmesi kararını Sakarya Savaşı'nın sonuna kadar bekletmiştir. Gazete haberlerinden anlaşılacağı üzere Arnavutluk

¹⁶⁵ Buna göre bir yandan konferans kararı imzalanırken diğer taraftan Sırp'lar Arnavutluk arazisinde ilerleyişini sürdürdüğünden Arnavutlar, kanlı bir mukavemet göstermiştir ve İtilaf devletleri geline tehlikenin ortadan kaldırılması için askerî müdahale fikrindedir. [Vakit; 12 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.]

¹⁶⁶ H. Milliye; 13 Ocak (K.S.) 1921, s. 1.

¹⁶⁷ Gazeteye göre, Arnavutluk Hükûmeti Sefirler Konferansı'na Cenubi Arnavutluk'un işgali nedeniyle başvurmuştur. Sefirler Konferansı Balkanların barışı için Yunanistan'ın Cenubi Arnavutluk'u boşaltarak Arnavutlarla iyi ilişkiler kurmasını tebliğ etmiştir. Ayrıca Cemiyet-i Akvam Meclisi Arnavutluk Hükûmetinin raporunu tasdik etmiştir. Sırbistan kıtaatının araziye terk ettiğini Cemiyet-i Akvam teyit etse de Yugoslavya kıtaatının Arnavutluk hududu civarında toplandığı ve toplanmaya devam ettiğini Arnavutluk Hükûmeti cemiyete ihbar etmiştir. [P. Sabah; 16 Ocak (K.S.) 1922, s. 1.]

¹⁶⁸ A. Kemal; "Arnavutlardan İbret", P. Sabah, 2 Ekim (T.E.) 1921, s. 1.

Hükûmeti Yunanistan'ın işgali sonrası bütün kuvvetlerini Sırbistan sınırına kaydırmış ve bu durum Sırp işgalinin sonlandırılmasında etkili olmuştur.

Arnavutluk'un bağımsızlık mücadelesinde Anadolu'da TBMM Hükûmetinin belirlediği Türk - Arnavut askerî iş birliği stratejisi başarıya ulaşmış ve Yunanistan hem Anadolu'da hem de Arnavutluk'ta başarısız olmuştur. Türk İstiklal Mücadelesi'nin Arnavutluk'taki etkisini Bulgaristan'da yayımlanan Kutubu Bulgar gazetesi de tespit etmiştir. Gazetenin haberine göre Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu Cephesi'ndeki muvaffakiyeti, Balkanlarda bir yankı bulmuş ve Arnavutluk seferberlik ilan etmiştir. Zaten barut kokusu, her vakit istiklallerine nakşetmişçesine Arnavutlar üzerinde tesir icra etmiştir. Arnavutluk, bu harekâtı kendi ırzına göz dikmiş olan Sırp ve Yunanlara karşı göstermiştir.¹⁶⁹

Sonuç olarak Arnavutluk'un yeniden bağımsızlık sürecinde (1920 - 1922) Türk basınına yansıyan Arnavutluk bağımsızlık mücadelesi haberleri (A). Yenigün, Hâkimiyeti Milliye, Alemdar, Vakit ve P. Sabah gazetelerinden incelenmiştir. Bu kapsamda araştırma konumuzla ilgili ulaşılabildiğimiz 123 gazete haberinin 107'sinin 1921 yılı haberleri olması dikkat çekicidir. 1921 yılı Türklerin ve Arnavutların Yunanistan işgaline karşı mücadelelerini eş zamanlı olarak artırdıkları yıldır ve TBMM Hükûmeti, bu yıl Arnavutluk'a askerî destek ve yardımda bulunmuştur. Bu kapsamda Arnavutluk'a görevlendirilen Selahattin Bey'in Arnavutluk düzenli ordusunu teşkil etmesi ve Yunanistan işgal bölgelerine sevk etmesiyle Türk basını Yunanistan sınırındaki faaliyetleri yakından takip etmiştir.

Türk basını, bu süreçte Arnavutluk'un Yunanistan'a karşı askerî hazırlık ve faaliyetlerini daha fazla haberleştirmiş ve Arnavutluk mücadelesini destekleyen yazılar yazmıştır. Aynı dönemde Arnavutluk basınının da Anadolu'dan haberler vererek Türk İstiklal Mücadelesi'ni destekledikleri tespit edilmiştir. Arnavutluk'u Türkiye'nin ileri bir cephesi olarak değerlendiren Türk basını, Arnavutluk'taki mücadeleye sempatisini "Arnavut Kuvayimilliyesi" tabirini kullanarak da göstermiştir. Ancak Türk İstiklal Mücadelesi'ne karşı olumsuz tutum takınan P. Sabah gazetesi ve onun başyazarının Türk - Arnavut iş birliğini ve Arnavutluk'un millî uyanışını eleştiren yazılar yazdığı da tespit edilmiştir.

Kaynaklar

1. Kitap ve Makaleler

1'nci TBMM'nin Gizli Oturumlarında ATATÜRK'ün Konuşmaları (Bugünkü Türkçe İle); 24.4.1920 - 25.2.1922 Yazan ve Hazırlayan İbrahim Sâdi Öztürk, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004.

¹⁶⁹ Gazete haberine göre Arnavutluk Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış kabul edilmekte iken Londra Muahdesi'ni yok sayan Sırbistan ve Yunanistan bir de Arnavutluk'un iç işlerine karışmakta ve her iki ülke de kendi lehlerine sınır düzenlemesi talep etmektedir. [H. Milliye; 7 Kasım (T.S.) 1921, s. 1.]

ATATÜRK'ün Millî Dış Politikası: (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge); 1919 - 1923, T.C. Kültür Bakanlığı, ATATÜRK Dizisi, C 1, Ankara, 1994.

BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi, C II - Kısım: I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

DİBRA, Pranvera Teli; Shqipëria Dhe Diplomacia Angleze 1919 - 1927, Shtëpia Botuese "Neraida", Tiranë, 2005.

GÖNEN Yasemin Saner; "Babıali Arnavutluk'u Neden 9 Yıl Resmen Tanımadı?", Toplumsal Tarih Dergisi, Kasım 1999.

KAÇI, Nesip; "ATATÜRK Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", ATATÜRK'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu, (31 Ekim - 1 Kasım 1988), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988.

KEMAL, A.; "Arnavutlardan İbret", P .Sabah, 2 Ekim (T.E.), 1921, S 11.445.

KEMAL, Ali; "Arnavutluk Münasebetiyle", P.Sabah Gazetesi, 8 Mayıs 1921, Sayı: 11.303.

KOLLU, Atilla; "Türkiye - Balkan İlişkileri 1919 - 1939", Hacettepe Üniversitesi ATATÜRK İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

MACMILLAN, Margaret; Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

ÖZCAN, Halil; ATATÜRK Dönemi Türkiye Arnavutluk İlişkileri (1920 - 1938), ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

ÖZCAN, Halil; Emekli Erkânıharf Miralay Selahattin Bey'in İkinci Meşrutiyet'in İlanı'na Katkısı", ATATÜRK Yolu Dergisi, Bahar 2010, Yıl: 23, S 45.

ÖZCAN, Halil; TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları, Yayınlanmamış Bildiri, 7. Uluslararası ATATÜRK Kongresi, 17 - 22 Ekim 2011, Makedonya.

ŞERİF, Ahmet; Arnavutluk'ta, Suriye'de, Trablusgarb'de Tanin C II, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

YEL, Selma ve ÖZCAN, Halil; "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, C XXIV, S 70.

2. Süreli Yayınlar

Alemdar Gazetesi; "İtalya ve Arnavutluk", 30 Haziran 1920, S 553 – 2.853.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavut - Yunan Hududunda Harekât-ı Harbiye Başladı", 22 Mayıs 1921, S 235 - 615.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavut Kuvayimilliyesi Yunan Hududunda", 25 Mayıs 1921, S 238 - 618.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavut Kuvayimilliyesi Yunan Hududunda", 29 Mayıs 1921, S 241 - 621.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar 30 Mayıs'a Kadar Mühlet Vermişlerdi", 02 Haziran 1921, S 245 - 625.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar Himayara Girdiler", 16 Haziran 1921, S 254 - 645.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar ile Sırp Arasında Harp Başladı", 7 T.E.(Ekim) 1921, S 344 - 731.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar İthalat ve İhracatı Men Ettiler", 08 Haziran 1921, S 250 - 630.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar İthalat ve İhracatı Men Ettiler", 12 Haziran 1921, S 254 - 634.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar ve Yunanistan", 6 Eylül 1921, S 317 - 704.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutlar Yunan Mezalimini Kabul Ediyorlar mı?", 20 Mayıs 1921, S 234 - 614.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutluk - Yunanistan İhtilafı", 17 Mayıs 1921, S 231 - 611.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutluk ile Yunanistan Arasında", 16 Mayıs 1921, S 230 - 610.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi Etrafında", 15 Haziran 1921, S 254 - 644.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutluk'ta Dinî İftirak", 18 Eylül 1921, S 328 - 715.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Arnavutluk'ta Umumi Seferberlik", 01 Haziran 1921, S 244 - 624.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi; "Yeni Arnavutluk", 14 Eylül 1921, S 320 - 712.

Cumhuriyet, "Arnavutluk İtalyan Hükmü Altına Niçin ve Nasıl Girdi?", 23 Mayıs 1936, S 4.318.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavut - Yunan Harbi mi?”, 18 Şubat 1921, S 112.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavut - Yunan İhtilafı”, 8 Haziran 1921, S 202.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavut Yunan İhtilafı”, 31 Mayıs 1921, S 199.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutlar - Sırp lar”, 24 Ekim (T.E.) 1921, S 332.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutların Ültimatomu”, 2 Haziran 1921, S 201.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutlarla Yunanlar Arasında Şiddetli Müsademeler”, 27 Mayıs 1921, S 196.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk - Yunan Muheceratı”, 22 Nisan 1921, S 166.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Davası”, 7 Kasım (T.S.) 1921, S 346.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Harbi Umumiye yi Nasıl Geçirmiştir?”, 6 Haziran 1926, S 1.766.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Hududu ve Yunanistan”, 24 Ağustos 1921, S 271.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk İstiklalı”, 6 Kasım (T.S.) 1921, S 345.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Meselesi”, 19 Nisan 1921, S 163.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Meselesi”, 22 Kasım (T.S.) 1921, S 359.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Nasıl Teşkil Etmiştir?”, 28 Mayıs 1926, S 1757.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Vukuatı”, 11 Kasım (T.S.) 1921, S 350.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Yeniden Taarruza Başlıyor”, 30 Mayıs 1921, S 198.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk Yunan Meselesi Alevleniyor”, 13 Haziran 1921, S 208.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; “Arnavutluk’a Karşı Müşterek Bir Hücum”, 9 Kasım (T.S.) 1921, S 348.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'la İtalya İtilafı Esasları", 10 Mayıs 1921, S 181.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta Cumhuriyet Nasıl Teşkil Etmiştir?", 8 Haziran 1926, S 1.768.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta İntiba", 8 Haziran 1921, S 202.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta Vaziyet", 13 Ocak (K.S.) 1922, S 404.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta Yunan Aleyhtarlığı", 21 Mart 1921, S 128.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 1 Ağustos 1921, S 251.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 1 Eylül 1921, S 279.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 13 Ağustos 1921, S 263.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 13 Ocak (K.S.) 1921, S 153.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 20 Aralık (K.E.) 1920, S 88.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 31 Temmuz 1921, S 250.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 4 Eylül 1921, S 282.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 9 Mayıs 1920, S 8.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Balkan Ateşi", 6 Ekim (T.E.) 1921, S 314.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Balkan Ateşi", 7 Ekim (T.E.) 1921, S 315.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Prens David Hükûmetinin Iskadı", 30 Mayıs 1926, S 1759.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Sırp - Arnavutlar", 18 Ekim (T.E.) 1921, S 326.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Sırp - Arnavutlar", 23 Ekim (T.E.) 1921, S 331.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "(Haymara) Arnavutluk'a İltihak Ediyor", 23 Mayıs 1921, S 11318.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut - Yunan İhtilafı Teşeddüt Ediyor ", 31 Mayıs 1921, S 11.326.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut - Yunan İhtilafı", 12 Mayıs 1921, S 11.307.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut - Yunan İtilafı Nasıl Çıktı?", 8 Mayıs 1921, S 11.303.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut - Yunanlar", 24 Mayıs 1921, S 11319.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut Dindaşlarımızın İçtimai", 5 Kasım (T.S.) 1921, S 11.469.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut Meselesi", 24 Temmuz 1921, S 11.378.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut Meselesi", 29 Haziran 1921, S 11.353.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavut Seferberliği", 20 Ağustos 1921, S 11.402.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutlar - Yunanlar", 17 Mayıs 1921, S 11.312.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutlar - Yunanlar", 19 Mayıs 1921, S 11.314.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutlar Sırlara Taarruza Başladı", 28 Eylül 1921, S 11.441.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Ahvali", 5 Kasım (T.S.) 1921, S 11.469.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi Cemiyet-i Akvamda", 19 Kasım (T.S.) 1921, S 11.492.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi", 2 Ekim (T.E.) 1921, S 11.445.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi", 4 Kasım (T.S.) 1921, S 11.468.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk ve Sırbistan", 20 Ağustos 1921, S 11.048.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk ve Yunanlar", 27 Ağustos 1921, S 11.409.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Yunan İhtilafı", 1 Haziran 1921, S 11.327.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk Yunanistan İhtilafı", 22 Mayıs 1921, S 11.317.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; "Arnavutluk'ta Millî Hayat", 11 Mayıs 1921, S 11.306.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Arnavutluk’un Cemiyet-i Akvama Bir Müracaatı”, 25 Mayıs 1921, S 11.320.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Arnavut-Yunan Harbi Umumiyesinde Miyiz?”, 6 Mayıs 1921, S 11.301.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Arnavut-Yunan İtilafı Gerginleşiyor”, 7 Mayıs 1921, S 11.302.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Cenubu Arnavutluk”, 16 Ocak (K.S.) 1922, S 11.550.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Haymara Arnavutluk’a Teslim Oldu”, 6 Haziran 1921, S 11.332.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “İngiltere ve Arnavutluk Hududu”, 22 Ağustos 1921, S 11.404.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “İtalya’nın Arnavutluk Siyaset”, 3 Temmuz 1920, S 11.001.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Şimalî Epir’in Arnavutluk’a İadesi”, 7 Eylül 1921, S 11.420.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi; “Yunanlar Arnavutluk Üzerine Yürüyecekler”, 10 Mayıs 1921, S 11.305.

Vakit Gazetesi; “Türk Arnavutlar”, 4 Haziran 1921, S 1.254.

Vakit Gazetesi; “Arnavut - Yunan”, 30 Mayıs 1921, S 1.249.

Vakit Gazetesi; “Arnavutlar Haymara’yı Mahsure Ettiler”, 20 Mayıs 1921, S 1.239.

Vakit Gazetesi; “Arnavutlar Israr Ediyorlar”, 9 Mayıs 1921, S 1.228.

Vakit Gazetesi; “Arnavutlara Karşı Yunanistan ile Sırbistan”, 7 Haziran 1921, S (1.252) 1.257.

Vakit Gazetesi; “Arnavutların Tehdidi”, 5 Haziran 1921, S 1.255.

Vakit Gazetesi; “Arnavutların Yunan Aleyhindeki Harekâtı”, 14 Mayıs 1921, S 1.233.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Sırbistan”, 14 Ekim (T.E.) 1921, S 1.380.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Yunan”, 19 Mayıs 1921, S 1.238.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Yunan”, 22 Mayıs 1921, S 1.241.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Yunan”, 25 Mayıs 1921, S 1.244.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Yunan”, 26 Mayıs 1921, S 1.245.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk - Yunanistan”, 13 Mayıs 1921, S 1.232.

- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Ahvalı", 11 Eylül 1921, S 1.348.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Ahvalı", 12 Eylül 1921, S 1.349.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Ahvalı", 21 Kasım (T.S.) 1920, S 1061.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Ahvalı", 3 Mayıs 1920, S 891.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Hakkında", 2 Ekim (T.E.) 1921, S 1.369.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Hududu", 12 Kasım (T.S.) 1921, S 1.410.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Hududu", 26 Eylül 1921, S 1.363.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Hududu", 28 Haziran 1921, S 1.286.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Hududunun Tayini", 10 Ekim (T.E.) 1921, S 1.377.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi", 15 Ekim (T.E.) 1921, S 1.381.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Meselesi", 20 Kasım (T.S.) 1921, S 1.417.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Sevahilini Abluka Ediyorlar", 18 Mayıs 1921, S 1.237.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Vukuatı", 31 Temmuz 1921, S 1.309.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Yunan İhtilafı", 11 Mayıs 1921, S 1.230.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Yunan İhtilafının İç Yüzü", 10 Mayıs 1921, S 1.229.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk Yunanistan'a Karşı Hazırlanıyor", 27 Mayıs 1921, S 1.246.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta ", 30 Nisan 1921, S 1.219.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta ", 6 Mayıs 1921, S 1.225.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta İntiba", 21 Mart 1921, S 1.178.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta Seferberlik ve Hazırlıklar", 7 Mayıs 1921, S 1.226.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta Son Vaziyet", 29 Kasım (T.S.) 1920, S 1067.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta Umumi Seferberlik", 29 Mayıs 1921, S 1.248.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta Yunan Aleyhtarlığı Artıyor", 15 Mayıs 1921, S 1.234.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'ta", 22 Ağustos 1920, S 991.
- Vakit Gazetesi; "Arnavutluk'taki İşgal", 20 Ağustos 1920, S 971.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk’un Hudutları Tayin Ediliyor”, 22 Ağustos 1921, S 1.328.

Vakit Gazetesi; “Arnavutluk’un İstiklali”, 1 Ekim (T.E.) 1921, S 1.368.

Vakit Gazetesi; “Cemiyet-i Akvam”, 5 Ekim (T.E.) 1921, S 1.372.

Vakit Gazetesi; “Himaro Meselesinde Arnavutların Muvaffakiyeti”, 23 Mayıs 1921, S 1.242.

Vakit Gazetesi; “Müstakil Arnavutluk”, 27 Nisan 1921, S 1.216.

Vakit Gazetesi; “Yunanistan Arnavutluk’taki İstihzarattan Endişe Ediyor”, 6 Mayıs 1921, S 1.225.

Yeni Gün Gazetesi; “Arnavutluk Mukadderatı”, 28 Şubat 1920, S 344.

Yeni Gün Gazetesi; “Balkanlar Ne Âlemde Arnavutluk Ahvali”, 24 Ağustos 1920, S 394.

SERB REFUGEES IN TUNISIA DURING WORLD WAR I

Maj. Samir CHAMI*

Introduction

On July 1914 Austria declared war against Serbia and invaded it. The Serbs resisted until October 1915, but German reinforcements and Bulgarians attacks put an end to this resistance. Serbia collapsed, its government took refuge in Corfu (Greece) and its decimated army withdrew into a large and painful retreat to the West, across the mountains of Montenegro and Albania. Thousands of Serb civilians and soldiers died in this forced march. Those who could reach the Adriatic coast were evacuated by the Allies to Corfu, Marseille and Bizerte.

Thus, a Serb civilian and military population was soon landed at Bizerte in January 1916 looking for refuge, to recover and go back home, or return to the front. We really do not know a lot about these Serbian survivors, their journey, their living conditions and the impact of their stay in the city of Bizerte and its region. However, today we cannot remain indifferent to the dead erected French-Serbian monument while visiting the town of Menzel Bourguiba, nearby Bizerte. It gives evidence about around eighteen hundreds of Serbs who were compelled to stay in Tunisia as refugees. A search in the Archives of General Residence in Tunisia, at that time under French protectorate, enabled us to discover more information on this subject.

I. Historical context of the Serbian retreat

The Balkan Peninsula was in the heart of the World War I. After the two successive wars in the Balkans (1912-1913), international relations continued to be increasingly strained particularly between Serbia and Austria-Hungary. The assassination of Austrian Crown Prince in Sarajevo on 28 June 1914 gave Austria the pretext to declare war on Serbia, which, a month later, marked the beginning of First World War. Serbia was invaded by the Austro-Hungarian army since 12 August 1914. The Serbian army resisted and forced the conquerors to retreat after their defeat in the Battle of Cer (16 -19 August 1914) marking the first Allied victory. The standing of Serbia in the Alliance improved after this event.

On September 7, 1914, the Austro-Hungarian forces came back to attack from the west across the Drina River and reinvaded Serbia. Suffering from high casualties, Marshall Putnik ordered his forces to withdraw. On November 5, Austro-Hungarian army launched a massive attack. Although it was weakened, under-equipped and in short of artillery ammunition, the Serbian Army offered a strong resistance in the Battle of Kolubara River, but eventually was not able to defend Belgrade which was abandoned on December 2, 1914. However, thanks to Allies some artillery ammunition

* National Military Museum, Tunisia

arrived. Marshall Putnik ordered a full scale counterattack with the entire Serbian Army who successfully defended the country and obliged the Austro-Hungarian troops to retreat toward their territories across the rivers leaving behind them thousands of killed captured or missing soldiers. On December 15, Belgrade was liberated. The first phase of the war against Serbia had ended with enormous casualties for both sides (170.000 Serbians, 215.000 Austro-Hungarians were killed, wounded or were missing) but no change took place in the borders. Typhus ravaged Serbia during the winter, killing hundreds of thousands of the population. The Serbian Army was seriously damaged and weakened. Serbs tried to rebuild their armies; but despite their efforts they remained under-equipped and in short of supplies and ammunition. The Allies promised Serbia serious military help and support, but that did not happen until it was too late.¹

Serbia found itself in the heart of the war between great powers. Both the Allies and the Central Powers tried to have Bulgaria, eastern neighbor of Serbia, on their side. The Allies proposed Bulgaria to give Macedonia after the war, but Bulgarian had already signed on September 6, 1915 an agreement with Central Powers, which offered not only Macedonia but also the eastern region of Serbia extending to the Velika Morava River.² The agreement with Bulgaria was concluded, the Central Powers could begin their offensive against Serbia.

On October 5, 1915, the German, Austro-Hungarian and Bulgarian armies led by field Marshall Mackensen attacked Serbia. Bulgarian Second Army invaded Macedonia and prevented Serbian army from withdrawing towards Macedonia and Salonika. By taking Skopje on October 19 and Kačanik on October 22 the Bulgarian army had cut all the means of communication between Serbian army and Allied Forces based in Salonika. Serbia realized the inevitability of the nearing defeat. The idea of surrender was rejected; and on November 25, 1915, King Peter I ordered the Serbian army to withdraw.³ Serbian government and army preferred the exile to avoid a possible extermination.

The painful Serbian retreat began across Montenegro and Albanian mountains. During the frigid winter, Serbians endured many difficulties. The weather was terrible, the roads primitive and unsafe. Despite the agreement of Albanian leader Assad Pasha to allow Serbian army and civilians withdraw through Albanian territories, some Albanian tribesmen attacked the

¹ "... Meanwhile the Serbs continue to shrink from the Austrians. If we had not lost long weeks in fruitless discussions we might have 50.000 men beside them now; and things would be singularly different", Alexandre (Resident General), *Avec Joffre d'Agadir à Verdun*, ed. Berger – Levrault. Paris: 1932, p.214.

² Vojislav Pavlović. "La troisième guerre balkanique; la France et les tentatives des Alliés de créer une nouvelle alliance balkanique 1914-1915", in *Balkanica XXXVIII* p.217.

³ Alexis Troude. "Les relations franco-serbes aux seins de l'Armée d'Orient 1915-1918", in *Balkanica XXXVII*, p.228

convoys, killed and robbed many weakened and starving Serbs. Assailed by cold and diseases, third of the Serbian army was perished.⁴ Serbian Army reaching the Albanian coasts with 10.000 civilians⁵, among whom were the old King Peter I, and Prince Alexander, discovered that Allied promises had not been kept. The Albanian coasts were unhealthy and unsafe. The few shipments of supplies were threatened by Central Powers' submarine and air force. Exhausted, starving and being short of supplies Serbs kept dying daily.

The Allies finally decided to evacuate Serbian army to safe bases mainly in Greece, Tunisia,⁶ and France. Between 3.000 and 9.500 people were evacuated daily.⁷ Corfu was the main center where 135.000 Serb soldiers⁸ were embarked between January 15 and February 20, 1916. Those suffering from sickness and diseases were transferred to Frioul⁹ and Bizerte. Between January and March 1916, 17.814 Serbs landed in Bizerte.¹⁰ In this paper we will try to analyze the official reports in order to understand the circumstances of the arrival and the journey of the Serb military and civilian refugees in Tunisia.

II. Facilities in Tunisia to accommodate the Serbs

The balance sheet of the attacks on Serbia during the month of October was very heavy. In his letter of November 1, 1915, the French General Resident Gabriel Alapetite¹¹ expressed concern at the rapid fall of Serbia. The retreat of the Serbian army began on November 25, 1915. As of December the head of the French authorities in Tunisia reflected the preparations started in Bizerte to receive 50.000 Serbs:

We are very concerned at this time with the request that was made to us to receive up to 50.000 Serb soldiers who would come here to rebuild everything... We will do our best but we need to put them under tents because the Arab inhabitants cannot accommodate

⁴ Alexis Troude. "Les relations franco-serbes aux seins de l'Armée d'Orient 1915-1918", in *Balkanica XXXVII*, p.228

⁵ Jacques Ancel. "La croisade de Salonique 12 Octobre 1915-13 Novembre 1918", in *Revue des Deux Mondes*, Volume LV, 1920, p.577.

⁶ "On the train station Colonel François told me that it was decided to carry the debris of Serbian army to Tunisia where it will be in favorable conditions to be reconstructed"; Alexandre (Général R.), *Avec Joffre d'Agadir à Verdun*, ed. Berger Levrault. Paris: 1932, p.241.

⁷ Aleks Racič. "What price freedom?" in *The British Serb Magazine*, www.britic.co.uk.

⁸ Troude; p.228.

⁹ French archipelago of 4 little islands (200 ha.) at 4 km far from Marseille.

¹⁰ Ancel. p.579.

¹¹ Alapetite (Gabriel), French lawyer and diplomat born in Clamecy (Nièvre) January 5, 1854 and died in Paris on March 22, 1932. From January 1907 to November 1918 Alapetite was named Minister Plenipotentiary, Resident General of France in Tunisia. His correspondence with his supervisory department is a mine of information on Tunisia during the First World War.

*them and all public buildings are likely to be already transformed into barracks.*¹²

To meet the needs of new entrants France was asked to supply a lot of canvas for tents and Algeria was also asked to participate in hosting the Serbs and to contribute to their supply.¹³

The camp was installed in the Nador near Bizerte and all Bizerte and Sidi Abdallah hospital facilities were made available. The temporary hospital n°2 was built in 1915.¹⁴ The seaplane factory in the "Hangars Donn  " has been updated to accommodate Serb soldiers.¹⁵ The Farre barracks in the center of Bizerte was transformed into a Lazaretto.

The French authorities expressed their concern for not being able to meet the needs of the 50.000 Serbs planned. They thought that:

*...by increasing the number of barracks in the Nador they could take 10.000 Serb military or civilian and by devoting to the Serbs all marine facilities in Bizerte and Sidi Abdallah including barracks transformed into a Lazaretto, the number of patients to receive could be increased by 5.000, which would total 15.000.*¹⁶

On the other hand, it seems that some Serb civilians were accommodated in hotels. "Those among them who cannot pay their pension at the hotel were collected at the Farre barracks."¹⁷

To further increase the capacity, it was thought to install a Lazaretto of 100 beds in Tabarka (in the north-west of Tunisia) but the idea was abandoned due to logistical difficulties and the remoteness of the Bacteriological Laboratories.¹⁸

The civilian and military authorities of Tunisia were overwhelmed by the stream of Serbs that continued to grow. Bizerte seemed to be saturated, "it will be necessary to transform these barracks into hospitals and send the soldiers camp out, which will not be without inconvenience because the

¹² Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives; *Correspondance politique de Gabriel Alapetite relative à la Tunisie en Guerre*. Series: *papiers d'agents*, microfilmed copy preserved by l'Institut Supérieur de l'Histoire du Mouvement National (ISHMN-Tunis); bobines 494, 495,496. Letter dated December 29, 1915; folio 122.

¹³ Ibid.; letter dated January 6, 1916; folio 131.

¹⁴ "In 1915, Dr. Étienne Barbe, Senior Medical was appointed to Bizerte where his family joined him. He received the mission to create and manage an extension of the military hospital in Sidi Abdallah designed to receive many wounded of the fighting in the Balkans and especially thousands of civilian and military Serb refugees" in the document related to Dr. Étienne Barbe, cited by Mohsen Dridi, "L'hôpital temporaire n  2 enfin identifié", in *Blog de Menzel Bourguiba ex Ferryville*, February 16, 2012.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives; letter dated February 3, 1916; folio 173.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

*Bizerte region is rainy.*¹⁹ In this context General Chailly refused to transform the Japy barracks occupied by the 8th Skirmishers into a hospital. Referring to the lack of facilities in Bizerte, the Resident General argued that *“the use of Bizerte and Sidi Abdallah as sanatorium for the Serb army must stop... The figure of 10.000 refugees established is now widely reached.*²⁰

From the early days of their arrival, Serbs were stationed at Bizerte. They were not sent to other cities for fear of spread of epidemic diseases. *“If we receive new patients we will need to build barracks in boards in the vicinity of Bizerte. We cannot risk spreading the cholera in Tunisia or introduce it into our capital”* said Resident General. According to him *“the War Department provided large financial support for the barracks, the hospital facilities in the South; we can use some of these credits to build temporary barracks where we can accommodate Serb patients. These facilities would be destroyed after their evacuation...”*²¹

Although they were determined to keep the risk of cholera in the region of Bizerte, the authorities decided that the interior of Tunisia was to be put to contribution for the Serbian army. After necessary negotiations, it was agreed to send the Serbs to Sidi Fathallah²², which was an area of new railway workshops not yet in service... *“700 Serb patients who would have been to Bizerte and that we would be positive that they don't have Cholera.”*²³ The temporary hospital n°6 was built in the premises of the railway company to receive sick Serbian soldiers. Not far from this sanatorium, a cemetery was created for the interment of the deceased Serbs, particularly those who died at the temporary hospital in Sidi Fathallah.

On March 7, 1915, the resident-general visited Sidi Fathallah. He reported on his visit to the military authorities:

*I witnessed good development of Sidi Fathallah workshops for Serb patients. We made good use of these extensive premises that can be effectively isolated. When we have all the furniture, they can hold up to 4200 beds for patients and staff... This will be the contribution of Tunis without a great risk of contagion.*²⁴

Healthy Serb military personnel were grouped in the camp of Nador. The convalescents also came to Nador to resume the service. During the exercises the Serb troops were struggling to maneuver in the mud, so the military authorities in Tunisia decided *“to receive them at Sidi El Hani, on*

¹⁹ Ibid.; letter dated February 13, 1916; folio 190.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.; letter dated February 1, 1916; folio 168.

²² Conurbation at 3 km in the south of Tunis.

²³ Letter dated February 13, 1916; folio 190.

²⁴ Letter dated March 7, 1916; folio 218.

Sousse-Kairouan line, where there is a former camp and barracks sufficient for the officers and the stores."²⁵

Still trying to find accommodation facilities in Hergla (North of Sousse), in his letter of February 25, 1916 to Sousse civil controller, Resident general wrote:

It was reported to me that Hergla facilities could be used for housing of Serb soldiers or the hospitalization of convalescents of this nationality evacuated to Tunisia. To allow me to study, as appropriate, the option to assign the said buildings to this purpose, I'd like to be informed on the importance of the buildings, their status, the number of people that could be accommodated there and the difficulties to be expected in what concerns the supply."²⁶

However, this choice was waived because the regional authorities argued that there were no suitable premises and that "*Hergla lends itself poorly to a facility of this kind.*"²⁷

The willingness of the authorities to find facilities for the Serbian refugees began to diminish as of the third week of March 1916. Dr. Potterin, who was on a medical mission to Corfu, said "*there are not enough patients in Corfu and we no longer need to keep looking for new premises.*"²⁸

In addition to the camps of Nador, barracks and to military accommodation in Bizerte, six locations and temporary hospitals were set up until 1917 to accommodate Serb refugees. The Serbian Government in exile appreciated these efforts. "*After visiting the renovated facilities here for his compatriots, the Minister of Public Works of Serbia thanked me effusively*" wrote Alapetite.²⁹

III. The preventive measures against the spread of epidemics

Typhus ravaged the Serbian population ever since the outbreak of hostilities. Between 500.000 and 650.000 died because of it. The American journalist John Reed described Serbia as "a country of death".³⁰ On the eve of the enemy invasion Serbian army counted 400.000 men, after the invasion only 150.000 men returned to the Adriatic coast, the rest of them

²⁵ Ibid.

²⁶ *Proposition d'installer des soldats serbes dans les locaux du thonaire de Hergla.* Tunisian National Archives, FPC/E/0440A/0018/0145, 1916.

²⁷ Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives; Response by Civil Controller of Sousse dated March 3, 1916.

²⁸ Letter dated March 15, 1916; folio 222.

²⁹ Letter dated March 30, 1916; folio 253.

³⁰ Cited by Aleks Racić, "What price freedom?", in *The British Serb Magazine*, www.britic.co.uk.

died of fever, cholera, typhus and starvation.³¹ The risk of spreading of the epidemic in Tunisia through Serb refugees deeply worried authorities.

Before the first boat arrived the Resident General informed his minister asserting that,

...immediately after the first landing I will go make account of what the military authority did to protect us from the invasion of Typhus and cholera. I told doctor Calmette³² that it was necessary to organize a complete disinfection of men and effects... Visit on board provides only an elusive guarantee.³³

Vessels carrying Serbs were infected. As the first preventive measure, the Serbs were retained on the boat, at a distance of 24 km off the coast, for the first visit. Then they would spend 5 or 6 days at Farre barracks that served as Lazaretto of observation before the transfer to Nador. At the infirmary of the Nador camp all men were systematically deloused.³⁴ All patients or suspected ill would be sent to the Hospital of Sidi Abdallah.³⁵

All Serb suspects were put in isolation at Sidi Abdallah or quarantined at Farre barracks that was converted into a Lazaretto. The numbers that continued to increase made the task very difficult. *"The great deal is to put all these refugees in lazaretto. Only the healthy and disinfected people were admitted".³⁶* However the capacity of the Farre barracks was limited. *"There must be a sufficient interval between the arrivals. In order to make this lazaretto accomplish its role, no arrival can be admitted to the Farre barracks before that the previous had left it."³⁷*

In reference to the health situation in Bizerte, the note the Director of the Health Service wrote to the Minister was so alarming that it aroused great level of panic and confusion.

The staff and Health Service providers have been overwhelmed... the situation is even more disturbing here than in Ferryville, where at least the agglomeration is located far from the hospital and can be easily monitored. But in Bizerte the barracks became a real outbreak in the heart of the city. It's a miracle that the civilian population remained so far free of any contagious epidemic.³⁸

³¹ Jacques Ancel, "La croisade de Salonique 12 Octobre 1915-13 Novembre 1918", in *Revue des Deux Mondes*, Vol. LV, 1920, p.576.

³² Director of the Navy Health Service.

³³ Letter dated January 6, 1916; folio 131.

³⁴ Letter dated June 29, 1916; folio 94.

³⁵ Letter dated January 17, 1916; folio 149.

³⁶ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

³⁷ Letter dated February 3, 1916; folio 173.

³⁸ From the Director of the Navy Health Service to the Resident General, 13/02/1916; folio 192.

It was thought that the contribution of Tunisia would be sufficient if it provided 15.000 shelters, including 5.000 for the patients. Algeria was to be responsible for the surplus.

If the number of patients or suspects, military or civilian exceeds at any given time this figure of 5.000, Dr. Calmette thinks that we could use the Lazaretto of cap Matifou³⁹ near Algiers, where pilgrims in return for Mecca were received and which would contain more than 1200 places. This Lazaretto is under conditions of quarantine as it would not be a threat to Algiers.⁴⁰

However, there weren't many lazarettos where the suspected of epidemic diseases could be admitted. The authorities thought about Tabarka where the camps could offer one hundred places. But the camp of Tabarka needed staff and it was far away from bacteriological laboratories. The proposition was abandoned.⁴¹

In addition to the visits onboard and quarantine, there was a systematic cholera vaccination of the Serbs and those who were called to contact them. Alapetite notes that *"Dr. Calmette in fact actively carried out cholera vaccination of the Bizerte garrison and all persons who have been in contact with the Serbs. I did not need to say that we began by the Serbs themselves."*⁴²

The fear of spread of disease had limited the movement of Serbs and their contacts with the locals. It was decided *"not to allow Serbs to come to the outskirts of Tunis"*⁴³ and *"Naval Health Service also warns that it would be better not to receive Serb officers in Tunis."*⁴⁴ The prohibition of vessels having been to Bizerte to come to Tunis was a possibility.⁴⁵

The Director of the Health Service and doctors made sure that the Serb population was grouped in Bizerte only, to limit the risk of contagion: *"If we have to receive more Serbs, we will need to build barracks in the vicinity of Bizerte...We cannot spread the cholera in Tunisia or introduce it into our capital."*⁴⁶ They were all of the opinion of *"locating the risk of Cholera in Bizerte where the huge barracks built for the use of the wounded of the Dardanelles"*.⁴⁷

After the development of sanitary facilities at Sidi Fathallah (the temporary hospital n°6) around Tunis, only non-cholera Serb patients could be admitted. This is what Alapetite said: *"we cannot receive in hospitals*

³⁹ Letter dated February 3, 1916; folio 173.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Letter dated January 12, 1916; folio 145.

⁴⁴ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Letter dated February 1, 1916; folio 168.

⁴⁷ Ibid.

within the city of Tunis any Serb patients with or suspected of cholera."⁴⁸ To save the capital from the risk of contagion, the wounded French of Sidi Abdallah in Tunis were evacuated to make room for the Serbs.⁴⁹

However, despite preventive measures and isolation some contagion cases occurred. At the end of March 1916, the Resident General reported that *"In Bizerte two cholera cases were reported among the Europeans in contact with Serbs... There have been more cases in Sidi Abdallah where the body of doctors and nurses was very exhausted."*⁵⁰

IV. Physical and mental State of Serb refugees

During their retreat, the Serbs traveled hundreds of kilometers through the valleys and the mountains of Albania and Montenegro, in mid-winter, on impassable roads with insufficient logistics. Tired, hungry and attacked by fever, cold and epidemics, thousands among them succumb. Those who reached the coasts were in a pitiful state.

A French officer, who was witness to Corfu, made this most deplorable description:

*...nothing can indeed give an idea of the situation at the Lazaretto of Vido where the first arrivals took place; it wasn't the debris of an army in retreat, but the survivors of the exodus of people fleeing by a frighteningly hated invader. There were sixty years old men and twelve years old children. In their retreat through the mountains in mid-winter by awful roads, they had to suffer cold and hunger, they were dying. I have seen some of them falling abruptly, to never stand up again; they were real skeletons, covered with yellow, earthy skin. The contrast between this misery and the splendor of a wonderful country, lit by the sun light was excruciating.*⁵¹

The passage to Bizerte on boats in these difficult conditions made their situation worse. In his report about his visit to Serb survivors in Bizerte, the Resident General noted, *"these men were transported on an Italian boat which had transported Austrian prisoners to Sardinia and had no time to be disinfected."*⁵² He expressed his concern over the inadequacy of transport ships, and was worried about the conviction that it was the *"... extreme infection of ships that have transported them."*⁵³

Hundreds of hungry, weakened and sick Serbs died during the crossing. Their bodies were thrown into the sea.

⁴⁸ Letter dated February 25, 1916; folio 200.

⁴⁹ Letter dated January 19, 1916; folio 151.

⁵⁰ Letter dated March 24, 1916; folio 248.

⁵¹ Alexandre (Resident General), *Avec Joffre d'Agadir à Verdun*, ed. Berger Levrault. Paris: 1932, p.249.

⁵² Letter dated January 17, 1916; folio 149.

⁵³ Letter dated January 19, 1916; folio 151.

*The autopsy revealed extraordinary narrowing of the stomach or the presence of tree bark, or other foreign bodies that the unfortunate had swallowed to fool their hunger. Their physiological misery was indicative of deprivation which had gone beyond any measure.*⁵⁴

In addition to being unhealthy, vessels were harassed by the enemy fire. Several were torpedoed. At the end of January 1916, Alapetite notes that:

*...the latest arrivals are more dismal. Refugees, women and children arrived almost naked they had the Austrians on their heels when they were embarked on an English ship, which was torpedoed and bombed and escaped by miracle. These refugees, as the last batch of soldiers, had long suffered from hunger... There are many people who need not less than six months to heal.*⁵⁵

A month later he noted *"The French wounded transferred from Bizerte to Tunis reported that Serbian soldiers and teenagers are real skeletons and that nothing is more disturbing than that show."*⁵⁶

A French doctor assigned to the camp of the Nador raised his grievances. He reported to the Resident General that Serbs *"complain that we do not give them enough bread and that soup is bad."* The explanation given by Mr. Alapetite was disappointing: *"Soup isn't bad, that's because there is no spice in it, as for the bread they were given the French portion which is much less than the Arab portion."*⁵⁷ It seems that the Serbs were underfed to the point that some of them were selling their belongings to buy bread. They were criticized by the public in Bizerte for selling their shoes to buy bread. The explanation was once again disappointing: *"They sell their shoes because they are accustomed to go barefoot when it's not cold and they buy bread because they don't give them enough,"* said the Resident General.⁵⁸

The doctor concluded that the situation was unfortunate and that they were in a state of psychological depression more than what one could imagine. *..."Men are desperate; they were uprooted from their country, thinking about their families, perhaps exterminated."*⁵⁹

V. The impact of the refugees' arrival on the local society:

At the end of the year 1915 there was talk of the arrival of at least 50.000 Serbs in Tunisia.⁶⁰ This figure frightened the authorities. The

⁵⁴ Letter dated February 6, 1916; folio 178.

⁵⁵ Letter dated 30 January 1916; folio 165.

⁵⁶ Letter dated February 25, 1916; folio 200.

⁵⁷ Letter dated March 12, 1916; folio 220.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ The actual number of disembarked did not exceed 18.000.

Resident General did not hide his hostility and his objections concerning the arrival of Serbs, he wrote: *"The arrival of Serbs is not a good thing for us as I believe have already told you. They cannot sing our praises and their misery will show our weakness".*⁶¹ This supplement of man would cause infrastructure problems. Tunisia would not be able to export cattle to the Allies and the French Navy in Malta. By fear of not being able to meet the needs of the survivors, he asked that *"when sites prepared by the military authority would have been filled, the surplus, if there is, is to be sent to Algeria that has to contribute to supply what we cannot provide ourselves."*⁶²

According to the Resident general, the Serb population in Tunisia was a burden since it was not exploitable as labor. He argued as follows:

*This morning I sent you my objections about sending mass Serb refugees to Tunisia. If the Serbs were only healthy men, we would be able to use them as work force to work the land, but refugees are mainly soldiers, women and children, and therefore they can't do any work.*⁶³

In his correspondence, phrases such as: *"The big issue of the day is still that of the Serbs..."*, *"Yet the Serbs..."*, *"The Serbs always give much concern..."*⁶⁴ were frequently used, reflecting concern about the impact of the Serbs refugees on local society.

In his letter of 13 January 1916, he explained that some traders exploited the arrival of Serbs to cause an increase in the price of food supplies which could, he said, create discontent among the Tunisian population. France in war did not have any interest in creating tensions among Tunisians.

It also seems that the Serbs faced difficulties to make their national currency accepted. To resolve the problem, the Resident general wrote to his Minister: *"About the exchange of money and Serbian currency, we require that the French Government agrees to take this money and these notes or to assume the responsibility of all the needs of refugees".*⁶⁵

The Serbs carried with them a large quantity of bank notes. What led to the astonishment of the authorities? Mr. Alapetite wrote:

Important quantities of Serb bank notes have been accepted by the Bizerte merchants. It seems that among the refugees there are bankers who brought their cash. The limitations prescribed by the

⁶¹ Letter dated January 6, 1916; folio 131.

⁶² Ibid.

⁶³ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

⁶⁴ Respectively the letters of February 3, March 15, and April 2, 1916.

⁶⁵ Letter dated January 19, 1916; folio 151.

*Ministry of finance for the exchange of such banknotes are now known to the public through the journal.*⁶⁶

The contact between the Serbs and the local society was very limited. The authorities were keen to ensure that the Serbs were isolated in order to avoid the risk of contagion. The Health Service of the Navy also warned *"that it would be better not to receive any Serb officers in Tunis"*.⁶⁷ It justifies this recommendation that *"If only a merchant catches cholera by selling something to a Serbian, the diffusion of the epidemic will be immediate as in 1911."*⁶⁸

But controlling Serb soldiers was not always possible because they lacked organization. *"Monitoring Serbs is difficult; they were loaded quickly, without organized command. Officers see themselves as in leave, many do not belong to the same units and none wants to take the initiative and responsibility"*.⁶⁹

The rigor demanded by the Health Service was not observed by the Serb officers. *"We feared that Nador camp was not as disciplined as it should be, officers would attend few of their men and they were not as attentive to avoid contacts between suspected cholera patients, the rest of the soldiers and the civilian population."*⁷⁰

Bizerte military authorities showed a certain tolerance towards the Serbs to avoid their protests, that resident general seemed not to appreciate.⁷¹ However, tolerance and mercy sentiments sometimes should not hide the doubt and distrust of the French about the discipline and the will of the Serbs. They reproached their indifference to their men and looking for hobbies and distractions. The Resident noted that they were *"less attentive to the fate of their men and more so to the distractions that Tunis can provide because they were deprived during their long and painful retreat"*.⁷²

Officers and French doctors seemed to share the same point of view.

*We can't feel too sorry for so much misfortune but we do not conclude that the survivors are willing to show their heroism on our side. Those who approach the Serb officers do little for them just like officers and physicians of the French mission who judge them with great severity. In Tunis the Serbs were less welcomed than the beginning.*⁷³

A climate of mutual distrust seemed to prevail between Serbs and French soldiers. The brawls and clashes abounded. The General Resident cited an example. *"Relationships are fresh here between our troops and*

⁶⁶ Letter dated February 1, 1916; folio 168.

⁶⁷ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

⁶⁸ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

⁶⁹ Letter dated February 3, 1916; folio 173.

⁷⁰ Letter dated January 27, 1916; folio 162.

⁷¹ Letter dated January 30, 1916; folio 165.

⁷² Ibid.

⁷³ Letter dated February 6, 1916; folio 178.

*Serb officers. In Bizerte, one of them whipped a French soldier. The soldier passed him a beating. Since then many French soldiers in Tunis and Bizerte don't want to greet the Serbian officers."*⁷⁴

The Serbs did not tolerate the lassitude of some French soldiers who allowed themselves to try the exemption from service. At the hospital, disagreements and scrambles could take place. The General Resident described a scene during the examination of patients:

*The Serbs do not understand the words exchanged, but they grasp the meaning to the physiognomy and the gestures of the interlocutors. Some French soldiers discuss with the doctor about their exemption of service. It allows many Serbs to think that Serbia sacrifices itself again for selfish partners, and such opinions can cause conflicts with French soldiers.*⁷⁵

VI. Mortality and burial of the Serb refugees

We have no precise statistics on casualties in the ranks of Serb refugees. However the Resident General's correspondence reveals very high mortality rates. One can read the following examples:

- *Yesterday at Bizerte there was 53 deaths of Serbs including 27 on the boat "la France."*⁷⁶

- *The number of deaths on February 3 was 140 including 63 attributed to cholera, not to mention all the corpses that have been thrown into the sea during the crossing.*⁷⁷

- *With that the mortality increases in Bizerte, in 4 days 30 deaths.*⁷⁸

Among the 17.814 who landed at Bizerte from January to March 1916,⁷⁹ at least 1800 were buried in the Menzel Bourguiba cemetery (ex Ferryville). It is in this cemetery which was opened in 1920, that a monument was erected to the memory of the French and Serbs died for their homeland. In his speech of inauguration of the said monument, General Dolot, Chairman of the *French Memory*, said: "*Here rest next to the children of France many of their trusted allies... Eighteen hundreds of these black cross are covering the dead Serbs well away from their homeland*".⁸⁰

After the opening of the temporary hospital N°6 in Sidi Fathallah premises that the railway company (B.G) built for its workshops, the

⁷⁴ Letter dated May10, 1916, folio 34.

⁷⁵ Letter dated December 18, 1916.

⁷⁶ Letter dated February 3, 1916; folio 173.

⁷⁷ Letter dated February 6, 1916; folio178

⁷⁸ From the Director of the Navy Health Service to the Resident General, joined to the letter of February 13, 1916, folio 192.

⁷⁹ Shipments stopped in March, because "*there are not enough patients in Corfu so that they are obliged to send us. We will no longer have to look for new premises* " Resident General letter dated March 15, 1916; folio 222.

⁸⁰ "Cérémonie du 1/11/ 1920 à Ferryville", *L'Afrique du Nord Illustrée*, Issue 78, November 27, 1920, p.10.

authorities decided to create a cemetery reserved for Serb soldiers and in particular those decided at this hospital. This cemetery remains unknown compared to Menzel Bourguiba. The report of the members of the Hygiene Council indicates its location.

*Located to the right of the railway, to the East of the road Tunis-Mornag, about 1 km after the village of Sidi Fathallah and roughly on the opposite side of the new B.G workshops, currently occupied by the temporary hospital n°6... It is about 600 meters from the station of Ben Arous.*⁸¹

The number of Serbs buried in the cemetery of Sidi Fathallah is still unknown to us.

After the end of the hostilities, all the military and civilian Serb refugees left Tunisia. On May 1922 only 52 Serbs stayed there.⁸²

On August 1922 the Resident General of France in Tunisia informed the President of the Council, Minister for Foreign Affairs Mr. Poincaré that a list of Serbs buried in the cemeteries of Bizerte and Ferryville was transmitted to him by letter No. 991 dated September 29, 1920, and that the list of those who died in Tunis was sent directly to the Ministry of cults of the kingdom of Serbs, Croats and Slovenes who had requested it.⁸³

On December 1924, the number of Serbs buried in Tunisia was:

- 120 in Tunis, Belvedere Municipal Cemetery.
- 01 (a nurse) in Tunis, Belvedere Municipal Cemetery.
- 03 in Sousse, municipal cemetery.
- 679 in Bizerte, European cemetery Oued El Assel.
- 1721 in Ferryville, Municipal Cemetery.

The total number of Serbs buried in Tunisia was at that time 2524.⁸⁴

⁸¹ Reports of Dr. Basdide and Dr. E. Conseil, members of the Superior Hygiene Council and the Hygiene Advisory Commission of Tunisia, in Tunisian National Archives, FPC/M5/0011/0170.

⁸² Letter dated May 20, 1922, in *Folder: Etrangers en Tunisie 1917-1925, series P-9*, in Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives, microfilmed copy preserved by ISHMN (Tunis); bobbin n°09; folio 118.

⁸³ Letter n°1123 dated August 19, 1922 from Resident General to Mr. Poincaré Minister of Foreign Affairs, President of the Council, in Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives, *File related to Tunisia (1917-1924), Folder 305: Hygiène publique, Service médical et vétérinaire*, folio 49, ISHMN (Tunis), Bobbin n° 181.

⁸⁴ Letter dated December 20, 1924; folio 139.

Conclusion

After a painful and heroic retreat, the Serbian army was evacuated to Corfu, Marseille and Bizerte. Helped by the Allies and particularly France it was reorganized and returned to the frontline to liberate Serbia. On 1 November 1918, Belgrade is liberated. On November 11, 1918, the World War One was over. The rest of the soldiers and Serb civilians returned home after three years in exile, leaving behind thousands of their compatriots who died, far from their homeland in a distant, but friendly land. Serb refugees in Tunisia were the proof of the terrible suffering and the greatness of a people that paid dearly for freedom. Far from claiming to answer all the questions, this contribution is only an attempt to read and analyze the French official reports and must be further deepened by comparative researches in other Archives.

References

Archives:

"Correspondance politique de Gabriel Alapetite relative à la Tunisie en Guerre". Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives, Series: *papiers d'agents*, microfilmed copy preserved by l'Institut Supérieur de l'Histoire du Mouvement National (ISHMN-Tunis), Bobbins 494, 495 and 496.

"Folder 305: Hygiène publique, Service médical et vétérinaire." Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives, microfilmed copy preserved by ISHMN (Tunis), bobbin n°181.

"Folder: Etrangers en Tunisie 1917-1925", series P-9, Tunisian Ministry of Foreign Affairs Archives, microfilmed copy preserved by ISHMN (Tunis), bobbin n°09.

"Journal de Marche et des opérations de la mission militaire française près de l'Armée serbe, mission de réorganisation de l'Armée serbe 12 Octobre 1915 – 17 Avril 1916", Service Historique de la Défense, Département Armée de Terre, 26 N, 10/1.

"Notes et correspondances relatives à l'inhumation des militaires Serbes décédés dans les hôpitaux de Tunis et à la sépulture des personnes décédées à la suite des maladies contagieuses", in Tunisian National Archives, FPC/M5/0011/0170 (97 folio).

"Proposition d'installer des soldats serbes dans les locaux du thonaire de Hergla", in Tunisian National Archives, FPC/E/0440A/0018/0145 1916.

Bibliography:

ALDRIDGE, Olive M. *The retreat from Serbia through Montenegro and Albania*. London: Minerva Publishing Company, 1916.

Alexandre (Resident General); *Avec Joffre d'Agadir à Verdun*, ed. Berger Levrault, Paris, 1932.

ANCEL, Jacques. "La croisade de Salonique 12 Octobre 1915-13 Novembre 1918", in *Revue des Deux Mondes*, Volume LV, 1920, pp.561-595.

BONNEFOI, Nadine. "The eastern front 1915-1919", in *Les Chemins de la Mémoire*, n°148, March 2005.

"Cérémonie du 1er Novembre 1920 à Ferryville", *L'Afrique du Nord Illustrée*, Issue 78, 27 November 1920, p.10.

DRIDI, Mohsen; "L'hôpital temporaire n°2 enfin identifié", from *Blog de Menzel Bourguiba ex Ferryville*, 16 February 2012.

"Infrastructures et politique sanitaire dans la Tunisie des XIXème et XXème siècles", *Revue Watha'iq*, Issue 20-21, 1994-1995, I.S.H.M.N.

JONES, Fortier. *With Serbia into exile, an American's adventures with the army that cannot die*. New York: The Century Co., 1916

LAZARE, Marcović. *Serbia and Europe 1914-1920*, New York: Macmillan Company; London: George Allen and Unwin Ltd., 1920.

"Le départ des Serbes", *L'Afrique du Nord Illustrée*, Issue 9, 15 May 1919, p.8.

N. Iorga. *Histoire des Etats balkaniques jusqu'à 1924*. Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1925.

PAVLOVIĆ, Vojislav. "La troisième guerre balkanique; la France et les tentatives des Alliés de créer une nouvelle alliance balkanique 1914-1915", in *Balkanica XXXVIII*, pp. 191-218.

RACIĆ, Aleks. "What price freedom?" in *The British Serb Magazine*, www.britic.co.uk.

REISS, R.A. *How Austria-Hungary waged war in Serbia*. Paris: Armand Colin, 1915.

SMITH, Gordon. *From Serbia to Yugoslavia; Serbia's victories, reverses and final triumph 1914-1918*, G. P. Putnam's Sons, New York and London, 1920.

TROUDE, Alexis. "Les relations franco-serbes aux seins de l'Armée d'Orient 1915-1918", in *Balkanica XXXVII*, pp.221-239.

XII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Neşe ÖZDEN

Konuşmacılar

Dr. Dmítar TASÍĆ

Dr.Lt.Col. Harald Fritz POTEPA

Yrd.Doç.Dr. İsmet TÜRKMEN

Dr.Em.Öğ.Alb. Ali GÜLER

WAR AFTER THE WAR OR CHANGES FROM REGULAR TO IRREGULAR WARFARE IN THE BALKANS 1918 - 1923

Dr. Dmitar TASIĆ*

Although the Armistice signed on 11 November marked the end of bloody international conflict, later named the Great War, newly rearranged world has already stepped into a period of series of armed conflicts, civil wars, military interventions and other kinds of political and diplomatic crisis. Some of them represented consequence of Russian revolution and its "export" to neighboring countries like in the cases of Finland, Estonia, Latvia, and Hungary where different attempts of Bolshevik revolutions resulted in series of civil wars. Simultaneously, the Great Powers openly intervened against Soviet Russia with their expeditionary forces or with military assistance to different and divided anti-Bolshevik movements. In Morocco, Riff tribes started a rebellion against Spanish and afterwards French colonial rule. Greece has ventured with its campaign in Asia Minor in attempt to fulfill the concept of "Grand Idea" and to annex areas inhabited by Greeks causing the emergence of national and secular Turkish state and its breaking with Ottoman heritage. Even in Great Britain, after hibernation during the Great War, started final and bloody chapter in an Irish struggle for independency. Although these events in most cases did not have any connection, because of their intensity one could easily call this period War after the war.

Turbulent events that have occurred after the end of First World War did not bypass the Balkans. On the contrary, old disputes have been spiced with the outcome of the Great War as well with new ideologies. On one side, stood victors Greece, Romania and newly founded kingdom of South Slavs, and on the other, defeated Bulgaria and Turkey. Albania, although did not take an active part in war events, has preserved its newly gained independency.

After the Great War the map of the Balkans looked rather different. Serbia has invested its participation in First World War in ambitious project of creating of Yugoslav state. Regions which until recently belonged to different states with different traditions, economies, monetary systems, laws, culture, religions and customs found themselves together in one state under one ruling dynasty. For the new Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, creating of political stability became a basic condition for successful unification and integration of economically, religiously and culturally diverse country.

Bulgaria has suffered second consecutive defeat, which caused new territorial losses in favor of Romania, Greece and Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Beside in Transylvania and Bukovina, Romanians have

* Institute for Strategic Research, Department of Military History, Belgrade, Serbia.

expanded their territories in Dobrudja as well. Yugoslavs gained towns of Strumica, Caribrod and Bosiljgrad and Greece has gained new territories in Thrace and Aegean islands.

Albania has faced ambitious neighbors who tried to get territorial expansion on Albanian account. Greeks were very interesting for the areas of Valona, Himara, Argirokastro and Saranda or as they called it Northern Epirus, while Yugoslavs tried to gain territories in northern Albania. However, both Greek and Yugoslav ambitions were blocked by Italy that was extremely dissatisfied with the outcome of its war efforts and in a way has replaced Austro-Hungary as foster-nation of Albanian newly gained independency.

Greece has continued with war efforts by opening a final chapter in an attempt to fulfill the "Grand Idea" which has caused a "Great Catastrophe" and relocation of more than one million people in one of the largest exchange of population before the WW II.

However, events in the Balkans cannot be divided from events in other parts of Europe. After successful revolution and victory over its opponents in civil war, communism started to spread all over Europe. Whether it came through former international participants in Bolshevik revolution who begin to return to their native countries or through establishment of communist parties, communism became important political factor in the Balkans as well. Simultaneously, waves of hundreds of thousands Russian émigrés[immigrants] swarmed different countries of Europe bringing not only aristocracy, artists and intellectuals but civil war veterans as well, who in Yugoslavia and Bulgaria have involved in military engagement, as well, thus contributing to the overall political instability of Balkan region. In a way, post-war period in the Balkans has been marked by the tensions that resulted in a series of political and diplomatic crisis and low-level military conflicts.

In the case of Yugoslavia, Albania and Bulgaria in the early 20's, regular warfare has been replaced with the irregular or guerrilla warfare, insurgency and terrorism. Tradition and political circumstances made it possible for some political movements to continue to fight for their causes in an old fashioned way and simultaneously to participate in political life of their countries. In Albania and Yugoslavia it was Kosovo Committee. In Bulgaria, Yugoslavia and Greece it was Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO).

Especially complex and unstable situation existed in region that could be named as the Balkan Borderlands. This term, often used for the parts of Eastern Europe in today's East Poland, Belarus, and West Ukraine, could be easily used for the stretch of lands in the Balkans that have been liberated from the Ottoman rule in the Balkan wars 1912-1913. Those are Albania, parts of Kosovo and Metohija, Macedonia as a whole, northern Epirus and

Thrace. Division of these lands among allies was main cause of the Second Balkan War. After the Second Balkan War and Bucharest treaty in 1913, these parts have been divided between Serbia, Montenegro, Bulgaria, Greece and newly established Albania. Although everyone expected peace, combination of several factors made it difficult to stabilize and pacify areas in the Balkans that just have been liberated. Unsolved issues originated all away from the Ottoman rule have just been enforced with postwar political and economic crises. Period between the end of the Balkan wars and beginning of First World War was too short for successful state building. For example, due to the harsh living conditions and general insecurity, among Yugoslav civil servants these territories were known as "Yugoslav Siberia".

However, outcome of the Balkan wars did not satisfy initial expectations of former allies. Intervention of Austro – Hungary has blocked Serbian expansion towards the Adriatic Sea. With the creation of Albania, Serbs and Montenegrins were forced to withdraw from town of Skadar and Adriatic coast. Serbian insisting on compensation in Macedonia and Bulgarian refusal pushed two countries into open conflict. Serbia and Greece managed to agree and thus strengthen their positions. After defeating Bulgaria, Serbia, Greece and Romania gained additional territories; even Turkey managed to recapture important town and fortress of Adrianople. Bulgaria was left just with possessions on Aegean coast. Revision of Bucharest treaty became important stake in diplomatic game during the First World War whose main aim was to attract Bulgaria, why finally Bulgaria joined Germany, Austro – Hungary and Turkey in 1915. However, overall victory of the Entente in First World War caused that, with few changes, this division has been confirmed by the stipulations of peace agreements.

Traditions and political circumstances made it possible for some political movements to continue to fight for their causes in an old fashioned way and simultaneously to participate in political life of their countries. Kosovo Committee, Internal Macedonian Revolutionary Organization, communists and Russian émigrés have been typical executors of politically motivated acts of violence.

In the case of Yugoslavia as well Albania and Bulgaria in the early 20's, the term "political violence" does not differ much from the irregular or guerrilla warfare, insurgency and counterinsurgency or terrorism and counter terrorism.

The new Yugoslav regime tried to reach borders that would grant it strategic advantage against future challenges. So, the troops that have broken through the enemy lines in September 1918, have not been disbanded almost a year after. They have been stretched from Rijeka in the North to the Ohrid Lake in the South.

At the beginning, while the Yugoslav troops were scarce in number, Yugoslav authorities had to rely on help of irregular units. First case was

during the conflicts in towns Plav and Gusinje in border areas of Kosovo and Montenegro in January and February 1919. Local Muslim population organized uprising against newly established Yugoslav authorities. They hoped to draw attention of international community that would help in their final goal – unification with Albania. In order to quell this rebellion, together with regular units, Yugoslav army summoned respective number of volunteers from Kosovo region as well of local Montenegrins. However, they have been very difficult to control. Due to the traditional antagonism with local Muslims numerous acts of violence have been committed, like killings, arsons and plunders. That has caused refugee crisis since most of the inhabitants from these areas escaped to Albania.

After successful quelling of rebellion, in all analyses, local military representatives recommended that in case of similar events army should avoid engagement of irregulars. However, in the period that followed irregulars have been occasionally used for guard duties on roads and in mines in Kosovo region but they have not been used as auxiliary units in fights against *kachaks*.

Significant portion of new army that consisted of former Serbian, Austro-Hungarian and Montenegrin officers and soldiers has been deployed on the rough, mountainous Yugoslav – Albanian border, that is, “demarcation line” since the formal borders have yet to be established. Several auxiliary pro-Yugoslav Albanian battalions have been deployed in front of Yugoslav troops. These pro-Yugoslav Albanian battalions consisted of supporters of Serbian ally and Albanian politician Esad Pasha Toptani. Their members have been paid by Yugoslav government and provided with armament and ammunition. In a way, they served as buffer zone in front of regular Yugoslav units while simultaneously they were given chance to participate in internal Albanian disputes. All away till the year 1921 and official recognition of Albanian borders, Yugoslav troops and Albanian irregulars participated in series of border incidents and clashes with Albanian regular and irregular troops. In several occasions, like in 1920 and 1921 local guerrilla clashes have evolved into conventional battles in which on both sides tens of thousands soldiers and irregulars participated with machineguns, artillery and airplanes.

While the army was on the border, in its rear, among Albanian population of Kosovo and Metohija, a series of insurgencies have started. Already, local Albanians have not welcomed the arrival of Serbian authorities in 1913 and their return from exile in 1918. In both cases, in 1913 and 1918, first manifestation of Albanian resistance were refusals to surrender all firearms. Insurgencies have been caused by numerous activities of Kosovo Committee – an organization of Kosovar Albanians residing in exile in Albania. Their main goal was annexation of Yugoslav territories inhabited by Albanians in “Great Albania”. Main executors were *kachaks* – local amalgam of national fighter, outlaw, highwayman and hit man. They represented the

continuation of Albanian resistance that started to emerge in Ottoman Turkey. Again, their goal was ethnic Albanian state but this time opponent was different. Instead of Ottoman Turkey it was young and heterogeneous Yugoslav state. Yugoslav Army and Gendarmerie put a lot of effort in numerous actions against *kachaks*. The *kachak* activity reached its peak in first years after the First World War.

Main inspirers of the *kachak* insurgency, members of the Kosovo Committee resided in Albania and have been very active in Albanian internal political life. For the Yugoslav authorities it was very well known fact that any participation of Kosovo Committee in Albanian government would cause turbulent events in Kosovo and Metohija. So, the only possible option in that moment has been support to those Albanian movements and politicians who have been opposing the policy of the Committee.

At first, it was above-mentioned Serbian ally Esad Pasha Toptani, but due to his assassination in Paris in 1920, his movement vanished from Albanian political scene.

Afterwards, it was Ahmed Zogu who strongly opposed Kosovo Committee. Because of that, in one moment he was deposed. Yugoslav government supported his return to power in December 1924 by organizing some 3000 Russian émigrés [immigrants], former members of general Vrangeli's army who helped Zogu to defeat his opponents.

After 1918 and second consecutive Serbian military victory over Bulgaria, Vardarska Macedonia or later called South Serbia found itself again within Serbian territorial framework. Thus, Macedonia gave its own contribution to the ethnic and religious diversity of Yugoslav state.

The main political factor, opposing Serbian claims to Macedonian territories in period before and during the First World War was Internal Macedonian revolutionary Organization - IMRO. Although Bulgaria, main sponsor of IMRO, was defeated, this organization continued with its political program finding new allies and sponsors. Its main political goal, unification of Macedonia with Bulgaria, has been slightly changed in calls for creation of autonomous Macedonia.

Already in spring 1919, numerous *komitaji bands* or *chetas* emerged in Macedonia, visiting villages and spreading news about soon international intervention that would lead toward the autonomy of Macedonia. At first, Yugoslav answer to this challenge was very weak and insecure. Gendarmerie, border guards and army were low in numbers, communications were destroyed and economy of the land devastated. Bulgarian *komitajis* used to move around freely, attacking representatives of the state authorities, spreading propaganda, acting violently against common people.

That has called for drastic measures. Former members of the Serbian *chetnik* movement have been summoned and given orders to suppress IMRO activities. Several *chetnik detachments* have been formed among which largest and most effective was detachment of Serbian prominent *chetnik* captain Jovan Babunski. In just several weeks they managed to perform their duty, using pattern that was far more adequate in Ottoman times. They used combination of different methods like threats, intimidations and suggestions to influence rural population of areas that were well connected with IMRO. Against *chetas* again they used combinations of well-known methods as ambushes and pursuits and simple or they just used to show off in order to demonstrate their strength and numbers. However, their actions resulted in several abductions and unexplained killings that caused public concern. Although *chetnik detachments* have support of the military, especially the commander of Third army district in Skopje, under the strong pressure of civilian authorities they have been disbanded.

In years that followed IMRO continued with its presence in Macedonia. They have forged alliances with Kosovo Committee, and another one with Italy. Also, they supported actions of Yugoslav communists in one of their main political goals – federalization of Yugoslavia. In return, both *komitajis* and Albanian *kachaks* enjoyed support of the International communist movement. Although Yugoslav authorities have disbanded *chetnik* units, in following years in several actions against IMRO fighters they used to rely on their assistance but in smaller units, under the control of army and Gendarmerie and for the limited time only.

The peek of *komitaji* activities was in mid 20's, after what, under the influence of new leadership and internal clashes they shifted their fighting methods toward the terrorism. Final result of this change was assassination of King Alexander Karadjordjevic in Marseille in 1934.

The end of the Great War actually did not bring peace and reconciliation to the Balkans. On the contrary, events from the period 1919-1923, in a way, represented continuation of the developments that have been shaped after the Balkan wars and Turkish withdrawal from the Balkans. First World War has brought the Great Powers directly to the Balkans and it has paused inter Balkan conflicts and disputes. After the end of war, continuation of “hibernated” conflicts came on and already complex situation has been spiced with new communist ideology and new actors on political scene.

References

Published archival documents:

Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, 1914–1918, том XXVIII, XXIX, XXX, Београд 1935–1937.

Љубодраг Димић, Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци*, том I–II, Beograd 1998–1999.

Службени војни лист за 1918, 1919. и 1920. годину.

Monographs

Bjelajac Mile, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, Beograd 1988.

Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knj. 1, Nolit, Beograd 1988.

Jovanović Vladan, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929*, INIS, Beograd 2002.

Todorova Marija, *Imaginarni Balkan*, Beograd 1999.

Todorović Desanka, *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923*, Beograd 1979.

Бартл Петер, *Албанци*, Београд, 2001.

Борозан Ђорђе, *Велика Албанија – порекло, идеје, пракса*, Београд 1995.

Василев Васил, *Правителство на БЗНС, ВМРО и Българо-Югославските отношения*, София, Българската академия на науките, 1991.

Василјевић Ђорђе, *ВМРО завера против Срба*, Београд 1990.

Васић Драгиша, *Два месеца у југословенском Сибиру*, Београд 1990.

Клог Ричард, *Историја Грчке новог доба*, Београд 2000.

Маликовић Драги, *Качачки покрет на Косову и Метохији 1918–1924*, Косовска Митровица 2005.

Опачић Петар, *Србија и Солунски фронт*, Књижевне новине, Београд 1984.

Павловић Момчило, Младеновић Божица, *Коста Миловановић Пећанац, 1879–1944, Биографија*, Београд 2006.

Попов Чедомир, *Од Версаја до Данцига*, Београд 1976.

Поповић Васиљ, *Источно питање*, Београд 1928.

Споменица Јована С. Бабунског, Удружење резервних официра и обвезника чиновничког реда, Београд 1921.

Тасић Дмитар, *Рат после рата – Војска Краљевине СХС на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*, Утопија, Институт за стрателгиска истраживања, Београд 2089.

Џелетовић Павле Иванов, *Качаци Косова и Метохије*, Интерјупрес, Еккос, Београд 1990.

Papers

Avramovski Živko, „Albanija između Jugoslavije i Italije 1918–1924”, *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1984.

Jovanović Vladan, „Tokovi i ishod međuratne kolonizacije Makedonije, Kosova i Metohije”, *Tokovi istorije*, 3/2006.

Strugar Vlado, „Vojna zaštita jugoslovenskih zemalja u danima ujedinjenja 1918. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1991.

Tasić Dmtar, „Između slave i optužbe – Kosta Milovanović Pećanac 1919”, *Istorija XX veka*, 2/2007.

Батаковић Душан, „Српско-арбанашки спорови око разграничења и арбанашка емиграција са Косова и Метохије (1918-1920)”, *Зборник Србија на крају првог светског рата*, књ. 8, Београд 1990.

Бјелајац Миле, „1918 – ослобођење или окупација неспрских крајева?”, *Први светски рат и Балкан – 90 година касније*, Институт за стратегијска истраживања, Београд 2011.

Васиљевић Ђорђе, „ВМРО и Србија 1893–1934”, *Catena Mundi II*, Београд 1992.

Винавер Вук, „Италијанска акција против Југославије на албанско-југословенској граници 1918–1920. Год.”, *Историјски записи*, 3, 1966.

Добринов Дечо, „Тодор Александров и възстановието на ВМРО след първата световна война (1918–1924 г.)”, 100 години Вътрешна македоно-одринска револуционна организация, София, Македонски научен институт, 1994.

Јовановић Владан, „Жандармерија Краљевине СХС у 'новоослобођеним областима' 1918–1929”, *Војноисторијски гласник* 1–2/2002.

Јовановић Владан, „Сузбијање качака на Косову и Метохији 1912–1929”, *Војноисторијски гласник*, 1/2009.

Минчев Димитар, „Четите на ВМРО през първата световна война”, 100 години Вътрешна македоно-одринска револуционна организация, София, Македонски научен институт, 1994.

Митровић Андреј, „Југославија, албанско питање и Италија 1919–1939”, *Зборник САНУ Срби и Албанци у XX веку*, Београд 1991.

Славковић Божица, „Батаљони организованих Арнаута“, *Војноисторијски гласник* 1/2010.

Станковић Ђорђе, „Како је Југославија почела”, *Први светски рат и Балкан – 90 година касније*, Институт за стратегијска истраживања, Београд 2011.

Тасић Дмитар, „Летећи одред Јована Бабунског у спречавању комитске акције ВМРО 1919. године”, *Војноисторијски гласник*, 1-2/2006, стр. 80.

Храбак Богумил, „Бугарске комите у источној Македонији и Србији, као и са арбанашке стране 1918–1920. године”, *Лесковачки зборник*, бр. XXXVIII, Лесковац 1998.

SPACE AS A FACTOR OF MILITARY HISTORY IN GUERRILLA-WARFARE IN SOUTH-EAST EUROPE DURING THE WORLD WAR ERA (WORK IN PROGRESS)¹.

Dr.Lt.Col. Harald Fritz POTEMPA*

Introduction

According to the so called “spatial turn” in present historiography the term “space” means much more than only geography or topography, like the expression “mental mapping” points out². “Space” has to do with mental constructions of mankind or, in this case, of constructions inside of the German Armed Forces in the World War Era and the changing of these images. The attitudes of German Military towards space as an important factor in Guerilla-Warfare were established and changed in five dimensions: chronology, culture, operations, killing zones – mass violence and memory.

Chronology (overall picture): German Armed Forces and COIN³ in Southeast-Europe 1914-1945

In 1914 the Balkan War theatre was dominated by the Austro-Hungarian allies. As a result of their difficulties to beat Serbia, Germany was afraid of an interruption of the lines of communication, especially the railways, to the other member of the Central Powers, which needed material: the Ottoman Empire. As a consequence, German, Austro-Hungarian and later Bulgarian Troops defeated the Serbian Army. Some of the Serbian troops, after a long and bitter march through Albania were evacuated by the navies of the Entente and reorganized at the isle of Corfu.

The Entente was very interested in the area of South-East Europe, landed their troops in the neutral Greece, later a member of the Entente and brought over Romania to their side. So a new front of the Great War was established: the Macedonian Front, which crossed the Balkans from the Adriatic to the Aegean. Both sides - the Central Powers and the Entente - used irregular Forces in the rear areas to support offensives at the front and to weaken the enemy.

¹Original Title: Zum Beispiel „Balkan“: Der Raum im Kleinen Krieg als militärhistorische Kategorie im Zeitalter der Weltkriege. The book (500 pages) will be published up to 2014).

* Historian at the German Military Historical Institute Potsdam.

²Groß, Gerhard P., Der »Raum« als operationsgeschichtliche Kategorie im Zeitalter der Weltkriege. In: Perspektiven der Militärgeschichte: Raum, Gewalt und Repräsentation in historischer Forschung und Bildung. Im Auftrag des MGFA hrsg. von Jörg Echternkamp, Wolfgang Schmidt und Thomas Vogel, München 2010 (= Beiträge zur Militärgeschichte Bd. 67), pp. 115-140; Potempa, Harald, Der Raum und seine tatsächliche Beherrschung als zentrales Problem von Imperialkriegen: Die Perzeption des Kleinen Krieges durch deutsche Streitkräfte im Zeitraum 1884 bis 1914 im Spiegel des »Militär-Wochenblattes«. In: Imperialkriege von 1500 bis heute. Strukturen – Akteure – Lernprozesse, Hrsg. von Tanja Bühner, Christian Stachelbeck und Dierk Walter im Auftrag des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes, des Arbeitskreises Militärgeschichte e.V., des Deutschen Historischen Instituts London und des Hamburger Instituts für Sozialforschung, Paderborn [u.a.] 2011, pp. 443-462.

³ German-COIN: Counterinsurgency Units

Austro-Hungarian and Bulgarian Troops were used as occupation forces and had to fight against guerrilla, especially in 1917, and more troops had to be transferred to the occupied Serbia in order to defeat the uprising. Some German units were engaged in this campaign, but Germany in general was not an occupation power in South-East Europe in 1914-1918.

During the Second World War German Troops were again engaged in the Balkans⁴. The situation started to change in 1938. Austria was invaded by Germany, became part of the Germany, the Austrian Army and their World-War-One-Veterans became part of the German *Wehrmacht* and Germany now had a border with a state of South-East-Europe: Yugoslavia.

Again, first of all Germany did not have strong interests in the Balkans, but had to support a member of the coalition of the Axis Forces: Italy. The Italians were engaged in Albania since the 1930s and started to attack Greece, got in troubles and needed the support of German Troops. And again, the Allies were interested in the Balkans, UK, and the Commonwealth Troops were landed in Greece. Yugoslavia was to become a member of the Axis Powers but the military putsch in Belgrade changed the situation in the spring of 1941. As a consequence German, Bulgarian, and Hungarian Troops invaded Yugoslavia and Greece; the German Air Force bombarded Belgrade and other cities. After the surrender of the armed forces of both states, Greece was occupied by Italy, Germany, and Bulgaria; Yugoslavia, however was destroyed. Its territory was occupied, in a special sense divided between Italy, Germany, Bulgaria, and Hungary; and a new state was established, as a part of the Axis Forces: Croatia. The situation changed in 1943 when Italy became a part of the Allies. German and Bulgarian Troops undertook the duties of occupation powers in the former Italian dominated regions.

The *Wehrmacht* transferred many troops to the East after the invasion and was more or less surprised by two developments of guerrilla-warfare in 1941. The Reaction on them was very cruel: German soldiers were attacked by civilians during the invasion of Crete and there was an uprising in Serbia.

During the following years there was no war theatre in the South-East-Europe, no front existed between the Allied and the Axis Powers until the German retreat in 1944/45. But there was a massive and very brutal guerrilla-warfare in the Balkans, especially in Croatia. The Allies supported the Guerrilla behind the German frontline, which existed at the coast in order to avoid an invasion. After the German retreat in parts of the Balkans a civil war began.

The military-cultural dimension of space (images)

For the mass of the German Soldiers, their Officers and their High Command in the First World War the Balkans were first of all a strange, unknown and maybe threatening space.

⁴Potempa, Harald „Der Partisanenkrieg der Wehrmacht. In: Am Rande Europas? (wie Anm. 4), S. 265-286.

According to these images the population of the Balkans, with its numerous mountains, was rough, wild, cruel, undisciplined, hard to conquer and tended to guerrilla-warfare. On the other hand, the population was highly regarded as tough, as excellent sharpshooters, as resistant to the nature, as resistant to the enemy, and as able to march for a long time.

It was hard for the German war propaganda 1914-1918 to use negative stereotypes about the Balkans or Slavic stereotypes, because one of the Central Powers was located there: Bulgaria. The images of the Balkans in the German reports and newspapers changed during the war.

During the Second World War the German propaganda mixed the stereotypes of guerrilla-warfare into a threat: the Balkans and its population, the communists and the Jews. But again parts of the Axis Powers were located on the Balkans or were close to the Balkans: Bulgaria, Croatia, Hungary, and Romania.

In the World War Era many cultural aspects of guerrilla-warfare in the Balkans came together. The import of the ideas of Romanticism during the 19th century effected collections of fairy tales, songs, stories and objects to construct the national histories of the different nations in the South-East-Europe. Many of them made reference to medieval or even to the empires of the antiquity, which had the names of the Balkan-Nations. So they all had the dream to reconstruct these empires and to create one-nation states only. But the borders of these empires had overlapping territories, so there were conflicts between the “megali idea” of the Greeks, Great-Bulgarian Empire, the Serbian Empire, the Albanian Empire, the Roman Empire, and the others. Most of the newly created states of the 19th and 20th centuries were multinational and multi-religious.

During the World war Era another conflict was added to the national and religious conflicts in the Balkans: the conflict of ideologies with the appearance of Communism. As a consequence, there did not exist just one organization of resistance against the *Wehrmacht* but usually in almost states of the Balkans existed two organizations, one Communistic, one national, fighting against the Germans, fighting against the local authorities, fighting for the Allies and fighting against each other sometimes together with the *Wehrmacht*. As well they fought against all sorts of collaborators and against everyone, who, they thought, could be one. The definition of guerrilla or partisans was widespread. It started with small groups of fighting men in the forests and mountains and ended with organizations, where many persons – including women, children and elder people – did not fight, but support the fight with information, propaganda, material, supply and so on. They used not only attacks with firearms or bombs but also sabotage, posters, poison pen letters, and rumor among other things.

So from the German point of view the situation was very difficult and chaotic. One of the ideas of German COIN was to act very hard at the beginning of an invasion to avoid Guerrilla-Warfare and to use fear and

terror as weapon. During the Second World War the Communists and Jews were identified as being the responsible groups for Guerrilla and as a consequence had to be killed in order to defeat the enemy and to rule the Balkans.

Neither were the Forces of Imperial Germany, nor was the *Wehrmacht* alone in the Balkans. During the First World War they were part of the Central Powers, during the Second World War it was part of the Axis Forces and fought together with units of the Hungarian, Bulgarian, and Italian Army against the Guerrilla. 1941 to 1944/45 there were also other forces fighting against the Guerrilla: Police, Gestapo, the SS and auxiliary forces from the Balkans. They fought against all sorts of partisans, all sorts of supporters of the Partisans and against all persons, who, they thought, could be a partisan or a supporter.

The military-operational dimension of space

First of all Guerilla-Warfare was a fight for the lines of communication in both world wars. During the phase of an invasion they were absolutely essential for rapid operations. During the phases of occupation and retreat these lines were extreme vulnerable to Guerrilla warfare, especially in the Balkans. The peninsula is covered with mountains; most of the valleys were extending from North to South. To build streets and railways from East to West one needs a lot of bridges and tunnels, which were in fact perfect targets. German Forces were vulnerable because of these points. The other centre of gravity was the using of the raw materials of the Balkans, including food and their transport. So the Germans had to protect the lines. They established a system of fortifications and had a reserve of troops. In the Second World War it was easier for the Allies to support the resistance-organizations in the rear area with weapons, ammunition and supply than it was for the Entente during the Great War. The aircrafts could transport more tons and with modern radio sets it was possible to inform the Guerrilla about the places, where the material was dropped out of the airplanes.

For the German Forces in both World Wars the actions of the Guerrilla in the beginning were pinholes, the fights and attacks increased, but it was no real threat. The German worst case scenario was a combination of an attack of the enemy at the frontline and an increasing Guerrilla-warfare in the rear area at the same time. In this case the situation seemed to be uncontrollable. *Wehrmacht* was determined to defeat the Guerrilla roughly in order to avoid such a situation, because the Germans did not know the time of the Allied invasion of the Balkans (which never came). During the Great War there were always an increasing number of guerrilla-attacks in combination with offensives of the Entente.

To defeat the Guerrilla, German Forces had two options. The first was, to establish a widespread system of barracks and outposts throughout the Balkans to establish definite control over the space. The second was, to identify spaces, where the main bases and activities of the Guerrilla were

located, to surround them with one or more divisions, to destroy the bases and thus devastate the Guerrilla. The Germans often chose the latter solution and realized the so called "Grossunternehmen", where usually many innocent civilians were killed and many partisans fled using holes in the German Cauldrons or creating them by heavy attacks.

But for both options the Germans needed sufficient number of troops. Option number 2 could only be realized with special mountain troops. During the Second World War, especially in the last period, there was a lack of (first quality) troops; they were simply needed at other fronts. As a consequence in the last phase of the Second World War the *Wehrmacht* only had control over some areas of the Balkans the mass of the space was controlled by the Partisans.

The deadly dimension: Killing Zones - mass violence

Parts of the Balkans, especially Serbia in the First World War and Yugoslavia in the Second World War, had one of the highest numbers of losses of all fighting nations. There were different reasons for this deadly dimension of space.

First of all, in both World Wars the region was invaded and occupied, in both wars the occupation powers had to fight against different sorts of Guerrilla, spies and uprisings, and reacted very brutally. They used brutality to compensate for their lack of troops in a huge space that was almost impossible to control.

Then, the tendencies of total war increased during the World War Era, the Era of "peoples in arms" and the ideologies of the Second World War, Communism versus National Socialism were added. As a result of the separating barriers between civilians and soldiers, combatants and non-combatants were brought down.

The Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land was permanently broken by several belligerent nations and organizations, especially by the German COIN.

Last but not least one should keep in mind, that Guerrilla-Warfare on the Balkans meant a war of Guerrilla against occupation powers, of occupation powers against Guerrilla and of Guerrilla-Organization versus Guerrilla-Organization. The civilians were killed by the one or by the other belligerent side. Partly it was a war all against all.

To fight against the Guerrilla on Crete and in Serbia in 1941, the *Wehrmacht* decided to act very brutally in order to defeat the enemy and to square people away. For every German soldier killed by the Guerrilla, one hundred civilian hostages had to die, for every German soldier wounded by the Guerrilla fifty civilian hostages had to die. The civilian hostages, taken by the *Wehrmacht*, were first of all Jews and members of Communist

organizations and everybody, who were considered to be suspicious. The rates were reduced afterwards.

In many cases there was a lack of hostages, as a result civilian passersby were arrested and killed. Many villages were completely destroyed and massacres were enforced. Of course the other occupation powers (Central Powers and Axis Forces) also did a very brutal COIN but the German COIN was much more brutal.

The most brutal form of Guerrilla-Warfare happened in the newly created state of Croatia. About 600.000 people were killed in a war Croats against Serbs, Communists against Nationals and many groups against Muslims. About 100.000 died in the notorious Jasenovac concentration camp.

The memorial dimension of space

The German memory of the Balkans after the First World War was very rare, because they were dominated by the Western Front in France and Belgium. Generally the war at these fronts was connected with terms like movement, almost adventure, and exotic places with diseases, dirt, Guerrilla but not with trench-warfare. For the other, Central Powers engaged at the Macedonian front the Great War and the peace treaties that followed meant a national trauma and a chance of rebirth, especially for Bulgaria, Austria, and Turkey.

Of course in Germany the memory of the Eastern Front and the Western Front after June 1944 dominated all other fronts. The Balkans were a secondary war theatre, the memory was and is connected with terms like Guerrilla-Warfare, brutality and war crimes. It started after the war with one of the trials connected with of the International Military Tribunal at Nürnberg, the so called "Fall VII, Fall der Südostgenerale" in the 1940s. Especially during the 1980s and 90s up to the present the historiography pointed out, how much warfare, war economy, German COIN, German occupation of European countries and Holocaust are connected with each other. One example was the Balkans.

Most of the members of the Axis Forces changed sides during the war and became part of the Allies, after war members of the NATO (Italy) or the Warsaw Treaty (Hungary, Bulgaria, Romania). Their war memories were dominated by the (Communist) fight against Nazi-Germany and the national victims and heroes. In these cases the memory of Partisans meaning Partisans against the *Wehrmacht*. The role as occupation forces and part of the German COIN on the Balkans was of minor interest, but the situation is changing.

After the war and during the Cold War it was necessary for Yugoslavia and Albania to have a national consensus of Partisan-Warfare. Both Communist states did not belong – or better not for a long time – to the Warsaw Treaty and wanted to stay independent. So they used the myths of

only one existing communistic and supra-national Partisan-Organization, which liberated the countries alone and (almost) without the support of the Red Army or the Allies⁵.

Conclusion (Abstract)

The trend of “spatial turn” in contemporary historiography is a very helpful tool for understanding and analyzing Guerrilla-Warfare during the World War Era on the Balkans. As factor of military history “space” has many different dimensions: a chronological, a military cultural, a military-operational, a deadly, and a memorial. The controlling of space was the key to Guerrilla-Warfare, which was much more than only a conflict between an occupation power and the Guerrilla. It was partly a civil war and partly a war all against all. The brutal German COIN was just one part of the story but an elementary one.

The brutality of Guerrilla-Warfare on the Balkans did not only result from long-lasting national, religious, cultural and political conflicts, but from the decision-making of the relevant groups to start fighting exactly during the World War Era and from their attitude to have a chance to win the war at that moment. The radicalization of Guerrilla-Warfare had many reasons. The civilians were the victims.

⁵Jakir, Aleksandar, Der Partisanenmythos im sozialistischen Jugoslawien und aktuelle Interpretationen des „Volksbefreiungskrieges“ 1941-1945. In: Am Rande Europas ? (wie Anm. 4), S. 287-300.

ATATÜRK VE TÜRKİYE’NİN BALKAN ANTANTI ÜYELİĞİ

Yrd.Doç.Dr. İsmet TÜRKMEN*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin, mağlupları ağır şartlarla barışa ikna etmiş olmalarına rağmen savaşın oluşturduğu şartlar dünyadaki huzurun ve barışın kısa sürede tesis edilemeyeceğini ortaya koymuştur.¹ Savaş sonrasında Orta Avrupa’da müttefiklerin lehlerinde siyasi ve askerî dengenin sağlanması yönünde 1925 Locarno Anlaşması ile Almanya’nın batı sınırları tespit edilirken bu devletin batı istikametinde yayılma ve hareket alanı sınırlandırılmıştır. Fakat bu süreçte Doğu Avrupa’da, Alman idaresinin Balkanlara yönelik yayılma ihtimaline karşı bir güvenlik önlemi söz konusu değildir. Dünya Savaşı’nı takip eden aşamada ise İtalya, Balkanlarda tarafsızlık ve uzlaşma anlaşmaları yaparak Türkiye, Arnavutluk ve Yunanistan’a yakınlık gösterip bölge ülkeleri arasında uzlaşmacı bir rol ile etkinliğini artırma siyasetine ağırlık vermiştir.

Esas itibarıyla dünya siyaseti üzerinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919 ve 1933 yılları arasında yapılan anlaşmalar mağlup devletler üzerinde hoşnutsuzluk ortamına sebep olmuştur.² İtalya’da, kurulu sistem ve Almanya’nın Dünya Savaşı sonrasında Orta Avrupa’da izleyeceği politikanın belirgin olmaması nedeniyle Balkan ülkelerinin kendi aralarında bölgesel askerî güç olmaları, büyük güçlerin ve bölgede bulunan yerleşik devletlerin de lehlerine bir durum arz etmiştir.³

Bu yönde, Balkan devletleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi konusunda en önemli adım, 6 - 10 Ekim 1929’da Atina’da düzenlenen “27. Evrensel Barış Kongresi”nde, Eski Yunan Başbakanı Papanastasiu tarafından, Balkan ülkeleri arasında problemleri değerlendirecek Balkan Birliği Enstitüsünün kurulması teklifi ile atılmıştır. Teklife olumlu bakan bölge ülkelerinin dışişleri bakanları öncelikli olarak kendi aralarında konferans yapılması kararını almışlardır.⁴ Bölgesinde ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye, Balkan Antantı’nın çok öncesinde Balkan devletleri ile ikili dostluk anlaşmaları yapmıştı. Arnavutluk ile 15 Aralık 1923’te Ankara’da imzalanan Dostluk Anlaşması, Bulgaristan’la 18 Ekim 1925’te Ankara’da imzalanan Dostluk Anlaşması, Yugoslavya ile 28 Ekim 1925’te Ankara’da imzalanan Barış ve Dostluk Anlaşmaları Balkan devletleriyle Türkiye’nin münasebetlerinin iyileşmesini hızlandırmıştır. Fakat bu anlaşmalar arasındaki 1930 tarihli Türk - Yunan İş Birliği Anlaşması, Balkan Antantı’nın

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Tokat.

¹ Christine Galitz; “The Balkan Federation”, Annals of the American Academy of Social Science, Vol.168, American Policy in the Pacific (Jul., 1933), pp. 181. Z. Velidi Togan; “Balkan”, İslam Ansiklopedisi, 5. Baskı, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 280 - 285.

² Louis Dallot; Siyasi Tarih, İstanbul 1966, s. 60 - 61.

³ E. Semih Yalçın; ATATÜRK’ün Millî Dış Siyaseti, 3. Baskı, Berikan Yay., Ankara 2009, s. 305.

⁴ Melek Fırat; Türk Dış Politikası 1919 - 1980, (Ed. Baskın Oran), C 1, İstanbul 2004, s. 350.

esas unsurdur.⁵ Dikkat edileceği üzere 1923 yılı sonrasında Mustafa Kemal ATATÜRK'ün önderliğindeki dış siyasetin önceliği milletlerarası ilişkileri düzene oturtma yönündedir. Bu amaçla millî dış siyasetin ana hedeflerini Türkiye'nin jeopolitik konumuna, tarihî çizgisine, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine ve dünyanın içinde bulunduğu konjonktüre uygun esaslar teşkil etmiştir.⁶

Bu çalışmada öncelikle, Balkan Antantı'nın imzasının evvelinde, milletlerarası iş birliğinin geliştirilmesine yönelik yapılan anlaşmalar ve bu anlaşmaların yapılış gerekçeleri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin Balkan Antantı'nın tesisi öncesinde hangi ilkeler dâhilinde dış siyaset takip ettiği, imzaya giden yolda yapılan Balkan konferansları, antantın hangi şartlar altında imza edildiği ve bu birliğin gerek iç gerekse dış siyasetteki yankıları üzerinde durulduktan sonra, antantın çözülüşünün sebepleri ve öncesindeki tarihî hadiseler, arşiv verileri ve resmî kaynaklar esas alınmak suretiyle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Milletlerarası İş Birliğinin Tesisi ve Türkiye

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri Versay (Versailles), St. Cermen (Saint Germain), Triyanon (Trianon), Nöyyi (Neuilly) Anlaşmaları ile sağlanan durumun (Status Quo) korunmasına çalışarak antirevizyonist grubu meydana getirmişlerdir. Buna karşılık Almanya, Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden olmasına rağmen umduğunu bulamayan İtalya, Versay Anlaşması'nda kaybettiklerini tekrar alma çabasına girerek revizyonist grubu oluşturmuştur. Bu esnada Türkiye, Lozan'da Misakımillî ilkelerini tam manasıyla gerçekleştiremediği hâlde antirevizyonist devletlerin yanında yer almayı tercih etmiştir. Bu kararın alınmasında iki sebep etkilidir: İlki *“Türkiye'nin emniyetini gaye tutan hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir sulh istikameti bizim düsturumuz olacaktır.”*⁷ ilkesi; diğeri ise Millî Mücadele döneminden itibaren Türkiye'nin kuvvetli bir müttefiki olan Rusya'nın Alman ve Japon tehlikelerine karşı antirevizyonist gruba yönelmesidir. Bu yöneliş Türkiye'yi de bu istikamette etkilemiştir.

Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barışın korunması ve iş birliğinin sağlanması için galip devletler tarafından kurulan Milletler Cemiyeti, Versay Anlaşması ile statükonun devamını sağlamayı hedeflemiştir. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğradığı için kurumun asli üyeleri arasına alınmamıştır. Bununla beraber Versay'dan kısa bir süre sonra uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler tesirini Milletler Cemiyeti üzerinde de göstermiş ve Dünya Savaşı'nda yenilen devletler tek tek teşkilata alınmaya başlamıştır.⁸

⁵ Yalçın; ATATÜRK'ün Millî Dış Siyaseti, s. 305.

⁶ Sadet Altay vd.; “Türkiye'den Balkanlara Uzanan Dost Eli: Balkan Antantı”, 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi (11 - 15 Ekim 2011), İstanbul 2011, s. 704.

⁷ ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri; C I, TİTE Yay., Ankara 1982, s. 370.

⁸ Mehmet Gönülöl - Cem Sarı, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 - 1990), Ankara 1974 s. 102.

Türkiye'nin milletlerarası iş birliği ve barış çabalarına katılış süreci, 1928 yılında *silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu* çalışmalarına davet edilmesi ile başlamıştır.⁹ Bu komisyon çalışmaları esnasında, Rus Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükûmetinin milletlerarası siyasette oynadığı mühim rol ve coğrafi öneminden hareketle Türkiye'nin de davetini talep etmiştir.¹⁰ Türkiye, 1930 yılına doğru uluslararası çalışmalara aktif olarak katılmış, Briand - Kellog Antantı'nı imzalamış, silahsızlanma konferansı çalışmalarında da bulunmuştur. Ayrıca, konferans sırasında Rusya'nın silahsızlanma hususu üzerinde ısrarını destekleyen devlet Türkiye olmuştur.¹¹ 1932 yılına gelindiğinde Türkiye komşularıyla münasebetlerini büyük ölçüde hallederek uluslararası ilişkilerde oldukça güçlü bir konuma gelmiştir.¹² Türkiye'nin elde ettiği bu haklı konumu, dış ilişkilerde bağımsız ve eşit bir statü kazanmasından dolayı önemlidir.

Sovyet Rusya'ya verilen teminat notasından sonra Türkiye, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün direktifleri üzerine Milletler Cemiyetine bu amaçla kendisi müracaat ederek değil de Milletler Cemiyeti tarafından davet edilerek girmek istediğinden politik girişimlerde bulunmuştur. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, 6 Temmuz 1932'de İspanya temsilcisinin teklifi, Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin Milletler Cemiyetine davetini öngören karar tasarısını 18 Temmuz 1932'de 43 üyenin oy birliği ile aldığı Genel Kurul kararıyla kabul etmiştir. Bu kararın Türkiye'ye bildirilmesi üzerine TBMM, 9 Temmuz 1932'de bu daveti kabul ettiğine dair genel kurul kararı almış, Türkiye'nin böylece Milletler Cemiyetine giriş süreci tamamlanmıştır.¹³

Dikkat edileceği üzere, 1930'dan sonra Türkiye'nin uluslararası politikada ağırlığını arttırması ve kolektif barış anlayışıyla, statükocu devletlerle meselelerini halletmesi Milletler Cemiyetine dâhil oluş sürecinde olumlu etki yapmıştır.

2. ATATÜRK'ün Balkan Birliği Tezi: Balkan Antantı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Milletler Cemiyetine dâhil olduğu dönemde, Balkan devletleri arasında da bu yönde paralel olarak büyük bir

⁹ Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olması, Mart 1924'te ATATÜRK'ün bir konuşmasına da konu olmuştur. ATATÜRK, 1924 Mart'ında yaptığı konuşmasında Milletler Cemiyetine üye olmaktan söz etmiştir. Ancak Türkiye, başlangıçta gerek Musul Meselesinde Milletler Cemiyetinin taraflı tutumunun gerekse Sovyetler Birliği'nin cemiyete bakışının olumsuzluğu yüzünden cemiyete giriş için müracaatta bulunmamıştı. Bk. Yalçın, ATATÜRK'ün Millî Dış Siyaseti, s. 289.

¹⁰ "Türkiye - Rusya Münasebatı Rasanet Bulmakta Devam Edecektir.", Hâkimiyeti Milliye, 28 Teşrinisani 1928.

¹¹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1995, 17. Baskı, İstanbul 2010, s. 414.

¹² Dilek Barlas, "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean: Opportunities and Limits for Middle - Power Activism in the 1930s", Journal of Contemporary History, Vol. 40, No. 3 (Jul. 2005), pp. 449.

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 10, s. 337 - 343. Düstur; Tertip, C 13, s. 1231. Cumhuriyet'in İlk On Yılı..., s. 287 - 307. Ülman; "Türk Dış Politikasına Yön Veren...", s. 258. Yuluğ Tekin Kurat; "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası (1923 - 1973)", Belleten, Sayı 154 (1975), s. 266. Gönübol - Sar; Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 114.

yakınlaşma ve iş birliğinin başladığı dikkati çekmektedir. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün önderliğinde dış siyaset esasında, Türkiye'nin geleceği için "modernleşen" fakat "bloklar dışı" kalmayı öngören bir yol takip edilmiştir. Balkan devletleri arasında bir birlik kurulması düşüncesi daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde doğmasına rağmen ciddi adımlar atılamamıştır. Birlik tezinin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktörün; Balkan Yarımadası'nı bir gerilim sahası olmaktan kurtardıktan sonra, Balkanlıları bir arada tutmak, siyasi, iktisadi ve askerî bir birlik tesis ederek kalkınmayı ve ortak müdafaayı kolaylaştırmak düşüncesi olduğu düşünülebilir.¹⁴ Esas itibarıyla Türkiye'nin, Milletler Cemiyetine üyeliğinin öncesinde Balkan coğrafyasındaki gelişmelerin yakından takip edildiği Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında dikkati çekmektedir. 1929 yılının Mayıs ayında Türkiye'nin Budapeşte Elçiliği vasıtasıyla Macaristan ve Yugoslavya idarelerinin Balkanlardaki emniyet ve barış ortamının sağlanması yönündeki düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır.¹⁵

Bu birliğin tesisine yönelik en önemli adım Türkiye'den gelmiştir. Türkiye'nin Misakımillî sınırlarına bağlı kalmak suretiyle Balkanlarda kaybedilmiş olan toprakları üzerinde hak iddia etmeyeceğini Lozan'da ve sonrasındaki dünya barışına katkı sağlamaya yönelik girişimleriyle kanıtlaması, Balkan ülkeleri başta olmak üzere diğer çevre ülkelerde de olumlu karşılanmıştır ve antantın imzası öncesinde de bu durum hızlandırıcı bir etkiye zemin hazırlamıştır.¹⁶ Afetinan, Balkan birliğinin tesisine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*"Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler siyasetinin en belirgin örneği de 9 Şubat 1934'te yapılan Balkan Pakti'dir. Bu paktın imza edilmesinden önceki yıllarda ATATÜRK'ün devlet reisi olarak bu husustaki fikirlerini gerçekleştirmek için yabancı devlet adamlarıyla temaslari ve bu hususta zemini hazırlamak gayreti vardır. Bu maksatla bilhassa Türkiye'ye gelen Yunan, Yugoslav ve Romen devlet adamlarıyla konuşmalarında, böyle bir paktın zarureti onları inandırmıştır. Bunun hazırlık devri başlarında Balkan devletlerinin Türkiye'de bir konferans tertip etmişlerdir. (Ekim 1931) Bunun maksadı, Balkan milletlerinin birliğini temin etmektir. Nitekim 1934'te yapılan Balkan Pakti ile taraflar, sınırlar ve her türlü güvenlik konularında birbirlerine garanti vermişlerdir."*¹⁷

¹⁴ Tahsin Ünal; Türk Siyasi Tarihi 1700 - 1958, 4. Baskı, Ankara 1977, s. 384.

¹⁵ Bahsi geçen Başbakanlık makamına arz edilen raporda, özellikle Cemiyet-i Akvamın özellikle azınlıklar hususunda Balkan sahasında etkin bir siyaset ortaya koymadığına, bu durumun ise Balkan devletlerinin kendileri arasında halledilmesi yönünde girişimleri zorunlu kıldığına işaret edilmiştir. Bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Fon Kodu: 30.10, Yer No. 232.564.8, Tarih: 05.1929. (Bundan sonra arşiv ismi BCA; Fon Kodu; FK, Yer No. YN, Tarih; T şeklinde kısaltılacaktır.)

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 21, s. 16.

¹⁷ A. Afetinan; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, s. 135.

“Balkanların bir sulh diyarı” olması yolunda Mustafa Kemal ATATÜRK’ün taşıdığı önemi, TBMM’de antantın görüşülmesi sırasında 6 Mart 1935 tarihinde söz alan Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti’nin dâhil ve hariçte sulhu nasıl takip ettiğini ve ona vâsıl olmak için ne gibi tedbirler ittihaz ettiğini her gün görmekteyiz. Hiç şüphe yoktur ki Türkiye Cumhuriyeti’nin aldığı vaziyet, feragatle cihanın bir kısmı mühimminde sulhu tamamen takviye etmektir. Bu misakın ne suretle husule geldiğini, menşelerine kadar izah eden Halil Beyefendi’nin sözlerinden aldığım bir ilham ile ben de birkaç kelime ile ifade etmek isterim. Büyük Gazi’nin sulh hususundaki gayelerini tespit ederken onun ne kadar büyük emeller arkasında bulunduğunu ve nasıl çalıştığını izah buyurdular. Bense bu misak hakkında başka bir kelime ile maksadımı izah edeceğim. Efendiler, bu misakın tohumu Sofya’da Ataşemiliter Kolağası Mustafa Kemal Efendi tarafından atılmıştır. Fidesi Ankara’da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından yetiştirilmiştir. İşte bu fidenin husule gelmesi için gözetilen nukatı nazarın ilk neticesi bu misaktır. Onun için bu misakı âdeta kendimiz ortaya koymuş, kendi malımız gibi âleme göstermekte menşeyini düşünmek itibarile âdeta bir hak görürüm, bir gurur duyarım.”¹⁸

Balkan coğrafyasındaki yakınlaşmanın esas unsuru; Lokarno Anlaşması, Kellog Paktı ve Litvinov Protokolü gibi barışçı teşebbüslerle Küçük Antant gibi statükocu ittifakların ortaya çıkması ve 1930 Ekim’indeki Türk - Yunan anlaşmalarının doğurduğu Türk - Yunan yakınlaşmasıdır. Bu anlaşma Balkan devletleri arasında siyasi dayanışmanın gerçekleşmesinde fevkalade etkili olmuştur.¹⁹ 1933’te Nazi Partisinin Almanya’da iktidara gelmesi ise iş birliği çalışmalarını hızlandırmıştır.²⁰ Dünya siyasetinde 1930’lu yılların başında yaşanan bu olumlu yöndeki gelişmeler 1934 yılında Balkan Antantı olarak ifadelendirilen ittifakı ortaya çıkarmıştır.²¹

a. Birinci Balkan Konferansı

Konferans öncesinde Balkan Antantı denilen yasal bir belgenin temellerinden doğabilecek sorunun ele alınması amacıyla özel bir komite atanmıştır. Bu durum üç ya da dört gün gibi kısa bir süre içinde Balkan devlet temsilcilerinin görüş alışverişi içinde bulunmalarının bir sonucu olarak

¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 20, s. 17.

¹⁹ Anlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Soysal; Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları 1920 - 1945, C 1, Ankara 2000, s. 399 - 404. Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 416. Bu yönde hazırlanmış olan anlaşmalar antant için de ön hazırlık teşkil etmektedir. Bu yönde ileride imza edilecek olan antant üç sorunu dikkate almak zorundaydı: Saldırmazlık problemi, arabuluculuk problemi ve karşılıklı yardım problemi. Saldırmazlık sorunu Geneva Protokolü ve Locarno Anlaşmalarından esinlenilmişti. Bk. M. A. Caloyanni; “The Balkan Union, the Balkan Conferences, and the Balkan Pact”, Transactions of the Grotius Society, Vol. 18, (1932), pp. 105.

²⁰ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 414 - 415.

²¹ Joseph S. Roucek; “The Geopolitics of the Balkans”, American Journal of Economics and Sociology, Vol. 5, No. 3 (Apr. 1946), pp. 374 - 375.

değerlendirilmiştir. Bu durum “*Balkan milletlerinin akıllarının, kalplerinin ve ruhlarının altında yatan psikolojik ve sosyolojik unsurlar ve düşünceler olduğu*” şeklinde kabul edilebilir. Bu kararların sonucunda 1930’un Eylül ayında Selanik’te ve aynı yıl Atina’da ilk konferansın hazırlanması için bir toplantı yapılmıştır.²²

İlk Balkan Konferansı 5 Ekim 1930’da Atina’da, Yunan Hükûmetinin davetiyle Arnavutluk, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinin katılımlarıyla toplanmıştır.²³ Konferansta özetle şu kararlar alınmıştır:

1. Balkan devletleri arasında her yıl dışişleri bakanları seviyesinde toplantı yapılması,

2. Devletler arası uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözülmesi ve bir saldırı durumunda karşılıklı olarak yardımlaşma konusunda antant hazırlamak, bu antant içinde savaşın yasaklanması, tüm farklılıkların çözümünde barışçı yollara başvurmak, tahkim ve uzlaştırma yoluyla Uluslararası Lahey Adalet Mahkemesine başvurmak,

3. Balkan devletlerinin uzun süredir devam eden düşmanlıklarının doğasına özgü şikâyetlerini incelemek üzere bir komite tayin etmek, anlaşmayı imzalayan devletlerden biri ile bu devletler arasında olmayan devletler arasında savaş ilanı durumunda, üye ülkeler arasında karşılıklı güvenlik anlaşması hazırlamak,

4. Balkan ulusları arasında kurulacak daimî teşkilat aracılığıyla Balkan ülkeleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanda yakınlaşma sağlanacak.²⁴

Maddelerden de anlaşılacağı üzere konferansta Balkan birliğinin kurulması amacını taşıyan sürekli bir örgüt oluşturmak gibi önemli bir karar da alınmıştır.²⁵

²²“Entelektüel zemin” için bir yakınlaşma sağlayacak, taslak anlaşmalar ve taslak sözleşmeler, kanunlaştırılmak üzere hazırlanmıştır. Bk. M. A. Caloyanni; “The Balkan Union, the Balkan Conferences, and the Balkan Pact”, Transactions of the Grotius Society, Vol.18, (1932), pp. 103.

²³ Abtûlahat Akşin; ATATÜRK’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1966, s. 263. Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 416. Şevket Süreyya Aydemir; Balkan Birliğinin tesisine, Cenevre’de kurulan “Milletlerarası Barış Bürosu”nun öncülük ettiğine işaret etmekle beraber, büronun 6 - 10 Ekim 1929 tarihinde Atina’da bir “Dünya Barış Kongresi” tertiplediğini ve orada Yunan Başvekili, Anastasyo’nun bir Balkan Birliğinin kurulmasını teklif ettiğini ifade etmektedir. Şevket Süreyya Aydemir; Tek Adam Mustafa Kemal, C 3, 26. Baskı, İstanbul 2011, s. 390 - 391.

²⁴ Galitzi; “The Balkan Federation”, pp. 178 - 179.

²⁵ Akşin; ATATÜRK’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, 264. Konferansta ayrıca, 11 Haziran 1930 tarihinde Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi Anlaşması’nın üçüncü bir üyesi olarak Bulgaristan’ın dâhil edilmesi, Romanya ve Yugoslavya arasında bir ticari birlik kurmak ve tüm Balkan ülkelerini içine alacak şekilde gümrük birliğinin genişletilmesi önerilmiştir. Son olarak konferans Belgrat, İstanbul ve Paris’te “Balkan Araştırmaları Enstitüleri”nin kurulmasını tekrar

Konferansın imza edilmesinin sonrasında Tefik Rüşti Aras, 12 Ekim 1930 tarihli Başbakanlık makamına gönderdiği yazısında “Azınlıklar meselesi nedeniyle Bulgaristan’ın Atina Konferansı’ndan ihraç edilmesi üzerine Bulgarların konferansa iştiraktan sarfınazar ettikleri Türk Hükûmetinin Sofya ve Atina elçiliklerinden bildirilmiştir. Fakat bunun dışında Sofya Darülfünunu ve Atina Darülfünununun davetine ademi icabete karar verdiği ve bütün bunlara azınlıklar meselesinden ziyade konferans öncesinde nimresmî (Massager d’Athenes) gazetesinin Bulgaristan hakkındaki gayri dostane bir silsile-i makale yayımlamasının ve ticaret müzakeratı meselesinde Papaanastasyu’nun Romanya lehine müessir olmasının ve Bulgaristan’a karşı itilafgirizane vaziyetini tebdil etmemesinin sebep olduğu da Türkiye’nin Atina Elçiliğinden ilaveten haber verilmiştir. Bu esnada Atina ve Sofya elçiliklerinden alınan mütemmim bilgide Papaanastasyu’nun Bulgar intihap komitesi nezdinde icra ettirmiş olduğu girişimler üzerine birçok teşkilat temsilcisinin katılımıyla 29 Eylül 1930 gece yarısına kadar devam eden müzakerat neticesinde Bulgarların konferansa katılmaya karar verdiği ve bu kararı takiben Türkiye’nin Sofya Elçiliğine gelen temsil heyetinden birinin Atina Konferansı’nda Türk heyetinden muzâharet bekledikleri gibi bir ihtilaf çıkması hâlinde Türk heyetinin mutavassıt rolü oynamağı diriğ etmeyeceğine kani olduklarına...” işareti edilmiştir.²⁶

Birinci Balkan Konferansı’nın en önemli kazanımı, Balkan milletlerinin kendi aralarında meselelerini görüşerek çözüme kavuşturabilecekleri kanaatine ulaşmış olmalarıdır.²⁷ Konferans sırasında özel bir komisyon tarafından da ikinci konferansta sunulmak üzere bir taslak metin hazırlanmıştır.

b. İkinci Balkan Konferansı

İkinci Balkan Konferansı 20 - 26 Ekim 1931’de İstanbul’da toplanmıştır.²⁸ Bu konferansın hazırlıkları bir yıl öncesinden başlamıştır.²⁹ İlk konferanstan sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan anlaşma, görüşmelerde etkisini olumlu yönde göstermiştir. Esas itibarıyla bu toplantıda statükocu ve revizyonist Balkan devletlerinin bir araya getirilmesine çalışılmıştır. Ancak bu sırada devletlerin tutumu da netleşmiş, Türkiye ve Yunanistan her alanda ortak hareket ederken revizyonist politika izleyen

önermiştir. Böylece Balkan Konferansı Balkan birliğini kurmak ve hazırlamak üzere arzulan bir araç oldu. Bk. Galitzi; “The Balkan Federation”, pp. 179.

²⁶ BCA; FK: 30.10, YN: 219.480.40, T: 12. 10.1930.

²⁷ Ayın Tarihi; Sayı: 79 - 81 (Ekim - Aralık 1930), C 23 - 24, Ankara 1930, s. 6775.

²⁸ Diplomatik temsilcilerinin yanı sıra ve altı Balkan ülkesinin dışişleri bakanları, Milletler Cemiyetinden Cummingham ve Uluslararası Barış Bürosundan Quidde konferansta hazır bulunmuştur. Konferansın toplandığı ülkenin resmi temsilcisine oturma başkanlığı veren siyasi anlayışa devam edilerek Türk Hükûmeti Dışişleri Bakanı Hasan Bey tarafından oturumlara başkanlık edildi. Bk. (Galitzi; “The Balkan Federation”, pp. 180.)

²⁹ Konferansa katılacak olan delegelerin pasaportlarının vize işlemlerinde kolaylık sağlanması amacıyla 13 Mayıs 1926 tarih ve 320 sayılı Kanun’un 2. maddesine bir fıkra ilavesi için 18 Mart 1931’de bir kanun layihası hazırlanmıştır. Bk. BCA; FK: 30.18.1.2, YN: 18.18.2, T: 18. 3.1931.

Bulgaristan ile İtalya'nın tesiri altındaki Arnavutluk muhtemel bir antanttan uzak durmaya özen göstermiştir. Yugoslavya ve Romanya ise Küçük Antant'ın üyeleri olmaları sebebiyle "*Balkan Birliği*" fikrini ikinci plana atmışlardır.³⁰

Balkan Antantı'nı daha ileri götürmeyi hedefleyen ikinci konferansta bir Balkan federasyonunun kurulması yönünde adım olarak değerlendirilebilecek şu öneriler görüşülmüştür:

- 1.Balkan ülkeleri arasında bir posta birliğinin kurulması,
- 2.Balkan Devletleri Sağlık Bilgi Bürosu oluşturulması,
- 3.İstanbul'da Balkan Devletleri Ticaret Odasının kurulması.³¹

Konferansın son oturumuna katılmış olan Mustafa Kemal ATATÜRK, 25 Ekim 1931 tarihinde Balkan Konferansı delegelerinin, TBMM salonundaki merasim toplantısında yaptığı Fransızca konuşmasında görüşlerini şöyle belirtmiştir: "...*Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş, aynı kandan, yakın soylardan müşterek cetleri (ataları) olduğunu unutmamak lazımdır. Balkan milletlerinin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa onlara sahip olmakta bütün Balkanlar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır. Siz, mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik hisleri acıyacaksınız. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.*"³² Buna rağmen konferanstan Türk Hükümetinin beklediği sonuç tam manası ile alınamamakla birlikte, konferansta daha çok ekonomi, teknik ve kültürel alanlarda iş birliği sağlayacak konular ve azınlık sorunları üzerinde durulmuştur.³³

c. Üçüncü Balkan Konferansı

Üçüncü Balkan Konferansı 23 - 26 Ekim 1932'de Bükreş'te toplanmıştır. Burada temel sorunların tartışılması sırasında, Bulgaristan azınlıklar meselesinde isteği doğrultusunda bir sonuç alamayacağı düşüncesinden hareketle konferanstan çekilmiştir.³⁴ Yaşanan bu gelişme

³⁰ Gönülbol - Sar; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 - 1990), s. 101.

³¹ Galitz; "The Balkan Federation", pp. 180 - 181.

³² Aydemir; Tek Adam Mustafa Kemal, C 3, s. 390.

³³ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 416.

³⁴ Bulgar yönetimi tarafından konferans esnasında ileri sürülen azınlıklar meselesine ilişkin 2.10.1932 tarihli "Near East" gazetesinde yayımlanan makalenin Dışişleri tarafından Fransızcaya tercüme edilerek Başbakanlık makamına takdim edilen yazısı için bk. BCA; FK: 030.10, YN: 226.523.32.1, T:27.2.1932. Altı ülkenin başta diğer ülkelere yönelik çekincelerini gidermek ve giderek yükselen Balkan Birliği gerçekleştirilmesi sorularını cevaplandırmak zorunda olması bir gerçektir. Bu, sadece bölgesel bir barışın sağlanması amaçlı olmayıp aynı zamanda Avrupa'nın uluslararası siyasi geleceğini etkileyebilir. Bütün büyük güçler yapılan açıklamalardan, Tuna Konfederasyonu ve Küçük Antant'ın sağladığından fazlasıyla memnun

Balkan Antantı'nın imzalanmasını tehlikeye düşmüştür. Konferansın diğer üyeleri aralarında ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde görüşmeye devam edilmiş ve Balkan devletleri arasında gümrük birliği kurulmasına karar verilmiştir.³⁵

Bu konferansın sonunda, Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçuları Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi teşekküller ortaya çıkmıştır. Üçüncü Balkan Konferansı ilk kez bir Balkan Antantı tasarısı ortaya çıkarmıştır ki bu suretle iş birliği faaliyetleri siyasi münasebetler alanına geçirilmiştir.³⁶ Konferansa katılmış olan devletler arasında bu fikri en fazla Türk Hükümeti desteklemiştir. Balkan birliği tezine inanan Türkiye esas itibarıyla Balkan devletleri arasında iki taraflı anlaşmaların ötesinde bir anlam ihtiva eden kuvvetli bir güvenlik sistemi kurulması yönündeki düşüncesini ortaya koymuştur.³⁷

ç. Dördüncü Balkan Konferansı

Dördüncü Balkan Konferansı 5 - 11 Kasım 1933'te Selanik'te toplanmıştır. Bu sırada konferansın öncesinde Ekim 1933'te Balkan devletleri arasında diplomatik girişimler başlamıştır. Esas itibarıyla bu diplomatik girişimler Balkan Antantı'nı kuracak olan misakın ön hazırlık aşaması olarak değerlendirilmiştir. Bu girişimler sırasında Bulgaristan'ın revizyonist emellerden vazgeçmesini ve antanta katılmasını sağlamak öncelikli mesele olarak görülmüştür.³⁸ Fakat Bulgaristan bu birlikteliğe dâhil olmaktan da öte Balkan devletlerini kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Türkiye ve Yunanistan, Bulgaristan'ın bu emelinin önüne geçmeye çalışmış, fakat bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır.³⁹

Netice itibarıyla, konferansa katılan devletler daha sonra Bulgaristan'a birliğe girme hakkı tanımak suretiyle açık kapı bırakarak Bulgaristan

oldular. Bk. M. A. Caloyanni; "The Balkan Union, the Balkan Conferences, and the Balkan Pact", Transactions of the Grotius Society, Vol.18, (1932), pp. 105.

³⁵ Fırat; Türk Dış Politikası 1919 - 1980, s. 351. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, 264.

³⁶ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 416.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre: 6, C 20, s. 2. BCA; FK: 030.10, YN: 240.621.11.1, T: 30.3.1932.

³⁸ Türkiye, Bulgaristan olmadan bir balkan birliği projesinin sağlam olmayacağı kanaati ile bu devlet ile ilişki kurmuş ve İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Aras 20 Eylül 1933'te Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret ile 1929 tarihli Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması beş yılına uzatılmıştır. Bk. Yalçın, ATATÜRK'ün Millî Dış Siyaseti, s. 280. Aydemir; Tek Adam Mustafa Kemal, C 3, s. 391.

³⁹ 16 Eylül 1933 tarihinde Yunan Meclisi Mebusan Başkanı Haralambos Vosikis tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen telgrafta Türkiye ile Yunanistan arasında daha sıkı ilişkileri vücuda getiren yeni misakın imzalanmasının müşterek menfaatlerin korunması yönündeki kati azimlerini teyit etmekte, savaş sonrasında Balkan milletleri arasında barış zihniyetinin yeni bir delilini teşkil etmekte olduğuna işaret edilmiştir. Bk. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre: 4, C 17, s. 3. Konferansta gözlemci sıfatı ile gönderilen Atina Büyükelçisi Enis Bey, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta konferansta barış ortamının ileriye yönelik olarak ümit vaat ettiği üzerinde durmuştur. Bk. BCA; FK: 030.10, YN: 228.535.1, T: 14. 5. 1934.

olmaksızın yola devam etme kararı almışlardır. Bulgaristan'ın daha sonraki tarihlerde revizyonist bir dış politikaya yönelişi Balkan iş birliği çalışmalarından çekilmesine sebep olmuştur. Arnavutluk ise İtalya'nın etkisiyle çalışmalardan uzaklaşmıştır.⁴⁰

Anlaşılabacağı üzere Balkanlarda siyasi iş birliğinin hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Balkan konferanslarında Bulgaristan'ın iş birliğinde çekingen davranması ve Arnavutluk ile birlikte Balkan konferanslarında, revizyonist gayelerini dolaylı bir şekilde belirterek azınlık meselelerinin de tartışılmasında ısrar etmiş olması durumu zorlaştıran temel faktörlerdir. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın bu duruma engel olmaya çalışmasına rağmen özellikle Türkiye uzlaştıracı bir politika izleyerek Bulgaristan'ın tam iş birliğini sağlamaya çalışmış fakat muvaffak olamamıştır.⁴¹ Esas itibarıyla Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan azınlık meselesi ve toprak taleplerinden dolayı komşuları ile anlaşmazlık içine düşmüştür. Bulgaristan bu tavır ile Balkan ülkeleri arasında anlaşmayı teşvik etmek ve kolaylaştırmak amacı ile konferanslar sırasında toprak taleplerini daha açık bir şekilde ortaya koyarak komşuları ile herhangi bir Balkan birliği içinde olmayacağını göstermiştir.

3. Balkan Antantı'nın İmzalanması

Türkiye'nin ortak güvenlik örgütlenmelerine girme yolundaki önemli adımlarının Balkan konferansları sırasında atıldığı kabul edilebilir.⁴² Bu konferanslar sırasında daha önce de değinildiği üzere, İtalya'nın tesiri altında kalan Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonist doğrultudaki talepleri bu iki devletin antantın tesisi öncesinde gruptan ayrılmalarına sebep olmuştur.⁴³

Bu gelişmeler üzerine, Türkiye'nin davetine rağmen antantı kendisine karşı bir oluşum gibi değerlendiren Bulgaristan, Balkanlarda statükonun korunmasını amaçlayan bir iş birliğine yanaşmamıştır. Diğer taraftan Türk - Yunan Anlaşması, Romanya'yı harekete geçirecek ve Başbakan Titulescu'nun Ankara'yı ziyareti sırasında 17 Ekim 1933 tarihinde Türkiye ile Romanya arasında "*Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Anlaşması*" imzalanmıştır.⁴⁴ Romanya, Bulgaristan'ın revizyonist isteklerinden endişe duyduğu ve kendi deniz ticareti de Boğazlardaki serbest geçişe bağlı bulunduğu için bu anlaşmayı menfaatlerine uygun bulmuştur. Türkiye'nin yaptığı bu ikili anlaşmalar Bulgaristan'da tepkiyle karşılanmış ve Bulgar basını Türkiye aleyhinde bir kampanya başlatmış, Bulgaristan'ın Balkanlarda statükonun korunmasına bu denli sinirlenmesi Yugoslavya'yı endişeye sevk

⁴⁰ Tevfik Rüştü Aras hatıralarında "...biz Bulgarların Balkan birliğine iştirakini can ve gönülden istedik." demektedir. Bk. Tevfik Rüştü Aras; ATATÜRK'ün Dış Politikası, İstanbul 2003, s. 56. Yalçın; ATATÜRK'ün Millî Dış Siyaseti, s. 280.

⁴¹ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 416 - 417.

⁴² Vera Micheles Dean; "The New Balance of Power in Europe", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 175, (September, 1934), pp. 183.

⁴³ Oral Sander; Siyasi Tarih 1919 - 1990, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 71 - 72.

⁴⁴ Ünal; Türk Siyasi Tarihi 1700 - 1958 , s. 584.

etmiştir. Bunun üzerine, Türk Dışişleri Bakanı'nın Belgrad'ı ziyareti sırasında 27 Kasım 1933 tarihinde bir "*Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması*" imzalanmıştır.⁴⁵

Dikkat edileceği üzere, 1933 yılı içinde taraflar arası bu gelişmelerin ortaya çıkması, diğer taraftan Almanya'da Nazi Partisinin iktidara gelmesi Avrupa'da revizyonist doğrultudaki gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Balkanlardaki Alman ve İtalyan baskısının yoğunlaşarak artması, Arnavutluk'un da İtalya'nın kontrolü altına girmesine neden olmuştur. Bu durumda Balkanlarda Türkiye'nin önderliğini yaptığı statükocu devletler, aralarında yaptıkları ikili anlaşmaları birleştirerek dörtlü bir Antant imzalama yoluna başvurmuşlardır.⁴⁶ Balkan Antantı'nın hazırlık safhalarında Balkan meselelerine ilgi gösteren devletlerle İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya ile de temaslar ihmal edilmemiştir.⁴⁷ 1934 yılının Şubat ayı başında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanları Belgrad'da bir araya gelerek Balkan Antantı'nın tasarısını hazırlamışlardır.⁴⁸ Bu tasarının 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanması ile Balkan Antantı kurulmuştur.⁴⁹ Üç maddeden oluşan antanta göre:

1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

2. Antantta imzası bulunan taraflar çıkarlarını bozabilecek gelişmeler karşısında aralarında görüşmeler yaparak sorunları çözerler. Taraflar birbirlerine haber vermeden Balkan ülkelerine karşı siyasi eylemde bulunamazlar ve tarafların izni olmadan siyasi bir yükümlülüğü üstlenemezler.

3. Bu antant imza tarihinden itibaren yürürlüğe girer. Her Balkan devleti antanta katılmaya müracaat edebilir. Fakat bu katılım talebi diğer imzası bulunan devletlerin onaylamasından sonra geçerli olacaktır.⁵⁰

⁴⁵ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 417.

⁴⁶ Gönübol- Sar; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 - 1990), s. 103 - 111.

⁴⁷ Avrupa ve Akdeniz siyaseti açısından konu ile ilgilenen İngiltere, İngiliz Hükûmetinin gayriresmî surette bilinmesinde yarar gördüğü görüşleri yazılı olarak Ankara'daki İngiliz elçisi vasıtasıyla Türk Dışişlerine vermiştir. Bk. Dilek Barlas; "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", Çağdaş Türk Diplomasisi İki Yüz Yıllık Süreç, Ankara 1999, s. 364.

⁴⁸ Ayın Tarihi; Sayı 3 (Mart 1934), Ankara 1934, s. 90 - 91. Balkan Antantı'nın imzalanmasından önce toplanan Balkan konferanslarının en önemli kararlarından biri, 1933 yılında Selanik'te alınmıştır. Bu karar altı Balkan hükûmeti için bir isteği somutlaştıran dostluk, barış ve birlik antantı temelinde çok taraflı bir anlaşmaya varılması için Bükreş Konferansı'nda bir önceki yıl kabul edilmiştir. Bk. (Edgar J. Fisher; "Trends in the Balkan Situation", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 177, (Jan., 1935), pp. 242.)

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 20, s. 12 - 26. Barlas; "Türkiye'nin 1930'lardaki...", s. 365. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 140 - 141. Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 338 - 339. "Balkan İtilafı Nasıl İmzalandı"; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Şubat 1934. Ayın Tarihi; Sayı: 3 (Mart 1934), Ankara 1934, s. 91.

⁵⁰ Düstur; 3. Tertip, C 15, s. 185. Antant ile birlikte imzalanan bir gizli anlaşmayla da taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devletin saldırısına uğrarsa ve Balkanlı bir devlet de saldırgana yardım

Antantın ön sözünde; mevcut Balkan topraklarının sınırlarını korumak, Balkan barışının sağlanmasının garantisini pekiştirmek amacıyla taraflar sınırlarını karşılıklı olarak garanti altına alarak birbirlerine danışmadan, herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasi harekette bulunmamayı veya bir siyasi anlaşma yapmamayı taahhüt etmektedirler.⁵¹

Antantın metninin yumuşak bir ifade ile yazılmış olması ve özellikle üçüncü maddesi dikkate alındığında Bulgaristan'ın hassasiyetini artırmamak ve onun antanta girmesini kolaylaştırmak amaçlı olduğu düşünülebilir. Antantta iktisadi hükümler olmamasına rağmen antantın imzacı devletler arasındaki ticari ilişkileri geliştireceği tahmin ediliyordu. Nitekim sonra, bir Balkan iktisadi meclisi kurulmasına karar verilmiştir. Antantın TBMM'de tasdiki de bu vesile ile Balkanlı müttefiklere karşı dostluk gösterilerine sebep olmuştur.⁵²

Dikkat edilirse bu antant; Türkiye'nin gözünde, Balkan ülkelerinin siyasi iş birliği sonucunda, Balkanlar üzerine yönelebilecek herhangi bir dış kaynaklı saldırıya, özellikle de bir İtalyan saldırısına karşı önemli bir güvenlik tedbiri olarak tasarlanmıştır.⁵³ Fakat Atina'da imzalanan Balkan Antantı'nın

ederse diğer taraflar bu Balkanlı devlete karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Fakat bu protokole Türkiye, bir Rus - Romen çatışması çıkarsa Türkiye'nin Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet Rusya'ya bildirmiş, Yunanistan ise protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda rezerv koymuştur. Bk. Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 440. "Balkan Anlaşma Pakti"; Hakimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1934. "Balkan Misakı"; Akşam Gazetesi, 11 Şubat 1934. "Balkan Misakının İmzasından Sonra"; Cumhuriyet Gazetesi, 11 Şubat 1934. "İmzadan Sonra"; Vakit Gazetesi, 12 Şubat 1934.

⁵¹ Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Balkan Antantı çerçevesinde yapılan görüşmeler ve Meclis gizli oturum konuşması sırasında özetle herhangi bir Balkan devleti veya devletlerinin saldırıya uğraması hâlinde birlik içinde yer alan devletlerin bu saldırıyı "kendilerine yapılmış telakki ederek" savaş ilan edeceğine işaret etmiştir. Bk. (TBMM Gizli Celse Zabıtları; Devre 4, C 3, s. 585.)

⁵² Antant Meclis onayının alınması sırasında oylamaya katılan 259 milletvekilinin tamamının oyu ile kabul edilmiştir. Bk. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 24, s. 9 - 11. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüşdü Aras 24 Ekim 1934 tarihli Meclis konuşmasında, Balkan Antantı'nın imzasından dolayı Meclisin hâliyet-i ruhiyyesini şu ifadeleri ile gözler önüne sermiştir: "Büyük Meclisin tasvibine uygun olan siyaset yolunda dikkatle yürüyen hükûmetiniz bu feccat karşısında derhâl kendisine terettüp eden vazifesinde asla kusur etmedi. Hariciye vekilinizi askerî ve sivil bir heyetin başında Belgrad'a gönderdi. Orada diğer Balkan müttefiklerimizle birleşilerek vaziyet mütalaa edildi... Balkan misakının gittikçe artan bir kudretle nasıl sarsılmaz bir kuvvet olduğunu gösterdik. (Alkışlar)" Bk. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 24, s. 3. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 25, s. 4, 310. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 264.

⁵³ Balkan ülkelerinin siyasi iş birliği sonucunda, Balkanlar üzerine yönelebilecek herhangi bir dış kaynaklı saldırıya Balkan devletlerinin birlikte mücadele vereceklerine ilişkin değerlendirmeyi dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüşdü Aras şu ifadelere yer vermek suretiyle yapmıştır: "Balkan misakı bu mıntıkada öteden beri takip ettiğimiz sulh, emniyet ve komşularımızla iyi geçinmek politikasının mesut bir tecellisi ve Balkan tarihinde bahtlı bir inkişaf ve Balkan milletleri arasında bir kardeşlik devrinin açılma vesikasıdır. Bu sulh vesikasının mahiyeti itibarı ile ve onu yapanların zihniyetine hâkim olan maksat itibarı ile de hiçbir devletin aleyhine müteveccih

ölümcül kusuru, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın birliğe çekimser kalmaları olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴

4. Balkan Antantı'nın Yankıları

Balkan Antantı'nın TBMM gündeminde kabul edildiği süreçten itibaren yer aldığını görmek mümkündür. Özellikle antantın milletlerarası siyasette nasıl bir tesir uyandırdığına ilişkin Başbakan İsmet İnönü, hükûmetin icraat ve genel siyaseti hakkında 5 Temmuz 1934 tarihinde Mecliste yaptığı izahatta; Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya devletleri hükûmetlerinin antantın imzası sebebiyle memnuniyetlerine işaret etmiştir.⁵⁵ Ayrıca, Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey 29 Mayıs 1934 tarihli Meclis konuşmasında; Türkiye'nin komşuları ile olan siyasetinin temel esaslarından birisinin dostluk, barış ve ortak emniyetin temini olduğuna işaret ederken Balkan Antantı'nın bunun en yakın tarihteki örneği olduğunu, bu antantın siyasi manası itibarıyla tamamen ilan olunduğu şekilde, tatbik edileceğine vurgu yapmıştır.⁵⁶

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 25 Ekim 1934 tarihli Meclis gizli oturumunda antanta ilişkin şu yorumu yapmıştır: *“Dört Balkan devleti memnundur. Muvafakatini aldığımız Sovyetler memnundur. Fransa dahi çok memnundur. İngiltere Balkan misakına gittikçe müsait olmaya başlamıştır ve tavsiye olarak Bulgaristan'ı da alırsanız daha iyi olur. Hatta cemiyeti akvamın celse ve muhtelif komisyonlarında sulhu seven devletlerin ekserisi bundan memnun olmuşlardır. Ancak memnun olmayan sulhun idamesine candan çalışmayan bazı devletler, hepsi de bunlarla alakadar değildir ve mesela Almanya bitaraftır. Bulgaristan memnun değil, onu tatmine çalışıyoruz, gittikçe istiyor. İtalya hiç memnun olmadı, alıştırmaya çalışıyoruz. Macaristan*

olmasına imkân yoktu ve mevcut ve meri olan karşılıklı taahhütlerimizin hududu dâhilinde yapılabilir ve böyle olmuştur... Balkanlı veya Balkan haricinde herhangi bir devlete tecavüzü hâlinde diğer akitlerin bu mütevacizle münasebatında misak, mütevaciz hakkında mevcut olmaktan düşüyor.” TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 20, s.15. Cemil Koçak; Türk - Alman ilişkileri (1923 - 1939), Ankara 1991, s. 106. Bulgaristan ve İtalya'nın revizyonist emellerinin etkisinde bulunan Arnavutluk, 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Birliğine katılmamıştır. bk. A. Şükrü Esmer; “Türk Diplomasisi (1920 - 1955)”, Yeni Türkiye, İstanbul 1959, s. 81. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri..., s. 268.

⁵⁴ Fisher, Antantın imzasına ilişkin şu değerlendirmelere yer vermektedir: “Sadece dört Balkan devletinin dâhil bulunduğu, acele ile imzalanan anlaşma, ciddi bir hataydı. Gerçekten de Tüm anlaşmazlıkların barışçı çözümü amaçlı altı devleti bir saldırmazlık anlaşması imzalamak üzere çağıran Balkan Konferansı tarafından hükûmetlere tavsiye edilen şartlardan çok daha farklı karaktere haizdi. Bu durum, sorunları giderebilmek amacıyla imzacı bütün taraflara veya herhangi birine birliğin üyesi olabilme olanağı sağlayacaktı. Pakt, genel olarak mevcut durumundan memnun olan devletler tarafından imzalanmıştır. Şayet bugün gerçek bir Balkan birliği düşüncesi hâkimse, ülkeleri çözümlenmesi çok ağır şartlar beklemektedir. Paktı imzalayan hükûmetler tarafından son dönemlerde yapılan yorumlar Balkanların güvenliği ve barışı için bir garanti olma özelliğini zayıflatmıştır. Bu anlaşma, nihai bir son olarak kabul edilemez, ama bir birliğin sağlanmasına yönelik ilerleme aşaması olması nedeniyle önemlidir.” Bk. (Edgar J. Fisher; “Trends in the Balkan Situation”, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol.177, (Jan., 1935), pp. 242 - 243.)

⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 23, s. 457.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 22, s. 433.

pek memnun olmadı, o da şimaldeki müttefiklerimiz olan bu devletler noktasından memnun olmadı, alıştırmaya çalışıyoruz. Bu eserin iyiliği üzerinde hepsinin kanaat getirmesine gayret ediyoruz.⁵⁷

Ayrıca, Balkan Antantı çerçevesinde TBMM gizli oturumunda milletvekillerinde hâkim olan kanaat İtalya'nın Türk Hükûmetine gerçekleştirebileceği bir saldırıya ilişkindir.⁵⁸ İtalya'da faşist bir dikta rejimi kurmuş olan Mussolini'nin, 1934 yılı başında yaptığı bir açıklamada, Asya ve Afrika'da genişleme siyasetini açığa vurmuş olması tehlikenin büyüklüğünü ortaya koymaktaydı.⁵⁹

Mustafa Kemal ATATÜRK, 27 Aralık 1937 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Balkan temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir: *Balkan ittifakı, bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu kadar yüksek bir idealin temel taşı, yalnız geçici politika esaslarında kalmaz. Bunun esas temel taşları kültür ve ekonomik cevheri ile dolu olmalıdır. Çünkü kültür ve ekonomi, her türlü siyasete istikamet veren bazlardır.*⁶⁰

1934 ve 1936 yılları arasında Türkiye sadece Balkan ülkeleri ile iş birliği yaparak Balkanlardaki statükonun korunamayacağını anladığından Avrupalı devletlerle de iş birliği çabalarına girerek antantın devamı için gayret göstermiştir.⁶¹ Örneğin Türk Hükûmeti Balkan birliğinin sağlanması amaçlı 1931 mali yılı için 30.000 Lira,⁶² 1932 mali yılı için 28.000 Lira,⁶³ 1933-1934 mali yılı için 56.000 Lira,⁶⁴ 1936 - 1937 mali yılı içinde 40.000 Lira,⁶⁵ 1938 mali yılı içinde 40.000 Lira bütçeden kaynak aktarmıştır.⁶⁶ Antantın sonucu olarak Türkiye - Romanya - Yugoslavya - Yunanistan arasında 27 Teşrinievvel 1936'da hazırlanan dördü askeri mukavelename 10 Nisan 1937'de Türk Hükûmeti tarafından onaylanmıştır.⁶⁷ Türk Hükûmeti

⁵⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları; Devre 4, C 3, s. 589.

⁵⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları; Devre 4, C 3, s. 585 - 589.

⁵⁹ İsmail Soysal; "İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumu (Ankara, 15 - 17 Ekim 1997), Ankara 1999, s. 293.

⁶⁰ Aydemir; Tek Adam Mustafa Kemal, C 3, s. 391. 14 Mayıs 1934 tarihli Belgrad Elçiliği tarafından hazırlanan raporda Balkan Antantı'nın büyük devletlere bağlı olmadığına ve bu doğrultuda antant dışında herhangi bir devletin Balkan Antantı hakkında gerek olumlu gerekse de olumsuz bir tesirinin olamayacağına; Balkan milletlerinin antantı yalnızca barışı sağlamak amaçlı anlamamasına çok daha önemli bir muhtevaya haiz olmakla beraber Balkan milletlerinin istikballerinin garantisi olarak kabul edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bk. BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.3.4, T: 14. 5.1934.

⁶¹ Ayın Tarihi; Sayı: 31 - 32 (Temmuz 1936), Ankara 1936, s. 99 - 100. Arnold Wolfers; "The Balkans and the Great Powers", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 177, (Jan. 1935), pp. 232.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 3, s. 78.

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 9, s. 134. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 15, s. 228.

⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 22, s. 93.

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 18, s. 98.

⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 25, s. 46.

⁶⁷ BCA; FK: 030.18.01.02, YN: 73.21.16.

Balkan Gazeteciler Birliğinin kurulması amacıyla Romanya Hükümetinin daveti üzerine Bükreş'te toplanacak olan konferansa katılmıştır.⁶⁸ Bu yöndeki çalışmaların ilerleyen yıllarda da devam ettiği dikkati çekmekle birlikte, 7 - 14 Nisan 1938 tarihinde İstanbul'da toplanmış olan "*Balkan Antantı 3. Matbuat Konferansı*"nda siyasi, kültürel ve teknik komisyonlar birliğin çözülmesini önlemeye yönelik kararlar almıştır.⁶⁹ Özellikle Türkiye, İtalya'nın yayılma politikasının oluşturduğu tehlikeye karşı bir tedbir olarak gördüğu Balkan Antantı'nı yaşatmak için büyük çaba sarf etmiştir.⁷⁰

5. Yabancı Devletlerin Balkan Antantı'na Yönelik Tutumları

Yunanistan'ın Tutumu: Antant, Atina'da 8 Mart 1934 Tarih ve 2381 Numaralı Kanun ile tasdik edilmiştir.⁷¹ Balkan Antantı'na karşı Yunanistan'ın muhalif partileri birtakım itirazlarda bulunmuşlardır. Antanta muhalif olanlar arasında bulunan Venizelos, Yunanistan'ın arazi iddialarına nihayet verdiğini ve memleketin harpten önceki siyasetinden farklı bir siyaset takip etmesinin zaruri olduğunu kaydetmekte ve Türk - Yunan Anlaşması ve dostluğu hakkında da bu dostluğu Yunanistan'ın şimdiki sınırları dışında taraf devletlerin toprağında gözü olmadığını ispat ettiğine işaret etmiştir. Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa hazırlanan 14 Mayıs 1934 tarihli raporda, Venizelos'un, bu birliğin dışında bırakılan Bulgaristan'ın ileriki dönemlerde Yugoslavya ile anlaşabileceği ve bunun Yunanistan için bir tehlike teşkil edeceği şeklindeki ifadesine işaret edilerek bu anlaşmanın Yunanistan'da bazı çevrelerce tam manası ile idrak edilmediğine vurgu

⁶⁸ Konferansa Türk basınıni temsil etmek amacıyla Basın Genel Direktörü Vedat Tör, Ulus Başyazarı Falih Rıfkı Atay, Ankara Direktörü Reşad Nuri, İstanbul gazetecilerinden Ahmet Şükrü Esmer, Müşavir Sadri Ertem ve Mehruba Falih Rıfkı Atay görevlendirilmişlerdir. Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından onaylanmış kararname için bk. (BCA; FK: 030.18.01.02, YN: 65.42.2., T: 21.05. 1936.)

⁶⁹ İlgili kararların ayrıntıları için bk. BCA; FK: 030.10, YN: 227.530.17., T: 22.4. 1938. Balkan Basın Birliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Emin Yalman; "The Inter-Balkan Pres League", The Public Opinion Quarterly, Vol. 3, No. 4 (Oct. 1939), pp. 688 - 693.

⁷⁰ Dışışleri Bakanı Tefik Rüşü Aras 14 Haziran 1937 tarihli Meclis konuşmasında, Balkan devletleriyle iyi münasebetlerin bütün millet tarafından açık bir biçimde gözlemlendiğine, dört devlet antant esasları dâhilinde hükümlerine bağlı olunduğunu ve dört Balkan devletinin ayrı cephelerinden dolayı farklı dönemlerde ülkeleri kendi özelinde politikalarının bu ülkeleri Balkan Antantı taahhütleri üzerine gölge düşürdüğu yönündeki propagandalara sebep olduğuına işaret etmiştir. Fakat hükümetin dört Balkan devletinin kendilerini birleştiren barış ideali hususunda samimi olduklarını ifade etmiştir. (Bravo sesleri, alkışlar) Bk. TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 19, s. 314. Balkan sahasının barış ortamını muhafaza etmek doğrultusundaki girişimlerini 1 Mayıs 1938 tarihli Meclis konuşmasında Konya Milletvekili Ali Muzaffer Köker şu ifadeleri ile ortaya koymuştur: "Türkiye Cumhuriyeti'nin temin ettiği büyük eserlerden biri olan Balkan Birliğinin icaplarına da uygundur. Çünkü Balkan birliğine dâhil olan devletlerin dostluklarını her gün biraz daha kuvvetlendirmeleri bu birliğin gayesine tamamen uygundur. Diğer bir bakımdan, bu muahede, dış siyasetini hukukundan en ufak bir fedakârlık yapmadan sulh lehinde çalışmak sureti ile ifade etmiş olan Türkiye Hükümetinin bu gaye için de şimdiye kadar sarf etmiş olduğu gayelerin yeni bir nişanesidir." Bk. (TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 26, s. 6)

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 24, s. 8. Ayın Tarihi; Sayı: 4 (Nisan 1934), Ankara 1934, s. 193.

yapılmıştır.⁷² Yunanistan'da Balkan Antantı'nın imza edilmesinden yıllar sonra da bu tutumun devam ettiğini görmek mümkündür.⁷³ Türk Dışışleri Bakanlığının 21 Temmuz 1937 tarihli Başbakanlığa ulaştırılan yazısında, Yunanistan'da yayımlanan "Petris" gazetesinin 6 Nisan 1936 tarihli nüshasında "*Balkan Misakının Meçhul Kalan Perde Arkası*" başlıklı yazısında, antantı imza eden Yunanistan Hükûmetinin, İtalya idaresinin antant aleyhine tekliflerini dinlemeyerek "*maceraperest*" Balkan barışından kurtulamaması sebebiyle Yunanistan'ın sonu olmayan yola sevk edildiğine işaret edilmiştir.⁷⁴

Yugoslavya'nın Tutumu: Balkan Antantı hakkında Yugoslavya kamuoyunda da tereddütlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bulgaristan ve Arnavutluk'un birlik dışında kalması Belgrad kamuoyunda rahatsızlığa sebep olmuştur. Yugoslavya Dışışleri Bakanı Jevtich, antantın Yugoslavya Millet Meclisinde tasdiki münasebetiyle verdiği demeçte bu kaygılara; bu girişimin Balkanlarda barış ve güvenliğin kurulması için atılan bir adım olduğunu, hedeflerinin bu bölgede genel bir barış ortamının yaratılması ve bunun için antantın her türlü art düşüncelerden uzak olarak birliğin hiçbir yabancı devletin elinde alet ve hiçbir özel düşünceye hâdim olmayacağını söylemiştir.⁷⁵ İlerleyen süreçte ise Yugoslavya'nın antant konusundaki tereddütlerinin sonlandığına ilişkin Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği'nin hazırlamış olduğu raporunda dikkat çekilmiştir.⁷⁶

Bulgaristan'ın Tutumu: Antantın İtalya'ya karşı olduğu tezi biliniyorsa da⁷⁷ asıl tehdit unsuru olarak Bulgaristan görülmüştür.⁷⁸ Antantın imzalanması öncesinde Sofya Elçiliğinin 15 Ocak 1934 tarihli raporunda şu hususlara yer verilmiştir:

1. "*Bulgar - Sırp Krallarının son mülakatı neticesinde iki ülke arasında siyasi bir vesika imza edilmemekle beraber mevcut tarihî ve ırkı rabitaların (münasebetlerin) mümkün olduğu kadar tevsii (ilerletilmiş) ve tamiki (derinleştirilmesi) kararlaştırılmış olduğunu haber aldım. Mülakatın ilk günlerindeki neşe yerine şimdi bir durgunluk gelmiş ve bazı gazeteler*

⁷² BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.3.1, T: 14. 5.1934. "M. Maksimos Diyor Ki: Belgrad Tebliğleri Ne Bir Kimseye Müteveccihdir Ne de Bir İhtar Teşkil Eder.", Milliyet Gazetesi; 28 Teşrinievvel 1934.

⁷³ Zaman Gazetesi; 13 Teşrinisani 1934.

⁷⁴ BCA; FK: 030.10, YN: 227.530.3.2, T: 21.7.1937.

⁷⁵ Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 266. Paris'te yayımlanan "L'Ere Nouvelle" gazetesinin 7 Ocak 1934 tarihli yazısında Fransa'nın Belgrad Sefiri M. Naggjar Fransa Büyükelçiliğinde yaptığı açıklamasında Avrupa'nın doğusunda sağlanan barış ortamının ümit verici olduğuna işaret etmiştir. Bk. (BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.12, T: 7.1.1934).

⁷⁶ BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.3.1, T: 14. 5.1934.

⁷⁷ Balkan Antantı karşısında İtalya'nın vaziyetine dair Roma'da çıkan "Giornale d'Italia" gazetesinde kaleme alınan ve makalenin "Temps"ın Roma hususi muhabiri tarafından gazetesine gönderilen özeti için bk. (BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.1, T: 27. 1. 1934)

⁷⁸ BCA; Fon kodu: 030.10., Yer No. 255.717.17. Fırat; Türk Dış Politikası 1919 - 1980, s. 351. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 263.

Sırbistan'a karşı tekrar itimsiz (güvensiz) lisan kullanmaya başlamış iseler de bu ihtirazın (çekinme, korkma) kasdı olması da varittir.

2. Bulgarların öteden beri çekindikleri dörtlü Balkan misakinin akdi arifesinde bulunduğumuzu gösteren Mösyö Çaldaris'in beyanatına dair Bulgar mehafilinde bittabi réaction başlamıştır. Görüşüğüm bazı rical zat-ı samilerinin (Tevfik Rüştü Bey kastediliyor.) teminatıyla mavaka arasında tezat görmek ve göstermek istediler. Mösyö Maximos'un şu seyahatindeki hasmane faaliyetini kaydeden bazı gazeteler bunun bir Bulgar - Sırp anlaşmasını tesri için Belgrad'da müessir olması temennisini izhar etmektedirler.⁷⁹

Antantın imzalanması öncesinde Paris Büyükelçiliğinin 20 Ocak 1934 raporunda ise "Mösyö Politis ile vaki mükalematında Balkan misakı üzerinde görüşülürken ahiren Paris Arnavut Sefirliğine tayin olunan Ekrem Bey'in ziyaretinden bahseden mümaileyh dedi ki: Ekrem Bey'e misaka dâhil olmalarındaki faydaya işaretle Arnavutluk'un bu hususta ne düşündüğünü sordum. Arnavut Sefiri, hükûmetinin bu misaka girmesine ihtimal vermediğini, zira Arnavutluğun hududu hazırası haricinde elyevm yedi sekiz yüz bin Arnavut'un Yugoslavya'da bulunurken mevcut hududu ebedileştirecek bir vesikaya Arnavutluk'un imza vazedemeyeceğini ifade etmiştir. Buna cevaben: Arnavutluk hududu haricinde Arnavut ırkı mensubinin bulunması böyle bir misaka vaazı imzaya mani değildir. Bilakis bu misakın Arnavutluk tarafından imzası söylediğiniz Yugoslavya'da kalan ırkdaşlarınızın refah ve saadetini mucip olur. Buna meydan vermemek doğru olamaz sanırım mütalaasında bulundum."⁸⁰

Bulgar yönetimi, antant nedeniyle rahatsızlıklarını açıkça ifade eden görüşlerini kamuoyu ile paylaşmak maksatlı gazetelerde beyanatta bulunmuştur. "Bulgaristan'ın, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 19. maddesinde kabul edilmiş olan, anlaşmaların barış yolu ile tadili hakkından asla vazgeçmeyeceklerini, Bulgaristan'ın dâhil olmadığı bir Balkan Antantı'nın eksik olacağını, Bulgaristan'ın hiç kimseye saldırmayı düşünmediği için böyle bir antantın lüzumsuz ve manasız olduğunu..." beyan etmişlerdir.⁸¹ Sofya Hükûmetinin görüşlerine yer veren "Mir" adlı gazete, 17 Ocak 1934 tarihli yayınında; "Yunanistan harici siyasetinin, Türk harici siyaseti ile mutabık olarak Bulgaristan'ın içinde yer almadığı bir Balkan birliğinin vücuda getirilmeye çalışıldığına, Yunanistan'ın Bulgaristan'ı tecrit maksadıyla açıktan açığa çalıştığına ve planını büyük devletlere de kabul ettirdiğine" işaret edilmiştir. Ayrıca, Yunan diplomasisinin bu girişimlerinin diğer ülkeler tarafından da müdafaasının neden bu denli önem arz ettiğinin anlaşılamadığına ve Bulgaristan'ın "kendisinin müsavi (eşit) haklara malik olduğu kabul edilmedikçe" siyasi bir Balkan misakına hiçbir zaman

⁷⁹ BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.2, T: 27. 1. 1934.

⁸⁰ BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.3, T: 27. 1. 1934.

⁸¹ Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 267 - 268.

katılamayacağına vurgu yapılmıştır.⁸² Benzer şekilde Bulgaristan basınında Sofya Hükûmeti fikirlerini dillendiren *“La Bulgarie”* gazetesinin 24 Ocak 1934 tarihli bir yazısında *“Münchener Neusten Nachrichten”* gazetesinin Budapeşte muhabirinden alıntı yaptığı bir yazısında, Balkan Antantı'nın gerçekleştirilmesi yönündeki girişimlerden bahsedildikten sonra bölgede amacın barışı kuvvetlendirmek olduğu esası eğer hedefleniyorsa bunun çaresinin Bükreş'te, saldırmazlık antantlarının imzalanmasını teklif etmiştir ve bu yolun gerek Cemiyet-i Akvam gerekse Briand - Kellog Antantlarına uygun olduğu üzerinde durulmuştur.⁸³ Bulgaristan'da yayımlanan *“Trakya”* gazetesinde Balkan Antantı'nı imzalayan devletlerin, Bulgaristan'ı *“her ne behasına olursa olsun tecrit etmek istediklerini”* gösterdiğini, bu durumun ise ileriye yönelik olarak Bulgaristan ve Yugoslavya arasında bir birliğin tesisini gerekli hâle getirdiğine işaret edilmiştir.⁸⁴

Bulgarlar Balkan Antantı'na Türkiye'nin de katılmış olmasından güceniyorlardı.⁸⁵ 1930'lu yıllarda Neuilly Anlaşması'na rağmen tarafsız bölgelerin silahlandırılması hususunu, buna müsaade edilmesi yönünde Balkan Birliği Meclisinde teklif etmiş ve bunun karşılığı olarak Bulgaristan'dan teminat alınması ve onunla iş birliği sağlanması yönünde karar alınmıştır. Mesele, 31 Temmuz 1938 tarihinde Selanik'te Balkan Birliği devletleriyle Bulgaristan arasında imza olunan bir beyanname ile açığa kavuşturulmuştur. Bu beyannamede Bulgaristan, Balkan devletleriyle olan münasebetlerinde kuvvete başvurmamayı taahhüt etmekte, buna mukabil Neuilly Anlaşması'nın 4. maddesini teşkil eden askerî taahhütlerden ve Lozan Antlaşması'na bağlı olan ek belge ile tarafsız bölgelerin silahsızlandırılmaması mecburiyetinden aklanılmıştı. Böylece Balkan devletleri Bulgaristan ile dostça bir anlaşma yolu bulacaklarını ummuşlardır.⁸⁶

⁸² BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.4, T: 27. 1. 1934.

⁸³ Makalenin aslı için bk. BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.7, T: 27. 1. 1934. Sofya'da çıkan Nézavissimost - National Liberal gazetesinde ise Balkan Antantı'ndan bahsederken Yunan Hükûmetinin siyasetini suçlayıcı nitelikteki ifadelerle yer verilmiştir. BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.10, T: 27. 1. 1934. Bulgar Makedonya komitesi yayın organı olan *“Makedonia”* gazetesinde Balkan Antantı fikrinin ilk olarak Türk Hükûmetinin fikri olduğuna işaret edilmiştir. BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.11, T: 27. 1. 1934.

⁸⁴ BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.6, T: 17. 2. 1934.

⁸⁵ Bulgaristan daima böyle gitmeye ve müzakerelerde bulunmaya hazırdır. Fakat onu, mağlubiyetinin ağırlığı altında ezilmekte olduğu en nazik demlerde bile kendisinden istenilmemiş olan feragati şu veya bu şekilde kabule sevk etmek fikrinde ısrar edilecek olursa hayale kapılmış olur. Bulgarlar Dedeağaç'ta kendilerine iktisadi mahreç sağlanması hakkındaki Neuilly Antlaşması hükmünün de Yunanistan tarafından uygulanmamış olduğunu iddia etmişler ise de Yunanlar birkaç defa Dedeağaç ve Selanik'te serbest bölge ayırmayı teklif ettiklerini ve Sofya Hükûmetinin bunu reddettiğini cevaben ifade etmişlerdir. Bk. (Albert Mousset; *“Slav Solidarity in the Balkans”*, International Affairs, Vol. 13, No. 6 (Nov. - Dec. 1934), pp. 791.)

⁸⁶ *“Balkan İtilafı devletler ile Bulgaristan arasında mütakabil münasebatta kuvvete müracaat edilmemesi ve Nöyyi Muahedesi'nin askerî, havaî ve bahrî hükümlerini muhtevî 4. kısmı ile Trakya hudutlarına müteallik olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza edilen mukavelenin tatbikatından sarfınazar edilmesi hakkında bir taraftan Balkan İtilafı devletleri*

Romanya'nın Tutumu: Balkan Antantı'nın imzasının öncesinde, Romanya'da yayımlanan "*Massager D'athenes*" adlı gazetesinin 12 Ocak 1934 tarihli "*Mösyö Maximos Londra'da*" başlıklı yazısında, Balkan Antantı'nın imzası öncesindeki girişimlerin Balkan coğrafyasındaki birliğin özellikle Fransa ve İtalya devletleri üzerinde olumlu tesir yarattığına işaret etmekle beraber Maximos'un Fransa ve İtalya üzerinde Yunanistan'ın Balkan birliği içinde yer alacağı yönündeki siyasetin olumlu değerlendirileceği kanaatini taşıdığı değerlendirilmiştir. "*Massager D'athenes*" gazetesinin aynı tarihte yayımlanmış, "*Temps*" gazetesinin Roma muhabirinden alınmış haberine ilişkin olarak şu ifadelerle yer verilmiştir: "*Pacte Balkanique fikrî geçen Teşrin-i evvelde (Ekim ayı) alakadar devletlerin hemen hepsi tarafından ileri sürülmüşse de hassaten Mösyö Titulescu'nun Balkanlarda seyahatinden ve Tevfik Rüştü Bey'in bu bapta sarf ettiği mesaiden sonra istikrar bulmuştur. Yalnız Bulgaristan, statu quo'yu tanımak demek olacağından bu iştirakte tereddüt ediyor... İtalya matbuatı yeni Pacte Balkanique'e karşı müsaîf görünüyor. Bu matbuat evvel emirde, Türkiye ile Yunanistan'ı da diğerleri meyanında birbirine rapteden şarkî Akdeniz Paktı sisteminin esasında Mussolini'nin initiative'ini (inisiyatif) teşrih (açma - yayma) ederek eğer yeni pakt bütün Balkan milletlerinin haklarını her türlü néganonie (müzakere - görüşme) temâyülâtına karşı koruyacaksa İtalya'da sempati ile karşılanmaktan başka bir mukâbele bulunmayacaktır ve hatta yeni paktta Türkiye ve Yunanistan'ın bulunması bunun bir garantisinden başka bir şey değildir.*"⁸⁷ 14 Ocak 1934 tarihinde yayımlanmış olan "*Independance Roumaine*" adlı gazetede "*Balkan Antantı*" başlıklı makalede Cemiyet-i Akvam'ın zorlu bir süreç geçirdiğine ve bunun da Balkan coğrafyasına sirayet ettiğine değinilmiştir. Bu güç sürecin de şubat ayı içinde imzalanacak olan antant sayesinde aşılabacağına Balkanlarda tesis edilecek bir barışın ise dünya barışı açısından fevkalade önem arz ettiğine işaret edilirken Romanya'nın bu durumdan son derece memnun olacağına şu ifadelerle işaret edilmiştir: "*Yakın Şark müsâlemet grubunun -Yugoslavya ve Romanya'nın da iştirak etmiş bulunması dolayısıyla- Küçük İtilaf ile el ele Avrupa sulhunun bu iki grubun teşrik-i mesaisi harbe karşı en sağlam bir garanti teşkil edilecektir.*"⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin Dışişleri Bakanlığının siyasi istihbarat servisinin 10 Şubat 1934 tarihli raporunda Romanya Sefiri Mösyö Cadere, Balkan Antantı görüşmeleri sırasında Bulgarların, Romanya ve Yugoslavya devletleri arasında bir birlik tesis etme teklifinde bulunduklarını, bunun üzerine gerek Romanya gerekse Yugoslavya'nın, Bulgaristan'ın katılımı ile güneyde kendi aleyhlerine bir cephe teşekkülü oluşturacağı düşüncesinden hareketle Bulgaristan'ın

namına hareket eden ve hâlen Balkan İtilafı Daimî Konseyi Reisi bulunan Yunan Başvekili ve Hariciye Nazırı Mösyö Metaksas ve diğer taraftan Bulgaristan namına Başvekil ve Hariciye Nazırı Mösyö Köseivanof arasında Selanik'te 31 Temmuz 1938 tarihinde imza edilen anlaşma tasdik edilmiştir." TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 29, s. 12. Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 268.

⁸⁷ BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.

⁸⁸ BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.3.

teklifini reddettiklerini ifade etmişlerdir.⁸⁹ Bu hadise, Romanya Hükûmetinin antantın imzası sırasında Bulgaristan'ın birliği önlemeye yönelik siyasetine açık bir tavır takındığını açıkça ortaya koymaktadır.

Antantın kabulü sonrasında birliğin tesisi şerefine Romanya'da "*Muharipler Cemiyeti*" tarafından 25 Şubat 1934 tarihinde ilk kutlama gerçekleştirilmiştir. Kutlamalar sırasında, Romanya'da caddeler Türk, Yunan, Romen ve Yugoslav bayraklarıyla donatılmıştır.⁹⁰

Macaristan'ın Tutumu: Macaristan Hükûmetine yakınlığı ile bilinen "*Peşti Naplo*" gazetesinde iktidar partisi milletvekillerinden eski bakan Mösyö Ugron'un "*Türkiye'yi Anlamıyoruz*" başlığı altında kaleme aldığı makalesinde "*Macar yönetiminin Balkan Antantı'na Türkiye'nin de katılmış olması Macaristan için nahoş bir surprise olmuştur.*" şeklindeki ifadelerine yer verilirken Türkiye'nin bu antant için ortaya koyduğu mücadelenin Macar Hükûmetini çok rahatsız ettiğini ve bu antantın Türkiye'nin olmaması hâlinde gerçekleştirilmesinin imkân dâhilinde olamayacağına gönderme yapılırken birliğin içinde Bulgaristan'ın da mutlak surette olması gerektiğine önemle işaret edilmiştir.⁹¹ Makalelerini devamlı surette Macar Dışişleri görüşlerini esas almak suretiyle hazırlayan "*Peşter Loyt*" gazetesi 11 Şubat 1934 tarihinde yayımlanmış olduğu makalesinde özetle Macaristan'ın antanttan zarar görmeyeceğine işaret ederken makale şu cümlelerle sona ermiştir: "*Macar politikası Atina Antantı ile zarardide olmuş değildir. Macaristan'ın gerek Türkiye gerekse Bulgaristan ile olan politikası bu pakt dolayısıyla değişmiş de değildir. Bizi bu hükûmetlere bağlayan samimi münasebat ileride de devam edecektir.*"⁹²

Bu sebeple Balkan Antantı, tarafların Balkanlardaki sınırlarını bölgedeki revizyonist devletlere karşı korumak için alınmış bir tedbir olduğu gibi Balkanlarda barışın kuvvetlendirilmesi için de yardımı öngörülmüştür.⁹³ Antant, tarafların birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devletiyle beraber siyasi harekette bulunmamasını veya siyasi anlaşma yapmamasını şarta bağlamıştı. Antanta Türkiye ve Yunanistan birer çekince koymuşlardır. Türkiye hiçbir şekilde SSCB'ye, Yunanistan da İtalya'ya karşı oluşacak bir eyleme katılmayacağını ortaya koymuştur. Bu şekilde güçlü devletlere mesaj ve kendilerine karşı bir birlik olmadığı hissi verilmiştir.⁹⁴

İngiltere'nin Tutumu: İngiltere Hükûmeti yayımladığı bir notta: "*Balkan Pakti'nı, Balkan sahasında genel iş birliğini kolaylaştırmadığından ve metnin Bulgaristan'ın iltihakını sağlayacak bir biçimde hazırlanmamış olmasından dolayı tasvip etmediğini*" ifade etmiştir.⁹⁵ Bu yönde Türk Dışişleri

⁸⁹ BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.2, T: 10. 2. 1934.

⁹⁰ Kutlamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.4, T: 26. 2. 1934.

⁹¹ BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10. 10, T: 11. 2. 1934.

⁹² BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10. 11, T: 11. 2. 1934.

⁹³ Gönülöbol; Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 108.

⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 27, s. 7. Fırat; Türk Dış Politikası 1919 - 1980, s. 351 - 353.

⁹⁵ Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 269.

Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulan 31 Mayıs 1934 tarihli raporda, *"The Near East and India"* gazetesinde Bulgaristan'ın, antantın revizyona aykırı olmasından dolayı ona katılmamış olduğu şeklinde yayın yapılmıştır.⁹⁶ İngiltere'nin Balkan Antantı'na, karşı olduğu şeklinde bir mesaj verilmek suretiyle de Bulgaristan ve Arnavutluk'a karşı beslediği yakınlığa vurgu yapıldığı düşünülebilir. Ayrıca, Fransa'nın Balkanlarda, Balkan Birliği kanalı ile güçlü bir duruma gelmesini İngiliz idaresinin istemeyişinin de bunda etkisi olduğu düşünülebilir.⁹⁷

1939 Haziran'ında Türk - İngiliz müzakereleri esnasında tutulan tutanaklar ve İngiliz askerî heyetine gönderilen muhtıralar Türk ittifakına verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. *"Türkiye'nin bir müttefik olarak müdahalesi ilk andan itibaren müttefiklerin konumunu önemli ölçüde güçlendirecektir. Türkiye Balkan Antantı'nın ve Sadabad Paktı'nın en güçlü üyesidir."*⁹⁸

Arnavutluk'un Tutumu: Balkan Antantı'nın imzası sonrasında Arnavutluk idaresinin antantın imzasına ilişkin Türkiye'nin Tiran Elçiliğinin 6 Mart 1934 tarihli raporunda, anlaşmanın imzası memnuniyetsizlikle karşılanmış, bu ise antanta Arnavutluk'un dâhil olmaması sonrasında güvenmesi ile neticelenmiştir. Arnavutluk Dışişleri Bakanı Cafer Villa Bey'in daha antantın imzası öncesinde taraftar gözüktüğü hâlde, antantın imzası ile birlikte ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber antantın zamanla daha da tekâmül edeceği kanaatini taşıdığı ifade edilmiştir. Bu kanaatin ortaya çıkmasında ise son dönemde, İtalya ve Arnavutluk ilişkilerinin zayıflaması etkili olurken Yugoslavya ile Arnavutluk arasında imza edilen sınır anlaşması ile iki devlet arasında bu hat üzerinde İtalya aleyhine bir güvenlik koridoru oluşturulmaya çalışılmıştır.⁹⁹

İtalya'nın Tutumu: İtalyan gazeteleri Balkan Antantı'nı sert bir dille tenkit etmelerine rağmen Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği tarafından hazırlanan 12 Ocak 1934 tarihli raporda şu ifadelerle yer vermiştir: *"İtalya ile dostluğumuzda hiçbir sarsıntı yoktur. Bizzat Mussolini gerek şahsen bana gerekse Yunan Hariciye Nazırı Maksimos'a Balkan politikamızı anladığını ve bir itirazı olmadığını söylemiştir."*¹⁰⁰ Bu ifadeleri destekler nitelikte Roma'da yayımlanan *"Giornale d'Italia"* gazetesinde, Bulgaristan'ın komşularının, bu devletin iç ve dış siyasetinin şartlarını dikkate almalarının yerinde olacağına ve İtalya'nın Balkan Antantı'nı iyi bir suretle karşılamasını gerektirecek sebeplerin mevcut olduğuna ve antantın İtalya siyasetine karşı cephe

⁹⁶ BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.13.1, T: 31. 5. 1934.

⁹⁷ Akşin; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s. 269.

⁹⁸ Emil Lengyel; "Strains and Stresses in the Middle East", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 258, (Jul. 1948), pp. 9. Selim Deringil; *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 76 - 77.

⁹⁹ BCA; FK: 030.10, YN: 233.572.5, T: 25. 3. 1934.

¹⁰⁰ BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.1, T: 12.1. 1934.

almayacağı kanaatini taşımak istediklerine yer verilmiştir. Aynı haberde, Maximos'un Roma seyahatinin olumlu neticelerini verdiği ve Duce'ye verdiği izahatla bütün yanlış anlaşımaların giderildiğine işaret edilmiştir.¹⁰¹

6. Balkan Antantı'nın Çözülmesi

Türkiye, antant imzalandıktan sonra Lozan ile silahtan arındırılmış Boğazların silahlandırılması üzerinde durmuştur. Bu arada Romanya; Türkiye ve Bulgaristan'ın sınırlarını genişletmek istemesi sonucunda Neuilly Anlaşması'nın bazı hükümlerinin değiştirilmesinden rahatsızlık duymuştur. Yugoslavya ile Romanya, Balkan Antantı'nın gelişmesi görüşünde birleşmişlerdir.¹⁰² Diğer yandan Romanya; Fransız - Sovyet ittifakını desteklemiştir. Yugoslavya ise Belgrad'da komünist Rus etkisinin devam etmesini kabul etmek istememiştir.¹⁰³ Bütün bu problemler Belgrad'da Mayıs 1936'da yapılan Üçüncü Balkan Konseyi Toplantısı'nda görüşülerek toplantıda Yunanistan'ın İtalya hakkındaki rezervi ile Türkiye'nin Boğazları silahlandırması kabul edilmiştir. Yunanistan ile Türkiye bu sorunların çözümünde birbirini sonuna kadar desteklemiştir. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan, Bulgaristan'ın denize çıkış talebine karşı olmuş ve Türkiye, Yunanistan'ı destekleyerek İkinci Dünya Savaşı'na kadar antantın en kuvvetli ve Balkanlarda barışın en güvenilir garantisi olmuştur.

1936'da Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğünün artmasına paralel olarak Romanya; Bulgaristan ve Macaristan'dan fazla Almanya'dan endişe duymuş ve Balkan Antantı ile ilgisini zayıflatmıştır. Yugoslavya ise Berlin - Roma Mihveri karşısında, İtalya ve Bulgaristan ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bulgaristan ile Yugoslavya arasında 24 Ocak 1937 tarihinde bir "Dostluk Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmanın hemen ardından, Yugoslavya 25 Mart 1937 tarihinde İtalya ile de bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmada, tarafların mevcut milletlerarası taahhütlerine zarar vermemelerinin belirtilmesine rağmen ikinci madde ile iki devlet, birbirlerini ilgilendiren ortak meselelerde birbirlerine danışma taahhüdünde bulunmamışlardır. Bu durumda, Balkan iş birliğinde Yugoslavya, İtalya'yı da hesaba katmak zorunda kalacaktır. Bulgar - Yugoslav Hükümetleri arasındaki anlaşmanın imzasından önce Yugoslavya, diğer Balkan Antantı ortaklarının desteğini almasına karşın Balkan Antantı ilk planda Bulgaristan'a yönelmiştir. Yugoslav - Bulgar Anlaşması bu birliğe aykırı olmakla birlikte İtalya'nın giderek kuvvetlenmesi Yunanistan ile İtalya arasında ilişkilerin iyileşmesine katkı sağlamıştır.¹⁰⁴

¹⁰¹ Balkan Antantı dâhilinde Avrupa'daki görüşmeler, haberler ve matbuat neşriyatı için bk. (BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.)

¹⁰² Milan Hodza; "The Future of Central Europe", International Affairs, Vol. 14, No. 4 (Jul. - Aug. 1935), pp. 521.

¹⁰³ Stephen P. Duggan; "Russia and Peace", Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 16, No. 2 (Jan. 1935), pp. 109.

¹⁰⁴ Ünal; Türk Siyasi Tarihi 1700 - 1958, s. 586 - 587.

Türkiye, Balkan devletlerinin bu siyasi girişimleri karşısında antantı korumanın Balkanlarda barışın korunması için önemli bir unsur olduğu kanaatini taşımaktaydı. Balkan Antantı'nı ayakta tutmak için Başbakan İsmet İnönü beraberinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras olmak üzere, 1937 yılının ilkbaharında Balkan devletlerini ziyaret etmiştir. İsmet İnönü, 14 Haziran 1937 tarihinde, bu seyahatinden döndükten sonra Balkan devletleri arasındaki münasebetler hakkında yaptığı değerlendirmesinde şu ifadelere yer vermiştir:

“Balkan devletleriyle münasebetlerimizin bütün millet tarafından malum olmayan hemen hiçbir safhası yoktur. Dört devlet aramızda açık muahede ve onun hükümlerine bir sulh davası için bağlıyız. Yakın bir zamanda ben ve Doktor Aras Balkan müttefiklerimizin payitahtlarını beraber veya ayrı ayrı görmek bahtıyarlığına nail olduk. Memleketimize karşı müttefiklerimiz tarafından gösterilen teveccüh ve muhabbet bütün dünyanın dikkatini celbedecek sıcaklıkta idi. Bu memleket Yugoslavya'dan, Yunanistan'dan ve Romanya'dan gördüğü sıcak tezahüratı aynı hararetle karşıladi. En yakın temaslarımızla anlıyoruz ki dört Balkan devleti kendilerini birleştiren sulh idealinde samimi ve sabittirler. Bulgaristan komşumuzun evvelce de bir iki münasebetle huzurunuzda arz ettiğim Balkanlarda sulhu muhafaza etmek ve diğer komşularıyla iyi münasebetlerini artırmak için gösterdiği hüsnüniyetleri biz yakından ve en salahiyyetli ağızlardan işittik. Bulgaristan bizimle hususi bir muahede ile bağlıdır. Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile münasebetlerini de bu hâle getirmek kararında olduğunu söylemiştir. Bu arzularını Türkiye yalnız teşvik eder ve elinden geldiği kadar teshil eder. Şüphe yok ki Balkanlarda Bulgaristan'la diğer komşuları arasında sıcak dostluk havasının teessüs etmesi ve bütün Balkan devletlerinin söyledikleri gibi ciddi ve iyi niyetli bir dostluk yoluna girmesi hepimiz için sevinçli bir emel ve Avrupa sulhu için bir mesnettir.”¹⁰⁵

İnönü'nün bu ifadeleri Türkiye'nin Balkan Antantı'nı yaşatmak hususundaki arzularını açıkça ifade etmektedir. Fakat bu konuşmada Balkan devletleri arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu samimi olarak kabul edilmektedir.

1938 yılına gelindiğinde Avrupa'da Roma - Berlin Ekseni korku ve tedirginlik yaratmaya başlamıştır. 27 Şubat 1938'de Ankara'da toplanan Balkan Konseyi Toplantısı'nda Türkiye, antant devletlerinin dayanışmasının güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Balkan dışişleri bakanları değişmiş ve ufukta beliren İkinci Dünya Savaşı tehlikesi önünde Balkan devletleri eski birliklerini koruyamamışlardır.¹⁰⁷ İtalya'nın Arnavutluk'a müdahalesi karşısında

¹⁰⁵ Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 113 - 114.

¹⁰⁶ Brock Millman; “Turkish Foreign and Strategic Policy 1934 - 1942”, Middle Eastern Studies, Vol. 31, No. 3 (Jul. 1995), pp. 501.

¹⁰⁷ Frank Marzari; “Western - Soviet Rivalry in Turkey, 1939: II”, Middle Eastern Studies, Vol. 7, No. 2 (May. 1971), pp. 203 - 204.

hareketsiz kalan Balkan Antantı fiilen dağılmış ve Almanlar, Balkanlara hâkim olup Türk sınırına dayanınca Türk Hükûmeti durumdan endişelenmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Balkan Antantı'nı tekrar canlandırmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da Balkan Antantı üyelerinin en güçlüsü olan Türkiye, Balkan devletleri arasında arabuluculuk yapmak istemiş ve müttefiklerini tehlike karşısında ortak hareket etmeye teşvik etmiştir. Fakat Balkan devletlerinin diplomatları, daha da ileri giderek Türkiye'nin Balkan devletlerini İngiliz - Fransız birlikteliğine çekmeye çalıştığı şeklinde endişeye düşmüşlerdir. Bu asılsız endişeler nedeniyle Türkiye'nin çabaları neticesiz kalmıştır. Anlaşılabacağı üzere Balkan Antantı'nı yıkan olaylar dizisi daha sonra süratle gelişmiştir ve Balkan devletleri son toplantılarını 1940 yılında Belgrad'da yaptıkları sırada, teşkilatın bir üyesi olan Romanya'nın parçalanması teşebbüslerine girişilmiştir. Münih Konferansı ile Çekoslovakya'nın parçalanması Balkan Antantı'nın çözülmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁸

Sonuç

Türkiye'nin dış politikası ile yakından ilintili olan Balkanlar, Türklerin tarih boyunca daima üzerinde var olduğu, bu nedenle de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağlarını korumakla yükümlü olduğu bir coğrafyadır. Bu bağın korunmasının temelinde, Balkan coğrafyasının sahip olduğu jeopolitik önemin yanı sıra Türkler için Osmanlı'nın Avrupa'daki Hristiyan dünyası ile çizdiği sınırın içinde yer alması yatmaktadır. Türk milletinin yakın dönem siyasi tarihinde uğradığı en büyük felaketlerden olan Balkan Savaşları; siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla tesirini uzun yıllar Türk milletinin üzerinde taşıdığı bir felaket olmuştur. Bu süreçte, Osmanlı'nın birleştirdiği Balkan coğrafyası emperyalist kuvvetlerin çabalarının neticesinde itina ile ayrıştırılmış ve bu güçler bölgenin Anadolu, Avrasya ve Orta Doğu ile olan bağını koparma gayreti içine girmişlerdir. Paris Barış Konferansı, Milletler Cemiyeti statüsünü getirmiş olmasına rağmen Balkanlaşma süreci, bölge insanına kendi kaderini tayin etme hakkı tanımamıştır. İtilaf devletlerinin taraflı uygulamalarından doğan bu aksaklık Balkanlarda iki kalıcı problemin günümüze kadar intikaline yol açmıştır. Bunlardan ilki, azınlıklar konusundaki çözümsüzlüğün Balkanlarda sosyal ve dinî gerginliğe zemin hazırlaması; diğeri ise uzun süre devam edecek olan, sınırlarla ilgili uyumsuzluktur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Versay (Versailles) ile yeni sınırlarla şekillenmiş olan Balkan devletleri arasında tırmanmaya başlayan etnik çatışmalar, bölgede dikta rejimlerinin işbaşına gelmesini hızlandırmıştır. 1929 iktisadi krizi ise Balkan devletlerinin tekrar Fransa, İngiltere ve Almanya'nın nüfuzu altına girmesine yol açmıştır. İki büyük dünya savaşı arasında meydana gelen bütün bu gelişmeler, Balkan devletlerini gelecekte karşılaşmaları muhtemel ciddi bir güvenlik problemi ile karşı karşıya

¹⁰⁸ Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 419.

bırakmıştır. Ayrıca iktisadi krizin patlak vermesi, 1929 yılından itibaren Balkan devletleri arasında yeni sayılabilecek bir yapılanma fikrinin doğmasına ve “*Balkan Devletleri Federasyonu*” genel adıyla bir yakınlaşmanın sağlanmasına sebep olacaktır. Çeşitli sebeplerle zayıf doğan bu anlaşma etkili bir iş birliğinin doğmasını sağlayamamıştır. Fakat Türkiye’nin dış politikasında bölgede barış ve güvenliğe ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir anlaşmadır.

Anlaşılabileceği üzere Balkanlar, gerek Birinci Dünya gerekse İkinci Dünya Savaşları öncesinde siyasi ve sosyal çatışmaların her türlü olumsuzluğunun yansıdığı ve yaşandığı bir coğrafya olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Balkan devletleri bu siyasi tecrübenin getirilerinden hareketle Avrupa’da oluşan “*bloklaşmalara*” katılma konusunda daha temkinli hareket etme yoluna gitmişlerdir. Burada etkili olan temel esasın; söz konusu coğrafyada yer alan devletlerin, oluşması muhtemel yeni Balkan dengesi içerisinde öncü rolü üstlenme gayreti içerisinde olduğu da görmezlikten gelinemez. Balkan birliği, Balkan devletlerinin, birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslemesini göz önünde tutan bir belgedir. Dört devlet kendi güvenleri için içten bir kanaatle birbirine bağlanmıştır. Mustafa Kemal ATATÜRK, Balkan devletleriyle dayanışma siyaseti gütmekte olup antantın sürekliliğini de bir ideal olarak ifade etmiştir.

Bu ideal birliğin çözülmesi yönünde, İtalya’nın antantı bozmak amacıyla uyguladığı siyasi manevralar ve Almanya’nın Balkanlardaki ekonomik etkisi, Balkan devletlerini bu iki devlete yaklaştırmıştır. Ocak 1937’de Bulgaristan’ın Yugoslavya ile dostluk anlaşması imzalaması ve 1938’de Balkan Antantı ile Bulgaristan arasında imzalanan anlaşmayla Trakya sınırının askersizleştirilmesi, Balkan Antantı’nın içinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Balkan Antantı içinde dayanışma azaldıkça Türk - Yunan dayanışması da artmaya başlamıştır. Ancak Balkan Antantı ülkelerinin savaş yıllarında Türkiye dışında Almanya ve İtalya’nın işgaline uğramaları antantın sonunu hazırlamış, 28 Ekim 1940’ta Yunanistan’ın İtalyan işgaline uğraması ile fiilen ortadan kalkan Balkan Antantı bunun sonucu olarak siyasi ömrünü 1941’de tamamlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası benzer bir teşebbüs daha olmuşsa da sonuç alınamamıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA; Fon kodu: 030.10, Yer Nu: 255.717.17.

BCA; FK: 030.10, YN: 226.523.32.1, T: 27. 2. 1932.

BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.

BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.1, T: 12.1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 226.525.20.3.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.1, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.12, T: 7.1.1934

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.2, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.3, T: 27.1.1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.4, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.7, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.10, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.2.11, T: 27. 1. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.2, T: 10. 2. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.6, T: 17. 2. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10.4, T: 26. 2. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10. 10, T: 11. 2. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.526.10. 11, T: 11. 2. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.3.1, T: 14. 5.1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.3.4, T: 14. 5.1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.527.13.1, T: 31. 5. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.530.3.2, T: 21.7.1937.

BCA; FK: 030.10, YN: 227.530.17., T: 22.4. 1938.

BCA; FK: 030.10, YN: 228.535.1, T: 14. 5.1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 233.572.5, T: 25. 3. 1934.

BCA; FK: 030.10, YN: 240.621.11.1, T: 30.3.1932.

BCA; FK: 030.18.01.02, YN: 65.42.2., T: 21.05. 1936.

BCA; FK: 030.18.01.02, YN: 73.21.16.

BCA; FK. 30.10, YN. 219.480.40, T. 12. 10.1930.

BCA; FK. 30.10, YN. 232.564.8, T. 05.1929.

BCA; FK. 30.18.1.2, YN. 18.18.2, T. 18. 3.1931.

2. Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi; Sayı: 79 - 81 (Ekim - Aralık 1930), C 23 - 24, Ankara, 1930.

Ayın Tarihi; Sayı: 3 (Mart 1934), Ankara, 1934.

Ayın Tarihi; Sayı: 4 (Nisan 1934), Ankara, 1934.

Ayın Tarihi; Sayı: 31 - 32 (Temmuz 1936), Ankara, 1936.

Düstur; 2. Tertip, Cilt 13, Düstur, 3. Tertip, C 15.

TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 4, C 3, 9, 15, 17, 20 - 25.

TBMM Zabıt Ceridesi; Devre 5, C 10, 18, 19, 25, 26, 27, 29.

TBMM Zabıt Ceridesi; Devre: 6, C 20.

TBMM Gizli Celse Zabıtları; Devre 4, C 3, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985.

3. Süreli Yayınlar

Akşam Gazetesi; 11 Şubat 1934.

Cumhuriyet Gazetesi; 11 Şubat 1934.

Hâkimiyeti Milliye; 28 Teşrinisani 1928; 10 Şubat 1934; 11 Şubat 1934.

Milliyet Gazetesi; 28 Teşrinievvel 1934.

Vakit Gazetesi; 12 Şubat 1934.

Zaman Gazetesi; 13 Teşrinisani 1934.

4. Makaleler

ALTAY, Sadet vd.; "Türkiye'den Balkanlara Uzanan Dost Eli: Balkan Antantı", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi (11 - 15 Ekim 2011), İstanbul 2011.

BARLAS, Dilek; "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", Çağdaş Türk Diplomasisi İki Yüz Yıllık Süreç, Ankara 1999.

BARLAS, Dilek; "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean: Opportunities and Limits for Middle - Power Activism in the 1930s", Journal of Contemporary History, Vol. 40, No. 3 (Jul. 2005).

CALOYANNI, M. A.; "The Balkan Union, the Balkan Conferences, and the Balkan Pact", Transactions of the Grotius Society, Vol.18 (1932).

DEAN, Vera Micheles; "The New Balance of Power in Europe", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 175 (September, 1934).

DUGGAN, Stephen P.; "Russia and Peace", Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 16, No. 2 (Jan. 1935).

ESMER, A. Şükrü; "Türk Diplomasisi (1920 - 1955)", Yeni Türkiye, İstanbul 1959.

FİSHER, Edgar J.; "Trends in the Balkan Situation", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol.177, (Jan., 1935).

GALİTZİ, Christine; "The Balkan Federation ", Annals of the American Academy of Social Science, Vol.168, American Policy in the Pacific (Jul., 1933).

HODZA, Milan; "The Future of Central Europe", International Affairs, Vol. 14, No. 4 (Jul. - Aug. 1935).

KURAT, Yuluğ Tekin; "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası (1923 - 1973)", Belleten, Sayı: 154 (1975).

LENGYEL, Emil; "Strains and Stresses in the Middle East", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 258, (Jul. 1948).

MARZARI, Frank; "Western - Soviet Rivalry in Turkey, 1939: II", Middle Eastern Studies, Vol. 7, No. 2 (May. 1971).

MILLMAN, Brock; "Turkish Foreign and Strategic Policy 1934 - 1942", Middle Eastern Studies, Vol. 31, No. 3 (Jul. 1995).

MOUSSET, Albert; "Slav Solidarity in the Balkans", International Affairs, Vol. 13, No. 6 (Nov. - Dec. 1934).

ROUCEK, Joseph S.; "The Geopolitics of the Balkans", American Journal of Economics and Sociology, Vol. 5, No. 3 (Apr. 1946).

SOYSAL, İsmail; "İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye", Çağdaş Türk Diplomasisi: İki Yüz Yıllık Süreç Sempozyumu (Ankara, 15 - 17 Ekim 1997), Ankara 1999.

TOGAN, Z. Velidi; "Balkan", İslam Ansiklopedisi, 5. Baskı, MEB Yay., İstanbul 1979.

WOLFERS, Arnold; "The Balkans and the Great Powers", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 177 (Jan. 1935).

YALMAN, Ahmet Emin; "The Inter - Balkanic Pres League", The Public Opinion Quarterly, Vol. 3, No. 4 (Oct. 1939).

5. Kitaplar

AFETİNAN, A.; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.

AKŞİN, Abtülahat; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1966.

ARAS, Tevfik Rüştü; ATATÜRK'ün Dış Politikası, İstanbul 2003.

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1995, 17. Baskı, İstanbul 2010.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri; C I, TİTE Yay., Ankara 1982.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam Mustafa Kemal, C 3, 26. Baskı, İstanbul 2011.

DALLOT, Louis; Siyasi Tarih, İstanbul 1966.

DERİNGİL, Selim; Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

FIRAT, Melek; Türk Dış Politikası 1919 - 1980, (Ed. Baskın Oran), C 1, İstanbul 2004.

GÖNLÜBOL, Mehmet - SAR, Cem; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), Ankara 1974

KOÇAK, Cemil; Türk - Alman İlişkileri (1923 - 1939), Ankara 1991.

SANDER, Oral; Siyasi Tarih 1919 - 1990, 2. Baskı, Ankara 1991.

SOYSAL, İsmail; Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları 1920 - 1945, C 1, Ankara 2000.

ÜNAL, Tahsin; Türk Siyasi Tarihi 1700 - 1958, 4. Baskı, Ankara 1977.

YALÇIN, E. Semih; ATATÜRK'ün Millî Dış Siyaseti, 3. Baskı, Berikan Yay., Ankara 2009.

BARIŞ İNSANI OLARAK ATATÜRK'ÜN “BALKAN BİRLİĞİ” İDEALİ VE BUNUN GÜNÜMÜZDEKİ ANLAMI

Dr.Em.Öğ.Alb. Ali GÜLER*

ATATÜRK ve Balkanlar

Çocukluk, ilk gençlik ve mesleki hayatının bir bölümü itibarıyla 57 Yıllık ömrünün yaklaşık yarısını Balkanlarda geçiren Mustafa Kemal ATATÜRK; ömrünün sonuna kadar Balkanlara olan ilgisini azaltmadan sürdürmüştür.

ATATÜRK'ün baba soyu, Anadolu'dan gelerek önce bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nde Debre şehrine bağlı Kocacık'a yerleşmiş, sonra buradan Selanik'e göçmüştür. ATATÜRK'ün anne soyu da Anadolu'dan gelerek önce Selanik'le Manastır arasında yer alan Vodina Sancağı'na bağlı Sofular nahiyesine yerleşmiş, sonra Selanik ve Lankaza'ya göçmüştür. Aile tarihi itibarıyla bir “Balkanlı” olan Mustafa Kemal ATATÜRK, 1881'de Selanik'te doğmuş, ilköğrenimine kadar hayatı Selanik'te geçmiştir.¹

Mustafa Kemal'in eğitim ve öğretim hayatında önemli bir yer tutan ilk ve ortaöğrenim hayatının önemli bir bölümü Selanik'te geçmiştir: Mahalle Mektebi (1887), Şemsi Efendi Okulu (1887 - 1893), Mülkiye Rüştiyesi (1894), Askerî Rüştiye (1894 - 1895). Lise eğitimi de yine önemli bir Balkan şehri olan Manastır'da geçmiştir: Askerî Lise (1896 - 1898).²

Şu hâlde ATATÜRK'ün doğumundan (1881) lise eğitimi sonuna (1898) kadar çocukluğu ve ilk gençlik yılları, yani ömrünün 17 yıllık kısmı Selanik ve Manastır olmak üzere Balkan topraklarında geçmiştir.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün meslek hayatı bakımından da Balkanlar önemli bir yer tutmaktadır. Onun 1907'de Selanik'teki 3. Orduya tayin edilışinden, Diyarbakır - Silvan'daki 2. Orduya bağlı 16. Kolordu Komutanlığına tayin edildiği tarih olan 1916 yılına kadarki hayatı da sırasıyla Selanik (Yunanistan), Üsküp (Makedonya), Trablusgarp, Bosna, Arnavutluk, Bingazi, Derne, Topruk, Bolayır, Sofya (Bulgaristan), Belgrad, Çetine (Sofya'daki Ataşemileterliğine ek görev olarak) ve Gelibolu Yarımadası'nda geçti.³

Şu hâlde Trablusgarp ve Bingazi'de geçen kısa süreyi çıkaracak olursak ATATÜRK, 1907'de kurmay yüzbaşılığından başlayarak 1916'daki

* Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi, (Dışarıdan). www.ajansguler@hotmail.com

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: A. Güler; Sarı Mustafa'm (ATATÜRK'ün Az Bilinen Yönleri), Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13 vd

² Mustafa Kemal'in öğrenim hayatı konusunda bakınız: A. Güler; Sarı Mustafa'm (ATATÜRK'ün Az Bilinen Yönleri), s. 127 vd. A. Güler; Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 1 - 82.

³ Bu görevlerle ilgili olarak bakınız: Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 2-3.

Tuğgeneralliğe yükselişine kadarki süreyi de yani çoğu çok çetin savaşlar ve deneyimlerle geçen yaklaşık 9 yıllık süreyi de Balkanlarda geçirmiştir.

Hem ailesinin hem de kendisinin “Balkanlı” olması, ömrünün yarıya yakın süresinin (toplam 26 yıl) Balkanlarda geçmesi ATATÜRK’ün Balkanlara olan ilgisini anlamak için yeterlidir. Kaldı ki yıkılan Osmanlı Devleti’nden genç ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’ni çıkaran ve bu yeni devletin “Kurucu Cumhurbaşkanı” olarak Türkiye’nin yakın komşuları ile ilişkilerini ve buna bağlı dış politikasını belirlemek görev ve sorumluluğunu üstlenmiş olması da Balkanlarla özel olarak ilgilenmesinin nedenlerini anlamamızı kolaylaştıran bir durumdur.⁴

ATATÜRK ve Barış

ATATÜRK, özellikle 27 Ekim 1913’ten Şubat 1915’e kadar bulunduğu Sofya, Belgrad ve Çetine Askerî Ataşelikleri görevi sırasında bir yandan özel olarak Balkanların durumuyla ilgilenmiş, bir yandan da Avrupa devletlerini Birinci Dünya Savaşı’na sürükleyecek olan siyasi ve askerî gelişmeleri yakından izlemiştir.

Ayrıca o, özellikle Batılı büyük devletlerin, Osmanlı Devleti’ni yıkmak için Balkanlarda uyguladıkları politikaları çok iyi biliyordu. Üstelik bu politika ve kışkırtmaların neden olduğu olayların önemli bir bölümünün, yani Birinci ve İkinci Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı’nın Çanakkale Cephesi gibi önemli bir kısmında bizzat bulunmuştu. Yapılan sömürme, paylaşma ve kışkırtma planlarını görmüş, bu planların uygulanmasına karşı Türkiye Cumhuriyeti’ni kurana kadar ve kurduktan sonra da mücadele etmiştir. ATATÜRK âdeta emperyalizmle mücadeleye hayatını adanmış bir lider olarak yetişmiş ve yaşamıştır.

Emperyalistler savaşları birer sömürme ve paylaşma aracı olarak kullandıklarına göre ATATÜRK, barış yolu ile milletleri sömürülme ve paylaşılmaktan uzak tutmanın, mutlu ve müreffeh kılmanın, kardeşçe yan yana yaşatmanın mücadelesinin verilmesi gerektiğini de bin bir sıkıntıyla geçen hayatının en büyük deneyimi olarak kazanmıştı. İşte onun, “Yurtta Barış, Dünyada Barış” olarak özetlediği bu deneyimi, milletlerin barış içinde, huzur ve refaha ermelerinin âdeta bir simgesi olarak hem kendi döneminde hem de günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin dış politikalarının esasını oluşturmuştur.⁵

Mesleği askerlik olan ATATÜRK, savaşın yarattığı faciaları herkesten iyi biliyor, millet hayatı tehlikeye uğramadıkça savaşa karşı çıkıyordu. O, bu konuda şunları söylemiştir: *“Ben harpçi olamam. Çünkü harbin acıklı hâllerini herkesten iyi bilirim.”*⁶ *“Behemehâl şu ve bu sebepler için milleti harbe*

⁴ R. Genç; “ATATÜRK ve Balkanlar”, ATATÜRK ve Manastır Sempozyumu (12 - 13 Ekim 1998, Manastır) Bildirileri, Öz - Ten Ofset ve Tipo Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 14.

⁵ age.; s. 14.

⁶ Y. K. Karaosmanoğlu; ATATÜRK, Ankara, 1980, s. 110.

sürüklemek taraftarı değilim. Harp zaruri ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, 'ölmeyeceğiz' diye harbe girebiliriz. Lakin millet hayatı tehlikeye maruz kalmayınca harp bir cinayettir.”⁷

Yurt içinde barışın sağlanması ve devam ettirilmesinin de “dünya barışı”na bağlı olduğuna inanan ATATÜRK, Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu ile Ankara Palasta 17 Mart 1937’de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: *“Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu itibarla insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki bu vadide çalışmakla hiçbir şey kaybedilmez. Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve iyi geçim olmazsa bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur. Onun için ben sevdiklerime şunu tavsiye ederim:*

Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır.

Bütün dünya hadiseleri bize bunu açıktan açığa ispat eder. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz.

Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur.

Türkiye, Romanya ve diğer dostları kuvvetlidirler. Hiçbir taraftan bize gelecek bir şey beklemem. Beklemeye de lüzum yoktur, işte bu sükûnet içinde bütün dünyayı mütalaa etmek fırsatı bizdedir. ‘Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne?’ dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lazımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükûmetleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsi olsun, millî olsun daima fena telakki edilmelidir.

O hâlde konuştuklarımızdan şu neticeyi çıkaracağım: Tabii olarak kendimiz için bütün lazım gelen şeyleri düşüneceğiz ve icabını yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile alakadar olacağız...”⁸

İnsanlığın sorunlarına büyük bir ileri görüşlülükle ve sezîş gücü ile bakan ATATÜRK, henüz Birleşmiş Milletlerin, UNESCO’nun ve benzeri

⁷ “Adana’da Çiftçilerle Konuşma”dan (16.3.1923). ATATÜRK’ün Söylev ve Demeçleri II (1906 - 1938), (Açıklamalı Dizin ile); 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 128.

⁸ age.; s. 325 - 326.

kuruluşların ortada olmadığı, gelişme hâlindeki ülkelerin kalkınmasının dünya ülkelerinin tümü için taşıdığı önemin bilinmediği, “Kuzey - Güney Diyaloğu”ndan bahsedilmediği, dünyamızdaki bütün insanların bazı konularda ortak tehlikelerle karşı karşıya olduklarının ve ortak menfaatlere sahip bulunduklarının yeterince anlaşılamadığı, sömürgeciliğin dünyanın yarısına egemen olduğu bir dönemde şunları söylüyordu:

“İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak, gayriinsani ve son derece teessüfe sayan (üzülünecek) bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan sulhu içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır.”⁹

ATATÜRK’ün Balkan Politikası

ATATÜRK Dönemi (1923 - 1938) Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Balkan politikası iki dönem hâlinde incelenebilir: İlk dönem 1923 Lozan Antlaşması’nın imzalanması ile başlayıp 1929 dünya ekonomik buhranına kadar sürmüştür. Bu dönemde Türkiye, Balkan ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmeye ve Lozan’da çözilemeyen sorunlardan kaynaklanan gerginlik unsurlarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Özellikle Balkan komşuları ile olumlu ilişkiler geliştirmeyi amaçlayan Türkiye, Yunanistan ile sorunlarını çözüme bağlayarak Balkanlarda daha kapsamlı bir iş birliği için zemin hazırlamıştır. 1920’lerde savaştan yeni çıkan Türkiye, bölgede “status - qua”dan yana olmasından dolayı Balkan ülkeleri ile dostane ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Balkan politikasında ikinci dönem ise ekonomik buhran yıllarından (1929) ATATÜRK’ün ölüm yılı olan 1938’e kadar sürmüştür. Bu dönemde Türkiye bölgesel iş birliğine yönelmiştir.

1929 ekonomik buhranı Türkiye’nin Balkan politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu buhran, esasında benzer ekonomik yapıya sahip olan Balkan ülkelerini birbirlerine daha çok yaklaştırmıştır. 1930’larda Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan dostluk - tarafsızlık anlaşması ile başlayan Balkan sorunlarının çözümü süreci, bölgesel iş birliği girişimlerinin kurumsallaştırılmasına dönük konferansların gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır. 1930’larda İtalya’nın bölge dışı bir tehdit unsuru olarak kendini iyice hissettirmesi, bölge ülkelerini daha sıkı bir dayanışma ve iş birliğine itmıştır.

Türkiye ile Yunanistan, 05 Ekim 1930’da Atina’da Balkan ülkeleri ile toplanarak ekonomik krize çare bulmak ve Balkanlarda kendi kendine yeterliliğin yollarını araştırmak için bir gayretin içine girmişlerdir. Yetkililer,

⁹ “Balkan Konferansı Üyeleriyle Konuşma”dan. (25 Ekim 1931). ATATÜRK’ün Söylev ve Demeçleri II (1906 - 1938), (Açıklamalı Dizin ile); s. 306.

devletlerini ekonomik bağımlılıktan kurtarabilmek için Balkan ülkeleri arasında ekonomik iş birliğine gidilmesine karar vermişlerdir. 1931 - 1932 Balkan Konferansları ile ekonomik ve politik sorunlarına ortak çareler aramışlardır.

İkinci Balkan Konferansı'nda ATATÜRK, Balkan Birliğinin temelini, hedefinin siyasi bağımsızlıklara saygı göstererek ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliği yapmak olduğunu belirtmiştir. 1934'te Balkan Antantı'nın imzalanması ile doruğa ulaşan bu dayanışma 1938'e kadar devam etmiştir.¹⁰

ATATÜRK'ÜN “Balkan Birliği” Düşüncesi

Türkiye'nin Balkan politikasında bu ikinci dönem, ATATÜRK'ün “Balkan Birliği” fikrini de hayata geçirmek için uğraştığı dönem olacaktır. Esasen ATATÜRK, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bu fikri hayata geçirmek için uğraşmış, fakat gerek iç ve gerekse dış şartlar, 1930'lara kadar bu politikanın uygulanmasına imkân vermemiştir. ATATÜRK'teki “Balkan Birliği” düşüncesi hakkında onun çocukluk arkadaşlarından eski Bilecik Milletvekili ve Ankara Belediye Başkanı Asaf İlbay, şunları söylemektedir:

“ATATÜRK bir gece her zamanki gibi masa başında şu sözleri söyledi:

–Bir Balkan birliğine lüzum vardır. Beni bırakınız, partinin lideri olarak Balkanlarda bir geziye çıkayım. Balkan devlet adamları ile bir bir konuşayım ve kamuoyunu hazırlayayım. Bir balkan birliği kurmalıyız. Dünyanın ufuklarında kara bulutlar görüyorum. Balkan birliği kurulabilirse bir Avrupa Birliği'ne yol açar. Batı devletlerinin de er geç birleşmesine bir zorunluluk doğar.”

Bu sözler açıkça gösteriyor ki hayatı savaş meydanlarında geçen ATATÜRK, bir barış adamı olarak “Balkan Birliği”ne çok önem vermekte ve bunu “Avrupa Birliği”ne giden bir adım olarak görmektedir. Bu konuşmasında dikkat çeken bir diğer önemli konu da onun daha 1930'larda ilk defa “Avrupa Birliği” fikrini gündeme getirmiş olmasıdır.¹¹

ATATÜRK bu konuşmanın devamında zamanın Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın “*Balkan Birliği esasları hakkında ne düşünüyorsunuz?*” diye sorması üzerine, konuyla ilgili düşüncelerini daha da detaylandırarak şu şekilde açıklar:

“Ekonomik, kültürel, politik ve askerî birlik. Sınır olmayacaktır. Her millet demokrasi esaslarına göre kendi millî varlığını koruyacaktır. Bir tek devlet, bir tek ordu. Her milletin milletvekillerinden kurulu bir Millet Meclisi. Sıra ile iki veya dört senede, bir milletten bir cumhurbaşkanı seçilir.”

ATATÜRK 25 Ekim 1931 tarihinde İkinci Balkan Konferansı'nın son oturumunda Ankara'da TBMM'de yaptığı (Fransızca) konuşmada “Balkan

¹⁰ Genç, “Atatürk ve Balkanlar”, s. 16.

¹¹ age.; s. 14 - 15.

Birliği" fikrini, tarihsel ve sosyolojik derinliğine de işaret ederek ortaya koymuştur:

"Hanımlar ve Efendiler!

Balkan milletlerinin birliğine çalışan kıymetli delegelerin huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetle selamlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan milletleri; bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi bağımsız siyasal varlıklar hâlinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denilebilir ki Türkiye Cumhuriyeti de dâhil olduğu hâlde, son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihî neticesidir.

Bu itibarla Balkan milletlerinin yüzyılları kapsayan ortak bir tarihi vardır. Bu tarihin üzüntü verici hatıraları varsa onlara sahip olmakta bütün Balkanlar ortaktır. Türklerin payı ise daha az acı olmamıştır.

İşte siz muhterem Balkan milletlerinin temsilcileri; mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.

Muhterem milletler delegeleri!

Balkan milletleri sosyal - siyasi ne görünüş arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lazımdır.

Karadeniz'in kuzey ve güney yollarıyla binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kütleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan dolaşan kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir.

Göröyörsunuz ki Balkan milletleri yakın maziden ziyade uzak ve derin mazinin kırılmaz elik halkalarıyla birbirine pekâlâ bağlanabilir. Bin bir türlü beşerî ihtiraslarla dinî ayrılıklarla bazı tarihî olayların bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda gevşetilmiş, hatta unutturulmuş olan hakiki bağların ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni insani devre girdik.

Bir an için bütün bu maziye gömülmüş olan hatıralardan vazgesek bile bugünün hakiki icapları Balkan milletlerini, devrin hürmet ve riayete mecbur kıldığı, yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan Birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi bağımsız varlığa saygı ile dikkat ederek ekonomik sahada, kültür ve medeniyet yolunda iş birliği yapmak olunca böyle bir eserin bütün medeni insanlık tarafından takdirle karşılanacağına şüphe edilemez.

Asırlardan ve asırlardan beri, zavallı beşeriyeti mesut etmek için tutulan yolların, kullanılan vasıtaların verdikleri neticelerin ne derece emniyetbahş oldukları araştırılmaya değer değil midir?

Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı tasfiyeye ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yükselmiştir.

Durumları ve onların gereklerini medeni insan düşüncesiyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile gözlemler ve değerlendirirsek şu sonuca varırız:

İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak, gayriinsani ve son derece teessüfe sayan (üzülünecek) bir sistemdir.

İnsanları mesut edecek yegâne vasıta; onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.

Cihan sulhu içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır.

Size tuttuğunuz şerefli insanlık yolunda, örnek olacak ciddi ve devamlı çalışma ve bu çalışmanızın başarılarla sonuçlanmasını dilerim. Temsil eylediğiniz Balkan milletlerine de geniş refah ve mutluluklar dilerim. Balkan milletlerinin saygıdeğer devlet başkanları için sağlık ve mutluluklar dilerim.

Girişiminizin genel anlaşmayı kolaylaştırıcı niteliği bakımından dünya barışına hizmet edici, insanca bir etki oluşturacağına inanıyorum.

Milletlerinize benden sıcak sevgiler, samimi dostluklar götürünüz. Sizi ve sizin asil milletlerinizi saygı ile bir kez daha selamlarım.”¹²

Görüldüğü gibi ATATÜRK bu konuşmasında, Balkan Birliği düşüncesi ile ilgili olarak ciddi bir analiz yapmaktadır. Balkan ülkelerinin ortak tarihsel süreçte yaşadıkları birliktelikten hareketle aralarındaki kültürel değerlerle yeni bir iş birliği oluşturabileceklerini, geçmişte her milletin yaşadığı acıların ortak olduğunu, bunun üzerine çıkılarak yeni bir kardeşlik ve birlik ufku yaratılabileceğini söylemektedir. Bunun nasıl olacağı da ATATÜRK’ün bu konuşmasında açık olarak ortaya konulmuştur. Ona göre “*Balkan Birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi bağımsız varlığa saygı ile dikkat ederek ekonomik sahada, kültür ve medeniyet yolunda iş birliği yapmak*”tır. Diplomatik açıdan, ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkiler bakımından bugün de önem taşıyan bu yaklaşım, o dönem için ciddi sonuçlar doğuracaktır.

Nitekim ATATÜRK’ün bu samimi iş birliği düşüncesi ve teklifi, diğer milletlerin liderleri tarafından da kabul görmüş ve Balkan konferansları süreci, 1934’te “Balkan Antantı” ile sonuçlanmıştır. ATATÜRK Balkan

¹² “Balkan Konferansı Üyeleriyle Konuşma”dan. (25 Ekim 1931) ATATÜRK’ün Söylev ve Demeçleri II (1906 - 1938), (Açıklamalı Dizin ile); s. 305 - 307. Konuşma tarafımızdan kısmen sadeleştirilmiştir.

Antantı'nın gerçekleştirilmesinden dört yıl sonra 27 Şubat 1938'de Çankaya Köşkü'nde verilen bir çay ziyafetinde Balkan gazetecilerinin istekleri üzerine yaptığı konuşmada da konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Balkan ittifakı bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu idealin her gün geniş bir saha üzerinde daha ziyade genişlemesini ve mesafe almasını görmekle bahtıyarım. Bu hususta müttefik Balkan devletlerini sevk ve idare eden liderlerin büyük hizmetleri ve başarıları ve ittifaka bağlılıkları takdire değerdir. Bugün, bu şekliyle dahi hepimizin memnuniyetini kazanan Balkan birleşik vaziyetinin, bir gün birçok kimselerin hatıralarından bile geçirmedikleri mükemmel şekli alacağına itimadım tamdır...

Dünyada şimdiye kadar başka başka milletlerin ünyon (birlik, ittifak) yaptıkları ve asırlarca beraber yaşadıkları, tarihte görülmüştür. Bizim kurmak istediğimiz ünyonun tarihte geçmiş olan ünyonların çok üstünde olmasını isteriz.

Tarihi bu kadar yüksek bir idealin esas temel taşı, yalnız geçici politika esaslarında kalmaz. Bunun esas temel taşları lazımdır ki kültür ve ekonomi cevheriyle dolu olsun. Çünkü kültür ve ekonomi her türlü siyasete istikamet veren bazlardır.

Herhâlde beklediğimiz parlak günler, bizlerden dahi uzak değildir. Bizden sonra gelecekler ise tabii o günlerin parlaklığını bahtıyarlıklarla tespit edeceklerdir.”¹³

Sonuç: “Balkan Birliği” Düşüncesi ve Bugün

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, “Soğuk Savaş” sonrasında tüm bölgesel gelişmeler karşısında olduğu gibi Balkanlardaki gelişmeler karşısında da başarılı tepkiler göstermiştir. Şüphesiz bu tepkileri şekillendiren; Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan gücü, diplomatik birikimi ve konjonktür etkili olmuştur. ATATÜRK'ün temellerini attığı “barışçı” dış politika anlayışı ve uygulamaları Türkiye'nin diplomatik reflekslerinde en önemli belirleyici olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Balkanlarda hem bölgeyi hem de dünyayı ilgilendiren önemli siyasi değişimler yaşanmıştır. Yugoslavya dağılmış, yeni cumhuriyetler ortaya çıkmış; bu süreç özellikle Bosna'da çok kanlı bir şekilde cereyan etmiştir. Kosova'daki gelişmeler de Bosna'yı aratmamıştır. Türkiye; tüm bu gelişmelere bölge barışı ve insan hakları açısından yaklaşmış, uluslararası sistemin güçlü bir üyesi olarak uluslararası örgütlerle birlikte bölgede adil ve kalıcı bir barışın tesisi için çok önemli gayretler göstermiştir.

¹³ “Balkan Antantı Hakkında Bir Konuşma”dan. (27 Şubat 1938) ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri II (1906 - 1938), (Açıklamalı Dizin ile), s. 329 - 330. Konuşma tarafımızdan kısmen sadeleştirilmiştir.

Günümüzde, aralarındaki Soğuk Savaş sonrası sorunların çözümü bakımından Balkan ülkeleri ciddi mesafeler almış bulunuyor. Kalan sorunların çözümü ve kalıcı barışın sürdürülebilir kılınması açısından ATATÜRK'ün "Balkan Birliği" fikrinin güçlü bir şekilde hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle ATATÜRK'ün Balkan Birliğinin "temeli ve hedefi" olarak belirttiği karşılıklı siyasi bağımsız varlıklara saygı gösterilerek ekonomik ve kültürel alan başta olmak üzere her alanda sıkı bir iş birliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu, ikili ve çok taraflı ilişki olarak bir ağ gibi örülmelidir. Bu ilişkilerle birbirlerine entegre olan ülkeler hem aralarındaki sorunları daha rahat çözecekler hem de bölge barışını sağlayarak dünya barışına hizmet edeceklerdir.

XIII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Bige SÜKAN

Konuşmacılar

Hv.İs.Yb. Sabit ÇETİN

Prof.Dr. Neşe ÖZDEN

Doç.Dr. Ulvi KESER

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE BALKANLAR

Hv.İs.Yb. Sabit ÇETİN*

Giriş

Dünyanın adım adım savaşa doğru gittiğinin artık açıkça belli olduğu 1936 ile 1938 yılları içinde, Balkanların durumu da ayrı bir önem kazanmakta idi. Çekoslovakya buhranının ortaya çıkmasından sonra 1938 Mayıs'ında, Balkan Antantı¹ sadece Balkan devletlerinin Balkan sınırlarını değil, Balkan dışı sınırları da güvenlik altına alan bir ittifak hâline gelmiştir. Sovyetler, Bulgarları da Balkan Paktı'na girmeye teşvik ediyorlardı.² Bulgaristan ile Yugoslavya arasında 24 Ocak 1937'de bir "yıkılmaz barış ve samimi ve ebedî dostluk" anlaşması imzalandı. Bunun arkasında 25 Mart 1937'de İtalya ile de bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile iki devlet, birbirini ilgilendiren ortak meselelerde birbirlerine danışma taahhüdünde bulunuyorlardı. Bu ise Yugoslavya'yı Balkan iş birliğinde daima İtalya'yı hesaba katmak zorunluluğunda bırakıyordu.³

1. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlamasından, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni İşgaline Kadar Geçen Dönemde Balkanlardaki Durum (1939 - 1941)

a. Savaşın Başlangıcında Balkanlar

1 Eylül 1939 sabahı Alman ordusu Polonya'yı işgale başladı. 3 Eylül'de İngiltere, daha önce Polonya'ya verdiği garanti yükümlülüğünü yerine getirmek amacıyla Almanya'ya savaş ilan etti. Birkaç saat sonra Fransa da Almanya'ya savaş ilan etti.⁴ İttifaklara ve garantilere rağmen İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına gidemedi. Hem askerî hazırlıklar ve hem de stratejik şartlar dolayısıyla yardıma gidebilecek durumda

* Hv.K.K.İği. Tarihçe Şube Müdürü, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

¹ 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Antantı ile taraflar, sınırlarını karşılıklı olarak garanti ve birbirlerine danışmadan, herhangi bir Balkan devleti ile birlikte bir siyasal harekette bulunmamayı veya bir siyasal anlaşma yapmamayı taahhüt ediyorlardı. Antant ile birlikte gizli bir protokol de imzalanmıştı. Buna göre taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldırıya yardım ederse diğer taraflar bu Balkanlı saldırıya karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Fakat bu protokol üzerine Türkiye, bir Rus - Romen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet Rusya'ya bildirmiş ve Yunanistan da protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği hususunda bir rezerv koymuştu. Bk. Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s. 339.

² Kamuran Gürün; Dış ilişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 54.

³ Armaoğlu; s. 340.

⁴ Liddell Hart; II. Dünya Savaşı Tarihi, C I, Çev. Kerim Bağnaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25. Hans - Adolf Jacobsen; 1939 - 1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, Çev. İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 173 - 174. Oral Sander; Siyasi Tarih 1918 - 1994, 8. B.,İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 112.

değildiler.⁵ 17 Eylül'de Almanya'nın kazandığı kesin zaferler Polonya'daki savaşın kısa süre içinde biteceğini gösterdiği zaman, Rus kuvvetleri gizli anlaşmayla⁶ çizilen sınır çizgisine doğru hareket etti. Savaşın başlangıcında Balkanların iki ana özelliğinin karşılıklı şüphe ile dış güçlerin korkusu olduğu ifade edilmiştir.⁷ 3 Ekim 1939 tarihli İngiliz kabinesine ait belgede Balkanlardaki askerî strateji ile ilgili ayrıntılı açıklama bulunmaktadır.⁸ Polonya'nın mağlubiyetinden sonra, 1940 Nisan'ında Alman ordusu Danimarka ile Norveç'i işgal etti ve Mayıs ayında Fransa'ya karşı büyük bir taarruz başladı. 10 Haziran 1940'ta İtalya Fransa'ya savaş ilan etti. Fransız Hükümeti⁹ 22 Haziran 1940'ta Almanya ile ateşkes imzaladı.

Fransa'nın aldığı hızlı ve yıkıcı mağlubiyet, Balkan devletleri açısından Nazi - Sovyet Pakti'nin imzalanması kadar önemliydi. Bu iki olay da diplomatik dengeyi kökünden değiştirerek eski politikaların hesaplarını bozdu. Yunanistan hâlâ İngiltere'den yardım görmeyi umabilir de diğer Balkan devletleri Batı'dan destek bekleyemezdi. Üstelik Sovyetler Birliği temelden farklı bir politika benimsemiş ve kıtadaki en kuvvetli askerî güçle ittifak etmişti. Arkasında İtalya'nın desteği olan Almanya ve Sovyetler Birliği birlikteliğine hiçbir Balkan devleti direnemezdi. Polonya harekâtından sonra, Alman orduları Batı'yla ve Sovyetler Birliği Finlandiya, Polonya ve Baltık'ın sorunlarıyla meşgulken Balkan bölgesi bir süreliğine sakin kalmıştı. 1940 yazında Batı Cephesi hareketsiz iken Balkanlar hem mihverin hem Sovyet yönetiminin ilgi odağı hâline geldi. Balkan devletleri, galip büyük güçlerin baskısı karşısında kendi menfaatlerini nasıl en iyi şekilde koruyacaklarına karar vermek zorundaydı.¹⁰

b. Almanya'nın Balkanlara Girmesi¹¹

Almanya, Fransa'ya saldırmadan önce kendisine göre sağ kanadını, yani İskandinavı'yı güvenlik altına almak için bu bölgeyi işgal etmişti. Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce yine kendisine göre sağ kanadını, yani Balkanları güvenlik altına almak istedi. Burada karşılaştığı ilk devlet Romanya'dır.¹²

Fransa'nın teslim olması ve İtalya'nın savaşa girmesi, Romanya'nın durumunu daha da tehlikeli bir hâle getirdi. 1940 Haziran ayı ortasında

⁵ Armaoğlu; s. 361.

⁶ 23 Ağustos 1939 Nazi - Sovyet Pakti, iki belge imzalandı: Yayınlanan bir saldırmazlık paktı ve gizli bir toprak anlaşması.

⁷ CAB; 66/1/25 (39), 12 Ekim 1939.

⁸ CAB; 66/2/20 (39), 3 Ekim 1939.

⁹ Fransa; İngiltere ve Amerika'dan istediği yardımı alamayınca 16 Haziran 1940'ta Başbakan Reynaud istifa etti ve Mareşal Petain yeni kabineyi kurdu ve Mütareke isteği 16 Haziran gecesi Hitler'e iletildi. Bk. Hart; II. Dünya Savaşı Tarihi, s. 93.

¹⁰ Barbara Jelavich; Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, 2. B., Küre Yayınları, Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, İstanbul, 2006, s. 236.

¹¹ The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941); Center of Military History United States Army, Washington, 1986.

¹² Sander; s. 130.

Sovyet orduları Baltık devletlerine girdi; halk oylamaları yapıp sonra ülkeleri Sovyetler Birliği'ne iltihak etmek isteyen rejimler kuruldu. Sovyetler Birliği 27 Haziran 1940 tarihinde Romanya'ya ultiimat vererek Besarabya ve Bukovina'nın terkinin istedi.¹³ Almanya 23 Ağustos 1939 Paktı'nda Bukovina'nın yer almadığını söyleyerek itiraz edince Sovyet diplomatlar ele geçirdikleri toprakları bölgenin kuzeyi ile sınırlandırdı. Almanya bu sırada Balkanlarda bir savaş çıkmasını istemediğinden Romanya'yı desteklemedi. Besarabya ve Bukovina'yı Sovyetlere bırakmak zorunda kaldı. Romanya'nın bu durumu komşularını harekete geçirdi. 19 Ağustos 1940'ta Bulgaristan da Romanya'dan Güney Dobruca'yı aldı. Daha sonra Macaristan da Erdel'i istedi. Romanya direnince Macar - Rumen ilişkileri gerginleşti.¹⁴ Bunun üzerine Almanya ve İtalya aracılık yaparak 30 Ağustos 1940'ta Viyana Anlaşması ile Macaristan Erdel'in üçte ikisini aldı, Romanya Erdel'in beşte üçünü elinde tuttu. İki devlet nüfus mübadelesine karar verdi.¹⁵ 7 Eylül 1940 Craiova Anlaşması'yla Romanya Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a iade etti.¹⁶

Romanya topraklarının büyük bir kısmının kaybedilmesiyle sonuçlanan bu toprak devri, özellikle de Erdel topraklarının terk edilmesi, kamuoyunda büyük bir öfkeye yol açtı. Eylül ayında II. Carol tahtından feragat ederek ülkeyi terk etmeye mecbur oldu, o sırada 19 yaşında olan oğlu Mihai yeniden kral oldu. Hükûmetin başına savaşın sonuna dek Romanya politikasında başrol oynayacak olan, muhafazakâr ve son derece milliyetçi lider General Ion Antonescu geçti.¹⁷ Siyasi sahada faal olmaya devam eden Antonescu,¹⁸ Demir Muhafızlarla temas kurdu. Eylül 1940 ile Ocak 1941 tarihleri arasında Demir Muhafızlar bir "Lejyoner Devlet" rejimi kurmayı başardı.¹⁹

Ordunun desteğini arkasına alan Antonescu, Almanya'nın desteğini kazanmaya çalışıyordu. Toprak paylaşimleri yapıldıktan sonra Alman Hükûmeti bu devlete yeni sınırlarını garanti etti. Sovyetler bu garantiyi 1 Eylül 1940'ta protesto ettiler.²⁰ Bu teminatı uygulamak, doğuda başka askerî harekâtlara hazırlanmak ve bu önemli tahıl ve petrol kaynağını korumak maksadıyla Alman birlikleri 7 Ekim 1940'ta Romanya'ya girdi. Macaristan, bu

¹³ Zehra Önder; II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Çev. Leyla Uslu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, s. 74.

¹⁴ Armaoğlu; s. 373.

¹⁵ Jelavich; s. 238.

¹⁶ Kamuran Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939 - 1945, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 93.

¹⁷ Daha önce Londra'da Romanya askerî ataşesi olan Antonescu, İngiliz kurumlarına hayrandı. Kendisi 1934 yılından başlayarak kralla yaşadığı bir anlaşmazlıktan sonra görevinden ayrıldığı 1938 yılına kadar bakanlık yapmıştı.

¹⁸ Antonescu; İtalya'daki Duce, Almanya'daki Führer ve Yunanistan'daki Archigo'un dengi olan Conducator (Lider) unvanını aldı.

¹⁹ Jelavich; s. 238.

²⁰ Protestonun sebebi 23 Ağustos 1939 Paktına aykırı olarak Almanya'nın Viyana kararlarından Sovyetleri haberdar etmemesiydi. Bundan başka Sovyetler, Romanya'ya verilen garantiyi kendilerine yönelmiş sayıyorlar ve Romanya ile Tuna bölgesinde kendi ilgilerinin olduğunu belirtiyorlardı. Bk. Armaoğlu; s. 373.

kuvvetlerin geçişini kabul etti. Romanya Üçlü Pakt'a²¹ 23 Kasım 1940'ta katılarak mihver devletleriyle müttefik hâline geldi.²² Ocak 1941'de Antonescu Hitler'le bir araya gelerek Almanya'yla Rusya arasında savaş çıktığı takdirde Romanya'nın da savaşa katılacağı konusunda teminat verdi. Ocak ayında çıkan bir lejyoner ayaklanması Alman kuvvetlerinin yardımıyla Romanya ordusu tarafından bastırıldı.

Savaşın çıkışından beri Yunan Hükûmeti, diğer Balkan devletlerinin hükûmetleri gibi bir tarafsızlık politikası sürdürmeye çalışmıştı. Romanya gibi Yunanistan da İngiltere ve Fransa'nın verdiği garantiyi kabul etmişti, ama bir yandan da Almanya ile yakın ticari bağları vardı. İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi,²³ Yunanistan'ın stratejik durumunu epey kötüleştirmişti. Artık hem Arnavutluk hem de Bulgaristan sınırlarının izlenmesi gerekiyordu.²⁴ İtalya, Almanya'ya haber bile vermeden ve İtalyan Genelkurmayının muhalefetine rağmen 28 Ekim 1940 sabahı saat 3.00'te Yunan Hükûmetine verdiği bir ultimatomda,²⁵ Korfu ve Girit Adaları ile Epir ve Pire Limanı'nın kendisine teslimini istedi. Bu istek için ileri sürülen sebep, Yunanistan'ın İngiltere'ye üs vermesiydi.²⁶ Yunanistan, İtalya'nın bu isteklerini hemen reddedince saat 5.30'dan itibaren Arnavutluk'ta toplanan İtalyan kuvvetleri Yunan sınırından içeri girmeye başladılar. İtalya Arnavutluk'ta²⁷ 100.000 asker toplamıştı.²⁸ İtalya Yunan topraklarına girdiyse de bu bir hafta sürdü. Sonunda Yunanlar karşı saldırıya geçerek İtalyanları hem Yunanistan'dan attılar hem de Arnavutluk'a girdiler.²⁹ İtalyan birlikleri Adriyatik'e doğru çekildiler.³⁰

Savaşta başka hiçbir Balkan devleti açıkça Yunanistan'ın yanında yer almasa da Türkiye, Bulgaristan savaşa girdiği takdirde kendisinin de müdahale edeceği konusunda Sofya'yı uyarak diplomatik destek verdi. Bulgaristan'ı frenleyen bu hareket, Yunanistan'ın Makedonya'dan Arnavutluk sınırına asker gönderebileceği anlamına geliyordu. Ama daha önemlisi

²¹ 23 Eylül 1940'ta Almanya - İtalya - Japonya arasında üçlü pakt imza edilmiştir.

²² Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939 - 1945, s. 93.

²³ 7 - 15 Nisan 1939 tarihlerinde İtalya, Arnavutluk'u işgal etti ve ele geçirdi.

²⁴ Jelavich; s. 240.

²⁵ Foreign Relations of the United States (FRUS); Diplomatic Papers, 1940, Volume III, Washington, 1958, s. 545.

²⁶ Saldırıya hazırlık olarak İtalyan Hükûmeti ve basını, özellikle Yunanistan'ın Arnavut nüfusuna karşı gösterdiği sözde kötü muamele aleyhinde bir basın kampanyası başlattı. Jelavich; s. 240.

²⁷ İtalya 1939'da Arnavutluk'u işgal edince Yunanistan'ın komşusu olmuştu.

²⁸ Armaoğlu; s. 370 - 371.

²⁹ Aslında işgal başladıktan bir ay sonra son İtalyan askeri de Yunanistan'dan çıkarılmıştı ve Yunan ordusu Arnavutluk'ta savaşıyordu. Yunan ordusu zekice taktikler kullanarak engeli dağılık bölgenin avantajlarından faydalandı. İtalyan ordusu ise ağır mekanize teçhizatından dolayı sadece vadilerde etkindi. Yunan birlikleri hâlâ tepelere hâkimdi ve hareketlilik avantajına sahipti. Hava yılın o mevsimi için görmedik derecede kötüydü ve İtalya'nın operasyonları kısa süre sonra yağmura, kara ve çamura saplandı. Yunan ordusu ise düşmanın geri çekilirken arkasında bıraktığı bol miktardaki savaş malzemesinden faydalanmayı bildi. Bk. Jelavich; s. 240.

³⁰ Sander; s. 129 - 130.

İngiltere'den alınan yardımdı. Ioannis Metaksas³¹ Alman müdahalesini tahrik etmek istemiyordu, tek arzusu İtalyan işgalini geri püskürtmekti. Bir İngiliz ordusu Yunanistan'a geldiği takdirde bu gücün Almanya için ciddi bir tehlike teşkil edeceğinin farkındaydı. Bundan dolayı bir sefer kuvveti değil, sadece hava ve deniz yardımı istedi. 11 Kasım'da, Yunanistan'a destek amaçlı büyük harekâtlarında, bir uçak gemisinden yönetilen İngiliz uçakları, Otranto Limanı'nda demirlemiş İtalyan donanmasının yarısını batırmayı başardı. Metaksas sadece İngiliz kuvvetlerini değil, Arnavut yardımını da kullanmaktan çekiniyordu.³²

Yunan ordusu kendi topraklarını savunabilecek durumda olmasına rağmen ordunun İtalyanları Arnavutluk'tan çıkartacak gücü yoktu. Bütün bu dönem boyunca Metaksas Almanya'yla ilişkileri konusunda çok dikkatli davrandı. Fakat 29 Ocak 1941'de Metaksas öldü³³ ve yerine Aleksandros Koryzis geçti. Akdeniz ve Mrika'daki kendi stratejik menfaatlerini desteklemek için İngiliz Hükûmeti bir keşif kuvveti göndermek istedi; bu sebeple Yunan Hükûmetine, gerçekte verebileceğinden kat kat fazla yardım garantisi verdi. Yeni başbakan Yunan politikasını değiştirerek İngiliz ordusunu kabul etti. Vadedilen 100 bin İngiliz askerinden sadece 58 bini geldi ve savaş malzemesinin ancak bir kısmı gönderildi. Gönderilen askerlerden sadece 35 bini muharipti. Ancak İngiliz kuvvetinin gelişi, Almanya'nın savaş planları açısından hayati önem taşıyordu. Yunanistan'da mevzilenen İngiliz uçağı, Prahova'daki petrol yataklarını bombalayarak Almanya'nın ikmal hatlarını kesebilirdi. Kıtadaki bir İngiliz tutunma noktasının genel Akdeniz ve Kuzey Afrika stratejisi için büyük sonuçları oldu.³⁴

Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı ve Balkanlarda bir harekât için planlarını hızlandırıldı. 1940 yazında Hitler, İngiltere'nin işgaline girilmeden önce Rusya'nın mağlup edilmesi gerektiğine zaten karar vermişti. Bu harekâta Mayıs 1941'de başlamak istiyor ve belli ki beş ay içinde zafer bekliyordu. Moskova'yla müzakerelerin başarısızlığa uğraması ve Sovyetlerin kendi taleplerini arz etmesinden sonra, direktif yayımladı. 20 numaralı, 13 Aralık tarihli olup Marita Planı³⁵ denilen ilki, Yunanistan'ın işgalini hazırlıyordu. 18 Aralık'ta yayımlanan ve 21 numaralı ikinci direktifte ise Barbarossa Operasyonu'na zemin hazırlanıyor ve şöyle deniliyordu: "Alman Silahlı Kuvvetleri, İngiltere'ye karşı girişilen savaşın sona ermesinden

³¹ 1936 - 1941 yılları arasında Yunanistan'ı yöneten general ve devlet adamı.

³² Jelavich; s. 241.

³³ Meteksasın ölüm haberi bütün dünyada büyük bir teesür yaratmıştır. Yalnız İtalya müstesnadır. İtalyan radyoları büyük bir saygısızlıkla Yunan Harbi'nden Meteksas'ın sorumlu olduğunu söylemektedir. Bk. Yeni Sabah Gazetesi; 31.01.1941, s. 1.

³⁴ Jelavich; s. 241.

³⁵ Marita Harekâtı'nın esasları şöyledir. Harekâtın ilk hedefi Ege kıyılarını ve Selanik Havzası'nı ele geçirmektir. Taaruzun Larissa ve Korent Körfezi doğrultusunda sürdürülmesi zorunlu olabilir. Türkiye'ye karşı yan koruması Bulgar ordusunun görevidir. Ayrıca Alman birlikleri de hazır bulundurulmak suretiyle bu iş güçlendirilmeli ve emniyete alınmalıdır. Bk. Jacobsen; s. 277.

önce de Sovyet Rusya'yı süratle icra edilecek bir seferde yere sermeye hazır olmak zorundadır..."³⁶

Bu karar alındıktan sonra Alman diplomatlar, Üçlü Pakt'ı bir anti Sovyet ittifakı şeklinde geliştirmeye girişir. Ancak bu pakt aslında İngiltere ve ABD'ye karşı bir ittifak olmak üzere tasarlanmıştı. Macaristan, Slovakya ve Romanya hiç vakit kaybetmeden bu ittifaka katıldı. Ancak Bulgaristan, Yugoslavya ve Türkiye'nin katılması, Yunanistan'a karşı saldırıya girişilmeden önce isteniyordu. Bulgaristan'ın tavrı bilhassa önemliydi; çünkü Almanya'nın planlarına göre işgale bu ülkeden başlanacaktı. Yugoslavya'nın ise tarafsız kalması bekleniyordu.

İtalyan birliklerinin Yunanistan'da sergilediği başarısızlık, Bulgaristan'ın tepkisini çok etkilemiştir. Savaşın başında III. Boris bir tarafsızlık politikası benimsemişti. Diğer Balkan devletlerinin aksine Bulgaristan'ın menfaatlerini Nazi - Sovyet Paktı olumlu etkiledi; çünkü bu anlaşma ülkede önemli bir konuma sahip olan iki gücü birleştiriyordu. Son savaş Almanya'yla müttefik olarak yapılmıştı. Ayrıca Alman kültürünün de güçlü bir etkisi vardı; Bulgar akademisyenlerin yarısı Almanya'da eğitim görmüştü ve Sofya Kütüphanesindeki yabancı kitapların çoğunu Almanca eserler oluştuyordu. Siyasi sistemde güçlü bir komünist unsurun varlığı, Sovyetlerin Bulgaristan'daki menfaatlerini destekledi. Bu dönemde Sovyet kitapları, filmleri ve gazeteleri Bulgaristan'a eskisinden daha serbestçe girmiştir. Bulgaristan'da Türkiye, Almanya ve Yugoslavya ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Kiosseivanov kabinesi 15 Şubat 1940'ta istifa etti; Profesör Filoff, Berlin'e odaklanmış bir kabine kurdu. Almanya ile ticaret önemli ölçüde arttı, Bulgaristan'ın ihracatının %85'i artık Almanya'ya gitmekteydi.³⁷

Bulgar Hükûmeti Alman bloğuna açıktan katılmaya çekiniyordu. Hitler Kasım 1940'ta Üçlü Pakt'a katılmak konusunda Boris'le konuştuğu zaman kral herhangi bir kararı geciktirmeye çalıştı. Bulgaristan'ın savaşa hazır olmadığını ve kendisinin Türkiye'yle Sovyetlerin tepkisinden korktuğunu ileri sürdü. Bu sırada Sovyet yönetimi karşılıklı bir yardım paktının akdedilmesiyle ilgili arzusunu yine öne sürdü. 25 Kasım 1940'ta Arkadi Sobolev özel bir görevle Sofya'ya geldi. Yapılacak bir anlaşma karşılığında Bulgaristan'a Trakya'da Türkiye ve Yunanistan'ın elinde bulunan toprakları teklif etti. Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılmasına hiçbir şekilde itiraz etmediği gibi Sovyetler Birliği'nin de bu pakta imza atabileceğini beyan etti.³⁸ Boris

³⁶ Jacobsen; s. 278. Marshall Lee Miller; Bulgaria during the Second World War, Stanford University Press, California, 1975, s. 6.

³⁷ Jelavich; s. 245.

³⁸ Sovyet teklifleri şöyledir: 1. Sovyetler, Bulgarların Trakya üzerindeki emellerine yardıma hazırdırlar. 2. Bulgar - Bulgar çıkar birliği karşısında Sovyetler, geçen seneki tekliflerini tekrarlayarak Bulgaristan'ın yalnızca Batı Trakya değil, Doğu Trakya emellerine yarayacak bir yardımlaşma paktı yapmaya hazırdırlar. 3. Türkiye'den Bulgaristan'a bir tehdit veya saldırı geldiğinde Sovyetler Bulgarlara her türlü vasıta ile yardım edecekler ve Avrupa Türkiye'si üzerinde emellerinin gerçekleşmesine yardım edeceklerdir. Bk. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü; Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 - 1945), Ankara, 1973, s. 54.

başlangıçta hem Almanya hem de Sovyetlerin taleplerini reddetmeyi başardı. İtalya'nın Yunanistan'da uğradığı mağlubiyet de kararını etkilemişti.³⁹

Bulgaristan Üçlü Pakt'a imza atmamasına rağmen hükûmet az sayıda Alman askerinin ülkeye girişine karşı çıkmadı; fakat bunların varlığı kamuoyunda inkâr edildi. Aralık ayında çoğunluğu sivil kıyafetli birkaç bin asker, Yunanistan'a yapılacak saldırıya hazırlanma göreviyle ülkeye geldi.⁴⁰ Sovyet Hükûmeti elbette bu hareketi derhâl haber aldı. Kendi nüfuz alanı dâhilinde gördüğü bir bölgenin böyle tedricî olarak işgal edilmesi, şiddetli bir protestoya sebep oldu. Ocak 1941'de Berlin'e, Bulgaristan'ın "SSCB'nin emniyet sahaları" içinde olduğunu ve Bulgaristan'da ve Boğazlarda herhangi bir yabancı askerî kuvvetinin bulunmasını düşmanca bir hareket olarak karşılayacaklarını vurgulayan bir nota gönderildi.⁴¹

Sovyetlerin açık hoşnutsuzluğuna rağmen Bulgar Hükûmeti mihverle arasındaki bağları güçlendirmeye devam etti. Sınırlarındaki değişikliklerin, başka bir muhtemel müttefikten ziyade Almanya'yla anlaşma yoluyla gerçekleştirilmesi daha mümkündü. 17 Şubat 1941'de hükûmet Türkiye'yle ortak demeç yayımlandığı zaman Bulgaristan'ın durumu daha da rahatladı; Bulgaristan'ın artık Yunanistan'la savaş çıktığı takdirde bu yönden gelecek bir saldırıdan korkmasına gerek yoktu. Ortak demeç, Bulgaristan'a güven sağlarken Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasına Bulgaristan'ın önayak olması olasılığını uzaklaştırması bakımından da Türkiye'yi biraz olsun rahatlatmıştı. Aynı ay Almanya'yla, Bulgaristan'ı savaşa katılma yükümlüğü altına sokmayan askerî geçişle ilgili bir anlaşma imzalandı. 1 Mart 1941'de son adım atılarak Bulgaristan en sonunda Üçlü Pakt'a katılınca Alman kuvvetleri Sofya'ya girmişti.⁴² Alman Hükûmeti Bulgarlara Yugoslavya'nın ve Yunanistan'ın işgaline katılıp katılmayacaklarını sordu, katıldıkları takdirde karşılığında toprak vermeyi vaat etti. Bulgar Hükûmeti, karşılığında Makedonya'yı, Ege'ye çıkış yolunu ve Selanik'i aldığı takdirde işgale katılmaya hazır olduğunu bildirdi.⁴³ Sovyet yönetimi bunu derhâl protesto etti. Bulgaristan aynı ay İngiltere'yle ilişkilerini kesti ve ülkesi hâlâ savaşta olmasa da III. Boris mihver bloğunu seçmişti.

5 Mart 1941'de, ilk İngiliz birlikleri Mısır'ı terk etti. 7 Mart'ta Pire ve Volos'a çıkarmalar başladı.⁴⁴ Hitler Marita Operasyonu'nu uygulamak için son kararı verdi. Fakat bu harekâta girişilmeden önce, Hitler'in Yugoslavya'nın tavrından tamamen emin olması gerekiyordu. Yugoslavya, İtalya'nın nüfuz alanında olmasına rağmen müzakerelerin asıl yükünü Alman Hükûmeti çekti. Prens Paveliç ve bakanlarından Üçlü Pakt'a katılmaları

³⁹ Jelavich; s. 246.

⁴⁰ İkinci Dünya Savaşı Yılları...; s. 50.

⁴¹ İkinci Dünya Savaşı Yılları...; s. 55.

⁴² İsmail Soysal; Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920 - 1945), C 1, 2. B., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 639.

⁴³ Önder; s. 97.

⁴⁴ Jacobsen; s. 32.

istendi ve Sovyetler Birliği'yle Yunanistan'a karşı girişilmesi planlanan harekâtlar konusunda kendilerine bilgi verildi. Yugoslavya Hükûmetine, Üçlü Pakt'a girmesi hâlinde topraklarının güvenliğini garanti ve ayrıca toprak taleplerinde (örneğin Ege'ye çıkış yolu) kolaylık göstermeyi önerdi.⁴⁵

Prens Paveliç önce tereddüt etti; müttefik yanlısı tutumu nedeniyle asıl tercihi, Türkiye⁴⁶ ve Yunanistan'la birlikte Balkanlardaki her saldırıya karşı önlemler almaktır. Bu yönde İngiltere ile ABD tarafından teşvik edilmesine rağmen acil bir durumda İngiltere'nin ülkesine etkin biçimde yardım edemeyeceğini bilmekteydi.⁴⁷

Artan Alman baskısı sonunda 25 Mart 1941'de Yugoslavya Üçlü Pakt'ı imzalamıştır.⁴⁸ Yayımlanan metinde Yugoslavya pakta katılıyor ve mihver güçleri Yugoslav bölgesinden asker geçişi talep etmeyeceklerini kabul ediyordu. Gizli kısımlarda ise Almanya'yla İtalya, Yugoslavya'nın savaşa katılmasını talep etmeyeceklerini vaat ediyor ve ülkenin barış anlaşmasında toprak kazançları yani Selanik'i elde edeceğine dair teminat veriliyordu.⁴⁹

Anlaşmanın imzalandığı ilan edildikten sonra ülkede büyük heyecan yaşandı. 27 Mart 1941 gecesini General Duşan Simoviç önderliğindeki bir grup subay idareyi devraldı. Darbeyi tertipleyenler General Simoviç başkanlığında kurulan müttefik yanlısı kabine Kral II. Petar idaresinde iktidara geçti. Prens Paveliç Yunanistan'a sürgüne gitti.⁵⁰ Yeni rejim idareyi ele alır almaz devletin Üçlü Pakt da dâhil olmak üzere bütün eski yükümlölüklerini kabul edeceğini ilan etti.

Yugoslavya'nın tereddütlerine rağmen Hitler, Belgrad'dan haber gelir gelmez kararını verdi. Belgrad'da pakta açıkça karşı çıkan gösteriler olmaktaydı. Hitler, yeni hükûmetin benimsediğı politika ne olursa olsun ülkeyi işgal etmeye karar verdi. Marita Operasyonu kapsamındaki planlara böylece Yugoslavya da dâhil edildi. Macar, Rumen ve Bulgar hükûmetleriyle temasa geçildi. Yugoslavya toprakları artık paylaşılabilirliğinden dolayı bu devletlerin toprak talepleri karşılanabilirdi. Mesela Bulgarlara "Bu Makedonya meselesini çözmüştür." denildi.⁵¹

⁴⁵ Önder; s. 97.

⁴⁶ Nevzat Gündâğ; "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Balkan Politikası" HÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, (Güz 2005). Kahraman Gürbüz; "İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu", UÜ Fen - Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 8, Sayı 13, (Şubat 2007). Nuri Yavuz; "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkanlara Girmesi ve Türk - Alman Münasebetlerine Tesiri", Altıncı Askerî Semineri Bildirileri İkinci Dünya Harbi ve Türkiye(20 - 22 Ekim 1997), 1998.

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ Jacobsen; s. 32.

⁴⁹ İkinci Dünya Savaşı Yılları...; s. 57.

⁵⁰ Sander; s. 131. Önder; s. 106.

⁵¹ Robert Lee Wolff; The Balkans in Our Time, Norton, Newyork, 1978, s. 159.

İşgali planlarken⁵² Alman komutası, en büyük direnişle Sırbistan'da karşılaşmayı bekliyordu. Hırvatistan ile Slovenya bombalanmayacaktı; bunun yerine Hırvatistan'ın iş birliğini elde etmek için uğraşlar verildi. 3 Nisan'da Maçek, Ribbentrop'tan Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması konusunda yardım teklif eden bir temsilciyi kabul etti. Köylü Partisi lideri bunu reddedince Almanya bu kez Ustaşa Hareketi'ne destek vermeye başladı. Gerçekten de Alman ordusunun Zagreb'e varışından hemen sonra, 10 Nisan'da bağımsız bir Hırvat devletinin kurulduğu ilan edildi ve Ustaşa rejimi tesis edildi.

6 Nisan 1941'de başlayan harekâta⁵³ asıl yükü Alman ve İtalyan kuvvetleri çekiyordu. Macar birlikleri Voyvodina'ya girdi ve daha sonra, çarpışmanın sona ermesinin ardından, Bulgar askerler Makedonya ve Trakya'daki işgal görevlerini devraldılar. Yugoslav ordusu, Alman komutasını dahi şaşkırtan bir süratle çöktü. Ana kuvvetleri sınırda toplanmıştı; bunlar yenildiği zaman daha fazla direnmek için pek bir olanak kalmadı. Selanik'e geri çekilme ve Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi muhtemel bir tahliyei öngören başlangıçtaki plan, asıl Alman hücumunun Bulgaristan'dan gelmesi ve dolayısıyla kaçış yollarının kapanmasıyla boşa çıktı. 8 Nisan 1941'de Yugoslav Büyükelçisi, Bulgaristan Almanya ile beraber Yugoslav sınırını geçtiği için, Türk Hükûmetine, Balkan Antantı üyesi sıfatıyla yükümlülüğünü yerine getirmesi ve Yugoslavya'ya yardım etmesi çağrısında bulunur. Bu çağrı Türkiye'nin tutumunu değiştirmesini sağlayamaz; Türkiye, topraklarının mevcudiyeti doğrudan tehdit edilmediği sürece hiçbir surette Alman birlikleri ile askerî bir çatışmaya girmek istememektedir.⁵⁴ Ayrıca Hırvat ve Sloven birimler genelde direnebildilerse de çok az direnebildiler. 14 ve 15 Nisan tarihlerinde kral ve hükûmet üyelerinin çoğu Yunanistan'a kaçtı. 17 Nisan'da Belgrad'da mütareke imzalandı.⁵⁵

Yugoslav direnişi aslında Yunanistan'ın savunmalarını zayıflattı. Eksiksiz bir savunma sistemi için gerekli paraya sahip olmayan Yunan Hükûmeti Bulgaristan'la arasındaki sınırı tahkim etmeye yoğunlaşmıştı.

⁵² Hitler'in 27 Mart 1941 tarihli 25 Numaralı Direktifinde Yugoslavya'yı işgal planı şöyle açıklanmaktadır. "1. Yugoslavya'daki askerî darbe Balkanlardaki politik durumu değiştirdi. Yugoslavya, vakit kaybetmeden bağıllık açıklamalarında bulunduğu takdirde dahi, düşman sayılmalı ve bu nedenle de mümkün olan süratle parçalanıp yok edilmelidir. 2. Niyetim bir yandan Fiume - Graz bölgesinden, öte yandan Sofya bölgesinden olmak üzere konsantrik bir harekâta Belgrad genel doğrultusunda ve güneyde Yugoslavya'ya girmek ve Yugoslav Silahlı Kuvvetlerine imha edici darbe indirmek, ayrıca Yugoslavya'nın en dış güney kısmını, memleketin diğer kısmından koparıp ayırmak ve burayı Yunanistan'a karşı yapılacak Alman - İtalyan taarruzunu devam ettirmek için üs olarak elde bulundurmaktır. Tuna Nehri üzerinde trafiğin süratle açılması ve Bor - bakır madeni ocaklarının ele geçirilmesi askerî - ekonomik nedenlerle önemlidir. Banat ve Makedonya'yı geri almak ümidiyle Macaristan ve Bulgaristan'ın yanımızda harekâta katılması sağlanmaya çalışılır. Yugoslavya'daki iç gerginlik, Hırvatlara politik teminat ve vaatler verilerek suretiyle şiddetlendirilecektir." Jacobsen, s. 312 - 313.

⁵³ Alman ordusu Trakya ve Makedonya'da Yunan hududuna tecavüz etmiştir. Yunan ordusu aldığı emirle planlı şekilde savunacaktır. Bütün Yunanistan'da fevkalade büyük bir millî heyecan vardır. Bk. Vatan Gazetesi; 7 Nisan 1941.

⁵⁴ Önder; s. 109.

⁵⁵ Hükûmet ve Kralın Londra'ya kaçtığı ifade ediliyor. Bk. Sander; s. 131.

Dolayısıyla Vardar Vadisi korumasız bırakıldı ve Alman birlikleri bu açık kapıdan içeri girdi. 18 Nisan'da Yunanistan Başbakanı Koryzis intihar etti ve yerine Emmanuel Tsouderos geçti; Tsouderos savaşa devam etmeye çalıştı.⁵⁶ Fakat 20 Nisan'da, hükûmetin yetkisi olmadan General Georgios Tsolakoglou tarafından bir mütareke imzalandı. İngiliz Keşif Kuvveti hızla tahliye edildi. Bu sırada Bulgar ordusu savaşa girmişti. Yugoslavya'yla ilişkiler 15 Nisan'da kesildi ve 19 Nisan'da Üsküp işgal edildi.⁵⁷ Yarımada'daki harekâtın tamamlanmasından sonra Alman paraşüt birlikleri Mayıs ayında Girit'i ele geçirdi.

2. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni İşgali, Balkan Ülkelerinin Savaşa Katılması, Müttefiklerin Üstünlüğü ve Savaşın Sonu

a. Almanya'nın Sovyetler Birliğini İşgali

Almanya'nın Balkan harekâtı Sovyetlere saldırı zamanını geciktirmiş,⁵⁸ mayıs için planlanan harekât haziran sonuna doğru başlatılabilmiş ve böylece Alman orduları ağustos ayına gelen Rus kış ve karına saplanmışlardır.⁵⁹ 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgal ettiğinde bütün Balkan devletlerini kuşatan bir düşmanlık ortamı oluştu: Romanya ve Bulgaristan mihver müttefiki iken Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya ise Alman, Bulgar ve İtalyan işgali altında kaldı.⁶⁰

b. Balkan Ülkelerinin Savaşa Katılması

(1) Romanya⁶¹

Romanya açısından Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen savaş, görünüşte bütün millî toprakların iyileştirilmesi ve savunulması içindi.

⁵⁶ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 226.

⁵⁷ Bir bölük Bulgar askerinin Üsküp'e girdiği şeklinde verilen haberde: Makedonya'da Üsküp'te bir Makedonya Harekât Merkez Komitesi tesis edildiği, bu komiteye, Makedonyalı Bulgarların en önemli temsilcilerinin dâhil olduğu belirtilmektedir. Bulgar kıtaları, Alman kıtaları tarafından kurtarılmış olan Bulgar mıntikalarının bazılarını, halkın menfaatine olarak sükûn ve nizamı idame için işgal etmiştir. Bk. Vatan Gazetesi; 20.04.1941, s. 1.

⁵⁸ "Zamanlamadaki değişikliği yaratan esas faktör, General Simoviç ve yandaşlarının çok kısa bir süre önce Yugoslavya'yı bir pakt ile mihver güçlere bağlayan hükûmeti 27 Mart 1941 tarihinde beklenmedik bir darbeyle devirmeleridir. Hitler bu moral bozucu haber üzerine o denli bir hiddete kapıldı ki hemen o gün Yugoslavya'ya karşı büyük bir hücumla girişmeye karar verdi. Böylesi bir darbe için gerekli olan kara ve hava güçleri sadece Yunanistan'a yapılacak bir sefer için gerekli olandan daha fazlaydı ve böylece Hitler'i Rusya'ya yapılacak taarruzun başlangıcını erteleme yolunda daha büyük ve ölümcül kararı almaya itmiş oldu. Hitler'i Yunanistan'a doğru iten şey gerçek bir İngiliz çıkarması değil, bunun korkusuydu ve sonuç, zihninin huzura ermesini sağladı. Çıkarma, Yugoslavya'da mevcut olan hükûmeti Hitler ile anlaşmaktan dahi caydırmamıştı. Öte yandan Simoviç'i başarılı bir hükûmet darbesi yapmak ve Hitler'e daha az başarıyla kafa tutmak konusunda cesaretlendirmiş olabilir." Bk. Liddell Hart; Hitler'in Generalleri Konuşuyor, C II, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 345 - 346.

⁵⁹ Sander; s. 142.

⁶⁰ The Secrets War; The Office of Strategic Services in World War II, Ed. George C. Chalou, National Archives Records Administration, Washington DC, 2002, s. 194 - 214.

⁶¹ David M. Glantz; Red Storm over the Balkans: The Failed Soviet Invasion of Romania, Spring 1944, University Press of Kansas, Lawrence, 2007.

Hükûmetin bütün yetkilerini elinde toplamış olan General Ion Antenoscu başlangıçta Almanya'nın kazanacağını düşünmekteydi. 1941 yılı Temmuz ayında Romanya güçleri bir önceki yıl kaybetmiş oldukları Bukovina ve Besarabya bölgelerini yeniden ele geçirdi.⁶²

Almanya güçleri yanında savaşan Romanya, Erdel⁶³ için mücadele ediyordu. Savaş boyunca bu bölge hükûmetleri teorik olarak müttefik olan Bükreş ve Budapeşte arasında önemli bir gerginlik merkezi idi. Her ikisi de birbirlerini, bölünmüş olan eyaletin kendilerine ait olan kısımlarında zulüm yapmak ve kötü yönetimde bulunmakla suçluyorlardı. Her ikisi de şikâyetlerini Alman otoritelerin karar verme yetkisinde olduğu Berlin'e iletiler. Almanya'daki Romanya temsilcileri Macaristan propagandasının çok etkili olduğu gerçeğinin farkına vardılar. Propagandalarında üzerinde durdukları en önemli konu "Trianon adaletsizliği" idi. Bu da Versay'da büyük bir adaletsizlik ile yüz yüze kaldıklarını düşünen Almanlar tarafından ilgiyle karşılandı. Bu durumda Romanyalılar Almanları desteklemedikleri takdirde Erdel'in geri kalanının da zaferin kazanıldığı gün Macaristan'a verileceğini düşünerek onların yanında kalmaya devam ettiler.

Bütün bu düşüncelerle Romanya hükûmeti Alman savaş gücü içerisinde önemli bir rol üstlendi. 1941 yılındaki Sovyetlere yönelik taarruza tam 30 Romanya tümeni katıldı. Asıl faaliyet alanları, Odessa ve Kırım'ın alınmasında önemli rol oynadıkları Güney Rusya bölgesi idi. Romanya birlikleri Stalingrad'da da görev yaptı; Üçüncü ve Dördüncü Ordunun yanı sıra Birinci Romanya Tank Tümeni de bu taarruza katıldı. Romanya'nın burada verdiği kayıp o kadar fazlaydı ki yaklaşık seksen bin kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir.

Hitlerin zorlaması sonucu, 19 Ağustos 1941 günü imzalanan bir mutabakat ile Tranninistra denilen, Dniester ile Bug nehirleri arasında kalan kuzey hudutları tespit edilmemiş bir bölge Romanya'nın yönetimine bırakılmıştı. Hitler buraları Romanya'nın ilhak etmesini istiyordu. Antonescu, Transnistria bölgesinin Erdel bölgesinin kaybının bedeli olması durumunu yaratacak bir harekette bulunmak istemedi. 7 Aralık 1941'de İngiltere,

⁶² Bu olay, Romanya Yahudileri bakımından özel bir önem taşımaktaydı. Çünkü o bölgedeki Yahudiler büyük çoğunlukla Sovyetler Birliği'nden yana olmuşlardı ve şimdi Romenlerin Yahudi karşıtı tutumlarının yanı sıra bu nedenle de öç almaları söz konusuydu. Bu gelişmeler çerçevesinde, ilk aşamada 9 Eylül 1940'ta antisemitik yasalar yürürlüğe konuldu. Bu yasalar ile yetinilmeyerek Yahudilere karşı yapılan baskılar ve hak sınırlamaları birbirini izledi. 1941 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Yahudilerin ellerinden oturdıkları yerler alınıyordu. Bu arada askere alınmamış Yahudilere zorunlu çalışma yükümlülüğü konulmuştu. 17 Kasım 1941'de Mareşal Antonescu Romanya'daki "Yahudi Cemaat Teşkilleri Birliğini" kapattı ve Yahudilerin işlerini yürütmek üzere bir idare kurdu. Tüm bu gelişmelere karşın Yahudilerin Romanya'yı terk etmesine ses çıkarılmıyordu. Bu da Yahudi sorununun bir başka çözüm biçimiydi. Çetin Yetkin; Struma, Bir Dramın İç Yüzü, 2. B., Güner Yayınları, İstanbul, 2008, s 26 - 27. Wolff; s. 191.

⁶³ Bugünkü Romanya'nın batı ve orta bölgelerine verilen isimdir. Asıl ismi Macarca Erdély, Romence Ardeal, Sırp, Bulgar ve Yunan dillerinde ise Erdel olarak kullanılmıştır. Diğer Avrupa ülkeleri aynı bölgeye genellikle Transilvanya ismini vermişlerdir.

Romanya'ya savaş ilan etti. 12 Aralık 1941'de Romanya, Macaristan ile birlikte ABD'ye harp ilan etti.⁶⁴

Almanya için Romanya ile girişilmiş olan ittifakta en önemli unsur, bölgenin geniş ekonomik kaynaklarından faydalanılabileceğinin garanti edilmesi idi. Romanya petrolü ve buğdayı özellikle büyük bir öneme sahipti. Ancak bütün bir savaş boyunca dağıtım ve özellikle ödeme metotları ile ilgili önemli sürtüşmeler meydana geldi.⁶⁵

İki devlet arasındaki ilişki; Sovyet Cephesi'ndeki başarısızlıktan sonra, Almanlar müttefiklerinin büyük fedakârlıklarda bulunmalarını beklediklerinde daha da gergin bir hâl aldı. Bununla birlikte Romanya'nın tutumu değişmedi: Ekonomik düzenlemeler savaş zamanında bile ticari bir iş idi. Buna ek olarak Romanya Devleti Alman tarafına geçmekle karasal hedeflerine ulaşmayı düşünmüştü. Bu ilişkide ideolojik herhangi bir unsur yer almamaktaydı.⁶⁶

Savaş başladığından beri Antonescu tam anlamıyla askerî işler ile meşgul oldu. Savaş sırasında, yoğun bir Nazi baskısı altında, hükümet Yahudilere karşı bazı adımlar atmak durumunda kaldı. Bununla birlikte, daha önceki yıllarda meydana gelen savaşlarda orduda görev yapmış olan Yahudilerin ailelerinden gelmekte olan Regat Yahudilerinin korunması ile ilgili özel bir kanun çıkarıldı. Rusya'nın güneyinde Romanya'nın işgal altında kalan topraklarındaki yoğun Yahudi nüfusunun durumu ise tamamen farklı idi. Burada Yahudilerin Polonya'daki toplama kamplarına gönderilmeleri hızlandırılmış ve toplu işkencelere tanık olunmuştu.⁶⁷

Romanyalılar için de 1943 yılı bir dönüm noktasıydı. Stalingrad yenilgisinden sonra savaşın Romanya için bir felaketle sonuçlanabileceği artık netleşmişti. 1943 yılı Ağustos ayında Ploesti petrol sahaları üzerine ilk müttefik akınları başlamıştı. Bu zamana kadar ülke savaş alanının bütün korkularını yaşamış oldu. Bükreş'e yöneltilmiş olan ilk saldırıyı diğer saldırılar takip etti. Böyle bir olaya hazırlıksız yakalanan halk, büyük bir şaşkınlık yaşadı ve günlük hayat felce uğradı.⁶⁸

Mihver güçlerinin mağlubiyeti kaçınılmaz olduğunda Batılı müttefik güçler ile ayrı bir barış yapmak için daha önceden başlatılmış olan çabalar yoğunlaşarak resmî ve gayriresmî şekilde devam etti. Ancak Batılı güçler

⁶⁴ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 606.

⁶⁵ Para söz konusu olduğunda Alman ekonomistler ülkenin altınlarını kullanarak tarafsız ülkelerden stratejik ürünler almayı istemekteydi. Romanyalı bir gözlemci Alman tepkisi ile ilgili olarak şu yorumda bulunmuştu: "Almanya, Bükreş'te yaşlı ve kötü niyetli bir politikacı hizbinin iş başında bulunduğu inaniyordu. Bu hizip Millî Bankada konuşlanmış kurtlar gibiydi ve bu karşı koyan kalenin yönetimindeydi. Bu hizip, Alman karşıtı Rumen politikacılardan oluşuyordu. Romanya ekonomik hayatını elinde tutan ve dolaylı yollardan siyasi sahnede de rol alan bu grup Romanya halkının mücadele ve zafer kazanma çabalarını sabote edecek çalışmalar içerisindeydi."

⁶⁶ Jelavich; s. 265.

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ Jelavich; s. 266.

ayrı bir barış olması taraftarı değildi ve bu nedenle de Sovyet müttefiklerini barış görüşmelerinden haberdar etti.

1944 başından itibaren, harbi sona erdirmek için Ruslarla ve İngilizlerle temas aranmaya başlandı. Bu temaslardan bir netice alınamadan Kral Mihai, 23 Ağustos 1944 tarihinde Mareşal Antonescu'yu tutuklatmayı başardı ve başkanlığa General Sanatescu'yu getirdi.⁶⁹

Müttefiklerin ısrarı üzerine Romanya Almanya'ya karşı 24 Ağustos 1944 tarihinde savaş ilan etti. Ancak bu tarihte Alman askerlerinin birçoğu zaten ülkeyi terk etmişti. Yine de Romanya askerleri aylarca Orta Avrupa'da savaşmak ve sonunda da 170 bin kişilik zayıat vermek zorunda kaldı.⁷⁰

Bu arada 31 Ağustos 1944'te Sovyet ordusu Romanya topraklarına girdi. 12 Eylül 1944'te Moskova'da bir ateşkes imzalandı. Bu anlaşmaya göre Romanya 300 milyon dolar savaş tazminatı ve Sovyet işgalinin bedelini ödemeyi kabul etti. Beserabya ve Kuzey Bukovina Sovyetlerde kalıyor, Viyana Hakem Kararı ortadan kaldırılarak Erdel Romanya'ya iade ediliyordu.⁷¹ Her ne kadar ülke teoride Amerikan, İngiliz ve Sovyet üyeleri olan Müttefik Kontrol Komisyonunun kontrolü altındaysa da gerçekte tam kontrol Sovyetler Birliği'ndeydi. Bundan sonra Batılı müttefik devletler, Romanya'nın Sovyet alanında kaldığını kabul etti.

Daha çok ordu görevlilerinden oluşan ilk Sanatescu hükûmeti 1944 yılı Ağustos ayından 1944 yılı Kasım ayına kadar sürdü. 1938 yılında askıya alınan 1923 Anayasası'nı yeniden düzenledi. Bununla birlikte en önemli görevi, Sovyet işgali ile iyi ilişkiler geliştirmektir. Sovyet otoriteleri ile olan anlaşmazlıktan sonra, Sanatescu hükûmeti kasımda yeniden düzenledi. Liberaller ve Millî Köylüler de dâhil olmak üzere bazı siyasi partilerden atamalar yapıldı.

1944 yılı Aralık ayında bu sefer Sovyet onayı olan General Nicolae Radescu başkanlığında başka bir hükûmet tayin edildi. Radescu 1945 yılı Mart ayına kadar görevde kaldı.

1945 yılı Ocak ayında Ana Pauker ve Gheorghiu - Dej Moskova'ya gitti. Orada tam anlamıyla Millî Demokratik Cephe (FND) kontrolü altında olacak bir hükûmetin oluşumu ile ilgili talimatlar aldıkları açıkça ortadaydı. Bu dönemde hükûmete yapılan saldırılarda artışlar oldu. İşçiler ve köylüler tarafından gösteriler düzenlendi ve görevliler saldırıya uğradı. Komünist ve FND programı devrimci bir hükûmet kurmamaya, tarımsal reformlar gerçekleştirmeye, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler geliştirmeye ve Kuzey Erdel'in geri alınması konularındaki kararlılıklarına devam etti.

Yalta Konferansı'ndan sonra Komünistler Romanya içinde seslerini yükseltmeye başladılar. 24 Şubat 1945'te yapılan şiddetli bir gösteride

⁶⁹ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 606.

⁷⁰ Jelavich; s. 267.

⁷¹ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939 - 1945, s. 606.

ölenlerin olmasının ardından, General Radescu, Pauker ve Luca'yı "vahşi sırtlanlar" ve "Tanrısız ve ülkesiz yabancılar" olmakla suçladı.⁷² Üç gün sonra bir Sovyet casusu olan ve 1930'lu yıllarda Sovyet aklama davaları sırasında savcı olarak ün kazanmış olan Andrei Vyshinsky Bükreş'e geldi. Mihai'den Radescu hükûmetini görevden almasını talep etti ve Krala ultimatomla iki saatlik bir süre verdi. Mihai Ştirbei'yi olası başbakan olarak atadığında Vyshinsky tamamen FND'den oluşacak hükûmete Groza'nın başkan olarak atanması konusunda ısrarcı davrandı. 6 Mart 1945 günü Kral tarafından bu isteklerin kabul edilmesi Romanya'nın tam anlamıyla komünist etki altında olduğunu göstermekteydi.⁷³ Bu Sovyet eylemi Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile müzakere edilmeden tek taraflı olarak alındı ve bu durum müttefikler arası uzlaşmanın ihlali idi.

General Antonescu, Mihai Antonescu ve diğer iki general 1945 yılında mahkemede yargılandıktan sonra 17 Mayıs 1945'te idam edildi. Yargılama sırasında Antonescu geçmiş politikalarını açıkça savundu ve amacının Romanya'yı en büyük millî düşman olan Sovyetler Birliği'ne karşı korumak olduğunu söyledi.

1945 yılı Ekim ayında Komünist Parti millî bir toplantı düzenledi. Sovyetlerin Radescu hükûmetini düşürmek için yaptığı girişimler Londra ve Washington tarafından büyük bir tepki ile karşılandı. Groza hükûmeti açıkça Yalta prensiplerinin ihlali olduğundan dolayı hem İngiliz hem de Amerikan hükûmetleri onu kabul etmeyi reddettiler. Kral Mihai bütün müttefik güçler tarafından kabul edilebilir bir idareyi güvence altına alma girişiminde Groza'dan istifa etmesini rica etti.⁷⁴

Geniş çaplı bir beklentiye rağmen ne Amerika Birleşik Devletleri ne de İngiltere, komünist baskılara karşı olan muhalefeti desteklemek için bir girişimde bulundu. 1945 yılı Aralık ayında, müttefik dışişleri bakanları Moskova'da bir araya geldi. Romanya problemini çözmek için hem liberal partilerden hem de köylü partilerinden birer temsilcinin hükûmette görev almalarının ve seçim yapılmasının gerekli olduğu sonucuna varıldı. Alınan bu önlemlerle hem İngiltere hem de Amerika Birleşik Devletleri 1946 Şubatında Groza hükûmetini tanıdı.⁷⁵

(2) Bulgaristan

Mihver devletleri arasında Bulgaristan savaş sırasında en iyi koşullara sahip olan ülke idi. Romanya'nın aksine Bulgar askerleri Sovyetler Birliği'ndeki tehlikeli birliklere katılmadı. Savaş çabalarına olan katkısı sadece Alman ve İtalyan birlikleri tarafından zapt edilmiş topraklara garnizon sağlamakla sınırlı kaldı. Bulgaristan aynı zamanda Berlin için çok önemli bir ham madde ve özellikle tahıl kaynağı idi. Bulgaristan'ın Makedonya ve

⁷² Wolff; s. 282.

⁷³ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 606.

⁷⁴ Jelavich; s. 308.

⁷⁵ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 607.

Trakya'yı işgali başlangıçta büyük bir ilgiyle karşılandı. 1941 yılı Mayıs ayında Bulgar Hükûmeti işgal etmiş olduğu toprakları resmî olarak kendi topraklarına kattı. Trakya'dan zaten vazgeçmiş olan Almanlar bu duruma hiçbir itirazda bulunmadı. Bu toprakların ele geçirilmesiyle Bulgaristan en güçlü Balkan devleti oldu. Bir Bulgar politikacı tarafından dile getirilen şu sözler zamanın yaygın olan yaklaşımını yansıtmaktadır: "Bütün hepimiz, ilk defa hakkımız olan şeyi elde edeceğimiz fikriyle sarhoş olmuştuk. Hem de uzun yıllardır canımızla kanımızla istediğimiz bir şeyi. Ancak emin olunuz ki vicdanımızda uğruna savaşmadığımız ve tarafımızdan alınmamış bir yeri sadece bir hediye olarak alıyorduk olmanın huzursuzluğu vardı."⁷⁶

Bulgar askerleri ve memurları, millî eğitimlerinin bir sonucu olarak Belomorie olarak adlandırdıkları Makedonya ve Trakya halklarının da yurttaşları olduklarına inandı. Her ne kadar bu inanç Yugoslav, Vardar, Makedonya gibi önceki Atina toprakları altında olan bölgelerde temelde var idiyse de savaş yıllarında çok büyük değişikliklere uğramıştı.⁷⁷

Bulgaristan ordusu kötü bir silah donanımına sahipti; çok az modern silahı vardı. Ordu kumandanları Varna ve Burgaz gibi Karadeniz limanlarından gelebilecek muhtemel bir Sovyet işgali korkusu taşımaktaydı. 1941 yılında imzalanan saldırmazlık anlaşmasına rağmen Türklerden gelebilecek bir saldırının da endişesini yaşamaktaydılar. Ancak bu korkulara rağmen Bulgar Hükûmeti Üçlü Pakt ortaklarına katılmakta tereddüt etmedi ve Japonların Pearl Harbour'a saldırmalarının ardından Amerika'ya savaş ilan etti.⁷⁸ Alman birliklerinin ülkesine de girmesine izin verdi.

Alman birliklerinin gelişi Bulgaristan içerisinde bir direniş harekâtının oluşmasına yol açtı. Aslında Almanya ile ittifak, Bulgaristan'ın millî hayallerini gerçekleştirmesine imkân vermekteydi. Yugoslavya ve Yunanistan işgal edilince Almanlar, Yunan Batı Trakyası ile Yugoslav Makedonya'sını Bulgarların kontrolüne terk etmişti.⁷⁹ Bu sebeple başlangıçta sağcıların katılmadığı, Köylü, Sosyalist ve Komünist Partileri taraftarlarını bir araya getiren bu direniş harekâtı "Vatan Cephesi" adını aldı. Harekâtın başında görünen kişi Köylü Partisi Lideri Nicolas Petkov idi. Bu partinin başkanı G.M. Dimitrov o tarihlerde yurt dışında sürgünde olduğundan Petkov ona vekâlet etmekteydi.⁸⁰

⁷⁶ Marshall Lee Miller; Bulgaria during the Second World War, Stanford University Press, California, 1975, s. 55.

⁷⁷ 1912 yılında Yunan nüfusu Makedonya topraklarının sadece yüzde 42'sini oluştururken 1919'da Batı Trakya'nın yüzde 17'sini ve 1920'li yıllarda Anadolu'dan gelen göçmenlerin yeniden yerleştirilmelerinin bir sonucu olarak Ege Makedonya'sındaki insanların yüzde 82'sini, Trakya'dakilerin de yüzde 62'sini oluşturmaktaydı. Slavca konuşanlar göreceli olarak küçük bir azınlık teşkil etmelerine rağmen Bulgar otoriteler millîleştirme projelerini sürdürmeye devam etti. Jelavich; s. 269.

⁷⁸ Jelavich; s. 271.

⁷⁹ Önder; s. 109. Vatan Gazetesi; 22 Nisan 1941, s. 1.

⁸⁰ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 608.

Savaş sırasında Kral Boris temel siyasi figür olarak kaldı; Bogdan Filov ise başbakanı. 1942 yılı Haziran ayında hükûmet yeniden düzenlendi; Filov hem başbakan hem de dışişleri bakanı oldu. General Nikola Mihov ise savaş bakanı idi. Faşist bir rejimden çok, bir kraliyet diktatörlüğü olan Boris hükûmeti bazı Alman örnekleri takip etti. Romanya'da olduğu gibi Yahudiler ile ilgili bazı tedbirler alındı. Ancak bu tedbirlerin uygulanması aşamasında büyük itirazlar ile karşı karşıya kaldı. Ülkede bulunan yaklaşık 50 bin Yahudi, millî hayat açısından bir tartışma konusu olmamıştı; sorunlu olan azınlıklar, Türkler ve Yunanlardı. Bu tutum nedeniyle, Almanlar tarafından düzenlenen Yahudilerin sınır dışı edilmeleri durumuna karşı konuldu; ulusun Yahudileri daha çok şehir dışına dağıldı. Ancak Bulgar memurlar Trakya ve Makedonya'daki Yahudilerin Avrupa'daki toplama kamplarına taşınmalarına mani olamadı.

Genel olarak Boris, Alman temsilciler ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Kral, Alman yanlıları ve Berlin ile daha yakın ilişkiler kurmak gerektiğine inanan kimseler tarafından otoritesine meydan okunacağı fikriyle endişeli bir durumda görünmekteydi. Bulgaristan'da, Romanya'da olduğu gibi hoşgörölü bir muhalefet vardı. Siyasi partiler işlevlerini yerine getiremiyordu; ancak insanlar bireysel olarak fikirlerini politika niteliğinde belirtebiliyorlardı. Kişisel yönetimine karşı fazlaca karşı koymalar olmasına rağmen Boris siyasi hayatın merkezinde kaldı; gerçekte onun varlığı sistemi bir arada tutabilmek için gerekliydi. Böylece hükûmet 23 Ağustos 1943'te kralın ansızın gerçekleşen ölümü ile bir tür kriz dönemine girdi. Bulgar halkı krallarının Almanlar tarafından zehirlendiğini düşünmeye başladı. Kralın ölümü Alman etkisini azaltan bir durum olarak gelişti.⁸¹

Yeni Kral Simeon II henüz çocuk olduğundan Bulgar Meclisi üç kişilik bir Niyabet Meclisi seçti ve hükûmeti de Alman isteklerine zorluk çıkarmayacak Bojilov kurdu.⁸²

1944 yılı baharında, savaşın kaybedilmiş olduğu artık tam olarak netleştğinde, millî liderler yavaş yavaş bu kargaşadan ayaklarını çekmeye başladı. Haziranda hükûmet yeniden düzenlendi ve İvan Bagrianov başbakan oldu. Bulgaristan'ın savaş içindeki konumu ağustos ayında Bükreş'teki darbe ve ardından Romanya'nın çekilmesi nedeniyle göreceli olarak zayıfladı. Kati bir mağlubiyet ile yüz yüze gelen Bagrianov Bulgaristan'ı savaş dışına çekme hazırlıklarına başladı. 2 Eylül'de bakanlıkta yeniden düzenleme yapıldı ve Gichev ile iş birliği içerisinde olan Kosta Muraviev başbakan oldu. Vatan Cephesi yeni bakanlık oluşumunda bir iş birliği içinde olmayı reddetti. Batı taraftarı olan yeni rejim artık İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile savaşta olmadığını açıkladı.⁸³

⁸¹ Jelavich; s. 271.

⁸² Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 608.

⁸³ Jelavich; s. 275.

31 Ağustos 1944 tarihinde Sovyet ordusu Bükreş'i işgal etti. Sovyetler Birliği ile savaşta olmadığı için Bulgaristan Hükûmeti böyle bir işgali beklemiyordu. Sovyet liderleri savaş boyunca Sofya'da özel bir görev yürüttükleri için buradaki gelişmelerden çok iyi haberdardı. 5 Eylül'de Sovyetler Bulgaristan'a karşı savaş ilan etti. 8 Eylül'de Sovyet Birlikleri ülkeye girmeye başladı. Çaresiz bir durumda olan Bulgar Hükûmeti, askerlerine direniş göstermemesi emrini verdi. Almanya ile olan ilişkiler aniden kesildi. 8 Eylül'de Sovyetler Birliği ile olan savaş ateşkes ile son buldu.⁸⁴

Bu noktada Vatan Cephesi harekete geçmeye hazırlandı. İlk olarak grevler düzenlendi. 9 Eylül'de örgüt, hükûmeti ele geçirdi. Bir direniş ile karşılaşmadı. Polis ve ordu da tam bir iş birliği içerisindeydi. Komünist Tador Pavlov'u da içine alan başka bir naip konseyi oluşturuldu. Yeni Bulgar Hükûmeti Vatan Cephesi'nin dört partisi üzerine inşa edildi. Zveno'nun Albay Kimon Georgiev'i başbakan olurken onunla iş birliği içerisinde olan Damian Velchev savaş bakanlığı görevine getirildi. Komünist Parti ise İçişlerinde ve Adalet Bakanlığında önemli görevler elde etti.⁸⁵ Hükûmetin kuruluşunu takip eden 6 ay süresince Almanlarla iş birliği yapmış veya yaptığı iddia edilen kişilere karşı tenkil operasyonunun yapılmasına yol açtı. Kurulan özel mahkemeler on binden fazla kişiyi çeşitli cezalara çarptırdı, bu arada 2.000'den fazla da ölüm cezasına hükmedildi.⁸⁶

Ateşkesine rağmen neredeyse ilk defa gerçekten savaşmak zorunda kalan Bulgar askerleri için savaş hâlâ sona ermemişti. Romanyalılar gibi onlar da Sovyet birliklerine katılıp Almanlara karşı ilerleyişe geçti ve yaklaşık olarak otuz bin kişi daha sonra meydana gelen savaşlarda hayatını kaybetti.

Boris'in ölümünden sonra, geleneksel muhafazakâr siyasi güçler gittikçe daha savunmasız bir vaziyette kaldı. Sovyetler Birliği tarafından savaş ilan edilmesiyle birlikte merkez ve sol kanattaki partilerin katılımıyla bir cephe oluştu. Komünistler de bu cephede yer aldı. Ayrıca Sovyetlerin; Romanya ve Bulgaristan ordularının Almanya'ya karşı olan savaşta yer almaları noktasındaki isteği, devletin geleceği için hayati olan bir dönem boyunca bu askerlerin birçoğunun kendi ülkelerinden çıkarılmaları sonucunu doğurdu. Böylece muhafazakâr rejimlerin geleneksel bir kaynağı etkili bir şekilde ortadan kaldırılmıştı.⁸⁷

1944 yılı Eylül ayında Köylü Partisi Başkanı Dr. G. M. Dimitrov yurt dışından döndü. Görevi sırasında Dimitrov partinin bağımsız eylemler gerçekleştirmesi girişimlerinde bulundu; kendisi de aynı zamanda Batı yanlısı bir geçmişten geliyordu. Sürekli devam eden baskı ve saldırıların

⁸⁴ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 608.

⁸⁵ Jelavich; s. 274.

⁸⁶ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 609.

⁸⁷ Jelavich; s. 275.

kurbanı olarak Dimitrov sonunda Nikolo Petkov lehine istifa etti. Sofya'daki Amerikan Konsolosluğuna sığındı ve daha sonra da Amerika'ya göç etti. Başlangıçta Petkov Komünist Parti ile ittifak kurabilmek için daha ılımlı bir geçmişe sahipmiş gibi göründü. Başlangıcından beri Vatan Cephesi ile çalıştı ve Sovyetler Birliği ile sıkı iş birliği içerisinde olunması taraftarı oldu. Ancak o da çok geçmeden bütün amaçları Köylü Partisinin etkisini tamamiyla ortadan kaldırmak olan komünistler ile anlaşmazlığa düştü.⁸⁸

Mart 1945'te Vatan Cephesi Sofya'da bir kongre düzenledi. Bu kongrede Georgi Dimitrov merkezî komitenin başkanı olarak seçildi. Kominternlerin eski başkanı olan Dimitrov uluslararası komünist hareketinde iyi bir şöhrete sahipti. Uzun bir müddet Sovyetler Birliği'nde yaşadktan sonra Sovyet vatandaşı olmuş ve bu nedenle de Bulgaristan'da görev alma hakkından fedakârlık etmişti. Hayatının büyük bir kısmını sürgünde geçiren Dimitrov, seçilmesinin üzerinden sekiz ay geçtikten sonra 1945 yılı Kasım ayında ülkeye döndü. 1945 yılı yazında hükûmet seçimlerin olacağını açıkladı. Seçimler 28 Ağustos'ta değil 18 Kasım 1945'te yapıldı. Ancak Köylü, Sosyalist ve Demokrat Partileri yeterli garanti olmadığı gerekçesiyle seçimlere katılmadılar ve Komünistler oyların %86'ını aldılar. ABD ve İngiltere, bu şekilde kurulacak bir hükûmetin halkı temsil etmeyeceğini, Hükûmet diğer partilerin de katılımıyla genişletilmezse bunu tanımayacaklarını bildirdi.⁸⁹

(3) Yugoslavya⁹⁰

Yugoslav ordusunun teslim olması ve kralın kaçmasının ardından bu ülke, ele geçirdiği toprakları etki alanlarına göre bölümlere ayıran Alman ve İtalyan güçlerinin kontrolüne geçti. Makedonya'nın büyük bir bölümü Bulgar egemenliği altına girdi, Macaristan 1919 yılı öncesinde kendi sınırları içerisinde olan Bačka ve Baranya'yı tekrar kendi sınırlarına kattı. Voyvodina'nın artakalan kısmı olan Banat, orada yaşamakta olan Alman azınlığın kontrolüne bırakıldı. Güneyde İtalyanların yönetimindeki Arnavutluk, beraberinde bazı Makedonya ve Karadağ toprakları ile Kosova bölgesine verildi. Hem Almanya hem de İtalya, Slovenya'nın bir kısım topraklarını istila etti.⁹¹ İtalya'nın en büyük kazancı ise Dalmaçya sahillerinin büyük bir bölümü ile Adriyatik'te bazı adaları ele geçirmek oldu. Geri kalan Yugoslav toprakları ise Alman ve İtalyanların denetimi altında Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ siyasi otoriteleri arasında düzenlendi. Ancak şimdi, Alman hükûmeti ele geçirilen toprakların yönetiminde İtalya ile en azından eşit bir etki hakkına

⁸⁸ Jelavich; s. 310.

⁸⁹ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939 - 1945, s. 609.

⁹⁰ Jozo Tomasevich; War and Revolution in Yugoslavia, 1941 - 1945: Occupation and Collaboration, Stanford University Press, California, 2001. Stevan K.Pavlowitch; Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia, Columbia University Press, New York, 2008.

⁹¹ L.S. Stavrianos; The Balkans since 1453, C. Hurst, Co. Ltd., London, 2000, s. 771.

sahip olmuştur. İlk olarak Sırbistan'da bazı sorumluluklar yüklendi, daha sonra da Hırvatistan'ın bir kısmını kontrol altında tuttu.

Stratejik konumu nedeniyle Sırbistan, Almanların savaş gücü için ayrıcalıklı bir öneme sahipti. Almanların tek düşüncesi bölgede istikrarı sağlayabilecek bir rejimin kurulmasına ön ayak olmaktı. Alman işgali sırasında hükûmetin başında olan General Milan Nediç, savaş sonrasına kadar ve önceki hükûmetin dönüş ihtimalini de düşünerek ülkenin bekçisi olmayı kendisinin en önemli görevi olarak gördü. Emri altında küçük bir askerî güç bulundurdu. Faşist Sırp lider Dimitrije Ljotić'e işgal güçleri tarafından bazı destekler verildi ve 3.600 kişilik bir birlik kurmasına da müsaade edildi.⁹²

İtalya idaresinde Karadağ'da İtalyan Hükûmeti bir krallık oluşturmak istedi. Aslında İtalyanların ideali, kendi işlerini sürdürebilecek özerk bir Karadağ yönetimi oluşturmaktı. Ancak bu istekleri tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. 1941 yılı Temmuz'unda ülke tam anlamıyla isyandaydı. Bazı Karadağlı birliklerin teslim olduktan sonra silahlarını kendilerinde tutmasına izin verildiği için isyanlar için gerekli teçhizatı bulmak pek zor olmadı. Bunun yanında, İtalyan birlikleri Arnavutluk'un da desteğini alarak bölgeyi 1942 yılında tekrar kontrol altına almayı başardı. Geniş çaplı misillemeler birbirini takip etti ve bu uzak ve dağlık bölge isyanların ve kargaşanın merkezi hâline geldi.

Bu dönemin en çok tartışmaya neden olan siyasi oluşumu ise Bağımsız Hırvatistan Devleti idi. 10 Nisan'da bu devletin kurulduğu ilan edildi. Teoride bu yeni ulus, mihver müttefiki idi. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri olan Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Slovakya ile aynı düzeydeydi. Her ne kadar Dalmaçya sahillerinin büyük bir kısmı İtalya'nın eline geçse de Hırvat toprakları Şimdi Bosna ve Hersek'i de içine almıştı. Ancak bu toprakların ele geçirilmesiyle Hırvatistan'ın etnik yapısı önemli ölçüde değişikliğe uğradı. 6,5 milyonluk Hırvatistan nüfusunun sadece 3 - 4 milyonu Hırvat idi. 1,9 milyon Sırp, 700 bin Müslüman, 150 bin Alman, 18 bin Yahudi ve bir miktar İtalyan da Hırvatistan sınırları içerisinde yaşamaya başlamış oldu.⁹³ Hırvat Hükûmeti; İtalya, Almanya, Macaristan Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Finlandiya, İspanya, Japonya, Burma ve Mançukuo tarafından tanındı. Üçlü Pakt ve Anti - Komintern Pakt imza edildi.⁹⁴

Bağımsızlığa rağmen devlet kuzeyden güneye uzanan bir hat ile iki etki alanına bölündü. İtalya Adriyatik'in batı kısmına sınır olan bölgeleri kontrol etti. Her ne kadar bir Alman askerî birliği Zagreb'e gönderilse de Hitler, hükûmetin idaresinin kim tarafından yapılacağını Mussolini'nin belirlemesini sağladı. Kendisine bu şans verilen İtalyan diktatör yönetime doğal olarak geçen on iki yıl boyunca desteklediği Ustaşa lideri Ante Pavelić'i

⁹² Jelavich; s. 277.

⁹³ Wolff; s. 203.

⁹⁴ Jelavich; s. 278.

seçti. İtalya'da yaşamakta olan Paveliç birkaç yüz yandaşı ile ülkeye geri döndü.⁹⁵ Yeni rejimin temelleri pek sağlam değildi. Öncelikli olarak Ustaşa hareketi Hırvatistan toplumu içerisinde öyle geniş ölçekli bir desteğe sahip değildi. Böylece Ustaşa rejimi geniş anlamda İtalya'nın ortaya koyduğu bir rejim oldu.

Bölgedeki gelişmeler tartışılırken ilk vurgulanması gereken şey, hem Alman hem de İtalyan güçlerinin her yerde düzeni sağlayabilecek kadar geniş olmadıklarıdır. Genişletilmiş Hırvat Hükûmeti, Yugoslavya'nın bazı yerlerini de içermekteydi. Öyle ki bu yerler, geçmişte sıklıkla tekrarlanan isyanların merkezi ve hatta millî düşmanlığın en yoğun olarak yaşandığı yerlerdi. Düzenli idare çok geçmeden bozuldu ve ardından da tam anlamıyla anarşi ortamı doğdu. Bu durum Hırvat Hükûmetinin kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan Sırlara saldırılmasıyla birlikte daha da kötü bir hâl aldı. Sırlar fırsat bulduklarında İtalyanların desteğini de alarak zaman zaman Hırvat ve Müslüman komşularına karşı misillemelerde bulundu. Bu karmaşa ve millî iç savaş ortamında, kayıpların da yüksek olması elbette kaçınılmaz idi. Bu dönemde 350 bin kadar Sırp'ın öldürüldüğü tahmin edilmektedir.⁹⁶

Mihver güçlerinin işgaline ve iş birlikçi rejimlere karşı oluşan belli başlı muhalefetin en önemli merkezleri, ülke çapında kısa zamanda oluşan mukavemet güçleri oldu. Bundan başka, zaferden sonra Sovyetler Birliği de dâhil müttefik güçleri tarafından tanınan sürgündeki resmî Yugoslav Hükûmeti Londra'da Kral Petar ve onun göçmen arkadaşları tarafından kuruldu. Yugoslavya'daki olaylardan ayrı bir şekilde ve Sırp millî eğilimlerini devam ettirerek bu şahıslar, gittikçe ülkelerindeki vaziyetten kopuk ve gerçekten uzak bir tablo sergilemeye başladı. En temel meşguliyetleri geçmiş acıları körüklemek ve savaş sırasındaki problemler üzerinde yoğunlaşmaktı; bu problemlerin başında ise Hırvat - Sırp tartışmaları geliyordu. Sürgün hükûmetindeki ilk başbakanları, 1941 Darbesi'ne öncülük eden General Duşan Simoviç idi. 1942 yılı Ocak ayında onun yerine önde gelen bir Sırp Tarihçisi Slobadan Iovanoviç geçti. Bu kabinede Albay Draza Mihailoviç⁹⁷ ordu, donanma ve hava kuvvetlerinden sorumlu bakanlığa getirildi. Yugoslavya'da aktif olan bu kişi aynı zamanda sürgündeki hükûmete sadık bir çeteci topluluğu da düzenledi.

1941 yılı Mayıs'ındaki çekilmeden hemen sonra, Albay Mihailoviç ve küçük bir grup Sırp görevlisi dağlara çıkarak bir direniş merkezi oluşturmayı amaçladı. Mihailoviç, kuvvetlerini Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi olarak

⁹⁵ Jozo Tomasevich; War and Revolution in Yugoslavia, 1941 - 1945: Occupation and Collaboration, Stanford University Press, California, 2001, s. 58.

⁹⁶ Mark Mazower; Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı, 2. B., Çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 199. Tomasevich; s. 10.

⁹⁷ David Martin; Patriot or Traitor: The Case of General Mihailovich, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1978, s. 100.

adlandırdı;⁹⁸ sürgündeki hükûmet ve Kral Petar ile çok yakın ilişki içerisinde olan bu organizasyon, sınırlı sayıda Sırp yandaşı çekebildi. Üyeleri hem Hırvat hem de komünizm karşıtıydı. Çetnik ordusu temel olarak yerel liderlerin altındaki, kendilerini sadece yaşadıkları topraklar ile sınırlayan bireysel grupların birliği hâline geldi. Bu durumdan dolayı Mihailoviç genellikle asları üzerinde tam anlamıyla bir kontrol sağlayamadı ve hareketlilikten yoksun kaldı. Savaş boyunca Çetnikler ve onların liderleri krala ve eski Sırp yoğunluklu Yugoslav Hükûmeti olan eski rejime sadık kaldılar. Geleneksel siyasi ve sosyal sistemi desteklediler.⁹⁹

Partizanlardan oluşan en önemli direniş hareketi tamamıyla farklı bir yapıya sahipti. Yugoslav Komünist Partisinin genel sekreteri olan Iosip Broz Tito bu direniş hareketinin lideriydi.¹⁰⁰ Her ne kadar organizasyonun komünist liderliği başından beri etkin bir konumdaysa da Tito ve beraberindekiler destek alabilmek için bütün partilerle görüşmeler yaptı. Halk cephesi fikri gibi partizanlar da bütün vatansever güçleri işgalcilere karşı birlik olmaya davet etti. Bu harekete en önemli destek, ilk olarak dağlık bölgelerde çok zor koşullarda yaşayan köylü nüfusundan geldi. Yerel köylü sınıfından oluşan çeteciler burada göreceli olarak daha özgürce hareket edebilmekte ve yerli halktan gerek istekli gerekse de isteksizce yapılan destekler görmekteydi.¹⁰¹

İlk başta, partizanlar¹⁰² ve Çetniklerin bir arada savaşması için bazı girişimlerde bulunuldu, sonuçta her ikisi de düşmanı kovmak amacını taşımaktaydı. Ayrıca Batılı güçler ve Sovyetler Birliği bütün ülkelerde direniş güçlerinin bir bütün olmalarını ve birlikte hareket etmelerini teşvik etmekteydi. Ancak mücadelenin idaresi hakkındaki temel anlaşmazlık kısa bir zaman içerisinde patlak verdi. Komintern talimatları “emperyalistlere” karşı muhalefeti destekler nitelikte iken Moskova’nın direktifleri şimdi daha çok mihver güçlerine karşı açık bir savaş yapılması yönündeydi. Komünist partiler bir an önce düşmanı oyalayacak ve katılımcılar açısından bedeli ne olursa olsun işgalcilerin askerlerini öldürme eylemlerine girişecekti.¹⁰³

⁹⁸ John R. Lampe; Yugoslavia as History, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 206. Jozo Tomasevich; The Chetniks, Stanford University Press, California, 1975,

⁹⁹ Jelavich; s. 281.

¹⁰⁰ Walter R. Roberts; Tito, Mihailovic, and the Allies, 1941 - 1945, Rutgers University Press, New Jersey, 1973, s. 94.

¹⁰¹ Jelavich; s. 282.

¹⁰² Yugoslavların çoğunluğunun Tito’nun partizanlarının zafer kazanmasından memnun oldukları da kuşkuyla yer bırakmaz. Ancak bunun tek istisnası Hırvat Ustaşa rejimini destekleyen, Sırpların önceki katliamların öcünü aldıkları Alman azınlık ve Sırbistan’da Tito hareketinin ve dolayısıyla Almanlara karşı savaşın asla gelişmediği geleneksel bir çekirdek idi. Hırvatistan ve Bosna’daki Sırp, Karadağlıların (Partizan ordusundaki subayların %17’sini sağlıyorlardı.) yanı sıra, Hırvatların önemli kesimleri ve Slovenler gibi güçlü bir biçimde Tito yanlısı idiler. Bk. Eric Hobsbawm; Kısa 20. Yüzyıl 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı, Everest Yayınları, 5. B., İstanbul, 2008, s. 228.

¹⁰³ Jelavich; s. 282.

Çetnikler ve partizanlar arasında anlaşmazlıklardan önemlisi Yugoslavya'nın geleceği ile ilgili yaşanan ayrılık idi. Londra Hükûmeti ile yakın ilişkisi olan Mihailoviç taraftarları krala ve önceki sisteme sadıktı. Ülkenin savaştan sonra olan organizasyonu düşünüldüğünde hükûmette Sırp'ların rolünün daha etkin olması şeklinde beklentileri vardı. 1941 yılında Hırvatların hükûmete ihanet ettikleri konusunda ikna olduklarından Sırbistan'ın bölgesel nüfuzunda artış olmasını ve millî bölgelerdeki üstünlüğünü desteklediler. Her ne kadar böyle bir program Sırp'lar için cazipse de Yugoslav halkının çoğunluğunu oluşturan Hırvatlar, Makedonlar, Arnavutlar, Slovenler ve Bosnalı Müslümanlar için pek de cazip değildi.¹⁰⁴

1941 yılı Kasım ayında, Çetnikler ve partizanlar arasındaki iş birliğini güvence altına almak için yapılan ilk teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlandı. Yugoslav topraklarında bir Alman ve İtalyan işgali oluşturulmasına rağmen her iki gücün de memurları her zaman uzlaşma içerisinde değillerdi. Ülkenin bu iki devletin hükûmetleriyle nasıl bir ilişkiye girmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıkları vardı. İş birlikçi rejimler hem Belgrad hem de Zagreb'de güç sahibiydi; ancak kendi idari bölgelerini kontrol altında tutup tutamayacakları her zaman için kuşku vericiydi. Kırsal bölgede iki önemli direniş örgütü oluşturuldu. Bunlar birbirine karşı liderliğe sahip; farklı siyasal, millî ve sosyal programları olan direniş hareketleriydi. Eklenmesi gerekmektedir ki benzer bir bölünme Sloven topraklarında da vardı. Orada iş birlikçi gruplar ve sağ ve sol direniş hareketleri içerisinde de farklılıklar mevcut idi. Makedonya'da durum, millî rekabetler ve Bulgar ile Yugoslav komünist partileri arasında direnişi kontrol etmek için yapılan mücadeleler nedeniyle daha da karıştı. Mihver güçlerinin savaşı kaybedebilecekleri belirginleştikçe herkes savaş sonrasındaki durumunu garanti altına alma mücadelesi vermeye odaklandı. Böylelikle bazı garip ittifaklar da yapıldı. Her ne kadar bütün direniş güçleri üyeleri ile işgalci güçler arasında bazı iş birliği örnekleri olsa da en yaygın iş birliği ve en kolay belgelenebilir olanı, Çetnikler ve mihver kumandasında kurulmuş olanıdır.¹⁰⁵

1941 Haziran'ından sonra Sovyetler Birliği, kendi güçleri üzerindeki baskıyı hafifletmeyi amaçladığı için, mihver işgali altındaki bütün topraklarda vuku bulan güçlü direniş hareketlerini destekledi. Alman ordusunun son çekilişine kadar partizan bölüklerinin aktif ve saldırgan bir siyaset takip etmeleri Sovyet çıkarlarına çok uygun bir durum idi. Bununla birlikte, Sovyet Hükûmeti hem kendi faaliyet alanında ciddi bir baskı altında olduğu hem de savaş ham maddelerini temin edemediği için bu direnişçi organizasyonlarına yeterli derecede askerî yardımda bulunamadı.

1941 yılı yazından itibaren direniş hareketleri Alman ve İtalyan askerî komutası için en temel sorunlardı. Her ne kadar temel endişeleri bir yandan Yunanistan ile diğer yandan da Tuna boyunca olan iletişim hatlarını devam

¹⁰⁴ age.; s. 283.

¹⁰⁵ age.; s. 284.

ettirmek ise de Alman işgal otoritelerinin neredeyse ülkenin kontrolünü ele geçirecek kadar partizan hareketinin güçlenmesine göz yummaları asla mümkün değildi.¹⁰⁶

1943 yılı Eylül ayında, İtalya'nın çekilmesinden sonra Almanların durumu daha da zorlaştı. Çok büyük sayıda İtalyan mühimmatı partizanların ellerine geçti. Alman yönetimi, müttefik gücünün yarımada gireceğinden her gün biraz daha endişelenir oldu.¹⁰⁷

Savaş sona yaklaştıkça partizanların Yugoslavya içerisinde muhtemel herhangi bir siyasi rakibe karşı avantaja sahip olduğu ortaya çıktı. Londra rejimi güçlü bir uluslararası konuma sahip olsa da ülke içerisinde idari bir yapıya sahip değildi. Karşı tarafta ise Tito, devletin yönetiminde etkin bir durumdaydı. Ne zaman partizanlar bir bölgeyi işgal etseler hemen yerel işleri yürütecek, hukuk ve düzeni sağlayacak köylü komiteleri örgütlemekteydi. Hatta bir bölgenin kontrolünü kaybettiklerinde bile bu siyasi yardımcılar işlerini devam ettiriyordu. 1942 Kasım'ında partizan liderleri Bihaç'ta bir konferans düzenledi. Burada Yugoslavya'nın millî bağımsızlığı için "Yugoslavya Anti Faşist Millî Kurtuluş Konseyi" (AVNOJ)¹⁰⁸ adını verdikleri merkezî bir otorite kurdular. İlk toplantısını 26 - 27 Kasım 1942'de, bugünkü Bosna - Hersek'in kuzeybatısındaki Bihaç'da yapan AVNOJ'un başkanlığına Yugoslav Kurucu Meclisinin Başkanı İvan Ribar getirildi. Toplantıda AVNOJ'un millî kurtuluş komiteleri olarak adlandırılan yerel yönetim organlarının denetimini üstlenmesi kararlaştırıldı. 29 - 30 Kasım 1943'te Jajce'de yapılan ikinci toplantıda AVNOJ'un yasama ve yürütme yetkileri genişletildi ve uygulamada geçici hükûmet görevini yapan merkezî bir Millî Kurtuluş Komitesi seçildi. Tito¹⁰⁹ mareşal unvanı aldı ve silahlı kuvvetlerin yönetiminde görev almaya devam etti. Sürgündeki hükûmetin otoritesi kabul edilmedi. Kralın ve bakanların ülkeye geri dönüp dönmeleri konusunda seçimler yapıldı. Federal organizasyon tekrar doğrulandı.¹¹⁰

Böylece iki farklı Yugoslav otoritesi oluştu. Müttefikler her ne kadar Londra Hükûmetini tanımaya devam ettilerse de askerî yardım partizanlara verildi. 1944 yılı Mayıs ayında, Alman idaresi Tito'nun Bosna Drvar'daki geçici karargâhına hava saldırısı düzenledi. Tito canını zor kurtardı ve ardından da İtalya'ya gitti. Oradan da İngiliz işgali altındaki Vis Adası'na geçti. İki siyasi merkezi barıştırmak tabii ki İngiliz Hükûmetinin her türlü çıkarı için uygundu. Kral Peter'e Mihailoviç'i tanımaması ve partizanlar ile uzlaşmaya varacak bir hükûmet kurması için çok büyük derecede baskı yapıldı. Sonunda 1944 yılı Haziran ayında, Hırvat İşçi Partisinden Dr. İvan Subasiç sürgündeki hükûmetin başbakanı oldu ve hiç vakit kaybetmeden

¹⁰⁶ Aynı yer.

¹⁰⁷ Jelavich; s. 285.

¹⁰⁸ Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ).

¹⁰⁹ Walter R. Roberts; Tito, Mihailovic, and the Allies, 1941 - 1945, Rutgers University Press, New Jersey, 1973, s. 94.

¹¹⁰ Wolff; s. 270 - 271.

Vis'teki Tito ile görüşmek için yola koyuldu. 16 Haziran'da partizanlara önemli avantajlar sağlayan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma Londra Hükûmetinin AVNOJ'u Yugoslavya içerisindeki tek siyasal otorite ve partizan ordusunu da resmî silahlı kuvvetler olarak tanımasını gerektiriyordu.

1944 yılı yazında, Balkanlardaki savaşın sona ereceği artık gün gibi ortadaydı. Alman güçleri çekilmeye başlamıştı. Tito Ağustos ayında Napoli'de Churchill ile buluştu¹¹¹ ve Eylül ayında sürpriz bir karar ile İngiliz Hükûmetini de bilgilendirmeden Sovyetler Birliği'ne gitti. O zamana kadar en yakın ilişkisi İngiliz Askerî Kuruluydu idi. Sovyetler Birliği'ndeki otoriteler ile ülkenin son özgürlük aşamasında atılması zorunlu olan bazı adımlar konusunda uzlaşmaya vardı. Ekim ayında partizanlar Sovyetler Birliği'nin de yardımıyla Belgrad'ı aldı. Daha sonra, Sovyet ordusu Yugoslavya'nın kuzeyinden geçerek Orta Avrupa'ya girdi.

21 Aralık 1944'te Churchill ve Eden, Tito - Subasiç Anlaşması'nı kabul etmesini krala telkin ettiler. Kral tam aksine, 11 Ocak 1945'te bir bildiri ile bu mutabakatı kabul etmediğini ilan etti. İngilizler derhâl, hem Ruslara hem de Tito'ya, kralın bildirisiyle mutabık olmadıklarını ve Tito - Subasiç Anlaşması'nı tanıdıklarını bildirdiler. 22 Ocak 1945 günü kral, Subasiç ile hükûmetini azletti.¹¹²

Her ne kadar düşman orduları 1945 baharı itibarıyla ülkeyi tamamıyla terk etmiş olsa da partizanlar hâlâ iç muhalefet ile karşı karşıyaydı. İlk olarak Çetnik müfrezelerinden artakalanlarla Ustaşa ve Hırvat Vatan Muhafızları gibi mihver ile de iş birliği yapmış olan gruplarla ve Nediç ile Ljotić'i destekleyenlerle uğraşmak zorunda kaldılar.

Partizanlar bu dönemde sadece Sırp, Hırvat ve Sloven bölgelerindeki bütün unsurlar üzerinde hâkimiyet kurmakla kalmadı; aynı zamanda eski Yugoslavya Devleti'nin sınırları içerisinde kalan Makedonya ve Kosova bölgelerinde de tam kontrolü ellerine geçirdi. Bu bölgeler önceki millî politikaların güçlü bir Komintern saldırısına muhatap olduğu yerlerdi. Yugoslav Komünist Partisi zaman zaman önceki bazı komünist bildirgelere ters düşme pahasına da olsa ülke çıkarlarını savunmakta ve genişletmekte ne kadar başarılı olduğunu göstermek istiyordu. Savaştan önce Kominternler, sadece Ege (Yunan) ve Vardar (Yugoslav) Makedonya'sını içine alan değil, aynı zamanda Pirin (Bulgar) Makedonya'sını da içine alan bağımsız ve özerk bir Makedonya kurulması için çağrıda bulunmuşlardı.¹¹³

11 Kasım 1945 günü seçimler gerçekleştirildi. Oy kullananlardan yüzde 88'i sandık başına gelmiş ve bunların da yüzde 90'ı hükûmeti

¹¹¹ The Secrets War; The Office of Strategic Services in World War II, Ed. George C. Chalou, National Archives Records Administration, Washington DC, 2002, s. 199.

¹¹² Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 580.

¹¹³ Andrew Rossos; Macedonia and Macedonians, Hoover Institution, Press, California, 2008, s. 186 - 197.

destekler yönde oy kullanmıştı. Anayasal meclis toplandı; monarşi kaldırıldı ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi.¹¹⁴

Diğer Doğu Avrupa komünist devletlerinin aksine, savaş sonrası Yugoslavya'sı federal bir zemin üzerinde oluşturulmuştu.¹¹⁵ Savaş dönemindeki bazı acı millî çatışmaları iyileştirme girişimi olarak Yugoslavya altı cumhuriyete bölündü. Bosna - Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya. Sırbistan'ın içinde iki otonom eyalet kuruldu. Arnavut çoğunluğundaki Kosova ve Macar, Rumen, Sırp, Hırvat ve Ukraynalı nüfusu barındıran Voyvodina. Hırvatça, Makedonca, Sırpça ve Slovence dört temel dil olarak kabul edildi. Arnavutça ve Macarca ise özerk bölgelerde kabul edilebilir bir yere sahipti. Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam üç temel dinî birlik olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etti; ancak bundan sonra komünist egemenliği altında olacaktı. Böylece Yugoslavya komşularının her birinden çok daha karışık bir iç organizasyona sahip oldu.¹¹⁶

(4) Arnavutluk¹¹⁷

1939 yılında Arnavutluk'un zaptedilmesinden sonra İtalyan Hükûmeti ülkeye yeni bir idare şekli verdi. Daha sonra Karadağ ve Hırvatistan'da da yaşanacağı gibi İtalyanların önceliği, Savoy Hanedanlığı¹¹⁸ altında anayasal bir monarşinin kurulması idi. Arnavut ordusu ve diplomatik müfrezeler hiç vakit kaybedilmeden İtalyan birlikleri ile birleştirildi. Geçmişte iki ülke arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle İtalyan memurları kendilerine iş birlikçiler bulmakta hiç zorlanmadı. Başta ülkedeki en geniş toprak sahibi olan Şevket Verlaçi İtalyanlar ile yakın iş birliği içerisinde oldu. Ancak kısa zaman

¹¹⁴ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 582.

¹¹⁵ Faşizmin işgalinden, diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak Sovyetler Birliği'nin yardımı olmadan kurtulan Yugoslavya'da bu mücadeleyi örgütleyip başarıyla tamamlayan Yugoslav Komünist Partisi (YKP) büyük bir saygınlığa sahipti. Ne var ki yeni devlet aynı zamanda hem savaş öncesinin hem de savaş sonrasının acı olayları üstüne kurulmuştu. Almanlarla İtalyanların güdümünde kurulan Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin başındaki Ustaşalar yaklaşık 700 bin Sırp ve Yahudi'yi katlettiler. Bundan başka Sırp'lar da kendi aralarında Partizanlar ve Çetnikler olarak bölünerek çatışmışlar, Müslümanların bir bölümü de işgalci güçlerle iş birliği yapmışlardı. Savaş sırasında, 1943 yılında Yayçe kentinde yapılan Yugoslavya Halk Kurtuluşu Anti Faşist Kurulu (AVNOJ) toplantısında ülkenin gelecekteki yapısı da şekillenmiştir. Burada belirlenen federal yapı hukuksal ifadesini 1946 Anayasası'nda buldu. Bk. İlhan Uzel; "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C 47, Sayı:1, s. 222.

¹¹⁶ Jelavich; s. 315.

¹¹⁷ Bernd Jürgen Fischer; Albania at War, 1939 - 1945, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1999. Gani Manelli; "Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle For Power, 1939 - 1944", East European Quarterly, Vol. XL, No. 3, (Fall 2006). Bernd Jürgen Fischer; "Resistance in Albania during the Second World War: Partisans, Nationalists and the S.O.E.", East European Quarterly 25, No.1 (1991)

¹¹⁸ 1861 - 1946 arasında İtalya'yı yöneten hanedan.

içerisinde sürtüşmeler baş gösterdi ve onun yerini 1941 yılı Aralık ayında Mustafa Kruja aldı.¹¹⁹

İtalyanların Yunanistan'ı işgal etmesi, ortak düşmanları olmasına rağmen Yunanistan ve Arnavutluk arasında herhangi bir yakınlaşma ve iş birliğine neden olmadı. Hatta kısa bir zaman sonra Yunanların Arnavutluk'un güneyini ele geçirme arzusunun azalmamış olduğu anlaşıldı. Benzer bir şekilde, Arnavut milliyetçileri Yunan Epir'inin bir kısmında hak iddia etmeye devam etti. 1941 yılında hem Yugoslavya'nın hem de Yunanistan'ın düşüşünün ardından, hâlâ tabii ki İtalyan egemenliği altında olan Arnavutluk'a Kosova bölgesinin kontrolü verildi. Bulgaristan ve Hırvatistan gibi Arnavutluk da mihver işgali sırasında en temel millî hedeflerinden bazılarının gerçekleşmesine tanık oldu.

Ancak komşu Yunanistan ve Yugoslav topraklarının yanı sıra burada da bir direniş örgütlenmişti. 1940 yılında kuzey aşiretlerini temsil eden Abbas Kupi, Kral Zogu'yu¹²⁰ destekleyen birlikler düzenledi. Bununla birlikte gelecek için en önemli gruplar; Komünist Parti, rakip Millî Cephe ya da Balli Kombetar tarafından oluşturulan gruplar oldu.¹²¹

Komünist tabaka, temel olarak Batı eğitimi görmüş ve geleneksel, tutucu Arnavut toplumunda herhangi bir yerleri olduğunu hissetmeyen entelektüellerden oluşmaktaydı. Daha sonra kendilerine Arnavutluk'un içinde bulunduğu şartlardan memnun olmayan bazı topraksız köylüler ve başka gruplar da katılmıştı. Entelektüel liderlikteki temel akım, rakip gruplara kolaylıkla bölünme ve ideolojik noktalarda tartışmalara girme eğilimi göstermekteydi. Tahminlere göre bu küçük grup 1941 yılının başında tam sekiz farklı gruba bölünmüştü. Bunlardan ikisi Sovyet rejimine muhalif olan Troçkist idi. Komünist cephedeki karışıklığı gözlemleyen Tito, 1941 yılı Ekim ayında Duşarı Mugoşa ve Mladen Popoviç isminde iki temsilci gönderdi. Onlar da beraberlerinde taraftar oldukları liderleri ve hizipleri getirdiler ve böylece düzenli bir Komünist Parti oluşturulmuş oldu. Enver Hoca¹²² parti

¹¹⁹ Owen Pearson; *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940 - 1945*, The Centre For Albanian Studies, New York, 2005, s. 150.

¹²⁰ Ahmet Muhtar Zogu 1924 - 1928 yılları arasında cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve 1928 - 1939 yılları arasında meclis tarafından ZOG I olarak kral ilan edilmiştir.

¹²¹ Jelavich; s. 289.

¹²² Enver Hoca, 1930'da üniversite öğrenimi için gittiği Fransa'da Fransız Komünist Partisinin yayın organı *Humanité*'de yazmaya başladı. 1936 yılında döndüğü ülkesinde bir süre Fransızca öğretmenliği yaptı. Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden sonra öğretmenlikten çıkarıldı. Bunun üzerine Tiran'a döndü ve açtığı tütüncü dükkânı kısa sürede, işgalci düşmana karşı direniş hazırlıkları yapan komünist militanların toplantı yerine dönüştü. Ülkede var olan çeşitli komünist gruplar 8 Kasım 1941'de Arnavutluk Emek Partisini (AEP) kurdular. Mart 1943'te yapılan ilk parti kongresinde Enver Hoca partinin genel sekreterlik görevine getirildi. Ulusal Kurtuluş Konseyi adına seçilen yürütme organının yöneticiliğini de yapan Enver Hoca, 11 Ocak 1946'da kurulan Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığına getirildi.

sekreteri olarak görevlendirildi ve on birli merkez komite seçildi. Bu toplantıdan sonra ekim ayında 130 üye resmî olarak partiye kabul edildi.¹²³

1942 yılı Eylül ayında Yugoslav direktifleri doğrultusunda bir halk cephesi siyasi koalisyonu olarak kısa adı Arnavutça LNC olan Millî Kurtuluş Hareketi oluşturuldu. Her ne kadar komünist ideoloji hâkim ideoloji ise de bu grup üyelerinden bazıları farklı siyasi görüşlere sahipti. 1943 yılı Mart ayında, Millî Kurtuluş Ordusu neredeyse bütün partizan birliklerinin üzerinde otorite sahibi olmuştu.

1942 yılı Ekim ayında ikinci direniş hareketi olan Balli Kombetar kuruldu. Harekete, Ali Klissura ve meşhur millî lider Midhat Fraşeri tarafından başkanlık edildi. Liberal ve milliyetçi görüşe sahip olan mensupları Kral Zogu'nun geri dönmesine karşıydı; bir cumhuriyet kurulmasını ve geniş çaplı dâhilî reformlar yapılmasını istiyorlardı. LNC'den farklı bir şekilde Batı yönelimli ve Sovyet karşıtıydılar. Ayrıca 1941 sınırlarının Kosova'yı da içerecek şekilde genişletilerek korunması taraftarıydılar. Genel olarak LNC şehirlerde yoğunlaşmayı tercih etmişken Balli Kombetar köylerde taraftar buldu. Kullandıkları metotlarda da birtakım farklılıklar vardı. Balli Kombetar liderleri daha tutucu eylemler yapmayı benimsedi ve köylü taraftarlarına karşı girişilebilecek misillemelerden endişe duydu.

Yugoslavya ve Yunanistan'da olduğu gibi İngiliz Hükûmeti Balkanlardaki askerî görevini yerine getirmek için iki direniş grubunun birleşmesini zorunlu görmekteydi. Sicilya'nın istila edilmesinden önce, İngiliz ajanları Balkanlara gerçekte bir müttefik çıkarmasının planlandığı şeklinde bir izlenim yaratmak istedi. Güvenlik nedeniyle yerel partizan gruplar gerçekten böyle bir eylemin gerçekleşeceğine ikna edilmek zorundaydı. Batılı hükûmetlerin de bütün partizan grupların birleşerek mihvere karşı mücadele etmelerinde çok büyük çıkarları vardı. Müttefiklerin kışkırtmaları sonucunda, iki büyük organizasyonun da liderleri 1943 yılı Ağustos'unda Mukaj'da bir araya gelip Arnavutluk'un Kurtuluşu Komitesini kurdular. Burada Kosova'nın geleceği ile ilgili bazı tartışmalar yaşandı; çünkü Balli Kombetar savaştan sonra da buranın Arnavutluk sınırları içerisinde kalmasında ısrar etmekteydi. Her ne kadar iki grup, bölgede bir halk oylaması yapılması gerekliliği üzerinde anlaşmaya vardıysa da LNC Yugoslav baskısı altında bu anlayıştan vazgeçti. Yugoslav partizanlarının bölgeden vazgeçmek gibi bir niyetleri yokken Komünist Parti 1940 yılında böyle bir eylemin gerçekleşmesi taraftarıydı.¹²⁴

1943 yılı Eylül ayında İtalyan geri çekilmesinin önemli yankıları oldu. Başka yerlerde de olduğu gibi partizanlar daha fazla silahı ellerine geçirdiler. Ancak etkili bir Alman işgali meydana geldi ve bir paraşüt tümeni Tiran'ı aldı. Daha sonra Alman otoriteler en önemli şehirleri ve sahil şeridini ele geçirmeye yoğunlaştı. Direniş güçleri dağların kontrolünü ellerinde

¹²³ Jelavich; s. 289.

¹²⁴ Jelavich; s. 290.

bulundurmaktaydı. Öncelikle istikrarlı bir idareyi korumakla ilgilenen Alman Hükûmeti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyacağını ilan etti ve bir naip atandı. Zogu'nun dönme ihtimaline karşı hiçbir muhalefet olmadı. Devlet, tarafsızlığını ilan etti ve millî polis ile ordu oluşturuldu. İletişim ve istila hatlarını korumak gibi temel bir endişe taşıyan Alman otoriteleri Arnavutluk'un idaresinin işleyişine çok az müdahale etti. Ancak bununla birlikte Arnavutluk'un Kosova'yı elinde bulundurmasını çok ciddi bir şekilde desteklediler. Aynı zamanda, işgalciler ile iş birliği içerisinde olan Arnavut gruplar, özellikle Skanderbeg S.S. Tümeni, tartışmalı bölgedeki Sırp nüfusuna karşı, onları bölgeden çıkarma ya da yok etme kampanyaları yürüttü.¹²⁵

Bu arada, direniş gücü de rakip gruplar arasında bölünmüş oldu. Mukaj Anlaşması'nın bozulmasından sonra, Balli Kombetar'ın mensupları diğer millîcilerin yanı sıra, Tiran Hükûmeti ile çalıştı. Daha önceleri LNC ile iş birliği yapan Abbas Kupi bu gruptan ayrılarak Legality (Yasallık) adını verdiği ve LNC ile Balli Kombetar'e karşı olan yeni bir organizasyon oluşturdu. Zogu'nun restorasyonunu savunan Kuzey Geg aşiretlerinin desteğini aldı. Ancak bununla birlikte en güçlü siyasi birlik, komünist yoğunluklu LNC olmaya devam etti. LNC 26 - 28 Mayıs 1944 tarihlerinde, Permeti'de bir kongre düzenledi.¹²⁶ Yine Yugoslav örneğini takip ederek temsilciler Millî Kurtuluş Anti Faşist Konseyi kurdular. Başkanlığına da Enver Hoca'yı getirdiler. 1944 yılında Berat'ta yapılan ikinci toplantıda da geçici bir hükûmet kuruldu.¹²⁷

Arnavutluk'un siyasi geleceği, başka yerlerde meydana gelen olaylar tarafından belirlendi. Komşuların Arnavutluk'un toprakları üzerindeki hakları yeniden iddia etmeye kararlı oldukları görünmekteydi. Müttefik güçler sürgündeki Arnavutluk Hükûmetini ya da Kral Zogu'yu hiçbir zaman tanımadı. Aslında, Arnavutluk meselesi müttefik güçlerin devlet adamları tarafından hiçbir önemli konferansta gündeme alınıp tartışılmadı. LNC'nin Yugoslav bağlantısı nedeniyle Yugoslavya'nın Arnavutluk'un koruyucusu olarak İtalya ile yer değiştireceği konusunda çok büyük bir olasılık vardı. İç işleri düşünüldüğünde LNC en önemli silahlı gücün kontrolüne sahipti ve ülkenin büyük bir bölümünde hâkimiyetini sağlamıştı. Ayrıca muzaffer Yugoslav partizan hareketinin desteğine de sahipti. Alman güçleri 1944 yılında çekildiğinde ve Tiran'daki rejimleri çöktüğünde, LNC nüfuzunu sağlamlaştırmakta biraz zorlandı.¹²⁸

Yugoslavya'dakine çok benzer bir durum da LNC'nin Demokratik Cephe olarak yeniden adlandırıldığı ve Alman güçleri 1944 yılı Kasım ayında Tiran'dan ayrıldıktan sonra ülkenin kontrolünü tamamıyla eline geçirdiği

¹²⁵ age.; s. 291.

¹²⁶ FRUS; Diplomatic Papers 1944, Volume III, 1965, 273.

¹²⁷ Communist Takeover and Occupation of Albania; Special Report No. 13, United States Government Printing Office, Washington, 1954, s. 11.

¹²⁸ Jelavich; s. 291.

Arnavutluk'ta yaşandı. Diğer devletlerde olduğu gibi komünist liderler, başlarında Enver Hoca olduğu hâlde bir an önce konumlarını güçlendirmek ve gerek parti içinden gerekse de diğer partilerden gelmesi muhtemel bir muhalefeti yok etmek için harekete geçtiler. Rakip liderler ve önceki hükûmetin üyeleri, ki bunlar potansiyel olarak komünizme karşı gelebilecek kişilerdi, hiç zaman kaybedilmeden “savaş suçluları” olarak yargılandı. Bu muameleler aynı zamanda Batılı güçler ve özellikle o dönemlerde Arnavutluk rejimi ile çok kötü ilişkiler içerisinde olan İngiltere'ye karşı saldırmak için birer fırsat olarak da kullanıldı.¹²⁹

1945 yılı Aralık ayında, listesinde sadece Demokratik Cephe üyelerinin yer aldığı bir seçim yapıldı. Resmî raporlara göre seçmenlerin yüzde 92'si oy kullandı ve bunların da yüzde 93'ü Demokratik Cephenin listesini seçti. Yeni meclis 1946 yılı Ocak ayında bir araya geldi ve devletin yeniden düzenlenmesi işine girişti. Monarşi kaldırıldı ve bir halk cumhuriyeti ilan edildi.

Kazanmış olduğu zafere rağmen hükûmet kendisini özellikle dış dünya ile olan ilişkilerinde çok büyük zorlukların içerisinde buldu. Yeni rejim büyük güçler tarafından tanınmadı ve özellikle Yugoslav egemenliği siyasi hayatın bir gerçeği olarak varlığını devam ettirdi. Bu dönemde bir diğer önemli konu da millî toprakların birtakım tehlikeler ile yüz yüze olmasıydı. En büyük endişe ise Atina'yı kontrollerinde bulunduran İngilizlerin Arnavutluk'un güneyi ile ilgili isteklerde bulunan Yunanistan'ı destekleyeceği idi.¹³⁰

(5) Yunanistan

1940 yılı Ekim ayındaki İtalyan saldırıları ile 1941 yılı Nisan ayındaki Alman zaptı arasındaki aylarda, Yunanistan Hükûmeti daha önce olduğu gibi iş başındaydı. Metaksas'ın ölümünden sonra, Aleksandros Koryzis başbakan oldu; ülke anayasal idareye geri dönmedi. Yunan Komünist Partisi KKE'nin¹³¹ üyelerinin büyük çoğunluğu hapisteydi. Cumhuriyetçi liderlerin başkanı ise sürgündeydi. Daha önceki kriz döneminde ulus, İtalyan işgaline karşı savaşıma gerekliliği ile birleşmişti ve kral bu direnişin sembolü olmuştu. Kuşatılmasından sonra II. Georgios, Kral Petar gibi yurt dışına kaçmış ve Londra'da müttefik güçlerinin tanıdığı bir sürgün hükûmeti oluşturmuştu. Yunan eylemlerinin ikinci merkezi, İngilizlerin Kuzey Afrika'da mihver güçlerine karşı zafer kazanmasının ardından Kahire'de kuruldu. Burada İngiliz komutası altında faaliyet gösteren bir Yunan ordusu, donanması ve hava gücü oluşturuldu.

Yunan sürgünleri için ise çözülmemiş en temel siyasi mesele, cumhuriyetçiler ile kraliyetçiler arasındaki anlaşmazlık idi. Bu temel ayrılık, Yunan göçmenleri zayıflatmakta ve bölmekteydi. Londra merkezli hükûmetin ilk başbakanı Giritli bir cumhuriyetçi ve Venizelist siyasi inançları olan

¹²⁹ Jelavich; s. 315.

¹³⁰ Jelavich; s. 316.

¹³¹ Kommounistikón Kommo Ellados (KKE) Communist Party of Greece; Woodhouse, s. 17.

Emmanuel Tsouderos idi. Daha fazla cumhuriyetçi temsilci getirmek için Tsouderos'un hükûmeti sonradan genişletildi. Bu rejimin en önemli zayıflığı, Yunanistan'daki olaylardan yalıtılmış olmasıydı. Yugoslavların tersine, Yunan kraliyet rejimi hiçbir zaman Yunanistan'daki asi güçlerin sadakatini kazanamamıştı; bir Yunan Mihailoviç'i de yoktu. Hükûmetin savaş sırasında direnişçi güçlerle olan ilişkisi Yunanistan'daki İngiliz askerî kurulları aracılığıyla sürdürüldü ve Mısır'daki Yunan güçleri onun tek askerî dayanağıydı.¹³²

Yunanistan'ın zaptından sonra, galip güçler yönetim sorumluluklarını kendi aralarında bölüştürdü. Bulgar birlikleri, Trakya'nın büyük bir bölümünün ve Yunan Makedonya'sının bir kısmını işgal görevini üstlenmişlerdi. Atina ve diğer önemli merkezler Alman askerleri tarafından kontrol altında tutulurken İtalyan ve Arnavut birlikleri ise diğer bölgeleri kontrol etmekteydi. Başkentte mihver ile iş birliği yapan bir yönetim oluşturulmuştu. Bu yönetime; savaşın sonuna kadar siyasi düzeni devam ettirmeyi kendilerinin en önemli görevi olarak gören General Tsolakoglou, I. Logothetopoulos ve D. Rallis tarafından başarılı bir şekilde başkanlık edilmekteydi. Önceki askerî ve siyasi liderlerin büyük bir çoğunluğu, pasif bir tutum devam ettirdikleri Atina'da kaldılar. Çoğunluk sadece savaşın sonuçlarını bekledi ve beklentileri bir müttefik galibi olmaktı. Başpiskopos Damaskinos ve polis örgütünün başı Albay Evert gibi bazıları görevlerinde kaldı ve İngilizlere gizli yardımda bulunabildi. İşgalin ilk kışı tam bir millî afet idi. Savaştan önce Yunanistan, buğdayının yüzde kırk beşini ithal etmekteydi; ancak İngilizlerin zorla engellemeleriyle yeterince yiyecek bulmak tam anlamıyla zorlaşmış ve geniş çaplı bir kıtlık baş göstermişti. Sonradan bu engelleme biraz azaltılarak en azından Kızıl Haç yardım gemileri bölgeye ulaşır oldu. Kızılay tarafından Yunanistan'a yardım faaliyetleriyle ilgili olarak hazırlanan Kurtuluş Vapuru İzmir'den 14 Ekim 1941 tarihinde ilk Türk yardım malzemelerini Yunanistan'ın Pire Limanına götürür ve 24 Ekim 1941 Cuma günü İzmir'e döner. Üzerine Kızılayın dev bir ambleminin çizildiği Kurtuluş Vapuru'na bu ilk seferinde 14.400 lira değerinde 50 ton buğday, pirinç, fasulye, sıhhi malzeme ve giyim eşyası yüklenir. Gemiyle ayrıca Türkiye'de yaşayan Yunan asıllı vatandaşlar, Balkan Etıbbı Birliğı Türk Komitesi, Kızılhaç Komitesi tarafından hazırlanan yardım paketleri de götürülür.¹³³

1941 - 1942 kışında Atina ve Pire başta olmak üzere ülke içinde hızla yayılan açlık, ölüm oranlarının artışıyla yüksek boyutlara ulaşmıştır. Bir dönem Yunanistan'da Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmış Konstantinos Mitsotakis 1941 - 1942 kışında yaşanan sıkıntıları şu sözlerle ifade etmiştir: "...1941 - 1942 kışını hatırlıyorum, çok soğuk bir kıştı. Ayrıca yiyecek hiçbir şey yoktu. Bir yıl boyunca et, balık, peynir, süt, makarna ve yumurta yiyemedim. Tüm gıdam karavanaydı. Şansıma üç karavanaya

¹³² Jelavich; s. 292.

¹³³ Ulvi Keser; "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yunanistan, Türkiye'de Askerî İhlaller ve Esirler Sorunu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3 / 11, Spring 2010, s. 383.

*yazılmışım. (avukat, yedek asker ve Girit ordusu karavanaları) Cebimde kaşığımla tatsız haşlanmış kuru fasulye yemek için bu üç karavanada sıraya girerdim. Yiyebildiğim tek meyve keçiyoynuzu veya kuru üzümdü. Geceleri açlığımızı unutmak için devamlı konuşurduk, bazen açlıktan çılgılık atarak ölenlerin sesini duyardık. Sabah yürüyerek büroya (avukatlık) giderdik. Plaka'da bir gece öncesinden açlıktan ölenlerin cesetlerini toplayan belediye görevlilerini görürdük. Yemek isteyerek gezen çocukların görüntüsü çok trajikti...*¹³⁴

1941 yılı sonbaharında, Yunanistan'ın dağlık bölgelerinde çetecilik faaliyetleri arttı. 27 Eylül 1941'de komünist liderlik altında Atina'da "Millî Kurtuluş Cephesi" (EAM) kuruldu.¹³⁵ EAM çok farklı siyasi düşüncelere sahip insanları bir araya getirmişti. Metaksas diktatörlüğüne ve krala karşı gelmiş olan kişiler ve hizipler de bu grup içerisinde yer aldı. Cumhuriyetçi unsur özel bir ağırlık oluştuyordu. Bu siyasi merkez ile çok yakın temas içerisinde bulunan askerî bir birlik de vardı. Bu birlik 1942 yılı yazında ilk defa harekete geçmiş olan "Millî Kurtuluş Cephesi Ordusu" (ELAS)¹³⁶ idi. Eş zamanlı olarak başka direniş hareketleri de yükselmeye başladı. EAM / ELAS'ın en büyük rakibi "Millî Cumhuriyetçi Yunan İttifakı" EDES¹³⁷ idi. 1941 yılında Albay Napoleon Zervas'ın komutasında kurulmuştu. Fransa'da sürgünde yaşamakta olan cumhuriyetçi lider General Plastiras'ın otoritesini kabul etmişti. Diğer üçüncü bir grup ise diğerlerine oranla daha küçük bir grup olan, Millî ve Sosyal Kurtuluş Cephesi adını taşıyan EKKA¹³⁸ idi. Albay Dimitrios Psaros önderliğindeki grup 1943'ün başında kuruldu. Liberal ve cumhuriyetçi olan bu grup, siyasi yönlendirmede diğer direniş gruplarına nazaran daha az rol oynadı. Direnişlerdeki liderlik, cumhuriyetçi ve komünist idi; Kralcı grup dengi yoktu. Önceki kıdemli Yunan ordusu mensupları ülkeyi ya terk etmişler ya da siyasi hayatın dışında kalmışlardı.¹³⁹

Yunanistan'daki olaylar İngiliz askerî ve siyasi kararlarından derin bir şekilde etkilenmekteydi. Kendi konumunu sürdürmekte ve Akdeniz'i kontrol etmekte kararlı olan İngiliz Hükûmetinin en temel düşüncesi, Yunanistan'ın komünist ve dolayısıyla da Sovyet güdümlü olan direnişçi gruplarının eline düşmesine engel olmaktı. Her ne kadar takip edilecek politika ile ilgili ciddi bir anlaşmazlık olsa da geleceğin inşası için en uygun zemin olarak gördükleri kralın hükûmetine çok güçlü bir şekilde destek verildi. Aynı zamanda, İngiliz liderler Yunanistan'da mihver düşmanına karşı direnmekte

¹³⁴ Çağla Derya Tağmat; "Yunanistan'da Büyük Açlık ve Ege'de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941 - 1942)", AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ATATÜRK Yolu Dergisi, S 46, (Güz 2010), s. 466.

¹³⁵ Ethnikon Apeleftheretikon Metopon (EAM), bk. L.S. Stavrianos; The Balkans since 1453, C. Hurst, Co. Ltd., London, 2000, s. 787.

¹³⁶ Ethnikon Laikos Apeleftheretikon Stratos (ELAS), bk. C.M. Woodhouse; The Struggle for Greece, 1941 - 1949, Hart - Davis, MacGibbon Ltd., London, 1976, s. 16.

¹³⁷ Ethnikos Dimeokratikos Ellinikos Syndesmos (EDES), bk. Woodhouse; s. 16.

¹³⁸ Ethniki Kai Koinoniki Apeleftherosis (EKKA), bk. C.M. Woodhouse; s. 16.

¹³⁹ Jelavich; s. 295.

olan hem cumhuriyetçi hem de komünist direniş güçlerinden de istifade etme girişiminde bulundu. İngiliz Hükûmeti böylece zor bir ikilem ile yüzleşmek zorunda kaldı: Askerî ve siyasi hedefleri bir tür çelişki hâli yaşamaktaydı.

1942 yılı sonbaharında, İngiliz ordusu Kuzey Afrika'ya bir çıkarma yapma hazırlığındaydı. Bu bölgedeki en temel Alman destek hattı Balkanlardaydı. Ana demir yolunun önemli bir dönem boyunca kesintiye uğramasını güvence altına almak için 1942 yılında İngiliz paraşütçüler Yunanistan'a gönderildi. Mevcut partizanları, bu hayati demir yolu hattı üzerindeki Gorgopotamos viyadüğünü havaya uçurmayı başaran bir direnişçi grubuna dönüştürmeyi örgütlediler. Bu görevi yerine getirmekle memur edilmiş İngiliz görevliler daha sonra da ülkede kalmaya devam ettiler ve başka direniş gruplarıyla çalıştılar. Amaçları bir Yunanistan yeraltı ordusu oluşturmak değil fakat İngiliz kontrolünde olan bir direnişçi birlikleri federasyonu kurmaktı.¹⁴⁰ Ancak bu tür eylemler, hükûmetin siyasi hedefleri ile çatışmaktaydı. Bu dönemde İngiliz kurulundaki üyelerden biri olan C. M. Woodhouse, kralın konumunu koruması beklenen İngiliz temsilcilerin içinde bulunduğu zor duruma işaret etmiştir. "Çünkü bunun tek yolu, ülkedeki bütün direnişin tamamıyla ortadan kalkmasıydı. Böyle bir alternatif uygulama da bir anlam ifade etmiyordu. Çünkü direniş zaten herhangi bir İngiliz memurun Yunanistan'a gelmesinden daha önce anti monarşik girişimler ile başlamıştı."¹⁴¹

1943 yılı yazında, müttefikler diğer önemli bir girişim için direnişçi grupların desteğine ihtiyaç duydular. Sicilya'nın işgali arifesinde müttefik yönetimi, ana taarruzun Balkanlara karşı yapılacağına mihver güçlerin inanmalarını istedi.¹⁴² Güvenliğin Yunanistan'da her yerde olduğundan daha da kötü durumda olması nedeniyle Yunan partizan liderlerinin yanı sıra Arnavut partizan liderlerinin de Balkan çıkartması olacağı konusunda kesinlikle ikna edilmeleri gerekmektedir. Burada da Yugoslavya'da olduğu gibi en önemli teşebbüs, çeşitli direniş gruplarını birleştirmek idi. 1943 yılı Temmuz ayında, İngiliz çabaları Millî Birlik Anlaşması imzalama başarısıyla sonuçlandı.¹⁴³ Bu anlaşmayla direnişçi gruplar bir araya gelerek mihvere karşı iş birliği içerisinde bulunmayı vaat ediyorlardı. Siyasi cepheyi güçlendirmek için İngiliz kurulu ağustos ayında, direniş güçlerinden altı üyesini Kahire'ye götürüp sürgündeki hükûmetin temsilcileri ile görüş

¹⁴⁰ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 583.

¹⁴¹ Woodhouse; 17.

¹⁴² Avrupa'da ikinci cephenin açılması ile ilgili olarak Rossevelt, oğluna bu konuda Churchill'in kendine özgü bir görüşü olduğunu açıklayarak şunları söylemiş: "Churchill, ne zaman Balkanlara bir çıkarma yapılmasını ileri sürse onun aslında ne istediğini herkes açıkça bilirdi. Onun başlıca amacı, Kızıldünyu Avusturya ve Romanya'ya, hatta kabilse Macaristan'a sokmamak için Orta Avrupa'ya bir kama gibi saplanmaktır. Bunu Stalin de ben de çok iyi anlıyorduk... Hatta herkes çok iyi anlıyordu." Bk. Valentin Berojkov; Tahran 1943, Çev. Hasan Ali Ediz, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, s. 80.

¹⁴³ Procopis Papastratis; British Policy Towards Greece During the Second World War 1941 - 1944, Cambridge University Press, 1984, s. 74 - 104.

alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelmelerini sağladı. Her ne kadar çoğunluk, EAM / ELAS çıkarlarını temsil ediyorsa da EDES ve EKKA'dan da birer temsilci vardı. Mısır'da bir araya gelmişken direniş liderleri önemli bölücü meseleleri gündeme getirdiler. Kendilerinin temsil edilme haklarının olacağı bir koalisyon hükûmetinin oluşmasını ve en önemlisi de monarşi meselesi ile ilgili halk oylaması olmadan kralın Yunanistan'a dönmemesini istemekteydiler. Churchill ve Roosevelt ile bu mesele hakkında görüşmeler yaptıktan sonra, II. Georgios bu isteği reddetti. Halk oylamasından önce Atina'da olmak istemekteydi. Bu kararın bir sonucu olarak partizan temsilcileri herhangi bir anlaşmaya varmadan Yunanistan'a geri döndüler.

Gittikçe artmakta olan Yunan krizi ile ilgili bir sonraki önemli adım İtalyan geri çekilmesi ve Mussolini'nin devrilmesinden sonra meydana geldi. Partizan birlikler, özellikle EAM / ELAS çok daha güçlü bir konumdaydı. EAM rekabet içerisinde olduğu diğer direnişçi güçlere karşı üstünlük sağlamak için İtalyanlardan yeterli derecede yardım almıştı. Müttefik desteğine daha az bağımlı bir şekilde, liderler daha bağımsız tavırlar geliştirebilmekteydi. Savaşın en kısa zamanda sona ermesini beklemekteydiler ve önemli sayıda bir müttefik gücünün Yunanistan'a gönderileceği konusuna inandırılmışlardı. İngiliz hükûmetinin eski rejimi yeniden oluşturacağı tahmininde bulunarak EAM liderliği İngiliz seferberlik birliğinin gelmesinden önce ülkenin kontrolünü tam anlamıyla ellerine geçirme kararlılığı içerisindeydi. Bu hedef ile ELAS 1943 yılı Ekim ayında, rakip partizan birliği üzerine bir saldırıda bulundu. En önemli ELAS hedefi, Zervas ve onun EDAS birliği idi. ELAS'ın emrinde on beş bin savaşan kişi olduğu hâlde, Zervas'ın emrinde sadece beş bin kişi vardı. Bunun yanı sıra, İtalyanların çekilmesiyle ELAS sadece küçük silahları ele geçirmediği, aynı zamanda top, havan ve makineli silahlara da sahip olduğu için silah açısından da avantajlı konumdaydı. Bu üstünlüğe rağmen, ELAS sadece küçük bağımsız direnişçi birliklerini emri altına almayı başarabildi ve EDAS, varlığını sürdürdü.

1944 yılı Şubat ayında, İngiliz arabuluculuğu ile bir ateşkes imzalandı. Aynı zamanda, diğer bir silahlı güç önem kazandı. Bu güç 1943 yılı yazında, partizanların yapmış oldukları şiddet eylemlerine bir tepki olarak ortaya çıkmış ve gittikçe artan bir siyasi etkiyle Pangolas ve Gonatas'ın da içlerinde bulunduğu bazı önemli Yunan kişilikler, Alman işgali altında kurulmuş olan Güvenlik Taburuna katılmıştı. Amaçları, tehlike altındaki bölgelerde hukuk ve düzenin devamını sağlamaktı. 1944 yılı Mart ayında EAM, Millî Kurtuluş Siyasi Komitesini (PEEA)¹⁴⁴ kurdu. Londra'daki sürgün hükûmetine potansiyel olarak rakip bir otoriteydi. Her ne kadar PEEA'nın mensuplarının çoğunluğu komünist olmasa da grup partizan hareketinde lider bir rol oynamaya devam etti. Konumu, bu noktada Mısır'da vuku bulan olaylardan önemli ölçüde etkilenip ona göre şekil almaktaydı.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Politiki Epitropi Ethnikis Apelevtheroseos (PEEA); Political Committee of National Liberation, Woodhouse; s. 17.

¹⁴⁵ Jelavich; s. 297.

Kralcı hükûmetin en temel zayıflığı, Yunanistan'da yeterli derecede silahlı askere sahip olmamasıydı. Sahip olduğu en değerli şey, İngiliz Hükûmetinden ve özelde de Winston Churchill'den aldığı destek idi. Eğer bir çeşit birleşik rejim kurulacak olursa bu durum açıkça, İngilizlerin ve onların himayesi altında olanların yararına olabilirdi. Aslında, direniş temsilcilerinin sürgün hükûmeti ile irtibat kurmasını sağlayabilecek birçok çaba mevcuttu. Bu çabaların tamamı, sol partilerin kralın geri dönmesi konusundaki itirazları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. 1944 yılı Nisan ayında Mısır'daki deniz birlikleri ile Yunan askerleri arasında patlak veren isyan nedeniyle kraliyetin konumu ciddi bir şekilde zarar gördü. Bu dönemde yaygın olan şüpheye rağmen her ne kadar liderliğini Komünist Parti ve cumhuriyetçilerin üyeleri yapsa da bu eylemler ne EAM ne de KKE tarafından düzenlenmişti. Bu birlikler arasında memnuniyetsizlik uzun bir süredir baş göstermişti. İsyanlar İngiliz ordusu tarafından bastırılrsa da ayaklanma Kraliyet Hükûmetinin bir müddetliğine tam anlamıyla silahlı birliklerden yoksun olacağı anlamına gelmekteydi.¹⁴⁶ Askerî birliklerin dikkatli bir şekilde tasfiye edilmesi zorunluluğu vardı. Yaklaşık on bin memur ve asker toplama kampına gönderildi. Daha sonra, geriye kalan ve güvenilirliğinden hiçbir şekilde şüphe edilmeyen askerlerden, ki bunlar kralı ve nihayetinde de Yunanistan'daki İngiliz çıkarlarını destekleyen kişilerdi, yeni birlikler oluşturuldu.¹⁴⁷

Aynı zamanda, Londra Hükûmetinin kompozisyonunda çok önemli bir yeniden organizasyon hareketine girişildi. Çekişme içerisinde olan grupların aralarını bulmak için gerçek bir girişimde bulunuldu. İsyanı sonra, Tsouderos'un yerine Sofoklis Venizelos getirildi; ancak Venizelos kısa bir müddet sonra, bu dönemde en önemli siyasi şahsiyet olan Georgios Papandreou için sahneden çekildi. Kendisini sosyal demokrat olarak adlandıran ve İngilizlerin isyanı bastırmasını onaylayan Papandreou, 1944 yılı Mayıs ayında Lübnan'da gerçekleştirilen bir toplantı düzenledi.¹⁴⁸ Bu konferansa, en önemli siyasi partileri ve PEEA, ELAS, EAM ve EKKA gibi direniş gruplarını da temsilen 25 kişi temsilci olarak katıldı. Yeni bir koalisyon hükûmetinin kurulmasına ve sol partilerin de bakanlıklarda görev almasına karar verildi. Bu anlaşma PEEA ve EAM delegeleri tarafından kabul edilmesine rağmen, ülkelerine döndükten sonra delegelerin faaliyetleri tanınmadı. Bunun sonucunda, bu gruba tahsis edilen bakanlıklar hemen oluşturulmamış oldu.¹⁴⁹

Sovyetler Birliği, Yunanistan'daki İngiliz üstünlüğünü kabul etti. 1944 yılı Temmuz ayında, Albay Gregory Popov ismindeki bir Sovyet ajanı Yugoslavya üzerinden ülkeye vardı. Her ne kadar EAM liderlerine ne söylediği tam olarak bilinmese de İngilizler ile anlaşmaları konusunda onları bilgilendirmiş olma ihtimali vardır. Böylece onlar da eylül ayında, kendilerine

¹⁴⁶ FRUS; Diplomatic Papers 1944, Volume V, 1965, s. 90 - 104.

¹⁴⁷ Jelavich; s. 297.

¹⁴⁸ CAB.; 66 / 51 / 4, 7 Haziran 1944.

¹⁴⁹ Jelavich; s. 298.

hükûmette verilen görevi kabul ettiler. Bundan daha da önemlisi, aynı ay Caserta Anlaşması'nı kabul etmeleri idi. Bu anlaşma bütün partizan birliklerinin, Papandreou'nun yeni örgütlenmiş Yunan Millî Birliği Hükûmetinin ve sonuç olarak da doğrudan İngiliz Generali Sir Ronald Scobie'nin emri altına alınmasını öngörmekteydi.¹⁵⁰ Böylece, önemli ölçüde baskın askerî konumuna rağmen EAM / ELAS, koalisyon hükûmetine girmeyi ve silahlı kuvvetlerini İngiliz kontrolü altına vermeyi kabul etti.¹⁵¹

1944 yılı Eylül ayında, Alman birlikleri Yunanistan'dan çekilmeye başladı. 12 Ekim'de Atina tahliye edildi ve birkaç gün sonra ülkeye İngiliz işgal gücü girdi. İngiliz yönetimi potansiyel olarak patlama konumundaki bir durum ile karşı karşıya geldi. Balkanların işgali söz konusu olmadığı için Yunan Hükûmetinin otoritesini güçlendirecek bir müttefik ordusu yoktu. İngilizler başlangıçta buraya, sadece dört bin kişiden oluşan küçük bir birlik ayırmışlardı. Ancak bunların büyük bir çoğunluğu da savaşmak için eğitilmemişlerdi. Bunun karşısında ELAS, yetmiş bin kişilik bir silahlı güce sahipti. Böylece direniş birliklerinin gücü ele geçirmesi şeklindeki ideal durum ortaya çıktı. Hem İngiliz görevlileri hem de hükûmet yetkilileri potansiyel tehlikenin farkında olduklarından çok kısa bir zaman içerisinde bu partizan birliklerinin dağıtılması ve millî ordunun kurulması şeklinde bir önlem alınması düşünüldü.¹⁵² Aynı zamanda İngiliz birlikleri, hava filosu da dâhil olmak üzere ek birlikler getirdi. Aralık ayı ortasında, İngiliz birliklerinin harekete geçmeye hazır elli bin askeri vardı ve bazı güvenilir Yunan birlikleri de yurt dışından ülkelerine geri dönmeye hazırlanmaktaydı.¹⁵³

1 Aralık'ta EAM mensupları hükûmetten çekildi. Bununla birlikte EAM Merkez Komitesi 3 Aralık Pazar günü büyük bir gösteri yapılması ve ardından da genel boykota gidilmesi çağrısında bulundu. Papandreou önce eylem yapılması konusunda anlaşmış, ancak daha sonra gösteriye izin vermemişti. Buna rağmen binlerce kişi Atina şehir merkezinde toplandı. Polis, kalabalık üzerine ateş açtı ve on beş kişi öldü. Sonraki altı hafta ara ara çatışmalar oldu ve polis ile kamu binalarına saldırılar düzenlendi. Hem İngiliz güçlerinin hem de hükûmetin durumu çok zor idi. Partizan silahlı birlikleri şehir dışındaki birçok bölgeyi kontrolü altına almıştı. Ayrıca bu birliklerin çok iyi silahlandığı bilinmekteydi.¹⁵⁴

İngilizlerin Yunanistan'ı kontrol etme kararlılıkları çok güçlüydü. 5 Aralık'ta Churchill Atina'daki Scobie'ye bir direktif gönderdi ve ona "zaptetmiş olduğu bir ülkede sürekli çıkmakta olan isyanları bastırır gibi hareket etmekte hiç tereddüt etmemesi"¹⁵⁵ konusunda emirde bulundu. 25 Aralık'ta hem Churchill hem de onun Dışişleri Sekreteri Anthony Eden, soldakiler de dâhil

¹⁵⁰ Gürün; Savaşan Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 585.

¹⁵¹ Jelavich; s. 298.

¹⁵² FRUS; Diplomatic Papers 1944, Volume V, 1965, s. 134 - 135.

¹⁵³ Jelavich; s. 298.

¹⁵⁴ age.; s. 299.

¹⁵⁵ Woodhouse; s. 128.

olmak üzere bütün partizan liderleri ile görüşme yapmak üzere Atina'ya gitti. Bazı siyasi ödünler verilmek zorundaydı; böylece II. Georgios monarşi meselesi ile ilgili halk oylaması yapılmadan önce ülkeye dönmemesi konusunda ikna olmaya zorlandı. Atina Kilisesi Başpiskoposu Damaskinos sorun çözülene kadar kral naibi olarak atandı. Hükûmette de bazı değişiklikler yapıldı. Papandreou'nun yerine EDES'in başkanı, hem cumhuriyetçi hem de anti komünist olan General Plastiras geçti.¹⁵⁶

Her ne kadar ELAS hâlâ Yunanistan'ın üçte birinin kontrolünü elinde bulunduruyorsa da Atina'yı kontrol altına almayı başaramadı. Buna karşın İngilizlerin konumu gittikçe güç kazanmaktaydı. ELAS, Atina'ya bir büyükelçi tayin etmiş olan Sovyetler Birliği'nden yardım beklentisi içerisinde olamazdı. Bu şartlar altında, EAM ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. 15 Ocak'ta olan ateşkestten sonra 12 Şubat 1945'te EAM ile EDES Varkiza Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşmaya göre tüm direnme örgütleri tek bir ordu içinde birleştirilecek, demokratik seçimler yapılacak, kralın Yunanistan'a dönüp dönmemesi konusunda referanduma başvurulacaktı.¹⁵⁷

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Yunanistan İngiliz yardımlarından istifade etmiş, geniş anlamda savaş öncesi partilere dayanan bir koalisyon hükûmetine sahip oldu. İngilizlerin Yunanistan politikası Yugoslavya'da izledikleri siyaset ile birbirine zıttı. İngilizler Atina'da resmî hükûmete tam askerî ve siyasi destek vermiş ve partizan grupların yoğunlukta olacağı bir rejimin zafer kazanmasına izin vermemek için mücadele etmişti. Yugoslavya'da ise sonuç olarak Tito'nun tam anlamıyla kontrolü elinde bulundurmasına neden olacak bir düzenleme için sürgündeki hükûmete baskı yapılmıştı. Her iki bölgede farklı tutumlar takınılması ile ilgili son derece ilginç bir diyalog aktarılmaktadır. Churchill ile müttefiklerin Tito için askerî görevlisi başkanı olan Fitzroy Maclean arasında 1943 yılı sonunda geçmekte olan bu diyalog iki ülkeye olan tutumlardaki farklılığı göstermektedir. Daha sonra Maclean olayı anlatırken bunu kendi düşüncesi gibi ifade etmiştir. Yugoslavya'daki şartların bir tartışması yapıldığı sırada; Partizanlar savaş sonrası Yugoslavya'sında belirleyici siyasi unsur olacaktı ve ikinci olarak da Tito ve diğer hareket liderleri alenen ve açıkça komünisttiler. Kurmak istedikleri sistem kaçınılmaz olarak Sovyet hattında ve güçlü bir şekilde Sovyetler Birliği taraftarı olacaktı. Başbakanın cevabı benim şüphelerimi dağıttı. "Yugoslavya'yı savaştan sonra eviniz yapmaya niyetiniz mi var?" diye sordu. "Hayır, efendim." diye yanıtladım. "Benim de." dedi ve ekledi: "Öyleyse ne siz ne de ben kurulmuş olan hükûmetin yeni şekli hakkında üzülelim. Bu onların verecekleri bir karardır. Bizi ilgilendiren ise hangisinin Almanlara daha çok zarar vereceğidir."

¹⁵⁶ Gürün; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, s. 585.

¹⁵⁷ 12 Şubat 1945 tarihinde Yunan iç savaşının birinci aşamasının bittiği açıklanır. Bk. Sander; s. 229.

Karşılıklı yapılan bu konuşmaya, büyük güçlerin politikalarının en kötü örneği olarak birçok yerde işaret edilir; bu, Avrupalı devlet adamlarının büyük bir kısmının Balkan meseleleri ile ilgilenirken böyle bir tutum içerisinde olmalarıdır. Bu, tamamen uygulamaya dönük bir anlaşma idi. Etki dengelerinin devamı ve bir hükûmetin bütün bir bölgeyi kontrol etmesini önlemek için yapılmıştı. Eden ve Molotov arasında geçen daha sonraki konuşmalarda, Bulgaristan için verilen oranlar 80 - 20 şeklinde bir değişikliğe dönüşürken Yunanistan için önerilen 90 - 10 ve Yugoslavya için önerilen 50 - 50 oranları aynı kaldı.¹⁵⁸ Bu etkinin paylaşımı tabii ki sadece resmî olmayan bir uzlaşmayı ifade etmenin en uygun yolunu simgelemekteydi. Gerçek bir anlaşma yapılmamıştı. Bu oranlar, sonuç olarak ne Sovyetleri ne de İngiltere'yi bağlamaktaydı ve Amerika'nın da bu düzenlemeler ile hiçbir ilgisi yoktu. Bununla birlikte daha sonraki aylar, bölünmenin uygulanmasına şahit oldu. İngiltere Yunanistan'a askerî birlik gönderdi ve 1945 yılı Şubat ayında komünistler tarafından girilen isyanı bastırdı. Aynı zamanda Sovyet Hükûmeti de Bükreş ve Sofya'daki rejimlerin kendisine itaat etmesini sağladı. Yugoslavya için düşünülen 50 - 50 oranındaki paylaşım ise hiçbir zaman uygulanamadı. Bunun en temel sebebi, Tito'nun hiçbir dış gücün egemenliğini kabul etmeyeceğini kısa bir zaman içerisinde açık bir şekilde ifade etmesiydi.¹⁵⁹

Mayıs 1945'te Avrupa'da savaş sona erdiğinde Balkan ülkelerini ilgilendiren daha fazla genel düzenleme yapılmamıştı. Romanya ve Bulgaristan ile yapılan ateşkes anlaşmalarına Bükreş ve Sofya'da Müttefik Kontrol Komisyonlarının kurulması şeklinde bazı şartlar eklendi. Bu komisyonda Amerikan, İngiliz ve Sovyet temsilciler bulunacaktı. İngiliz etkisi Atina'da üstün bir durumdaydı. Her ne kadar partizanlar Yugoslavya'nın askerî kontrolünü tam anlamıyla ellerinde bulundursalar da Tito önceki partilerden temsilcilerin de bulunabileceği koalisyon hükûmetinin kurulmasını kabul etti. Bununla birlikte olayların her bir devlette nasıl evrileceği hâlâ kesinlik kazanmamıştı.¹⁶⁰

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

CAB. 66/2/20, 3 Ekim 1939.

CAB. 66/1/25, 12 Ekim 1939.

CAB.66/51/4, 7 Haziran 1944.

Foreign Relations of the United States (FRUS), Diplomatic Papers, 1940, Volume III, Washington, 1958.

FRUS, Diplomatic Papers 1944, Volume V, 1965.

¹⁵⁸ Albert Resis; "The Churchill - Stalin Secret 'Percantes' Agreement on the Balkans, Moscow, Oktober, 1944", American Historical Review 83, No.; 2 (Nisan 1978) s. 337 - 338.

¹⁵⁹ Jelavich; s. 303.

¹⁶⁰ age.; s. 304.

The Secrets War, The Office of Strategic Services in World War II, Ed. George C. Chalou, National Archives Records Administration, Washington DC, 2002.

Communist Takeover and Occupation of Albania, Special Report No. 13, United States Government Printing Office, Washington, 1954.

2. Kitaplar

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.

BEROJKOV, Valentin; Tahran 1943, Çev. Hasan Ali Ediz, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 - 1945), Ankara, 1973.

FİSCHER, Bernd Jürgen; Albania at war, 1939 - 1945, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1999.

GLANTZ David M.; Red Storm over the Balkans: The Failed Soviet Invasion of Romania, Spring 1944, University Press of Kansas, Lawrence, 2007.

GÜRÜN, Kamuran; Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939 - 1945, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000.

_____; Dış ilişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

HART, Liddell; II. Dünya Savaşı Tarihi, C I, Çev. Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

_____; Hitlerin Generalleri Konuşuyor, C II, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004.

HOBSBAWM, Eric; Kısa 20. Yüzyıl 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı, Everest Yayınları, 5. B., İstanbul, 2008.

JACOBSEN, Hans - Adolf; 1939 - 1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, Çev. İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

JELAVÍCH, Barbara; Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, 2. B., Küre Yayınları, Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, İstanbul, 2006.

LAMPE, John R.; Yugoslavia as History, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

MARTİN, David; Patriot or Traitor: The Case of General Mihailovich, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1978.

MAZOWER, Mark; Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı, 2.B., Çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

MİLLER, Marshall Lee; Bulgaria during the Second World War, Stanford University Press, California, 1975.

ÖNDER, Zehra II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Çev. Leyla Uslu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010.

PAPASTRATİS, Procopis; British Policy Towards Greece During the Second World War 1941 - 1944, Cambridge University Press, 1984.

PAVLOWİTCH, Stevan K.; Hitler's new disorder: the Second World War in Yugoslavia, Columbia University Press, New York, 2008.

ROBERTS, Walter R.; Tito, Mihailovic, and the Allies, 1941 - 1945, Rutgers University Press, New Jersey, 1973.

ROSSOS, Andrew; Macedonia and Macedonians, Hoover Institution, Press, California, 2008.

SANDER, Oral; Siyasi Tarih 1918 - 1994, 8.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

SOYSAL, İsmail; Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920 - 1945), C 1, 2. B., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

STAVRIANOS, L.S.; The Balkans since 1453, C.Hurst, Co. Ltd., London, 2000.

The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941); Center of Military History United States Army, Washington, 1986.

TOMASEVİCH, Jozo; War and Revolution in Yugoslavia, 1941 - 1945: Occupation and Collaboration, Stanford University Press, California, 2001.

_____; The Chetniks, Stanford University Press, California, 1975.

WOLFF, Robert Lee; The Balkans in Our Time, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1956.

WOODHOUSE, C.M.; The Struggle for Greece, 1941 - 1949, Hart - Davis, MacGibbon Ltd., London, 1976.

YETKİN, Çetin; Struma, Bir Dramın İç Yüzü, 2. B., Gürer Yayınları, İstanbul, 2008.

3. Makaleler

FİSCHER, Bernd Jürgen; *"Resistance in Albania during the Second World War: Partisans, Nationalists and the S.O.E."*, *East European Quarterly* 25, No. 1 (1991).

GÜNDAĞ, Nevzat; “*Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nda Balkan Politikası*” H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, (Güz 2005).

GÜRBÜZ, Kahraman; “*İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu*”, UÜ Fen - Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 13, (Şubat 2007).

KESER, Ulvi; “*İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yunanistan, Türkiye’de Askerî İhlaller ve Esirler Sorunu*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3 / 11, (Spring 2010).

MANELLİ, Gani; “*Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle For Power, 1939 - 1944*”, East European Quarterly, Vol. XL, No. 3, (Fall 2006).

RESİS, Albert; “The Churchill - Stalin Secret Percantes Agreement on the Balkans, Moscow, Oktober, 1944”, American Historical Review 83, No. 2, (Nisan 1978).

TAĞMAT, Çağla Derya; “*Yunanistan’da Büyük Açlık ve Ege’de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941 - 1942)*”, AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ATATÜRK Yolu Dergisi, S 46, (Güz 2010).

UZGEL, İlhan; “*Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması*”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C 47, Sayı:1.

YAVUZ, Nuri; “*İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Balkanlara Girmesi ve Türk - Alman Münasebetlerine Tesiri*”, Altıncı Askerî Semineri Bildirileri, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye(20 - 22 Ekim 1997), 1998.

4. Gazeteler

Vatan Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi.

TİTO'NUN DEVLET BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE YUGOSLAVYA'NIN BÖLGESEL VE ULUSLARARASI KONUMU (TÜRK BASININA GÖRE, 1963 - 1980)

Prof.Dr. Neşe ÖZDEN*

Josip Broz Tito'nun devlet başkanlığının 1963 - 1980 tarihleri arasındaki sürecinde, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne ve Balkanlara ilişkin siyasi tartışma alanlarını ve değişimlerini Türk basınındaki yansımalarıyla değerlendiren bu çalışma, Soğuk Savaş sürecinde hem Türkiye'deki Balkan gündemini hem de Balkanlardaki uluslararası politikaları konu edinmektedir. Bu noktada belirtmek gerekirse Tito Yugoslavya'sının başlangıcında, bir başka deyişle 1945'te, yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletlerdeki (BM) üye sayısı yaklaşık olarak 50 devlet iken bu sayı 1960'lı yıllarda 100, Tito'nun öldüğü 1980 yılında ise 150 civarına ulaşmıştır. Bu nedenle mevcut çalışmada Yugoslavya'nın tüm dünya ülkeleriyle olan ilişkilerinden ziyade, birkaç dış politika olayı çerçevesinde örnekler sunulacaktır.

İronik Birliktelik: Anlaşmazlık ve Uzlaş (1953 - 1963)

Seçilmiş devlet başkanı olarak Josip Broz Tito, 1953 sonrasında, Stalinizmin etkilerinden uzaklaşma niyeti sergileyen yeni Sovyet Lideri Nikita Kruşçev ile olan ilişkilerini belirli bir seviyede tutmaya özen gösterdi. Ancak Soğuk Savaş'ta ılımlı bir tavırla iktidarını başlatan Kruşçev'in Doğu ve Orta Avrupa'yı da kapsayan müdahaleleri bitmek bilmedi. Bu, Sovyet dış politikası için bir ironiye işaret etmekteydi.

Öte yandan Yugoslavya Devleti; varlığına, tarım ve sanayideki kalkınmasına ve dış politikada başka coğrafyalara açılımına ilişkin olarak özgün bir yol izlemekte kararlıydı.

Yugoslav Komünist Partisi, Kominformdan 1948'de uzaklaştırıldıktan sonra -Profesör Ahmet Şükrü Esmer'in de irdelediği üzere- Moskova'nın tahmininin aksine, Tito ve arkadaşlarına sahip çıktı. Esmer, Mareşal'in ülkeyi yönetirken yalnız başına olmadığını, dokuz üyeli bir politbüro ile çalıştığının ve bunlar arasında Kardelj, Ranković ve Cilas gibi politika adamlarının Mareşal'in dostu olduklarının altını çizdi. Ayrıca, bu rejimin, dış ilişkilerde diğer ülke rejimlerine saygılı olduğu ve iç ilişkilerde ise XIX. yüzyıl düşünürleri Marks ve Engels'in sosyalistliğini savunduğu da görülmekteydi. Ülkede rejime karşı birtakım mukavemet unsurları gizli olarak mevcuttu. Bunlardan biri Karayorgi etrafında toplanan Sırp ulusçuluğu, diğeri Hırvat ulusçuluğuydu; ancak rejime karşı belki de en kuvvetli mukavemet Katolik Kilisesinden gelmekteydi. Esmer'in yorumuyla Tito rejiminin dördüncü mukavemet unsuru olan Kominform bir ara güçlü idi; (komünist partiler arasındaki etkileşim üzerinden, dolaylı olarak) Yugoslavya'yı Rusya'ya

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, Ankara/TÜRKİYE. email: neseozden@gmail.com

bağlamak istiyordu. Fakat Yugoslav halkının “gururu ve yurtseverliği” buna elverişli değildi. İkinci bir neden de *Kominform komünistliğinin* getireceği “ekonomik ve sosyal ızdırıp”tı.¹ Sonuçta, Yugoslavya’da rejim gittikçe kuvvetlenmekteydi; ama dolaylı ve dolaysız olarak Sovyet etkisinden de tamamen uzaklaşlamamaktaydı.

Bu arada, dönemin büyük devletleri de dâhil dünyanın birçok yerinde, patlak veren ayaklanmalar ve halk hareketleri önlenmeye çalışılırken merkezî yönetimlerce daha özgürlükçü hamleler yapılmaya mecbur kalındı. Yerellere doğru kayan otorite kayıplarının yarattığı gerilimi üzerlerinden atmak isteyen merkezî yönetimler, kendi hanelerinde beliren bu güç kaybını, partinin otoritesini güçlü bir *başbakanlık* ya da *başkanlık* sistemine dönüştürmek suretiyle geri kazanmaya çalışıyorlardı. Başkanlık sistemi, devlet otoritesini güçlendirmekle birlikte, hükümet ve parlamentonun etkinliğinin de güç kaybına uğramadan devam ettirilmesi önem taşımaktaydı.

1950’ler Balkanlarında ve Avrupa’sında iktidar değişimleri, ayaklanmalar, işçi nümayişleri âdeta Soğuk Savaş dünyasının alışılacağı hâline gelmişti. Çift kutuplu (bi-polar) dünyanın kutup liderleri olan SSCB ve ABD’nin politikaları dünya coğrafyalarında etkisini sürdürmekteydi. Dönemin bir yansıması olarak Yugoslavya da kimi zaman Rusya ile Amerika arasında kalmış bir durumdaydı. Kremlin’e yaklaştığında Amerika desteğini çekerken Sovyet - Yugoslav ilişkileri gerginleştğinde ise Amerika, Yugoslavya’ya - 1957’deki gibi- askerî yardıma başlayacağını ilan etmekteydi.²

Sovyet cephesinde Kruşçef 1956 - 1957’de, Stalin dönemini eleştirmiş ve özellikle Şubat 1956’daki 20. Komünist Partisi Kongresi’nden sonra Stalincilere karşı önlem almaya başlamıştı. Nitekim “Moskova’da Başlayan Temizlik Peyklere de Sirayet Ediyor” başlığıyla Yeni Sabah gazetesinde, (Londra kaynaklı bilgilere de yer veren bir haberde) Kruşçef’in, “Malenkof, Kaganoviç, Molotof ve Şepilof’un Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesinden ihraç edilmesiyle” Stalin’in uzantılarını ve anılarını gömdüğü belirtilirken Molotof’un azline Tito’nun sevindiği de kaydediliyordu.³ Kruşçef bir açıdan, lidere ve maziye övgüyü değil parti politikasını ön plana çıkarmaya çalışıyordu; “parti” üzerinden farklı sosyalist coğrafyalarda kendine bağlı nüfuz alanları oluşturmak şeklinde pragmatik bir yöntem tercih ediyordu.

Dünyadaki sosyalist partiler üzerindeki etkisinden cesaret alan Sovyet yönetiminin müdahaleleri Balkanlarda huzursuzluk doğurmaktaydı. Balkanların ve Doğu ve Orta Avrupa’daki komünist toprakların geleceği, hem Soğuk Savaş rekabetine maruz kalırken ve görünen yüzüyle de Sovyet lideri

¹ *Barış*; 19 Mayıs 1980. Profesör Ahmet Şükrü Esmer; 19 Mayıs 1980’de kaleme aldığı “Tito’nun Rejimi 1952” başlıklı yazısında, 1952 yılındaki anılarına dönerek bu yılda Yugoslav Gazeteciler Federasyonunun davetlisi olarak Yugoslavya’ya yaptığı geziden izlenimlerini ve o tarihlerde kaleme aldığı yazılardaki bilgileri paylaştı.

² *Yeni Sabah*; 14 Ocak 1957.

³ *Yeni Sabah*; 5 Temmuz 1957.

Kruşçef'in de içinde olduğu farklı yöntemlerle şekillendirilmeye çalışılırken örneğin, Yugoslav Tito ile Macar Kadar yakınlaşması adına adımlar atılmaktaydı. Ancak yine de Sovyetleri tatmin etmeyen reformcu Imre Nagy'nin (Ekim - Kasım 1956) yerine Kasım 1956'da iktidara gelmiş olan fakat bir yıl boyunca sosyoekonomik sıkıntılarla bocalayan Janos Kadar Hükümeti⁴ de iktidarını çok geçmeden Ocak 1958'de Ferenc Münnich'e terk etmek durumunda kalıyordu. Bir başka deyişle Kruşçef, selefi olan Stalin döneminden beri devam eden Yugoslav - Rus gerginliğini ortadan kaldırmaya çabalarken⁵ seçtiği alternatif Tito'nun lehine döndüğünde yani Kadar, Tito ile yakınlaştığında Rusya bu durumda öne sürdüğü alternatiften elini çekiyordu. Kısacası, Yugoslavya ile Sovyet Rusya arasında dış ilişkilerde bir yakınlaşma sergilenirken ideolojiye bakış açılarındaki farklılıklar aşılamıyordu.

Particilik açısından bakıldığında SSCB Komünist Partisi Birinci Sekreteri Kruşçef, 27 Mart 1958'de başbakanlığa tayin edildi. 30 Mart tarihli Yeni Gün gazetesindeki *Dış Politika Kroniği* köşesinde kaleme aldığı üzere Kırca'ya göre bu olay, Sovyet Rusya'da *kolektif liderlik prensibine* bir darbe vurmuştu. Ayrıca, Malenkov'un başbakanlığı tercih etmesi veya etmeye mecbur kalmasından beri Sovyet Rusya'da Komünist Partisi Birinci Sekreterliğiyle Başbakanlığın birleşmesi ilk defa gerçekleşmekteydi. Bu iki makamın birbirinden ayrı tutulması, İkinci Dünya Savaşı'na değin Stalin'in bile uyduğu bir prensipti; bu kurala uyulmadan kolektif liderlik fiilen büyük ölçüde ortadan kalkmış olacaktı. Kırca'nın düşüncesine göre Kruşçef'in tayini Sovyetlerde siyasi gücün merkezileştiğini göstermekteydi. Ancak siyasi gücün merkezleşmesi olayının, ilk defa olarak devlet idaresinde ve iktisadi bünyede bir ademimerkeziyetçilik hareketiyle beraber gittiği gözlemlenmekteydi. Nitekim Yugoslavya'da Mareşal Tito aynı hareketi daha önce başarmıştı. Bu bakımdan Kruşçef'in başbakanlığı da üzerine almış olması, Yugoslavya'da olumlu karşılanmıştı.⁶ Partinin parçalı politikasından ve müdahaleci tavrından yılan Tito, belki de güçlü bir Rus başbakanla muhatap olmayı yeğler durumdaydı.

1 Nisan'da Coşkun Kırca yine aynı gazete köşesinde, bu kez de "Karadjordjevo Görüşmesi" konusunu işledi. Mareşal Tito, başbakanlıktan yeni ayrılan ama partideki etkinliğini uzun yıllar devam ettirecek olan Macar Komünist Partisi Birinci Sekreteri Janos Kadar ile 27 ve 28 Mart 1958'te Macar - Yugoslav sınırında Yugoslav Devleti'ne ait Karadjordjevo Malikanesi'nde buluşarak iki partiyi ilgilendiren politikaları ve daha önceden, yani 1956 Ekim'inde, Macaristan'a yapılmış olan Sovyet müdahalelerini değerlendirdi. Kırca'ya göre Yugoslavya, Kadar'ı, Stalinciliğe aleyhtar bir

⁴ Macaristan'da binlerce işçi, ücretlerindeki kısıntı nedeniyle nümayiş yapmaktaydı; ancak Macar Milis Kuvvetleri onların üzerine ateş açmıştı. *Yeni Sabah*; 12 Ocak 1957.

⁵ Bk. *Yeni Gün*; 26 Nisan 1958.

⁶ "Dış Politika Kroniği" köşesinde Coşkun Kırca'nın kaleme aldığı "Başbakan Nikita Kruşçev" başlıklı yazı için bk. *Yeni Gün*; 30 Mart 1958.

sosyal bünyeyi Macaristan'da yerleştirmesi şartıyla destekleme eğilimindeydi.⁷ Burada soru, Kadar'ın ne derece bağımsız ve uzlaşmaya açık bir yöntem izlemeye hâli ve vaktinin olup olmadığıdır.

Tito'nun yaklaşımı, 27 Mart'ta başbakanlığa yükselen Kruşçef'ten karşı hamlesini hemen gördü. Kruşçef, yakın coğrafyalarındaki komünist partiler üzerindeki nüfuz ve müdahalesini bir kez daha hayata geçirdi. 11 Nisan tarihli Yeni Gün, Budapeşte'den 10 Nisan'da ulaşan bilgileri, "Kruşçef, Macarlara Göz Dağı Veriyor" başlığıyla gazete sütununa taşıdı. Buna göre Kruşçef, General Pal Maleter'e, Imre Nagy ve diğer Macar revizyonistlerine şiddetle hücum etmiş, onları eleştirmişti. 10 Nisan'da Viyana'dan alınan bilgi çerçevesinde, Macar Komünist Partisi Personel İşleri şefi tarafından Budapeşte'de yapılan açıklamaya göre ordu ve polis kuvvetleri arasında komünist partisi merkez komitesinin emriyle geniş çapta temizleme başlamıştı. Bu tasfiye, hem askerleri hem de sivilleri kapsamaktaydı.⁸ Nitekim büyük tabloya bakıldığında Haziran 1958'de hem Nagy hem de Maleter'in idam edilmesi gerçekleşecekti.

Sovyetler, komünizmin ekseninde olduğunu varsaydıkları ülkelerin iç siyasi unsurlarının kendileriyle uzlaşmadığı takdirde devre dışı bırakılmasında rol oynamaktaydılar. Bu durum Stalin'in iktidarı sürecinde bir ara, Kominform'dan uzaklaştırılmasından sonra Tito Yugoslavyası'na da uygulanmaya çalışılmış ve dışlanan Tito'nun iktidardan düşeceği umulmuştu ama böyle olmadı. Tito'nun içine düştüğü zorluklar azımsanamayacak seviyedeydi ancak Tito iktidar mücadelesini sürdürmede kararlıydı.⁹ Yugoslavya için yeni uluslararası irtibatlara ihtiyaç vardı.

1958'de Kruşçef, Batı'yı tehdit ederek özellikle de bir savaş ihtimalini ima ederken Sovyet Rusya ve Doğulu ülkeler ile ilişkilerini normalleştirme eğilimde olan Tito yüksek kademede toplantı istiyordu. Tito, 1954 - 1957 sürecine ait raporunu Yugoslav Millî Meclisi Federal İcra Konseyine açıkladığında Hindistan, İsveç, Yugoslavya gibi hiçbir bloğa dâhil olmayan ülkelerin bir konferansta bir araya gelmelerinin önemine ve dünyada baskı yöntemleri ve atom denemelerinden vazgeçilirse ulaşılabilecek barış ortamına işaret etmekteydi.¹⁰

1950'li yıllar sonlanırken Tito, halkıyla kucaklaşmaya da özen gösteriyordu. 31 Aralık 1959 yılbaşı gecesinde Tito, Ulusal Meclisteki resmî kutlama töreninden sonra, başkentin belli başlı caddelerinde halkla bir araya gelmiş ve tezahüratlarla karşılanmıştı. Sabaha karşı eşi ile yeniden sokağa çıkan Tito, Belgradlılara bir sürpriz yapmış, bu defa Belgrad sokaklarını dolduranların arasına karışmış fakat hemen tanındığı için pek çok kimsenin

⁷ *Yeni Gün*; 1 Nisan 1958.

⁸ *Yeni Gün*; 11 Nisan 1958.

⁹ Yugoslav Komünist Partisi 7. Kongresi'nin kapanışında bir konuşma yapan Tito, ideoloji ihtilafına işaret etmiş ve iç ve dış konularda prensiplerinden sapmayacağını altını çizmişti. *Yeni Gün*; 28 Nisan 1958.

¹⁰ *Yeni Gün*; 20 Nisan 1958.

ayrı ayrı elini sıkarak yeni yılını kutlamıştı.¹¹ Yugoslav lideri, halkın nabzını tutuyor ve bu kapsamda her fırsatı değerlendiriyordu.

1960'lı yıllara gelindiğinde, iki kutuplu dünya açısından bir başkanlık değişimi haberi basında geniş yankı buldu. John F. Kennedy Ocak 1961'de üç yıllık yönetim sürecine başlıyordu. Kennedy'nin Kruşçef ile geliştireceği diyalog, belki de onun idaresine ilişkin önemli gelişmelerden biri olacaktı. Türk basınında da -dünyada olduğu gibi- bu başkanlık değişimine, Soğuk Savaş'taki bir "yumuşama/detant" fırsatı olarak bakanlar ve bu iki liderin uzlaşma ihtimalinin dünya için faydalı olacağını değerlendirenler vardı. Nitekim haftalık dergi *Kim*'de yer alan bir haberde, başkanlık görevine başladığında kendisine gönderilen tebrik telgrafları içinde, özellikle Kruşçef'in yazdığı telgrafta Kennedy'nin verdiği yanıtın önemine dikkat çekilmişti. Çünkü bu telgrafta Kennedy'nin verdiği ılımlı ve hızlı yanıt, Amerikan diplomasisinde nelerin değiştiğinin, diğer bir deyişle selefi olan Dwight David Eisenhower'ın yani "İke"nin ve onun Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in "somurtuk ve kasılmış" politikasının yerini artık daha dinamik ve hareketli yeni bir Amerikan politikasının alacağını bir göstergesiydi.¹²

Gerçi Soğuk Savaş'a dair bu iyimser hava, 1962 Küba Krizi'nin belirmesini engelleyemeyecekti; ancak yine de bu krizin sonrasında iki kutuplu eksen, dünyayı felakete sürüklemeyi önlemenin tedbirlerini almaya da mecbur kalacaktı.

Kutupların birbirine nasıl davranacağı 1960'lı yılların gündeminde kayda değer bir yer tutarken bu iki kutbun dışındaki "Üçüncü Dünya" ya da bağlantısızlar hareketi de dünya çapında sesini duyurmaya devam etmekteydi. Bu noktada, Tito'nun kendine özgü bağlantısız tavrı ve Doğu ile Batı arasında yakınlaşmayı savunması, bu hareket içindeki liderlik inisiyatifini 1961'de -bağlantısızlar hareketi genel sekreteri sıfatıyla- öne çıkardı.

1960'a gelindiğinde, Balkan Paktı (1953) artık yoktu. Ama Tito'nun aktifliği bu kez de Eylül 1961'de Belgrad'daki Bağlantısızlar Konferansı ile kıtasının dışına taşıyor, üçüncü dünya ile kaynaşıyordu. Yugoslavya'nın kapıları; Nehru'nun (daha sonra kızı Bayan Gandi'nin) Hindistan'ına, Sukarno'nun Endonezya'sına, Nasır'ın Mısır'ına, Nkrumah'ın Gana'sına değin bütün kıtalara açılıyordu.

Liderlik ve İdamesi (1963 - 1980)

Tito 1963 yılında, devlet başkanlığını, anayasal, siyasal ve toplumsal olarak daha da yerleşik ve daimî bir hâle getirdi. Ancak Yugoslavya liderinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri taşıdığı endişeleri de tükenmiş değildi. Özellikle Soğuk Savaş'ta dünyanın saplandığı kutuplaşmadan kaygı duymaktaydı. 1966'da Yeni Delhi'ye yaptığı ziyareti sırasında bu kaygısından yine bahsetti. Bu duruma yapıcı bir çare bulmak için Tito,

¹¹ *Zafer*, 2 Ocak 1960.

¹² *Kim*, 26 Ocak 1961.

Hindistan Başbakanı İndira Gandhi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) Başkanı Cemal Abdünnasır ile görüştü. Bu toplantı, üç liderin bu amaca ilişkin olarak on yıl içinde yaptıkları üçüncü toplantıydı; ancak bu toplantının öncekilerden farkı, bu defa Hindistan adına toplantıya, Mayıs 1964'te ölen babası Nehru'nun yerine kızı Başbakan Gandhi'nin¹³ katılmasıydı.¹⁴

Böylece "Tito'nun Yolu"na bakıldığında, Kohen'in yaptığı röportajdan yansımalarla, Milliyet'e yazdığı makalesinde belirtildiği gibi, dış politikada Yugoslavya Kominform'dan 1948'de ayrıldıktan sonra, "tarafsız" ülkelerin önderlerinden biri oldu. Gerekliğinde Varşova Paktı'na (Çek olaylarında) veya Amerika'ya (Vietnam Savaşı'nda) açıkça cephe almaktan çekinmedi. İç politikada ise çoğu sosyalist ülkede uygulanan merkeziyet yani her işin belirli birtakım yöneticiler tarafından idaresi terk edilmiş görünüyordu. Demokratlaşma hareketi, Yugoslav yapımı olan kendi kendine yönetim uygulaması ile kuvvetlendirilmekteydi. Öteki komünist ülkelerin aksine, Yugoslavya'da her şey partinin yönetiminde ya da ona tabi değildi. Partinin adı bile değiştirilmiş ve "Yugoslav Komünist Birliği" denilmişti. Bir yetkilinin Kohen'e belirttiği üzere parti, *yönetici* değil sadece *yön verici* idi yani rehberlik görevini üstlenmekteydi. Bir Yugoslav aydını Belgrad'daki yaygın görüşü şöyle özetlemişti: Yugoslavya gelişmek ve daha iyi bir hayat seviyesine ulaşmak için mutlaka *izmlere* bel bağlamak niyetinde değildi; Yugoslav rejimi mutlaka bir "izm" ile ifade edilecekse ona *Titoizm* denilebilirdi.¹⁵

Yugoslavya'nın gerektiğinde böylesine etkili alternatifler üretmesi, 1960'ların siyasetine damgasını vurdu. "Komünist Kampındaki Çatlak", Prof.A.Şükrü Esmer'in anlatımıyla, Moskova'nın çabalarına rağmen önlenemiyordu. Komünizme kendi damgasını vurmaya çalışan Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev döneminde de bu ayrışma giderek arttı. Stalin sonrasında ilk önce Pekin Moskova'dan yolunu ayırmış, hatta Arnavutluk gibi bazı Sovyet peyklerini de kendi yörüngesine çekmişti. Kruşçev sonrasındaki kolektif liderlik, Çin'e karşı bir cephe kurmaya çalıştı. Bu arada bazı komünist ülkelerde, iktidarda olmayan komünist partileri arasında Moskovacı ve Pekinci hizipler belirdi. 1968'de Çekoslavya'nın Sovyetlerce işgali, durumu daha da güçleştirdi. 1956'da Macaristan'a müdahalesi sırasında arkasında duran komünist partilerinin neredeyse tümü, 1968'de Sovyet Rusya'yı şiddetle kınamaktaydılar. Sovyet kolektif liderliği açısından bakıldığında, Çekoslovak istilasından sorumlu tutulan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Leonid Brejnev (1964 - 1982) gibi ifratçılar ile Başbakan

¹³ *Yeni Gazete*; 20 Ocak 1966. Bayan İndira Gandhi Ocak 1966'da rakibi Desai'nin aldığı 169 oya karşı 355 oyla Kongre Partisine başkan seçildi ve ardından başbakan oldu.

¹⁴ *Yeni Gazete*; 22 Ekim 1966.

¹⁵ Sami Kohen'in yazısı için bk. *Milliyet*, 20 Ocak 1970. Sami Kohen, Yugoslav Komünist Birliğinin (Partisi) ileri gelen bir yetkilisi ile sosyalizm hakkında yaptığı röportajında yetkili, sosyalizmin bir üniforma gibi olmadığına ve toplumların kendi bünyelerine uygun olarak uygulanması gerektiğine dikkat çekmişti.

Aleksey Kosigin gibi ılımlıların arasındaki dayanışmanın zedelendiği de söylenebilirdi.¹⁶

Prof. Esmer, bir başka köşe yazısında komünizmin birliği konusuna farklı bir açıdan değindi. 1960 Zirvesi'nden itibaren toplanamayan dünya komünist partileri, Sovyetler Birliği'nin girişimleriyle Kasım 1968'de zirveyi toplama kararı almışsa da Çekoslovakya olaylarına ilişkin olarak komünist ülkelerdeki tepkiden dolayı, Moskova'da toplanacak olan zirvenin tarihi önce Mayıs, sonra da Haziran 1969'a ertelenmişti. Diğer bir deyişle Çekoslovakya'ya saldırı, Moskova'nın planlarını altüst etti; başta İtalyan ve Fransız komünist partileri olmak üzere Avrupa komünistlerinden büyük tepki geldi. Nitekim 19 Mart 1969'da Moskova'da toplanan ve zirvenin öncülü olan *Hazırlık Konferansı*'na sadece 67 parti katıldı. Oysa 1960 Zirvesi'ne Çin dâhil 81 komünist partisi katılmıştı. Bu durumu bir başka örnekle somutlaştırmak gerekirse dünyadaki 80 kadar komünist partinin 14'ü iktidardaydı. Bunların 9'u (Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Polonya, Doğu Almanya) Avrupa'da, 4'ü (Çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Doğu Moğolistan) Asya'da ve biri (Küba) Amerika Kıtası'ndaydı. Bu 14 komünist partisinin içinde özellikle 6 ülkeye ait -Çin, Yugoslavya, Arnavutluk, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Küba- komünist partileri, zirve hazırlığına katılmadıkları gibi Sovyetler'e olan muhalefetlerini sert bir tavırla belli ediyorlardı.¹⁷ Esmer'in örneklerle resmettiği bu tablodan çıkarılacak sonuçlardan biri; komünizmin bir dış müdahale aracı olarak kullanılması nedeniyle oluşan çoklu gerilimin, fırsat bulduğunda, nehrin bir su kanalına taşkın bir şekilde akması gibi muhalif bir yol bularak açığa çıkmasıydı.

Sovyet ordularının 1968'de Çekoslovakya'yı işgali, 1955'te Kruşçev ve Bulganin'in Tito'yu ziyaret ederek Stalin döneminde yapılanlar için özür dileyen bir girişimde bulunmasıyla kısmen yumuşayan ortamın tekrar gerilmesine de neden oldu. Çünkü bu işgal olayında Sovyet Lideri Brejnev, bir sosyalist ülkenin bir diğerine müdahalesini, âdeta doktriner bir yaklaşımla gerekçelendirmişti. Brejnev'in bu politikasını, Yugoslavya'nın yanı sıra, birçok sosyalist ülke şiddetle eleştirdi. Çin ve Arnavutluk, Brejnev doktrininin "sosyal emperyalizm" olarak görmekteydi. Romanya da tepkiliydi. Bu sıralarda, Çin'in kıtalar arası atağı, Amerikan Başkanı Richard Nixon'un (1969-1974) Çin'i ziyarete karar vermesi ve Çin'in Balkanlarla yakından ilgilenmesi, Moskova için iyiye işaret değildi. Sovyetler, Macaristan'da ve Çekoslovakya'da askerî manevralarla bir anlamda gözdağı vermeye devam ediyor; en başta da Romanya'yı ve Bulgaristan'ı tedirgin ediyordu. İşte bu şartlarda Brejnev, Tito ile görüşmek üzere Yugoslavya'ya gitti. Esmer'in de belirttiği gibi Brejnev'in 1971'de Yugoslavya'ya bu gidişi, Kruşçev'in 1955'teki gidişini hatırlatıyordu. Görüşmeler sonrası konuşmalarda, Brejnev kendi adını taşıyan bir doktrinin mevcut olmadığını ve bu gibi söylemleri Sovyet -

¹⁶ *Ulus*; 18 Şubat 1969.

¹⁷ *Ulus*; 3 Nisan 1969.

Yugoslav ilişkilerini bozmak isteyen kesimlerin ürettiğini iddia ediyordu.¹⁸ Sovyet - Yugoslav ilişkileri adına, ferî azalsa da bir umut hâlen vardı. Ama daha da önemlisi, asıl iddia sahibi Tito olmalıydı çünkü Titoculuk kendini kabul ettirmişti.

Tito, diğer Balkan ülkelerinden de destek arıyordu. Tito'nun ve (ülkesi bir Varşova Paktı üyesi olmasına rağmen) Çavuşesku'nun, Brejnev'in politikasına muhalefet etmesinde bir benzerlik vardı. İşte Cumhuriyet gazetesinde Ergun Balcı, bu kapsamda, "Tito ve Çavuşesku" üzerine değerlendirmelerde bulundu. Her iki liderin de özgün sosyalizm yorumları ve sosyalizmde tek merkezli ve tekelci bir yaklaşımı reddetmeleri önemliydi. Özellikle Tito, 1945'te Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bağımsız ve demokratik sosyalizmi savunmuştu ve kendi deyimiyle "Marksizmin bir dogma olmadığını" dünyaya göstermişti. Nixon'un "birinci sınıf devlet adamı" olarak nitelediği Tito, 1948 yılında Stalin'den uzaklaştıktan sonra, "Ortodoks merkezîyetçilikten" de giderek uzaklaşmış ve "autogestion" diye tanımlanan kendi kendine yönetim sistemini kurmuştu. Üçüncü dünyada "bloksuzlar" kampının kurucularından biri olan ve süper devletler arasında ustalıkla manevra yapan Tito'nun, Akdeniz'in yalnızca Akdeniz ülkelerine ait olmasına ilişkin yaklaşımı da kayda değerdi.¹⁹

Geniş anlamda, yirmi yıllık Yugoslav - Sovyet ilişkilerine bakıldığında Moskova, 1948'den 1968'e kadar izlediği müdahaleci politikalarını, artık uzlaşmacı ve komünizmin birliğine katkı sağlayacak bir tavırla ikame etmek durumundaydı. Ancak parti üzerinden takip edilen sosyalizm eninde sonunda Moskova'nın eksenine çekiliyordu. Bu nedenle Tito'nun yaptığı gibi Balkanlardaki bazı liderler, "parti" yerine ikili veya çoklu uluslararası ilişkilere yöneliyorlardı.

Dar anlamda, komünist bir ekonomide "planlama" ve "serbest girişimi" bir arada yürütmeyi deneyen Yugoslavya, dünya komünizmini bu açıdan da değiştirebilirdi. Yugoslavya, Moskova'ya direnerek "komünistler arası bağımsızlık hareketini ilk başlatan ülke"ydi. Belgrad'da bulunan yabancı gözlemciler, Yugoslav deneyiminin Doğu Avrupa'da uygulanmasının çağın önemli bir olayı olduğunu, böylelikle tüm dünyayı etkileyecek sonuçları olabileceğini değerlendirmekteydiler.²⁰

Dünyada barış ve güvenliğin temini ve bunun ayrılmaz bir parçası olan Balkanlarda ve Akdeniz'de barış ve huzurun korunması, Türkiye ve Yugoslavya bakımından önemliydi. Bu kapsamda, Kasım 1972'de iki ülke temsilcileri bir araya gelerek Kıbrıs sorunu, Avrupa Güvenlik Konferansı, Orta Doğu'daki gelişmeler, Asya Alt Kıtası'ndaki durum, Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler gibi geniş bir yelpazede fikir alışverişinde bulundular.

¹⁸ *Barış*; 2 Ekim 1971.

¹⁹ *Cumhuriyet*; 30 Kasım 1971.

²⁰ *Yeni Gazete*; 3 Ocak 1966.

İki ülke başbakanları, 1969'da Ankara'da ve 1970'te Belgrad'daki buluşmalarda olduğu gibi, 1972'de de temaslarda bulundular. Bu esnada, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı çalışmaları, Kasım 1972'de Helsinki'de başlamıştı.

Diğer taraftan Kıbrıs Adası'ndaki huzursuzluk, 1963 yılında -yani Kıbrıs Federasyonu'nun kurulmasından sonraki üç yıl içinde- Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasında bir iç savaş hâline dönüşmesinden beri, Türkiye - Balkanlar - Avrupa üçgeninde artan bir etki yaratmaktaydı.

Bu olayın etkisi, Türk - Yugoslav ilişkilerine de yansdı. 1970 yılının Eylül ayının ilk haftasındaki Belgrad Konferansı'nda dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe'nin de içinde bulunduğu Türk heyeti, Yugoslavya'daki resmî görüşmelerinde, Türkiye - Yugoslavya ikili ilişkilerinin artırılması kararını aldılar. Başbakan Demirel, Belgrad'dayken Tarafsızlar Konferansı'nda Kıbrıs Türkleri aleyhinde bir karar çıkarılmaması için Yugoslav meslektaşları Başbakan Mitja Ribičić'e (1969 - 1971) bilgi vererek Türk Hükûmetinin Kıbrıs'a ilişkin politikasını açıkladı.²¹

Bu süreçte, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp, 5 - 10 Ocak 1972 tarihleri arasında Yugoslavya'yı, 11 - 16 Ocak tarihlerinde ise Bulgaristan'ı ziyaret etmişti. Genel Sekreter, bu ziyaretleri sırasında, özellikle ekonomik ve kültürel alanlarda ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda görüşmeler yaptı. Orhan Eralp, Kıbrıs konusunda da izahat verdi. Ayrıca Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken, Birleşik Amerika'dan dönüşünde İstanbul'da Yeşilköy Havaalanında Kıbrıs konusunda 6 Ocak 1972'de basına verdiği demecinde, "Türk cemaatinin Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünde *eşit haklara sahip bir ortak olduğu* ve bunun icapları karşı tarafça kabul edilir ve samimiyetle benimsenirse" o takdirde çözümün kolaylaşacağını belirtti. Kıbrıs Devleti'nin Türk ve Rum toplumlarının iki ortak sıfatı ile kurdukları bir cumhuriyet olduğunu hatırlatan Bakan, Kıbrıs Türk'ünün "taksim" fikrinin, "Enosis'e karşı bir savunma" olarak doğduğuna dikkat çekti. Bu itibarla "*arabayı atın önüne koşar şekilde*" gerçek durumu tersine çevirerek "taksim"den "Enosis'e" doğru bir öncelik sıralamasında bulunmanın yanlışlığını dile getirdi.²²

Kasım 1972'de, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin Federal İcra Konseyi Başkanı Cemal Bijedić (1971 - 1977) Türkiye'yi ziyaret

²¹ *Milliyet*; 3 Eylül 1970. Beraberinde Başbakan Ribičić olduğu hâlde Belgrad'dan Pula'ya geçen Demirel, buradan özel bir motorla Brioni Adası'na geçti ve Tito tarafından kabul edildi. Tito'nun Brioni Adası'ndaki özel sarayında gerçekleşen görüşmeye Demirel'le Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve Türkiye'nin Belgrad nezdindeki Büyükelçisi Gündoğdu Üstün katıldı. Görüşmelerde Ribičić de hazır bulundu. Toplantıda Başkan Tito, Türkiye'nin kaydettiği gelişmeleri yakından izlediğini ve takdirle karşıladığını belirtti. *Milliyet*; 4 Eylül 1970.

²² *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*; Sayı: 88 - 89, Ankara, Ocak - Şubat 1972.

etti.²³ Başbakan Bijedić eşiyile birlikte -iktidara Mayıs 1972'de gelen ve selefi Başbakan Nihat Erim gibi sadece bir yıl başbakanlık koltuğunda oturan Başbakan Ferit Melen'in davetlisi olarak- 19 - 24 Kasım 1972 tarihleri arasında Türkiye'ye (önce Ankara, sonra İstanbul'a) yaptığı bu resmî ziyaret süresince, geçmişteki ve gelecekteki politikaya dair bir derinlikte görüş beyan etti. Melen tarafından şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmada Bijedić, iki ülke arasındaki iş birliğinin geliştirileceğini ve bunun temelinin geleneksel dostlukta olduğunu vurguladı. Ayrıca, Avrupa İş Birliği ve Güvenliği Konferansı'na verdikleri önemden bahsetti. Başbakan Ferit Melen ise Kıbrıs sorunu üzerinde somutlaştırdığı konuşmasında, Türkiye'nin Kıbrıs'la olan ilgisinin, Ada ile olan tarihî ve kültürel bağlar ve Ada'daki Türk toplumunun can ve mal güvenliği gibi köklü sebeplere dayandığını, bu ilginin uluslararası anlaşmalarla da tescil edildiğini hatırlattı. Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak istikrarlı bir bünyeye kavuşması ve anlaşmazlığın ortadan kalkmasının ancak "iki millî cemaatin", 1960 düzeninde olduğu gibi Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne olan eşit ortaklık haklarının korunması ve Ada'daki Kıbrıs Türk cemaatinin, Kıbrıs Rum cemaati gibi güvenlik içinde devletin nimetlerinden adil bir şekilde faydalanmasının ilgililer arasında teminata bağlanması ile mümkün olacağını ifade etti.²⁴

Türk ve Yugoslav Başbakanları Melen ve Bijedić, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Kıbrıslı Türk ve Rumların tam bir hak eşitliğinden yararlanmalarına ve huzur ve güvenlik içinde yaşamalarına imkân verecek barışçı bir çözümün bulunması ümidini taşımaktaydılar.

Ancak federal cumhuriyet bünyesinde, 1960 Kıbrıs Anayasasınca kurulan Kıbrıs Federasyonu'ndaki "Kıbrıs Türk" ve "Kıbrıs Rum" (federe) toplumlarının, bağlı oldukları ortak federasyondan farklı beklentileri vardı. Ada'nın geleceğine ilişkin olarak üç garantör devletin (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) yanı sıra, komşu coğrafyalar olan Balkanlar ve Avrupa da dikkat sarf etmekteydi. Dahası, olayların bir de iki bloklu Soğuk Savaş siyasetinde

²³ Bijedić Türkiye'ye yaptığı ziyaretten önce Zafer gazetesinin dış politika yazarı Celal Tevfik Karasapan'ı Belgrad'da kabul etti. Bu mülakatta Yugoslav Başbakanı, iki ülke ilişkilerindeki ortaklaşa çabaların her düzeyde gerçekleşmesinin memnuniyet verici olduğunu irdeledi. İkili ilişkilerde, ekonomik ve kültürel ilişkilerde ilerlemelerde olduğu gibi konsolosluk işlerinde de ek sözleşme ve anlaşmaların yapılması ve böylece her yıl Batı Avrupa'ya çalışmak üzere giderken Yugoslavya'dan geçen Türk vatandaşlarına kolaylıklar sağlanması da kayda değerdi. Bijedić ayrıca, Avrupa Güvenlik Konferansı hakkında, Yugoslavya'nın bu işe ne "geçici bir siyaset gösterişi" ne de "bütün Avrupa meselelerini çözümleyecek bir adım" olarak baktığını aktarıyordu. Yugoslavya'nın görüşüyle Avrupa Konferansı, bu kıta ülkeleri arasında eşit haklara dayanan daha güvenli ilişkiler kurmaya yarayacak "uzlaşma ve danışma yolları" bulabilmelerini sağlamalıydı. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*; Sayı: 91, Ankara, Eylül - Aralık 1972.

²⁴ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*; Sayı: 91, Ankara, Eylül - Aralık 1972. Bijedić, Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (1966 - 1973) tarafından da kabul edildi. İki hükümet başkanının, uluslararası durum ve ikili ilişkileri değerlendirdiği resmî görüşmelerde, *Yugoslavya* tarafından Cemal Bijedić'in yanı sıra Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti İcra Konseyi Başkanı Dr.Ksente Bogoev, Yugoslav Büyükelçisi Muhiddin Begic; *Türkiye* tarafından ise Ferit Melen'in yanı sıra Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken, Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi Oktay İşcen yer aldı.

geliştiği düşünölürse Ada'nın geleceğine yönelik küresel politikaları da fark etmek zorunlu hâle geliyordu. Buna ek olarak 15 Temmuz 1974'te Ada'nın maruz kaldığı iç ve dış destekli “*Enosis* darbesi”nin (Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeyi hedefleyen) ardından durum oldukça sıkıntılı bir safhaya girecekti. Federasyonun varlığına yönelik bu dış tehdit karşısında, Kıbrıs Anayasası'nca kendisine tanınan “garantör devlet” sıfatıyla durumu normalleştirmeye çabalayan Türkiye, temmuz ve ağustos aylarındaki iki barış harekâtıyla, darbe sonrasındaki duruma müdahale etmek durumunda kaldı. Enosis darbesini bertaraf etmek amacıyla ve Kıbrıs Federasyonu'nu oluşturan iki “federe” oluşumun sahip olması gereken hukuki haklarla yaşatılabilmesi adına, Kıbrıs'ta ilk etapta Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edildi. Ancak adı “federe” olsa da -yani aslında federasyona bağıllık Kıbrıs Türk'ü açısından hâlen devam etse de- hem 1974'teki barış harekâtına hem de 1975'teki KTFD'nin ilanına yönelik olarak Rum kesiminin itirazları dinmedi. Bu durum karşısında, 8 yıl sonra, 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kurulması gerçekleşti. Kısacası, 1960 Federasyonu kapsamındaki “federe” haklar açısından toplumların beklentileri birbirinden farklıdı; siyasal anlamda da sosyal anlamda da uzlaştırlamadı.

Bu yıllarda Yugoslavya'da ise Tito'dan sonra Yugoslavya'yı kimin yöneteceği konusu devletin temel ilgi odağıydı. Yugoslavya, Tito'nun ölümü hâlinde, 22 üyeden oluşan kolektif başkanlık sistemi ile yönetilecekti; bu sistem 1971 yılında temellendirilmişti.²⁵

Tito, kurduğu “başkanlık sistemi”yle kendisinden sonra birliğin korunmasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Yugoslavya'nın kuruluşundan beri dördüncüsü olan 1974 Anayasası ile merkezin yetkilerini daha da genişletti. Öte yandan, yeni anayasanın önemli bir niteliği de ülkede işçi sınıfının eski nüfuzunu arttırması, işçilerin ekonomik ve siyasal katılımını güçlendirmesiydi. Böylece, hem işçi sınıfı iktidar organları tarafından alınan siyasal haklarda etkin olacak hem de işletmelerin işçilerce yönetilmesini öngören öz *yönetimin* daha işlevsel olması sağlanacaktı. Yugoslavya'nın iç düzeninde devletçi olmayan ve özel girişime şans veren bu rejimle “beş vatandaş bir araya gelince bir ekonomik teşebbüs kurabilir”di, işçi konseyleri oldukça aktifti.²⁶ Ancak tüm bu dinamizme karşın, sosyalizmi bu değışimiyle kabullenmeyenler de mevcuttu. Dahası, ticaret ve sanayi alanındaki rekabet, sistemin kendi elitlerini yarattığı takdirde, işletmeler arasındaki gerginliğin nasıl giderileceği de merak konusuydu. Anayasalar işçilerin lehine bir ilerleme kaydetmekle birlikte, anayasalardaki genişletilmiş haklar da dâhil tüm sistemin, özellikle Tito'dan sonra, ne zamana kadar devam edeceği konusunda belirsizlik sürmekteydi.

²⁵ Dış Haberler Servisinden ulaşan bu haber için bk. *Cumhuriyet*; 26 Mayıs 1974.

²⁶ *Barış*; 12 Mart 1974. Ayrıca Esmer'e göre Tito, iki ilkeyi düşman olarak görüyordu: *milliyetçilik* ve *liberalizm*. Çünkü *milliyetçilik*, Yugoslavya'nın birliğini, *ekonomide liberalizm* ise rejimini tehlikeye düşürmekteydi.

Kendine özgü sosyalizm uygulaması ve bağımsızlık iradesi ile ekonomisindeki canlılık ve girişimciliği artıran Yugoslavya, dünyanın ilgisini çekmeye devam etti. 1950'lerden itibaren katı *merkezî planlamadan* uzaklaşmış ve işletmelere iç işlerinde verilen büyük özerklik ile işletmeler de *üretim, yatırım ve kâr dağıtım*ı gibi hususlarda kendi kararlarını almaya yetkili kılınmışlardı.²⁷ Ergun Balcı'nın da dikkat çektiği üzere Haziran 1950'de "İktisadi Devlet İşletmelerinde İşçilerin Yönetimi" kapsamındaki yasanın parlamento tarafından kabulüyle uygulanmaya başlanan "öz yönetim" ilkesi sayesinde işçiler karar mekanizmalarında daha fazla söz sahibi olmuştu. Böylece ülkedeki ekonomik planlama, "işletmeler - cumhuriyetler - merkez" olmak üzere aşağıdan yukarıya doğru hareket kazanmıştı. Ancak *öz yönetimin* de zorlukları vardı; örneğin devlet düzeyindeki bürokrasiden ve yolsuzluktan kaçınılırken bu kez de işletmelerin içinde oluşan bürokrasiye ve haksız uygulamalara karşı tedbir alınması gerekiyordu.²⁸ Bir anlamda, 1930'lar dünyasında bir üçüncü yol olarak başvurulmuş devletçilik uygulamaları gibi Soğuk Savaş Yugoslavya'sında da alternatif bir yol arayışıyla dönemin sosyoekonomik sorunlarına eğilinmiş ama *öz yönetimin* pek de kolay bir uygulama olmadığı ortaya çıkmıştı.

1970'li yıllar sonlanırken yaşı bir hayli ilerleyen Tito'nun yerini alacak kişinin kim olabileceği konuşuluyordu. Tito'nun yola ilk çıktığındaki arkadaşlarından bazıları ölmüş ya da artık siyasetle aralarına mesafe koymuşlardı. Nitekim 1979'da Barış gazetesinde yer alan Belgrad kaynaklı haberlerde, Tito'nun yakın danışmanı ve "Yugoslavya sosyalizminin teorisyeni" ya da Yugoslavya'nın "ideolojik beyni" olarak adlandırılan Edvard Kardelj'in, 10 Şubat'ta 69 yaşında ölümüyle Yugoslav Komünist Partisinin üst yönetiminde büyük bir boşluk doğacağı kaygısı dile getirildi. Kardelj'in de ölümüyle İkinci Dünya Savaşı sırasında Tito'nun yanında yer alan parti liderlerinden neredeyse hiç kimse kalmamıştı. Dokuz üyeli devlet başkanlığı konseyinin ve 24 üyeli parti yönetici bürosunun üyesi olan Kardelj, Başkan Tito'ya olan kırk yıllık yakınlığı ve uzlaştırıcı kişiliğiyle geleceğin başkan adayı olarak görülüyordu. Kardelj, Sovyet bürokrasisinin merkeziyetçiliğine karşı, Yugoslavya işçilerinin kendi kendilerini yönetmeleri sistemini savunmuştu.²⁹

Moskova'yla Belgrad arasındaki ilişkilerde mesafenin korunmasını savunan Kardelj'in vefatı -Tito'nun ölümü hâlinde ülkeyi toparlayacak ve ilerideki muhtemel bir Sovyet müdahalesine direnecek olan bir liderin kaybı olarak bakıldığında- önemli bir kayıptı.

²⁷ Dış Haberler Servisinden elde edilen bu haber için bk. *Cumhuriyet*; 26 Mayıs 1974.

²⁸ *Cumhuriyet*; 29 Mayıs 1974. Ergun Balcı; "Yugoslav Deneyi" başlıklı makalesinde, *öz yönetimi*, olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışırken 1974'teki Yugoslav Komünist Partisinin (1952'de adı Komünistler Birliği olmuştu) 10. Kongresi'nin dikkatleri, 20 milyonluk Yugoslavya üzerinde topladığını hatırlattı.

²⁹ Bk. *Barış*; 12 ve 14 Şubat 1979.

Kardelj'in öldüğü sırada, Orta Doğu'da uzun ve yorucu bir geziye çıkmış olan Tito hemen ülkeye geri dönmüştü. Prof. Şükrü Esmer'in de dikkat çektiği üzere bu yaşta Tito'yu bu geziye çıkaran neden, *bloksuzlar* grubunun liderliğini elinden kaçırmamak düşüncesi idi. Nehru'nun 1964'te, Nasır'ın 1970'te, Sukarno'nun 1970'te ve son olarak Bumedyen'in 1978'deki ölümlerinden sonra Tito, bu grubun tek lideri olarak kalmıştı.³⁰

İlerleyen yaşına rağmen Tito, bağlantısız hareketini korumak için büyük çaba harcıyordu. Örneğin, Ekim 1968'de başlayan Uganda ve Tanzanya (bağılantısız iki ülke) arasındaki anlaşmazlıkların dostça çözüme bağlanması hususunda arabuluculuk yapmıştı. Tito'dan önce, Uganda - Tanzanya gerilimine Libya, Nijerya ve Afrika Birliği Örgütü'nün arabuluculuk girişimleri bir sonuç vermemişti. Bağlantısız hareketinin bir arada tutulmasına ilişkin bir diğer örnek, Hindistan ve Yugoslavya'nın giriştiği ortak çabaydı. Hindistan'ı ziyaret eden Tito'nun Dışişleri Bakanı Josip Vrhovec, Hintli meslektaşları Atal Bihari Vajpayee ile görüştüktan sonra yaptığı açıklamasında 1961 Belgrad Konferansı'nda benimsenen ve daha sonraki bağlantısızlar toplantılarında rehber alınan ilkeler uyarınca yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulması ve emperyalizmin, sömürgeciliğin ve ırkçılığın ortadan kaldırılması için mücadelede harekete üye ülkelerin daha sıkı bir iş birliği yapılması için gereken çabaların sürdürüleceğini belirtiyordu.³¹ Yugoslavya'nın bu çabalarının, özellikle eylül ayında Küba'nın başkenti Havana'da yapılması planan Bağlantısızlar Zirvesi'ne bazı ülkelerin karşı çıkmasının doğurduğu bölünmüşlük tablosunda gerçekleşmesi de ayrı bir önem taşımaktaydı.

Bu arada Tito, Orta Doğu'dan Afrika'ya kadar dünyanın birçok coğrafyasında gerçekleştirdiği yoğun faaliyetlerinin yanı sıra, Moskova'yı Mayıs 1979'da ziyaret ederek Brejnev ile olan ilişkilerini sıkı tutmayı da ihmal etmedi.

İki yaşlı mareşal Tito ve Brejnev, 1979 yılında Moskova'da bir araya geldiler. Esmer'e göre aslında Moskova'da ömürlerinin son görüşmesi için bir araya gelmişlerdi. Tito'nun Brejnev'den gelen çağrı üzerine Moskova'ya gittiği bildirilmiş ise de aslında, ölmezden önce söyleyecekleri olduğu için Tito kendini davet ettirmişti. Bu gereksinim, Tito'nun yaşlı ve hasta olmasından kaynaklanıyordu. Yaşlanmış Brejnev de aynı durumdaydı. Ancak aralarındaki fark şuydu: Brejnev için problem, kendisinden sonra Sovyetler Birliği'ni kimin yöneteceği iken Tito için kendisinden sonra Yugoslavya'nın ne olacağıydı.³² Çin'de Mao Zedong'un 1976'da, İspanya'da Francisco Franco'nun 1975'te ölümü, uzun yıllar iktidarda kalan liderlerin kaybı sonrasında ülkelerindeki karışıklığı göstermesi bakımından yakın tarihli birer örnekti. Uzun iktidarlardan sonrasındaki duruma ilişkin olarak Yugoslavya için bundan çıkartılacak dersler vardı.

³⁰ *Barış*; 18 Şubat 1979.

³¹ *Barış*; 25 Mart 1979 ve 9 Mayıs 1979.

³² *Barış*; 28 Mayıs 1979.

Mareşal Tito 4 Mayıs 1980'de, yaklaşık 113 gün komada kaldıktan sonra vefat etti. Yugoslav resmî ajansı Tanjug tarafından ölüm haberi verildi. Türk basınında, örneğin Barış gazetesindeki (Belgrad'dan aktarılan haberler ışığındaki) bir yorumda irdelendiği gibi Tito, İkinci Dünya Savaşı'nın ölen tarihî şeflerinin -Franklin Roosevelt (1945), Joseph Stalin (1953), Winston Churchill (1965), Charles De Gaulle (1970), Harry Truman (1972), Çan Kay Şek (1975), Haile Selasiye (1975), Mao Zedung (1976)- sonuncusu olarak dünya siyasetinden çekilmişti. Yugoslavya'nın liderliğini yaptığı sürecin son dönemlerinde, dokuz üyeli kolektif başkanlık sistemine göre Yugoslavya'nın altı eyaletinin ve iki özerk bölgesinin temsilcileri ile komünist parti başkanı ülkeyi yönetmekteydi. Ölümüne kadar başkanlık divanının dokuzuncu üyesi olan Tito, yaşam boyu devlet başkanı olarak görev yapmıştı.³³ Uzun süreli devlet yönetmenin olumlu ve olumsuz yönlerini yaşamıştı; ama daha da önemlisi ülke sorunlarıyla yüzleşmeyi bilen biriydi.

Devlet Başkanı Tito'nun ölümü, savaş yıllarından başlayarak Sovyet baskısı ve Nazi işgaline direnen, yeniliklere açık, dış dünyada ve bağlantısızlar grubunun varlığını idamesinde yapıcı bir rol üstlenen bir şahsiyetin kaybı olarak ulusal ve uluslararası alanda geniş yankı buldu.

Sonuç

35 yıllık iktidarının 27 yılında Yugoslavya devlet başkanlığında bulunan Mareşal Tito, 1945'te bir halk cumhuriyeti olarak kurulan Yugoslavya'daki baskın parti ibresini zaman içinde özgün bir yorumla buluşturarak parti başkanlığı ve devlet başkanlığı ayrımını yapabilmiş liderlerden biriydi. Bu nedenle, devlet stratejisi boyutuna ulaşabilen bir lider olarak uluslararası politikanın içinde kendine özgü bir etkinlik sahası yaratabildi ve ülke içindeki muhalefet bile onu genelde fikirleri ve ürettikleri üzerinden eleştirdi.

Tito federal devlet yapısının elverdiği ölçüde ulusal bir bütünlükte ve özgünlükte politika izledi. Moskova'yla arasına belli bir mesafe koymayı başardı; bu, belki de icraatının en temel kısmıydı. Komünist partinin temsilcilerine, yerine göre sert/net bir tavır sergiledi. Stalinci komünizmden ayrışan Tito Yugoslavya'sı, özellikle de Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi Stalinci grupların Moskova'ya olan eğilimlerinden doğabilecek muhtemel bir Sovyet müdahalesine karşı tedbiri elden bırakmadı. Çünkü Tito, yola ilk çıktığı İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren bağımsızlık mücadelesini terk etmemeye çalışmıştı.

Yugoslavya, üretim ve sanayileşme alanındaki dinamizmini kendi kendine yönetimiyle güçlendirirken itici güç olarak işletmelere verdiği özerklikten ve onların katılımcı potansiyelinden faydalandı. Halkının geneline ilişkin olarak iletişimsel bir tavırla yola devam etmesi, Tito'nun uzun süreli iktidarının uzlaştırıcı unsurlarından biri oldu. Özel mülkiyet onun döneminde,

³³ Barış; 6 Mayıs 1980.

kapsam bakımından beklentilerin altında kaldı, ancak özel girişimcilikte imkânlar genişletildi.

Tito Yugoslavya'sının uluslararası duruşunda, bunlardan daha da fazla etkinliğin varlığından söz edilebilirdi. Ancak "bloksuz" ya da "tarafsız" konumda olmak için sosyalizmin etki sahasının tam manasıyla ulusal kontrolde kalması da gerekiyordu. Bu, her zaman başarısız olduğundan tarafsızlık ve bloksuzlukta dönemlerine göre ve içeriksel açıdan farklılaşma görüldü. Fakat genel itibarıyla bloksuz bir sosyalizm ve bağlantısızlık yaklaşımı sergilendi.

Özetle Tito, Yugoslavya halkının bağımsızlık ve dış işgale karşı direniş talebine duyarlı olması, sosyalizmin dış kaynaklardan ithalini eleştiren yenilikçi tavrı, bağlantısızlar hareketinin dünya çapındaki gelişmelerine katılımcılığı gibi birçok nedenle dünya tarihinde iz bırakan bir Balkan lideriydi.

BALKANLARDA BM - NATO İNSANİ YARDIM OPERASYONLARI VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ

Doç.Dr. Ulvi KESER*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kore ile başlayan NATO ve Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde yürütülen uluslararası insani yardım harekâtlarına Türk askerî gücünün katılması hâlen Balkanlardan Afganistan'a, Orta Doğu'da Lübnan UNIFIL operasyonundan Afganistan'da ISAF harekâtına kadar devam etmektedir. ATATÜRK'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh." prensibinden hareketle bugüne kadar iştirak edilen bütün görevlerde ırk, dil, din, etnik köken ayrımı gözetmeksizin herkese insani yardım ve desteğini esirgemeyen Türkiye sadece Türk kamuoyunda değil, dünya kamuoyunda da haklı bir hayranlık ve takdir duygusu uyandırmaktadır. Bu araştırma 1990'lı yıllardan başlayarak Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personelinin bugüne kadar geçen süreçte eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu ortamında Bosna Hersek, Kosova, Makedonya, İtalya ve Arnavutluk başta olmak üzere farklı ülkeleri etkisi altına alan ve 70.000'i aşkın BM ve / veya NATO askerinin görev yaptığı, çatışmaların, istikrarsızlıkların ve güven ortamından uzak bir hayatın ortaya çıktığı Balkanlarda tamamen insani gayelere hizmet etmek maksadıyla görev alması ve bu insani yardım misyonlarında üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmesinin ortaya konulması maksadıyla kaleme alınmıştır.

Kore'den Lübnan'a Türk Silahlı Kuvvetleri

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından yürütülen ilk sınır ötesi ve denizaşırı uluslararası misyon 1950 yılında başlayan Kore harekâtı olacaktır. Yaklaşık yedi yıllık bir süreci kapsayan ve Türk askerinin unutulmaz kahramanlıklarıyla dolu olarak geçen bu dönemin ardından iştirak edilen ikinci uluslararası görev komutanlığını Tümgeneral Çevik Bir'in de yaptığı Somali'deki UNOSOM (United Nations Operate in Somalia)-I ve UNOSOM-II harekâtları olur. Bunun hemen ardından 1990'lı yıllarda katılınan diğer bir operasyon ise Balkanlarda gerçekleşir ve Türkiye BM tarafından oluşturulan UNPROFOR (United Nations Protection Force)¹ bünyesinde Bosna - Hersek'te görev yapar.² Bosna - Hersek'te başlatılan bu operasyon daha sonraki süreçte Makedonya'da UNPREDEP (United Nations Preventive Deployment) olarak da karşımıza çıkar. Balkan Yarımadası'nda daha sonraki dönemde ayrıca bölgenin silahsızlandırılması maksadıyla

* Atılım Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Atılım Kıbrıs Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (AKAUM) Müdürü, ulvi.keser@atilim.edu.tr

¹ Center for European Studies; "What Happened in Yugoslavia?", UNC - Chapell Hill / Washington DC, Fall 2004, s. 9.

² Vladimir Gligorov; Mary Kaldor ve Louhas Tsoukalis, "Balkan Reconstruction and European Integration", The Hellenic Observatory, The European Institute, LSE, Ekim 2009, s. 18.

İtalya'nın İsviçre sınırı yakınlarındaki Brescia'da bulunan Ghedi Hava Üssü bünyesinde NATO hava birliklerinin dâhil olduğu Operation Deny Flight misyonu da başlatılır. Bunun hemen ardından gelen bir başka misyon ise özellikle Adriyatik Denizi'nde aynı maksatla görev yapan STANAVFORMED bünyesinde Türk deniz gücünün de görev almasıdır. Birleşmiş Milletler askerî gücünün görevini tamamlamasının ardından bölgede NATO'ya bağlı IFOR (Implementation Force) ve hemen ardından da SFOR (Stabilization Force) devreye girer. SFOR görevi, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB kuvveti, EUFOR'a devredilmiştir. ALTHEA adı verilen bu harekâta da TSK toplam 356 personelden oluşan Bosna - Hersek Zenica'da konuşlu çeşitli birlikler ve karargâh personeli ile katkı sağlamaya devam etmektedir. Ayrıca 23 Jandarma personeli AB polis gücünde görevlendirilmiştir. Türk Taburu görev kuvveti 10 yılı aşkın bir süredir barışı korumak adına görev yapmaktadır. Bu birlik aynı zamanda Türkiye sınırları dışında en uzun görev yapan Türk birliği olma unvanını da taşımaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Bosna - Hersek'te görevlendirilen BM Barış Gücü, NATO Uygulama Kuvveti ve NATO İstikrar Kuvvetinin deniz ve hava desteğini sağlamak için oluşturulan deniz ve hava güçlerine de katkı sağlamıştır. UNPROFOR ve IFOR Harekâtı paralelinde Adriyatik'te icra edilen SHARP GUARD Harekâtı'na Türk donanmasından görevde 1, hazırlık durumunda 1 olmak üzere 2 firkateyn, akaryakıt gemileri, mayın karşı tedbirleri gemileri görevlendirilmiş ve 13 Temmuz 1992 ile harekâtın sona erdiği 2 Ekim 1996 tarihleri arasında toplam 18 firkateyn / muhrip, 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ve yaklaşık 5.000 personel görev yapmıştır.³ Ayrıca Deny Flight Harekâtı olarak isimlendirilen ve Bosna - Hersek hava sahasının kontrolünü sağlamak için yapılan harekâta İtalya da konuşlandırdığı bir filo ile iştirak etmiştir. Aynı süreç normalizasyon ve sosyal ve sivil hayata dönüşü de beraberinde getirdiğinden gerek Bosna - Hersek gerekse Kosova'da ayrıca UNMIB (United Nations Mission in Bosnia) ve UNMIK (United Nations Mission in Kosovo) da faaliyete başlamıştır. Türkiye'nin görev aldığı bütün bu insani yardım amaçlı faaliyetlerin ardından bölgede ayrıca Kosova'yı içine alan ve hâlen devam eden KFOR (Kosovo Force) da NATO askerî gücü olarak devreye girer. Balkan Yarımadası'nda Arnavutluk bölgesini silahsızlandırmak ve silahtan arındırmak maksadıyla yapılan Operation Alba bünyesinde Operate Harvest misyonunda da ayrıca Foça'da konuşlandırılan Türk deniz piyadeleri ve Bosna ve Kosova'da görev yapan destek birlikleri kısa süreli olarak görev yaparlar. 25 Eylül 1991 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin aldığı 713 Sayılı Kararla BM, eski Yugoslavya'da fiilen çatışmanın içerisine girmiş, 21 Şubat 1992'de de 743 Sayılı Kararla ilk etapta 12 aylık bir süre için UNPROFOR tesis edilir. Başta ABD olmak üzere küresel güçlerin Orta Doğu ve eski Sovyetler Birliği kadar hayati önemde görmediği ve ekonomik

³ Taner Tanesen; Kore'den Afganistan'a Türkiye'nin Uluslararası Barışı Koruma Operasyonlarına Katkıları, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 43 - 49.

menfaatleri⁴ açısından da birincil önceliği teşkil etmediği için başlangıçta uzak durduğu⁵ bölgeye ilk müdahil olan ülkelerden birisi Türkiye olmuştur.⁶ Türkiye'nin uzman personel seviyesinde katıldığı bir başka misyon ise Filistin ile İsrail arasında anlaşmazlık sahası olan El Halil kentidir ve burada TIPH (Temporary Presence In Hebron) bünyesinde Türk askerî personeli de görev yapmaktadır. Afganistan'daki ISAF (International Security and Assistance Force) harekâtında da görev alan ve bir dönem Tümg. Hilmi Akın Zorlu tarafından komuta edilen bu misyonun ardından Türkiye'nin dâhil olduğu son misyon ise Lübnan'daki UNIFIL ve Aden Körfezi'ndeki deniz haydutluğuna karşı yürütülen NATO harekâtı olur. TSK Kore'den başlayarak ve 1950 yılından itibaren katıldığı bütün insani yardım misyonlarında, BM ve NATO faaliyetlerinde personelini en iyi şekilde eğitmek ve faaliyette bulunulacak bölgedeki yerli halkla en küçük bir sorununun yaşanmasını önlemek amacıyla Kore, Somali, Bosna - Hersek, Lübnan ve Afganistan'a göreve gidecek personele yönelik olarak "Somali / Kosova / Lübnan / Afganistan'da Görev Yapan TSK Personelinin Dikkat etmesi Gereken Hususlar ve Davranış İlkeleri Broşürü" hazırlamak suretiyle bu konuda ne kadar hassas olduğunu da gösterir. Türk askerî görev yaptığı bölgede mütevazı davranışları, askerlik anlayışı, disiplini ve örnek tutum ve hareketleriyle herkese örnek olurken din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin⁷ özellikle okul,

⁴ Her ne kadar ABD Senatosu bu durumu gizli oturumlarda tartışsa ve "BM ve NATO operasyonları eski Yugoslavya'da başarılı olamazsa bölgede yaşanan gerginliğin ve savaş ortamının müttefikimiz ve Balkanlarda komşu olan Yunanistan ve Türkiye'ye sıçraması korkunç sonuçlar doğurur." yönünde kaygılar dile getirilse de ABD'nin bölgeye yaklaşımı yine de yavaş olacaktır. Hearings Before the Committee on Armed Services; United States Senate, ABD Senatosu, "Situation In Bosnia" konulu ve 6 Kasım 1995 tarihli Oturum, Washington DC.

⁵ Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi; "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", Alternatif Politika, Cilt III, Sayı 1, 1 - 30 Mayıs 2011, s. 4.

⁶ Bununla birlikte Amerikan Başkanı Aralık 1999 tarihinde yaptığı bir açıklamada Avrupa'nın istikrar ve düzeniyle ilgili ülkelerinin acil menfaatleri bulunduğunu, Bosna ve Kosova'daki askerî operasyonlarda da önemli menfaatleri olduğunu belirtir. United States General Accounting Office, Balkans Security; Current and Projected Factors Effecting Regional Stability, Washington DC, Nisan 2000, s. 7.

⁷ Bu konuda akla ilk gelen örnek; Bosna - Hersek'in Zenica kentinde demir - çelik fabrikasına konuşlandırılan Türk Barış Gücü'ne verilen bölgedeki hayatı normalleştirme ve sivilleşmeye yönelik girişimler kapsamındaki ilk görevi, savaş döneminde tahrip edilmiş bir Sırp Ortodoks kilisesinin bakım ve onarım faaliyetleri olmasıdır. Ayrıca Zenica bölgesinde 5.000 kişiye hizmet veren ve havan mermileriyle ağır hasar gören bir başka Ortodoks kilisesi de Türk askerî tarafından restore edilir ve eski hâline getirilir. Türk askerîyle birlikte Türk insanının da sınındığı bu görev sonrasında Türk askerinin sivil halkı oluşturan Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırlar ve Katolik Hırvatlar arasında hiçbir ayırım yapmadığı çok net anlaşılır ve özellikle Türk askerinin Bosna'ya gönderilmesi öncesinde bu konuda tereddütler yaşayan ve Türkiye'nin bölgede tarafsız davranamayacağını ileri süren ve Rus askerlerinin Sırlara yakın bölgelere konuşlanmalarına, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin buralarda görev yapmalarına hiçbir itirazı olmayan bazı ülkeler de bu bağlamda geri adım atmak zorunda kalırlar. Türkiye'nin bölgede bütün sivil halka yönelik olarak yaptığı insani yardım ve destek girişimleri daha sonraki süreçte de aynı şekilde devam edecektir. Bununla birlikte TSK ile aynı ittifakta görev yapan ABD tarafında ise Türkiye'nin tutumu farklı yorumlanacaktır. Örneğin Robert C. Owen bu durumu "Almanya'nın Hırvatlara, Yunanistan'ın Sırlara ve Türkiye'nin de Müslüman Boşnaklara" yönelik yardım faaliyetlerinin makul ölçüde anlaşma esaslarının ortaya çıktığı bir ortamda NATO

hastane, mezarlık, dinî mekânlar, yol, köprü, çeşme gibi sosyal hayatın parçası olan mekânların restorasyonu, onarımı ve bakımı, halkla ilgili toplumsal hizmetler, dinî mekânlar, okullar, sağlık ocakları ve hastaneler gibi imar faaliyetleri, sağlık ocakları, okullar ve bizzat ihtiyaç sahiplerine askerî personel tarafından oluşturulan yardım fonu gibi faaliyetler, kültür ve spor hizmetleri, Türkiye'nin Sesi, İstanbul Rüzgârları gibi radyo programları ve açılan radyo istasyonları, özellikle mayın kurbanı ve savaş mağduru olmuş engellilere yönelik rehabilitasyon ve yardım faaliyetleri gibi konularda sivil halkı ve basın mensuplarını bilgilendirmek konusunda da son derece hassas davranır. Farklı yerlerde görev yapan Türk askerî gücü tarafından onların yaşayış biçimini bozmayacak şekilde sivil halka yönelik olarak yapılan restorasyon, bakım, onarım, altyapının yeniden düzenlenmesi, her türlü tıbbi yardımlar, bölge halkıyla kaynaşarak girilen yardım faaliyetleri, kreş, hastane, okul, dinî mekânların korunması gibi faaliyetlerin yanında Türk askerî personeli asil ruhunu ön plana çıkartmak suretiyle kendi maaşlarından ayırdıkları paralarla oluşturdukları fonlar⁸ vasıtasıyla da özellikle öksüz ve yetim kalmış çocuklara ve bakıma muhtaç kimsesizlere yönelik yardım faaliyetlerine devam eder.⁹ Bebeklerden köprülere çok farklı ve geniş bir yelpazede yardım faaliyetinde bulunan Türk askerî personeli bölgede binlerce ağaç dikerken ayrıca yüzlerce okul, cami ve kilisenin de onarımı ve bakımını üstlenmiştir.¹⁰ Balkan Yarımadası'nda da başta Bosna - Hersek olmak üzere Arnavutluk ve Kosova ile Makedonya'dan Sırp'ların etnik temizlik saldırılarına maruz kalan ve "ancak taşıyabildikleri bir avuç özel eşyalarıyla"¹¹ yollara dökülen mültecilere de Türkiye sınır kapılarını açmak ve oluşturduğu misafirhaneler vasıtasıyla kucak açar. Bununla birlikte başından itibaren Yugoslav Federasyonu'nun bütünlüğü yönünde bir tavır sergileyen Türkiye, bir yandan tarafların taleplerini karşılayacak bir anlaşma yapılmasını isterken bir yandan da sorunun silah kullanmadan çözülmesi yönünde hareket etmiştir. Bu arada Bosna - Hersek Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülke olan Türkiye ayrıca bölgede askerî bir operasyon konusunda yavaş davranan ve ağırdan alan BM ve NATO'yu harekete geçirmiş ve gerek savaş döneminde gerekse Paris - Dayton Anlaşması sonrasında bölgeye askerî, ekonomik, sosyal ve insani yardım bağlamında yardım elini

üyeleri ülkelerin değişik taraflara yönelmesinin sakıncalarından bahseder. TALON; Volume 2, No. 14, 19 Nisan 1996, Bosna Hersek, s. 14. Ayrıca bk. Robert C. Owen; Deliberate Case; A Case Study in Effective Air Campaigning, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, Ocak 2000, s. 40.

⁸ Örneğin Bosna - Hersek'te 2001 yılına kadar personelin maaşlarından kesilen fonlarla 2.800.000 Alman Markı toplanmış durumdadır.

⁹ Bu kapsamda ilk etapta 1.600 paket gıda malzemesi, 89.835 paket okul ve kırtasiye malzemesi, 2.358 paket giyim eşyası hazırlanır ve Türk askerî sorumluluk bölgesindeki 6 ayrı mülteci kampında kalan evinden olmuş 1.172 mülteciye dağıtılır. TALON; Volume 2, No. 38, Saraybosna, 4 Ekim 1996, s. 6 ve TALON; Volume 3, No. 9, 28 Şubat 1997, s. 6.

¹⁰ TALON; Operation Joint Forge, 26 Mayıs 2001, s. 9.

¹¹ Subcommittee on International Relations and Human Rights of the Committee on International Relations; ABD Temsilciler Meclisi, 104. Oturum, Birinci Birleşim "Boşnak Mülteciler" Görüşme Tutanakları, 28 Eylül 1995.

uzatmıştır. Bu çabaların bir sonucu olarak 1999 yılında Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü faaliyete geçirilmiş, 2000 yılının başlarında da Balkan ülkeleri arasında ortak siyasi belge olan “Güneydoğu Avrupa’da İyi Komşuluk İlişkileri, İstikrar, Güvenlik ve İş Birliği Şartı” imzalanmıştır. Türkiye, bu coğrafyada barış ve istikrarın yeniden kurulmasına katkıda bulunmak amacıyla, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerde çoğulcu ve katılımcı demokratik yapıların kurulması, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, ülkeleri ortak çıkarlar çerçevesinde bir araya getirerek dayanışma ve iş birliği ruhunu hâkim kılacak ortak projeler geliştirilmesi yönünde öncü rol oynamaktadır. Türkiye bu ülkelerin Avrupa - Atlantik kurumlarıyla bütünleşme hedefini desteklemektedir. Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde yüzyıllar boyunca barış içinde bir arada yaşayan Bosna - Hersek’teki etnik unsurların çatışmalarının barışçıl yollardan sona erdirilmesi ve burada bulunan Türk - Müslüman halkın haklarının korunması Türkiye’nin temel amaçlarından biri olmuştur. Türkiye, Bosna - Hersek’in çok etnikli, çok dinli ve çok kültürlü yapısının korunması amacıyla Dayton Barış Anlaşması’nın tam olarak uygulanması gerektiğini savunmuştur.

Bu dönem dünya tarihine sadece insanlara yönelik savaşlar ve katliamlarla değil, eski Yunan’dan İkinci Dünya Savaşı’na kadar tarihin farklı dönemlerinde karşılaşılan hayata, kültürel değerlere ve dünle bağların kesilmesine çalışan bir vahşetle de geçecektir. Alman işgal kuvvetlerinin İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan’da başlattığı gibi 1990’lı yıllarda Sırp tarafından Bosna - Hersek’te uygulanan “kentkırım / urbicide” toplumların geçmişle olan manevi, kültürel, sosyal ve dinî bağlarını koparmayı, psikolojik olarak insanları yıkıma uğratmayı amaçlamaktadır. Bu dönemde karşılaşılan bir başka yıkıcı etki ve trajedi ise kendisini mimaride, özellikle savaş mimarisinde “warchitecture” olarak gösteren yıkım mimarisi olacaktır ve burada belirtilen her iki kavram da eski Yugoslavya’da ayrılmaz ikili gibi ortaya çıkan hususlardır. Bosna Savaşı’nın en karakteristik özelliği, insanlara olduğu kadar binalara, yerleşim merkezlerine ve tarihî dokuya yönelik katliam girişimlerinin de olmasıdır. 1992 - 1995 sürecinde bu ülkede yaşananlar bir toplumu bütün manevi değerleriyle ortadan kaldırma çabasıdır ve bu dönemde Bosna - Hersek’te olayları yakından takip eden gazeteciler ve yardım kuruluşları mensupları tarafından derhâl algılandığı üzere savaşın bir diğer ve pis yüzü burada kendisini göstermiş ve etnik temizlik sadece insanlara yönelik değil; tarih, kültür, inanç ve manevi mirasın değerlerine de yönelmiştir. 1992 Mart ayında Bosna’da yapılan ve katılanların neredeyse %70’lik kısmının bağımsızlık yönünde oy kullandığı halk oylamasının ardından silahlar uzun süre susmayacak şekilde ateşlenmeye başlar. Her ne kadar bu oylama sonrasında Bosna - Hersek Ulusal Meclisi önünde 100.000’den fazla Boşnak “Barış istiyoruz.” diye bağırsa da bu ülkeye yönelik sistematik mahvetme harekâtı; sivil ve masum insanların evlerinden atılmaları, soyulmaları, gasp ve darp edilmeleri, tecavüze uğramaları ve “yanlış” etnik kimlik ve inançlara sahip olmaları nedeniyle öldürülmeleri yanında ayrıca kültürel, dinî ve tarihî yapıların, binaların, manevi değere haiz

kültürel mirasın bilerek ve kasıtlı olarak hedef gösterilmesi, imha edilmesi ve ortadan kaldırılması gibi şekillerde ortaya çıkar. Tarihte pek çok defa karşılaşılan bu barbarlık modeli Bosna - Hersek'te de sistematik bir şekilde uygulamaya konulur ve özellikle Sırp, 1948 Soykırım Anlaşması, 1954 Hague Silahlı Çatışmalarda Kültür Varlıklarının Korunması Anlaşması, 1949 Cenevre Anlaşması'na eklenen I ve II sayılı 1977 Protokolü gibi anlaşmalara aykırı bir insanlık suçu olarak bir şehri ve orada yaşayan insanların kültürel değerlerini bütünüyle ortadan kaldırmak için gece gündüz demeden çalışır. Kentkırım (urbicide) ifadesinin ise ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte yazar Michael Moorcock'ın 1963 Haziran ayında bu kelimeyi "Dead God's Homecoming" isimli romanda kullandığı bilinmektedir. Hemen ardından 1972 yılında şehir planlamacısı Ada Louise Huxtable ve 1996 yılında da Marshall Bergman ve Bogdan Bogdanoviç şehir planlaması ve şehir yıkımı konusunda bu ifadeyi kullananlar arasındadır. Böylece ifade, kendisini ilk etapta hızlı bir küreselleşme ve köyleşme çerçevesinde gösterir. Esasında bu nokta, bugün kentkırımla ilgili tartışılan farklı bir boyutu gündeme getirmektedir ve bu görüşü savunanlara göre sağlıklı gelişme ve kentleşmenin getirdiği plansız büyüme, yaşam standartlarının düşmesi ve kalitesiz bir hayat tarzı yanında şehirlerin modern gecekondular hâline gelmesi de savaşa gerek kalmadan bir yıkım anlamına gelmektedir ve bu da bir çeşit kentkırım örneğidir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı hızlı kentleşme, hızlı büyüme ve buna paralel olarak gelişen şiddet olaylarına gönderme yapan bu ifade özellikle Bosna - Hersek'te ve başkenti Saraybosna'da başlatılan kente yönelik tahribat ve yıkım kampanyaları sırasında yeni bir anlam kazanır. Özellikle 1997 yılında Mostarlı bazı mimarların yayımladıkları "Mostar 92" isimli yayımla birlikte bu ifade uzmanlar, akademisyenler, antropologlar, tarihçiler tarafından kullanılmaya başlar ve savaş alanlarının artık doğrudan şehirler olduğu ve bu merkezlerin düşünüldüğü kadar güvenli olmadığını göstermek için kullanılır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli ayrıntı ise herhangi bir savaş sırasında şehirlerde savaşın meydana getirdiği yıkım ve zararlar kentkırım kavramı arasındaki farklılıktır. Yıkım bağlamında iki ifade de aynı durumu gösteriyormuş gibi görünse de etnik ve dinî inanç üzerine kurulmuş nefret duygusuyla gelişen kentkırım doğrudan ırkçı, Vandal ve barbar bir özellik taşımaktadır. Öte yandan savaşların cereyan ettiği süreçte şehir merkezlerinde meydana gelen zarar ve yıkımlar ikincil zarar olarak nitelendirilmekte, böylece askerî, stratejik ve lojistik değere haiz hedeflerin vurulması ve hedef alınması sırasında şehirlerin de doğrudan veya dolaylı hedef olması kaçınılmaz olmaktadır. Şüphesiz buradaki asıl gaye sivil ve savaş dışında yaşayan insanların bulunduğu yerleşim merkezleri ve şehirleri yakıp yıkmak ve ortadan kaldırmak değildir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin ve Hamburg gibi Alman şehirlerine yapılan, aynı dönemde Almanların Paris ve Londra gibi şehirlere yönelik girişimleri, ABD'nin Japonya'yı dize getirecek atom bombalarını Hiroşima ve ardından Nagazaki'ye atmaları yüzbinlerce insanın ölümüne ve kentlerin yerle bir olmasına neden olsa da kentkırım değil, doğrudan savaşın trajik neticesi

olarak algılanmaktadır. Öte yandan Bosna - Hersek'te bu saldırıların iki türünü de görmek mümkün olmuştur ve bir yandan savaş devam ederken yok olan, tahrip edilen ve hasar gören binalar, köprüler, köyler ve kasabalar, şehirler, yerleşim merkezleri söz konusuken ayrıca doğrudan savaşın birincil hedefi hâline getirilerek ortadan kaldırılan binalar, kütüphaneler, inanç merkezleri, arşivler ve sanat merkezleri ve hatta mezarlıklar vardır. Savaşın yıkıcı etkisinin kaçınılmaz olacağı ve bundan inkâr edilemez bir boyutta binaların da etkileneceği açık olduğuna göre bu ülkede yaşananlar iki yönlü bir yıkım girişimidir ve stratejik bir plan çerçevesinde yürütülen kentkırım faaliyeti çok daha acımasız, kural tanımaz, etik ve ahlaki kuralların dışında bir Vandalizm örneği olur. Nisan 1999'da Sırbistan'a yönelik NATO bombardımanında savaş uçaklarının Novi Sad ve Belgrad'da Danube Nehri üzerindeki köprüleri vurması ve tahrip etmesi üzerine NATO komutanının "Köprüleri özellikle hedef olarak seçtik çünkü köprüler doğrudan ana iletişim hatlarıdır ve Sırp birliklerinin lojistik ihtiyaçları açısından son derece stratejik öneme sahiptir." açıklaması kentkırımın dışında bir savaş gerekliliğidir. Öte yandan Neretva Nehri üzerindeki Mostar Köprüsü'nün başına gelenler ise çok daha farklı bir boyuttadır. Savaşın kaderini etkileyecek askerî gereklilik kavramı çerçevesinde alınması gereken tedbirler dışında gelişen saldırılar Boşnak Müslümanları ülkesiz, tarihsiz, geçmişsiz, hafızası alınmış, dünü olmayan bir toplum olarak bırakmayı amaçlayan, sonrasında onların da ortadan kaldırılmasıyla yok edilmiş ve sanki hiç yaşamamış bir toplum yapma çılgınlığıdır. "Heterojen yaşama şartlarının ortadan kaldırılması" olarak da nitelendirilen kentkırım, bir yandan etnik milliyetçiliği böylece körüklerken şiddetle birlikte heterojen yapıyı ortaya çıkarmaya gayret eder ve böylece arı ve homojen bir yapı ortaya çıkarmayı planlayan bir düşünce yapısı ve eylem planı olur. Bu bağlamda örneğin Sırp etnik milliyetçilerinin en çok tepki gösterdikleri ve saldırdıkları arasında toplumlar arası evlilikler ve bu evliliklerden doğan çocuklardır. Böylece bir toplumun ortadan kaldırılması ve insanların öldürülmesi faaliyeti; binaların, yapıların, kültür merkezlerinin ortadan kaldırılmasıyla birleşir ve ortaya çok daha trajik bir görüntü çıkar. Çoğulcu ve birlikte yaşama sanatına, hoşgörüye, inançlara ve kültürel mirasa aykırı kentkırım olgusu doğrudan bir etnik kimliğe karşı ötekileştirme çabasıdır ve burada savaşın yıkımıyla kentkırımın yıkımları belki de aynı olsa bile muazzam bir niyet farkı söz konusudur ve "burada dine ve / veya etnik kimliğe dayalı nefret savaşın getireceği her türlü çıkar ve maddi kaygının üzerindedir. Şüphesiz özellikle kütüphane ve arşivler tarih boyunca çeşitli şekillerde zarar görmüş, tahrip edilmiştir. Bu ilim ve kültür merkezlerinin kaderleri dikkatsizlik, kazaen meydana gelen yangınlar, kundaklamalar, yağma ve talan, hava saldırıları ve topçu ateşleri, çeşitli şekillerde su baskınları ve sel felaketi, haşereler, arşivciler, buralardan istifade edenler yanında doğrudan savaş döneminde düşman saldırıları, milisler, isyancılar, kendilerine "özgürlük savaşçıları" ve "partizanlar" gibi isimler veren gruplar, karşı devrimciler gibi çeşitli kesimlerce tahrip edilmeye devam edecektir ve bu, arşiv ve kütüphanelerin kaderidir de; ancak etnik homojenlik yaratma saplantısındaki kentkırım kavramı içerisinde bilinçli, kötü

niyetli ve doğrudan buralara yönelik imha ve yıkım söz konusudur. Bosna - Hersek'te yaşanan etnik temizlik saldırıları ve ülkenin dününün ortadan kaldırılmaya çalışılması "urbicide" dışında konuyla ilgili literatüre "memoricide" kelimesini de kazandırmıştır. Memoricide kelimesi Bosna - Hersek'te binlerce yıllık geçmişe sahip tarihî yapıların, kutsal mekânların, anıtların, binlerce kültür ve sanat merkezinin tahrip edilmesi ve yok edilmesiyle ilgili sistematik etnik temizlik girişimini nitelemektedir. Türk askerinin bu coğrafyada üstlendiği görev tam da bu aşamada son derece kritik bir önem arz etmektedir çünkü çalışmanın farklı noktalarında verileceği üzere tarafsızlık, karşılıklı saygı ve güvenilirlik çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri kendisine verilen her türlü bakım, onarım, yenileme ve restorasyon çalışmasını ırk, dil, din, etnik köken gibi faktörlere bağlı kalmadan ve tamamen insani duygularla yerine getirecektir. Savaş tarihinde böyle bir uygulamanın emsali ise söz konusu değildir.

Bosna - Hersek Misyonu ve Türk Silahlı Kuvvetleri

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 21 Şubat 1992 tarihinde aldığı 743 sayılı kararla ilk etapta sadece Hırvatistan'da görev yapmak üzere 12 aylık geçici bir süre için kurulmasına karar verilen ancak Haziran 1992 tarihinden itibaren önce Bosna - Hersek ve daha sonra da aynı yıl Makedonya'yı da içine alacak şekilde görev yapması düşünülen Birleşmiş Milletler Koruma Gücünün görevi Yugoslavya krizine kalıcı bir çözüm bulmaktır. Silahların susmadığı ve korunacak bir barışın olmadığı bir ortamda¹² Zenica'da konuşlanan Türk birliği UNPROFOR güvenliğinin sağlanması, yol ve köprülerin onarımı, gerekli altyapının gözden geçirilmesi, kuşatılmış şehirlere hava köprüsü kurulması, ulaşılabilen bölgelere insani yardım götürülmesi gibi faaliyetlerde bulunacaktır. Şubat 1993 tarihinde 12 aylık sürenin dolmasını müteakip UNPROFOR'un¹³ görev süresi Güvenlik Konseyi tarafından 31 Mart 1995 tarihine kadar geçen süre içerisinde sekiz kere daha uzatılır.¹⁴ TBMM'nin Güvenlik Konseyinin 743 sayılı kararına istinaden Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda karar alması ve dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Gali'nin BM Güvenlik Konseyine 22 Mart 1994 tarihli mektubuyla yapmış olduğu teklif doğrultusunda 2.700 kişiye kadar bir Türk birliğinin kademeli olarak Bosna Hersek'e gönderilerek UNPROFOR harekât kontrolünde görev yapması kesinlik kazanır.¹⁵ Gönderilecek birliğin görev, yetki ve sorumlulukları

¹² United Nations Information Service Vienna International Centre; "60 Years United Nations Peacekeeping", Viyana, Mayıs 2008, s. 2.

¹³ Nordsamfn; Nordic UN Stand-by Forces, Helsinki, 1993, s. 91 - 122.

¹⁴ United Nations Department Of Public Information, The Blue Helmets; A Review Of United Nations, New York, 1996, s. 513 - 550.

¹⁵ Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararı gereğince Bosna Hersek'e asker göndermesine Anayasa'nın 92. maddesi gereği TBMM karar vermektedir. Savaş hâli ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin Anayasa hükmü ise şöyledir: "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hâllerde savaş hâli ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hâller dışında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı

TBMM'nin 8 Aralık 1992 tarih ve 205 sayılı kararıyla sınırlı olacaktır.¹⁶ Bu konuyla ilgili olarak Türk birliğinin statüsü ve konuşlandırılmasına dair esasların ilgili taraflarla mevzuat çerçevesinde müzakere edilmesine ve sonuçlandırılmasına, gerektiği takdirde protokol ve anlaşmaların akdine ise Dışişleri Bakanı yetkili kılınır.¹⁷ Bu dönemde Türkiye'nin Bosna - Hersek ile ilgili ana politikası şu şekildedir:¹⁸

“Bosna - Hersek'in kimliği tanınmalı ve bütünlüğü korunmalıdır. Bütün etnik ve dinsel grupların razı olacağı bir barış ortamı sağlanmalıdır. Bosna - Hersek'te cereyan eden zulme son vermek için BM veya NATO'nun olaya etkin önlemlerle müdahalesi şarttır. Boşnaklara tek yanlı olarak uygulanan silah ambargosu kaldırılmalıdır. Türkiye etkin politik / askerî önlemlerin alınmasında BM ve NATO'ya her türlü yardımı yapmaya hazırdır.”

TBMM de 8 Aralık 1992 günü 205 sayılı kararı¹⁹ ve BM Genel Sekreteri Boutros B. Ghali'nin 22 Mart 1994 tarihli mektubu sonrasında UNPROFOR yetkilileriyle görüşmelerde bulunmak üzere bir heyetin 28 Nisan-01 Mayıs 1994 tarihlerinde Zagreb / Hırvatistan'a gönderilmesine karar verir.²⁰ Bu amaçla görevlendirilen Türk birliği harekâtla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla 16 Temmuz 1965 tarihli ve 697 sayılı Kanun'un 4. maddesi uyarınca ulaştırma ve haberleşme yer tesislerinden de

ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM'nindir. TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhâl karar verilmesinin kaçınılmaz olması hâlinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.”

¹⁶ TBMM'nin 14 Aralık 1993 Salı ve 41431 sayılı kararıyla TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesine dair 205 karar numaralı kararı. Resmî Gazete; 14 Aralık 1993.

¹⁷ Başlangıçta BM'nin Türkiye'den öncelikli birlik olarak istihkâm ve lojistik ağırlıklı talepleri olmuş, bunun üzerine 28 Nisan 1994 tarihinde Zagreb'te UNPROFOR karargâhına gönderilen ön heyetin ilgililerle görüşmesini müteakip gönderilecek birliğin istihkâm ve lojistik vasıtalarla desteklenerek kendi kendine yeterli hâle getirilmiş bir mekanize tabur görev kuvveti olması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Birliğin beraberinde götüreceği sivil personel, bazı araç ve teçhizatın kamu kurum ve kuruluşlarından temini için ilgili kuruluşlarla bir dizi görüşmeler yapılarak verilecek personel ve malzemenin tespiti yapılmıştır. Çalışmalar esnasında kamu kurum ve kuruluşlarından alınacak bu personel, araç ve teçhizatın hukuksal durumlarına ilaveten birliğin intikali ve Bosna - Hersek'te görev yapacağı süre içerisinde yeni hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyacağı tespit edilmiştir. Bosna - Hersek'e gönderilecek Türk Birliği ile gidecek sivil personel, 926 sayılı TSK Personel Kanunu ve 211 sayılı kanuna tabi olmamaları, işçi statüsünde ve sendikalı olmaları, anılan kişilerin bölgede görevli iken şehit olma, yaralanma ve sakat kalma hâllerinde tedavi ve tazminatları konusunda nasıl bir işleme tabi tutulacakları Bakanlar Kurulu tarafından daha sonra kararlaştırılır. Bu konuyla ilgili BM Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi de hazırlanır. Bu kararın hemen arkasından Millî Savunma Bakanlığının 16 Nisan 1993 tarihli ve Kanun 1993 / 386 - 80 sayılı yazısına atfen Bosna - Hersek'teki olaylarla ilgili olarak bir hava gücünün İtalya'ya gönderilmesi kararlaştırılır. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün Sayı B. 02.0./KKG/ 165-24/02127 ve 16 Nisan 1993 tarihli kararı.

¹⁸ Güneydoğu Avrupa Mütefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı; Bosna - Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO, İzmir, 1993, s. 54

¹⁹ TBMM'nin 8 Aralık 1992 tarihli ve 1205 Sayılı TSK'nin Yabancı Ükelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair Kanun.

²⁰ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün Sayı B. 02.0./KKG/ 114 - 353/03257 ve 27 Nisan 1994 tarihli kararı.

yararlanacaktır.²¹ Ankara Garı'ndan tren ve Derince Limanı'ndan Roro gemisi, büyük bir kısmı da Ankara'dan uçakla Split kentine gelen Türk birliği barınma konusunda çıkan bir problem nedeniyle yaklaşık 15 gün burada beklemek zorunda kalır.²² Bu arada bölgede bulunan Boşnak komutanlardan Jovrak Dijik ise sevincini Türk gazetecilerine "Türk askeri çok gerekliydi." diyerek belirtir.²³ Böylece Türk birliği 1461 personeliyle 20 Temmuz 1994 günü Zenica'ya girer ve Kur. Alb. Mehmet Ali Erdoğan komutasında görev yapacağı demir - çelik fabrikasına gelir.²⁴ Birlik komutanı da burada yaptığı açıklamada birliğin Ağustos başından itibaren operasyonel olarak göreve başlayacağını ve öncelikli görevin sorumluluk bölgesinde (AOR)²⁵ yaşayan mültecilere yardım faaliyetlerini düzenlemek,²⁶ insani yardım faaliyetlerine başlamak, devriye görevlerini tesis etmek, sivil halka tekrar hareket serbestisi sağlayarak hayatın normale dönmelerini temin etmek olacağını belirtir.²⁷ Birliğin Bosna - Hersek'e gidişi sonrasında Sırp, Boşnak ve Hırvatların yaşadığı bir ortamda nasıl görev yapacağı konusunda bölgedeki yabancı kaynakların kafalarında oluşan tereddütler ise Türk birliğin bölgeye tamamen insani yardım amacıyla gittiğini gösteren örnek davranışlarla yerini övgü ve takdir duygularına bırakır.²⁸ Aynı duygular Zenica'nın merkezinde

²¹ Ulvi Keser; UNPROFOR ve Askerî Posta, Kara Harp Okulu Komutanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 8.

²² UNPROFOR Magazine; August 1994, Zagreb-Hırvatistan, Number 3, s. 19.

²³ Ulvi Keser; s. 9.

²⁴ Birlik, bölgede beraber görev yapacağı İngiliz (BRITBAT-1) ve Kanada (CANBAT-2) mensubu subaylarla derhâl koordinasyonu sağlayarak bölgenin demografik ve coğrafi özelliklerini ortaya koyar. Türk konvoyunun şehre girişinde Boşnak halk sokaklara dökülür. Türk bayraklarıyla askerlere sevinç gösterilerinde bulunur ve son derece duygusal anlar yaşanır. Birliğin Zenica'ya yerleşmesi sonrasında 7 - 31 Temmuz 1994 tarihleri arasında Türkiye Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere pek çok ziyaretçi ve misafiri de kabul eder. UNPROFOR Magazine; August 1994, Zagreb - Hırvatistan, Number 3, s. 19. Hulusi Turgut; Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel, Cilt II, İstanbul, Haziran 2002, s. 323.

²⁵ Area of Responsibility

²⁶ Türk birliğinin mültecilerin geri dönmesi ile ilgili sorumluluk sahasında toplam Zenica, Zavidovici ve Vares ile Teslic bölgeleri merkez olmak üzere 15 bölge bulunmaktadır. Bu amaçla tesis edilmiş bir ekip devamlı olarak bu bölgeleri dolaşarak ihtiyaçları tespit etmekte, insanlarla sıcak ilişkiler kurmak suretiyle problemlerini ortaya koymakta ve çözüm yolları aramaktadır. SFOR Informer; 2 Ağustos 2000, No. 93, s. 19 ve SFOR Informer; 3 Ekim 2001, No. 123, s. 25.

²⁷ Birliğin yeni kılasına yerleşmesi sonrasında insani yardım faaliyetleriyle beraber altyapı çalışmalarına destek faaliyetleri, bölge insanlarıyla diyalog kurma girişimleri de 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren özellikle Zenica ve Kakanj sorumluluk bölgelerinde artarak hayata geçirilir.²⁷ Hemen akabinde 7 kilometre mesafedeki tek su kaynağından su getirebilmek amacıyla Topcic Polje yakınlarındaki Bistrica ve Nemila bölgelerine dağlardan toprak altı su boruları döşemek suretiyle hem bölgenin su ihtiyacı karşılanır hem de kolera gibi salgın hastalıkların önüne geçilir. Bu bölgede 31 Ağustos 1994 tarihinde başlayan ve 25 Eylül 1994 tarihinde tamamlanan projeye bölgede ayrıca belli noktalara su tankları ve depoları inşa edilerek su ihtiyacı konusunda bölgenin problemlerine kalıcı çözüm getirilir. Ulvi Keser; s. 19.

²⁸ Türk birliğinin ilk döneminde bölgede giriştiği en önemli ve örnek faaliyetlerden birisi, bölge insanlarıyla iyi ilişkiler içerisine girdikten sonra Podbrezje bölgesinde yağmalanan bir şapelin tamir ve restorasyon çalışmalarına öncelik vermesiyle gerçekleşir. Şapelin tamir, bakım ve restorasyon çalışmalarının bitirilmesi sonrasında bölgede ayrıca 24 saat devriye görevi de sağlanarak bölge insanının gönül rahatlığıyla buradan istifade etmesi de sağlanır. Ayrıca yine Podbrezje bölgesinde insanlara yiyecek yardımında bulunulur, kalacak yer temin edilir, tıbbi yardım ve ilaç dağıtılır. İnsani yardım malzemelerinin dağıtıldığı gün, bölge ileri gelenlerinden Jelko Panic ve Fransiskan Kilisesi Pederi Stipan Radic, TURKBAT yetkililerine hitaben bir teşekkür konuşması yapar. Peder Radic burada yaptığı konuşmada TURKBAT'ın bu bölgede

meydana gelen çatışmalarda zarar gören ve yağmalanan St. Rok Şapeli'nin tamir, bakım ve restorasyonu sonrasında da yaşanır.²⁹ Türk birliğinin bir sonraki görev alanı ise Vjetrenice bölgesi olur. Savaş nedeniyle daha önce terk edilmiş olan bölgedeki evlere yerleşmiş olan insanlar su borularının tahrip olması nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Bölgenin su ve elektrik ile ilgili altyapısının değiştirilmesi, bozuk yollar ve köprülerin onarılması yanında hemen bütün evlerde tamir ve bakım çalışmalarına girilir.³⁰ Grijanje bölgesinde yapılan insani yardım faaliyeti ise öksüzler yurdu ve buradaki küçük çocuklarla ilgilidir. Yurt yaşanabilir hâle getirildikten sonra öğretmenlere ve küçük çocuklara düzenli olarak üç öğün sıcak yemek verilmeye başlanır.³¹ Birliğin göreve başlamasıyla beraber eğitim ve öğretime özel önem verilir. İlk etapta yapılan bir araştırmayla 72 ilkokul, 56 ortaokul ve 56 liseyi içine alacak şekilde ihtiyaçlar ve neler yapılabileceği ortaya konulur.³² Bütün okulların ihtiyaçları TURKBAT personeli, Zenica Belediyesi ve Eğitim Bakanlığı yetkilileri tarafından okullar teker teker dolaşmak suretiyle tespit edilir. Öncelik çocukların eğitimine verilir. Hiçbir okul yardımsız kalmayacak ve hiçbir çocuk eğitimsiz olmayacak şekilde Zenica, Miroslav Krelic, Vladfimir Nazor, Alija Nametak, Ricice, Stari Skola, Begov Han bölgelerinde UNHCR ve Kızılhaç ile de irtibata geçmek suretiyle okulların kırtasiyeden inşaat malzemelerine kadar bütün ihtiyaçları karşılanır,³³ okullar bakımdan geçirilir ve eğitime tekrar açılır.³⁴ Örneğin

yaptığı yardım faaliyetlerinin herkesi son derece memnun ettiğini ve Türk birliğinin UNPROFOR bünyesinde kendileri için bir problem teşkil etmeyeceğinden artık emin olduklarını da belirtir. Aynı yardım faaliyetleri 2 gün sonra da Gradac bölgesinde gerçekleşir ve bölge insanı sağlık taramasından geçirildikten sonra gıda yardımında bulunulur. Birliğin revirinde 4 doktor, 1 diş hekimi, 1 eczacı, 1 başhemşire, 5 hemşire, 7 uzman personel ve laboratuvar teknisyeni ve sağlık eğitimi almış 20 asker görev yapmaktadır. Revir SFOR askerlerinin dışında her gün ortalama olarak 50 ihtiyaç sahibi Bosnalıyı da tedavi etmektedir. Bunun dışında haftada bir gün de köylerde sağlık taraması yapılmaktadır. agd.; s. 3. ve SFOR Informer; 24 Kasım 1997, No. 26, s. 29.

²⁹ Şapelde görev yapan papaz Stjepan duygularını "Şu ana kadar pek çok defa yağmalanan ve savaştan zarar gören şapelin tamir ve bakımında Türk askerlerinden çok yardım gördük. Türk birliği bize ayrıca 24 saat devriye gezen güvenlik ekibinin yanında bir de zırhlı personel taşıyıcı tahsis etti." sözleriyle ifade eder. Hırvat - Müslüman Federasyonunun Mart 1994 tarihinde kurulmasından sonra Hırvat şapelindeki devriye görevinin önemi pek kalmamakla beraber Türk birliğinin özellikle Podbrezje bölgesinde yaşayan Hırvatlara yönelik jesti takdirle karşılanır. UNPROFOR News; Zagreb - Hırvatistan, October 1994, Sayı 12, s. 7.

³⁰ Ayrıca elektrikle ilgili sorunlar da ortadan kaldırılır. Bölgedeki okullar gözden geçirilir ve faal hâle getirilir. Divkovic bölgesinde de elektrik ve suyu olmayan, altyapısı savaşta zarar gören okul eğitime hazır hâle getirilir. Ayrıca okula odun ve kömür yardımında bulunulur. Velike Usora üzerinde "Barış Köprüsü" olarak adlandırılan köprü'nün yeniden açılması, bunlara ayrıca tipik bir örnektir. SFOR Informer; 3 Mayıs 2001, No. 112, s. 14 ve SFOR Informer, 28 Kasım 2001, No. 127, s. 29.

³¹ UNPROFOR Magazine; November 1994, Zagreb - Hırvatistan, Sayı 5, s. 31.

³² UNPROFOR Magazine; December - January 1995, Zagreb - Hırvatistan, Sayı 6, s. 23.

³³ Türk Birliğinin okullara verdiği öncelik daha sonraki dönemlerde de aynı şekilde devam eder. Örneğin Eylül 2000 tarihinde okulların eğitime başlamasıyla beraber Pojske'de 120 öğrenciye her türlü kırtasiye yardımı yapılır ve okulların bilgisayar dâhil hemen bütün ihtiyaçları da giderilir. Birlik aynı dönem içerisinde farklı okullarda 400 öğrenciye daha eğitim yardımında bulunur. SFOR Informer; 27 Eylül 2000, No. 97, s. 16 ve SFOR Informer; 11 Ekim 2000, No. 98, s. 27.

³⁴ UNPROFOR Magazine; December - January 1995, Zagreb - Hırvatistan, Sayı 6, s. 23.

tamamen askerî personelin maddi katkılarıyla Pedagoji Lisesi bünyesinde bir sınıf bilgisayar laboratuvarı olarak yeniden düzenlenirken 9 bilgisayar ve bir yazıcı yerleştirilir, öğretmenler odası yeniden döşenir ve elektronik teçhizat temin edilir.³⁵ Ayrıca bölgede ağaçlandırma çalışmaları da aralıksız devam etmektedir.³⁶ Bölgede ilk etapta resmî bina, 30 ilkokul ve lise binası, 17 cami, 1 medrese, 1 Hırvat kültür merkezi, Zenica'daki spor kompleksi, Caidras, Ladice, Kovaçi, Lovnica, Camzdiç, Pasin, Konak, Tomici, Garcanica gibi yerleşim merkezlerinde yol yapımları ve onarımları gerçekleştirilir.³⁷ Bölge halkı özellikle Türk birliğinin bölgeye gelmesinden sonra kendisini daha güvende hissettiğini belirtir.³⁸ Türk birliği tarafından destek verilen bir başka teşebbüs ise Zenica'daki ZEPS 2000 Uluslararası Fuarı olur. Bölgede belki de en önemli ve hayati konulardan birisi de ülkenin hemen her tarafına yayılmış durumdaki patlamamış mayınlar ve bubi tuzaklarıdır.³⁹ Yaklaşık 1 milyon civarında mayının bulunduğu ülkede mayın arama konusunda Türk birliği de 1995 yılından itibaren aktif görev yapmakta, halkı uyarmakta, konuyla ilgili bilgilendirmekte ve mayınları temizlemektedir.⁴⁰ Ayrıca su altı ve karada bulunan her türlü patlayıcının temizlenmesi faaliyeti de yürütülmektedir.⁴¹ Buna ilaveten sivil halkın elinde bulunan yasa dışı silahların toplanması ve bunların imhası faaliyetleri de yapılan rutin işler arasındadır.⁴² Bu arada Türk birliğinin sorumluluk alanı içerisinde bulunan Moscanica ve Putovici göçmen kampları da her türlü altyapısının hazırlanması ve burada evlerinden uzak, çaresiz bir hayat yaşayan Boşnakların evlerine dönebilmesi amacıyla yeniden düzenlenmeye başlanır. Buradaki göçmen kamplarına her türlü desteği düzenli olarak yapan tek güç Türk birliği olur.⁴³ Böylece Türk birliği bölgede görev alanında yaptığı faaliyetlerle Türkiye adına çok anlamlı projelere de imza atmaktadır.⁴⁴

³⁵ Turkish Battalion Task Force; Turkish Steps In Balkans, Sayı 1, Yıl 1, Kasım 2000, s. 5.

³⁶ SFOR Informer; 7 Mart 2001, No. 108, s. 18.

³⁷ Turkish Battalion Task Force Information and Press Brochure; s. 9.

³⁸ UNPROFOR News; Zagreb - Hırvatistan, October 1994, Sayı 12, s. 7.

³⁹ Amerikalılar Türk askerî personelinin mayın bulma ve imha etme konusunda ortaya koydukları yüksek başarı ve motivasyonun takım ruhuna bağlı olduğunu ve Türk askerî personelinin bir koltukta birkaç karpuz taşıdığını belirtmektedirler. TALON Operation Joint Forge; 30 Eylül 2000, s. 6.

⁴⁰ Turkish Battalion Task Force; Turkish Steps In Balkans, Sayı 1, Yıl 1, Kasım 2000, s. 6. SFOR Informer; 3 Mayıs 2001, No. 112, s. 8.

⁴¹ SFOR Informer; 22 Kasım 2000, No. 101, s. 27.

⁴² SFOR Informer; 28 Şubat 2002, No. 133, s. 14. SFOR Informer; 15 Ağustos 2002, No. 145, s. 17. ve SFOR Informer; 31 Mart 2003, s. 11.

⁴³ Örneğin UNPROFOR çok uluslu gücünün komutanı Korgeneral Walter L. Sharp tarafından kamplara yapılan ziyarette kamp sorumlusu Edin Durgut Türk birliği dışında hiçbir birlik tarafından bu kamplara düzenli yiyecek yardımı yapılmadığından bahsederek içme suyu sıkıntısı çekildiğini belirtir ve Türk birliğine şükranlarını ifade eder. Korgeneral Sharp da kampları ziyareti sonrasında yaptığı açıklamada Türk askerine olan minnet duygularını belirtmeden yapamayacağını ifade eder ve özellikle kamplardaki çocukların ihtiyaçlarına yönelik olarak Türk birliğinin yardım ve desteklerinin takdire şayan olduğunu söyler. Turkish Battalion Task Force; Turkish Steps In Balkans, Sayı 2, Yıl 1, Aralık 2000, s. 3.

⁴⁴ Ali Koçak ve Münire Acım; Saraybosna - Karanlıkta Konuşmalar, Ankara, 1995, s. 14 - 15.

200.000'den fazla insanın öldürüldüğü, 151 toplu mezarın bulunduğu, 20.000'den fazla tecavüz vakasının kayıtlara geçtiği,⁴⁵ binlerce insanın mülteci olduğu bu süreçte⁴⁶ Türkiye gerek Türk birliğinin gitmesinden önce, gerekse daha sonra bütün uluslararası platformlarda yoğun bir diplomatik atak içine girerek 200.000'den fazla insanın öldüğü,⁴⁷ binlerce insanın işkencelerden geçtiği, sivillerin tecavüz, gasp ve yağmalamalara maruz kaldığı⁴⁸ ve 3,5 milyondan fazla insanın mülteci konumuna düştüğü bölgede⁴⁹ yaşananları gündeme getirir ve bütün bu olup bitenleri gündemde tutmayı başarır. Ayrıca bütün dost ve müttefik ülkeler nezdinde girişimlerde bulunulur.⁵⁰ 26 - 28 Ağustos 1992 tarihinde Londra'da, 3 Eylül 1992 tarihinde de Cenevre'de yapılan barış görüşmelerine Türkiye tereddütsüz temsilci gönderir. Ayrıca BM tarafından ortaya atılan Saraybosna'nın yeniden imarı için aynı ve nakdî bağışta bulunulmasını öngören çağrıya uyarak bu ülkeye 1 milyon dolar yardım taahhüdünde bulunur.⁵¹ Türkiye'nin bu dönemde Bosna-Hersek'e yardım faaliyetleri: Para ve insani yardım malzemesi, Türkiye'ye sığınan Boşnaklara yapılan yardımlar⁵² ve diğer yardımlar olarak sınıflandırılabilir. 1992 yılı başından itibaren ilk üç yıl içerisinde Türkiye, bu ülkeye toplam 39 parti hâlinde 11.510.014 dolar tutarında yardım malzemesi

⁴⁵ Hearing Before the Commission On Security and Cooperation In Europe; "The United Nations, NATO and The Former Yugoslavia" Toplantısı, 4 Nisan 1995 tarihli toplantı tutanağı, ABD Temsilciler Meclisi, Washington DC.

⁴⁶ Jaap de Hoop Scheffer; "Triumph of Principle, Patience and Persistence", NATO Review, Historic Change in the Balkans, Special Issue, Brüksel, 2004, s. 7.

⁴⁷ 1995 tarihli Bureau for Health Protection'ın "Health and Social Consequences of the Aggression Against Bosnia-Herzegovina," raporuna göre 278.800 kişi öldü veya çeşitli şekillerde hayatını kaybetti veya kayboldu. Bunların 140.800'ünü Boşnaklar oluştururken 97.300 Sırp, 28.400 Hırvat ve 12.300 de farklı uyruktan insan oluşturmaktadır. Development Research Training Institute; Guide For Journalists In Bosnia and Herzegovina, Saraybosna, Ağustos 1996, s. 176.

⁴⁸ Bosna - Hersek'te sivil insanlara yönelik olarak işlenen savaş suçları konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Time for Truth; Review of the War Crimes, Chamber of the Court of Bosnia and Herzegovina 2005 - 2010, Konrad Adenauer Stiftung Vakfı, Saraybosna, 2010.

⁴⁹ World Health Organization; Health Under Fire, 1994, Kopenhag, s. 2.

⁵⁰ Uluslararası kongre, konferans ve çeşitli toplantılarda bu konu yine Türkiye'nin girişimleri sonucunda gündeme girmeyi başarır. Türkiye ayrıca savaşın patlak vermesi sonrasında Bosna - Hersek'te her şeyini bırakıp gelmiş olan binlerce sığınmacının barınması, korunması ve rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla bütün imkânlarını seferber eder. Bunlara ilaveten Avrupa Topluluğu ve BM'nin her türlü barış girişimleri desteklenirken bölgeye uygulanan ambargo kararlarına da tamamiyle uyulur. Bunun da ötesinde Türkiye, BM'nin alacağı her türlü caydırıcı, uyarıcı ve uygulatıcı nitelikteki karar ve harekâta da iştirak edeceğini açıklar.

⁵¹ Harp Akademileri Komutanlığı; Bosna - Hersek Gerçeği, Nisan 1995, İstanbul, s. 51.

⁵² Özellikle savaşın başladığı ilk dönemde yaklaşık 20.000 civarında Boşnak, ülkesini terk ederek Türkiye'ye sığınır. Gelemeyecek durumda olan ve ülkeden çıkamayan Hırvatistan, Arnautluk gibi komşu ülkelere giden Boşnaklar ise Türkiye'nin temin ve tahsis ettiği uçaklar ve otobüslerle Türkiye'ye getirilir. Bu insanların konaklama giderleri de 1993 yılı itibarıyla 1 milyon doların üzerindedir. Bosna'dan gelenler için İstanbul'da tahsis edilen hastanede ayrıca 8 doktor, 2 çevirmen, 13 hemşire ve 1 psikologdan oluşan Bosnalı bir heyet de görev yapar. Buradaki hastane giderleri de yaklaşık olarak 1 milyon dolar civarındadır. İlk etapta başta Gaziosmanpaşa Göçmen Köyü'ne yerleştirilen bu insanlar daha sonra özellikle İstanbul ve Bursa'daki yakınlarının yanlarına giderler.

gönderir.⁵³ 29 Aralık 1993 tarihinden itibaren çatışmaların son bulması ve taraflar arasında “Üç Bölge Plan” üzerinde anlaşmaya varılması üzerine BM Güvenlik Konseyi 5 Aralık 1993 tarihinde toplanarak 847 sayılı yeni bir karar alır. Buna göre tarafların muvafakati ile imzalanan ateşkes anlaşmasını denetlemek ve yeni durumla oluşan barışı yeniden tesis etmek ve devam ettirmek amacıyla Barışı Koruma Harekâtı⁵⁴ icra edileceği açıklanır. Bu harekâta Türkiye 1 Mekanize Piyade Taburu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı olarak 2 muhrip ve 1 fırkateyn, hava gücü olarak da 18 uçaktan oluşan bir F - 16 filosu ile katılacaktır.⁵⁵ Bölgedeki çatışmaların sona ermesi ve BM görevinin önce NATO’ya bağlı IFOR, daha sonra da 1995 - 2004 döneminde görev yapacak olan⁵⁶ SFOR’a devredilmesinden sonra da Türk birliği aynı görev duygusu ve disiplin içerisinde bölgedeki görevine devam eder. Türk birliği bölge halkıyla iyi bir diyalog içerisinde öncelikle altyapıya yönelik olarak yol, su, elektrik hatlarının tamiri ve bakımı, eğitim kurumlarının ihtiyaçlarının giderilmesi, Askerî Bando ve Mehteran Bölüğü tarafından başta Tuzla, Zenica, Saraybosna ve Travnik’te verilen mehter konserleri gibi kültürel faaliyetler,⁵⁷ çocuk yuvaları, hastaneler⁵⁸ ve bakımevlerine ilaç, malzeme ve donanım desteği, bölgede periyodik olarak yapılan sağlık taramaları ve bizzat birliğin kendi revirinde hasta kabulü gibi faaliyetlerle ihtiyaç sahiplerine destek olmaya devam eder. Birliğe bağlı olarak görev yapan Şimşek Ani Müdahale Timi de bu alanda görev yapan unsurlardandır.⁵⁹ Gerek görev aşkı ve ciddiyet gerekse coşku ve görev bilinci

⁵³ Bu yardımların büyük bir kısmını ise yiyecek, ilaç, tıbbi malzeme ve giyecek teşkil eder. Ayrıca Bosna - Hersek Hükûmetine de kendi insani yardım faaliyetlerine devam edebilmesi için 5.242.014 dolar yardım gönderilir. UNHCR’nin Bosna yardım programlarına sağlanan destek ise 701.588 dolar civarındadır. Harp Akademileri Komutanlığı; age., s. 51.

⁵⁴ Butros - B. Gali; Bir Barış Gündemi, New York, 1992, s. 46.

⁵⁵ Bu çerçevede Türk Birliği, Saraybosna’da 20 kilometrekarelik sorumluluk alanında Sırp ve Boşnak kuvvetleri arasına girerek 30 - 400 metre genişliğinde tampon bölge oluşturacaktır. İhlalleri ve kırılgılığı azaltmak için sınır hatları, tel çiti ve tel üstüvane ile işaretlenecektir. Tarafların birbirlerine üstünlük ve avantaj kazanmalarını engellemek amacıyla önemli arazi, ana yol ve kavşakların kontrol ve denetimleriyle ilgili plan geliştirilecektir. Kritik arazi şartlarına azami dikkat edilecek, bölgede patlamamış mühimmat ve mayınlı bölgeler emniyet altına alınacaktır. Harp esirlerinin, sivil tutsakların ve istendiğinde ölümlerin karşılıklı değişiminin denetlenmesine yardımcı olacaklardır. Bu faaliyetler sırasında özellikle tarafsızlık, karşılıklı saygı ve güvenilirlik esas alınacaktır. Boşnak ve Sırp halkının örf ve âdetlerine, yerel alışkanlıklarına ve iki devletin kanunlarına saygı gösterilecektir. Harp Akademileri Komutanlığı; Barışı Destekleme Harekâtı, Ocak 1994, İstanbul, s. 263.

⁵⁶ Jaap de Hoop Scheffer; “Triumph of Principle, Patience and Persistence”, NATO Review, Historic Change in the Balkans, Special Issue, Brüksel, 2004, s. 6.

⁵⁷ Saraybosna’da Mavi Çarşı’da ve ayrıca SFOR ve IFOR karargâhlarında verilen bu konserler Türk Kıdemli Subayı yanında SFOR ve IFOR Komutanı tarafından da ilgiyle izlenirken Saraybosna televizyon kanalları tarafından da naklen verilir.

⁵⁸ Vladimir Nazor Center engelliler yurdu da bu destek kapsamına giren merkezlerdendir. 1968 yılında açılan ancak 1992’de terk edilen yurt Türk birliğinin büyük desteğiyle tekrar hasta kabulüne başlar. SFOR Informer; 20 Aralık 2000, No. 103, s. 19.

⁵⁹ Bununla birlikte özellikle Amerikalılar IFOR çerçevesinde çok farklı askerî planlamalar yapılmasına rağmen başta Türkiye olmak üzere İsveç, Norveç, Rusya, Litvanya ve Polonya gibi ülkelerde yapılan bu planların ne olduğundan habersiz olduğunu belirtir. Robert F. Baumann,

ile örnek teşkil eden birlik Tuzla'daki havaalanına gelen bütün insani yardım araçlarına eskortluk yapmak, yol güvenliğini sağlamak ve devriye görevlerini yapmaktadır.⁶⁰ 31 Mart 2000 tarihinde SFOR Türk Tugay Komutanlığı devir teslim töreninde bir konuşma yapan SFOR Komutanı Tümğ. Robert L. Halverson birliğin bölgeye yaptığı yardım faaliyetlerinden bahseder.⁶¹ BM Koruma Gücünün ABD'de imzalanan ve Sırlara yönelik büyük kazançlar sağlayan⁶² 21 Kasım 1995 tarihli Daton Barış Anlaşması⁶³ sonucunda görevi NATO'ya bırakmasıyla birlikte NATO'nun İcra Gücü / Implementation Force 20 Aralık 1995 tarihinden itibaren göreve başlamıştır. NATO gücü içerisinde görev yapan Türk birliğinin de görev alanı ve sorumlulukları genişlemiş, Saraybosna'da bulunan NATO karargâhında bir VIP Koruma Taburu oluşturulmuştur.⁶⁴ Hırvatistan'ın liman kenti Split'te de bir Türk müfreze birliği görev almaktadır ve National Support Element (NSE) olarak Türkiye'den malzeme temininde irtibat görevi yapmaktadır.

Kosova Misyonu ve Türk Silahlı Kuvvetleri

Hırvatistan'da Belgrad'a bombaların düştüğü saatlerde binlerce Kosovalı da çoktan yollara dökülmüş durumdadır ve bunlardan 2.000'e yakını Türkiye'ye giriş yapar. Binlercesi de bu arada yollarda Türkiye'ye gelebilmenin ümidiyle yürümektedir. 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen Türklerin barınması için kurulan Gaziosmanpaşa Göçmen Misafirhanesi de böylece Bosna - Hersek'ten gelenlerden sonra Kosova'dan gelecek olan misafirlerini beklemeye başlar.⁶⁵ Öte yandan Kapıkule Emniyet Şube Müdürlüğü'nün yaptığı açıklamaya göre 22 Mart 1999 Pazartesi günü saat 22.00'den 29 Mart 1999 Pazartesi günü saat 14.00'e kadar Kapıkule Sınır Kapısından toplam 3.965 kişi giriş yapar⁶⁶ ve bunların bir kısmı Gaziosmanpaşa Misafirhanesine yerleştirilirken geriye kalanlar İstanbul ve Bursa'daki yakınlarının yanlarına giderler.⁶⁷ Bir açıklama yapan dönemin Türkiye Başbakanı Merhum Bülent Ecevit o ana kadar Kosova'ya 32 milyon dolar yardım gönderildiğini belirterek "20 bin Kosovalıya her türlü uygarlık

George W. Gawyrch ve Walter E. Kretchik; Armed Peacekeepers in Bosnia, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, s. 96.

⁶⁰ TALON; Operation Joint Forge Task Force Eagle, 30 Temmuz 1999, Volume 5, No. 31, s. 6.

⁶¹ agd.; 25 Mart 2000, Volume 6, No. 15, s. 6.

⁶² Anlaşma öncesi nüfusun %3'ünü oluşturan Sırlar ülkenin %50'sini fiilen kontrol altına alırken nüfusun yarısını oluşturan Boşnaklar ise %17'lik bir nüfusa sahip Hırvatlarla kalan kısmın idaresini alabilmişlerdir. Fehmi Ağca; "Batı Balkanların Geleceğinde AB ve Türkiye'nin Rolü", Journal of Entrepreneurship and Development, Cilt 5, Sayı 1, 2010, s. 7.

⁶³ General Accounting Office Arşivi; (GAO)/NSIAD-99-111R NATO Operations in the Balkans, Mart 1999, Dosya B-282263

⁶⁴ Savaş döneminde Bosna - Hersek, Sırbistan, Yugoslavya, Makedonya'nın da içinde bulunduğu bölgeye uygulanan ambargoyu denetlemek üzere Adriyatik Denizi'nde seyreden ve genellikle İtalya'ya ait deniz üslerine uğrayan NATO deniz gücü içerisinde de üçer aylık periyotlar hâlinde Donanma Komutanlığına ait bir gemi görev yapmıştır.

⁶⁵ Hürriyet, 25 Mart 1999.

⁶⁶ Sabah; 27 Mart 1999.

⁶⁷ Stephen Kinzer; "Mültecilere Sıcak Karşılama", The New York Times'dan aktaran Sabah, 30 Mart 1999.

olanağını sağlayacak şekilde seyyar kent kurma hazırlığını tamamlamıştık. Ama Makedonya yetkilileri bunların sevki için maalesef izin vermedi. Bu durumda biz, 20 bin kişilik seyyar kenti kendi topraklarımızda kurmaya hazırız. Kosovalı Arnavutlar ve Türkler akrabalarımızdır. Ama bu bağlar olmasa bile acıyı çekenlere yardım etmek Türk gelenekleri arasındadır.” der.⁶⁸ Bu arada aynı anda 1.500 kişiye üç öğün sıcak yemek verebilen Kızılay mutfağı tam gün çalışmalara devam ederek günlerdir bir tas çorbaya hasret bu insanlara hizmete başlar.⁶⁹ Hâlen 15.500 kişilik bir NATO gücünün bulunduğu Kosova’da⁷⁰ Türk birliği Prizren merkezli olarak görevine devam etmektedir. Birliğin göreve başlamasının hemen 2 gün sonrasında ise 24 Mart 1999 itibarıyla Operation Allied Force başlatılır ve Sırbistan’la Kosova üzerinde Türkiye de dâhil 19 NATO ülkesinin katılımıyla Slobodan Miloseviç’in Belgrad’daki karargâhıyla ülkenin altyapısı, askerî karargâhlar, silah depoları 70 gün devam eden ve 38.000 sorti yapılan hava harekâtıyla imha edilir.⁷¹ Başlatılan hava harekâtı sonrasında Kosova Harekâtı KFOR - UNMIK Harekâtı, KFOR bölge komutanlıkları, KFOR insani yardım ve sivil toplum örgütleri faaliyetleri olarak devam edecektir.⁷²

Türk Hava Kuvvetleri ve Operation Deny Fligh

1993 yılından beri Bosna - Hersek’te devam eden Operation Deny Flight bünyesinde Bosna - Hersek hava sahasında devriye ve kontrol görevi yapan Türk Hava Kuvvetlerine ait filo⁷³ görev alanını Kosova’ya kaydırır. NATO’nun 24 Mart 1993 saat 21.00’den itibaren Belgrad ve Kosova’ya karşı başlattığı ilk saldırıya⁷⁴ Türkiye’deki çeşitli filolardan seçilen ve 6 aylık dönemlerle İtalya’nın kuzeyindeki Brescia yakınlarında bulunan Ghedi Hava Üssü’nde konuşlandırılan 11 Türk F - 16’sı da 4’ü operasyonun ilk başladığı saat olmak üzere “hava savunma önlemi” görev koduyla “CAP (Combat Air Patrol) Muharebe Hava Devriyesi”⁷⁵ olarak katılır ve operasyonda bomba yağdıran uçaklara eskortluk ve hava güvenliğini sağlamak görevini yerine getirirler. Bu operasyonun devam ettiği dönem içerisinde Ghedi’de 182. Filo Komutanlığı görev yapmaktadır. Bu görevin tamamlanması sonrasında bir

⁶⁸ Sabah; 5 Nisan 1999.

⁶⁹ Sabah; 7 Nisan 1999.

⁷⁰ Steven Woehnel; Future of the Balkans and the US Policy Concerns, 13 Mayıs 2009, Washington DC, s. 28.

⁷¹ Jeffrey J.Clarke; Operation Joint Guardian; The US Army In Kosovo, Washington DC, 2006, s. 13.

⁷² Bill Pearsol, Gary Horne, Ulrike Lechner ve Agatino Mursia, “Kosovo Case Study; First 18 Months, March 1999 - September 2000”, 1 Mayıs 2009, s. 9.

⁷³ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü’nün Sayı: B.02.0.KKG/165%24/02127 ve 16 Nisan 1993 tarihli “Bosna - Hersek’te görevlendirilmek amacıyla İtalya’ya gönderilecek Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili esaslar” konulu ve Başbakanlık Müsteşarı Necdet Seçkinöz imzalı yazı.

⁷⁴ TBMM’nin 8 Aralık 1992 tarihli ve 1205 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ükelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair Kanunu ve Genelkurmay Başkanlığının HRK.1715-269-93/Pl.Hrk.D.(Hv.) Sayılı ve 9 Nisan 1993 tarihli emri.

⁷⁵ Levent Başara; “Balkanlara Geri Dönüş, Türk F - 16’ları Yugoslavya Üzerinde”, Savunma ve Havacılık Dergisi, Cilt 13, Sayı 75, No. 5/99, s. 99.

açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit operasyona katılan Türk uçaklarının 6 saat havada kaldıklarını ve 3 kez yakıt ikmali yaptıklarını belirterek yüksek irtifada hava savunma görevi yaptıkları için Sırp füzeleri tarafından tehdit edilemediklerini, pilotların NATO şemsiyesi altına girdikten sonra verilen brifinglerde Sırp hava sahasını avuçlarının içi gibi ezberlediklerini ve bu başarılarından dolayı pilotların NATO karargâhından teşekkür aldıklarını bildirir.⁷⁶ Harekâtın başlamasıyla beraber başta Swissair, Lufthansa ve Air France olmak üzere Avrupa'nın hemen bütün hava yolu şirketleri Belgrad seferlerini kaldırır. Bunun hemen akabinde ise Yugoslavya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Hersek hava sahaları bütün sivil uçuşlara kapatılır. İtalya'nın Brescia kentindeki Ghedi Hava Üssünde konuşlandırılan 182. Türk Filosu "Atmacalar" buradaki yetkililerden de büyük övgüler alır. Diyarbakır'da görev yapan 182. Jet Filosu "Atmacalar" Bosna Hersek hava sahası üzerindeki "Uçuşa Yasak Bölge / No - Fly Zone" faaliyeti için görevi 8 Ekim 1998 tarihinde 161. Filodan devralmıştır. 182. Jet Filosunun "Atmacaları" 21 Nisan 1999 günü görevlerini tamamlayarak görevi Balıkesir'den gelen 191. Filo'nun "Kobraları"na devreder.⁷⁷ Hv. Plt. Kur. Yb. Nihat Kökmen komutasında 22 pilotla 153 sorti yapan ve 611 saat havada kalan 182. Filonun Türk pilotlarına Ghedi Hava Üssü'nde görev yapan İtalyan yetkililer de övgüler yağdırırlar.⁷⁸ 182. Filoda görev yapan 22 Türk F - 16 pilotu dönüşümlü olarak harekâtın ilk dört gününde CAP görevlerinde 58 saat uçarak 14 sorti yapar.⁷⁹ 5 Mayıs 1999 tarihinde Diyarbakır 8. Ana Jet Üs Komutanlığına geri dönen 182. Filo, Diyarbakır'da törenle karşılanır. 21 Nisan 1999 gününden itibaren Ghedi Hava Üssü'nde görev yapmaya başlayan Balıkesir 9. Ana Jet Üssü'nde görevli 191. Filo "Kobralar", 74 gün boyunca devam eden NATO hava operasyonu sırasında 28 Nisan 1999 gününden başlayarak 8 Temmuz 1999 gününe kadar 130 personelle 1.597 saat havada kalarak 300 sorti uçuşuyla hava - yer görevleri icra eder. 191. Filo "Kobralar" ayrıca Ekim 1995 - Mayıs 1996 tarihleri arasında da Ghedi Hava Üssüne gelerek "Operation Deny Flight" çerçevesinde Bosna - Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgede görev yapmıştır. Kosova kriziyle ilgili olarak verilen görevler sırasında 191. Filo'da görevli Plt. Yzb. Gökhan Haspulat ve Plt. Yzb. Çetin Siyah havada 9 saat kalarak kırılması çok zor bir rekora imza atar ve daha önceki rekorları da geçer. Allied Force Harekâtı'na katılan Balıkesir 9. Ana Jet Üs Komutanlığına bağlı 191. Filo da görevini tamamlayarak yurda döner.⁸⁰ Öte yandan Başbakan Bülent Ecevit, NATO'nun savunma görevi yapan Türk F - 16'larının bombardımana katılmaları yönünde talebi olmadığını açıklar.⁸¹ Balkanlarda devam eden çatışma sürecinde hava sahasını kontrol eden ve İtalya'nın Brescia bölgesindeki Ghedi Hava Üssünde konuşlanan Türk Hava Kuvvetlerine bağlı

⁷⁶ Sabah; 26 Mart 1999.

⁷⁷ Milliyet, 17 Nisan 1999.

⁷⁸ Hürriyet; 10 ve 16 Nisan 1999.

⁷⁹ Levent Başara; s. 99.

⁸⁰ Hürriyet; 13 Temmuz 1999.

⁸¹ Hürriyet; 14 Nisan 1999.

birlikler İtalya Hava Kuvvetleri Komutanı Adelchi Pillinini (18 Aralık 1994), İtalya Millî Savunma Bakanı Exc. Fabio Fabbri, I. Bölge Komutanı Korgeneral Lorenzo Pietro Giordo, DepComairsouth Komutanı Tümgeneral Joe Ashy, 5. ATAF Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Ben Nelson, AFSOUTH Komutanı Orgeneral Milani, DepCom 6. ATAF, USAF Komutanı Tümgeneral D. Bruce Smith, Airsouth Komutanı Korgeneral Michael E. Ryan, İtalya Millî Savunma Bakanı Exc. Domenico Corcione, Deputy Cincsouth Komutanı Orgeneral D. Mambrini, Caoc Director Tümgeneral M. Hornburgh ve ComAirsouth Komutanı Korgeneral Richard C. Bethurem başta olmak üzere pek çok yabancı resmî görevli ve diplomat tarafından ziyaret edilmiştir.

KFOR ve Kosova Harekâtı

NATO'nun hava harekâtı sonrasında oluşturulan ve Türkiye'nin de Görev Kuvvet Komutanlığı düzeyinde destek verdiği çok uluslu KFOR (Kosovo Force) bünyesinde görev yapacak olan ve 28. Tugay Komutanlığında görev bekleyen birliğin hareket hazırlıkları tamamlanır. Türk Barış Gücü'nün geçişi nedeniyle Türkiye - Bulgaristan ve Bulgaristan - Makedonya sınırları arasındaki yaklaşık 360 kilometrelik yolun kademeli olarak sivil ulaşımına kapatılması kararlaştırılır.⁸² 987 kişilik Türk Barış Gücü'nün Kosova'nın doğusunun en üst noktasında oluşturulacak bölgesinde ateş hattı olarak değerlendirilen bölgede görev yapacağı belirtilir.⁸³ Bu arada, Dışişleri Bakanlığında Kosova ile ilgili olarak Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve ilgili bakanlık temsilcileriyle yapılan koordinasyon toplantısına girmeden önce bir açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Korkmaz Haktanır, Türkiye'nin Kosova'ya göndereceği askerî birlikle ilgili olarak daha NATO operasyonlarının devam ettiği 20 Mayıs günü NATO Genel Sekreterliğine gerekli iznin alınması için başvuruda bulunduğunu belirtir.⁸⁴ ve Prizren bölgesinde görev yapacak Türk Tabur Kuvvetinin ilk kafilesi 1 Temmuz 1999 Perşembe günü 130 asker, silah, araç ve gereçleriyle Ankara'dan hareket eder.⁸⁵ 4 Temmuz 1999 günü Kosova'da görülmemiş bir sevgi gösterisiyle karşılanan Türk birliği için Kosovalılar "En büyük asker bizim asker." sloganları atarlar.⁸⁶ Türk askerinin

⁸² Hürriyet; 16 Haziran 1999.

⁸³ 993 personelden oluşan Kosova Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, 2 mekanize piyade bölüğü, 1 tank bölüğü ve 1 muharebe destek bölüğü ile bünyesinde istihkâm, levazım, ulaştırma, ordu donatım, muhabere, ikmal, sıhhiye ve patlayıcı madde imha unsurları bulunan 1 lojistik destek birliğinden oluşmaktadır. Barış gücü silah ve araçlarını tanıma, kontrol noktası harekâtı, VIP koruması, ortak devriye, konvoy harekâtı, mayın harekâtı, keşif harekâtı, ilk yardım, yardım malzemelerinin dağıtılması ve atış konularında eğitime tabi tutulan Türk Tabur Görev Kuvveti bünyesinde 13'ü M60A3 tank, 29'u zırhlı muharebe aracı olmak üzere toplam 205 araç bulunmaktadır. Turkish Battalion Task Force, Turkish Steps In Balkans, Sayı 1, Yıl 1, Kasım 2000, s. 6.

⁸⁴ Hürriyet; 19 Haziran 1999.

⁸⁵ Sabah; 2 Temmuz 1999.

⁸⁶ Binlerce kişinin Türk askerlerini görebilmek için Makedonya sınırındaki Bistrice Nehri çıkışında beklediği gün, Türk askerlerinin görünmesiyle beraber Türk bayrakları ve ATATÜRK posterleri taşıyan Prizrenliler sevinç çığlıkları atarak tankların ve diğer araçların üzerlerine

gelişle beraber Kosova'da tam bir bayram havası esmeye başlar.⁸⁷ Arnavutluk televizyonu mültecilere ev sahipliği yapan Türkiye için özel programlar hazırlar.⁸⁸ Arap kanalı El Cezire ve Tunus televizyonu, "Türk askerine görülmemiş sevgi" ifadesiyle program yapar. İngiliz BBC, Fransız TV 5, Polonya televizyonu ve İtalyan RAI televizyonu Türk askerinin Kosova'ya büyük sevgi gösterileriyle girdiğini, Yunan birliğini ise sivil halktan hiç kimsenin karşılamadığını bildirir.⁸⁹ Kosova Türk basını da Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığının Kosova'ya gelişini "87 yıl sonra Mehmetçikler Kosova'da. Yaşanan kötülükler bir daha tekrarlanmasın diye barışı ve tüm Kosova halkını korumaya geldiler." ifadesiyle verir.⁹⁰ Türk birliğinin ikinci kaflesi ise 87 personel ve 35 araçla Ankara Garı'ndan demir yoluyla Prizren'e hareket eder.⁹¹ Son kafiye olan 457 asker ise 7 Temmuz günü Seyhan ve Ceyhan uçaklarıyla Üsküp'e ve Prizren'e ulaşır.⁹² KFOR bünyesinde Kosova'ya ve Prizren'e gelen Türk birliği büyük ilgi ve sevgi gördüğü şehirde sağlık ekipleri aracılığıyla hastalara şifa dağıtmaya başlar. İlk gün mayın taraması yapan ve Dragash Hastanesinde doktorlarla tanışan birlik daha sonra konuşlanacakları eski fabrikaya intikal ederler.⁹³ Dragash köyündeki eski Drateks tekstil fabrikasını kullanacak olan Türk birliğinin ilk konvoyu sağlık taramasına ilave olarak öncelikle mayın tespiti ve çevre düzenlemesi faaliyetlerine başlar. Dragash bölgesinin sorumluluğunu Kosova'nın güneyini kontrol eden Alman birliğinden devralan Türk birliği Arnavutluk sınırı yakınlarındaki köylerin bulunduğu bölgede 36 köy de dâhil olmak üzere devriye görevine başlar. İntikal hâlindeki diğer birliklerin de Dragash'ta toplanmasından sonra Türk birliğinin bazı unsurları Mamuşa köyüne hareket eder.⁹⁴ Birliğin göreve başlamasının ardından bölgede hırsızlık, yağmacılık ve izinsiz ağaç kesimi son bulur.⁹⁵ Drateks Tekstil Fabrikasını tamir ve bakımdan geçiren birlik, fabrika önünde bekleyen

çıkartlar. İnanılmaz coşku seli içerisinde Türk konvoyu şehir merkezine saatler sonra girebilir. Kosova halkının önemli bir kısmının bölgede barışın tekrar kurulmasında Türk askerine güvenmesi, bölge halkının hasret ve sıla özlemi duygularıyla dolu sıcak karşılaması ve Türkiye'nin Balkanlardaki yeni rolü ve etkinliği insanların bu coşkusunun sebepleri arasında gösterilebilir. Türk askerinin daha önce Kore, Somali ve Bosna'da olduğu gibi barış, huzur ve kardeşliği tekrar tesis etmek üzere gitmesi, Türkiye'yi seven ve sayan insanların gözünde son derece olumlu bir şekilde değerlendirilir. Davullar, zurnalar eşliğinde oyunlar oynanır, halaylar çekilir. Hürriyet; 5 Temmuz 1999.

⁸⁷ Sofra Kültür ve Sanat Dergisi; Sayı 4, Aralık 1999, Mamuşa, Kosova.

⁸⁸ Hürriyet; 6 Temmuz 1999.

⁸⁹ agg.; 6 Temmuz 1999.

⁹⁰ "Prizren sokakları dopdolu dost kurtarıcı erlerle. Türk, Alman, Hollanda erleri... Çocuklarımız hep onlara el sallıyor ve hiç durmadan "NATO, NATO" sesleniyor. Askerler de hiç usanmadan çocuklarımıza el sallıyor, saçlarını okşuyor ya da çak diye el ele buluşuyor. Ama çocuklar NATO askerlerinin omuzlarında ay yıldız görünce ister Türk çocukları olsun ister de Arnavut çocukları, hep bir ağızdan "Türkiye, Türkiye!" diye bağırıyorlar." Yeni Dönem; 24 Kasım 1999.

⁹¹ Akşam; 3 Temmuz 1999.

⁹² Türkiye; 8 Temmuz 1999.

⁹³ Milliyet; 6 Temmuz 1999.

⁹⁴ Türkiye; 6 Temmuz 1999.

⁹⁵ agg.; 29 Temmuz 1999.

Dragashlıların sevgi gösterilerine mazhar olur.⁹⁶ Drateks Fabrikasının Müdürü Kemal Kalenderi de 10 yıl aradan sonra fabrikanın 80 işçiyle çalışmaya başladığını belirterek Türk Taburunun yardımları olmadan bunu gerçekleştirmenin mümkün olamayacağını ifade eder. TTGK Komutanlığını ziyaret eden Dragash Belediyesinden bir heyet de Türk askerinin Kosova'da bulunmasından ve hizmetlerinden son derece memnun olduklarını belirtir.⁹⁷ Dragash Belediye Başkanı Hayris Meleçi de Türk Taburunun bölgeye gelişle ilgili olarak duygularını şöyle anlatır.⁹⁸

"Türk Taburu'nun buraya gelmesinden dolayı kendimizi Kosova'nın en şanslı insanları olarak görüyoruz. Buraya gelişinizle rüyalarımız gerçek oldu. Dragash halkı olarak sizleri kendi askerimiz olarak gördük ve öyle görmeye devam ediyoruz. Türk taburu bizim her şeyimizle ilgilendi. Sağlık, sünnet, yol yapımı, futbol sahası yapımı, şehitliğimizin yapımı, yardım malzemesi dağıtımı ve daha birçok faaliyet. Ama gerçekleştirdiği en önemli konu ne diye sorulursa Arnavut ve Goran halklarını birleştirmektir. Emniyetin bu kadar kısa sürede sağlandığı başka bir yer yok. Sizlerin burada bulunmasından dolayı mutluluk ve gurur duyuyoruz. Tüm Dragash halkı size minnettardır ve onların adına size teşekkür ediyorum."

TTGK Komutanı Kr. Plt. Kur. Yb. İzzet Çetingöz, Türk birliğinin Kosova'ya geliş sebebinin tamamen insani amaçlı olduğunu kaydeder.⁹⁹ Kosova TTGK Komutanlığının Kosova'ya intikali sonrasında Aralık 1999 tarihi itibarıyla ilk etapta bölge halkına yönelik insani yardım faaliyetlerinin bazıları şu şekildedir;¹⁰⁰

1- Sorumluluk bölgesi teslim alınır alınmaz emniyet ve kontrol hizmetlerine başlanmış ve huzur ortamı sağlanmıştır. Dragash-Zhur arasında yol kenarında ve köy merkezlerinde çöp temizliği yapılmıştır. Ayrıca Dragash Belediyesine ait arızalı bir çöp kamyonu teknisyenlerce tamir edilerek mazot verilmiş ve Dragah bölgesinde faaliyete başlamasına imkân tanınmıştır. Drateks fabrikasına ait arızalı bir otobüs tamir edilmiş, bu otobüs başlangıçta Brod-Prizren arası ücretsiz olarak yolcu taşımış, hâlen de öğrenci servisi olarak kullanılmaktadır. Bu otobüsün yakıtı da Türk Birliği tarafından karşılanmaktadır.

2- 10 köye ait bozuk yollar onarılmıştır. Onarılan kısımlar toplam 20 kilometre civarındadır. Ayrıca köylerin futbol sahaları, okul temelleri atılması, okul bahçesi düzenlemesi gibi çalışmalar da yapılmıştır. 1999 itibarıyla Prizren, Dragash ve Mamuşa'daki askerî revirlerde 6000'e yakın sivil

⁹⁶ Hürriyet; 10 Temmuz 1999.

⁹⁷ Yeni Dönem; 24 Kasım 1999, Prizren.

⁹⁸ Mehmetçik Kosova'da Barış; Kosova TTGK Komutanlığı, 21 Aralık 1999, Yıl 1, Sayı 2, Prizren.

⁹⁹ Mehmetçik Kosova'da Barış; Kosova TTGK Komutanlığı, 21 Aralık 1999, Yıl 1, Sayı 2, Prizren. Ayrıca bk. Sofra Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı 4, Aralık 1999, Mamuşa, Kosova.

¹⁰⁰ Son olarak 21 Şubat 2012 tarihinde Dragash bölgesinde yaşanan ve 6 Kosovalının hayatını kaybettiği çığ düşmesi vakasında bölgeye yardıma koşan ilk ekip de Türk birliği olacaktır.

hastanın genel muayeneleri ve diş muayeneleri yapılmış, imkânlar ölçüsünde ilaç yardımında bulunulmuştur. Dragash Hastanesi'ne yiyecek ve ilaç yardımında bulunulmuş, ayrıca birçok köyün cami ve okul onarımı için boya, kireç, çimento, muşamba gibi inşaat malzemesi yardımında bulunulmuştur.

3- 31 Temmuz 1999 tarihinde Dragash'da başlatılan sünnet faaliyetinde Prizren, Mamuşa, Radeşa, Resteliça, Rapça, Brod, Plava, şahine, Brodosane, Brut ve çevre köylerden toplam 277 çocuk sünnet edilmiştir. Kosova'da ilk defa Arnavut ve Boşnakları bir araya getiren Türk Taburu Dragash'da başlattığı sünnet faaliyetleriyle Arnavut ve Boşnak çocukları sünnet ettirmiştir. Kızılay ile kurulan yakın işbirliği sonucunda sorumluluk bölgesindeki köylerde yaklaşık 20.000 kişiye yiyecek, giyecek, çocuk bezi ve çocuk maması yardımı sağlanmış olup bu yardımlar hâlen devam etmektedir.¹⁰¹ Dragash'da yayın yapan Radyo Sharri teknik problemler yüzünden sadece 4 köye yayın yapabildiğinden, Türk teknik personel tarafından cihazlarının onarılması sonucunda Dragash bölgesinde 30 köye yayın yapmaya başlamıştır. Ayrıca 12 Aralık 1999 tarihinden itibaren Türkçe programlarla yayınına başlayan Prizren Radyosu'nda 20 Aralık tarihinden itibaren Türk askerleri tarafından hazırlanıp sunulan "Ay Yıldız" programı yayına başladı.¹⁰² O güne kadar Türk askerinin Kosova'da yaptıkları, mayın tarama faaliyetleri, yardım çalışmaları, giyecek ve yiyecek dağıtımı, sünnet törenleri, Dragash'da Arnavut ve Goralı Boşnakların barışmaları için verilen çabalar, Kızılay temsilcileriyle beraber köy köy dolaşarak yapılan aşı çalışmalarından bahseden Prizren Radyosu, KFOR'da bulunan Alman askerlerinin radyo programı yapmaya başlamalarından hemen sonra Prizren Radyosu Redaksiyonlar Koordinatörü Mehdiülkü Cibo, BM Temsilcisi, Türk Tabur Komutanı, AGİT Medya Sorumlusu Arvo Martin ve Geçici Müdür Nerime Pasuli arasında 30 Kasım 1999'daki görüşmelerden sonra 'Ayyıldız' programı yayına geçer.¹⁰³

4- Sınırlı da olsa savaş döneminden beri Türkiye'deki yakınlarıyla görüşme imkânı bulamayan Kosovalılara telefon ile görüşme imkânı sağlanmıştır. Dragash Hastanesi ve bir NGO (Non Governmental Organization/Resmî Olmayan İnsani Yardım Örgütü) kuruluşunun birlikte yürüttüğü aşı kampanyasına 1 araç ve 1 sağlık personeliyle destekte bulunulmuştur. Bu suretle herkesin kapısına kadar giderek çocukların aşılması sağlanmıştır. Aşı kampanyası boyunca 631 çocuk aşılanmıştır. NGO'lar ile kurulan ilişkiler sayesinde onların yapacakları yardımlara Türk Taburu'na ait araçlarla taşıma konusunda destek verilmiştir. Bu kapsamda 133 okul sırası dağıtılmış, 5700 okul çantasının Dragash ve Prizren'de dağıtımı tamamlanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in

¹⁰¹ Yeni Dönem; 22 Aralık 1999.

¹⁰² agg.; 29 Aralık 1999.

¹⁰³ agg.; 29 Aralık 1999.

Kosova'ya ziyarette gelirken getirdiği kitap ve kırtasiye malzemeleri Prizren, Priştina, Gilan, Mitroviça, Mamuşa ve Vucitrn'de dağıtılmıştır.

7 Temmuz 1999 tarihinde Kosova'ya intikalin tamamlanmasını müteakip Kosova'da yaşayan insanların sağlık ve güvenliği için oluşturulan Türk timi tarafından birçok mühimmat imha edilmiş ve mayın temizlenmiştir. Mayın ve patlayıcı imhası gerçekleştirilirken tüm emniyet tedbirleri alınarak bölgede yaşayan insanların emniyet ve sağlığına da özen gösterilmiştir. Sorumluluk bölgesinde bulunan irili ufaklı 55 mayın sahası, Kukovce ve Brodosavce köylerinin batısında köylülerin otlak olarak kullandıkları bölgede 2 adet mayınlı alan temizlenmiştir. Ayrıca NATO'nun hava operasyonu sırasında atılan ancak çeşitli sebeplerle patlamayan bombaların bulunduğu 5 bomblet sahası da temizlenmiştir. Aralık 1999 tarihi itibarıyla bölgede 340 adet anti personel ve anti tank mayın, 114 adet bomblet ve çeşitli çaptaki 24 mühimmat da imha edilmiştir. Ayrıca Priştine-Prizren demir yolunun açılması çalışmaları kapsamında demiryolunun 12 kilometrelik kısmı ve 750 metrelik bir demiryolu tüneli Türk patlayıcı madde imha timi tarafından mayın ve patlayıcı taramasından geçirilmiş ve bölge temizlenmiştir. Tim görevini büyük bir özveri ve disiplinle yerine getirmeye devam etmektedir.¹⁰⁴ Türk Taburunun Kosova'da göreve başlamasının ardından Kosova'yı ilk ziyaret eden dönemin Dışişleri Bakanı merhum İsmail Cem olur.¹⁰⁵ KFOR Komutanı İngiliz General Michael Jackson ile bir görüşme yapan dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem daha sonra Priştine'de açılan Türk eşgüdüm bürosuna giderek Kosova Kurtuluş Ordusu lideri Haşim Taçi ile de bir görüşme yapar.¹⁰⁶ Bugün itibarıyla Sivil Askerî İşbirliği Komitesi tarafından anaokulları ve ilköğretim okulları açılması, okulların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, asayiş ve güvenliğin sağlanması, her türlü sağlık yardımıyla bulunulması yanında ekonomik sıkıntı içinde olan Kosovalılara yardım olmak üzere çeşitli faaliyetlerde bulunan¹⁰⁷ Kosova'da konuşlanmış Türk askerî gücünün bir kısmı ise çatışmaların en yoğun yaşandığı Kosova-Sırbistan arasındaki 1 ve 31 numaralı sınır bölgelerinde görev yapmaktadır.

Arnavutluk Türk Sahra Hizmet Birliği

Bosna-Hersek ve Kosova operasyonlarının devam ettiği bu süreçte Türkiye Sırp tarafı tarafından iki saat süreyle iki köyü işgal edilen Arnavutluk'a tamamen insani yardım amaçlı bir askerî birlik gönderilmesini kararlaştırır. Bu birliğin asli unsurlarını Bosna'da görev yapan UNPROFOR ve Kosova'da

¹⁰⁴ Mehmetçik Kosova'da Barış; Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanlığı, 21 Aralık 1999, Yıl 1, Sayı 2, Prizren.

¹⁰⁵ Türkiye'nin Kosova'da barışın kalıcı olmasını sağlamaya yönelik çalışmalarını şekillendirmek amacıyla özel bir uçakla Kosova'ya gelen Dışişleri Bakanı Cem, helikopterle KFOR karargâhına geçer. Dışişleri Bakanı Cem, bu ziyareti sırasında Türk Taburundan 12 kişilik özel bir birlik tarafından korunur. Türk Taburunu da ziyaret eden Dışişleri Bakanı İsmail Cem aynı gün yurda döner. Milliyet; 18 Temmuz 1999.

¹⁰⁶ agg.; 18 Temmuz 1999.

¹⁰⁷ Örneğin son dönemde Prizren Emekliler ve İş Malulleri Derneği vasıtasıyla pek çok dernek binası yenilenmiş, her türlü mefruşat sağlanmış ve ekonomik destekte bulunulmuştur.

bulunan KFOR birlikleri oluşturmaktadır. Bu birlik Elbasan'da konuşlandırılacaktır. Bölgede sivil-asker işbirliği çerçevesinde görev yapacak olan unsurlar ise Tiran'ın batısında Don Bosco Enstitüsü binasında faaliyet gösterecektir. Arnavutluk'un ortasında küçük bir yerleşim merkezi olan Elbasan, başkent Tiran'ın 40 kilometre güneyinde, Makedonya sınırına 63, Türkiye'nin askerî yardım çerçevesinde yeniden düzenlediği Paşa Limanı'na ise 150 kilometre mesafededir.¹⁰⁸ Konuyla ilgili olarak bir açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit, "Bizim Arnavutluk içinde insani yardımla ilgili bir birliğimiz olması söz konusu." der. İlk etapta 100 kişi olması beklenen bu askerî birlik 188 kişiden oluşmaktadır ve Arnavutluk'un Elbasan bölgesinde faaliyet gösterecektir. Elbasan'da kurulan 10 bin kişilik çadır kentte görev yapacak olan askerî birlik sahra hizmet birliğinde bulunması gereken levazım malzemesi ve insani yardım malzemeleriyle donanmış olarak bölgeye gidecektir. NATO'ya bağlı KFOR bünyesinde görev yapacak olan insani yardım amaçlı Sahra Hizmet Bölüğü'nün bir kısım personel, araç ve malzemesi 18 Mayıs 1999 Salı günü Arnavutluk'un Durres Limanı'na gelir. Elbasan'daki Türk Kızılayı'nın çalışmalarına destek vermek üzere bölgeye gelen Türk Sahra Hizmet Bölüğü toplam 159 personelden oluşmaktadır.¹⁰⁹ Bu birliğin bölgeye gönderilmesinin ardından başta Türk askerleri olmak üzere bölgedeki sivil halkın da haberleşmesini sağlamak üzere PTT Genel Müdürlüğü tarafından Genelkurmay Başkanlığı ile işbirliği içerisinde bir dizi tedbir alınır.¹¹⁰ Foça'dan yola çıkan Türk birliğini Arnavutluk Cumhurbaşkanı Recep Meydani ve Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Ökçün karşılar.¹¹¹ TCG Ertuğrul gemisiyle Durres Limanı'na gelen Türk birliği burada düzenlenen tören sonrasında görev bölgesine geçer.¹¹² 4 ekmekçi kısmı, 5 banyo ünitesi, 2 çamaşır ünitesi, 3 doktor, 6 hemşire ve 3 ambulans oluşun sıhhi tedavi ünitesi, 40 ton su tasfiye edebilecek ikmal ünitesi, 28 tekerlekli araç ve 19 römorktan oluşun birlik daha sonra Elbasan'daki çadır kentte koruma ve insani destek faaliyetlerine başlar.¹¹³ Operation Alba çerçevesinde bölgede hayatı normalleştirmek amacıyla yapılan ilk etapdaki toplam 112 proje çerçevesinde çöplerin toplanması, su temin edilmesi, kanalizasyon ve toplu ulaşım konularında 12 Arnavutluk şehri ile 12 İtalyan şehri arasında da kardeş şehir uygulamasına başlanılır. Türk personeli bölgede insani amaçlı çabaların içerisindeyken Yunan askerlerinin özellikle Korçe başta olmak üzere güneye doğru ve kendi sınırlarına yakın bölgelerde görev yapma istekleri birlik bünyesinde rahatsızlık yaratır. Arnavutluk'ta İnsani Yardım Kuvveti'ne tahsis edilen "Sahra Hizmet Bölüğü'nden 92 kişilik ilk katile görevini tamamlayarak daha sonra 8 Eylül 1999 Çarşamba günü

¹⁰⁸ Hürriyet; 15 Nisan 1999.

¹⁰⁹ Milliyet; 19 Mayıs 1999.

¹¹⁰ PTT İşletmesi Genel Müdürlüğü Posta İşletmesi Başmüdürlüğü'nün P.İ.4.06.00.04/8810 numaralı ve Arnavutluk varışlı gönderiler konulu, 12 Mayıs 1997 tarihli ve 5578 sayılı emri.

¹¹¹ Milliyet; 19 Mayıs 1999.

¹¹² Hürriyet; 19 Mayıs 1999.

¹¹³ Milliyet; 19 Mayıs 1999.

yurda döner.¹¹⁴ Elbasan bölgesinde 110 gün görev yapan askerî kfile C 160 tipi askerî nakliye uçağıyla Adnan Menderes Havaalanı'na gelir. Aralarında 6 gönüllü hemşirenin de bulunduğu kfilenin 96 kişilik geri kalan bölümü ise bir gün sonra deniz yoluyla Foça Leventler Limanı'na gelir.

Balkan Operasyonları ve Bugün

Türkiye Balkan ülkelerine özellikle savaş döneminde askerî, siyasî ve kültürel yardımlarda bulunmuş, bölgeye tahsis edilen her barışı koruyucu misyonda görev almıştır. Türk şirketlerinin özellikle Bosna–Hersek, Makedonya ve Arnavutluk'ta yaptıkları fabrika inşaatı, tersane, konut yapımı ve altyapının yenilenmesi gibi inşaat çalışmaları ülkelerin gelişmelerine katkıda bulunulmuştur. Bosna Hersek'teki 25 Türk inşaat şirketinin katkıları yanında Makedonya'da da Türk şirketleri 15 milyon Marklık yatırımla fabrikalar kurmuşlardır.¹¹⁵ Bunlara ilaveten Tepe-Aysu şirketinin 600 milyon dolarlık yatırımla yapmakta olduğu 8000 ev inşaatı projesi mevcuttur. Ziraat Bankası da Üsküp'te 24 milyon Marklık bölge ofisi açmış durumdadır. Uzun vadeli ve düşük faizli Eximbank kredileri ile özellikle Arnavutluk ve Bosna–Hersek'te küçük ve orta ölçekli işyerlerine eğitim yardımı şeklinde kredi kullanılmıştır. Savaşın devam ettiği süreçte mültecilerin her türlü posta haberleşmesi de Kızılay vasıtasıyla yürütülmüştür. Bulgaristan'daki iktisadî kriz sırasında ise Türkiye çeşitli Bulgar şehirlerine 70.000 Dolarlık yardımda bulunmuş, ayrıca bazı Türk belediyeleri de kardeş şehir belediyelerine 300.000 Dolarlık hibe yapmışlardır. Türkiye Makedonya'dan kaçan 18.000 Kosova mültecisine ev sahipliği yapmış, Kosova krizi sırasında Kızılay Makedonya'ya 1.685.938 dolar tutarında yardımda bulunmuştur.¹¹⁶ İnsani yardımlar kapsamında bölgedeki savaşlardan kaçanlara ev sahipliği yapılmış, Türk Kızılay'ı tarafından mülteci kampları kurulmuş, gıda, tıbbi malzeme ve diğer yardımlarda bulunulmuştur. Eğitim ve kültürel alanda, Türk üniversiteleri tarafından Arnavutluk, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya ve Romanya öğrencilerine burs sağlanmış, Makedonya'da tarihî binaların ve millî kütüphanenin tamiri gerçekleştirilmiş, pazar ekonomisi, bankacılık ve sigortacılık alanlarında teknik yardımlarda bulunulmuş, sağlık ve güvenlik alanında eleman yetiştirilmesine ve gerekli sağlık müesseselerinin kurulmasına yardım edilmiştir. Savaş sırasında Türk Kızılay'ı tarafından sadece Arnavutluk'a 23,9 milyon dolarlık yardım gönderilmiştir. Kızılay, Arnavutluk'ta 5000 Kosova mülteci için kamplar kurmuş ve Bosna Hersek'e 32 milyon dolarlık gıda, tıbbi ve diğer yardımlarda bulunmuştur. Doğrudan hibe yardımları ile bölgedeki tarihî ve kültürel varlıkların imarı ve restorasyonu sağlanmıştır. Bosna Hersek'e yapılan 20 milyon Dolarlık yardımın 16 milyon doları Mostar Köprüsünün

¹¹⁴ Milliyet Gazetesi; 9 Eylül 1999.

¹¹⁵ Feyzullah Sarı; Türkiye'nin Makedonya ve Bosna Hersek Siyaseti 1990 - 2000, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 119.

¹¹⁶ age.; s. 120.

yeniden yapımı projesinde kullanılmıştır. Bugün itibarıyla Balkanlarda yürütülmekte olan askerî operasyonlar yanında Türkiye United Nations Mission in Bosnia (UNMIB) ve United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) gibi hayatı normalleştirmeye yönelik girişimlerde kolluk kuvveti, ülkelerin altyapısının yeniden düzenlenmesi, göçmenlerin ve mültecilerin evlerine dönmesi gibi faaliyetlerde de yönetici olarak görev alır. “Bir parçası Büyük Hırvatistan, bir parçası Büyük Sırbistan ve Müslüman Boşnaklar için de Türkiye’ye yönelik bir koridor” olarak üç parçaya bölüneceği öngörülen eski Yugoslavya topraklarında Türkiye etnik köken ayrımı yapmaksızın herkese yardım elini uzatmaya gayret gösterir.¹¹⁷

Sonuç

TSK bugüne kadar NATO ve BM bünyesinde gerçekleştirilen iştirak ettiği bütün insani yardım görevlerinde askerî disiplin, emir-komuta disiplini çerçevesinde görev anlayışı, kılık kıyafeti, verilen görevin ifası sırasında ortaya serdiği ciddiyet, fedakârlık ve kararlılık yanında insani özellikleri ön plana çıkartan, görev bölgesindeki sivil halkla ilişkilerinde son derece titiz, hassas ve duyarlı hareket tarzıyla da haklı takdir duygularını kazanmıştır. Balkanlarda ve dağılan eski Yugoslavya’da ortamın tekrar güven ve istikrardan yoksun hâle gelmemesi için verilen askerî ve siyasi mücadelede Türkiye kilit ülke konumundadır. 1990 sonrası bölgedeki BM ve NATO görevlerinde Türk askeri Türk ulusunu temsil ettiğinin bilincinde olarak görev yapmış, soğukkanlı, sağduyulu, yardımsever, halkla sıcak ilişkiler kurmasını becerebilen, dil, din, ırk gibi hassas bazı değerleri gözeterek ve toplumlar arasında ayrımcılığa hiçbir zaman müracaat etmeyen tarafsız, gayretli ve insani özellikleri ağır basan görev anlayışıyla yardıma muhtaç sivil halkla iç içe olduğu bütün bölgelerde görevini hakkaniyetle yerine getirmiştir ve bundan sonra da böyle olacağının teminatını çok önceden şüphesiz vermiştir. İnisiyatif alma becerisi, bölgede aktif görev anlayışı, sorumluluk duygusu, bölge halklarıyla girilen karşılıklı işbirliği ve yardımlaşma, geçmişten kazandı yumuşak güç tecrübesi ve görev yapılan bölgelerle tarihi, kültürel, sosyal bağların güçlülüğü Türk askerinin görev alanlarında tercih edilme nedenleri arasındadır ve siyasi anlamda Türkiye’nin elini güçlendirmektedir.

¹¹⁷ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie / Netherlands Institute for War Documentation, Srebrenic; A Safe Area Part I, 1999, s. 171.

KAPANIŞ KONUŞMALARI

PROF.DR. MELEK DELİLBAŞI'NIN KONGRE GENEL DEĞERLENDİRME KONUŞMASI

Değerli Komutanlar,

Askerî Tarih Komisyonu Üyeleri,

ATATÜRK Kültür Dil ve Tarih Kurumu Başkanı,

KKTC Türk Tarih Kurumu Başkanı,

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı tarafından düzenlenen “XIV’üncü Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi” konulu Askerî Tarih Kongresi’nde yerli ve yabancı bilim insanları 13 oturumda 41 bildiri sunmuşlardır. Karşılama konuşması ATASE Daire Başkanı Tuğg. Necdet TUNA, tanıtım programı Yb Ali CEM, açılış konuşmaları Genelkurmay Personel Başkanı Korg. Metin İYİDİL ve Prof.Dr. Luc.de VOS tarafından yapılmıştır. Akademik açılış konuşmalarında Prof.Dr. İlber ORTAYLI, Balkan Savaşlarında uğranılan ağır yenilginin sebepleri üzerinde durmuş, Prof.Dr. McCARTHY ise Balkanlarda etnik dinsel kimlik, göç - demografi konularında aydınlatıcı bilgi vermiş, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünde Batı emperyalizminin rolünü vurgulamıştır.

İlk oturumda öncelikle bölgenin lojistik ve jeopolitik önemi vurgulanmış, coğrafyası ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Yine bu oturumda Osmanlıların Balkan fetihlerine başladıklarında bölgenin siyasi durumu, fethi kolaylaştıran koşullar, fetih ve izlenen politikalar açılmış; Türk nüfusunun bölgeye iskânı ve kentleşme politikaları üzerinden örnekler sunulmuştur. Osmanlı fetihlerinde uç beyleri, özellikle Evrenosoğulları, Malkoçoğulları, Turhanoğulları gibi akıncı aileleri, önemli roller üstlenmişler, vakıf eserleriyle de kentlerin gelişmesini sağlamışlardır. Dolayısıyla Nihaloğulları ve Evrenosoğulları konusundaki bildiriler uç beylerinin fetihleri ve vakıf eserlerinin ortaya konulmasına katkı sağlamıştır.

II. oturumda XV’inci, XVI’ncı yüzyılda Makedonya konulu bildiride Selanik, Manastır, Üsküp dışında pek çok bölgenin barış yoluyla Osmanlı egemenliğine katılması hakkında bilgi verilmiş İslamlaşma ve demografik verilerle Makedonya’nın sosyoekonomik tarihine katkı sağlanmıştır. Orta Çağ’da Balkanlarda Osmanlı iki önemli rakiple karşılaşır: Venedik ve Macarlar. 1526’ya Kadar Macaristan’ın Kuzey Balkanlar Stratejisi konulu bildiride XIII’üncü yüzyıldan itibaren Macar hükümdarlarının Balkanlarla ilgili politikaları açıklanmış, Sigismund ve Hunyadin’in Osmanlı’ya karşı verdiği mücadeleler ele alınmıştır.

III. oturumda Mora Kalesi’nin 1537 - 1539’da Hayrettin Paşa tarafından inşası konusu ele alınmış, kale hakkında yerli ve yabancı yazılı kaynaklara ve gözleme dayalı bilgiler verilmiştir. Özellikle Osmanlı yapı muhasebe defterlerinden yararlanılması ve metodolojik tartışmalar önemli olmuştur. Aynı oturumda Üsküp ve Sırbistan’da sancak bölgesinde Yeni

Pazar'da Osmanlı hâkimiyetinin kurulması ve kent tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan ele alınmıştır.

IV. oturumda Osmanlı - Avusturya Savaşlarında St. Gotthard ve Zenta Savaşlarının kaybedilmesindeki taktik hataları tespit edilmiş, XVIII'inci yüzyılda Osmanlıların Balkanlarda ve Kuzey Afrika eyaletleriyle ilişkileri ticari, idari, kültürel etkileşim bağlamında ele alınmıştır. Arnavutluk'un Adriyatik kıyısındaki Delvine'nin, Osmanlı'nın imar - iskân politikalarının sonucunda yüz yıl içerisindeki gelişmelerle köyden sancağa dönüşmesiyle ilgili bildiri de bu bölümde yer almıştır.

V'inci oturumun ilk bildirisinde Bosna-Hersek'in 1878'de işgaline, ikinci bildiri de ise XIX'uncu yüzyılın Doğu ve Balkan krizleri bağlamında en önemli diplomatik olaylarından biri olan 1878 Berlin Kongresi'ne değinilmiştir. Oturumun son bildirisinde ise Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımlarının etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecine girdiği belirtilmiş ve imparatorluktan kopan topraklardan kalan ülke topraklarına doğru olan göçler tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır.

VI. oturumun ilk tebliğinde XIX'uncu yüzyılda Balkanlarda, 1878 Berlin Kongresi sonrasında, Avusturya - Macaristan'ın izlediği dış politika, Kosova ve Arnavutluk, Balkan topraklarıyla ilgili müzakereler incelenmiştir. İkinci tebliğde Balkanlarda İngiliz diplomasisi ve Makedonya olayları, Makedonya ayaklanmalarının incelenmesinde Osmanlı ve Avrupa arşiv malzemeleriyle birlikte konsolos raporları metodolojik olarak tahlil edilmiştir. Oturumun son bildirisinde Balkan Savaşlarının The Times gazetesinde yansımaları ve İngiltere'nin konuya yaklaşımı yabancı basın ağırlıklı olarak irdelenmiştir.

VII'nci oturumun konusu ise bu yıl çeşitli bilimsel faaliyetlerle 100. yılını andığımız Balkan Savaşlarıdır. İlk bildiriye savaş öncesinde Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan arasında Osmanlı'yı Balkanlardan atma amacıyla yaptıkları ittifaklar ve sonuçları, 1912 - 1914 arası Osmanlı Devleti'nin Balkan politikası, Yunanistan ve Bulgaristan ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Üçüncü bildiriye Birinci Dünya Savaşı öncesi Türk - Macar ilişkileri, Macarca kaynaklar ışığında Kaposvar'daki Türk askerlerinin yaşamları ele alınarak açıklanmıştır.

VIII'inci oturumda Balkan coğrafyasının Osmanlı ordusunun değişimine olumlu yönde etkileri ve katkıları, Selanik'in 1912'de acı kaybı, Müslüman nüfusun kıyımı, göçlerde yaşanan olaylar örnekleriyle açıklanmıştır.

IX'uncu oturumda Balkan Savaşlarında Türk Ordusunun lojistik durumu, savaşın kaybedilmesinde bu hizmetlerde görülen eksikliklerin rolü ele alınmış, bir başka bildiriye Türk havacılığının bilgi harekâtı uygulamasındaki rolü işlenmiş, Balkan Savaşlarında özel kuvvet harekâtının çalışmaları açıklanmıştır.

X'uncu oturumda Balkan Savaşlarının sonuçları irdelenmiş, Osmanlı donanmasına ilişkin stratejik hatalar, kapitülasyonlar ve ekonomik sıkıntılar,

ulaşım kaynaklarının yeterince kullanılamamasının bu yenilgiye sebep olduğu konusuna açıklık getirilmiştir. Bu oturumda ayrıca Barbaros Zırlısı'nın Balkan Savaşı'ndaki rolü üzerinde de durulmuştur.

XI. Oturumda İkinci Balkan Savaşı'nda Bulgarların eski müttefiklerine karşı savaş açması, Osmanlı ordusunun Edirne'yi geri alması konusunu açıklayan bir bildiri sunulmuş 1912 Balkan Savaşı'nda Türk Karargâhında konuk olarak bulunmuş İngiliz gazeteci Ellis Barlett'in gözlemlerine dayanan yorumu değerlendirilmiştir. Bu oturumda ayrıca TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasındaki askerî destek ve yardım anlaşmasının Türk basınına yansımaları; bir başka bildiride de Birinci Dünya Savaşı'nda Korfu Adası ve Tunus'a iltica eden Sırp sığınmacılar da ele alınmıştır.

XII. oturumda Alman İmparatorluğu'nun Balkanlardan beklentileri, Alman Silahlı Kuvvetlerinde Balkan imajı ve gerilla mücadelelerinde Almanların aldıkları önlemler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, ATATÜRK döneminde Balkan ülkeleriyle yapılan anlaşmalar ve bir barış insanı olarak Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Balkan projesi etrafı olarak ele alınmıştır.

XIII'üncü oturumda "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanlar" konulu bildiride 1939 - 1941'de Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni, 1941 - 1945 yıllarında ise Sovyetlerin Almanya'yı işgali konusu ve savaşın sonunda Balkan ülkeleriyle ilgili yapılan düzenlemeler ele alınmıştır. Oturumun ikinci bildirisinde Tito'nun devlet başkanlığı döneminde Yugoslavya'nın bağlantısızlık, federalizm, sosyalizm politikaları Türk basını esas alınarak incelenmiştir. Oturumun son bildirisi 1990 yılından günümüze Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan çatışma ve güvensizlik ortamında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Birleşmiş Milletler ve NATO insanı yardım operasyonlarına özveriyle katılması hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.

Sonuç olarak Osmanlıların Rumeli-i şahane olarak tanımladıkları Balkanlar biraz daha geniş coğrafya olarak Güneydoğu Avrupa, Avrasya coğrafyasında hem geçmişte hem günümüzde önemli bir geçit koridorudur. Dolayısıyla bu bölgenin tarihindeki gelişmeler sadece Asya ve Avrupa ile ilgili olmayıp tüm dünya tarihiyle yakından bağlantılıdır.

Tarih boyunca Roma, Bizans, Osmanlı İmparatorluklarının kurulduğu bölge, çeşitli kavimlerin istilaları sonucunda devletler arası hem buluşma hem de çatışma alanı olmuştur. Bugün bölgede üç ayrı dine mensup insanlar bulunmakta ve 10'un üzerinde dil konuşulmaktadır. Bölge insanı bu şekilde farklı diller ve dinlere mensup olmakla birlikte ortak bir Balkan kültürüne, folkloruna sahiptir. XV'inci yüzyıldan itibaren Balkanlarda başlayan Osmanlı hâkimiyeti 500 yıl sürmüş; Osmanlı'nın bu bölgede hızla yayılmasına siyasi, sosyal, kültürel sebepler başlıca etken olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir Balkan devleti olarak doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üç kolda ilerleyen fetihlerle birlikte kurulan uç bölgeleri, Anadolu'dan nakledilen savaşçı Yörük grupları ve muhacirlerin yerleşim merkezleri olmuştur. Daha sonra özellikle vakfa dayanan dinî ve ticari müesseselerle bu birimler Balkanların önemli kentleri hâline gelmiş ve Balkanlarda bir kent

uygarlığının, Osmanlı Türk kent uygarlığının, temelini oluşturmuşlardır. Tarım sahaları genişlemiş, madencilik faaliyetleri artmış, zanaat gelişmişti. Yerli olarak kitleler hâlinde istekleriyle Müslümanlığı kabul edenler olmuş, bununla birlikte çeşitli din ve kültürler yan yana yaşama imkânı bulmuşlardır. Kentler günümüze kadar gelen ve Osmanlı mirası olarak adlandırılan çeşitli mimari eserlerle donatılmıştır. Bu dönemde Selanik, Manastır, Üsküp, Saraybosna gibi kentler farklı dil ve inançtaki insanların bulunduğu barış ve çok kültürlülüğün yaşandığı bölgeler olmuşlardır. XVIII'inci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ulusçuluk ve liberalizm sonucunda bölgede ilk ulus devletlerin oluşumu gerçekleşmiştir. Osmanlı'da Tanzimat'tan başlayarak bütün Batılılaşma hareketleri Meşrutiyet rejimleri ve İttihat ve Terakki gibi oluşumların fikir tabanları önce Balkanlarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Balkanlarda ulusçuluk akımlarıyla Türk aydınlanma çabaları aynı coğrafyada, aynı zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Nitekim başında Mustafa Kemal'in yer aldığı siyasi kadro, modern Türk Devleti'ni kuran kadrodur. Bu yıl 100. yılına idrak ettiğimiz Balkan Savaşlarının sonucunda millî devletlerin ortaya çıkması ağır koşullarda ve pek çok acılar yaşanarak gerçekleşmiştir. Takip eden 10 yıllarda kitleler hâlinde Anadolu'ya yapılan göçler insanlar kırılarak felaketlerle devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemi Balkan ülkelerinin çatıştıkları bir dönem olmuştur. Cumhuriyet'imizin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK'ün izlediği "Yurtta sulh, cihanda sulh." politikasının bir yansıması olarak Türkiye Balkan Pakti'nin kurulmasında önderlik etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı Balkanlarda birlikte yaşama geleneğini kurmaya çalışan arayışları kesintiye uğratmış, Soğuk Savaş aşırı bloklaşmalara yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllarda Balkanlarda yeni döneme girilmiş; başta Bosna Hersek, Kosova olmak üzere dünya kamuoyu önünde yaşanan insanlık dramının sonunda yeni ulus devletler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Günümüzde çeşitli uluslararası örgütler Balkanlarda sınır ve göç sorunlarına kalıcı çözüm aramaktadır. Gerçek şudur ki dünyada 6.000 dil ve diyalekt konuşulmaktadır. Buna karşın sadece 190 devlet bulunmaktadır. Dolayısıyla değişik dil, din ırklara mensup insanların bir arada yaşamayı öğrenmeleri gerekmektedir. Balkanlarda geçmişte "Pacts Ottomana" döneminde bunun güzel örneklerini gördük. Bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasında hiç kuşkusuz bilim adamlarına, aydınlara önemli görevler düşmektedir. Akademik iş birliği projeleri ve etkinlikler ülkeler arası köprüleri sağlamlaştıracaktır ki bu köprülerin güzel örneklerini açılış filminde de izledik. Balkanlarda demokrasi, hoşgörü ve hukukun üstünlüğü ve insan haklarına dayalı bir ortamda kalıcı barış ve huzurun sağlanması hiç kuşkusuz dünya barışı için de önemlidir.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından düzenlenen bu kongrede sunulan orijinal bildiriler Balkan tarihinin çeşitli sorunlarına ışık tutmuş, Balkan Savaşlarının 100. yılında savaştan barışa uzanan yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Saygılarımla.

PROF.DR. DRAGI GJORGIEV'İN KONGRE GENEL DEĞERLENDİRME KONUSMASI

Saygıdeğer meslektaşlarım,

Sonuç konuşmamda Balkanlarda Osmanlı mirası konusunda birkaç söz söylemek istiyorum. Bunun da nedeni, bu kurultayın aslında güçlü bir şekilde, dünyanın bu bölgesinde yaşayan ve hâlâ insanları birbirine bağlayan ve birleştiren bu mirasla alakalı olduğunu düşündüğümüdür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadası'nda bıraktığı ruhani ve kültürel mirası yerli halkların maddi ve manevi hayatlarında en ilgi çekici ve en önemli fenomen olarak yer edinmiştir. Beş asırlık bu kültürel miras, yerli Balkan halkların arasında yer edinmiştir. Osmanlı bu topraklardan yüz yıla yakın bir süredir uzaklaşmış olmasına rağmen günümüzde de yerel halkların maddi ve manevi kültürlerinde hâlen yaşamakta ve yaşatılmaktadır.

Uzun yıllar Balkan devletlerinin Osmanlı'yı değerlendirmesinde tek merkezli bir tür idrakleri olduğu bilinmektedir. Bu anlayışın olumsuz yönde olduğu bir gerçektir. Tek merkezli bakış, Osmanlı'nın sadece askerî ve siyasi yapısı için geçerli değildir. Bu bakış sosyokültürel açılara da sirayet etmiş, Osmanlı ideolojik ve etnik açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yüzyıllardır Hristiyan ve Müslümanların beraber sürdürmüş oldukları ortak geçmişi, bu argümanın böyle olmadığını yeterli kanıtı olduğu algılan(a)mamıştır.

Fakat Osmanlı'nın sosyokültürel mirası, farklı dinî, millî ve kültürel yapıların arasındaki uçurumun fazla derin olmadığı göstergesini oluşturmaktadır. Yüzyıllarca süren hükümdarlığında Osmanlı mirası sosyal kültürü ve farklılıkları etkileyerek modern Balkan milletlerinin ortak mirası hâline gelmiştir. Osmanlı toplumu, büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olmakla birlikte aynı zamanda Bizans - Sloven topluluklardan oluşmakta idi. Bu tarz bir geleneğin etkisi, Osmanlı'nın Hristiyan Bizans'la tanıştığı yıllardan itibaren başlamıştı. Diğer taraftan Hristiyan Bizans geleneği daha ileride Osmanlı Avrupa'sının vatandaşları olacak olan Balkan Hristiyanlığını çok derinden etkilemiştir. Osmanlı'nın Balkan topraklarına gelmesiyle beraber bu gelenekler yeni Osmanlı toplumsal hayatına aktarılmışlardır. Her ne kadar değişime ve farklı yöne yönelmiş olsalar bile bu gelenek, yüzyıllarca Osmanlılık adı altında hayatta kalmaya devam etmiştir.

Balkan bölgesi beş asır Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Belki bu yüzdendir ki Osmanlı'nın maddi ve manevi kültürel mirasının, diğer devletlere kıyasen günümüzde bu coğrafyada en etkin olduğu gözükmektedir. Bu etki, şehirlerin fiziki dokusunda, mimari yapısında, zanaat ve ticarete, yemek kültüründe, coğrafi yer adlarında, müzikte, konuşulan dillerde ve halkın mantalitesinde bariz bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı medeniyet ve kültürünün diğer medeniyetlerin en sonuncusu ve en etkin olması gerçeği, günümüzde halkın gündelik hayatında bunu

hâlen sürdürmesi, etkinin boyutunun ne denli büyük olduğunun göstergesidir. Bundan dolayıdır ki bu mirasın tanımlanması ve tanıtılması yapılmadığında bizim kendi geçmiş medeniyetimizin ve günümüz varlığımızın anlamını anlayamamış olacağız.

En üst düzeyde bir organizasyon sergileyen ve birçok olağanüstü tebliğin sunulduğu bu kurultayın, Osmanlı tarihinin dünya kapsamındaki öneminin idraki açısından katkısının büyük olacağı inancıyla tüm katılanları saygı ve sevgi ile selamlıyor ve bir sonraki kurultayda görüşmek üzere diyorum.

**ULUSLARARASI ASKERÎ TARİH KOMİSYONU (UATK) BAŞKANI
DR. PIET KAMPHUIS'İN KONGRE GENEL DEĞERLENDİRME
KONUŞMASI**

Sayın Generaller,

Sayın Amiral,

Saygıdeğer Meslektaşlarım,

Bayanlar ve Baylar,

Uluslararası Askerî Tarih Komisyonu Başkanı olarak T.C. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı ve Türk Askerî Tarih Komisyonu tarafından düzenlenen XIV. Askerî Tarih Kongresi ile ilgili izlenimlerimi sizlerle paylaşmaktan onur ve mutluluk duymaktayım.

Kendi kendime sorduğum ilk soru tanımlama ile ilgilidir. Acaba bu kongre T.C. Genelkurmay Personel Başkanı Sayın Korg. Metin İYİDİL'in açış konuşması ile mi başladı, yoksa 04 Aralık Salı günü gerçekleştirilen sıcak karşılama da bu kongrenin tamamlayıcı bir parçası mıydı? Benim kanaatim bu son seçenektir; bunun da iki sebebi vardır: Birincisi, kongreyi tertip edenler bizlere Türk kültürel mirasının en önemli mekânlarından birkaçını görme fırsatını sundular. İkincisi ise daha şahsi bir sebep olarak değerlendirilebilir. Dünyaca ünlü Mehter Takımının konser verdiği salona girince yaklaşık 20 yıl önce genç bir tarihçi iken aynı salonda aynı bandonun konserini izlemiş olduğumu hatırladım. Kendi içimde duygusal bir yolculuk yaşadım. 20 yıl önce Mustafa Kemal ATATÜRK'ün şu sözlerinin beni son derece derinden etkilediğini hatırlayabiliyorum: "Tarihlerini bilmeyen milletler yok olmaya mahkûmdurlar." 20 yıl sonra bugün, biraz daha yaşlandım, saçlarımda daha fazla beyaz var ancak benim için bu sözler öneminden hiçbir şey yitirmedi. Bu sözler tarihin günümüz için önemini bilenler için yol gösterici olabilir ve olmalıdır. Ne mutlu tarihin ve geleneklerin önemini bilen devlet adamlarına sahip olan uluslara.

Kongrenin sembolü olarak bir köprünün seçilmesi çok yerinde bir tercih olmuş. Coğrafya, Türkiye'nin farklı kıtalar ve kültürler arasında bir köprü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca köprü, sınırları aşma, karada, havada veya bilimde yeni alanlar keşfetme isteğinin de göstergesidir.

Farklı dünyalardan en iyi olanların bir araya getirilmesinde gösterilen özen ve kalite, bu XIV. Uluslararası Kongre'nin tertibinde ve icrasında da görülmektedir. Bu organizasyonda Türkler geleneksel büyük misafirperverliklerini ve dostane yaklaşımlarını Batı tarzında modern bir askerî organizasyon (sahne önünde ve arkasında mükemmel bir planlama, net bir program, sağlam bir lojistik ve üst düzey bir teknik destek) ile birleştirerek en iyi şekilde ortaya koymuşlardır. Tüm bunların yanı sıra Napolyon'dan aldığımız önemli bir ders de burada sergilendi: "Ordular boş mide ile ilerleyemez." Ben askerî tarih uzmanlarını da buna dâhil etmek istiyorum.

Kongre iki önemli açış konuşması ile başladı. Sayın Prof. İber ORTAYLI Osmanlı Devleti'nin geleneksel işlevini vurgularken son derece düşündürücü bir konuşma yapan Sayın Prof. Justin McCARTHY Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşünden büyük güçleri sorumlu tuttu.

Kongre süresince, XIV. yüzyılda Balkanların Türkler tarafından fethi konusundan TSK'nin BM ve NATO misyonlarındaki görevlerine kadar çok çeşitli konularda yaklaşık 40 bildiri sunuldu. "Geçmişten Günümüze Balkanların Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi", "XV - XVI'ncı Yüzyıllarda Makedonya" ve "Askerî Tarih Faktörü Olarak Arazi" gibi bazı bildirilerin kapsamı oldukça genişti. Diğer konuşmacılar daha bölgesel, hatta yerel gelişmelerle ilgili yeni bakış açıları sundular. Naçizane kanaatimce en ayrıntılı sunum Mora Kesteli'nin yeniden inşası ile ilgili olan sunumdu.

Her kongre organizasyonunda karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, bildirileri mantık sırasına koyabilmektir. Burada bildirilerin 11 alt başlığa ayrılması son derece başarılı olmuştur.

Bir kongreyi veya paneli başarılı olarak değerlendirmenin kriterleri nelerdir? Ben 2 noktaya çok önem veririm. Birincisi, bildirilerin sunulmasından sonra gerçekleştirilen soru - cevap bölümüdür. Burada, neredeyse tüm oturumlarda belirlenen sürede cevaplanabileceğinden daha fazla soru sorulduğunu gördüm. Bence bu da sunulan bildirilerin dinleyicilerin dikkatini çekmede başarılı olduğunu gösterir.

İkinci ve daha şahsi olarak belirlediğim nokta ise bir şey öğrenip öğrenmediğimdir. Acaba konuşmacılardan bazıları, bende "yerleşmiş" olan fikirleri yeniden düşünmemi veya "efsaneleri" sorgulamamı sağladı mı? Doğrusunu isterseniz evet. Bu da demek oluyor ki ülkeme pek çok "düşünecek şey" ve ülkenizin Avrupa tarihi ile son derece yakından ilintili olan etkileyici tarihini inceleme isteği ile döneceğim.

Bir zamanlar Sokrat "İncelenmemiş yaşam yaşamaya değmez." demişti. Bu kongre sırasında Balkanların zengin tarihini inceleme imkânı bulduk.

Dün akşam Sayın Korg. Metin İYİDİL, İstanbul'un dünyadaki en güzel şehirlerden biri olduğunu ve bu muhteşem şehrin bizi tekrar ağırlamak istediğini belirtmişti. Sayın Komutanım, sizi temin ederim ki Uluslararası Askerî Tarih Komisyonu bu davetinize icabet etmekten memnuniyet duyacaktır.

Sözlerime son verirken Sayın Tuğg. Necdet TUNA, bu kongreye katılma fırsatını bizlere verdiğiniz için size ve ekibinize teşekkürlerimi sunmak ve alınan güzel sonuçlar için sizleri kutlamak istiyorum. Ayrıca mükemmel bir iş çıkaran tercümanlar için de büyük bir alkış istiyorum. Son olarak, hafta boyunca değerli birikimlerini ve görüşlerini bizimle paylaşan siz değerli meslektaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

**CLOSING REMARKS BY THE PRESIDENT OF THE ICMH,
DRS. PIET KAMPHUIS**

Generals,

Admiral,

Dear Colleagues,

Ladies and Gentlemen.

It is an honor and pleasure for me, in my capacity as the President of the International Commission of Military History, to share with you my first impressions of this fourteenth congress of military history, organized by the Military History and Strategic Studies Division and the Turkish Commission of Military History of the Turkish General Staff.

The first question that I have to deal with is one of definition. Did this fourteenth congress start with the opening speech by the Director Personnel of the General Staff, Lieutenant General İYİDİL? Or can the warming up on Tuesday, the 4th of December be considered as an integral part of the congress? I favor the latter option; and I do so for two reasons. The first is that the organizers offered us the opportunity to visit some of the highlights of the Turkish cultural heritage. The second reason is the more personal one. On entering the concert hall of the world's famous Mehter Band, I realized that nearly 20 years ago, I attended as a young military historian, a concert of the same band in that same hall. A sentimental journey, however, I can remember that 20 years ago, the following words of Mustafa Kemal ATATÜRK greatly impressed me: "Nations who are unaware of their history are obliged to die out." Now, twenty years later, and being a bit older, with more grey hairs, these words have lost nothing of their importance. They can and should be beacons for the followers of Mars and Clio. Blessed the nations that have great statesmen who recognize the importance of history and traditions.

The congress symbol - bridge - was well chosen. Geography dictates the role of Turkey as a bridge between different continents and different cultures. A bridge also symbolizes the willingness to cross boundaries, to explore new areas on land, at sea or in science.

That same quality to combine the best of different worlds can be seen in the layout and execution of this fourteenth international congress. The Turkish organization combined the great traditional hospitality and a friendly attitude with the best practices of the modern military organization in western style: excellent planning and back-up planning, clear timetables, sound logistics and sophisticated technical support. They included also one more important lesson learned by Napoleon: "Armies cannot march on empty stomachs." And I would add; nor can military historians.

The congress started with two opening salvos, one by Professor İlber ORTAYLI, who stressed the traditional function of the Ottoman State, and a very thought-provoking one by Prof. Justin McCARTHY, who costs all the blame for the fall of the Ottoman Empire at the doorstep of the Great Powers.

Nearly 40 papers were presented that covered topics ranging from the “conquest of the Balkans by the Turks in the 14th century” to “the recent deployment of Turkish Armed Forces in UN and NATO missions.” Some of the papers had a large scope dealing with questions of the “Geostrategical and Geopolitical Significance of the Balkans Through the Ages”, “Macedonia in the 15th-16th Centuries” or “Space as a Factor of Military History”. Other speakers provided us with new insights in more regional or even local developments. The most detailed presentation was, at least in my opinion, the reconstruction of the Kastel-i Mora.

One of the challenges for every congress organization is always: how to structure the papers in a more or less logical sequence. The division of the papers in 11 sub-themes was well done.

What are the criteria to judge whether a congress or a congress panel is a success? I attach great value to two. The first one is the question and answer period after the presentation of the papers. What I have noticed is that in almost all sessions there were more questions than could be answered in the scheduled time. This confirms my impression that the presenters succeeded in catching the attention of their audience.

A second and more personal one is: Did I learn something? Did some of the speakers inspire me to rethink “established” ideas or even to question “myths”? Well, they did, which means that I will return home with a lot of “food for thought” and an open mind to study the fascinating history of your country, the history of which is so closely connected to that of Europe.

Socrates once wrote, “The unexamined life is not worth living.” Well, during this congress, we were able to examine the rich history of the Balkans.

Lieutenant General Metin İYİDİL remarked yesterday evening that Istanbul is one of the most beautiful cities in the world, and that this great city is waiting to welcome us again. I may assure you General that the ICMH is willing to answer this call.

Finally, I would like to thank you, Brigadier General Necdet TUNA, and your team for this great opportunity to attend the congress and I would like to congratulate you with the result. I also would like to ask for a big hand for the interpreters who did such an excellent job. And, last but certainly not least; I would like to thank you, colleagues, for your willingness to share your knowledge and opinions during this week. Thank you very much.

GENELKURMAY PERSONEL BAŞKANI KORGENERAL METİN İYİDİL'İN KONGRE KAPANIŞ KONUŞMASI

Sayın Komutanım, değerli konuklar, saygıdeğer bilim adamları,

Benden önce konuşan Sayın Başkan'a teşekkür ediyorum. Balkanlarda görev yapan bir asker olarak sizi burada ağırlamaktan ve size hitap etmekten büyük mutluluk duyuyorum. 97 - 98 döneminde ben de Bosna Hersek Zenica'da Barış Gücü komutanlığı yaptım. O duyguyu, o hissi, o havayı ben de aldım. Balkan yemeklerini ben de yakından tattım. Balkanlarda neredeyse bir yıllık görev süresi içerisinde, zaten akrabalığımız var, iyice akraba oldum. Hâlâ konuştuğum insanlar var. Çok güzel bir görev süresi geçirdim. Üç gün boyunca sizi burada misafir etmeye çalıştık. Değerli bilgilerinizi bizlerle paylaştınız. Sizlere öncelikle Sayın Genelkurmay Başkanım adına teşekkür ediyorum ve umuyorum ki biraz önce verdiğimiz niyet mektubu uyarınca 2016 yılında bu sefer bu küçük salonda değil büyük salonda sizleri tekrar misafir ederiz ve o zaman da sizlere konuşma yapma imkânı bulabilirim. O niyet mektubu bizim için çok şey ifade ediyor. Siz değerli katılımcılara teşekkür ediyorum. Ancak müsaade ederseniz bizi burada misafir eden Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı ekibine, bu kongreyi düzenleyen ATASE Daire Başkanı ve ekibine de teşekkür etmek istiyorum. Biliyorsunuz İstanbul sadece bir şehir değil. İstanbul bir kültür. İstanbul bir tarih. İstanbul bir yaşam. Burada 2016' da sizi tekrar bekliyoruz. Doğu'dan gelerseniz İstanbul sizin için Batı'ya giden bir köprü, Batı'dan gelerseniz Doğu için bir köprü, bir kapı. Burada sizi bekliyoruz. Dünyanın en güzel şehrinde umarım 2016 yılında beraber oluruz.